

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA

**PROMĚNY ŽIDOVSKÉ TEMATIKY V ČESKÉ
LITERATUŘE A JEJÍ DIDAKTICKÉ ASPEKTY**

DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Markéta Pokorová

Teorie vzdělávání v bohemistice

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří Staněk, CSc.

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s použitím uvedených zdrojů informací.

V Plzni dne 28. 6. 2020

.....

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému školiteli PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc., a to nejen za trpělivost, cenné rady, podněty a připomínky, které mi k tématu disertační práce poskytl, nýbrž za celkové, vždy vstřícné a příkladné, odborné vedení mého doktorského studia.

Dále děkuji zaměstnancům Židovského muzea v Praze za jejich ochotu odpovídat na mé všetečné otázky. Děkuji také Mgr. Monice Stehlíkové za pomoc v oblasti sekundárních zdrojů a PhDr. Evě Janáčové, Ph.D., za erudované poznání Svaté země.

Poděkování rovněž patří všem kolegům a kolegyním z FPE ZČU a dále z VOŠ a SPŠE Plzeň, s nimiž jsem měla možnost spolupracovat a mnohému se profesně i osobně naučit.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině, zejména manželovi a rodičům, již byli ochotni obětovat společný čas na úkor úspěšného dokončení této práce.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINAL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.

OBSAH

ÚVOD	5
1 KULTURNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT	13
1.1 NÁZVOSLOVNÁ A PRAVOPISNÁ PROBLEMATIKA	13
1.1.1 HEBREJEC	13
1.1.2 IZRAELITA	13
1.1.3 ŽID	14
1.1.4 JUDAISMUS A ŽIDOVSTVÍ	14
1.1.5 ŽID NEBO ŽID	14
1.2 HISTORIE ŽIDŮ – SVĚT	15
1.2.1 SVATÁ ZEMĚ	15
1.2.2 ABRAHAM	15
1.2.3 IZÁK	17
1.2.4 JÁKOB	21
1.2.5 JOSEF	24
1.2.6 EGYPTSKÉ ZAJETÍ	26
1.2.7 MOJZÍŠ	27
1.2.8 PUTOVÁNÍ POUŠTÍ	31
1.2.9 SAUL, DAVID A ŠALAMOUN	33
1.2.10 BABYLONSKÉ ZAJETÍ	36
1.2.11 BRATŘI MAKABEJŠTÍ	37
1.2.12 SPOLEČENSKÉ POMĚRY V JUDEJI	38
1.2.13 HERODES VELIKÝ	41
1.2.14 JEŽÍŠ KRISTUS	42
1.2.15 PROTIŘÍMSKÁ POVSTÁNÍ A PÁD CHRÁMU	44
1.2.16 DIASPORA (GALUT)	45
1.2.17 JABNÉ A RABÍNSKÝ JUDAISMUS	46
1.2.18 SEFARDIM A MAUROVÉ	47
1.2.19 SEFARDIM A KŘESŤANÉ	48
1.2.20 KABALA	49
1.2.21 AŠKENAZIM	49
1.2.22 ANTISEMITISMUS V PROMĚNÁCH	51
1.2.23 GHETTO A POGROMY	56
1.2.24 EMANCIPACE, ASIMILACE A SIONISMUS	59
1.2.25 MODERNÍ ANTISEMITISMUS ANEB OD NÁBOŽENSKÝCH PŘEDSUDKŮ K RASISMU	63
1.2.26 DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A ŠOA	67
1.2.27 ALIJA ANEB VZESTUP	70
1.2.28 VZNIK STÁTU IZRAEL	72
1.2.29 IZRAEL DNES	73
1.3 ÚVOD DO ŽIDOVSTVÍ	76

1.3.1	ZÁKLADNÍ TEXTY	76
1.3.1.1	TANACH	76
1.3.1.2	TÓRA A JEJÍ AUTORSTVÍ	77
1.3.1.3	TÓRA V PRAXI	79
1.3.1.4	DESATERO	80
1.3.1.5	DALŠÍ DŮLEŽITÉ TEXTY A POJMY	97
1.3.2	TRADICE A ZVYKY JUDAISMU	100
1.3.2.1	ŽIDOVSKÝ KALENDÁŘ	100
1.3.2.2	PESACH	101
1.3.2.3	SYNAGOGA	103
1.3.2.4	KRÁTCE K MODLITBÁM	105
1.3.2.5	SVÁTKY - DOPLNĚNÍ	106
1.3.2.6	RODINNÝ ŽIVOT	108
1.3.2.7	KOŠER	109
1.3.2.8	ZÁVĚR ŽIVOTA	109
1.3.3	ŽIDOVSKÉ JAZYKY	111
1.3.3.1	HEBREJŠTINA	111
1.3.3.2	ARAMEJŠTINA	114
1.3.3.3	JIDIŠ	114
1.3.3.4	JUDEOŠPANĚLŠTINA/LADINO	115
1.3.3.5	VZÁJEMNÉ VZTAHY ŽIDOVSKÝCH JAZYKŮ A JAZYKA ČESKÉHO	116
1.3.3.6	HEBRAISMY A IDIŠISMY V ČEŠTINĚ	118
1.4	ŽIDÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH	118
1.4.1	CO PRAVÍ LEGENDY	118
1.4.2	CO PRAVÍ HISTORICKÉ DOKUMENTY	121
1.4.3	PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽIDŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH	126
1.4.4	ŽIDOVSKÁ KEHILA	129
1.4.5	RUDOLFINSKÁ PRAHA A PRAŽSKÝ GOLEM	131
1.4.6	ŽIDOVSKÝ TISK A LITERÁRNÍ ČINNOST	137
1.4.7	VÝZNAČNÉ ŽIDOVSKÉ OSOBNOSTI	139
1.4.8	VYPOVÍDÁNÍ, POGROMY A DALŠÍ OMEZENÍ	142
1.4.9	JOSEFÍNSKÉ REFORMY	145
1.4.10	ŽIDOVSKÁ EMANCIPACE	147
1.4.11	REFORMISTÉ, ASIMILANTI A SIONISTÉ	149
1.4.12	ŽIDOVSKÉ SPOLKY A ČASOPISY	151
1.4.13	DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA V ČESKÉM KONTEXTU	159
1.4.14	ČESKÉ ZEMĚ VE VZTAHU K NOVODOBÉMU STÁTU IZRAEL	161
1.4.15	SOUČASNÁ SITUACE	164
1.4.16	ŽIDOVSKÉ ŠKOLSTVÍ VE VZTAHU K ČESKÉMU	165
2	PROMĚNY ŽIDOVSKÉ TEMATIKY V ČESKÉ LITERATUŘE	170
2.1	ŽIDOVSKÁ TEMATIKA V ČESKÉ LITERATUŘE	170

2.2	ZÁKLADNÍ POJMSLOVÍ.....	171
2.3	ŽIDÉ V EVROPSKÉ LITERATUŘE	172
2.4	LITERÁRNÍ STEREOTYP	174
2.5	TYPY ŽIDOVSKÝCH POSTAV - VÝVOJ	175
2.6	ANTISEMITISMUS V LITERATUŘE - OBECNĚ.....	176
2.7	ŽIDOVSKÁ TEMATIKA - SPECIFIKACE.....	177
2.8	PROMĚNY ŽIDOVSKÉ TEMATIKY V ČESKÉ LITERATUŘE V ŠIRŠÍM SLOVA SMYSLU.....	178
2.9	2.9 ½ 19. - ½ 20. STOLETÍ JÁDREM ROZBORU	179
2.10	AUTOŘI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU JÁDREM ROZBORU	181
3	LITERÁRNĚ-DIDAKTICKÁ SEKCE	183
3.1	ČESKOŽIDOVSKÁ VZÁJEMNOST	183
3.1.1	POLITICKÁ SITUACE	183
3.1.2	SIPPURIM	185
3.1.3	MLADÁ ČECHIE	186
3.1.4	SIEGFRIED KAPPER	187
3.1.5	ČESKÉ LISTY	191
3.1.6	SIEGFRIED KAPPER – DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU	198
3.2	PRAHA – MATKA S DRÁPY	199
3.2.1	PRAHA VE VERŠÍCH	200
3.2.2	PRAHA PŘEDMĚTEM ÚVAH A VZPOMÍNEK	208
3.2.3	PRAŽSKÉ ŽIDOVSKÉ MĚSTO.....	212
3.2.4	POVĚSTI A LEGENDY Z PRAŽSKÉHO GHETTA	214
3.2.5	GOLEM – MODERNÍ POJETÍ	220
3.2.6	LEO PERUTZ - DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU.....	230
3.3	ŽIDOVSTVÍ.....	230
3.3.1	SEBEREFLEXE ČESKÝCH ŽIDŮ.....	230
3.3.2	MAX BROD.....	232
3.3.3	IVAN OLBRACHT	236
3.3.4	VOJTĚCH RAKOUS	245
3.3.5	JIŘÍ MORDECHAJ LANGER	249
3.3.6	FRANTIŠEK GELLNER.....	256
3.3.7	FRANTIŠEK GOTTLIEB, JULIUS ZEYER A FRANZ WERFEL.....	262
3.3.8	IVAN OLBRACHT – DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU	265
3.4	AHASVERISMUS.....	266
3.4.1	EGON HOSTOVSKÝ	267
3.4.2	RICHARD WEINER.....	271
3.4.3	OTOKAR FISCHER	272
3.4.4	VIKTOR FISCHL.....	273
3.4.5	PAVEL EISNER.....	274
3.4.6	JIŘÍ ORTEN.....	276
3.4.7	OTTO PICK A JOHANNES URZIDIL.....	277

3.5	ŽIDOVSKÝ HUMOR.....	279
3.6	TEREZÍNSKÁ TVORBA	282
3.6.1	ŽIVOT V TÁBOŘE	283
3.6.2	TEREZÍNSKÁ KULTURA.....	285
3.6.3	TEREZÍNSKÁ POEZIE.....	285
3.6.4	TEREZÍNSKÉ DIVADLO.....	288
3.6.5	DĚTI ŠOA	291
3.6.6	LADISLAV FUKS - DIDAKTICKÉHO VYUŽITÍ MATERIÁLU ZABÝVAJÍCÍHO SE ŠOA.....	291
3.7	PLZEŇSKO	293
3.7.1	HISTORICKÉ POZADÍ	293
3.7.2	Z PERA NORBERTA FRÝDA	295
3.7.3	OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - PLZEŇ.....	297
3.7.4	OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU – KASEJOVICE	299
3.7.5	OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - OSEK U ROKYCAN	300
3.7.6	OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - RADNICE	301
3.7.7	OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU – KLATOVY A BLOVICE.....	302
3.8	ŽIDOVSKÁ TEMATIKA – ODKAZ NA DIDAKTICKÉ MATERIÁLY.....	303
3.8.1	ŽIDOVSKÁ TEMATIKA - HISTORICKÝ, KULTURNÍ A POLITICKÝ KONTEXT	304
3.8.2	ZAHRANIČNÍ AUTOŘI ZABÝVAJÍCÍ SE ŽIDOVSKOU TEMATIKOU	305
3.8.3	ŽIDOVSKÁ TEMATIKA V ČESKÉ LITERATUŘE - ZDROJE	305
	ZÁVĚR.....	307
	SUMMARY	308
	SEZNAM ZDROJŮ.....	309

Úvod

Už Rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP) pro předškolní vzdělávání v sekci *Dítě a společnost* doporučují pedagogům, aby v rámci výuky přistupovali k postupnému „vytváření povědomí o existenci ostatních kultur a národností.“¹

RVP pro základní vzdělávání konkrétně ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, v oboru *Dějepis*, jako očekávaný výstup žáků u obsahu *Nejstarší civilizace, kořeny lidské společnosti* stanovují: „...demonstruje na konkrétních příkladech...zrod křesťanství a souvislost s judaismem,“² a jako učivo obsahu nazvaného *Moderní doba* navíc předkládají holocaust. Očekávaným výstupem obsahu *Rozdělený a integrující se svět* je pak mimo jiné žákovo „prokázání základní orientace v problémech současného světa.“³ RVP pro gymnázia stanovuje jako očekávaný výstup žáka ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, oboru *Dějepis*, obsahu *Starověk* přímo: „...objasní židovství (vazbu mezi židovstvím a křesťanstvím) a další neevropské náboženské a kulturní systémy,“⁴ totéž platí pro obsah *Moderní doba II, soudobé dějiny*, kdy RVP žáku stanovují: „...objasní význam islámské, židovské a některé další neevropské kultury v moderním světě,“⁵ a především pak do učiva autoři jmenovitě zařazují konflikty na Blízkém východě a vznik státu Izrael.⁶

Značné nároky jsou na středoškolské studenty kladeny i v očekávaných výstupech v sekci *Sociální prostředí* v rámci oboru *Geografie*, podle nichž absolvent výuky: „analyzuje hlavní rasová, etnická, jazyková, náboženská, kulturní a politická specifika s ohledem na způsob života a životní úroveň v kulturních regionech světa,“⁷ dále v oddělení *Občan ve státě* v oboru *Úvodu do filosofie*, kdy žák: „objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka,“⁸ a dokonce v rámci oboru *Výtvarná výchova* by měl žák pochopit: „světonázorové, náboženské, filozofické a vědeckotechnické zázemí historických slohů evropského kulturního okruhu.“⁹

Standardní součást kurikulárních dokumentů dnes tvoří tzv. *průřezová témata*, jež procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a mají velký vliv v procesu utváření klíčových kompetencí

¹ SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006, str. 27, ISBN 80-87000-00-5.

² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením : [se změnami provedenými k 1.9.2017]*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2006, str. 53, ISBN 80-86956-01-6.

³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením : [se změnami provedenými k 1.9.2017]*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2006, str. 56, ISBN 80-86956-01-6.

⁴ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 46. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁵ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 43. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁶ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 46. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁷ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 35. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁸ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 42. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁹ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 55. ISBN 978-80-87000-11-3.

žáka. Tradičně mezi ně řadíme i *multikulturní výchovu*, u níž je v RVP pro základní vzdělávání řečeno: „...majoritní většinu seznamuje se základními specifiky ostatních národností žijících ve společném státě, u obou skupin pak pomáhá nacházet styčné body pro vzájemné respektování, společné aktivity a spolupráci,“¹⁰ ba co více: „Škola jako prostředí, v němž se setkávají žáci z nejrůznějšího sociálního a kulturního zázemí, by měla zabezpečit takové klima, kde se budou všichni cítit rovnoprávně, kde budou v majoritní kultuře úspěšní i žáci minorit a žáci majority budou poznávat kulturu svých spolužáků – příslušníků minorit. Tím přispívá k vzájemnému poznávání obou skupin, ke vzájemné toleranci, k odstraňování nepřátelství a předsudků vůči „nepoznanému“.“¹¹

Díky *multikulturní výchově* by si měl student rovněž „uvědomovat neslučitelnost rasové, náboženské či jiné intolerance s demokracií,“¹² Měl by se ptát: „Které příčiny způsobují imigraci (historické, sociální, ekonomické)? Které příčiny způsobují etnickou, náboženskou a jinou nesnášenlivost jako možný zdroj mezinárodního napětí (interkulturní konflikt) a jak jí předcházet? Jaké postoje a jednání provázejí xenofobii, rasismus, intoleranci a extremismus? Jak ovlivňují předsudky a stereotypy styk příslušníků majority s cizinci a příslušníky minority? Jak reagují na osoby, jejichž myšlení, cítění a jednání vychází z odlišné kultury, než je má vlastní? Z čeho vzniká strach z cizinců? Jak mohu změnit své monokulturní představy o lidech na představy multikulturní? Jak je možné změnit a zlepšit porozumění mezi lidmi různého kulturního původu?“¹³ atd.

A stranou nezůstává ani oblast *Český jazyk a literatura*, konkrétně *Literární komunikace*, neboť v jejím rámci má být žák schopen objasnit „rozdíly mezi fikčním a reálným světem,“ a vysvětlit: „...jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí,“ podobně je jeho úkolem postihnout „smysl textu“ a vysvětlit „důvody a důsledky různých jeho interpretací.“¹⁴ Už z toho jasně vyplývá značný tlak kladený na žáky (i pedagogy) v rovině přehledu o mimoliterárním kontextu, zejména pak o kulturně-historickém pozadí vzniku díla, a s tím související potřeba mezipředmětové spolupráce i nutnost tvorby kvalitních literárně a didakticky orientovaných příruček.

Pro základní představu se nyní zaměříme na očekávané výstupy z českého jazyka a literatury v posledním ročníku základní školy (jednotné) a závěrečných ročnících vybraných škol středních (škola poskytující střední vzdělání, škola poskytující výuční list, odborná škola s maturitou, konzervatoř, víceleté gymnázium).

Od žáků, kteří završují základní vzdělání, stát jako výstupní znalosti, schopnosti a dovednosti z českého jazyka a literatury očekává následující:

¹⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením : [se změnami provedenými k 1.9.2017]*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2006, str. 133, ISBN 80-86956-01-6.

¹¹ Jak z příslušné kapitoly věnované židovskému školství v kontextu českého vyplývá, v českých školách studenti židovského vyznání studují. Poznámka je proto relevantní. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením : [se změnami provedenými k 1.9.2017]*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2006, str. 133, ISBN 80-86956-01-6.

¹² BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 74. ISBN 978-80-87000-11-3.

¹³ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 75. ISBN 978-80-87000-11-3.

¹⁴ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 13. ISBN 978-80-87000-11-3.

- odlišuje ve čteném nebo slyšeném textu fakta od názorů a hodnocení, ověřuje fakta pomocí otázek nebo porovnáváním s dostupnými informačními zdroji,
- rozpoznává manipulativní komunikaci v masmédiích a zaujímá k ní kritický postoj,
- využívá základy studijního čtení – vyhledá klíčová slova, formuluje hlavní myšlenky textu, vytvoří otázky a stručné poznámky, výpisky nebo výtah z přečteného textu; samostatně připraví a s oporou o text přednese referát,
- uceleně reprodukuje přečtený text, jednoduše popisuje strukturu,
- orientuje se v literárním textu, nachází jeho hlavní myšlenku,
- uvádí základní literární směry a jejich významné představitele v české a světové literatuře,
- porovnává různá ztvárnění téhož námětu v literárním, dramatickém i filmovém zpracování¹⁵.

RVP oborů vzdělávání poskytujících střední vzdělání (kategorie J, např. Ladění klavírů a kulturní činnost¹⁶), v posledním ročníku požaduje, aby se studenti orientovali v textu a byli schopni jej analyzovat. Rovněž by měli umět informace kriticky hodnotit a s užitím relevantních zdrojů posuzovat jejich pravdivost. Stejně požadavky jsou kladeny i na žáky oborů vzdělávání poskytující střední vzdělání s výučním listem (kategorie E, např. Knihařská práce¹⁷).

Nároky se zvyšují u oborů vzdělávání poskytujících střední vzdělání s maturitní zkouškou (kategorie M a L, např. Informační technologie¹⁸). Studenti by měli zpětně reprodukovat text, případně jej transformovat do jiné podoby, zaznamenávat bibliografické údaje, mít přehled o denním tisku, literatuře faktu i o beletrii. Stejně výstupy jsou očekávány od absolventů konzervatoří (např. Hudba).

RVP pro konzervatoře navíc definuje předmět estetická výchova, v jejímž rámci jsou na studenty kladeny další nároky týkající se interpretace díla a znalostí z oblasti literatury. Studenti by měli být schopni vnímat „umění jako specifickou výpověď o skutečnosti“ a měli by mít přehled o „vývoji české a světové literatury v kulturních a historických souvislostech“. Dále je absolvent konzervatoře popisován jako ten, kdo:

- zhodnotí význam daného autora i díla pro dobu, v níž tvořil, pro příslušný umělecký směr i pro další generace,
- text interpretuje a debatuje o něm,
- porovná typické znaky kultur hlavních národností na našem území¹⁹.

Nejvyšší nároky jsou potom kladeny na studenty gymnázií. V RVP pro gymnázia je u očekávaných výstupů ze strany žáka uvedeno následující:

¹⁵ *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 24. 05. 2017]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

¹⁶ *Prehled* [online]. Copyright © [cit. 24.05.2017]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/RVP_3_vlna/RVP%208244J01%20Ladeni%20klaviru%20a%20kulturni%20cinnost.pdf.

¹⁷ *Prehled* [online]. Copyright © [cit. 24.05.2017]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/RVP_3_vlna/RVP%203457E01%20Kniharske%20prace.pdf.

¹⁸ *prehled* [online]. Dostupné z: <http://zpd.nuov.cz/RVP/ML/RVP%201820M01%20Informacni%20technologie.pdf>.

¹⁹ *prehled* [online]. Copyright © [cit. 24.05.2017]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/RVP_4_vlna/RVP_8244M01_Hudba_8244P01_Hudba.pdf.

- objasní rozdíly mezi fikčním a reálným světem a vysvětlí, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí,
- rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy) a zhodnotí jejich funkci a účinek na čtenáře,
- identifikuje využití jednoho textu v textu jiném (intertextovost) a objasní jeho funkci a účinek na čtenáře,
- postihne smysl textu, vysvětlí důvody a důsledky různých interpretací téhož textu, porovná je a zhodnotí, odhalí eventuální dezinterpretace textu,
- vystihne podstatné rysy základních period vývoje české i světové literatury, významných uměleckých směrů, uvede jejich představitele a charakterizuje a interpretuje jejich přínos pro vývoj literatury a literárního myšlení²⁰.

Z vybraných úryvků, domnívám se, jasně vyplývá, že zejména v literární sekci je, byť v různé míře, po všech žácích požadováno, aby byli schopni interpretovat umělecký text, aby měli přehled o kulturních, historických, politických a jiných souvislostech, s nimiž je text spjat, aby byli schopni kritického posouzení textu, aby odhalili manipulaci a aby pracovali s relevantními zdroji informací a byli schopni si utvořit vlastní názor na základně ověřených dat. Od pedagogů se přitom očekává, že studenty k výstupům svědomitě povedou: „*Naši učitelé nesmějí být podobní sloupům u cest, jež pouze ukazují, kam jít, ale samy nejdou.*“²¹

To, zda žáci očekávané výstupy prakticky zvládají, je navíc posléze (u vybraných oborů) ověřováno v rámci maturitní zkoušky. Český jazyk je povinným maturitním předmětem každého studenta, jenž se rozhodne skládat zkoušku dospělosti v České republice. V současnosti MŠMT ČR vydává tzv. *Katalogy požadavků pro zkoušky společné části maturitních zkoušek z jednotlivých předmětů*, v rámci nichž jsou uváděny požadavky na vědomosti a dovednosti, které mohou být v rámci maturitních zkoušek ověřovány. V rámci *Katalog požadavků zkoušky společné části maturitní zkoušky z českého jazyka* tak MŠMT mimo jiné uvádí seznam vybraných spisovatelů, literárních děl, literárních žánrů, směrů a hnutí, jehož osvojení je ověřováno prostřednictvím didaktického testu a který rovněž slouží školám jako vodítko pro sestavení tzv. *Školního seznamu povinné maturitní četby*, od něž se odvíjí průběh ústní část maturitní zkoušky.

Kromě dobré znalosti autorů a děl zmíněných v *Katalogu požadavků*²² by maturanti měli být schopni interpretovat a kontextuálně zařadit cca dvacet titulů, jež si vybírají z výše zmíněného školního maturitního seznamu²³. Při výběru se většina studentů kromě pevně stanovených kritérií²⁴ řídí často počtem stran nebo žánrem. Z různých důvodů jsou tak upřednostňovány útlé romány a dále pak sci-fi, fantasy, detektivní či válečné příběhy. Na pomyslném žebříčku proto vítězí následující tituly: *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, *Démanty noci* (Lustig), *Romeo Julie a tma* (Otčenášek), *Pan Theodor Mundstock*, *Spalovač mrtvol* (Fuks), *Smrt krásných srnců* (Pavel), *Biblické příběhy* (Olbracht), *Petr a Lucie* (Rolland), *Šifra mistra Leonarda* (Brown), *Jméno růže* (Éco), *Letopisy Narnie* (Lewis), *Sofiina volba* (Styron) či *Zámek* (Franz Kafka).

²⁰ [online]. Dostupné z: [http://file:///D:/Downloads/RVP_gymnazia%20\(1\).pdf](http://file:///D:/Downloads/RVP_gymnazia%20(1).pdf).

²¹ Jan Ámos Komenský.

²² Z výčetky (pohyblivá) určené na rok 2018 to byly například položky: Bible, William Styron, Jiří Orten, Ladislav Fuks, Arnošt Lustig či Ota Pavel.

²³ Seznam stanovuje ředitel školy na základě kritérii pro výběr maturitních zadání k ústní zkoušce, která jsou součástí *Katalogu požadavků* a uveřejňuje jej nejpozději 30. září školního roku, v němž se maturitní zkouška koná. Minimální počet nabízených děl je 60.

²⁴ Min. 2 díla z české a světové lit. do 18. st., min. 3 díla z české a svět. lit. 19. st., min. 2 poetická díla atd.

„Populární“ maturitní četba je tedy se židovskou (případně náboženskou) tematikou úzce spojena a je tudíž vhodné se jí blíže zabývat, už proto, že během ústní zkoušky v ideálním případě student: „...dovede...využít poznatků z jiných disciplín podstatných pro porozumění danému textu; využije vědomosti získané přečtením celého díla, z něhož pochází výňatek²⁵; zasadí výňatek do kontextu díla; nalezne v textu motiv, téma; charakterizuje vypravěče/lyrický subjekt, postavy; orientuje se v časoprostoru díla i konkrétního výňatku; zařadí literární dílo do kontextu autorovy tvorby, do literárního/obecně kulturního kontextu; rozezná různé možné způsoby čtení a interpretace textu a charakterizuje komunikační situaci vytvářenou textem (např. adresát, účel, funkce).“²⁶

Věřím, že výše řečené je dostatečně výmluvným důkazem nutnosti propracované koncepce výukových materiálů zabývajících se židovskou tematikou, a to spirálovitě, s důrazem na mezipředmětovou spolupráci, přihlížející k potřebám studentů i zodpovědných pedagogů - facilitátorů (viz níže) tak, aby nedocházelo k přednášení o jednotlivých událostech/osobnostech mimo kulturně-historický či politický nebo sociální kontext. Zejména mají-li si studenti „uvědomovat – v rámci plurality a multikulturního soužití – vlastní kulturní, národní a osobnostní identitu a přistupovat s aktivní tolerancí k identitě druhých“²⁷, bude zapotřebí rozšířit jejich obzory a upozornit je na fakt, že: „...češství bylo do současnosti tvořeno součinností a podílem moravským, německým a židovským, oblastí ducha latinského a mediteránního, jsouc jediné takto zvláštní modifikací evropanství, nikoli jen vnějškového či administrativního, leč hluboce a odedávna vnitřního.“²⁸

Židovstvím přitom není myšlen pouze judaismus. Jedná se o široký kulturně-nábožensko-nacionální pojem zahrnující v sobě nejen liturgii, nýbrž i historii, jazyk, národ a zemi, filozofii, umění, soubor etických zásad, náboženských tradic atd. Pakliže je tedy na školní půdě rozebírána židovská tematika, mělo by být výše zmíněné respektováno. Cílem práce je proto podat co nejucelenější pohled na židovství, zejména pak na židovství v kontextu českých zemí a české literatury, a usnadnit tak pedagogům a studentům²⁹ práci, kterou by museli ve snaze podobný obraz získat, vykonat. Ale proč je to tak důležité?

Současné literární vzdělávání inklinuje k myšlenkám recepční estetiky kostnické školy. Podle zmíněné teorie jediný výklad uměleckého textu neexistuje. Dílo je spoluvytvářeno čtenáři. Každý recipient se liší osobními vlastnostmi a zkušenostmi a zároveň k textu přistupuje s jiným očekáváním. Tzv. bílá místa, tedy to, co v textu není explicitně řečeno, jsou proto doplňována vždy originálně a stávají se zdrojem interpretační různorodosti³⁰: „Myslíte si snad, že naše židovské knihy jsou napsány výlučně souhláskami jenom z nějakého rozmaru? Každý at' si sám k tomu najde tajně samohlásky, které jenom jemu jedinému odhalí určitý smysl - jestli nemá živé slovo ustrnout v mrtvé dogma,“³¹ přichází v tomto kontextu na mysl slova Gustava Meyringa.

²⁵ Během zkoušky student pracuje pouze s úryvkem daného textu.

²⁶ *Český jazyk a literatura: katalog požadavků ke společné části maturitní zkoušky v roce 2017*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017.

²⁷ RVP Kompetence občanská. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>.

²⁸ ROTREKL, Zdeněk. Literatura – vězení – doba. In: *Literatura vězení exil*, vyd. 1. Praha: Nadace Readers International, 1997, s. 23. ISBN 80-901813-3-3.

²⁹ Především učitelům českého jazyka a literatury, dále také učitelům historie a společenských věd a jejich studentům.

³⁰ SCHNEIDER, Jan. 2001. *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy*. Brno: Host.

³¹ MEYRING, G. Golem. vyd. 2. Praha: Argo, 2005, s 89. ISBN: 80-7203-601-7.

V inovativní výuce literatury je student oproštěn od role příjemce zakotvených „pravd“ a učitel se stává garantem metody, facilitátorem³². Je to právě on, kdo by měl stát v čele společné cesty, na jejímž konci čekají individuální studentská porozumění. Stěžejními slovy v hodinách literární výchovy by měla být argumentační slovíčka „jak“ a „proč“ aneb: „*Člověk se stává člověkem především tím, že rozumí světu kultury...*“³³

Svět je přitom pojem nestálý, relativní. Mnohým učitelům se může zdát, že jejich „svět“ se zásadně liší od „světa“ studentů. Zejména v oblasti „čtení mezi řádky“ lze pedagogy chápat. Tím spíše je zapálených a dobrých „průvodců“ zapotřebí. Dnešní doba je totiž charakteristická tzv. „vyprazdňováním“ symbolů³⁴ ve prospěch znaků. Degradování symbolu jakožto výzvy k interpretaci na znak s předem vloženým ustáleným významem hojně využívají reklamní průmysl, veřejnoprávní média či virtuální světy. Přirozený svět je překrýván nejen světem vědy a techniky, nýbrž i předem vyrobenými „hyperrealitami“³⁵, jejichž zdánlivá jednoduchost je přenášena do společenského života a svou bezproblémovostí čtení zastírá původní složitý systém „bytí“ a odvádí pozornost od přirozené jazykové hry. A to se stává nebezpečným: „*Rozlišení mezi „znakem“ a „symbolem“, jak ukazují psychologové a sociologové, může také vést k mnohým objasněním „temných pohnutek“ sociálního jednání.*“³⁶

Studenti, jakožto nejmladší generace, jsou potom nejohroženějšími jedinci, neboť mnozí z nich nepoznali svět před výše popsáním stavem, a jejich vnímání „reality“ se pod tlakem předpřipravených simulací stává snadným terčem pro zneužití. Významový posun je pro studenty látkou složitou, ale velice důležitou. Tím spíš je potřeba přistupovat v hodinách literární výchovy k textové analýze děl s náboženskou tematikou, jež v sobě symboliku z principu ukrývá: „*Olbracht věděl, že s odstraňováním náboženství ze škol...ztrácejí se znalosti postav a příběhů Starého i Nového zákona, jak je kdysi ve školách udržovala biblická dějepřeva...Mluvil někdy s úsměvem o tom, že v blízké budoucnosti budou muset být v knihách pro mládež vysvětlována slova tak známá jako Mojžíš, anděl nebo oltář...*“³⁷

„*Ano, na učiteli (jako obvykle) leží veškerá tíže uskutečnění cílů komplexního rozvoje. Avšak rovněž je v jeho rukou, aby se z žáků stali ti, kteří s ním budou v tomto směru spolupracovat a budou se na výsledku podílet.*“³⁸I dnes mezi učiteli nalezneme zastánce tzv. tradiční výuky fungující na bázi „garance pravdy“. Ti studentům předávají hotové poznatky - ustálené/smluvené textové interpretace, jež sami slepě převzali a stejně slepě je vyžadují - přičemž případná práce třídy s ukázkami nabývá pouhého dokládacího charakteru, kdy studenti hledají důkazy pro předem nadiktované tvrzení.

³² VALIŠOVÁ, A. 2011. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada.

³³ MIŇHOVÁ, Jana. *Mezilidská komunikace jako prostředek osobnostního a sociálního rozvoje*. vyd. 1. Hradec králové: Gaudeamus, 2012, s. 5. ISBN 978 -80-7435-191-4.

³⁴ „*Každý symbol lze vykládat přinejmenším dvěma protikladnými způsoby, které se musí spojit, abychom dostali celkový smysl.*“ (Slouková, 2002, 26).

³⁵ SLOUKOVÁ, Danica. *Úvod do filosofie jazyka*. [online]. 2002, s. 31 [citováno 16. 11. 2015] Dostupné z: filosofia.cz/files/jazyk/fj.doc.

³⁶ SLOUKOVÁ, Danica. *Úvod do filosofie jazyka*. [online]. 2002, s. 31 [citováno 16. 11. 2015] Dostupné z: filosofia.cz/files/jazyk/fj.doc.

³⁷ OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*. Druhé vydání (v SNDK první). Ilustroval Gustave DORÉ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1958, s. 7. Obnovené obrazy (SNDK).

³⁸ KOSÍKOVÁ, H. *Pedagogické otázky současnosti*, 1. vyd. Praha: ISV, 1994, s. 46. 80-85866-05-6.

Tendencí většinou je však podpora kritického myšlení a posílení čtenářské role³⁹. Učitelé tak sice nepomíjejí teorii, ale jako „garanti metody“ umějí pomocí naratologických nástrojů vést interpretační dialog, a to tak, aby žáci využili své literární i mimoliterární znalosti a de facto sami text interpretovali (třeba s drobnými odchylkami od obecně přijímaného výkladu, ovšem věcně): „*Myšlenka není slovem vyjadřována, ale realizuje se v něm... Slovo zbavené myšlenky je „mrtvé slovo“, myšlenka neztělesněná ve slově je „stínem Styxu“. Smyšluplné slovo je mikrokosmem lidského vědomí.*“⁴⁰

Na školní půdě se přitom nejčastěji pracuje se dvěma variantami židovské tematiky, a to s tematikou biblickou a s tématem holocaustu. Chceme-li však, aby studenti měli možnost dosáhnout očekávaných výstupů, zejména pak schopnosti „*objasnit rozdíly mezi fikčním a reálným světem*“ a schopnosti „*vysvětlit, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu*“ a dále „*jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí*“, není tento jednostranný pohled ideální.

Za tímto účelem byly vystopovány, popsány a charakterizovány vývojové etapy – proměny – jimiž židovská tematika v české literatuře procházela. Za tu nejpodstatnější změnu v pojetí židovské tematiky byla stanovena tvůrčí etapa, jejíž počátky jsou spojovány se židovskou emancipací (pol. 19. století) a konec přichází s událostmi druhé světové války.

Zatímco do té doby vznikala díla převážně v hebrejštině a jejich náměty byly biblické, po té se poměrně jednostranně věnovala šoa. Kýžené období však nabízí texty umělecké, publicistické i odborné, psané česky nebo německy (méně pak hebrejsky), jejichž forma i obsah jsou vsutku barvitě. Týkají se českožidovského hnutí, sionismu, Židů - venkovanů i měšťanů, středověké i moderní Prahy, mystiky, emigrace, Svaté země, zvyků a tradic judaismu, života podkarpatských chasidů, ožívají v nich legendy, obsahují prvky existencialismu, ale nechybí ani humor. V textech vytvořených v tomto období se tak dokonale zrcadlí reálná mnohvrstevnatost pojmu židovská tematika. Jsou rovněž didakticky nosné a potencionálně přínosné, a pakliže se s nimi studenti/pedagogové seznámí, jsem přesvědčena o tom, že mnohem lépe porozumí nejen fenoménu židovství, židovské tematice obecně, nýbrž i oněm dvěma pod-tematikám (Bible, šoa), s nimiž přicházejí do styku nejčastěji.

Práce jako celek je pojímána jako didakticky orientovaná příručka inovativního charakteru a sestává ze tří částí.

První oddíl slouží jako nosný základ, bez jehož znalosti je těžké chápat tolik potřebné kulturně-historické pozadí rozebíraných děl se židovskou tematikou. Patří sem historie Židů ve světě od biblických počátků do současnosti, úvod do židovství (základní texty judaismu včetně analýzy *Desatera*, židovské tradice a židovské jazyky – vždy s přihlédnutím k českému kontextu) a nakonec i zcela nezbytná pasáž věnovaná česko-židovské historii. Součástí sekce je rovněž kapitola věnovaná židovského školství v českých dějinách (včetně aktuálního stavu). Stručně je shrnuta také názvoslovná a pravopisná problematika vztahující se k potřebám disertace.

Druhá sekce je zaměřena na literární teorii a židovskou tematiku v obecné rovině. Pasáž obsahuje definici pojmu židovská tematika tak, jak je v rámci práce chápána. Zároveň jsou v ní stanoveny dílčí pod-tematiky, jejichž počtu odpovídá členění sekce závěrečné (sedm dílčích pod-tematik). Je v ní jasně specifikovaná používaná terminologie, jsou v ní shrnuty

³⁹ Hodně se hovoří i o tzv. čtenářské gramotnosti, přičemž čtení už není pouhým ovládnutím správné techniky, nýbrž jde o konstruktivní proces získávání smyslu textu, dovednost osvojit si informace, pobavit se, něco zažít. HYPLOVÁ, Jana. *Využití projektového vyučování k rozvoji čtenářské gramotnosti žáků základní školy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2010. 156 s. ISBN 978-80-7368-919-3.

⁴⁰ SLOUKOVÁ, Danica. *Úvod do filosofie jazyka*. [online]. 2002, s. 31 [citováno 16. 11. 2015] Dostupné z: filosofia.cz/files/jazyk/fj.doc

vývojové fáze (proměny) židovské tematiky v české literatuře v širším slova smyslu (tak, jak vyplývají z historické části práce), je v ní nastíněna evoluce literárního typu – Žida, krátce je zmíněna také problematika literárního stereotypu a antisemitismu v literatuře a je v ní také stručně popsán klíč k výběru období, autorů a děl, jejichž analýza tvoří jádro práce.

Následující oddíl je věnovan dílčím pod-tematikám – českožidovské vzájemnosti, Praze, židovství, ahasverismu, terezínské tvorbě, židovskému humoru a Plzeňsku. Skrze životní osudy klíčových umělců a prostřednictvím analýzy vybraných děl jsou dané pod-tematiky charakterizovány, kontextuálně zasazeny a v závěru dílčích kapitol je rovněž naznačeno jejich didaktické využití. V některých případech jde o konkrétní pracovní list, v jiném jde o obecně pojatý návrh. Didaktické pasáže však nejsou striktně omezeny na třetí sekci práce (průběžně se objevují i na vybraných místech historických kapitol, k jejichž obsahu již nebylo možné se vracet) a ani v jednom případě nejde o doktrínu jako spíše o inspirační zdroj. Předkládaný didakticky zaměřený materiál lze modifikovat (v souvislosti s potřeby facilitátora, v závislosti na věku a vstupní znalosti studentů apod.) či navrhované postupy aplikovat na alternativních textech. Zároveň je třeba dodat, že další příprava výukových materiálů včetně rozšíření těch stávajících je v plánu.

Závěrečný oddíl práce rovněž obsahuje odkaz na validní sekundární zdroje a dále na soudobé studijní a výukové programy vztahující se k tématu.

1 KULTURNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT

1.1 NÁZVOSLOVNÁ A PRAVOPISNÁ PROBLEMATIKA

1.1.1 HEBREJEC

Slovo je s největší pravděpodobností odvozeno od lexému „Chabirec“, přičemž pojem jako takový se spíše než k rasové skupině váže ke specifickému způsobu života. Podle historika Paula Johnsona⁴¹ se jednalo o nepřizpůsobivé kočovníky, kteří se vyznačovali vyšší úrovní kultury, než jaká byla typická například u beduínů. Jelikož se stěhovali nezávisle na ročním období a často se živili také řemeslem (úředníci, žoldnéři), pro mnohé státy se stávali obtížnou konkurencí. Snadno totiž dosáhli finanční nezávislosti a u hranic s většími sousedy zakládali malá království.

Označení „Hebrejec“ proto bylo zpočátku chápáno hanlivě, a to zejména z úst Egypťanů: „*Nebylo to pojmenování pro beduíny či poutní obyvatele – kteří existovali tehdy jako dnes – protože pro ně používali odlišný výraz. Zdá se, že pojmenování Chabirové bylo hanlivé označení obtížných a pustošivých ne-městských obyvatel, kteří kočovali z místa na místo. Nešlo o uspořádané kmeny, které se pravidelně stěhovaly se stády podle ročních období, jak to činí dodnes v částech Malé Asie a Persie. Chabirové měli vyšší kulturu než většina pouštních kmenů. Právě proto se pro konzervativní egyptské úřady, které nevěděly, kam je zařadit, stali jednak hádankou a jednak problémem.*“⁴²

Nádech pejorativa pojmenování ztratilo až v počátcích občanského letopočtu, kdy slovo pro označení židovského národa použil významný filosof Sírachovec⁴³.

1.1.2 IZRAELITA

Po celonočním zápase Jáкова s andělem došlo k význačné události – byl zrozen Izrael: „*A řekl: Pust' mne, nebt' zasvítává. I řekl: Nepustím tě, leč mi požehnáš. I řekl jemu: Jaké jest jméno tvé? Odpověděl: Jákob. I dí: Nebude více nazýváno jméno toliko Jákob, ale také Izrael, nebo jsi statečně zacházel s Bohem i lidmi a přemohl.*“⁴⁴

Ačkoliv překlad jména Izrael je mnohoznačný (viz str. 22), postupně došlo k metonymickému přenosu jeho významu, a to z přízviska jednotlivce na označení jednak území, jednak národa (Izraelité – potomci Izraele).

O Izraelitech, a tedy „dětích Izraele“, myšleno potomcích Jákových, hovoříme přibližně do okamžiku babylonského zajetí. Tehdy byly izraelské národní elity nuceny udržet víru svých „oveček“ i v diaspoře. Začaly se proto obracet k písemnictví, aby podstatu své víry zachytily a daly jí pevnější formu. Lze tak hovořit o rodícím se judaismu, respektive židovství (viz níže). Od té doby je proto výmluvnější označení Židé (viz níže).

⁴¹ Paul Bede Johnson - britský žurnalista a historik, vyznáním katolík. Proslavil se řadou historických prací a populárně naučných syntéz. Roku 2006 obdržel z rukou G. W. Bushe Prezidentskou medaili svobody.

⁴² JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 26. ISBN 80-85336-31-6.

⁴³ Autor jedné z deuterokanonických knih (Kniha sícharovcova, Sícharovec či Sír), významný pedagog a soudce prosazující zachování židovské kultury v době helénismu.

⁴⁴ Gn 32, 25-28.

1.1.3 ŽID

Třetí název, v současnosti asi nejpoužívanější – Židé - je odvozen od Judy. Juda byl jedním ze synů Jákoba, patřil k zakladatelům Judey a jedná se rovněž o přímého předka uctívaného krále Davida. Odtud tedy Židé (česká verze slov Juda, Jude, Jew atd.).

Podrobně záležitost vysvětluje i bývalý vrchní pražský rabín Karol Sidon v jednom ze svých četných rozhovorů, jež po léta vedl s žurnalistou Karlem Hvižd'alou: „*Jehudi neboli Judejec byl ve starověku obyvatel Judeje, jednoho ze dvou států, na něž se rozpadla Davidova a Šalamounova říše někdy v devátém století před začátkem křesťanského letopočtu. Království bylo pojmenováno podle jednoho ze dvou kmenů Izraele na jeho území, Jehuda a Benjamin, jejichž předkové, stejně jako předkové zbývajících deseti kmenů, byli synové Jákobovi. Oněch zbývajících deset kmenů je dnes nezvěstných, takže dnešní Židé jsou potomky těchto dvou a příslušníků kmene Levi, který žil rozptýlen mezi všemi kmeny. Jehuda je ovšem kmen královský, pocházel z něho i král David. A když se ptáte, kdo je to původně Žid, odpovídá na to Tóra tím, že matka při narození předka všech „Jehudim“ vyslovila své díky Hospodinu. (Jehudi = vděčný).*“⁴⁵

1.1.4 JUDAISMUS A ŽIDOVSTVÍ

Termín judaismus je používán až od 19. století a je odvozen od německého slova „judentum“. Do té doby se hovořilo o tzv. izraelské či mojžíšovské víře. Sami Židé víru označují jako „emuna“ či „da'at“.

V současné době slovem judaismus označujeme čistě náboženství (ve smyslu mojžíšovské víry). V rámci disertace však bude probírána židovská tematika, a tedy ta spojená se židovstvím. Jak přitom bylo naznačeno v úvodu, pojem židovství představuje kulturně-nábožensko-nacionální soubor, zahrnující historii, jazyk (hebrejščina), zemi (státní útvar), liturgii, filozofii, umění, soubor etických zásad, náboženských praktik apod., jejichž přehled je proto obsahem této části práce.⁴⁶

1.1.5 ŽID NEBO ŽID

ŽID je v zásadě problematické označení, a to jak z hlediska etnického, náboženského, tak gramatického. Hovoříme-li čistě o věřících, pak, analogicky s křesťany nebo muslimy, píšeme „židé“. Pakliže se věnujeme otázce národnosti, měli bychom upřednostnit velké „Ž“ stejně, jako např. u slova Ital či Čech.

Židé jsou však složitou strukturální skupinou, národem, jenž po stovky let přežíval v diaspoře a jedině, co jej maximálně pojilo, bylo náboženství. Přinejmenším do určité dějinné etapy, kdy žili Židé separováni od křesťanské většiny připoutáni k nauce svých otců a k myšlence na návrat do vlasti, by proto byla představa oddělení jejich národní identity od judaismu velmi nelehká.

Asimilace, reformace, ale i nacismus a moderní antisemitismus však situaci změnily. S pádem ghetta se z halachických Židů (viz str. 74, pozn. 337) stávali židé liberální, křesťané, případně občané žijící bez vyznání hlásící se hrdě k národnosti hostitelské země. A norimberské zákony znamenaly další precedens, a totiž označily za židy/Židy i ty, kteří jimi dle platných tradic nebyli. Mnozí z nich se po 2 sv. v. vydali hledat nový domov do Izraele, kde sice byli přijati a

⁴⁵ SIDON, Karol. *3 rozhovory s Karlem Hvižd'alou*. Praha: Galén, 2014, s. 74. ISBN 978-80-7492-137-7.

⁴⁶ Display e-study documents. *University information system MENDELU* [online]. Dostupné z: <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/index.pl?cast=65424>.

získali izraelské občanství, ale to nutně neznamenalo, že byli uznáváni jako Židé, ba že se rozhodli konvertovat k judaismu a stát se židy. A situace je nepřehledná dodnes.

Přesto je vztah mezi náboženstvím a národností, respektive láskou k Hospodinu a láskou ke Sváté zemi v židovství natolik zřejmý a významný, že se stal hlavním kritériem při volbě pravopisu slova Žid v této práci. Neboť je rozebírána židovská tematika, která úzce souvisí jak s judaismem, tak s národním uvědoměním, kulturou a literaturou (a tedy se židovstvím), bude slovo „Žid“ psáno s velkým písmenem, a to i v případě, kde bude primárně označovat vyznavače víry. Výjimku budou tvořit citace, v nichž bude ponechán původní pravopis autora, a dále vybrané pasáže, z nichž potřeba užití malého písmene v kontrastu s velkým kontextuálně vyplýne.

1.2 HISTORIE ŽIDŮ – SVĚT

1.2.1 SVATÁ ZEMĚ

Chceme-li zkoumat historii tak starobylého národa, jakým ten židovský beze sporu je, musíme se ponořit opravdu hluboko do klína dějin, konkrétně do období 2. tisíciletí před občanským letopočtem. To ostatně potvrzují i slova předního českého judaisty profesora Sadka⁴⁷: „*Židovské (izraelské) dějiny začínají již v období starověku. Zprvu se odehrávaly především na území starověkého Izraele, který se nalézal na průsečíku starověkých kultur – egyptské, mezopotámské, foinické a dalších. Hranici starověkého Izraele tvořilo na západě Středozemní moře, východní hranice byla pohyblivá a závisela na rozloze obdělávané půdy, přecházející v poušť. Na severu tvořilo hranici město Dan a pohoří Hermon, jih zabírala poušť Negev s městem Beer Ševou.*“⁴⁸

Výše zmiňované území pak bylo z většiny obýváno semitskými Kananejci, přičemž část těchto kmenů, usídlená na hranici libanonsko-syrské, se postupem času přetransformovala v již známější Feničany. Zprvu se však země nazývala dle převažujících obyvatel – Kanaán.

Kananejci, tak jako každý jiný kmen, sváděli boje s nepřáteli z okolí, kteří ohrožovali suverenitu jejich hranic. Mezi ně se postupně řadili Egyptané, Chetitě, Palestinci⁴⁹ a od poloviny 2. tisíciletí př. o. l. rovněž Izraelci. Ve prospěch tohoto tvrzení hovoří nejen archeologické nálezy, analýza historických artefaktů, nýbrž i sama Bible.

1.2.2 ABRAHAM

⁴⁷ PROF. PHDR. VLADIMÍR SADEK, CSC. (1932 - 2008) - VÝZNAČNÝ HEBRAISTA A JUDAISTA. PROSLAVIL SE ZEJMÉNA JAKO PŘEDNÍ ZNALEC ŽIDOVSKÉ MYSTIKY (*ŽIDOVSKÁ MYSTIKA V PRAZE*). VYBRANÁ CITACE POCHÁZÍ ZE SBORNÍKU *ŽIDÉ DĚJINY A KULTURA*, KTERÝ VZEŠEL JAKO VÝSLEDEK SPOLUPRÁCE NĚKOLIKA ODBORNÍKŮ ZE ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE. PROF. SADEK JE AUTOREM KAPITOLY *ŽIDOVSKÉ DĚJINY A MYŠLENÍ OD BIBLICKÝCH DOB PO SOUČASNOST*.

⁴⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 5. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁹ Filištiní, jinak také Pelištejci či Palestinci - pirátský národ z egejsko-řecké oblasti (poblíž Kréty), jenž po celá staletí útočil na pobřeží Kanaánu. Postupem času dobyli Filištiní kanaánské pobřeží, kde založili větší města (Gaza), načež začali ohrožovat centrum země tou dobou již ovládané Izraelity. Ti se palestinským nájezdníkům s různou mírou úspěšnosti bránili, dokud Filištiní zcela nezanikli. Mezi Palestince patřil například známý obr Goliáš. Později, po zániku druhého chrámu (70 o. l.), když Římané ve snaze „vymazat“ židovskou stopu z mapy rozhodovali o přejmenování oblasti (původně Judea), inspiroval je právě tento odvěký židovský rival (nově tedy Palestina). Více v textu práce.

„Kdo byli lidé, kteří se shromáždili na Sinaji a ze kterých se stali první Židé? Před událostí na Sinaji totiž žádní Židé jako takoví neexistovali – jejich národ je ustaven až přijetím Tóry, právě tak, jako je pro Američany výchozím bodem až Prohlášení nezávislosti, a tudíž před rokem 1776 se o žádném americkém národu hovořit nedá.“⁵⁰

Běžně se začíná tzv. od Adama, ovšem vzhledem k faktu, že kapitoly *Genesis* vznikly až ve 4. st. př. o. l. jako reakce na v té době hojně se šířící filosofická tázání po vzniku světa (viz str. 76), nebudu se jejími úvodními kapitolami v rámci pramenné historie zabývat.

První postavou v dějinách židovského národa, jejíž existenci s různou mírou úspěšnosti prokazuje věda, se tak stává Abram. Vzhledem k tomu, že příběhy tzv. praotců (Abraha, Izák, Jákob, Josef) jsou natolik úzce spjaty se židovstvím, a to se samou podstatou věci, nelze se jim vyhnout či je jen stroze převyprávět. Částečně jsou opřeny o skutečné osoby a události, částečně jde o literární fikci, což ovšem nic nemění na faktu, že pro pochopení pojmu židovství a židovská tematika musí být tyto kapitoly *Starého zákona*/židovských dějin náležitě rozebrány a zhodnoceny. Totéž platí pro postavu Mojžíše, jehož činy se staly základním pilířem nejen židovské, nýbrž obecně lidské etiky.

Prostředí, v němž Abram vyrůstal, bylo pohanské. Některé příběhy dokonce hovoří o jeho otci jako o prodejci model⁵¹. Kromě uctívání hned několika bohů byly v dobách Abramových běžné zvířecí i lidské oběti. Rovněž cizinec, který se hodlal nově usadit, musel odkoupit pozemek a sepsat řádnou smlouvu.

Abramova žena se jmenovala Sarai. Bohužel neměli manželé žádné děti. Tato smutná skutečnost, časté vpády nepřátelských národů, hospodářský tlak, to vše dopadalo na oduševnělého muže. Přemítal nad budoucností, když v tom jej, podle biblické tradice, navštívil Bůh. Vůbec poprvé v historii se Hospodin, jediný nadě všemi, rozhodl promluvit k člověku a učinil tak právě k Abramovi: *„Výjdi z země své a z příbuznosti své i z domu otce svého do země, kterouž ukáži tobě. A učiním tě v národ veliký a požehnám tobě a zvelebím jméno tvé, a budeš požehnaní.“⁵²*

Hospodin přislíbil Abramovi zemi zaslíbenou (Kananejskou) a toliko potomků, kolik jen je hvězd na nebi.⁵³ Abram a Sarai se tedy spolu s početnou družinou (včetně synovce Lota) vydali na cestu. Skupina se vydala z Uru do země zaslíbené, do Kanaánu. Došli do města Cháram (Sýrie), kde se někteří usadili, a zbytek odtud pokračoval dál. Cestou postavili Hospodinu několik svatostánků. Bohužel, během putování postihl celé území Blízkého východu hlad. Nebylo tedy zbylí - cestovatelé museli hledání Zaslíbené země odložit. Místo toho zamířili na západ do Egypta, kde zatím ztrátami netrpěli.

Bůh Abramovi nesevěřil, kde se Kanaán nachází. Slíbil mu jen, že jej tam dovede. Věřící tedy de facto slepě následovali Boží vůli. Stali se z nich poutníci, kočovníci. Odtud idea, že Abram se svou družinou mohl patřit k již zmíněným chabirům. Na rozdíl od většiny těchto polonomádů však netrápil egypťské úředníky dlouho, neboť jen co hladomor ustal, pokračoval Abram v cestě do Země zaslíbené.

⁵⁰ KLINGHOFFER, David. *Proč Židé zavrhli Ježíše*. V Praze: Rybka, 2010, s. 21. ISBN 978-80-87067-60-4.

⁵¹ Zobrazení Boha (většinou soška), předmět určený k uctívání. Podobné myšlení je v přímém rozporu s judaismem.

⁵² Gn, 12, 1-2.

⁵³ Z tohoto důvodu bývá často (zejména v křesťanské tradici, kde není překážkou zákaz zobrazování) vykreslen Abrahám jako stařec hledící na hvězdnatou oblohu.

Abram byl v podstatě henoteista. Pojem označuje člověka věřícího v jediného boha spojeného s jediným národem, který zároveň uznává oddanost jiných ras k vlastním bohům. Toto pojetí víry se k dnešku zásadně změnilo, neboť judaismus, stejně jako křesťanství nebo islám, řadíme tzv. monoteistickým⁵⁴ náboženstvím, přičemž taková víra odmítá pluralitu božství, dokonce mnohdy stojí proti polyteismu v záměrné opozici a ani vzájemný vztah monoteistických náboženství není ideální.

Abram (Abrahám) je považován za zakladatele hebrejské náboženské kultury. Tento nejsvatější praotec totiž uvedl do praxe hned dva zásadní body judaismu, a to: smlouvu s Bohem a tradici darování země. Smlouvou s Hospodinem je přitom chápána dohoda o poslušnosti Izraelitů jedinému Bohu oplátkou za jeho zvláštní přízeň: „*Když pak Abram byl v devadesáti devíti letech, ukázal se mu Hospodin a řekl jemu: Já jsem Bůh silný všemohoucí; chodiž ustavičně přede mnou a budiž dokonalým. A učiním smlouvu mezi sebou a tebou a rozmnožím tě náramně velmi. Padl pak Abram na tvář svou; i mluvil s ním Bůh řka: Ját' jsem, aj, smlouva má s tebou, a budeš otcem národů mnohých. Aniž více slouti bude jméno tvé Abram, ale bude jméno Tvé Abraham⁵⁵; nebo otcem mnohých národů učinil jsem tě. A učiním, aby ses rozplodil náramně velmi, a rozšířím tě v národy; i králové z tebe vyjdou. Utvrdím také smlouvu svou mezi sebou a tebou i mezi semenem tvým po tobě, po rodech jejich, za smlouvu věčnou, totiž abych byl Bohem tvým i semene tvého po tobě. Nad to dám tobě i semeni tvému po tobě zemi, v nížto pobýváš pohostinu, všecku zemi Kananejskou, k vladařství věčnému; a budu jejich bohem. Řekl ještě Bůh Abrahamovi: Ty pak ostříhati budeš smlouvy mé, ty i símě tvé po tobě, po rodech svých. Tatoť jest smlouva tvá mezi mnou i mezi námi i mezi semenem tvým po tobě, kteréž ostříhati budete: Aby obřezán byl mezi vámi každý pohlaví mužského. Obřezete pak tělo hanby své; a to bude znamením smlouvy mezi mnou a mezi vámi (viz str. 84).*“⁵⁶

1.2.3 IZÁK

Jak ale mohl Hospodin splnit svůj slib a učinit z Abrahama otce početného národa, když jeho manželství bylo bezdětné? Není divu, že po určité době začal prorok pochybovat o pravosti Božích slov, vždyť, jak by mohli Svatou zemi zdědit jeho potomci, když neměl jediného syna a Sára stárla? Obával se, že svůj majetek bude nucen odkázat cizímu: „*Panovníče Hospodine, což mi dáš, poněvadž já scházím bez dětí, a ten, jemuž zanechám domu svého, bude Damašský Eliezer? Řekl ještě Abram: Aj, mně jsi nedal semen; a aj, schovanec můj bude mým dědicem.*“⁵⁷ Nicméně, Hospodin trval na svém a přislíbil praotci mnoho potomků: „*A aj, slovo Hospodinovo k němu, řkúci: nebudeš ten dědicem tvým, ale kterýž vyjde z života tvého, ten dědicem tvým bude. I vyvedl jej ven a řekl: Vzhlédniž nyní k nebi a sečti hvězdy, budeš-li je však moci sčísti? Řekl mu ještě: Tak bude símě tvé*“⁵⁸

⁵⁴ Jako první monoteistické náboženství je označován kult slunečního boha Atona (atonismus), který ve Starém Egyptě prosazoval panovník Achnaton. Někteří vědci dokonce tvrdí, že Mojžíš se nechal při sepisování Tóry inspirovat právě touto náboženskou reformou, jelikož krátce po ukončení vlády Achnatona (Ramses II.) Židé začali opouštět Egypt. Problematice se věnuje rovněž S. Freud v knize *Muž Mojžíš a monoteistické náboženství*. Mimo jiné text naráží na podobnost Achnatonova *Hymnu na Slunce se 104. žalmem*.

⁵⁵ Hebrejsky אַבְרָהָם neboli „otec mnohých“.

⁵⁶ Gn 17, 1-11.

⁵⁷ Gn 15, 2-4.

⁵⁸ Gn 15, 4-5.

Jako první porodila Abrahamovi syna služebná Sára Hagar. Dala mu jméno Izmael⁵⁹: „*Budeť pak lýtý člověk; ruce jeho proti všechněm a ruce všech proti němu; a před tváří všech bratří svých bydliiti bude.*“⁶⁰

Izmael patří k nejrozporuplnějším postavám biblických dějin. Vystupuje ve Starém zákoně, kde je vesměs zobrazován jako stvoření zlé, dále v křesťanských spisech, které se o něm však zmiňují sporadicky a kuse, ovšem muslimský Korán naopak považuje Abrahamova prvorozeného za proroka a předka dnešních arabských kmenů.

Když se Abrahamovi ukázal Hospodin a hovořil k němu o změně jména, o smlouvě a o obřízce (viz výše), dodal ještě jednu důležitou věc a totiž: „*Nýbrž Sára, manželka tvá, porodí tobě syna, a nazůveš jméno jeho Izák; i utvrdím smlouvu svou s ním za smlouvu věčnou i se semenem jeho po něm. Také o Izmaele uslyšel jsem tě; a aj, požehnám jemu a učiním to, aby se rozplodil a rozmnožím ho náramně velmi; dvanáctero knížat zplodí, a rozšířím jej v národ veliký. Ale smlouvu svou utvrdím s Izákem, kteréhož porodí Sára po roce, při tomto času.*“⁶¹

Abrahám nechal obřezat všechny své souvěrce, otroky a samozřejmě i svého prvorozeného syna. Izmaelovi tou dobou bylo přesně třináct let⁶². Když se později Sáře z Boží vůle narodil Izák, začala na Hagar žárlit a jakkoliv měl Abrahám Izmaela v lásce, přednost před dítětem služky samozřejmě dostal syn manželky. Hagar byla i s Izmaelem vyhnána do pouště, nicméně jak Hospodin slíbil, dostalo se jí Boží ochrany. Když dvojici došla voda, seslal jim Bůh na pomoc anděla a přislíbil Izmaelovi, že z jeho krve vzejde veliký národ. Od té doby žila Hagar se synem na poušti. Korán muže označuje za jednoho z prvních (ne-li prvního) zástupců arabských kmenů.

Když Hagar s Izmaelem opustili osadu, Abrahamově snu o naplnění Božího slibu zdánlivě nestálo nic v cestě. Izák byl osmý den po narození obřezán, rostl jako z vody a dělal rodičům radost. Ovšem judaismus lpí na detailech a zásadách. Nic na světě netrvá věčně a každý dar je třeba oplatit či si vysloužit. Pravda o podstatě vzájemného slibu se Abrahamovi vyjevovala postupně a plně na něj tíha smlouvy dolehla až po té, kdy si Hospodin jako oběť vyžádal Izáka: „*Tato pasáž je důležitým milníkem v Bibli, stejně tak patří k nejdramatičtějším a nejméně pochopitelným událostem v celých dějinách náboženství, protože poprvé nastoluje problém teodicey, božího smyslu pro spravedlnost. Mnoho Židů a křesťanů považuje boží přání za nespravedlivé v tom, že Abrahamovi se přikazuje nejen udělat něco, co je samo o sobě kruté, ale navíc, co je opakem principů hebrejské etiky a všech následných forem židovsko-křesťanské tradice, neboť v nich se žádná forma lidské oběti neuznává.*“⁶³

Co Bůh dal, může si kdykoli vzít zpět. V tom tkví základní myšlenka židovské víry a na ni bylo zapotřebí Izraelity připravit. Bůh věnoval Židům, vyvolenému národu, Kanaán a v průběhu následujících staletí se mnohokrát prokázalo, že tak, jak je do Svaté země přivedl, dokáže je stejně dobře odvést. Bůh učinil staříčkou Sáru matkou, není proto čemu se divit, když bude požadovat svoji zástavu zpět. Jakkoliv se může jeho nárok zdát drsný a tvrdý: „*Z hlediska historika je příběh naprosto smysluplný, protože pokud šlo o zákony, jak víme ze soudobých archivů, pocházel Abraham z oblasti, kde bylo povinné zpečetit kontrakt nebo*

⁵⁹ Išmael, hebrejsky **יִשְׁמָעֵל** neboli „Slyší bůh“.

⁶⁰ Gn 16, 12.

⁶¹ Gn 17, 19-21.

⁶² Muslimové dodnes praktikují obřízku chlapců v tomto věku.

⁶³ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 29. ISBN 80-85336-31-6.

úmluvu zvířecí obětí.“⁶⁴ Tak reaguje na kontroverzní kapitolu v Genesis Paul Johnson. Odborníci z pražského Židovského muzea dodávají, že ani lidské oběti nebyly tou dobou nic neobvyklého. Je tedy docela možné, že se Abraham nad Božím požadavkem ani nepozastavil.

Pokud bychom se odklonili od čistě historického pohledu, potom přichází na řadu symbolika a podobenství. Co chtěl autor příběhem naznačit? „*Smlouva s Bohem byla tak nadsmyslově významná, že vyžadovala něco víc: oběť toho nejmilovanějšího v plném smyslu slova... Izák byl zvolen jako oběť nejen proto, že byl Abrahamovým nejcenějším vlastnictvím, ale i proto, že byl zvláštním darem od Boha, jak stanovila úmluva, a zůstal vlastnictvím Boha jako všechny jeho zbývající dary člověku. To podtrhuje celý záměr oběti. Je to symbolické připomenutí, že všechno, co člověk vlastní, pochází od Boha, a kdykoliv zase může být vráceno zpět.*“⁶⁵

V současné době, ovšem platí to již od dob Mojžíšových, je za největší hřích v judaismu pokládána vražda (a sebevražda). Život je svatý a pouze Bůh má právo jej udělovat i jej brát. Fakt, že k oběti Izáka nakonec nedošlo, proto také podtrhuje všeobecné pojetí lidského života jakožto fenoménu unikátního, nad kterým má moc pouze Hospodin. Správně se proto rozebíraná kapitola židovských dějin nenazývá Obětí, nýbrž pouze Svázáním Izáka. Podle Genesis Abraham dovedl syna na horu Moria⁶⁶, kde jej znehybnil: „*A když přišli k místu, o němž mu byl mluvil Bůh, udělal tu Abraham oltář a srovnal dříví; a svázav syna svého, vložil ho na oltář na dříví.*“⁶⁷

Podle vědeckých výpočtů (i podle Halachy) však tou dobou byl Abraham vetším starcem, Izák oproti tomu byl silný asi čtyřicetiletý muž. Proto si lze jen stěží představit, že by se syn nechal svázat proti své vůli. Pravděpodobně tak učinil dobrovolně, tudíž se nejednalo pouze o zkoušku pro otce, nýbrž i syn prokázal svoji víru. Ve chvíli, kdy byli oba muži připraveni oběť podstoupit, Hospodin prokázal svoji dobrotu a s pomocí seslaného anděla zaměnil Izáka za beránka: „*Tedy zavolal na něho Anděl Hospodinův s nebe a řekl Abrahame, Abrahame! Kterýžto odpověděl jemu: Aj, já. I řekl jemu: Nevztahuj ruky své na dítě, aniž mu co činiš, neboť jsem již poznal, že se Boha bojíš, když jsi neodpustil synu svému, jedinému a svému, pro mne. A pozvdih Abraham oči svých, viděl a hle, skopec za ním vězel v trní za rohy své. I šel Abraham a vzal skopce toho a obětoval jej v oběť zápalnou místo syna svého. A nazval Abraham jméno místa toho: Hospodin opatří. Odkudž říká se dodnes: na hoře Hospodinově opatří se.*“⁶⁸

Akt svázání Izáka a následné obětování beránka pečetí smlouvu mezi Abrahamem a Hospodinem. Rovněž se podle biblické tradice jedná o důkaz toho, že Izraelité jsou vyvoleným národem, jemuž byla země propůjčena jako projev Boží přízně a milosti, přičemž obojí (svou přízeň i dar v podobě Kanaánu) může Hospodin kdykoliv odvolat, a to zejména tehdy, pokud nebudou jeho „vyvolení“ poslušni víře a zákonům morálky. Proto Židé přistupují k majetku s ostychem a s úzkostí, neboť vlastnictví pro ně představuje cosi svatého,

⁶⁴ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 29. ISBN 80-85336-31-6

⁶⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 30. ISBN 80-85336-31-6

⁶⁶ Dříve na místě býval židovský chrám (poslední zničen 70. o. l., zbyla jen západní zeď). Dnes na Chrámové hoře v Jeruzalémě, známé rovněž pod jménem hora Moria, stojí mešita Al-Aksá mešita Skalní dóm. Přístup dovnitř je nemuslimům zapovězen. Hora Moria je významným centrem islámu, neboť právě z ní měl prorok Mohamed na svém koni Burákoví vzlétnout na nebesa. Ve Skalním Dómě se však podle tradice nachází oltář, na němž měl Abraham obětovat Izáka a dle rabinského učení je to také místo tzv. „základního kamene“, neboť zde byl položen první „stavební“ kámen Země.

⁶⁷ Gn 22, 9.

⁶⁸ Gn 22, 11-14.

co si hýčkají, jedná se o symbol, jehož si váží a jehož „nejistého“ osudu jsou si dobře vědomi: „Země nesmí být prodávána bez práva na zpětnou koupi, neboť země je má. Vy jste u mne jen hosté a přistěhovalci.“⁶⁹

V této souvislosti je zapotřebí zmínit 23. kapitolu knihy Genesis, v níž je detailně popsán okamžik, kdy se Abrahám po smrti Sáry rozhodl odkoupit pozemky včetně Makpelské jeskyně v Hebronu⁷⁰: „Abrahám byl z dnešního hlediska cizinec, který dlouhodobě pobýval v Hebronu. Aby se mohl stát majitelem pozemku v místě bydliště, potřeboval nejen peníze, ale také souhlas obce.“⁷¹

Pozemek, o který Abrahám projevil zájem, vlastnil hodnostář Efron Chetejský⁷². Po té, co si patriarcha zajistil formální souhlas obce (převážně Chetitě), domluvil se s Efronem na ceně: „Tedy poklonil se Abraham před lidem země té a mluvil k Efronovi v přítomnosti lidu země, řka: A však jestliže ty jsi ten, prosím vyslyš mne! Dámť stříbro za pole, vezmi je ode mne, a pochovám mrtvého svého tam. A odpovídaje Efron Abrahamovi, řekl jemu: Můj pan, poslechni mne: Země ta za čtyři sta lotů stříbrných jest...I uposlechl Abraham Efrona a odvážil mu stříbra, jakž oznámil při přítomnosti synů Het⁷³ čtyři sta lotů stříbrných, běžných mezi kupci.“⁷⁴

Čtyři sta lotů, jinak také šekelů, znamenalo počet kousků stříbra, jež byly zváženy a předány Efronovi před očitými svědky. V této chvíli se z muže – přistěhovalce – stal muž s rovnoprávným sociálním postavením. Abrahám nákupem pozemku vyzískal pro svoji rodinu právo dědičného pohřbu a zbavil se i nepříjemné nálepky „cizince“. Jeho potomci byli od té doby v Hebronu doma, v bezpečí a otevřela se před nimi brána osudu. Mohli rozvíjet svou víru, dobývat města, začít psát dějiny Izraelitů: „A odvedeno jest pole Efronovo, kteréž bylo v Machpelah, proti Mamre, pole a jeskyně na něm a všechno stromoví, což ho na tom poli i na všech mezech vůkol...A potom pochoval Abrahám Sáru manželku svou, v jeskyni pole Machpelah, proti Mamre (to slove Hebron) v zemi kananejské. Protož odevzdáno jest pole to i jeskyně, kteréž byla na něm Abrahamovi k dědičnému pohřbu od synů Het.“⁷⁵

Abrahámův syn Izák prošel během svého života hned několika zkouškami. Osmý den po narození zpečetili jeho rodiče smlouvu s Bohem tím, že nechali syna obřezat. V dospělosti spolu s otcem složil těžký úkol, když se nebránil svému svázání a do třetice byl na smrtelné posteli na popud své ženy Rebeky obelhán jedním ze dvou svých synů, Jákobem, dvojčetem prvorozeného Ezaua.

Když Izák dospěl do věku vhodného k založení rodiny, vyslal Abrahám posla do Uru, ke svým příbuzným, neboť příslib od Hospodina dostali jeho potomci a nebylo tudíž vhodné, aby

⁶⁹ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 31. ISBN 80-85336-31-6.

⁷⁰ Hebron, hebrejsky **חֶבְרוֹן**, neboli „přítel“ se rozkládal na území země Kananejské. Za krále Davida byl hlavním městem Izraelského království. Pro Židy jde o druhé nejsvatější místo po Jeruzalému, nicméně jedná se o důležité město i v křesťanské a muslimské tradici, jelikož se zde nacházejí hrobky patriarchů (Adam, Abrahám, Jákob, Izák). Abrahám v Hebronu pobýval. Z právního hlediska byl de facto cizincem (tím, kdo přišel z Uru, tedy z Asýrie, do Hebronu, tedy do Kanaánu). Dnes Hebron spadá pod autonomní Palestinu. I to je zdrojem napětí mezi Židy, křesťany a muslimy, neboť přístup na svaté místo (Jeskyně Makpela) je omezen.

⁷¹ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 18. ISBN 80-85336-31-6.

⁷² Podle Johsona byl Efron Chabirec chetického původu (str. 18). V Kanaánu žili tou dobou příslušníci různých národů včetně Chetejců (Chetitů).

⁷³ Het - rod Chetejců usídlený v Hebronu.

⁷⁴ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 18. ISBN 80-85336-31-6.

⁷⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 18. ISBN 80-85336-31-6.

se Izák spojil s místní ženou, dcerou Het, tedy Chetejkou, Kanaánkou. Bylo zapotřebí, aby jeho nastávající měla krev vyvoleného rodu. Sluha přísahal Abrahamovi, že přivede řádnou nevěstu: „*Vlož nyní ruku svou pod bedro mé⁷⁶, abych tě zavázal přísahou skrze Hospodina, Boha nebe a Boha země, abys nebral manželky synu mému z dcer kananejských, mezi nimiž já bydlím. Ale půjdeš do země mé a příbuznosti mé, a odtud vezmeš manželku synu mému Izákovi.*“⁷⁷

Služebník se vydal na dalekou cestu do rodné vlasti praotce Abraháma a u Náchorské studny potkal půvabnou Rebeku, dceru Betúelovu, vnučku Náchorovu⁷⁸. Její otec byl Izákovým bratrancem. Rebeka se odebrala do Hebronu, a stala Izákovou ženou. Ze svazku Izáka a Rebeky vzešli dva synové – dvojčata Ezau a Jákob⁷⁹, přičemž Jákob se při narození držel staršího bratra za patu.

1.2.4 JÁKOB

Bratři od raného dětství soupeřili a jako rivalové se projeví i ve chvíli, kdy Izák, jemuž bylo v době narození dětí šedesát let, zcela oslepl a hodlal staršímu Ezauovi požehnat. Příhodě předcházela událost, v níž se znavený Ezau – lovec a muž divočiny – vrátil po těžkém pracovním dni domů, a Jákob nabídl hladovému sourozenci mísu čočky výměnou za jeho prvorozenecká práva. Vyčerpaný bratr na podmínku přistoupil a červený⁸⁰ pokrm přijal.

Později otec přišel o zrak, a jelikož cítil, že se blíží jeho poslední vydechnutí, pobídl Ezaua, aby ulovil vysokou, připravil z ní pokrm a dal otcí najíst, čímž by si vysloužil požehnaní. Poněvadž Rebeka vždy stranila Jákobovi, přiměla jej, aby si na hrud' nalepil zvířecí kožky (čímž simuloval bratrovu chlupatou hrud') a přinesl Izákovi večeři místo bratra. Oklamáný patriarcha požehnal mladšímu synovi. Když se o podvodu dozvěděl Ezau, požadoval, aby otec udělil požehnaní i jemu, což sice Izák splnil, ale učinil tak v menší míře. Ezau se rozezřel a usiloval bratrovi o život, načež starostivá matka zasáhla - vyslala Jákoba do vyhnanství k příbuzným.

U Rebečina bratra Lámana se Jákob seznámil s jeho dcerami, svými sestřenicemi, Leou a Ráchel. Poctivě pracoval, aby si vysloužil Ráchel, ovšem strýc jej oklamal a oženil jej s Leou. Aby se i Ráchel stala Jákobovou nevěstou, robotoval praotec u příbuzných dalších sedm let. Manželky, byť sestry, na sebe velice žárlily a chovaly se nevráživě.

Jelikož Ráchel byla dlouho neplodná, zatímco Lea porodila Jákobovi několik synů a dcer, stejně jako předchůdkyně Sára, i Ráchel nabídla Jákobovi, aby lehal s její služkou Bálou. Rovněž Lea manželovi propůjčila svou poddanou Zelfu. Jákob byl tedy polygamista. Dohromady mu všechny čtyři ženy porodily dvanáct synů: Ruben, Šimeón, Lévi, Juda, Isachr, Zabulon (Lea), Josef, Benjamín (Ráchel), Dan, Neftalí (Bála), Gad, Ašer (Zelfa).

Často se hovoří o 12 kmenech izraelských, tedy o potomcích 12 Jákobových synů. Pravdou je, že mezi 12 kmenů izraelských patří následovníci (respektive rody) Rubena, Šimenona, Judy,

⁷⁶ Přísahá při Abrahamovu pohlaví, tedy při znamení potence a symbolu smlouvy s Hospodinem. Abraham se chystá předat břímě vyvoleného mladé generaci.

⁷⁷ Gn 24, 3-4.

⁷⁸ Náchor byl Abrahamův bratr. Jeho žena Milka porodila Betúela (synovec Abrahama, bratranec Izáka a Izmaela). Betúel měl dceru Rebeku a syna Lámana. Příběh Rebeky je popisován v Gn 24 – 27.

⁷⁹ Jméno Ja'akov sdílí kořen se slovem ekev, pata. Český ekumenický překlad jména zní „úskočný“.

⁸⁰ Od té doby je Ezau (a jeho potomstvo) spojován s krvelačností.

Isachara, Zabulona, Benjamína, Dana, Neftalího, Gada a Ašera jakožto synů Jákoba a dále Manassese a Efraima - Jákobových vnuků -, synů Josefových. Rod Lévi není započítáván, jelikož byl po Exodu zvolen Hospodinem ke kněžskému povolání, putoval mezi kmeny, neměl stálé sídlo a celkově byl určen ke specifickým záležitostem (odevzdání Bohu, chrámová služba, šíření víry, pomoc kněžím).⁸¹

Když se po dvaceti letech služby u strýce vracel Jákob do rodného Kanaánu⁸², obával se reakce pomstychtivého bratra. Ta ovšem nepřišla, neboť Ezau již delší dobu sourozence postrádal.

Zatímco zkouška „rodinná“ byla zažehnána, mnohem těžší úkol Jákoba čekal během jedné noci. Tehdy zápasil s tajemným cizincem: „*A zůstal Jákob sám a tu zápasil s ním muž až do svítání,*“⁸³ přičemž když se rozednívalo a nikdo nevezšel jako vítěz, sok Jákobovi požehnal a změnil jeho jméno: „*A vida, že ho nepřemůže, obrazil jej v příhbi vrchního stehna jeho, i vyvinulo se příhbi stehna Jákobova, když zápasil s ním. A řekl: Pust' mne, nebť zasvítává. I řekl: Nepustím tě, leč mi požehnáš. I řekl jemu: Jaké jest jméno tvé? Odpověděl: Jákob. I dí: Nebude více nazýváno jméno toliko Jákob, ale také Izrael, nebo jsi statečně zacházel s Bohem i lidmi a přemohls.*“⁸⁴

Nově se tedy Jákobovi říkalo Izrael a všem jeho dětem „Izraelité“ neboli potomci Izraele. Jméno jako takové má hned několik významů (el jest Bůh): Bojuje s bohy/Bojuje za Boha/Ten, s kým Bůh bojuje/ Ten, komu Bůh vládne/Ten, kdo je bezúhonný před Bohem/Bůh je spravedlivý.

Výklad není jednoznačný a de facto by ani jednomyslný být nemohl. Nakonec, ne nadarmo existuje pořekadlo: „*Dva Židé, to jsou přinejmenším tři názory.*“ Stejně tak, jako existují různé výklady jména Izrael, objevilo se mnoho názorů vztahujících se k postavě druhého zápasníka. S kým se vlastně Jákob utkal? S andělem? Či s Bohem samým? Se svým já?

Jákob se samozřejmě neopomněl zeptat, s kým má tu čest: „*I otázal se Jákob řka: Oznam, prosím, jméno své,*“⁸⁵ ovšem, ať se na příběh podíváme očima autora, čtenáře nebo věřícího, bylo by vhodné odpovídat? „*Kterýžto odpověděl: Proč se ptáš na jméno mé? I dal mu to požehnání.*“⁸⁶ Každý se proto může situaci vyložit po svém, většinová interpretace se však podobá té, kterou následně učinil sám Izrael: „*Tedy nazval Jákob jméno místa toho Fanuel; nebo jsem pryč viděl Boha tváří v tvář, a zachována jest duše má.*“⁸⁷

Když vysvitlo slunce, obrozený Izrael odcházel z místa pryč. Kulhal přitom na nohu. I tato záležitost se projevuje v židovském náboženství. Židé nejedí krátkou stehenní žílu (např. u kuřete), neboť jde o místo, které tajemný zápasník poranil Jákoba v boji.

⁸¹ Bratři Mojžíš a Áron byli Lévitý. Áron se stal prvním kohenem – knězem – a jeho příbuzní prvními levity – pomocníky kněze. Potomci Léviho (syn Jákoba) tedy neměli své území, ale obcházeli ostatní kmeny, šířili víru, sloužili v chrámu apod. Potomci Kohenů jsou rabíny dodnes (ne každý rabín je však Kohen).

⁸² Spojeno s epizodou, během níž Lában Jákoba osočil z krádeže model. Zeťovi však nemohl provinění dokázat. Nakonec se oba muži dohodli, že se usmíří. Nedožvěděli se, že modly svému otci odcizila Ráchel, která sošky schovala pod sedlo. Příběh mimo jiné dokazuje, že v době „předhistorické“ ještě mnozí příbuzní Abraháma dodržovali staré zvyky a byli příznivci mnohobožství (Ráchel, Lában), což se teprve mělo změnit. Proces přechodu k monoteismu tedy nebyl záležitostí krátkodobou, ani jednoduchou.

⁸³ Gn 32, 24.

⁸⁴ Gn 32, 25-28.

⁸⁵ Gn 32, 29.

⁸⁶ Gn 32, 29.

⁸⁷ Gn 32, 30.

Jákob řečený Izrael měl se svými čtyřmi milenkami dvanáct synů, od nichž se počínají dějiny tzv. dvanácti izraelských kmenů a Izraelitů. Všem potomkům slavného patriarchy se věnovat nelze. Je třeba se zaměřit na jednotlivé momenty, jež hrály v historii národa stěžejní roli.

Jákob se po zápase s cizincem usídlil v Kananejském městě Sichem, kde po vzoru otce skoupil pozemky a rovněž postavil oltář s názvem: *Bůh silný, Bůh Izraelský*. Tou dobou byl místním knížetem Emor Havejský, Kananejec. Jeho syn Sichem se zamiloval do Díny, dcery Jákoba a Líy a strávil s ní noc, čímž dívku v očích rodičů a především bratrů ponížil.

Emor tušil, jaké důsledky by rozhněvání sousedů mohlo mít, navíc cit mezi dětmi byl podle všeho vřelý, šel proto za Jákobem, aby Dínu vyprosil jako nevěstu pro Sichema. Zároveň navrhl, aby se Izraelci ženili s dcerami Havejskými.

V tomto bodě lze rozpoznat první negativní důsledky židovské izolovanosti respektive myšlenky toho, že jsou jedineční, vyvolení. Na základě rozmluv s Bohem praotcové rozhodli, že smíšená manželství nejsou vhodná, že krev nelze mixovat. Izraelité tudíž nemohli ke smlouvě přistoupit.

Dalším důležitým mezníkem je pak touha Izraelitů (a Hospodinova) po pomstě za nespravedlnost, jež ústí v dokonale promyšlenou, fanatickou odplatu. Izraelité totiž na dohodu oficiálně přistoupili, ovšem tvrdili, že své dcery nemohou provdat za neobřezané muže. Důvěřiví Kananejci tedy ve snaze usmířit se bolestivý zákrok podstoupili, což jim bylo osudným: „*A toť dne třetího, když oni největší bolest měli, dva synové Jákobovi, Simeon a Lévi, bratři Díny, vzav každý z nich meč svůj, vpadli do města směle a pomordovali všechny pohlaví mužského. Emora také a Sichema, a syny jeho, zamordovali mečem a vzavše Dínu z domu Sichemova, odešli. Potom synové Jákobovi přišedše na zbité, vzebrali město, protože poškrvnili sestry jejich. Stáda jejich a voły i osły jejich, a což bylo v městě i po poli, pobrali. K tomu i všecko jmění jejich a všechny malé dítky jejich a ženy jejich zajali a vybrali, co kde v domích bylo.*“⁸⁸

Jákob osobně zákrok odsoudil, neboť si byl vědom, že jeho družina není dostatečně silná, a pokud činy jeho synů rozezlí okolní knížata, Kananejci by mohli Izraelity snadno vyplenit. K válečnému konfliktu širšího rozsahu však nedošlo.

Zajímavá epizoda, jejíž metaforické jádro zůstává dodnes aktuální, je spojena také s Judou (Jákob a Lea). Ten se podle písma oženil s Kanáankou Suou, s níž měl hned tři syny – Hera, Onana⁸⁹ a Sélu. Krátce po jeho sňatku s Támar se však Hospodinovi znelíbilo Herovo chování, načež Bůh ukončil Hérův život. Bylo tehdy běžným mravem respektive povinností (a v ultraortodoxních společenstvích se tímto zákonem řídí rodiny dodnes), že zemřel-li ženatý muž, aniž by před tím zplodil syna, jeho bratr (svobodný či sezdaný) strávil s vdovou noc, načež narozený syn byl považován za dítě zemřelého a zpravidla byl po něm i pojmenován. Tento úkol připadl Onanovi, a jelikož Onan věděl, že syn, jehož zplodí s Tamarou, nebude prohlášen za jeho potomka, nýbrž za syna Herova, jak praví *Starý zákon*: „*Věděl pak Onan, že to símě nebude jeho. Protož kdykoliv vcházal k ženě bratra svého, vypouštěl símě na zem, aby nezplodil synů bratru svému,*“⁹⁰ čímž samozřejmě Onan Boha rozezlí, a tak nakonec Hospodin ukončil život i druhého z Judových synů.

⁸⁸ Gn 34, 25-29.

⁸⁹ Onan, hebrejsky נָחָשׁ neboli silný, energický.

⁹⁰ Gn 38, 9.

1.2.5 JOSEF

Jákob od prvních okamžiků miloval Ráchel, ovšem musel robotovat celých čtrnáct let, než mu ji Lában dal za ženu. Ani po té nebylo soužití ideální, neboť neplodná Ráchel žárlila na svou sestru Líu, matku mnoha patriarchových dětí. Zprvu nabídla manželovi náhradu v podobě služebné Bály, ale ani tato náplast rány nezhojila. Později se však Hospodin slitoval a Ráchel porodila Jákobovi dva syny. Nejprve Josefa a později Benjamína. Druhý porod ji stál život.

Jákob ze všech synů nejvíce lnul k Josefovi, jehož považoval za prvorozeného (myšleno se ženou svého srdce). V ostatních dětech tento neskrývaný cit evokoval nesnášenlivost. Josef měl navíc jasnovidcké schopnosti. Jeho podivné sny si bratři vykládali jako provokaci: *„Měl pak Josef sen a vypravoval jej bratřím svým, pročez v větší nenávisti ho měli. Nebo pravil jim: Slyšte, prosím, sen, kterýž jsem měl. Hle, vázali jsme snopy na poli a aj, povstal snop můj a stál. Vůkol také stáli snopové vaši a klaněli se snopu mému. Jemužto odpověděli bratři jeho. Zdalíž kralovati budeš nad námi, anebo pánem naším budeš?“⁹¹*

Po delší době se rozhodli bratra zabít, ovšem mírumilovný Ruben jim zabránil a nakázal, aby neprolévali krev, ale pouze Josefa zanechali ve velké nádrži. Chtěl se pro bratra večer vrátit, ovšem pomstychtivý Juda mezitím bratry přesvědčil, aby Josefa prodali do otroctví, neboť tak se nepohodlného sourozence nejen zbaví, nýbrž i vydělají. Když se Ruben dostavil k nádrži, Josef už byl v zajetí Madianských⁹² kupců, kteří jej odkoupili od Izraelitů za dvacet stříbrných. Josefovu suknicí pak muži polili krví kozla a otci oznámili, že bratr zemřel.

V Egyptě se Josef stal vlastnictvím Putifera – faraonova dvořana – a jelikož Izraelita byl schopný a bystrý, vedlo se mu dobře. Stal se dokonce správcem Putiferova domu. Bohužel se v Josefovi zhlédla paní domu, a když ji Hebrejec odmítl, osočila jej ze sexuálního obtěžování.

Rázem se Jákobův nejmilovanější ocitl v šatlavě. Nicméně patriarcha Josef⁹³ patřil k tomu typu lidí, jež dnes zveme renesančními osobnostmi. Brzy mu byla svěřena správa nad věznicí. V žaláři pak vyložil sny šenkýři a pekaři.

Šenkýři se zdálo o třech ratolestech vinné révy, které postupně vyzrály, a jejichž šťávu vytlačoval do faraonova poháru. Pekaři vstoupily do snu tři koše plné pokrmů, jež držel nad svou hlavou, a z nichž pojídali ptáci. Josef pekaři prozradil, že bude za tři dny popraven a ptáci budou jíst jeho maso, zatímco šenkýř bude tou dobou propuštěn a povýšen.

Po dvou letech měl podivuhodný sen sám faraon: *„Zdálo se mu, že stál nad potokem. A aj z toho potoku vycházelo sedm krav pěkných na pohledění a tlustých, kteréžto pásly se na mokřinách. A aj sedm krav jiných vycházelo za nimi z potoku šeredných na pohledění a hubených, kteréžto stály podlé oněch krav při břehu potoka. A ty krávy na pohledění šeredné a hubené sežraly oněch sedm krav na pohledění pěkných a tlustých. I procítil farao. A když usnul zase, zdálo se jemu podruhé. A aj, sedm klasů vyrostlo z stébla jednoho, plných a pěkných. A aj, sedm klasů tenkých a východním větrem usvadlých vzcházelo za nimi. A ti*

⁹¹ Gn 37, 5-8.

⁹² Medianští, dle bible potomci Mediana, syna Abrahama a Ceturý (Abrahám se po smrti Sáry opět oženil, a to s Ceturou, s níž zplodil mnoho synů. Všechny poslal s četnými dary na východ, aby neohrožovali Jákobovo „vyvolení“).

⁹³ Hebrejsky .znamená Bůh ti dá/přidá .ַּוּיָרִיבֶּ

*klasové tenci pohltili oněch sedm zdařilých a plných.*⁹⁴

Žádný vykladač nebyl s to panovníkovi obsah snu interpretovat, až si vrchní šenk vzpomněl na Josefa. Ani tehdy patriarcha nezklamal a prozradil faraonovi, že nejprve čeká Egypt sedm let blahobytu a úrody, tyto roky však budou následovány sedmy lety nepřízně a hospodářských problémů. Doporučil, aby každý následující rok dávali Egyptě část úrody stranou, přičemž je hubená léta nezaskočí.

Král nejen dbal rady, ale jmenoval Josefa správcem celé země. Josef se oženil s Putiferovou dcerou Asenat⁹⁵ a vychovával s ní dva syny – Efraima a Mannasse.

V prvním období skladoval obilí, v druhém rozdával vyšetřené jídlo chudým Egyptanům i každému členu jiného suchem a hladem postiženého národa, který přišel do říše hledat pomoc. Tímto způsobem se Josef opět setkal se svými bratry.

Jákob, zdrcený ztrátou Josefa, obrátil všechny své naděje k nejmladšímu Benjaminovi, rovněž dítěti Ráchel. Když na Blízkém východě udeřila sucha a v Kanaánu panoval hlad, šířily se zvěsti o dostatku obilí v zemi egyptské. Izrael proto vyslal syny, aby také oni požádali mocného správce o pomoc.

Zatímco bratři Josefa nepoznali, on je identifikoval hned. Po drobné epizodě s fingovanou krádeží⁹⁶ se s nimi usmířil, a pozval celou rodinu do Egypta.

Proč však Josef na místo smíření nevolil cestu msty? Měl přeci ideální příležitost: rodina jej nepoznávala, což mu zaručovalo „anonymitu“, navíc vysoké postavení patriarchovi dovoľovalo téměř neomezené možnosti co se míry a druhu trestu týká. Přesto bratry jen lehce postrašil, a následně jim pomohl. Expertka Johanna Koppová k tomuto momentu *Starého zákona* říká: „*Jako základní téma Bible v tomto vyprávění zaznívá, že Bůh povyšuje poníženého, který mu důvěřuje. Protože Josef zakusil Boží náklonnost, projevuje se také vůči svým bratrům slitovně: Vy jste proti mně zamýšleli zlo, Bůh však zamýšlel dobro*“ (Gn 50, 20).⁹⁷

Josefův příběh lze tedy chápat jako podobenství, jako příklad vzorného chování dle božského vzorce. Křesťané by jistě doplnili: ... *A odpusť nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům. A neuved' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého*⁹⁸. Volně pak Josefova pokora navazuje na příběh Abrahámův, jehož hlavní rysy – důležitost víry a odevzdání se – podtrhuje.

⁹⁴ Gn 41, 2-7.

⁹⁵ Tedy Josef je jedním z mnoha, kteří nedbali ideje čisté krve, a oženil se s Egyptankou. V židovských dějinách celkově existuje mnoho případů, kdy došlo ke smíšenému manželství. Král Salamoun měl desítky manželek, vesměs šlo o dcery nežidovských panovníků a knížat, s nimiž udržoval mír. V tomto případě se hovoří o sňatkové politice a diplomacii.

⁹⁶ Josef nejprve rozkázal, aby bratři přivedli z Kanaánu také Benjamin. Posléze nechal do vaku nejmladšího sourozence vložit cenný pohár, zažaloval jej pro krádež a požadoval, aby se Benjamín za trest stal jeho sluhou. Když se všichni bratři nabídli do služby místo Benjaminu a prosili ve jménu churavého otce, aby správce nebral starci oblíbeného syna, Josef prozradil svou totožnost, bratry uvítal, odpustil jim a pozval celou rodinu včetně širokého příbuzenstva do Egypta.

⁹⁷ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 46. ISBN 80_7192-466-0

⁹⁸ Otčenáš alias modlitba Páně (Páter noster). Podle Lukášova evangelia byla tato slova vyřčena Kristem jako odpověď na otázku, jak by se měli lidé modlit k Bohu. Matouš tvrdí, že modlitba byla součástí poselství, které Ježíš předával lidu, když kázal na hoře alias Horské kázání: „*Když Ježíš spatřil zástupy, vystoupil na horu ... a učil je.*“ (Mt 5, 1).

1.2.6 EGYPTSKÉ ZAJETÍ

Kapitolami rozebírajícími Josefova dobrodružství končí první z pěti knih Mojžíšových, tedy *Genesis*. Následující oddíl, *Exodus*, se počíná takto: „*Tato jsou pak jména synů Izraelských, kteříž vešli do Egypta s Jákobem, každý s čeledí svou přišel: Ruben, Simeon, Lévi a Juda, Izachar, Zabulon a Benjamin, Dan a Neftalín, Gád a Asser. A bylo všech osob poslých z bedr Jákobových sedmdesáte duší, Josef pak byl v Egyptě. I umřel Josef a všickni bratří jeho a všecken ten rod. Synové pak Izraelští rozmnožili se... V tom povstal král nový v Egyptě, kterýž neznal Josefa. Ten řekl lidu svému: aj, lid synů Izraelských jest mnohý a silnější nad nás. Nuže, opatrně sobě počínejme před ním, aby se nerozmohl, a když by přišla válka, aby se nepřipojil i on k nepřátelům našim a nebojoval proti nám a nevyšel z země. Protož ustanovili nad ním úředníky, kteříž by plat vybírali, aby je trápili břemeny svými... Ale čím více trápili je, tím více rostl a tím více se rozmáhal. I vzali sobě syny Izraelské v ošklivost. A tak porobovali Egyptští syny Izraelské v službu těžko. A k hořkosti přivodili život jejich robotami těžkými v hlině a cihlách a ve všelijakém dile na poli mimo všelikou potřebu svou, k níž se práce jejich užívali nenáležitě a bez lítosti. I poručil král Egyptský babám Hebrejským, z nichž jedna sloula Sefora a druhá Fua a řekl: Když budete pomáhati ženám hebrejským při porodu a uzříte, že již rodí, byl-li by syn, zabíte ho, pakli dcera, teda ať je živa. Bály se pak ty baby Boha a nečinily tak...“⁹⁹*

Úvodní výčet těch, kteří přišli v období hladu do Egypta, největší říční oázy světa, dokazuje teorii Paula Johnsona o tom, že exodus se zdaleka netýkal všech Izraelitů. Ve skutečnosti byla egyptská epizoda otázkou jen malé části Izraelitů, jelikož mnozí z nich před hladem do Egypta buďto vůbec neprchli, nebo se brzy vrátili zpět a po celých čtyři sta let žili i nadále v Kanaánu. A právě tito „pozůstavší“ představovali vedle smlouvy s Hospodinem další důvod, proč se Židé ze zajetí chtěli navrátit do Země zaslíbené, a totiž k rodinám a příbuzným. Na druhou stranu, k fyzickému „dobytí“ některých měst, strategické, válečné a politické cestě za získáním převahy na domácí půdě teprve mělo dojít. S odchodem do Egypta je totiž spojeno všech 12 synů Izraele, jejichž potomci si po exodu rozdělili zemi Kananejskou mezi sebe¹⁰⁰.

Porodní asistentky, jak bychom je nazvaly dnes, Sefora a Fua, se podle textu obávaly reakce Hospodina v případě, kdy by uposlechly faraonova rozkazu a vraždily narozené chlapce více než právního postihu. Text tedy rovněž svědčí o naprosté odevzdanosti Izraelitů Bohu, jehož slovo mělo přednost před tím královým. Navíc, fakt, že k porodům hebrejských žen chodily opět jen Hebrejky, dokazuje, že už v tehdejší době, stejně jako téměř po celou dobu starověku a středověku, spravovali si Židé své vnitřní záležitosti sami¹⁰¹.

Povšimněme si rovněž, že většinu biblických vůdců tvoří muži bez urozeného původu či moci, již všeho dosáhli vlastním úsilím – svým způsobem se stali produkty Boží milosti – Jákob, Josef, David¹⁰² a především Mojžíš. Ten ve 2. tis. př. o. l. vymodeloval národní formu.

⁹⁹ Ex 1, 1-22.

¹⁰⁰ Dodávám, že seskupení 12 (případně 6) kmenů bylo v Malé Asii a ve středomoří běžné. Řekové tato seskupení nazývali „amfiktiony“¹⁰⁰. Ke sjednocujícím faktorům koalic patřil společný původ a rovněž kolektivní pobožnost vázaná na určitou svatyni. Pro členy vědecké obce je tento bod zásadní a slouží jako možný mimobiblický důkaz existence 12 synů Jákobových a jejich potomstva. V dané době totiž podle všeho vznikaly amfiktiony sdružující se kolem izraelských svatyní, jež se začínaly zakládat.

¹⁰¹ COHEN, Mark. Pod křížem a pŕlměsícem. vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 81. ISBN: 978-80-7429-352-8.

¹⁰² Podobné pojetí vůdce jakožto silné a pilné osobnosti sdílí i další kultury (srovnejte se známým americkým snem. Typickým hrdinou USA byl 16. prezident v pořadí Abraham Lincoln (1809-1865), jehož životní dráha se počíná v nuzné chatrči, nicméně samostudiem a pílí se vypracoval na pozici nejmočnějšího muže v zemi. Lincolnova biografie je často rozebírání v kontextu rovnosti příležitostí a amerického snu.

Byl to Boží prorok, charismatický vůdce, rázný zákonodárce a absolutní duchovní vládce. Byl to právě on, kdo uzavřel smlouvu s Bohem, načež vyvedl Židy z Egypta zpět do Země zaslíbené, přičemž obdržel na hoře Sinaj *Desatero* a *Tóru*: „*I řekl Hospodin Mojžíšovi: Vstup ke mně na horu a buď tam; a dám tobě tabule kamenné, zákon i přikázání, kteráž jsem napsal, abys je učinil.*“¹⁰³ Je to právě Moše, kdo je dnes považován nejen za zakladatele judaismu v pravém slova smyslu, nýbrž i za prvního zákonodárce a za průkopníka na poli všeobecných morálních hodnot: „*Jako zákonodárce, zakladatel náboženství a prorok, se kterým Pán promlouval „tváří v tvář“ ...patří mezi velikány lidských dějin.*“¹⁰⁴ Než však dospěl do tohoto stádia, musel projít těžkými zkouškami, jež kromě Hospodina kladli také Egyptané.

1.2.7 MOJZÍŠ

Útlak Židů v Egyptě podle všeho probíhal za vlády Ramsese II.¹⁰⁵ a trval téměř 400 let. Ramses II. se proslavil jako stavitel paláců, měst a hraničních opevnění, k čemuž pravděpodobně využíval otrockou práci Hebrejců. Těm bylo zapovězeno vycestování, a jelikož východní hranice země byla zajištěna jak proti vetřelcům, tak před běženci, nezbývalo Izraelitům než se podrobit: „*Zaslíbení daná Abrahámovi, která se jako zlatá nit vinou příhodami patriarchů - početné potomstvo, vlastnictví země kanaánské, plnost požehnání -, jsou zdánlivě zrušena. Jsou drženi v cizí zemi a bez potomstva! Zasáhne Bůh ještě?*“¹⁰⁶

Faraon¹⁰⁷ rovněž z obavy před ztrátou moci rozkázal, aby byli všichni izraelitští novorození chlápci zabiti¹⁰⁸. Ve *Starém zákoně* se následně lze dočíst, že v jednom případě nebyl důsledný a nejen, že novorozeně zůstalo naživu, ale dokonce připustil, aby byl malý Hebrejec Moše vychováván na královském dvoře. A tehdy se počíná Mojžíšův příběh: „*Odšed pak muž jeden z domu Lévi, vzal dceru z pokolení Lévi. I počala žena ta a porodila syna; a viduci, že jest krásný, kryla ho za tři měsíce. A když ho nemohla déle tajiti, vzala mu ošitku z stí a omazala ji klím a smolou; a vložila do ní to dítě a vyložila do rákosí řeky. A postavila sestru jeho zdaleka, aby zvěděla, co se s ním dítě bude.*“¹⁰⁹

Košík na Nilu objevila faraonova dcera, načež se nad plačícím hebrejským chlapcem slitovala. Mojžíšova sestra Mirjam vše sledovala ze svého úkrytu a hned využila příležitosti a nabídla princezně, že pro dítě najde hebrejskou chůvu. Mojžíšova matka se tedy v tajnosti, aniž by mu prozradila pravdu, o syna starala, přičemž malý Mojžíš vyrůstal pod královskou ochrannou na královském dvoře. Princezna jej považovala za svého syna a sama mu vybrala jméno¹¹⁰.

¹⁰³ Ex 19, 9.

¹⁰⁴ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 17. ISBN 80_7192-466-0

¹⁰⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 36. ISBN 80-85336-31-6.

¹⁰⁶ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 47. ISBN 80_7192-466-0

¹⁰⁷ Faraon (faraó v překladu velký dům), egyptský panovník. Tou dobou se jednalo o vládce Nové říše (1301 – 1165 př. o. l.), a to Ramses II., Merenptah a Ramses III., kteří byli považováni za syny Boha slunce (Rae). Ramses II. se proslavil jako stavitel paláců, měst a hraničních opevnění, k čemuž pravděpodobně využíval otrockou práci Hebrejců.

¹⁰⁸ Redukce - to je typický příklad tendence většiny vylučovat ve jménu národní jednoty minoritu z veřejného života. Ať už se jedná o příčiny ekonomické, kulturní, náboženské či jiné, z pravidla se majorita snaží kontrolovat menšinu uchylujíc se přitom k různým prostředkům, například k početní redukci. To se u židovských menšin žijících v průběhu věků mezi nepřebornými národy světa dělo běžně. V Českých zemích byla židovská populace omezována například familiantským zákonem.

¹⁰⁹ Ex 2, 1-4.

¹¹⁰ Mojžíš, hebrejsky מֹשֶׁה, *Moše*, vykládáno jako „z vody vytažený“.

Když však hoch dospěl, ve zlosti zavraždil Egyptana, jenž bičoval jednoho z židovských otroků. Byť mrtvolu zakopal do písku, zpráva se brzy roznesla¹¹¹, a faraon se chystal nevděčného poddaného potrestat. Aby Mojžíš nepřišel o život, prchnul do země Madiánské¹¹². Usadil se u jedné ze studní, pásł dobytek a oženil se s dcerou místního knížete Zeforou¹¹³, s níž měl syna Gersona¹¹⁴.

„Stalo se pak po mnohých časích, že umřel král Egyptský; a synové Izraelští úpěli pro roboty a křičeli. I vstoupil k Bohu křik jejich pro roboty. A uslyšel Bůh nařikání jejich a rozpomenul se Bůh na smlouvu svou s Abrahámem, Izákem a Jákobem. I vzhlédl Bůh na syny Izraelské a poznal Bůh.“¹¹⁵

Božím nástrojem ke zjednání pořádku se stal Mojžíš. Ten podle tradice pásł dobytek svého tchána. Hnal zvířata poušti a postupně dospěl až k proslulé hoře Boží Oréb¹¹⁶: *„Tehdy ukázal se mu anděl Hospodinův v plameni ohně z prostředku kře. I viděl, a aj. Keř hořel ohněm, avšak neshořel.“¹¹⁷* Tato pozoruhodná skutečnost Mojžíše zaujala, soustředil na planoucí rostlinu. Přistoupil blíže, když v tom mu tajemný hlas rozkázal, aby si sundal boty, neboť vstupuje na svatou zemi. Potom se ozvalo: *„Já jsem Bůh otce tvého, Bůh Abrahámův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův,“* načež si Mojžíš zakryl z obavy tvář, aby nedopatřením nepohleděl Hospodinu do očí a pokorně vyposlechl zbytek slov: *„Zřetelně viděl jsem trápení lidu mého, kterýž jest v Egyptě: a křik jejich pro přísnost úředníků jeho slyšel jsem; nebo znám bolesti jeho. Protož jsem sstoupil, abych vysvobodil jej z ruky Egyptských, a vyvedl jej z země té do země dobré a prostranné, do země oplývající mlékem a strdí, na místa Kanenejského a Hetejského a Amorejského a Ferezejského a Hevejského.“¹¹⁸*

Hospodin rozkázal Mojžíšovi, aby navštívil faraona a jednal s ním o propuštění Izraelitů z Egypta. Na pastevcovi námitky ve smyslu - kým jsem já, aby mne panovník akceptoval –

¹¹¹ Mojžíš také spíal dvěma hádajícím se Izraelitům, načež mu bylo řečeno: *„Kterýž tě ustanovil knížetem a soudci nad námi? Zdali zabiti mě myslíš jako jsi zabil Egyptského?“* (Ex 2, 13).

¹¹² Země Madiánská, jinak také Midján. Co se týče geografického zařazení, existují dvě hlavní teorie. Podle jedné šlo o severozápadní území Saudské Arábie, druhá verze tak označuje dnešní Súdán. Mohlo jít stejně tak o stát, nebo jen o kmenovou ligu. Jméno se vykládá jako „spor“ či jako „uzel“. V arabštině označuje rovněž místo, kde dochází k zablokování duchovního spojení s Bohem. S hlediska judaismu tento výklad není ideální, neboť právě v Midjánu Mojžíš komunikaci s Hospodinem poprvé navázal. Vzhledem k tomu, že Mojžíš utíkal do Midjánu z Egypta, a to pěšky, jeví se jako pravděpodobnější to, že Midján byl v Súdánu. Kdyby totiž byl Saudské Arábii, buď by tam Mojžíš šel přes Rudé moře, což by Bible zmínila, nebo by šel po souši, ale potom by znal cestu suchou nohou, a nemusel by do Kanaánu překračovat vodu. Na druhou stranu, Izraelité často s Midjanci válčili, a to v době, kdy už byli zpět v Kanaánu, což spíše nasvědčuje variantě druhé, tedy Saudské Arábii. Dever, William G. *Who were the Early Israelites and Where Did They Come From?* William B Eerdmans Publishing Co (24 May 2006) ISBN 978-0802844163 p. 34, HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Advent-Orion/Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7172-865-9/80-7021-725-1. S. 275. a dále [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/5768/bemidbar/matot.pdf>.

¹¹³ V jiných zdrojích Sepira.

¹¹⁴ Jinak Geršom, překládá se jako „hostem tam“, neboť jeho otec byl hostem v Midjánské zemi.

¹¹⁵ Ex 2, 22-24.

¹¹⁶ Hebrejsky חֵרֵב, *Choreb* neboli „pustý, vyprahlý“. Jedná se o synonymní pojmenování bájně hory Sinaj. Poloha hory byla pravděpodobně známá ještě za časů krále Achaba (Severní Izrael, 874-852), později však byla zapomenuta. Dnes se o titul Oreb/Sinaj uchází několik vrcholků (př. Jabal el Lawz – Saudská Arábie, Jabal Mūsá – Mojžíšova hora, Egypt, nejnavštěvovanější), z nichž ani jeden nemusí být skutečnou Boží horou. Roku 1419 shromáždění Husových přívrženců pojmenovalo horu v královéhradeckém okrese rovněž Oreb. Orebité (jako Táborité) se stali jednou z nejdůležitějších vojenských sil husitů, v jejichž čele stanul i Jan Žižka z Trocnova. Po jeho smrti se orebité začali přezdívat „sirotci“. Hora Tábor stojí poblíž Nazaretu.

¹¹⁷ Ex 3, 2.

¹¹⁸ Ex 2, 7-9.

Bůh Mojžíšovi slíbil, že bude při vyjednávání na jeho straně, za službu však žádal Hospodin záruku: „*Když vyvedeš lid ten z Egypta, sloužiti budete Bohu na této hoře.*“¹¹⁹

Hospodin rovněž prorokoval, že egyptský král nebude zprvu ochoten své zajatce propustit, zavázal se proto Mojžíšovi, že bude „*bíti Egypt divnými věcmi svými*“, dokud faraon neustoupí. Také přislíbil, že otroci neodejdou chudí, nýbrž s „*klínoty stříbrnými, klínoty zlatými a rouchy*“, o něž připraví své utiskovatele. Do třetice Bůh doporučil Mojžíšovi, aby si na pomoc přivolal svého bratra Árona, neboť sourozenec byl zjevně mnohem výmluvnější. Domluvili se tedy, že Hospodin bude promlouvat k Mojžíšovi a také mu předá kouzelnou berlu, skrze niž bude činit své zázraky, avšak Mojžíš bude vše tlumočit bratrovi, načež poeta Áron vše obrazně, výstižně a přitažlivě předá široké veřejnosti a rovněž faraonovi: „*A on mluvití bude za tebe k lidu, a bude tobě on za ústa, a ty budeš jemu za boha.*“¹²⁰

Známý pak nastává příběh o deseti ranách egyptských. Napřed však několik slov k epizodě s hořícím keřem, neboť ta je pravděpodobně nejzásadnější kapitolou celé židovské a dost možná i křesťanské Bible. V této fázi bych ráda citovala Ericha Zengera¹²¹, neboť se domnívám, že stručně a výstižně postihl základní ideu ohnivě scény: „*Hořící keř na svaté půdě, kterou Mojžíš nesmí znesvětit svými opánky (kůže pochází z mrtvého zvířete a činí nečistým), je obraz pro skutečnost samotného Jahve, Hospodina. Hospodin, náš Bůh, překračuje formy našeho poznání. On je oheň, který hoří, a přesto nesežehne toho, ve kterém plane. Zde probleskuje budoucnost...bez zkázy, kde plane oheň, aniž by spálil.*“¹²²

Druhá velmi důležitá věc spojená se třetí kapitolou *Exodu* je odhalení Božího jména. Mojžíše samozřejmě zajímá, kdo k němu promlouvá, nicméně odpověď zní záhadně: „*JSEM, kterýž JSEM. Takto díš synům Izraelským: JSEM poslal mne k vám.*“¹²³ V kapitole věnované autorům Bible se zmiňují o tzv. jahvistovi, možném tvůrci *Exodu* (viz str. 78). A je to právě hebrejské sloveso „být“, od něhož je jméno JHVH derivováno: „*Boží jméno Jahve, odvozené od slovesa „být“, je dnes většinou vykládáno jako „být zde (ve smyslu pomoci).*“¹²⁴

Zároveň příběh dokazuje, že Hospodin na své ovečky nezapomíná a nakonec vždy jejich prosby vyslyší. Tudíž pokud Izraelité nezanevrou na víru, Bůh je nepřestane opatrovat. Tento důležitý aspekt judaismu si Židé připomínali zejména během náboženských střetů středověkých a samozřejmě i během druhé světové války. Často se stávalo, že si Izraelité vše zlé, co se jim přihodilo (nájezdy, války, persekuce, ztráty chrámů apod.), vysvětlovali tak, že příliš podlehli svodům západní kultury (lázně, sporty, divadlo, umění) a zanedbávali své povinnosti vůči Bohu. Proto na ně Hospodin seslal za trest pohromu. Když však k Pánu zpět obrátili svou pozornost, zuřící otec se uklidnil a opět nad dětmi podržel ochrannou ruku: „*Každé z těchto navzájem propojených vyprávění zvěstuje, že nás zachránil sám Bůh, nikoliv vojenský výpad, politický svazek, ani lstivost, ani statečnost, ani Mojžíšova diplomatická obratnost. Přitom Izrael nemusel nic dělat... Tato zkušenost dává věřícím Židům dodnes jistotu – naše existence se zakládá na Božím osvobozujícím činu, naše dějiny jsou putováním s Hospodinem po cestách, na nichž je ukazatelem jeho zákon a jsou zaměřeny na nadějnou*

¹¹⁹ Ex 3, 12.

¹²⁰ Ex 4, 16.

¹²¹ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 47. ISBN 80_7192-466-0.

¹²² KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 47. ISBN 80_7192-466-0.

¹²³ Ex 3, 14.

¹²⁴ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 48. ISBN 80_7192-466-0.

*budoucnost.*¹²⁵ Ne nadarmo se tedy slovo „he'emín“ z hebrejštiny nepřekládá pouze jako věřit ve smyslu „dát někomu za pravdu“, nýbrž také jako „stát pevně“, „upevnit se v Bohu“ a vystihuje myšlenku, že ten, kdo věří, nachází oporu i v Hospodinovi. Stejný slovní kořen jako „he'emín“ pak má asi nejdůležitější hebrejské slůvko „Amen“¹²⁶.

Přesně jak to Bůh předpovídal, faraon (Ramses II.) odmítal Izraelity propustit a nic nedbal Mojžíšových výhrůžek. Když se kouzelná hůl proměnila v hada, královští čarodějové provedli totéž. Státníka nepřesvědčil ani okamžik, když Mojžíšova berla pozřela berly egyptských mudrců. Brzy na to se nilské vody proměnily v krvavou směs. Lid trpěl žízní, ryby umíraly. Faraonovy služebníci ovšem dokázali vyčarovat podobnou zkázu, proto se panovník Jahveho nebál a odchod Izraelitů nepovolil. Naopak, hned ze začátku navýšil otrokům pracovní povinnosti a tvrdil, že jde jen o lenošivou cháttru. Další ranou v pořadí bylo zamoření Egypta žabami. Faraon tehdy prosil bratry o zastavení pohromy, nicméně když tak sourozenci z pokolení Lévi učinili, Ramses se rozhodl opět Hospodinův hněv pokoušet a otroky nevydal. Ani štěnice, žízály, mor sužující dobytek, vředy, krupobití, ba ani nálet kobylek a třídní tma nepřiměly vládce nad Egyptem, aby Izraelity vydal.

Z hlediska mytologického se dá všech devět ran vysvětlit jako souboj mezi mnohými bohy egyptskými (včetně samotného panovníka, který byl považován za syna boha Slunce Réa) a samojediným Bohem hebrejským. Řeka Nil byla považována za božskou a hle, její vody i ryby Jahve zasáhl. Žáby zase odkazují ke staroegyptské bohyni Heket – pomocnici při porodech. Tu umělci zobrazovali se žabí hlavou, ovšem ve chvíli, kdy Hospodin Egypt zaplnil ropuškami, Heket nic nezmohla. Tma (pravděpodobně písečná bouře) dokonce ukazuje na bezmoc velkého boha Réa aneb: „*Všechna egyptská božstva postihnu svými soudy. Já jsem Hospodin.*“¹²⁷ Jen Ramses tlaku nového mocného nepřítele stále vzdoroval.

Až nastal večer, jež si všichni Židé dodnes připomínají v rámci Pesachu alias Svátku nekvašených chlebů (viz str. 101), neboť následující den jim přinesl svobodu. Hospodin Izraelitům vzkázal, aby každá domácnost obětovala beránka, načež jehněčí měli sníst spolu s hořkými bylinami a nekvašeným chlebem a veřeje svého domu pak měli pomazat krví zvířete. Bůh mezitím procházel zemí egyptskou a zabil všechny prvorozené děti i mláďata Egyptanů (včetně faraonova syna), zatímco do dveří označených krví nevcházel a nechal rodiny v klidu hodovat. Tehdy se panovník rozhodl, že Izraelity nechá odejít.

Proč tedy musel Mojžíš rozevírat vody, aby umožnil svému lidu přechod přes moře, když jej Egyptané propustili a mohl tak slanou vodu obejít?

Jestli Lévitě vlastnili kouzelnou hůl, zda naslouchali Bohu, to je (nepohlížíme-li na věc čistě teologicky) otázka. Příběh o deseti ranách může sloužit jako krásné podobenství, jako důkaz toho, že: „*Ten, který je*“, je *mocnější než božský faraón se všemi svými božstvy. Je Pánem nad*

¹²⁵ Jedním ze základních rozdílů mezi judaismem a křesťanstvím tkví v pohledu na mesiáše (latinsky Kristus). Podle Židů má spasitel (spolu s vykoupením a šťastnou budoucností) teprve přijít, zatímco křesťané jako vykupitele uznávají Ježíše Krista (neboli hebrejsky Mesiáš Jozue), a tedy postavu, která již přišla. KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 53. ISBN 80_7192-466-0.

¹²⁶ Slovo se používá v judaismu (אמן, „kěz se tak stane“), v křesťanství („v pravdě vám říkám“) i v islámu (amín, používá se při recitaci úvodní sůry Koránu). Vychází z kořene „věřit“ a je rovněž příbuzné s lexémem „pravda“. V hovorové češtině bývá spojováno se zánikem (Je s tebou Amen.), bývá také překládáno jako „Staniž se“.

¹²⁷ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 48. ISBN 80_7192-466-0.

všemi přírodními silami,¹²⁸ a může se jednat pouze o jahvistovu fantazii. Nakonec, vědci se dodnes přou a stále spekulují o tom, zda se Mojžíš nenechal inspirovat jedním z prvních monoteistických kultů, tzv. atonismem (viz str. 17, pozn. 54). Mohl myšlenku unifikovaného boha využít ke sjednocení národa, k tomu, aby mu vnuknul základní řád (zákony) a také s tím účelem, aby lid více či méně zotročený přiměl k akci, k opuštění Egypta a navázání na tradici/respektive k vytvoření tradice samostatnosti.

TaNaCh zmiňuje, že když Ramses II.¹²⁹ Izraelity propustil, probudilo se v něm svědomí a vzkypěl starý hněv. Povolal armádu a začal Mojžíšovi stoupence pronásledovat. Nakonec byli Židé zahnáni do moře a neměli zrovna dobré vyhlídky, když v tom Mojžíš použil Hospodinovu hůl, uhodil s ní do země, vody se rozestoupily a zatímco Izraelité se suchou nohou dopravili na druhý břeh, nad Egyptany se moře opět uzavřelo a celé vojsko pohřbilo.

Pohled historiků, archeologů a geografů je o něco pragmatičtější, neboť podle všeho existuje, či při nejmenším v dobách biblických existovala, v Rudém moři jistá úžina, která dovolovala přejít z jednoho břehu na druhý i neplavcům a menším nákladům. Izraelité, prchající na lehkou, tak mohli úsek překonat, zatímco ozbrojení vojáci se potýkali s problémy. Na druhou stranu, o místě, kde měl údajně Hospodin uchránit své ovečky před nepřítelem, nemají dodnes vědci jasno: „Rozhodující slovní označení je „u Rákosového moře¹³⁰“ nebo „u moře“. To může znamenat jedno ze solných jezer nebo severní cíp Suezského kanálu či dokonce vrchol Akabského zálivu. Jinou alternativou je Serbonské moře (jezero Sirbonis) v severní Sinaji, které je vlastně lagunou Středozemního moře.“¹³¹

Hranice Egypta byla silně opevněná a střežená, to je jisté. Proto, ať už Židé prchli chytrou lstí (svěpomocí) nebo jim dopomohl Hospodin, jak píše Johnson, na věc jistě jako na „Boží spásu“ pohlíželi. Netušili ještě, že následující čtyři¹³² desítky let budou putovat neznámou pouští, než konečně naleznou „klid“ v zemi, jež jim byla kdysi přislíbena, a v níž na ně čekali ti, kdož nebyli před lety zotročeni, neboť neodešli během hladovění do Egypta pro obilí, jak tomu učinili Josefovi bratři.

1.2.8 PUTOVÁNÍ POUŠTÍ

Putovali celkem 40 let pouští¹³³, než dorazili do Kanaánu. Mezi tím se z Árona stal de facto první aristokrat a kněz, Mojžíš jakožto Boží posel lidu předal *Desatero* a poušť zažila nesčetně zázraků.

Jak vypadaly první dny Izraelitů na svobodě? Atmosféru vykresluje úryvek Ivana Olbrachta *Čtení z Biblí kralické*: „Mojžíš se hnul s lidem izraelským od moře Rudého a táhli na poušť Sur. Šli jí tři dny a nenalezli vody. A když ji pak objevili, nemohli ji požívat, neboť byla hořká, a lid reptal na Mojžíše, volaje: „Co budeme pít?“ Ale Mojžíš se modlil k Hospodinovi, a ten

¹²⁸ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 49. ISBN 80_7192-466-0.

¹²⁹ Pravděpodobně se za nimi nehnila celá faraonova armáda a sám Ramses II. se dost možná výpravy neúčastnil.

¹³⁰ Rovněž mohlo jít o rameno Rudého moře, mělké místo mezi deltou Nilu a Sinajským poloostrovem, místo poblíž Středozemního moře, u Hořkých jezer či u Suez.

¹³¹ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 37. ISBN 80-85336-31-6.

¹³² Všimněme si opakování čísla 4: 400 let v zajetí, 40 let putování a 40 dnů na hoře Sinaj.

¹³³ Poušť symbolizuje strádání, nebezpečí, je sídlem démonů a v Bibli je často využívána jako místo zkoušky, pomsty, modlitby či setkání s Bohem (Mojžíš, Jákob, Jan Křtitel, Eliáš, Ježíš).

mu ukázal dřevo, které když uvrhl do vod, učiněny jsou sladkými. Proto nazváno jest místo ono Marah, to jest „Hořkost.“¹³⁴

Boží zásahy začínají být obvyklou součástí židovského života. Ostatně, později dorazili Izraelité na poušť Sin. Díky Hospodinově pomoci večer přilétly křepelky a ráno padla rosa. Navíc se neúrodná půda jaksi oživila a vyklíčila z ní manna, chléb, který pak lid jedl po celých čtyřicet let. I kouzelná hůl stále sloužila lidu ku prospěchu. Když došly pitné zásoby, opřel ji Mojžíš o skálu, a z ní pak vytryskl pramen, a když nově jmenovaný vojevůdce Jozue bojoval v Rafidim s Amelachem, tak dokud stál Mojžíš na smluveném vrchu a držel ruce i s holí vzhůru, pak Jozue vyhrával.

Ovšem, do jaké míry šlo skutečně o „zázraky“ ve smyslu jevů překračujících přírodní zákony? Pročteme-li *Starý zákon* podrobněji, zjistíme, že kromě kapitol věnovaných Mojžíšovi a mladším prorokům (mezi něž řadíme Eliáše nebo Elišu), se spíše než o metafyziku jedná o, jak píše Koppová, „znamení“. Na poušti se přeci může zčista jasna objevit oáza, žijí tam křepelky a nakonec v boji mezi dvěma kmeny zkrátka jeden vzejde vítězně. Nejde o kouzlo, nýbrž o realitu, náhodu, žíznivý lid narazí v pravý čas na pramen a hle: Bůh učinil zázrak (a přitom se jen na kočovníky usmálo štěstí?).

Ke skupině se rovněž přidal Mojžíšův tchán Jetro a Mojžíšova žena i oba synové, neboť se brzy roznesla po poušti zpráva, jaké zázraky a dobrodiní učinil velký Jahve pro své ovečky. Rodinné záležitosti však neměly v životě patriarchy příliš místa, neboť se stále stupňovaly jeho povinnosti coby Božího posla. Brzy se stal rádcem, soudcem a vůbec plně zatíženým prorokem. Nakonec jej služba veřejnosti pohlcovala natolik, že nemohl vše řádně stíhat: *„Nazejtří pak posadil se Mojžíš, aby soudil lid, a stál lid před Mojžíšem od jitra až do večera.“¹³⁵*

Patriarchův tchán si uvědomoval, že zeťova „pracovní zátěž“ není slučitelná s kapacitou jednoho samotného člověka a navrhl proto alternativu, již poznamenala celé následující události. Z kmenového zřízení, z malého patriarchálně laděného uskupení, se měl stát národ s fungujícím politickým, vojenským i právním systémem: *„Proč ty sám sedíš, a všeckem lid stojí před tebou od jitra až do večera? Odpověděl Mojžíš tchánu¹³⁶ svému: Přichází ke mně lid raditi se s Bohem. Když mají o nějakou věc činiti, přicházejí ke mně, a soud činím mezi stranami a oznamuji rady Boží a ustanovení jeho...Nedobře děláš...Tudíž tak ustaneš i ty i lid, kteráž s tebou jest. Nad možnost tvou těžká jest tato věc, nebudeš jí moci sám dosti učiniti...Stůj ty za lid před Bohem a donášej věci nesnadné k Bohu. A vysvětluj jim řády a zákony a oznamuj jim cestu, po níž by šli a co by dělali měli. Vyhledej také ze všeho lidu muže statečné, bohabojné, muže pravdomluvné, kteříž v nenávisti mají lakomství, a ustanov z nich knížata nad tisíci. Oni at' soudí lid každého času. Což bude většího, vnesu na tebe, a menší pře sami necht' soudí, a tak lehčeji bude tobě, když jiní ponosou břímě s tebou...Tedy uposlechl Mojžíš tchána svého a učinil všecko, což on řekl.“¹³⁷*

Mojžíš tedy stanovil hejtmany, knížata a setníky, a vydal se na poušť Sinaj, kam došel třetí měsíc po opuštění Egypta. Izraelité postavili stany naproti blízké hoře, a patriarcha pak na bájný Sinaj vystoupil. Je dost možné, že tou dobou už měl v hlavě nástin zákonů a pravidel, která by rád lidu předložil jako závazná, ale samozřejmě *Starý zákon* nepřikládá autorství

¹³⁴ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Biblí kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 84. 1958.

¹³⁵ Ex 18, 13.

¹³⁶ V textu se také objevuje slovo „test“ - tchán.

¹³⁷ Ex 13, 14-24.

Desatera Mojžíšovi, nýbrž Bohu. Ultraortodoxní by se v tomto bodě samozřejmě nad ničím nepozastavili. Hospodin nejprve promluvil k davu, a následně 40 dní diktoval zákony Mojžíšovi, který slovo od slova vše zvěčňoval do kamenných desek. Pozorní čtenáři biblického textu se však zamyslí nad návrhem Jetrovým, a totiž: „*A vysvětluj jim rády a zákony a oznamuj jim cestu, po níž by šli a co by dělali měli,*“ což je věta určená Mojžíšovi, nikoliv Bohu.

A historici? Ti zajdou ještě dál. Muži, kteří vyvedli národ ze země utiskovatelů (Mojžíš a Áron muži byli cosi jako revolucionáři), využili myšlenku národního Boha k tomu, aby lid spojili a jeho prostřednictvím mu také dodali závazná pravidla chování – zákony. Jak myšlenka univerzálního Boha, tak podstatná část zákonů, byly převzaty od jiných kultur; monoteismus od Egyptanů (atonismus) a právo od Mezopotámců (Chamurappi atd.). Zkrátka a dobře ve hře je i možnost, že stavitelem základních mravních pilířů lidstva, byl zase jen člověk: „*Přesto je důležité si všimnout, že Mojžíš, byť výjimečná postava, nebyl v žádném případě nějakým nadčlověkem. Židovští spisovatelé a mudrci často neúměrně zdůrazňovali Mojžíšovy slabosti a nezdary, protože bojovali proti silné starověké tendenci prohlašovat zakladatelské osobnosti za bohy. Ale to nebylo třeba, neboť vše je zaznamenáno. Snad nejpřesvědčivějším aspektem biblického ztvárnění je způsob, jakým je zachycena Mojžíšova váhavost a nejistota hraničící skoro se zbabělostí. Je zobrazen jako člověk omylný, zatvrzelý, pošetilý, popudlivý, a, což je ještě pozoruhodnější, jako člověk, který si je krutě vědomý svých nedostatků. Opravdu se stává velmi zřídka, že by se velikán přiznal: „Mám neobratná ústa a neobratný jazyk.““¹³⁸ Více k *Desateru* viz str. 80.*

1.2.9 SAUL, DAVID A ŠALAMOUN

Odchod Židů z Egypta je odborníky datován do období tzv. 19. dynastie: „*Máme docela přesvědčivé důkazy o tom, že období egyptského útisku, které nakonec dohnalo Izraelity k revoltě a úniku, proběhlo někdy na přelomu poslední čtvrtiny 2. tisíciletí př. Kr. a skoro určitě za vlády slavného Ramsese II. (1304 – 1237 př. Kr.)...můžeme poměrně s jistotou tvrdit, že exodus proběhl ve 13. století př. Kr. a skončil roku 1225 př. Kr.*“¹³⁹ Tehdy se Hospodin stal Izraeli Bohem a oni jemu jeho Božím lidem.

Navrátilci z egyptského zajetí se připojili k ostatním Hebrejcům, kteří Kanaán během hladomoru neopustili a společnými silami postupně ovládli celé území zaslíbené Země, jež nazvali Erec Izrael (Země izraelská). Museli přitom porazit nejen Kananejce, ale i Moabce, Amonce, Edomce a utkávali se pravidelně i se zuřivými Filištiny, kteří s drobnými přestávkami útočili od moře a z dobytých měst na pobřeží (Gaza). Boje Izraelců s ostatními národy zaznamenává mimo jiné *kniha Soudců*.

S postupem času tak izraelské kmeny ztrácí svůj původní polonomádký charakter, usazují se natrvalo, zabývají se zemědělstvím a řemeslem. Soudci, již stojí v čele kmenů, nejsou již dostačující politickou oporou nově vznikajícího uskupení. Je třeba promptně reagovat na situaci. Nastává doba vzniku Izraelského království.

Panovnické pravomoci, byť částečné, jako první připadly Saulovi, a to přibližně v období mezi lety 1020 – 1000 př. o. l. Saul proslul jako schopný vojevůdce a spravedlivý vladař, bohužel však byl poněkud netrpělivý a žárlivý, což u něj vyústilo nejen k úbytku Boží přízně,

¹³⁸ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 38. ISBN 80-85336-31-6.

¹³⁹ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 36. ISBN 80-85336-31-6.

ale nakonec i ke ztrátě pozice ve prospěch legendárního krále Davida, funkcionáře to již plnohodnotného.

David, potomek Judy, se prvně prosadil na bitevním poli v boji s Filištiny, když porazil jednoho z obávaných palestinských válečníků – Goliáše – dle tradice jen za pomoci vychytralosti a praku. Jeho vládu líčí *knihy Samuelovy, První kniha královská a První knihy kronik*. Do historie vstoupil jako sjednotitel izraelských kmenů. Za pomoci lsti dobyl Jeruzalém¹⁴⁰, který posléze opevnil, přenesl do něj Archu úmluvy, přestavil jej, a ustanovil z něj hlavní město říše. Filištiny následně zatlačil za hranice.

Během své čtyřicetileté panovnické praxe si získal srdce celého národa a dodnes je považován za nejvýznačnějšího vládcu Izraele. Právě jeho potomek by se měl dle tradic rabínského judaismu stát Mesiášem, po jehož příchodu bude znovu obnoven Jeruzalémský chrám, dojde k zmrtvýchvstání a ke shromáždění deseti ztracených kmenů. Posléze smrtelný mesiáš zemře a nastane „svět, jenž přijde“, o jehož podobě však lze jen diskutovat, neboť se bude zcela vymykat dosud známým zákonitostem života na zemi.

Jak je možné, že de facto teokratický národ, náhle přistoupil ke změně systému? Funkci židovských vládců a víru v příchod Spasitele vysvětluje Karol Sidon následovně: „*Bůh je zákonodárcem, vládcem i soudcem. Protože však stvořil člověka ke svému obrazu, delegoval na něj i povinnosti zákonodárství, vlády a soudnictví. Z tohoto hlediska není protikladem existence králů v dějinách Izraele a naše logická víra v příchod krále z domu Davidova, Mesiáše, který v historickém nebo chcete-li politickém rámci prosadí v tomto světě představy Stvořitele o jeho uspořádání.*“¹⁴¹

Následující osobností v panovnické linii se stal Šalamoun (960 – 922 př. o. l.), jenž slyšel moudrosti a výraznými úspěchy v oblasti diplomacie. Je považován za autora *Příslaví, Kazatele* a milostně laděné *Písně písní*. Nechal rovněž postavit centrální chrám v Jeruzalémě, do něhož postupně několikrát ročně začali docházet obyvatelé celé země (obětiny, modlitby).

Tzv. Šalamounův chrám, jehož sedmiletá výstavba je podrobně popisována v *První knize královské*, připomínal svou architekturou kenanejské budovy, ovšem s výjimkou exotického výrobního materiálu (cedrové dřevo, fasádní kámen). V chrámu byla uložena schrána úmluvy, Mojžíšova hůl, Aronova tyč, džbán na manu a Jákobův polštář. Velkolepý svatostánek byl však roku 587 př. o. l. zbořen Babyloňany.

Zatímco zahraniční politika králů Davida i Šalamouna byla více méně úspěšná, ať vlivem otcových bojových schopností, synovy manželské politiky i ochabujících pozic mocnějších sousedů (Egypt, Mezopotámie), vnitřním rozkolům mezi jihem země, převážně obývaným syny kmene Juda, a severem, poskytujícím útočiště ostatním kmenům, zabránit nedokázali.

Ve chvíli, kdy nástupce Šalamouna Roboam odmítl snížit kmenům severu daně, byl proto završen dlouhodobý proces postupného odtrhování dvou znesvářených stran země. Vzniklo tak jižní království Judské s většinovým obyvatelstvem kmene Juda a hlavním sídlem v Jeruzalémě a na severu království Izraelské s centrem v Samaří a populací smíšenou. Dějiny obou zemí jsou zachyceny v *knihách Královských a knihách Kronik*.

Populačně i ekonomicky silnější bylo zpočátku království Izraelské. Tamní vládci se však často dostávali do sporu s představiteli víry, neboť kult Hospodina nebyval jediným, jež uctívali. Opakovaně se klaněli např. pohanskému bohu Baalovi, za což byli ostře kritizováni Bohem inspirovanými mudrci, tzv. proroky.

Jedním takovým prorokem byl Eliáš, který je často připodobňován k Janu Křtiteli (krmen havrany u Jordánu). Eliáš vždy stál na straně chudiny, přičemž apeloval na individuální

¹⁴⁰ Téměř nedobytnou pevnost získal z rukou Jebusitů díky šachtě, skrze kterou přiváděli do vyvýšeného města vodu.

¹⁴¹ SIDON, Karol. *3 rozhovory s Karlem Hvížd'álo*. Praha: Galén, 2014, s. 47. ISBN 978-80-7492-137-7.

svědomí. Káral panovníky Omriho rodu za uctívání Baala, přičemž dle tradice vyzval proroky Baalovi k soutěži ve vyvolávání deště na hoře Karmel, v níž zvítězil. V závěru života byl před zraky svého učedníka Eliši přijat do nebe, a to způsobem velmi neotřelým: „*A hle ohnivý vůz s ohnivými koni je od sebe odloučil a Eliáš vystupoval ve víchru do nebe.*“¹⁴²

Nižších vrstev se zastával rovněž prorok Ámos, který kritizoval zbytečně komplikované a příliš nákladné kněžské obřady v Betelské svatyni ¹⁴³ pořádané na úkor hladovějícího a pracovně přetíženého prostého obyvatelstva.

Vzhledem k nesourodosti obyvatel se na severu neuplatnil princip dědičnosti trůnu, panovníci se tak střídali s frekvencí, kvůli níž nebyli schopni úspěšně čelit střetům se sousedním Damašským královstvím a později, za krále Jeroboama II. (786-746 př. o. l.), s expandující Asýrií. Ta napřed dobyla Damašek, načež jí podlehl i Samaří. Většina obyvatel země byla následně Asyřany odvečena za hranice domoviny, a Izraelské království tím přestalo existovat.

Na prahu zániku severního království kázal mimo jiné i prorok Ozeáš. Podle něj byly vojenské a politické neúspěchy země jen nevyhnutelným trestem za nezodpovědné jednání vládců, kteří odvrátili tvář od Hospodina a dobrých mravů. Právě Ozeáš proslul výrokem: *Zaseli vítr, sklídí bouři.*

Historie jižního Judského království je delší a příběhově bohatší. Namnoze k věci přispěl fakt, že panovnický titul zůstával udržován v rámci Davidovské dynastie a mocnáři rovněž udržovali kult Hospodina. Zcela konkrétní kroky zaměřené proti uctívání jiných kultů pak podnikl v 7. st. př. o. l. král Josiáš. Ten jednak systematicky odstraňoval kultovní střediska pohanských božstev, jednak zcentralizoval izraelské náboženství tím, že Hospodinův kult soustředil veskrze do Jeruzaléma.

Ve srovnání se severany se vládci z jihu prokázali jako obratní a především opatrní politici, díky čemuž je dobovačná nálada Asýrie příliš neovlivnila. Naopak, po té, kdy byla Asýrie pohlcena Novobabylonskou říší, stalo se Judské království jakousi zelenou linií mezi dvěma většími rivaly – Novobabylonií a Egyptem.

I na jihu pak působili proroci, o nichž je vhodné se zmínit. Jedním z nich byl dle starozákonní tradice Izajáš. Byť pocházel z vyšších vrstev, jeho srdce patřilo chudým. Je považován za jednoho z nejlepších biblických spisovatelů a za bravurního kazatele. Izajáš striktně vystupoval proti válečným konfliktům a varoval před budoucí katastrofou, před níž mohlo lid zachránit jen pokání. Jako první pak přišel s myšlenkou, že v budoucnu dojde ke kolektivnímu odklonu od hříchu, k čemuž lidem napomůže konkrétní člověk – vykupitel (Mesiáš) – který bude v oné době pokoje působit jako prostředník a rádce, zároveň však bude velkým králem (vládcem pokoje)¹⁴⁴.

Dalším významným mužem doby se stal Jeremjáš. Ten dospěl k závěru, že marnivý a hříšný lid spěje neudržitelně k záhubě. Právě obyčejní Židé spolu se svými panovníky a kněžími jsou totiž původcem své vlastní zkázy, zatímco jejich političtí či váleční nepřátelé jsou pouhými

¹⁴² 2Kr 2, 11. Jeho vozítka se jmenovalo merkava. Později tak byly pojmenovány izraelské tanky.

¹⁴³ V dějinách Izraele mnohdy skloňované město na křižovatce cest mezi Jeruzalémem, Samařím, Hebronem a Beer Ševou, v době Izraelského království šlo převážně o centrum tzv. „falešného uctívání“, sloužící jako konkurenční chrám Hospodina v Jeruzalémě. Stál tam chrám Baalův, a v jistém období dokonce i zlaté tele.

¹⁴⁴ Právě v osobě Mesiáše tkví jeden ze zásadních rozdílů mezi křesťanstvím a judaismem, neboť křesťané ztotožňují Spasitele s Ježíšem Kristem (latinsky christus z řeckého Χριστός - Christós, kalk hebrejského מָשִׁיחַ – maššíach) a tudíž s postavou, která již přišla a svůj úkol splnila, zatímco Židé na Mesiáše (původem z rodu Davidova) stále čekají. Novodobý stát Izrael, stejně jako případná stavba třetího Jeruzalémského chrámu, tak budí rozpaky ze strany těch náboženských skupin, jež jak návrat do země otců, tak obnovení chrámu očekávají až v čase příchodu Spasitele (on je odvede domů a obnoví chrám), přičemž snahy svých soukmenovců (založení státu atd.) odsuzují.

nástroji Božího hněvu, jenž se s každým novým prohřešením vyvoleného národa stupňuje. Proto je rovněž nepřátelům souzeno vítězit, a to až do doby, kdy sami Hebrejci změni svůj dosavadní postoj k životu a víře. Měli by se podvolit dobyvatelům a znovuobjevit Boží spravedlnost ve svých srdcích. Potom budou schopni i nadále, byť v exilu, fungovat jako vyvolený národ a služebníci Hospodinovi. Hluboce pesimistický přístup Jeremjáše k věci dostal označení „černý fatalismus“ a dal vzniku literárnímu žánru, tzv. jeremiádám (žalozpěvům). Jeho hlas bývá označován za „hlas prvního Žida“.

1.2.10 BABYLONSKÉ ZAJETÍ

Ani jižané se však konfliktům s mocnějšími sousedy nevyhnuli, a tak byl nakonec roku 587 př. o. l. dobyt i Jeruzalém. Novobabylonský král Nabukadnezar Judské království zcela vyvrátil, nechal zbořit jeruzalémský chrám a horní vrstvy obyvatel násilím odvedl do Babylonu. Přestože do exilu nemuseli odejít všichni, mnozí (mezi nimi Jeremjáš) se rozptýlili do okolních států (Samařsko, Egypt, Moáb) a s postupným vytracením se deseti kmenů tak došlo k odklonu od „kmenové minulosti“ na úkor nastolení nového řádu věcí. Nastala doba vzniku judaismu (v systémovém slova smyslu).

Kněží a učenci té doby na Hospodina nezanevřeli a i v zajetí se jim podařilo zachovat víru a kulturu Izraele. Jejich stěžejním krokem přitom bylo upuštění od myšlenky centrálního chrámu jakožto místa Božího soustředění. V každé domácnosti, v srdci každého věřícího přece může dlít Ten, který je, bude-li mu napomoženo: „*A v tomto rozptýlení, bez vůdců, bez státu či běžných podpůrných zařízení, která by jim poskytla jejich vlastní vláda, byli Židé nuceni hledat alternativní prostředky, aby si uchovali svou výjimečnou identitu. A obrátili se ke svému písemnictví – ke svým zákonům a ke kronikám minulosti. Od té chvíle uslyšíme víc o písařích. Dosud to byli jednoduše tajemníci, kteří zapisovali slova velikánů (jako Báruch). Teď se stali důležitou kastou, neboť převáděli do písemné podoby ústně tradovanou slovesnost, opisovali vzácné svitky vynesené z trosk chrámu nebo prováděli uspořádání, redakci a racionalizaci židovských archivů. Po určitou dobu byli skutečně důležitější než kněží, kterým chyběl chrám k potvrzení jejich moci a nenahraditelnosti...*“¹⁴⁵

Vzhledem k tomu, že Babyloňané chovali k Židům úctu a nijak je neutiskovali, začalo se jim brzy dařit. Mnozí se uplatnili na trhu. Z peněz plynoucích z obchodu pak byli financováni nejen písaři, ale i školy: „*Pokud je jednotlivec zodpovědný za dodržování Zákona, musí vědět, co Zákona je. Ten se tedy musí nejen sepisovat a rozmnožovat, ale i vyučovat.*“¹⁴⁶ A tak se stalo, že i běžný lid začal být veden k soustavnému praktikování své víry – z obřizky začal být skutečně slavnostní obřad, vrcholem týdne se stal šabat a rovněž se započaly dodržovat pravidelné roční svátky. Vznikla jakási náboženská osnova, došlo k zacyklení. Byla ustanovena pravidla čistoty i stravování, docházelo k hlasitému předčítání sepsaných textů, regule se také učily nazpaměť a podrobně studovaly. Tak se elitám podařilo udržet lid v diaspoře imunní vůči asimilaci.

S babylonským zajetím jsou spojena jména významných učenců. Jedná se například o vyššího kněze Ezechiela, jehož knihy se vyznačují popisy ojedinelých vizuálních obrazů a nevyhýbají se hádankám. I on spatřoval spásu Izraele v náboženské čistotě. Věřil, že Židé sami jsou zodpovědní za příkoří, jež je postihují, a to zejména jejich bezbožní vladaři, již svým chováním vrhají stín na všechny Hebrejce. A právě Ezechiel měl sen o setkání s Bohem na poli posetém kostmi, jež byl Hospodin schopen znovuoživit, čímž dal lidu naději, že i Izrael bude obnoven. Se zánikem království se totiž uzavírá kapitola hříšných panovníků, a přijde na řadu individuální zodpovědnost. S myšlenkou, že i v exilu lze dodržovat zvyklosti a nezpronevřit se Hospodinu Ezechiel stojí u zrodu judaismu.

Další významnou osobou spojenou s Babylonií se stal prorok Daniel, který figuruje hned v několika příbězích, z nichž dva je vhodné si připomenout. Jednak se ocitl v jámě lvové,

¹⁴⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 90. ISBN 80-85336-31-6.

¹⁴⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 90. ISBN 80-85336-31-6.

jednak předpověděl zánik říše. První epizoda poukazuje na sílu pouta mezi Židem a jeho Bohem, druhá dokazuje, že „co je dáno, může být také odňato“.

Babylónští vládci nejenže rozbořili židovský chrám, ale některé vzácné předměty nechali převézt do své země, kde je panovník Belsazar zneuctil. Posléze se ve sněhu nedaleko hodovní místnosti objevil nápis „Mene mene tekel¹⁴⁷ ú-parsín“. Ač se lokální vykladači snažili sebevíc, nebyli s to význam slov odhalit. Nakonec byl povolán Daniel, jenž vladaři hbitě symboliku věty vyložil: „Mene, zčel Bůh království tvé, a k konci je přivedl. Tekel, zvážen jsi na váze, a nalezen jsi lehký. Peres, rozděleno jest království tvé, a dáno jest Médským a Perským. Tedy z rozkazu Balsazarova oblékli Daniele v šarlat, a řetěz zlatý dali na hrdlo jeho, a rozhlašovali o něm, že má býti pánem třetím v království. V touž noc zabit jest Balsazar král Kaldejský. Darius pak Médský ujal království v letech okolo šedesáti a dvou.“¹⁴⁸

Jelikož Daniel byl dle všech zpráv velmi moudrým a laskavým mužem, získal si přízeň panovníka Dareia, a byl dokonce jmenován jeho správcem. Tím si však vysloužil i řadu nepřátel. Ti pak začali usilovat o Danielovo zdraví. Král, nevědomky jaké to bude mít následky, přijal jejich návrh, a uvedl v platnost zákon, jímž nařizoval, aby se po třicet dní obyvatelé země nemodlili k nikomu jinému, pouze k němu samému. Daniel ustanovení bojkotoval, a panovník jej za trest uvrhl do jámy lvové. Popřál mu však, aby jej Hospodin ochránil. I stalo se. Lvi na proroka nezaútočili. Dareios nejen tvrdě postihl zrádné rádce, ale doporučil svým poddaným, aby měli Danielova Boha v úctě, neboť dbá o své ovečky.

Po zániku Novobabylonské říše umožnil perský král Kýros židovským vyhnancům odchod domů. Zaniklé království však obnoveno nebylo. Noví čelní představitelé – Ezdráš¹⁴⁹ a Nehemjáš¹⁵⁰ – se snažili semknout národ prostřednictvím teokracie. Centrální postavení tak zaujímali kněží (všele s veleknězem) a byl zbudován nový (méně okázalý) chrám¹⁵¹. Co se názvu země týká, jelikož nejpočetnější skupinou navrátilců byli ti ze zaniklého Judského království, oblasti se začalo říkat Judea.

1.2.11 BRATŘI MAKABEJŠTÍ

Přichází doba, kdy se velké asijské země rozpadly pod kopyty armády Alexandra Makedonského. Mezi nimi i Persie. Po smrti evropského dobyvatele se pak územní celek roztránil na menší státy, jejichž spojícím prvkem se stal tzv. helénismus. Mezi lety 301 – 203 př. o. l. tak Judea spadala pod vládu egyptských Ptolemaiovců a syrských Seleukovců.

Prosazování řečtiny a jednotné řecko-helénské kultury a vůbec způsobu života zasáhlo v Judeji především vyšší vrstvy obyvatel, neboť většina populace pod maskou helénismu spatřovala hrozbu tradici a náboženství. Zásadní rozdíly mezi dvěma střetávajícími se světy přitom vystihl F. X. Šalda ve své stati *Genius Řecký a židovský*: „Národ u Řeků? Není ho ve vyšším slova smyslu. Jest jen vnějškové souručení kmenů, jakási akciová společnost s ručením obmezeným, poněvadž není kolektivního poslání duchového. Římský génus vymyslel stát jako podnik civilisační, a řekl bych obchodní. Jako záruku věčného blahobytu a míru. Je to usouvztažnění eklekticismu a důsledná neutralisace všech tendencí, jež by mohly vésti ke krystalizaci charakterně národní a tím státi se nepřijemnými. Do svého Pantheonu

¹⁴⁷ Slova se objevují například v Nezvalově překladu Poeova *Havrana*. Často se také používají ve významu varování před blížící se katastrofou.

¹⁴⁸ Dn 5, 25-31.

¹⁴⁹ Velký znalec Zákona. Oficiálně i právně zavedl judaismus (hovořil o něm jako o „nové smlouvě“) a stabilizoval osídlení.

¹⁵⁰ Původem perský úředník, později místodržitel Judeje.

¹⁵¹ Druhý chrám byl zbudován navrátilci z babylonského exilu pod vedením Zerubábel z Davidova rodu, a to cca 70 let po zboření první stavby. Nový svatostánek postrádal schránku, Áronovu hůl a nádobu s manou. Zachovala se však původní menora. Styl stavby byl velmi prostý, což vedlo o mnoho let později Heroda Velikého k nákladné rekonstrukci (19. př. n. l.), během níž byl použit i zelený a bílý mramor, a z něhož (zničen 70 n. l.) je dodnes zachována pouze západní zeď – tzv. zeď nárků.

*pojmal Řím bohy všech národů, aby se vzájemně rušili. Židovský národ vytvořil národ v pravém slova smyslu, rozuměj jako vyšší kolektivnou jednotu spojenou určitým božským posláním.*¹⁵² Proto když se Antichon IV. pokusil o zavedení helénismu jakožto povinného „životního stylu“, občanské nepokoje vedly až k povstání Makabejských¹⁵³, jež si dodnes Židé připomínají během svátečních dní, tzv. chanuky (viz str. 107).

Na počátku dění stál Matatjáš Makabejský, vůdce staré kněžské rodiny, jenž v Judských horách připravil o život reformistu (viz níže). Matatjášových pět synů posléze rozpoutalo guerillovou válku proti seleukovským posádkám a Židům uplatňujícím helénismus. Během krátké doby se jim podařilo vypudit všechny nepřátele. Roku 164 př. o. l. dobyli Jeruzalém, a mohli tak chrám zasvětit opět Hospodinu. Obřad přitom vyžadoval zapálení světla. Bratři však neměli dost oleje, neboť židovský svícen měl v té době sedm ramen, jim však zásoby vystačily jen na jeden den (jedno rameno). Jelikož dovoz oleje trval týden, zbývaly dvě možnosti, buď svíci nezapálit vůbec (čímž by rituál ztratil na hodnotě), nebo podstoupit risk. Olej, jenž měl vydržet jen dvacet čtyři hodin, pak zázrakem vystačil na celých osm dní. Od té doby se pro připomenutí události používá devítiramenná chanukie¹⁵⁴.

Netrvalo dlouho a Seleukovci osvobodili Judeu od daní a de facto ji učinili nezávislou. Z rodu Makabi posléze vyvstal nový panovnický rod zvaný Hasmonejci. Ti (mezi nimi např. Šimeon Makabejský) byli zpravidla panovníky¹⁵⁵, proroky i veleknězi v jedné osobě. Většina však během doby podlehla korupci a upřednostňovala helénismus¹⁵⁶, což vyvrcholilo další občanskou válkou. Boje si vyžádaly téměř padesát tisíc obětí a přispěly k vytvoření nové skupiny obyvatel, tzv. farizejů (viz níže).

Po smrti krutovládcy Alexandra Janaje tak sice byla země rozšířená o některá území (např. Petra), ovšem kulturně i národnostně strádala. Mnozí obyvatelé nebyli Židy vůbec, či jen zčásti, mnozí podlehli helénismu, nebo si ze Zákona vybírali jen to, co jim přišlo schůdné, dělili se na sekty, byli značně znesváření, a žili tak ve vakuu mezi již rozloženým systémem Seleukovců a ještě nerozkvetlým Římem. A tak, když mezi sebou začali Alexandroví potomci Aristobulos II. a Hyrkanos II. vést válku o trůn, nic nebránilo tomu, aby roku 63 př. o. l. římský politik a vojevůdce Pompeius dobyl Jeruzalém a připojil Judeu k rychle se rozvíjejícímu Římskému impériu. Místní vládcí tak opět ztratili tvrdě vybojovanou samostatnost - znovu se staly vazaly, tentokrát římskými.

1.2.12 SPOLEČENSKÉ POMĚRY V JUDEJI

Římané, stejně jako před nimi Řekové, stanovili obyvatelům Judeje nelehké mírové podmínky, zejména v oblasti náboženské koexistence. Vzájemné nepochopení dvou zcela odlišných kultur pak zapříčinilo i první projevy nesnášenlivosti vůči Židům, přesněji vůči židovství – vznikl antijudaismus: „*Židé nebyli jediný starověký národ, který se ve své době stal terčem pomluv. Pouze v jejich případě se však postupem času utvořil všeobecný závěr, který vlastně nepřímě svědčí o opravdovosti židovské víry a její pevnosti. Protože se jí Židé nechtěli zřici, odmítali splynout s okolím a v běžném životě zachovávali odvěké rituály, okolní většina se k Židům stavěla nepřátelsky; považovala je nejen za jinověrce, ale s ohledem na své náboženské přesvědčení přímo za ateisty. Židé odmítli převládající náboženské zvyklosti a představy a kvůli tomu byli osočováni z nepřátelství a pohrdání daným řádem a bohy. Tak se postupně utvářel obraz židů jako těch, kde samou svou přítomností vyvolávají konflikty a*

¹⁵² ŠALDA, F. X. *Génius řecký a génius židovský* in Šaldův zápisník. IV, č. 8–9, 1932 [reprint 1991], str. 184.

¹⁵³ Makabi – hebr. kladivo.

¹⁵⁴ Jedná se o osm ramen se svíčkami a jedno nižší, tzv. pomocníček, na němž hoří světlo, díky němuž se zapalují ostatní.

¹⁵⁵ Juda Aristobulos I. užívá titul krále.

¹⁵⁶ Alexandr Janaj nechal zavraždit na šest tisíc kněží, neboť mu jejich židovské zvyky připadaly barbarské. Celých osm set přívrženců farizejů nechal veřejně ukřižovat, přičemž před zraky umírajících nechal zabít jejich ženy a děti.

vyřazují se z lidského společenství.“¹⁵⁷

Antijudaismus vycházel z neporozumění židovským zvykům. Například dodržování sabatu vyvolávalo u ostatních pocit, že jsou Židé líný národ. Rovněž myšlenka monoteismu nebyla často polyteisty chápána. Jednak se prý Židé kvůli své víře a nedostatečné snaze asimilovat zpronevěřovali státnímu náboženství a celkově vyřazovali ze společnosti¹⁵⁸, jednak působili podivínsky. Hospodin – samojediný Bůh – který navíc neměl žádnou tvář¹⁵⁹ a jemuž se kněží klaněli uvnitř mohutných zdí chrámu - vyvolával obavy a možná i strach. Vznikaly proto pověry líčící Židy, kteří potají vykrmují a následně obětovávají mladé chlapce nebo se modlí k veprům a oslům. Mezi další klevety patřilo označování Židů za malomocné¹⁶⁰.

A jak vypadala populace Judeji v rozebírané době? Jednalo se o silně rozvrstvenou společnost, přičemž mezi jednotlivými kruhy panovaly at' názorové neshody, tak silné sociální rozdíly. Primárně se lidé dělili na fundamentalisty (převážně kněží, konzervativní) a reformisty (hlavně vyšší kruhy, naklonění helénismu).

Jedním z hlavních myšlenkových proudů zastávali saduceové¹⁶¹. Jednalo se o kněžskou aristokracii (často koheni) a velké vlastníky půdy, již zastávali vrchní funkci v sanhedrinu. Sanhedrin lze chápat jako druh vrchního soudu, státní rady a zákonodárského sboru. Ve své době fungovaly sanhedriny dva – tzv. velký a malý. Velký sanhedrin měl 71 členů a do pádu chrámu se jeho členové v čele s předsedou (nasi) scházeli v jedné z chrámových komnat, a to každodenně¹⁶². Role velkého sanhedrinu byla široká. Kromě té základní – soudní – šlo například o stvrzování pozice krále či velekněze, vydávání zákonů apod. Malý sanhedrin sestával z 23 členů a specializoval se na hrdelní tresty. Fakt, že sanhedrin byl (až do změn provedených Herodem I.) v rukou saduceů, je důležitý, neboť ti lpěli na doslovném znění Tóry (co je psáno, to Hospodin pravil, tím je nutno se řídit a nic dále nevysvětlovat ani neaktualizovat), odmítali veškeré nově utvořené náboženské tradice (myšleno Talmud, midraš apod.) a podle dostupných pramenů¹⁶³ odmítali i posmrtný život. Jelikož byli úzce spojeni s děním kolem chrámu, jejich existence se s pádem chrámu zakončila.

Další skupinu obyvatel tvořili farizejové (oddělující se). Ti vzešli ze skupiny chasidů (zbožní) v makabejsko-hasmonejské době. Na rozdíl od konzervativních saducejů se farizejové řadili k nositelům ústního podání zákona (komentáře k Tóře) a dále tuto tradici rozvíjeli. Jejich vztah k chrámu by mohl být charakterizován jako „volnější“ a ten k Římu zase jako smířlivější, neboť pro ně byl nejdůležitější Hospodin sám a nikoliv, zda je uctíván přesně dle stanovených regulí či všemi kolem. Jejich přístup k věci a schopnost se rychle adaptovat na nové podmínky jim zajistily, že přestáli obě následující židovská povstání, zkázu chrámu a zajistili udržení židovské víry v rámci diaspory.

Stranou veřejného života se pohybovali tzv. esejci. Jednalo se o hnutí, jež rovněž vzešlo

¹⁵⁷ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 83-4. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹⁵⁸ Řím ponechával dobytým národům jejich bohy, dokonce je přijímal na Parnas, ovšem pod podmínkou, že se tito podřídí těm státním. Židovského Boha však pro jeho „neidentifikovatelnost“ nebylo možné přiřadit k ostatním a Židé navíc podřazení Hospodina jiným božstvům odmítali.

¹⁵⁹ Řekové i Římané bohy běžně zobrazovali i sochali, běžně jejich jména vyslovovali a přisuzovali jim lidské vlastnosti.

¹⁶⁰ Leprou Židů antijudaisté vysvětlovali Exodus – Egypt'ané zkrátka nemocné Židy sami vypudili.

¹⁶¹ Název odvozovali od svého prapředka - velekněze Sádoka. Pravděpodobně se tak jedná o potomky sadókovských chrámových kněží, již se v době makabejské navrátili do jeruzalémského chrámu.

¹⁶² Výjimku tvořil šabat a svátky.

¹⁶³ O saducejích obecně je zachováno jen velmi málo historické látky. Dozvídáme se o nich skrze dokumenty psané farizeji, z Bible a od některých historiků (Josef Flavius). Jedním z důkazů je například předstoupení Pavla před soud složený z farizejů a saducejů, kdy Pavel prohlašuje: „Bratři, já jsem farizeus, farizeův syn. Stojím před soudem kvůli naději zmrtvýchvstání! Jakmile to řekl, farizeové se začali se saduceji hádat, a tak se shromáždění rozdělilo.“ SEGERT, Stanislav: *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995, str. 18. ISBN 80-205-0304-8.

z chasidů¹⁶⁴. Většina se usídlila v Kumránu u Mrtvého moře. Tento výlučný náboženský řád se řídil striktními pravidly. Kromě přísných zasvěcovacích rituálů a specifické členské hierarchie také dodržovali celibát, zavedli společné vlastnictví, úzkostlivě dodržovali čistotu apod. Ve své izolaci očekávali příchod království Božího panování a s ním spojený souboj dobra a zla: „*Sekta věřila – jak podle všeho hlásal Učitel sám – že její vůdce přijal od Boha zvláštní poslání, aby kolem sebe shromáždil jeruzalémské kněze, odebral se s nimi na poušť, vytvořil tam soudržnou obec věrných a přečkal s nimi v čistotě a neposkvrněnosti přítomné období apostasie*¹⁶⁵ až do konce věku a příchodu Království Božího.“¹⁶⁶ Byť skupina jako taková násilně zanikla s I. protiřímským povstáním, někteří esejci se stali prvními křesťany a do novopecené víry rovněž přispěli některými původními idejemi¹⁶⁷.

Krátce po 2. sv. v. (r. 1947) byly v jeskyních nedaleko Mrtvého moře nalezeny jejich spisy – tzv. *Kumránské svitky*. Jedná se o klasické biblické texty, dále o pseudoepigrafy, ale rovněž o texty originální (např. Řád Jednoty, biblické komentáře atd.) skrze něž věda konečně mohla poodhalit pozadí doby, z níž se téměř žádné písemné prameny nedochovaly: „*Při dalším pátrání se mělo ukázat, že mezi svitky nalezenými v jeskyni byly biblické rukopisy asi nejméně cenným nálezem ze sbírky, která, jak se zdálo, byla pozůstatkem knihovny jakési židovské sekty z doby jen o málo pozdější než doba Kristova. V následujících letech objevy v této oblasti pokračovaly, a zanedlouho jsme měli v rukou fragmenty několika set svitků z období, jež do té doby patřilo k nejhůř dokumentovaným, přestože nejvýznamnějším v dějinách lidstva.*“¹⁶⁸

Mezi zapřísáhlé fundamentalisty patřili zelóti aneb horlivci, kteří hlásali ozbrojený boj proti Římu i proti herodiánské dynastii. Jejich hněv byl neotřesitelný. Právě zelóti byli ti poslední, kteří podlehlí římskému vojsku během I. židovského povstání. Slovo „podlehnutí“ však není přesné, neboť když už bylo jisté, že pevnost Masada, již po mnoho let úspěšně bránili, r. 73 o. l. do rukou nepřátel přece jen padne, spáchali všichni hromadnou sebevraždu¹⁶⁹.

Poslední skupinu obyvatel Judeji tvořili tzv. am ha-arec čili chudí lidé země. Jejich předkové často pocházeli z neplatných manželských svazků. Když Ezdráš po návratu z exilu zavedl novou smlouvu (právní text, kterým de facto uzákonil judaismus jako státní náboženství), začal rozlišovat mezi tzv. bnej hagola (spravedliví lidé exilu) a právě am ha-arec (ti ostatní, jejichž poměr k židovství byl diskutabilní). Am ha-arec byli často negramotní a neznali Zákon, byli proto považováni za občany druhé kategorie, ostrakizováni a za prohřešky proti víře trestáni. Na druhou stranu znamenala jejich přízeň politickou i válečnou převahu, proto se o jejich náklonnost ucházeli jak reformisté (se snahou je zhelenizovat), tak konzervativci (nabídka vzdělání apod.). V tomto směru byli úspěšnější fundamentalisté, neboť majetní a svým způsobem kosmopolitní reformisté nenalézali s „chudými lidmi země“ společnou řeč.

¹⁶⁴ I jejich počátky se datují do makkabejského období. Sami sebe označovali za Syny Sadóka či Děti světla. Vůdce sekty nesl jméno Učitel spravedlnosti.

¹⁶⁵ Odstoupení od víry.

¹⁶⁶ ALLEGRO, John Marco. *Rukopisy od Mrtvého moře*. Praha: Mladá fronta, 1969. Kolumbus, str. 102. Kniha obsahuje detailní informace o původu a pravidlech života esejců, rozebírá jejich víru a porovnává ji s křesťanstvím (včetně paralely Učitele spravedlnosti a Ježíše Krista) a dále popisuje veškeré dění kolem rukopisů, a to od jejich objevení pastevcem Muhammadem adh Dhi'bem. Autor nepomíjí ani textovou analýzu svitků. Vzhledem k datu vydání knihy je třeba podotknout, že autor nezmiňuje alternativní teorie týkající se toho, jak a kým byly svitky objeveny. To se však s novou dobou mění. Je tedy velmi pravděpodobné, že nešlo o šťastnou náhodu, během níž beduínský chlapec na opuštěnou jeskyni narazil hledaje ztracenou kozu. Na cenné dokumenty nejspíš narazili pašeráci během manipulace se zbožím v jedné ze svých tajných skrýší. Dnes je část Kumránských svitků k vidění v křídle izraelských muzejích (Svatyně knihy, Rockefellerovo).

¹⁶⁷ Během společných hostin si esejci podávali chléb a víno a myli si nohy.

¹⁶⁸ ALLEGRO, John Marco. *Rukopisy od Mrtvého moře*. Praha: Mladá fronta, 1969. Kolumbus, str. 7.

¹⁶⁹ Pojem není přesný, neboť sebevražda je v judaismu zakázaná. Zelóti se však rozhodli, že (zaznamenal Josef Flavius) raději zemřou rukou bližního, než aby upadli do římského zajetí. Navzájem se proto připravovali o život. Muži zprvu zabili ženy a děti. Posléze házeli kostkou, aby zvolili desítku těch, již popraví ostatní muži. Závěrečný los pak rozhodl o tom, kdo zbaví žití svých devět kolegů, zapálí Masadu a sám pak jako jediný spáchá hřích v podobě sebevraždy. Osudové kostky jsou dodnes vystavené v muzeu v Izraeli.

1.2.13 HERODES VELIKÝ

Roku 40 př. o. l. se vládcem v Judeji stal Herodes I.¹⁷⁰ později zvaný Veliký. Jeho otec Antipater pocházel z rodiny Idumejců¹⁷¹, jež byla na judaismus obrácena násilím. Idumejci tak byli vychováni k židovství, ale nezapírali ani své pohanské kořeny. Sám Herodes cítil náklonnost k římskému stylu života, jeho nespoutanosti, okázalosti a ve spojení se vznikající velmocí viděl rovněž příležitost. Už roku 63. př. o. l. se dohodl s Pompeiem, že Judea bude římským zákaznickým státem.

Diplomatické schopnosti vynesly oportunistovi zprvu pozici místodržícího Galileje, později získal funkci krále, již zastával bez skrupulí. Vyvraždil Hasmonejce¹⁷², stíhal polonáboženské guerilly, ba nezalekl se oddělit státní a religiozní záležitosti, čímž značně oslabil rigorózní judaisty. Zasáhl především do pravomocí nejvyššího židovského soudu (tzv. sanhedrin, viz výše), jemuž striktně nakázal věnovat se pouze záležitostem náboženským. Oslabil taktéž pozici velekněze (saducej) ve prospěch jeho pomocníka, tzv. segana (farizej), přičemž tato změna se projevila i do průběhu náboženských obřadů.

Ne všechny Herodovy kroky však byly sebestředné. Přál charitě, zakládal města a stavěl i kolosální budovy a obranné pevnosti¹⁷³. Roku 19 př. o. l. nechal dokonce přestavit Jeruzalémský chrám. Z prostého templu se tak stal honosný svatostánek z mramoru, který byl postupně veleben až do svého zániku (70 o. l.). Záležet si stavitelé dali zejména na zevnějšku. Většina poutníků, mezi nimi i sám král, totiž nepocházela z kněžské rodiny a do vnitřních prostor chrámu neměla přístup. Herodes také založil město Caesarea¹⁷⁴, jež se po jeho smrti stalo administrativním centrem Judey, a navrátil punc starobylému městu Samari¹⁷⁵, jež dostal darem od římského císaře Augusta.

Herodes byl rovněž prozíravým obchodníkem a diplomatem. Podporoval diasporní Židy, jimž budoval školy, knihovny i lázně, neboť chtěl, aby se i oni podíleli na bohatství Judeje. Tím sledoval jistý záměr, a totiž ukázat světu, že Izraelité jsou inteligentní a pokrokový národ, který od zbytku světa žádné zpátečnické ani barbarské tradice neodddělují. Dokonce i přestavba chrámu souvisela s Herodovou zahraniční politikou, neboť jej věřící museli třikrát ročně navštívit (Pesach, svátek týdnů, svátek stanů) a diasporní Židé tak měli být úchvatnou budovou k pouti nalákáni. Tím, že by alespoň občas do Judeje zavítali, se měli stát „světovějšími“. Zároveň pak v exilu šířili dobrou pověst domoviny.

Širší vrstvy nejen čtenářů Bible však mají krále Heroda spojeného až s událostí novozákonní, která praví, že když se židovský vládce doslechl, že se blíží narození mesiáše, nechal popravit všechna betlémská novorozeňata: „*Když mudrci odešli, Herodes se snažil Ježíše zahubit. Jeho vojáci zavraždili v Betlémě mnoho židovských chlapců, ale Ježíš mezi nimi nebyl. Josef s Marií a malým Ježíšem uprchli do Egypta a vrátili se až po Herodově smrti.*“¹⁷⁶ Se smrtí Heroda Velikého¹⁷⁷ tedy nadchází doba, kdy se jedna víra rodí a druhá, chce-li přežít, musí

¹⁷⁰ Později zvaný Veliký či také Ukrutný.

¹⁷¹ Jedná se o obyvatele Edómu či také Idumey, což byla area mezi Akabským zálivem a Mrtvým mořem. Idumejci (Edómíté) jsou s vlastním královstvím spojováni již od 13. st. př. o. l. Jelikož slovo „edom“ znamená v hebrejštině „červený“, bývá s přízviskem spojována i biblická postava Ezaua, neboť vyměnila své prvorozené právo s bratrem Jákobem za misku „červené“ čočky.

¹⁷² Kromě své linie – oženil se s Mariannou z rodu Hasmonejců. Ačkoliv nakonec Mariamnu i své tři syny nechal také popravit, protože je podezíral ze spiknutí.

¹⁷³ Mezi ně patřila i Masada – pevnost na východním okraji Judské pouště nedaleko Mrtvého moře. Roku 2001 byla oblast zanesena do seznamu UNESCO.

¹⁷⁴ Jedná se o město Caesarea Přímořská ležící mezi Tel Avivem a Haifou. Caesarea Filipa je potom město založené Herodovým synem Filipem II. poblíž hory Hermon.

¹⁷⁵ Město přejmenoval na Sebasté, což je řecké podoba jména Augustus.

¹⁷⁶ MUSSET, Jacques. *Knihy o Bibli: Nový zákon: [o knize knih]*. 2. čes. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 107. ISBN 80-00-00556-5.

¹⁷⁷ Bývá uváděn rok 4. př. o. l., ovšem dle vybraných studií se jednalo spíše o rok 1 př. o. l. či dokonce 1. o. l. (zajímavá je jistě analytická práce V. Bláhy – *Ježíš Kristus a král Herodes nové objevy*: (PDF) Ježíš Kristus a

být obrozena.

1.2.14 JEŽÍŠ KRISTUS

Po smrti Heroda Velikého se ani jeden z jeho potomků neudržel u moci. Archelaos byl sesazen již roku 6 o. l. a Herodes Antippos zastával pouze funkci tetrarchy - vládl jedné čtvrtině území¹⁷⁸. Judeu ovládali Římané včele s prefektem sídlícím v Caesareji. Situace se mnohým nezamlouvala. Docházelo k opakovaným lidovým bouřím, nicméně vládnoucím postavením Římanů vzpoury neotrásly.

Postava Ježíše Krista je zahalena tajemstvím. Jelikož si tehdejší rodiny nechtěly znepřátelit ani nacionalisty, ani helénisty, je možné, že jeho rodina byla svým způsobem dvojaká: „*V řeckém novém zákoně měl otec hebrejské jméno Josef, ale Ježíšova matka se jmenovala Maria, což byl řecký ekvivalent hebrejského jména Miriam. Dva z Ježíšových bratrů, Juda a Šimon, měli hebrejská jména, ale ne tak dva další, Jakub (v hebrejštině Jákob) a Joses (v hebrejštině Josef). Ježíš byl řecký ekvivalent hebrejského Jozue. Rodina tvrdila, že je z Davidova rodu a je možné, že se hodně přizpůsobila helénským poměrům, jelikož Nový zákon se zmiňuje o napětí v rodině vyvolaném Ježíšovým učením.*“¹⁷⁹

Jelikož náplň mladých let Ježíše Krista není vyjasněná, uvedu vlastní interpretaci událostí. Myšlenkově měl Ježíš, byť i je kritizoval, nejbližší farizejům. Dle Paula Johnsona byl dokonce učněm mudrce Hilela, jenž byl tou dobou předsedou sanhedrinu. Nechal se rovněž inspirovat esejci. Jeho myšlenka byla jednoduchá – nečin bližnímu to, co ani ty nechceš, aby oni činili tobě – toť celý obsah Tóry¹⁸⁰. Ve svých kázáních se však vzdaloval centrálnímu judaismu – nepřipouštěl rozvod, bylo-li dodržování Zákona zdržováním jedince od víry, pak se na něj neohlížel, chrám dle něj překážel člověku v jeho úsilí najít svátost a Boha, perspektiva smrti, soudu a posmrtného života se v jeho učení také objevovala, navíc své myšlenky a víru nabízel všem, jak Židům, tak těm mimo společenství, bohatým i chudým a prohlašoval se nejen za trpícího služebníka Hospodina, ale mezi řádky i za cosi mnohem víc.

Připustíme-li, že se jedná o historickou postavu a že své radikální učení předkládal nejen venkovanům, nýbrž kázal veřejnosti v Jeruzalémě, pravděpodobně uznáme, že zákonodárnému sboru dříve nebo později nezbylo než Ježíše předvolat, aby se zpovídal ze svých „rebelských myšlenek“. Kát se proti Zákonu, chrámu, přisuzovat si roli mesiáše - podobné učení konzervativce znepokojovalo, už jen proto, že Římané Židům jasně zapověděli šířit víru dál. Ježíš s navyšujícím se počtem stoupenců proto naboural křehkou politickou stabilitu, a představoval tak nebezpečí jak pro Judeu, tak pro Řím.

král Herodes, nové objevy | Vladimír Blaha - Academia.edu. *Academia.edu* [online]. Copyright ©2020 [cit. 02.04.2020]. Dostupné

z: https://www.academia.edu/29973638/Je%C5%BE%C3%AD%C5%A1_Kristus_a_kr%C3%A1l_Herodes_nov%C3%A9_objevy.

¹⁷⁸ Galilea a Perea – oblasti násilím přidělené k Judeji během makabejských bojů s obyvateli židovskými i nežidovskými, kde založil město Tiberiada. Matka Heroda Antippy nebyla Židovka, ale Samařanka. On sám se oženil se ženou svého bratra (Herodiana, vnučka Heroda Velikého, jež si nejprve vzala svého strýce Filipa, což byl syn Heroda Velikého z pátého manželství, který získal sever říše, vybudoval Betsaidu a získal území s nežidovskými obyvateli, jež připojil k Sýrii, posléze se provdala za jeho bratra Heroda Antippu). Tuto situaci kritizoval Jak Křtitel, načež byl na žádost Herodianiny dcery Salomé sťat.

¹⁷⁹ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 127. ISBN 80-85336-31-6.

¹⁸⁰ Nejedná se o novátorskou ideu Ježíšovu, ba naopak. Fakt, že právě tato myšlenka bývá s Kristovým učením tak často spojována, může sloužit jako důkaz, že byl ovlivněn Tórou a židovskými učenici své doby: „*I když není knihou přírodního vědění (pozn. autorky – myšleno Bible), je nepopíratelně knihou svědomí. Kdybychom si – všichni lidé – vzali k srdci její mravní příkazy, dosáhla by naše mravnost velikého pokroku. Kdyby každý člověk a každý národ plnil příkaz, ježž rabi Akiba a Hilel prohlásil jako střední příkaz Tóry, totiž: Miluj svého bližního jako sebe sama“, oč by lidstvo dále pokročilo na cestě ke skutečnému zlidštění a sbratření světa.*“ (SICHER, Gustav. *Naše Bible*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 15. ISBN 80-900703-4-3*).

Jenže židovský soud, byť neoficiálně shledával Ježíše radikálním a nebezpečným, neobjevil žádný důkaz, jímž by kazatele usvědčil z nevhodného chování. Ježíš byl proto povolán před Piláta Pontského, toho času římského správce Judeji. Ani on však neshledal na Ježíšových krocích žádný dostatečně rázný k tomu, aby jej odsoudil. Odeslal jej proto k židovskému králi Herodu Antippovi, neboť kdo jiný než on, měl právo řešit podobné (myšleno na hraně náboženské a světské moci) vnitřní záležitosti země. Syn Heroda Velikého prý požádal mesiáše o proměnu vody ve víno, a když se zázraků nedočkal, prohlásil Ježíše za podvodníka a poslal jej zpět k prefektovi: „*Tu se od něho Herodes se svými vojáky odvrátil, nechal ho obléci ve slavnostní šat a poslal ho zase k Pilátovi.*“¹⁸¹ Po těžkém rozhodování se nakonec Pilát podvolil tlaku veřejnosti a dle římského práva odsoudil Ježíše k ukřižování (židovské právo velí ukamenovat): „*Ale oni na něm s velkým křikem vymáhali, aby ho dal ukřižovat, a jejich křik se stále stupňoval. A tak se Pilát rozhodl jim vyhovět.*“¹⁸²

Rané křesťanství bylo zprvu považováno za odnož judaismu. Ovšem, jak bylo řečeno výše, Židé měli římskými vládci jasně stanoveno, že nesmí násilím (ani propagandou) rozšiřovat řady svých souvěrců. Křesťané však chodili po světě, šířili svou víru (již mnozí, zejména chudina, přijímali bez okolků). V očích Římanů podobné činnosti působilo jako porušování dohody. Pohrozili proto náboženským představitelům Judeji, že musí své lidi důkladně poučit o politice. To se však nedařilo. Římané proto dali těm samým na výběr - buď se i nadále budou ke křesťanům hlásit jako ke svým, což brzy povede k ozbrojenému konfliktu, nebo prohlásí, že křesťané už více k Židům nenáleží, čímž ušetří svou zemi zbytečných obtíží. Když židovské náboženské špičky zvolily druhou variantu, netušily, že svým rozhodnutím nejen kypří půdu pro zrození nové monoteistické víry (jež navíc později převezme světové religionistické otěže), nýbrž spoluvytvářejí si dlouhodobého nepřítele¹⁸³.

Neotřele na rozchod křesťanů a Židů pohlíží David Klinghoffer, židovský konzervativní myslitel, a to ve své knize *Proč Židé zavrhli Ježíše – zlomový bod v dějinách Západu*. Tvrdí například, že na rozdíl od Mojžíše, jenž vyvedl velkou část lidu ze zajetí a navíc je spojován s něčím tak zásadním, jako je *Desatero*, Ježíšovo učení zdaleka nezasáhlo tolik obyvatel Judeji, aby odmítnutí jeho myšlenek vyvolalo v řadách Židů výraznější reakce. Klinghoffer také naráží na Kristovo¹⁸⁴ mesiášství. Dle starozákonní tradice totiž před příchodem Mesiáše mělo (má) dojít hned k několika událostem – vyhnanci by se měli vrátit z exilu zpět do vlasti, Bohem vyvolený král převezme vládu, měla by být sjednána nová smlouva spolu se zavázáním se dodržovat poctivě Zákon, bude postaven nový chrám, bude nastolen věčný mír atd., což se v případě Ježíše z Nazaretu nestalo. Ježíš navíc podroboval kritice rabínské učení a nepsanou Tóru (později Mišna a Talmud) - tedy vše, co bylo dotvořeno člověkem. Podle něj se jednalo o „lidské nálezky“ a ne vždy důležité „prováděcí předpisy“, které věřící od Hospodina spíše oddalovaly.

*„Židé svým zavržením Ježíše položili základy západní civilizace. Pokud by totiž přijali poselství křesťanů kdykoli mezi Ježíšovou smrtí a osudným jeruzalémským koncilem – na němž Petr a Jakub odsouhlasili názor apoštola Pavla, že je načase vyškrtnout židovské náboženské zákony z požadavků kladených na křesťany – muselo by Ježíšovo hnutí zůstat pouhou židovskou sektou a bojovat se všemi překážkami, které by s sebou podobný vývoj přinesl,“*¹⁸⁵ uvažuje proto autor textu a dodává: „*Judaismus nikdy neměl (na rozdíl od křesťanství nebo islámu) ambice a předpoklady stát se masovým náboženstvím. Kdyby se Židé v širším měřítku otevřeli Kristovu evangeliu, neexistovala by dnes žádná křesťanská Evropa.*

¹⁸¹ Lk 23, 11.

¹⁸² Lk 23, 23-24.

¹⁸³ Mezi lety 20 př. o. l. – 50 o. l. působil Filón Alexandrijský (Philo Judeus) známý svým filosoficko-alegorickým výkladem bible a učením o božském rozumu (Logos mezi světem a Bohem). Učenec, jenž spojil biblickou tradici s platónskou a stoickou filosofií, nebyl sice přijat židovskými čtenáři, avšak ovlivnil rané křesťany.

¹⁸⁴ Kristus, řecky Christós, je latinský kalk hebrejského slova maššiach aneb „pomazaný“ či „Bohem vyvolený“.

¹⁸⁵ KLINGHOFFER, David. *Proč Židé zavrhli Ježíše*. V Praze: Rybka, 2010, s. 21. ISBN 978-80-87067-60-4.

V sedmém století by se zrodil islám, druhá dceřiná víra judaismu¹⁸⁶, a jeho armády by Evropu našly ve stavu duchovního vakua, jež by s velkou pravděpodobností vyplnilo právě učení proroka Mohameda. Jím sestavený Korán by – stejně jako dnes – obsahoval příležitostné obdivné zmínky o Ježíšovi coby židovském prorokovi. Křesťanská víra by se nikdy nerozšířila za Atlantik do Ameriky. Spousta věcí by byla nemyslitelná – mimo jiné dějiny Spojených států, jak je dnes známe,¹⁸⁷ a svou radikální myšlenku zakončuje takto: „Pokud se historik Rodney Stark nemýlí, když pokrok západní vědy přisuzuje Bibli a jejímu systému víry, byl by náš svět chudší a vědecky zaostalejší (jak tomu bylo i v případě současných muslimských zemí, kdyby do nich Evropa a Severní Amerika – kultury odkojené Bibli – nedovázely své technologie).“¹⁸⁸

Tím, že Židé zavrhlí Ježíše tak vlastně nevědomky umožnili většině světa, aby poznala jejich jediného Boha a jejich systém morálně závazných zákonů (*Desatero*), a navíc položili základy západní civilizace tak, jak ji dnes známe, přičemž v podstatě napomohli uchránit Evropu před pozdějšími nájezdy islámských bojovníků.

1.2.15 PROTIŘÍMSKÁ POVSTÁNÍ A PÁD CHRÁMU

Roku 66 o. l. došlo v Judeji k protiřímskému povstání. První židovská válka trvala tři roky. Zúčastnil se jí i známý historik Josef Flavius¹⁸⁹, a to zprvu na straně galilejských Židů, později v řadách Římanů. Tento významný židovský myslitel, historik a diplomat byl vzorným studentem Zákona. Přikláněl se k farizejské sekci. Již v mládí byl delegován za císařem Neronem, aby se pokusil osvobodit jím uvězněné židovské kněze, v čemž uspěl.

V prvopočátku války se Josef přikláněl k myšlenkám Judy Galilejského. Ten, podpořen rabínem Akivou ve snaze získat nezávislost Judeji obsadil roku 66 o. l. pevnost Antichonia. Josef se stal jedním z hlavních vojenských lídrů, verboval dobrovolníky, organizoval obranná opatření měst atd. Pevnost Jotapata, v níž se v průběhu bojů zabarikádoval, však Římanům podlehl. Jelikož Josef odmítl spáchat sebevraždu, stal se římským otrokem. Z této pozice přitom předpověděl vojevůdci Vespasiánovi¹⁹⁰, že získá trůn: „...jeden z urozených zajatců, jménem Josef, když ho sázeli do pout, vytrvale a stále tvrdil, že mu je brzy sejme týž muž, ale již jako císař.“¹⁹¹ Vidina Josefa uchránila před popravou, ba co víc, díky svým zkušenostem a konexím jak u židovského velení, tak u římského dvora nakonec Josef působil jako mírový prostředník mezi oběma stranami. Zbytek života pak učenec strávil na císařské útraty v Římě obklopen širokou rodinnou. Napsal bezpočet historických textů a rovněž memoáry¹⁹². Jeho dílo inspirovalo věhlasného německého spisovatele Liona Feuchtwangera¹⁹³.

Nastal rok 70 o. l., když vojevůdce Titus dobyl Jeruzalém, čímž rozpoutal klíčovou událost v židovských dějinách - diasporu¹⁹⁴. Osud mnohých generací přitom zpečetilo hned několika ran. Tou nejzásadnější bylo jistě vypálení jeruzalémského chrámu. Z pompézní budovy se

¹⁸⁶ Pravděpodobně narážka na fakt, že Mohamed se při sestavování klíčových bodů islámu nejprve obrátil na lokální Židy, jejichž víra ho oslovila. Jelikož však Mohamed volil cestu radikalizace a expanze, usedlí Židé jej odmítli, což vedlo k ustanovení třetího monoteistického náboženství (původním důvodem vzniku islámu bylo de facto sjednocení lidu za účelem válečných tažení a rozšiřování území).

¹⁸⁷ KLINGHOFFER, David. *Proč Židé zavrhlí Ježíše*. V Praze: Rybka, 2010, s. 21. ISBN 978-80-87067-60-4.

¹⁸⁸ KLINGHOFFER, David. *Proč Židé zavrhlí Ježíše*. V Praze: Rybka, 2010, s. 21. ISBN 978-80-87067-60-4.

¹⁸⁹ Josef ben Matitjahu později známý jako Josephus Flavius (cca 37 – 100 o. l.) byl významný židovský filosof, učenec, kněz, historik a diplomat.

¹⁹⁰ Titus Flavius Vespasianus, římským císařem od roku 69 o. l. jako následovník Nerona. Na jeho počest Josef ben Matitjahu přijal nové přízvisko – Flavius.

¹⁹¹ SUETONIUS, Gaius, Tranquillus. *Životopisy dvanácti císařů*. Praha: Svoboda, 1998. s. 366.

¹⁹² Např. Židovská válka, Židovské starožitnosti, Proti Apiónovi atd.

¹⁹³ Jde o románovou trilogii sjednocenou pod názvem *Židovská válka* (Židovská válka, Synové, Zaslíbená země).

¹⁹⁴ Řecký termín pro „rozptýlení“, běžné označení pro židovské komunity mimo Izrael. Hebrejským ekvivalentem tohoto výrazu je gola nebo galut (jidiš golet či goles).

zachovala pouze západní zeď (zeď nářků)¹⁹⁵: „*Náš svatý a proslavený dům, kde tě chválili otcové naši, stal se spáleništěm, v troskách je vše, co nám bylo vzácné.*“¹⁹⁶ Titus posléze části zničeného chrámu odvezl do Říma jako válečnou kořist¹⁹⁷.

Juda Galilejský byl poražen a nakonec, roku 73 o. l., padla i zelóty držená Masada. Ačkoliv mnoho Židů v bojích zemřelo a velké množství přeživších bylo odvečeno násilím do Říma, malý národ pod jařmem velikána i nadále revoltoval. Mezi lety 132 – 135 o. l. tak proběhla druhá židovská válka, v jejímž čele stál nekompromisní Šimon Bar Kochba¹⁹⁸. Tentokrát však byli Židé nejen poraženi, nýbrž rozprášeni. Vojevůdce Hadrián dobyl Jeruzalém a srovnal jej se zemí. Znovu postavené město přejmenoval na Aelia Capitolina a Židům do něj zapověděl vstup¹⁹⁹. Římané pak ve snaze vymazat z map vzpomínku na neposlušný národ hledali nový název také pro celou provincii. Pro inspiraci zabrousili do historie, a jelikož věčné šarvátky mezi Židy a Filištíny jim nebyly neznámé, z Judeje se v krátkém období stala Palestina. Zastánci antijudaismu následně začali propagovat názor, že Bůh sám Židy nechová v úctě, zavrhl je a potrestal exilem.

V těchto okamžicích lze hledat kořeny židovského rozptýlení, i jakéhosi niterního ahasverismu, jež si každý Žid (tím spíše spisovatel) nosí v srdci.

1.2.16 DIASPORA (GALUT)

Nejednalo se o první diasporu v historii židovského národa. Už přežili galut micrajim (diaspora egyptská) i galut Bavel (babylonské vyhnání). Po zásahu Říma tedy teoreticky nenastalo nic neobvyklého: „*Když se společenská a morální cesta národa znečistila, Erec²⁰⁰ jej vyzvracel do galutu, exilu, mezi jiné národy; protože setrvání v Erec Jisrael je podmíněno chováním,*“²⁰¹ spatřuje Rabi Menachem Kalchheim²⁰², podobně jako například Jeremjáš, důvody aktu nepřátel v neposlušnosti věřících.

Poslední galut však má jisté specifikum, a totiž dobu trvání, jež téměř dosáhla hranice dvou milénií. To samozřejmě do té doby kulturně semknutý národ zásadně ovlivnilo. Ať už to způsobila ne vždy jednoduchá možnost asimilovat s novými sousedy, bezbřehá láska k Siónu či pevná židovská víra, platí i tato připomínka rabína Kalchhemima: „*Po celá dlouhá léta židovského galutu, všude, kam byli Židé roztroušeni, žila v nich silná naděje na návrat do Erecu a na opětovné vytvoření národního centra.*“²⁰³ Tentýž muž pak znaje chod dějin dodává: „*Zázračným a v historii ojedinělým způsobem přežil Izrael všechny těžkosti galutu a po katastrofě šoa se mu podařilo shromáždit se ze všech konců světa a vrátit se do své země (jak mu bylo slíbeno slovy proroků). V dějinách národů světa nemá takový příběh obdoby, příběh, jehož hlavní zápletka spočívá v tom, že jen správný a morální život uspořádaný v*

¹⁹⁵ Titus posléze části zničeného chrámu odvezl do Říma jako relikvie. Na Titově vítězném oblouku lze spatřit chrámovou menóru. Stavba dodnes nebyla obnovena, to se má dle proroctví udát až s příchodem Mesiáše. U zdi nářků se Židé běžně modlí a do skulinek vkládají papírky s přáními a modlitbami.

¹⁹⁶ Iz 64, 10.

¹⁹⁸ Šimon Bar Kochba – přísný a neústupný voják, vystupuje v díle Jaroslava Vrchlického (dramatická báseň *Bar Kochba*) a ve stejnojmenné opeře Stanislava Sudy. Podporován učencem Akivou ze školy v Jabné. Bar Kochba revoltoval zejména proto, že Římané hodlali na místě zbořeného chrámu postavit svatyni pohanského boha Jova (Capitolina).

¹⁹⁹ Vstup Židů do města obnovil až císař Julián v 1/2 6. stol.

²⁰⁰ Myšleno Erec Israel – Svatá země.

²⁰¹ Roš chodeš, 2007, 04, str. 4, více zde: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2007-04.pdf>.

²⁰² Izraelský rabín, zástupce Židovské obce Praha, vedoucí kašrut (košer) oddělení. Spolupracuje mimo jiné se společností Becher, která vyrábí i košer nápoje.

²⁰³ KALCHHEIM, Rav Menachem. *Erec Jisrael*. Roš chodeš [online] 2007, Praha: Federace židovských obcí, 04, s. 5 [cit. 2. 4. 2020] ISSN 121074 68. Dostupné zde: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2007-04.pdf>.

souladu s příkazy Tóry Židům umožňuje, aby coby národ žili ve své zemi.“²⁰⁴ Co však jejich návratu předcházelo?

1.2.17 JABNÉ A RABÍNSKÝ JUDAISMUS

S římskými ustanoveními nejenže došlo k rozptýlení obyvatel Judeji do všech koutů světa, nýbrž byly znovunastoleny otázky týkající se schopnosti přežití početně nevelkého národa mimo domovinu, bez centrálního chrámu, často jen v rámci malé komunity či rodiny. Jak si zachovat víru v Hospodina? Jak dalším generacím předat biblická moudra? Jak připomínat roztroušeným znění Zákona a fakt, že je třeba jej dodržovat? A jak si zachovat integritu, (nejen víru, nýbrž i kulturu, jazyk a „punc vyvolenosti“) národa, když byl zbořen svatostánek a ztracena společná země? Jak nepodlehnout svodům asimilace?

Ještě v průběhu první židovské války získal rabín Jochanaj ben Zakaj povolení od Vespasiana, aby do města Jabné přivedl nejvyšší židovský dvůr. Ten navázal na činnost sanhedrinu. V jeho čele stanul Gamaliel II., dalšími významnými muži spojenými s Jabné byli například rabi Akiva či Jehuda ha-Nasi. Učenci, plně si vědomi všech hrozeb osudu, kladli si výše vypsané otázky, na něž postupně nalézali odpovědi.

Již v průběhu 1. stol. o. l. tak byl stanoven definitivní soubor biblických knih a hebrejská Bible byla rovněž uspořádána v definitivní kánon. Byly rovněž dotvořeny a dále rozvedeny výklady a ústně tradované stanovy, které na Tóru sice navazovaly, ovšem vysvětlovaly ji a rozvíjely v duchu měnících se životních situací – aktualizovali ji. Vzniklo tak jednotící pouto mezi jedinci v diaspoře. Jednalo se přitom nejen o nábožensko-právní, nýbrž i o národní a kulturní normy.

Postupně ta nejtěžší protizidovská opatření opadala a rada přesídlila do města Uša (Galileja). Rabín Jehuda ha-Nasi (135 – 217) pak zpracoval dosud ústně předávané náboženské právo známé pod termínem halacha (chození, cesta) v ucelenou sbírku zvanou Mišna (Učení, Opakování). Jeho Mišna zahrnovala nábožensko-právní poznatky tehdejších učenců (tanaim – učitelé), a stala se východiskem pro učence budoucí (amoraim – mluvčí – rabínové, žáci, školy), kteří o ní diskutovali/diskutují a komentovali/komentují ji. Vzniknuvší komentáře, poučení a analýzy byly později také písemně zaznamenány. Tzv. Gemara (Doplnění) spolu s Mišnou se pak staly základem, respektive spoluutvářejí, jádro Talmud. Jde o pestrý směr názorů vyslovovaných učenci různého období, jimž je společná víra v jednoho Boha a jeho přítomnost ve světě (šechina, viz str. 97).

Talmud se společně s Tórou stal základem židovské etiky. Hovořilo se v něm o pojetí člověka, byla rozvíjena teze o Mesiáši i o posledních dnech světa. I ústní Tóře, jak byl Talmud nazýván, byla přitom přiznávána Boží inspirace²⁰⁵. Kromě talmudických spisů vznikaly rovněž výklady k Bibli zvané midrašim (zkoumání) a mnohá vyprávění (hagada).

Ovšem texty nebyly to jediné, co začalo propojovat diasporní židy. První synagogy²⁰⁶ vznikaly již před pádem chrámu, a to především v exilových zemích (Egypt, Babylon, Řím). Stavěl je již Herodes Veliký, ovšem po pádu chrámu se právě do synagog přeneslo centrum

²⁰⁴ KALCHHEIM, Rav Menachem. *Erec Jisrael*. Roš chodeš [online] 2007, Praha: Federace židovských obcí, 04, s. 4 [cit. 2. 4. 2020] ISSN 121074 68. Dostupné zde: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2007-04.pdf>.

²⁰⁵ U Talmudu však není uznávána všemi. Existuje názor, že učenci a proroci, a tedy autoři většiny textů, jsou ti vyvolení, jimž věnuje Hospodin zvláštní pozornost a kteří jsou díky své moudrosti a vzdělanosti schopni s Bohem rozmlouvat, porozumět mu a dále produkovat výsledky takových rozhovorů, respektive tlumočit Boží vůli lidu. Zároveň se objevují tvrzení, že pouze text Tóry (zejména *Desatera*) byl Bohem člověku diktován.

²⁰⁶ Z řeckého συναγωγή, synagógé, „shromáždění“; hebrejsky בית כנסת, bejt kneset, „dům shromáždění“ nebo בית תפילה, bejt tfila, „dům modlitby“. Jedna z nejstarších synagog byla postavena na přelomu 2. a 3. stol. o. l. v galilejském Kafarnou (zminěno v Novém zákoně).

modliteb a studia. Kromě funkce bohoslužebné tak synagogy získaly rovněž roli školy a vůbec duchovního střediska obce. První synagogy byly prosté, běžně v nich byly vyobrazeny židovské náboženské symboly, měly mozaikovou podlahu a nechyběla ani menora (viz str. 103, pozn. 485).

Jelikož synagoga sloužila mimo jiné jako škola, bylo zapotřebí učitelů. Náboženští myslitelé, kteří si kladli za cíl vést prostý lid k víře, vykládat Zákon, být v pravém slova smyslu duchovními vůdci nově vzniklých obcí, rádci a učiteli lidu – to byli rabíni²⁰⁷. Jak důležitá změna se v dějinách judaismu s nástupem synagog a rabínů odehrála, dokládá následující citát: „*Také židovství bylo vždy pružné ve vnímání nové reality a v progresi vlastních konceptů, jak ukazuje prastará tradice talmudských rabínů...Naše židovství je založené na Tóře, ale z praktického pohledu je z většiny formováno rabínským judaismem. Jak jeden z mých rabínských učitelů pronesl k údivu nás všech sedících v učebně: „Uvědomte si, že nejsme bibliční Židé, ale rabínské Židé.“*“²⁰⁸

1.2.18 SEFARDIM A MAUROVÉ

V 5. stol. o. l. byl sice dokončen tzv. Babylonský Talmud, ovšem tradice se i nadále rozvíjela. Významná byla v tomto ohledu města Sura a Pumpedita, v nichž v období mezi 7. a 11. stol. o. l. vzkvétala činnost vysokých talmudických učilišť, jejichž hlavní představitelé byli titulováni gaon (rektor).

Ve stejné době se však světem začalo šířit nové monoteistické náboženství – islám²⁰⁹ – a spolu s ním i arabština. Židé se samozřejmě s muslimy střetávali, a to nejen v Asii. Židovské kulturní centrum se totiž postupně přesunulo i na jihozápad Evropy, jenž se ocitl rovněž v hledáčku Maurů. A právě Pyrenejský poloostrov, města jako Cordoba či Toledo, se stal svědkem zrodu Sefardů a jejich osudů pod nadvládou půlměsíce.

Postupně došlo k islamizaci a arabizaci Předního východu, severní Afriky (zejména Egypt) a velké části Pyrenejského poloostrova (zejména Španělsko). Židovští učenci, kteří do té doby užívali hebrejštinu a aramejštinu (viz str. 114), se proto obraceli k arabštině – novému jazyku filosofie a vědy. Mezi nimi například i první středověký židovský filosof Saadja Gaon²¹⁰, jenž svým dílem *Knihou věroučných článků a názorů* položil základ židovské filosofie.

V 10. stol. tvořila centrum duchovního vývoje španělská Andalusie. Zemi ovládali muslimové, kteří však byli k židovskému galutu vstřícní: „*V oněch dobách byl kamenný most v Cordobě, postavený přes Guadalquivir o jedenáct století dříve vojsky císaře Augusta, místem všech setkání na sklonku dne. Ozývaly se všechny možné jazyky od arabštiny po berberštinu, od románštiny po hebrejštinu; někteří příchozí hovořili francouzsky, vlámsky nebo janovsky.*“²¹¹ Jednalo se o dobu rozkvětu židovské vědy, filosofie i poezie²¹². Židé

²⁰⁷ Kořen slova – rav – je odvozen od slova pán. Jedná se o vysokou náboženskou autoritu. Původně se jednalo o tzv. tanaím (učence Mišny), hlavu sanhedrinu, později se slovo užívalo jako označení pro učence obecně, později se jednalo o odborníka na židovské právo, rádce, učitele a duchovního vůdce obce. Dnes je možné tak označit osobu vzdělanou či zběhlou v judaismu.

²⁰⁸ KUČERA, Tomáš. *Máme opravdu duši?* In: *Maskil.cz* [online] [citováno 2.4.2020] Dostupné z: <https://www.maskil.cz/15/7.htm>.

²⁰⁹ Slovo znamená „podrobení se“ či „odevzdání se“ Bohu (Alláh). Věřící – muslim – je ten, kdo se podrobuje. Mohamed je považován za posledního proroka, jemuž Bůh zjevil Korán (v překladu recitace, 114 sůr). Soubor výroků a činů Mohameda od doby, kdy se stal prorokem (ve 40 letech) se pak nazývá sunna. Stejně jako u Talmudu, existují na sunnu (její inspiraci Alláhem) různé názory.

²¹⁰ Saadja ben Josef Fajjumi (892 – 942) – rektor a myslitel, dle jeho učení je zdrojem poznání nejen Bůh, nýbrž i lidský rozum. Byl ovlivněn islámem.

²¹¹ ATTALI, Jacques. *Bratrstvo probuzených*. Praha: Garamond, 2009, s. 7. ISBN 978-80-7407-066-2.

²¹² Mezi lety 1020 – 1070 žil básník Šelomo Ibn Gabirola (Aicebron, Avencebrol), autor díla *Pramen života*. Poezii tvořil rovněž Jehuda ha-Levi (1080 – 1140). Učenec je také autorem nábožensko-filosofického spisu Kuzari. Jedná se o učený spor mezi Židy, křesťany a muslimy, k němuž dochází před vládcem tureckých chazarských kmenů, mezi nimiž se v 8. stol. rozšířil judaismus, jenž se později stal dokonce oficiálním

zastávali i vysoké státní posty²¹³, avšak roku 1085 přišla změna. Když křesťanský král Alfons VI. dobyl Toledo, na pomoc lokálním chalífům doputovali almoravidé, kteří sice napomohli souvěrcům zatlačit nepřítele, ovšem začali jim vyčítat mírnost. Oni a později jejich nástupci Almoadé tak trvali na konverzi židovských obyvatel spravovaného území k islámu.

*„Zkusím vám teď poradit, co udělám i já i moji drazí a co bych doporučil těm, kteří mě žádají o názor. Chcete-li dál žít tady, kde jste žili vždycky a kde jsou pohřbeni vaši předkové a předkové vašich předků, musíte přestoupit na islám. Můžete to udělat, a přitom nepřestat být sami sebou. Stačí, když se budete tajně modlit některé naše modlitby, třeba i zkrácené, a plnit alespoň konání skutku milosrdenství, hlavního poznávacího znaku židů - a to nejen k našim lidem, ale i k ostatním. Ovšem nesmíte v tom setrvat příliš dlouho, protože byste ztratili duši a jednoho dne byste se skutečně mohli stát tím, co předstíráte. Jestliže tedy konvertujete, tak jedině proto, abyste se připravili na odjezd do některé země, kde je naše náboženství povoleno. Ale pokud můžete, odjeďte ihned, bez konvertování. Každopádně nyní nebo později opusťte tato místa, abyste mohli bez bázně a útlaku plnit učení víry, kterou nám dal Hospodin. Odjeďte, nechte tu všechno kromě knih a posvátných svitků. Jděte ve dne v noci, dokud nenajdete přístav míru. Svět je veliký. Nezneklidňujte se. Jednoho dne, bude to brzy, se vrátíme. Córdoba se znovu stane sefardským Jeruzalémem, hlavním městem našich nadějí a víry.“²¹⁴ Citovanými slovy dle uměleckého zpracování J. Attaliho radil učenec Maimonides²¹⁵ svým bližním, jak se v „dobách temna“ zachovat. On sám Cordóbu opustil a v nové domovině, egyptském Efezu, se stal osobním lékařem sultána Saladina. Tento význačný a hojně citovaný myslitel však neposlul jen svými medicínskými spisy. Ovládal mnoho jazyků, byl obeznámen s křesťanskou scholastikou, islámem i řeckou filosofií. V arabsky psaném textu *Průvodce zbloudilých* se proto snažil propojit židovskou náboženskou tradici s aristotelovským učením. Je rovněž znám jako autor rozsáhlého díla *Mišne Tora* (Opakování Zákona) – svědomitého výběru stěžejních myšlenek z neustále se rozšiřující řady biblických komentářů.*

1.2.19 SEFARDIM A KŘEŠŤANÉ

V průběhu 13. – 15. stol.²¹⁶ se moci nad Pyrenejským poloostrovem ujali křesťané. Jednali tak v rámci tzv. reconquisty (znovudobytí) zemí ovládaných Maury. Stran katolických panovníků se však nejednalo pouze o válečná tažení za účelem zisku území, nýbrž o náboženský konflikt, jenž se dotkl i jeho židovských obyvatel.

Podle profesora Sadka byli zpočátku katoličtí vládci Židům nakloněni: „...v Toledu nadále přetrvávalo centrum židovsko-andaluské kultury. Protože arabština přestávala být běžným jazykem, židovští překladatelé se věnovali překladům prací, psaných původně v arabštině, do hebrejštiny. Vznikala také nová židovská díla²¹⁷ vědecká...a filosofická...Kromě toho se intenzivně rozvíjela židovská mystika zvaná hebrejsky „kabala“.“²¹⁸ Postupem času však byli Židé nuceni (často z existenčních důvodů) konvertovat. Vznikla tak nová skupina obyvatel – tzv. marranos (či anusim).

Postavení marranos bylo rozporuplné. Ti, kteří přijali konverzi za svou, často zastávali vysoké politické i církevní posty, na druhou stranu, ti, kteří se judaismu vzdali jen oficiálně (a tedy

náboženstvím kmene.

²¹³ Např. Ibn Jákob – diplomat – autor vůbec první písemné zprávy o Praze (viz str. 121).

²¹⁴ ATTALI, Jacques. *Bratrstvo probuzených*. Praha: Garamond, 2009, s. 33-34. ISBN 978-80-7407-066-2.

²¹⁵ Moše ben Maimon (1135 – 1204) – jeden z nejvýraznějších středověkých učenců a rovněž ústřední postava románu J. Attaliho *Bratrstvo probuzených*.

²¹⁶ Již od 8. stol. se na severu Španělska začíná prosazovat křesťanské Asturské království. Roku 1492 pak sjednocení panovníci Isabela Kastilská a Ferdinand II. Aragonský dobývají Granadu – poslední maurskou výspu, čímž je akt reconquisty završen.

²¹⁷ S obdobím jsou spojena jména jako Chasdaj Crescas, Josef Albo či Leo Hebraeus.

²¹⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 22. ISBN 978-80-86889-59-7.

potají i nadále, alespoň v omezené míře, dodržovali Zákon), vyvolávali vlnu nevole: „*To přispělo k vytvoření španělské inkvizice v 70 l. 15. století. Její aktivity ovlivnily tragický konec židovských obcí ve Španělsku. Roku 1492, po zániku posledních zbytků maurské moci, byli židé za vlády katolických panovníků Isabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského ze Španělska vyhoštěni. Vyhnanci se po strastiplném putování, při němž tisíce lidí zahynuly, usídlili většinou v Portugalsku, severní Africe, Itálii a Turecku. Ve středozemní oblasti tak došlo k rozšíření svěbytné sefardské židovské kultury.*“²¹⁹

1.2.20 KABALA

Sefardská kultura (z hebrejského označení pro Španělsko) je pojem svěbytný a definici bychom hledali stěží. Existují však jisté typické rysy. Jedním takovým fenoménem úzce spjatým se sefardim je beze sporu specifický hovorový jazyk – stará španělština zapisovaná však hebrejskými grafémy – tzv. ladino či judeošpanělština (viz str. 115). Dále je třeba říci, že na rozdíl od aškenázské větve Židů (dle hebrejského výrazu pro Německo), kteří se věnovali zejména komentářům a exegezi bible, překladům a tvorbě vědeckých prací, v jižních zemích Židé (snad pod vlivem temperamentních Maurů a horkého slunce) mnohem více holdovali poezii, filosofii a především pak mystice.

Základy kabaly²²⁰ vznikaly v diaspoře v Orientu. Učenci nacházeli inspiraci v myšlenkách Ezechiela, uvažovali nad stvořením světa, vizí nebes a Božího trůnu. Přibližně v 7. stol., pravděpodobně v Babylonu, pak vznikla *Knihla stvoření* (Sefer Jecira). V ní byl vysvětlen vznik světla a jeho složení, a to na základě konkrétního počtu Božích cest. Bylo rovněž stanoveno, že 22 písmen hebrejské abecedy spolu s 10 sefiry²²¹ tvoří základ všeho existujícího, přičemž samy o sobě jsou netělesnými (duchovními) idejemi, skrze něž Hospodin tvoří svět. Ve 12. stol. navázal jihofrancouzský text *Zářící* (Bahir) představující myšlenku duchovního stromu, jehož prostřednictvím k lidu proudí Boží síla udržující svět v chodu. Základními kameny světa bylo 10 sefirot, přičemž v každém proudila jiná Boží vlastnost (např. spravedlnost, moudrost). Na přelomu 13. a 14. stol. pak v Katalánsku vznikla stěžejní *knihla Zohar* (Záře), jejíž autorství je nejčastěji²²² připisováno Mošemu z Leónu. Aramejsky psaný text vycházel z předešlých látek a rovněž skrze problematiku kabaly komentoval Tóru.

Po nuceném opuštění Pyrenejského poloostrova²²³ se centrum kabaly přesunulo do galilejského města Safed. V 16. stol. Moše Cordovero v knize *Sad granátových jablek* transformoval *Zohar* v mysticko - racionální učení založené na „balancování dokonalosti“. Luriánská kabala jeho žáka Jicchaka Lurii pak hovořila o nám známém světě jako o „skořápkách“, jež zbyly po katastrofě a jež se toužily opět spojit v původní celek, avšak dosáhnout podobného sjednocení (Božského zdroje) bylo možné jen hromadným dodržováním Zákona. V Galileji se na přelomu 15. a 16. století mystikou a halachou zabýval také učenec Josef Karo, a to v knize *Prostřený stůl* (více o kabale viz str. 220).

1.2.21 AŠKENAZIM

Itálie, Francie, Anglie, Německo, Čechy, Polsko, Rusko a ostatní země západní, východní a střední Evropy jsou spojeny s tzv. aškenázskou skupinou Židů. Zatímco ve středověku se aškenazim z hlediska kulturního a literárního nedařilo tolik jako sefardim (zejména kvůli

²¹⁹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 22. ISBN 978-80-86889-59-7.

²²⁰ Jedná se o židovskou mystiku. Pojem kabala vstupuje do povědomí ve 12. století. Vrcholné období nastává v 16. stol. Centrum kabaly lze najít ve městě Safed v Izraeli.

²²¹ Tzn. duchovní pračísla.

²²² Hlavní postavou díla je rabín Šimon bar Jochaj (žil ve 2 stol., byl žákem rabbiho Akivy), jenž se jako odpůrce Říma musel skrývat. Existují teze, že právě Šimon je autorem textu (autobiografické prvky).

²²³ Z Portugalska byli Židé vyhoštěni roku 1497.

mnohým oklešťujícím výnosům katolické církve), v novodobých dějinách se právě aškenazim stali zdravým jádrem židovského kulturního života, umění a vědy: „*Aškenázská populace nezačala směřovat do Evropy dříve než v 8. a 9. století obecného letopočtu, kdy se skupiny Židů, převážně z dnešní Itálie, začaly usazovat v některých oblastech Porýní, které se táhne od Atlantského oceánu na jih, podél západní hranice Německa a východní hranice Švýcarska. Většina těchto židovských mužů byli obchodníci²²⁴, které s sebou na sever přivedla křesťanská šlechta, aby pomohli zajišťovat v této oblasti obchod; jiní se zabývali půjčováním peněz nebo vybíráním daní, což byly činnosti, které křesťanům zakazovala církev.*“²²⁵

Již od prvního římského povstání se dostávali Židé do Evropy ve větším počtu. Zatímco jižní Francie později podlehla kultuře sefardské, sever země patřil aškenazim. Ti se navíc přeplavovali do Anglie (zejména do Londýna), putovali rovněž do Německa, kde v blízkosti velkých řek zakládali první židovské obce (Mohuč, Worms, Řezno). Zprvu se převážně jednalo o svobodné kupce²²⁶ či finančníky: „*Tyto roztroušené komunity se v průběhu středověku přesunovaly na východ, ale stále byly poměrně malé – odhadujeme, že aškenázské židovstvo čítalo celkově ve 14. století méně než 25 tisíc osob...*“²²⁷

Situace se postupně proměňovala od 11. století, kdy se Židé stali jedním z terčů křížových výprav²²⁸. Ve 12. století se uplatnily antisemitistické projevy v Anglii²²⁹. Jistý „systém“ přineslo 13. století, kdy byla stanovena pravidla „soužití“ křesťanů a Židů (viz níže IV. lateránský koncil), byť se jednalo spíše o seznam zákazů či naopak příkazů, jež museli židovští obyvatelé křesťanských zemí dodržovat. Tou dobou byli Židé vypovězeni z Anglie²³⁰ a o století později z Francie²³¹, přičemž kvůli obavám o život prchali také z Německa (tam se situace často opakovala) a Rakouska. V 15. století a dále v 16. století s vyháněním Židů z Portugalska, Španělska²³², Ruska²³³ a následně z Itálie²³⁴ se proto centrum aškenázské kultury přesunulo do vstřícnějšího Polska²³⁵ a rovněž do Českých zemí: „*Od konce 16. století začal počet židovských obyvatel v českých zemích vzrůstat. K nebyvalému kulturnímu, náboženskému a hospodářskému rozvoji docházelo především v pražském ghettu. Zatímco k roku 1562 žilo v Praze odhadem tisíc Židů (pobyt na glejty), kolem roku 1600 se odhad pohybuje kolem 10 – 15 tisíc osob (dle PĚKNÝ, T., 2001), což by znamenalo přibližně jednu*

²²⁴ Židovští obchodníci jsou v Evropě známí již od dob Říma. Po první židovské válce se rovněž mnoho Židů dostalo do Itálie v pozici válečných zajatců a otroků.

²²⁵ Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/10.pdf>.

²²⁶ V českých zemích měli statut hospites – hosté s výhodami (vice v kapitole Historie Židů v Čechách).

²²⁷ Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/10.pdf>.

²²⁸ Křížáci během své cesty do Svaté země plenili židovské obce, neboť i Židy považovali za náboženské nepřátele. Ne všichni panovníci či členové kléru však takové chování podporovali. Například Iniciátor II. křížové výpravy Bernard z Clairvaux napadání Židů odsuzoval.

²²⁹ Roku 1189 Židé v Yorku spáchali hromadnou sebevraždu.

²³⁰ Jednalo se o přibližně 16 tisíc osob. Samotná Magna Charta libertum vydaná králem Janem Bezzemkem roku 1215 obsahovala protižidovskou formuli. Snahy anglické aristokracie a církevních hodnostářů se především zaměřovaly na omezení židovského obchodu. Zatímco panovníci z rodu Plantagenetů se na vzájemných dohodách obohatili (např. nejúspěšnější obchodník doby Áron z Lincolnu spolufinancoval rozvoj cysterciánského řádu), vládce Eduard I. převedl roli půjčovatелů peněz vyšším vrstvám na teplářské rytíře (utvořil de facto první křesťanské banky) a židovské finančníky systematicky odsouval na okraj společnosti, likviduje jejich kapitál. Židé byli z Anglie vyhnáni roku 1290 a navrácení jim bylo umožněno až v 17. století.

²³¹ Jednalo se o přibližně 100 tisíc osob. Vypovídací dekrety ze 14. století zapověděly vstup Židům na většinu území Francie de facto až do Velké francouzské revoluce.

²³² Jednalo se o minimálně 100 tisíc osob. Zůstat mohli pouze konverité ke křesťanství (marranos).

²³³ V Rusku Židé nesměli přebývat až do roku 1722. Roku 1791 bylo v zemi vyhlášeno tzv. pásmo osídlení - 25 provincií, přičemž až do revolučního roku 1917 mohli Židé sídlit pouze tam.

²³⁴ Do té doby prožívala židovská kultura v zemi rozmach (př. rodina Rossi spojená s historiografií a hudbou), ovšem posléze došlo k vypuzení Židů z papežských držav a v souvislosti s událostmi ve Španělsku rovněž k vypuzení Židů ze španělských držav v jižní Itálii.

²³⁵ Polští panovníci (např. Kazimír Veliký) nekladli Židům přílišné překážky. V 16. stol. měli Židé v Polsku vysokou autonomii řízenou židovskou radou čtyř zemí (Velkopolsko, Malopolsko, Podolí, Volyně).

čtvrtinu pražského obyvatelstva a největší židovskou obec v tehdejší Evropě. Pražské židovské ghetto bylo v této době jedno z hlavních aškenázských středisek v diaspoře, působili zde mnozí významní židovští teologové a finančníci.²³⁶ I to je mimo jiné důvod, proč se o židovství v českém kontextu stojí za to bavit.

Jelikož osud aškenazim byl spojen s realitou ghetta, častým stěhováním, právním omezováním a strachem o život, autoři knih a vědci pěstovali zejména náboženský zákon a judaismus. Jádrem aškenázských textů byla Tóra. Věnovali se rovněž exegezi (výklad biblických textů), svaté spisy komentovali a přemítali nad nimi.

Mezi aškenázskými učenci vynikl Šelomo ben Jicchak zvaný Raši (1040 – 1105). Tento myslitel pocházel ze severní Francie. Jeho vrcholné dílo (komentáře k Tóře a Talmudu) spolu s dodatky k jeho textům sepsanými tzv. tosafisty dodnes tvoří pilíře židovské exegeze, k nimž se učenci neustále vracejí – diskutují o nich, stavějí na nich či je citují. Moše Issserles (1525 - 1572) dodal aškenázský nádech dílu Josefa Kary (*Prostřřený stůl*), z něho se tak paralelně s Talmudem stala náboženská autorita uzpůsobená potřebám obcí. V německé oblasti se utvořil specifický jazyk zvaný jidiš (viz str. 114).

I v aškenázské oblasti vzniklo mystické uskupení (viz níže chasidismus) a zrodily se mnohé legendy (např. Golem, viz str. 131, 220). Někteří Židé se uplatnili ve vysokých státních postech, v umění, ve vědě, mnozí byli finančně zajištěni a pravděpodobně se našla generace, která žila relativně spokojeně. Nelze však popřít, že právě v katolické Evropě a právě aškenazim se v hojně míře stávali obětmi nesnášenlivosti. Ta měla mnohé tváře. Zprvu byly její důvody charakteru náboženského (antijudaismus), později sociálního (antisemitismus), nikdy se však nevyhnuly ekonomickému či politickému podtextu.

1.2.22 ANTISEMITISMUS V PROMĚNÁCH

„Slovo antisemitismus označuje nenávisť a předsudky vůči Židům i veškeré činy vyplývající z tohoto přesvědčení. Doslova vyjadřuje ideu odporu (předpona „anti“) vůči Semitům. K těm se kromě Židů počítají i jiné další národy, například Arabové, neboť i oni podle Bible vzešli z rodu patriarchy Šema (Sem), jednoho ze tří synů bájněho Noema, a jsou tedy Semity. Antisemitismem se však obecně míní protizidovské projevy.“²³⁷ Jak z úvodního citátu doktora Pavláta²³⁸ vyplývá, pojem antisemitismus, není-li ahistorický, je přinejmenším sporný. K tomu jistě přispívá fakt, že poprvé byl termín použit až v 19. století, konkrétně roku 1879 německým protizidovským aktivistou Wilhelmen Marrem²³⁹. Pravdou však zůstává, že ať už byla v průběhu dějin nazývána jakkoliv a dmýchána čímkoli, nenávisť vůči jejich národu provází Židy již dlouhá staletí.

O kořenech antijudaismu, a tedy době, kdy v Judeji vládli řečtí a římské polyteisté, již byla řeč. Ovšem již ve 4. století se oficiálním státním náboženstvím Římské říše stalo křesťanství. Rychlé rozšíření mladé monoteistické víry si vyžádalo komplexní řešení situace. Byla koncipována základní církevní dogmata²⁴⁰, uplatnilo se systémové vedení obce a členové

²³⁶ VOBECKÁ, Jana. Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848. In: Demografie.info [online]. 14.7.2006 [cit. 2.4.2020]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364.

²³⁷ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 83. ISBN 978-80-86889-59-7.

²³⁸ V následující kapitole vycházím z textu L. Pavláta věnovanému antisemitismu v knize *Židé, dějiny a kultura* a dále z jeho přednášek na stejné téma, které jsem absolvovala v Pražském židovském muzeu v rámci seminářů pro pedagogy.

²³⁹ Wilhelm Marr (1819 – 1904) – německý anarchistický žurnalista, autor knihy *Cesta k vítězství Germánství nad Židovstvím* a zakladatel Antisemitické ligy. Podle jeho teorií nebylo možné, aby v Německu došlo k asimilaci Židů. Z boje mezi Germány a Židy pak mohla vzejít jen jedna vítězná rasa, přičemž druhá měla být zničena. Jelikož liberální politika Němců dle Marra způsobila, že Židé získali kontrolu nad zemskými trhy s financemi, případný výsledek pomyslné rasové války dle něj mohl být ohrožen.

²⁴⁰ Např. koncept Nejsvětější Trojice

církve se rovněž začali vyjadřovat k různým problematikám, přičemž se počal rýsovat i vztah křesťanů k Židům. Tři základní teze středověkého antijudaismu pak znějí: Židé jsou zaprvé konfliktní vyznavači škodlivé víry, zadruhé odpůrci většinové (správné) vize světa a zatřetí po právu ze společnosti vyvržení (myšleno vlastní vinou) jedinci. Propast mezi křesťany a Židy však vzniká postupně a ne všude dosahuje stejných hloubek.

Mezi nekompromisní odpůrce židovství patřil mimo jiné i církevní otec Jan Zlatoústý (354 – 407), jenž se stal spoluautorem základní protižidovské církevní argumentace²⁴¹ a jenž ve svých protižidovských kázáních často připodobňoval Židy ke zvířatům. Animalizace se přitom postupně stala typickým prvkem antisemitské propagandy středověku. Židé byli často zobrazováni jako vepři či kozlové kvůli jejich údajné nečistotě a zápachu. Dokonce sám ďábel býval zpodobňován jako kozel se „židovskými rysy“. Dále tu byli Židé jako hmyz – a tedy cosi parazitujícího, krev sajícího, infekčního či obtížného. Skrytý podtext daných pomluv vysvětluje doktor Pavlát: „*Je-li někdo soustavně vykreslován bez své lidské přirozenosti, snižován na pouhý hmyz, nezdá se pak mnohým divné, že se s člověkem jako s hmyzem zachází: je ho možno „zašlápnout“, „odehnat“, „rozdrtit“ – bez výčitek zničit.*“²⁴²

Oficiální stanovisko katolické církve k judaismu zformuloval papež Řehoř Veliký (590 – 606), a to na sklonku 6. století. Dle Řehořova stanoviska byli Židé svědeckým národem biblických událostí, a proto bylo odmítnuto konat na nich násilí. Židé však měli být křesťanům podřízeni a měla mezi nimi probíhat křesťanská osvěta. Judaismus se stal vírou dle těla a křesťanství vírou dle ducha. Křesťanství bylo charakterizováno jako nová větev naroubovaná na starou révu judaismu. Tato symbolika měla nabádat k vyznávání křesťanství jakožto aktualizovanému, „lepšímu“ obrazu židovství²⁴³: „*Církev teologicky nesouhlasila s protižidovským násilím, neboť i když Židé odmítli Krista, zůstávali pro církev živým svědectvím Bible. Mohli proto konat své bohoslužby a neměli být násilím nuceni ke křtu. Na druhé straně Židé zůstávali vůči křesťanům v podřízeném postavení, jež jim mělo být trestem za ukřižování Ježíše Krista. Uvedená církevní koncepce si současně vyhrazovala právo na křesťanskou misi mezi židovským obyvatelstvem.*“²⁴⁴

Křesťanská misie na sebe v průběhu věků brala různé podoby. Od mírově vedených rozmluv, po zákonem vynucenou účast Židů na křesťanských kázáních²⁴⁵ a rabínů na disputacích s církevními autoritami²⁴⁶, od nenásilných snah změnit židovský pohled na biblické události, přes pálení hebrejské literatury²⁴⁷ a násilné křty²⁴⁸ až po omezování židovské porodnosti a odebrání židovských dětí na nucenou křesťanskou převýchovu. Poslední zmíněný krok se stal denní realitou např. v 7. století v Toledu²⁴⁹, kdy byly všechny židovské děti po dovršení sedmého roku věku odebrány rodičům a předávány křesťanským pěstounům za účelem důsledné převýchovy. V 15. století něco podobného potkalo také Židy ve Slezsku.

²⁴¹ Spolu s ním i Augustin, Tertulian či Origenes.

²⁴² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 85. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁴³ Tento fakt lze vypožorovat v dobovém umění. Existují obrazy, v nichž je „staré“ pohřbíváno (např. stařec, osoba se zlomenou berlou či šátkem přes oči).

²⁴⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 26. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁴⁵ Mnohdy se tato kázání konala v sobotu, aby se Židé nemohli účastnit šabatových modliteb.

²⁴⁶ Cílem povinných rozprav bylo usvědčit rabíny ze škodlivosti judaismu. Nezřídka kdy byli obviňováni z rouhání a trestání (trest smrti nebyl výjimkou).

²⁴⁷ Roku 1239 prikázal Řehoř IV. konfiskaci Talmudu. Rok 1242 se nesl ve znamení pálení židovských náboženských textů. Papežové Jan XXII. i Julius II. nařídili pálení Talmudu. Stejně tak inkvizice podřizovala hebrejské knihy cenzuře či je veřejně likvidovala.

²⁴⁸ K násilným křtům ve velkém měřítku docházelo zejména ve Španělsku během 14. a 15. století, kdy působila inkvizice. Konvertité byli nazýváni anusim, respektive marranos. Jejich postavení nebylo jednoduché, neboť ani u křesťanů ani u Židů nevzbuzovali důvěru.

²⁴⁹ Roku 694 tak rozhodl sedmnáctý toledský koncil, v pořadí třetí synod vizigótského krále Égiky. Tou dobou měli rozhodující slovo na Pyrenejském poloostrově křesťané. Koncil byl výrazně zaměřen proti Židům, z nichž se měli stát „otroci na věčnost“, měl být konfiskován jejich majetek a jejich děti převychovány. K umájovskému dobytí visigótského království, a tedy muslimskému ovládnutí Pyrenejského poloostrova, došlo až v 8. století.

Zatímco Edikt milánský sepsaný roku 313 přinesl křesťanům plnou náboženskou svobodu, Židé se museli uskrovnit. Trest smrti hrozil každému, kdo by konvertoval k judaismu a stejně tak tomu, kdo by kladl překážky v přestupu Žida ke katolicismu. Ani císař Theodosius nebyl ve své sbírce zákonů z roku 438 k Židům vstřícný, neboť je přirovnával k infekční chorobě, před níž je třeba křesťany chránit. Ostře se vůči Židům ohradil také císař Justinián, jehož kodex obsahoval mimo jiné zákaz intimního styku mezi Židy a křesťany, zákaz stavění dalších synagóg a zastávání veřejných úradů. Se zánikem Západořímské říše se však situace proměnila a na místo jednoho univerzálního právního dokumentu si každý stát tvořil vlastní pravidla přístupu k Židům. Stejně tak jako v zemích spadajících pod nadvládu muslimů²⁵⁰, nebyli ani Židé katolické Evropy pronásledováni za všech okolností.

Ne vždy byla ustanovení vztahující se k židovské komunitě na daném území přísná, a pakliže striktní byla, ne vždy je vladaři do detailu dodržovali. Zpočátku tak Židé v hostitelských zemích nepociťovali výrazné bezprávi, pokud byli ochotni uznávat státoprávní autoritu. V českých zemích například požívali statut tzv. hospites, a tedy cizinců s výhodami. Často se jednalo o vážené obchodníky či diplomaty, kteří buď cestovali Evropou za účelem prodeje zboží, nebo ve vybraných lokalitách (např. v pražském podhradí) zakládali komunity, jejichž vnitřní záležitosti (svatby, pohřby) si spravovali sami.

Postupem času se však katolická církev stále více utvrzovala v přesvědčení, že jako samojediná dědička biblického poselství má jen ona sama právo je uchovávat a vykládat²⁵¹. To se samozřejmě promítlo v přístupu jejich stoupenců k Židům: „*Pokud Židé zůstali věrni odkazu otců, odmítali křest a lpěli na svém výkladu božího slova, považovala to církev za projev neposlušnosti a nepřátelství, ne-li přímo za zosobněné působení šil zla. S ním byli Židé postupně ztotožněni jako služebníci satana a zapřisáhlí odpůrci Boha. Židovská modlitebna – synagoga, posvátný jazyk židů – hebrejščina byly považovány za nástroje ďábla, jenž měl podle představ sídlit v samé židovské duši.*“²⁵² A tak, byť papežská stanoviska zůstávala často smířlivá, mezi nižšími církevními hodnostáři a mezi prostým obyvatelstvem vrůstaly protižidovské nálady.

Ty se projeví například během křížových výprav²⁵³, kdy rytíři na pouti za osvobozením božího hrobu z područí muslimů, vypalovali židovské komunity v Evropě, neboť i Židé podle nich zradili Krista. Snahy oddělit křesťany od Židů pak vyvrcholily roku 1215 během IV. lateránského koncilu. Papež Inocenc III. na něm mimo jiné souhlasil s ustanovením dvou nových kazatelských řádů – dominikánů a františkánů – které si kladly za cíl posílit ortodoxní víru ve městech a utlumit vzrůstající tendence sektářství: „*Vyšetřovali pochybné praktiky, vyslychali a soudili podezřelé a ty, které shledali vinnými, předávali světským úřadům k potrestání.*“²⁵⁴

Nový druh oltářní svátosti spojený s transsubstanční teorií (nekvašený chléb nahradí hostie, v hostii je skutečné tělo Krista, laici dostanou pouze hostii a nikoliv víno) stál u zrodu nové antijudajistické fámy. Židé prý záměrně kradou a posléze haní (bodají a pálí²⁵⁵) hostie²⁵⁶.

²⁵⁰ Ani soužití Židů a muslimů nebylo ideální. Roku 1037 bylo zabito 6 tisíc Židů ve Fezu a roku 1066 zemřelo rukama muslimů 5 tisíc Židů v Granadě.

²⁵¹ Zajímavé je např. slovo farizej chápané tehdejšími katolíky jako pokrytec či intrikán (často se objevovalo v protižidovských velikonočních hrách), avšak Židy vykládané jako mudrc, jenž nese zásluhu na uchování judaismu v diaspoře.

²⁵² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 84. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁵³ Židé byli jednak považováni za přísluhovače muslimů, zároveň se jednalo o jedny z mála osob v Evropě s provozním kapitálem (myšleno s hotovými penězi) a jelikož náklady na výpravy byly vysoké a mnozí rytíři se před výpravou zadlužili, rychlé obohacení je rovněž lákalo. Drancování sporadicky bránili lokální vládci či církevní autority (např. špyrský biskup zasáhl nasazením vojska a popravou všech násilníků). Pogromy poměrně detailně popsal Šelomo ben Šemuel – židovský kronikář 12. století.

²⁵⁴ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 205. ISBN 80-85336-31-6.

²⁵⁵ Podle některých svědectví pak hostie krvácela a sténala. Podobně vznikla pověst v Toledu, kde dva Židé

Svým činem nejen způsobují Kristu opětovné utrpení, ale zároveň sami sebe usvědčují ze hříchu - ve skutečnosti uvěřili v Ježíšovo mesiášství, a přesto proti pravdě brojí a mučí křesťanského spasitele stále dokola. Za stejným účelem dokonce unášejí a vraždí křesťanské chlapce a panny, neboť nesnesou jejich nevinnost, vůni a čistotu²⁵⁷. Židé byli rovněž osočováni z toho, že provádějí rituály využívající křesťanskou krev či srdce (jako lék, surovina do macesů či kabalistický nástroj)²⁵⁸. O Židech rovněž kolovala fáma, že zakládají požáry, ničí úrodu, šíří nemoci²⁵⁹ a otravují křesťanské studny a řeky za účelem vyhlazení křesťanské populace.

Na IV. lateránském koncilu byla potvrzena úplná segregace židovských obyvatel křesťanských zemí a bylo jim přikázáno nosit viditelné označení: „*K vizuálnímu odlišení sloužila barvou nebo velikostí zdůrazněná část běžného oděvu (manžety, límec, okruží) nebo konkrétní znamení. To mělo nejčastěji tvar kolečka, objevují se i desky desatera (Anglie), srdce (Německo), řecké písmeno tau (Sicílie) a další. Nejužívanější barvou byla žlutá²⁶⁰, známa je však i zelená, bílá nebo červená. Židé v českých zemích nosili bílý nebo žlutý klobouk, který byl od 14. století nahrazován zvláštním čepcem. V letech 1551–1670 sloužilo jako znamení žluté kolečko s prázdným středem, jehož přesný tvar a velikost byly dány nařízením císaře Ferdinanda I. Po něm bylo zavedeno nošení žlutého nebo zeleného okruží, které jako renesanční reziduum působilo zastarale a nositele na veřejnosti zesměšňovalo. Toto nařízení zrušila až Marie Terezie v roce 1750, poté byl potupným znamením žlutý proužek nebo stuha na oděvu nebo pokrývce hlavy. Od roku 1781 až do září roku 1941 byli Židé u nás od nošení potupných znamení osvobozeni. Do konce 2. světové války však museli na levé straně svrchního oděvu ve výšce srdce nosit žlutou Davidovu hvězdu s nápisem Jude²⁶¹“²⁶²*

Křesťanům bylo zakázáno se se Židy přátelsky stýkat, hostit je a nechat se od nich hostit.

urazili Ježíše tím, že udeřili jeden z kostelních krucifixů píkou. Jako zázrakem však soška začala krváčet, útočníci se začali obávat a zakopali ji poblíž domu jednoho z nich, ovšem krvavá stopa oba prozradila, a tak byli ukamenováni. Ve snaze se pomstít pak jiní Židé namočili nohy jiné sošky do jedu, ovšem Kristus vždy, když chtěl křesťan jeho nohy políbit, končetinu stáhnul. Když katolíci osvobozovali město od Maurů, bylo dílo zazděno, a to jen s trochou oleje, avšak po téměř čtyři sta letech, kdy bylo objeveno, lampa stále planula. Příběh umělecky zpracoval Julius Zeyer (*Tři legendy o krucifixu – El Cristo de la luz*, 1892).

²⁵⁶ Prvním známým případem, kdy byli Židé nařčeni z hanobení hostie, je ten z roku 1253 z Berlína. V Českých zemích se nevalně proslavila Kourim (1338).

²⁵⁷ V Anglii byli Židé osočeni z ukřižování křesťanského hochy za účelem zopakování umučení Ježíše.

²⁵⁸ Inocenc III. vydal roku 1247 bulu, v níž upozorňuje, že z biblických textů a rovněž z halachy vyplývá, že Židé s krví ani s lidskými orgány nemanipulují. Varování však nebylo dostačující. Osočení z rituálních vražd je spojeno i s pražským pogromem z roku 1336.

²⁵⁹ Často byli Židé prohlašováni za původce morových ran. Židé z náboženských důvodů dodržovali pravidelnou hygienu (mikve) a nejedli vepřové, proto nepodléhali všem nemocem stejně jako křesťané. To však neplatilo pro „černou smrt“, již padalo za obět' podobné procento Židů jako křesťanů. Statistika však nezabránila pogromům. Např. mezi lety 1348- 1350, kdy zasáhl mor západní Evropu, došlo jen v Německu k vyhlazení dvou stovek židovských obcí.

²⁶⁰ Jedná se o barvu spojovanou s bohatstvím, závistí a Jidášem. Znamení na oděvu měli nosit již v 8. století nemuslimové za chalífa Omara II.

²⁶¹ Magen David – doslova štít Davidův. Do 17. století byla spojována s Pečetí Šalamounovou, což byl ovšem pentagram (z řečtiny „pět přímek“, značilo ochranu). Od 18. století bylo odděleno a Magne David se začala jasně označovat jako šesticípá hvězda, respektive průnik 2 trojúhelníků symbolizujících rovnováhu. Jedná se o základní hermetický znak života (či makrokosmu) známý už z Egypta. Jeden z trojúhelníků značí muže a oheň a druhý značí ženu a vodu a základny značí vzduch a zemi. Podle *Hájkovy kroniky* (nepodložené) byla Magne David poprvé použita roku 1348 pražskými Židy s povolením Karla IV. jako symbol pražské židovské obce. Poprvé doložena byla až roku 1518. Od 17. stol. fungovala jako insigne na pečetích pražské židovské obce (př. na mířích almemoru v Cikánové synagoze v Praze, 1750). Pražská hvězda je spojena se špičatým kloboukem. Zpočátku bylo znamení vnímáno hanlivě, později se stalo znakem národní sebeidentifikace. Dnes se jedná o jeden ze státních znaků Izraele (vlajka).

²⁶² Slovník | Židovské muzeum v Praze. *Navštivte nás | Židovské muzeum v Praze* [online]. Copyright © 2013 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.jewishmuseum.cz/pamatky-a-expozice/heslar/detail/80/>.

Vzájemné intimní vztahy byly rovněž zapovězeny. Židé nesměli vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a zaměstnávat křesťany. Ztratili také právo na sebeobranu. Živnost byla Židům zprvu zakázána zcela, později jim byl provoz některých řemesla v rámci ghetta²⁶³ povolen.

Kromě těch náboženských zde hrály roli rovněž důvody ekonomické. Nově se rodící společenská vrstva – měšťanstvo – jednoduše potřebovala minimalizovat konkurenci. Hlavním zdrojem příjmů se tak Židům stal obchod s úroky, jež křesťané provozovat nesměli²⁶⁴. Neustálý strach o život, realita možného vyhoštění, okleštění živobytí na finanční machinace a přirozený vztah Židů k majetku (viz úvodní kapitoly) způsobily, že Židé často měli k dispozici hotovost. Tu využívali nejen na podporu komunity, ale především k pravidelným (i neočekávaným jednorázovým) platbám panovníkovi, jež jim za poskytované finance²⁶⁵ přiděloval ochranná a další privilegia.

Židé se postupně stali majetkem koruny²⁶⁶, a pokud na ně někdo zaútočil, byl jeho akt považován za atak samotného krále. Tresty, které tak případným propagátorům násilím hrozily, mnohé útočníky odradily. Zároveň však byli Židé zcela závislí na vůli toho kterého vládce, přičemž s nově nastupujícím panovníkem bývaly stávající zákony týkající se židovského regálu přinejmenším revidovány, někdy byla sepisována pravidla nová. Král rozhodoval, zda budou Židé vystěhováni či translokováni, zda se budou moci ženit všichni mladí muži, kdo a za jakých podmínek bude moci překročit bránu ghetta, jak vysoký poplatek jim zajistí reálnou ochranu královských gard a kdy, v rámci mírové politiky, přes všechny své sliby, v čase nespravedlností nezasáhne. Započala se rovněž éra ekonomického antisemitismu.

V 16. století se proti judaismu zaměřil známý německý reformátor Martin Luther, a to formulací 90 antisemitských tezí (1517) a sepsáním dokumentu *O Židech a jejich lžích* (1543), v němž striktně zavrhuje Židy, kteří odmítají konvertovat ke křesťanství, navrhuje pálení synagog a zapovídá rabínské učení. Pokud panovníkům, a tedy „majitelům“ Židů, jeho rady nevyhovují, mají se svého vlastnictví zbavit jiným způsobem²⁶⁷: „*Pokud vám má rada nevyhovuje, najděte něco lepšího, abyste vy a my všichni byli osvobozeni od nesnesitelného, ďábelského břemene – Židů.*“²⁶⁸

Vzájemná nevraživost mezi křesťany a Židy pokračovala ještě dlouhá staletí. Až v lednu 1964 Izrael poprvé navštívil papež Pavel IV., načež 28. října roku 1965 vydal *Deklaraci o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím*, jež vešla do historie pod názvem *Nostra Aetate* (lat. „V naší době“). Ve čtvrté sekci textu věnované vztahům římskokatolické církve a židovství je řečeno následující: „*Třebaže židovští předáci se svými stoupenci přivodili Kristovu smrt...přece nelze to, co bylo spácháno při jeho mučení, přičítat všem Židům bez rozdílu, ani tehdejšími ani dnešními. I když je církev novým Božím lidem, přece nesmějí být Židé označováni ani za zavržené Bohem ani za prokleté, jako kdyby to vysvítilo ze svatého Písma.*“

²⁶³ Zejména na venkově nebylo možné vytvořit oddělené ghetto. Vznikaly tak židovské ulice či osady. Privilegovaní jedinci (finančníci, lékaři, učenci) pak směli „hranice“ ghetta překračovat.

²⁶⁴ Z hlediska křesťanství nebylo možné vydělávat na čase (úrok byl považován za poplatek za čas mezi půjčením a vrácením), protože čas nenáležel jim samým, ale Bohu.

²⁶⁵ Jednalo se zejména o daně (např. z hlavy, domovní, daň „zvláštní pomoci“ – během válečných tažení a pohromách) půjčky, poplatky, výkupné, výpalné. Oplátkou byl nejistý příslib ochrany a samostatnost v rámci vnitřní samosprávy obce.

²⁶⁶ Doslova šlo o „otroky a vězně Římské říše“.

²⁶⁷ Martin Luther byl často citován propagátory nacismu (J. Streichel), neboť v jeho textech lze najít „předpověď holocaustu“.

²⁶⁸ KOKAISL, Petr. *Geografie náboženství*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2009, s. 15. ISBN 978-80-213-1935-6.

*Proto ať si dají všichni pozor, aby při katechezi a při kázání Božího slova neučili nic, co se neshoduje s pravdou evangelia a s Kristovým duchem. Církev, která zavrhuje veškeré pronásledování, ať jde o kohokoli, protože má na paměti společné dědictví se Židy a je vedena nikoli politickými pohnutkami, nýbrž náboženskou evangelijní láskou, želí nenávisti, pronásledování a projevy antisemitismu, jimiž se kdykoli a kdokoli obrátil proti Židům.*²⁶⁹

Na sklonku devadesátých let (1998) vydal papež Jan Pavel II. dokument reflektující šoa s titulem *Pamatujeme: „Tváří v tvář této genocidě...nikdo nemůže zůstat nevšímavý a už vůbec ne církev, kvůli svým velmi těsným poutům duchovního příbuzenství s židovským národem a kvůli své paměti minulých nespravedlností...Společná budoucnost Židů a křesťanů vyžaduje, abychom vzpomínali, protože "není budoucnosti bez paměti". Dějiny samy o sobě je "memoria futuri"...Skutečnost že se Shoa odehrál v Evropě, tj. v zemích s dlouhodobou křesťanskou civilizací vyvolává otázku o vztahu mezi nacistickým pronásledováním a přístupem křesťanů k Židům během staletí...Shoa byl dílem veskrze moderního nepohanského režimu. Jeho antisemitismus měl kořeny vně křesťanství a při sledování svých cílů neváhal postavit se církvi a také pronásledovat její členy. Může ovšem padnout otázka, zda nebylo nacistické pronásledování Židů učiněno snazším protizidovskými předsudky pevně usazených v některých křesťanských myslích a srdcích. Na sklonku tohoto tisíciletí touží katolická církev vyjádřit svou hlubokou lítost nad selháními svých synů a dcer v každé době. Je to akt pokání (tesuva), neboť, jako členové církve jsme spojeni stejně s hříchy jako se zásluhami jejich dětí. Církev přistupuje s velkým respektem a hlubokým soucítěním zkušenosti vyhlazování, Shoa, který utrpěl židovský národ za druhé světové války...Modlíme se, aby náš smutek nad tragédií, kterou utrpěli Židé v našem století, mohl vést k novým vztahům s židovským národem. Přejeme si obrátit vědomí minulých hříchů v pevné rozhodnutí budovat novou budoucnost, v níž nebude mezi křesťany antijudaismu ani protikřesťanských sentimentů mezi Židy. Závěrem zveme všechny muže a ženy dobré vůle k hluboké reflexi významu Shoa...Otrávené setbě antijudaismu a antisemitismu již nesmí být znovu dovoleno zapustit kořeny v lidských srdcích.*²⁷⁰

O dva roky později, roku 2000, pak papež Jan Pavel II. podnikl cestu do Svaté země. V tradici pokračuje i papež František. Na počest jeho přítomnosti ve Svaté zemi dokonce byla vydána pamětní mince.²⁷¹

1.2.23 GHETTO A POGROMY

“– Mámo, kdy přestane bída a hlad?
– Až otevřou se brány ghetta, dítě...
– Mámo, kdy se otevřou brány ghetta?
– Až každý člověk bude mít druhého rád.
– Mámo, kdy to bude, kdy?
– Nikdy, mé dítě, a ghetto zůstane v nás.

²⁶⁹ Plný text v českém překladu zde: Nostra Aetate. In Vatican.va [online]. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.

²⁷⁰ Český překlad zde: Vzpomínáme: reflexe Shoah. In Gestemany.cz [online]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/2355>.

²⁷¹ Minci vydala roku 2014 Izraelská společnost pro mince a medaile. Zlatá medaile byla z 22 karátového zlata, vážila 16,96 g a její průměr byl 30 mm. Raženo bylo 214 ks těchto medaili za prodejní cenu cca 25000 Kč. Izrael a Blízký východ | Eretz.cz. *Izrael a Blízký východ* | Eretz.cz [online]. Dostupné z: <http://m.eretz.cz/2014/06/medaile-pamatku-navstevy-papeze-frantiska-izraeli/#more-27109>.

- Brány ghetta jsou brány k srdci?
– Ach, dítě moje, nám nepřísluší se tak ptát.²⁷²

V novověku byla také poprvé do úplnosti dovedena myšlenka židovské segregace: „Soužití křesťanů se Židy bylo výslovně zakázáno na III. a IV. lateránském koncili roku (1179, 1215), ale teprve v 16. století dostalo jednoznačný výraz v podobě uzavřeného ghetta. Roku 1555 byla tato idea posílena bulou papeže Pavla IV., jíž se systém uzavírání židů do ghatt rozšířil do dalších oblastí Apeninského poloostrova. Zde – stejně jako postupně v dalších zemích Evropy – vznikaly uzavřené židovské čtvrti, spojené s okolním světem několika branami.“²⁷³

Pojmenování uzavřené židovské čtvrti je odvozeno z italských slov – geto nuovo – v překladu – nová slévárna. Městská část Benátek oddělená od ostatních čtvrtí zdmi, branami a padacími mosty totiž od roku 1516 sloužila lokálním Židům jako útočiště, neboť jim bylo zapovězeno žít v sousedství křesťanů.

Postupně se ghetta zakládala všude po Evropě. Ve větších městech šlo o celé čtvrtě, jinde o sdružení ulice. Na menších vesnicích mohlo jít o jednu ulici, případně stály židovské příbytky za humny. Velikost ghetta se zpravidla neměnila, ačkoliv obyvatel přibývalo, což vedlo k neuspokojivým hygienickým podmínkám a nedostačujícím prostorům pro bydlení. Hrozily rovněž požáry a epidemie.

Vnitřní záležitosti (svatby, pohřby, školy, špitály, synagógy, náboženské právo) si spravovali obyvatelé ghetta sami. Také se sami starali o zajištění drobných řemesel či prodej potravin. U bran ghetta stála stráž dohlížející na dodržování pravidel, jež pro židovské obyvatele ghatt stanovil ten který stát. Opustit čtvrť tak bylo většinou možné jen s patřičným glejtem (zásobování, obchod, finančnictví, věda) a jen za určitých podmínek. V noci a během křesťanských svátků bývaly brány zavřené.

Je zajímavé, že zatímco systém úplného oddělení Židů od většinového obyvatelstva se v muslimských zemích uplatňoval jen sporadicky, v křesťanské společnosti se jednalo o fenomén zcela běžný (de facto uzákoněný), jenž byl (s výjimkou Francie) zachován až do 19. století. Jedním z největších a z hlediska židovské kultury v diaspoře nejvýznamnějších evropských ghatt pak bylo, až do asanace na přelomu 19. a 20. století, tzv. pražské židovské město (viz str. 212).

Vedle značných snah Židy segregovat, odlišovat či přimět ke konverzi, docházelo také k redukci jejich počtu, a to prostřednictvím odsunů židovských obyvatel z daného území (čtvrť, město, stát), skrze omezování jejich porodnosti či jejich úplnou fyzickou likvidací: „Zcela ojedinělé opatření v historii antisemitismu představuje tzv. familiantský zákon, vyhlášený otcem Marie Terezie, Karlem IV., roku 1726. Na tomto zákonném základě byl určen přesný počet židovských rodin oprávněných žít v Čechách a na Moravě. V praxi to znamenalo, že oženit se mohl jen nejstarší syn – a ostatní buď měli zůstat bez potoků, nebo odejít ze země.“²⁷⁴

²⁷² POLÁK, Vlastimil Artur. *Bílá paní z ghetta*. Přeložil Václav BURIAN, přeložila Olga POLÁKOVÁ. Olomouc: Votobia, 1996, s. 82. ISBN 80-7198-118-4.

²⁷³ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 89. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁷⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 92. ISBN 978-80-86889-59-7. Více o tématu v kap. Historie Židů v Čechách.

Jelikož Židům v Evropě vždy hrozil nečekaný odsun, šetřili si hotové peníze, byli schopni se dorozumět alespoň jedním světovým jazykem (němčina, francouzština), snažili se vyjednat (respektive zaplatit) u panovníka a měst ochranu a rovněž sledovali události ve světě. Mnohdy se stávalo, že příslušníci téže rodiny se usídlili ve dvou či více zemích, přesto spolu udržovali styky. Skrze vzájemnou korespondenci se pak Židé velmi často jako první dozvídali o zásadních dějinných událostech v okolních státech (válečná tažení, revoluce, moderní věda apod.). Tím vším opět vyvolávali nevoli u většinového obyvatelstva, a ta mnohdy ústila v pogrom.

Stejně jako výraz „antisemitismus“ je pojem „pogrom“ záležitostí poměrně novodobou. Slovo pochází z ruského jazyka a lze jej interpretovat jako „bouření“ či „ničení“²⁷⁵. V souvislosti s projevy antisemitismu bylo slovo poprvé použito roku 1871 během protizidovských násilností v Oděse. Od té doby jde o: „*násilné vystupování proti Židům, připravené či náhlé výbuchy teroru, plenění, mučení, znásilňování a vraždění židovských obyvatel*“²⁷⁶

V dějinách došlo k bezpočtu pogromů. Velkým procentem do celkového počtu přispěly Rusko a Německo. Například v 17. století zemřelo rukou kozáků Bohdana Chmelnického více než 100 tisíc Židů v Polsku, Bělorusku a Pobaltí. V následujících stoletích pak téměř každá politická změna přinesla pogromy a vedla k masové emigraci²⁷⁷.

České země nebyly z hlediska násilností na Židech zdaleka tak nebezpečné jako jiné. I přesto Prahu potkal jeden z nejhrošších pogromů 14. století, konkrétně roku 1389. Trval několik dní a vyžádal si stovky obětí. Podrobnou zprávu o konfliktu podal jeden z přeživších - pražský rabín a básník Avigdor Kara – jehož hebrejský originál českému čtenáři ve sbírce *Zpěvy zavržených* přeložil spisovatel Jiří Langer. Z veršů vycházel i Alois Jirásek během tvorby dané kapitoly *Starých pověstí českých*. Karova elegie je dodnes každoročně recitována o postu Dne Smíření v pravověrných pražských a litevských synagogách. Úryvky z textu využijeme k dokreslení obsahu pojmu „pogrom“.

„*Zlá rána postihla z Božího usouzení Pragu, město korunní, pět tisíc sto čtyřicet devět let po světa stvoření,*“ uvádí Kara hebrejské datum útoku a specifikuje i další okolnost pogromu a totiž, že Židé právě slavili Pesach: „*V jedno tratoliště všechna krev se slila oné doby jarní, osmého dne svátku našeho Vykoupení. Tak jako ty nekysané chleby byli jsme pálení a jako beránek obětní. Tehda zchvátila nás hrůza, neboť jsme zaslechli hanebná ostouzení.*“

Po té, kdy byli Židé obviněni z napadení kněze, rozpoutal se masakr: „*Vpadli k nám se zbraní smrtící a se sekyrami jako dřevorubci. Již prošli branami, i zdi prolomili. Spojili se v roty, v šiky se srazili. Zpívali, výskali, na plen se těšili, že prolíjí krev lidí, jež se neprovinili.*“ Autor naráží na důkazy „nepodložené“ osočení Židů z násilí na kněžích a rovněž na neoprávněné osočování Židů z trávení studní, pálení hostií a rituálních vražd, což byla nařčení, která se postupně připojovala k těm původním: „*Už v předvečer svátku k nám jsou zamířili. Žida když zočili, hned se ho chopili. K zradě víry jej přimět velmi se snažili,*“ naznačuje Kara snahu násilníků přimět Židy ke křtu a pokračuje: „*vrahové proradní, nikoho neušetřili. Synkové izraelští, útlí a nevinní, šíjí nastavili trýzni a mučení. A když je přemlouvali k svému učení, odhodlaně děli: „Dokonejte dílo ničení!“ Tak zmírali, Bože, tví sluhové věrní!*“

Židé tedy dle očitého svědka ke spáse v podobě konverze nepřistoupili a raději volili smrt. Mnozí nepovažovali křest ani smrt rukou křesťana za důstojnou: „*Tak nejeden otec zabil svého syna; nejedna matka - plod svého klína, aby jich nestihla odpadlictví vina. To je, jak*

²⁷⁵ Vychází z kořene громить – hřmít, rozbít, rozmazat

²⁷⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 94. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁷⁷ Do konce občanské války v Rusku (1921) došlo k více jak jednomu tisíci pogromů a zemi opustilo přes 2 miliony Židů.

Písmo praví, oběť dobrovolná, beránek nebo ovečka nevinná... A staříčkový učitel vlastní rukou, aby se uchránil před horší mukou, obětoval sebe i s rodinou a s čeledí všelikou.“

Že „horší muka“ hrozila, prozrazuje následující pasáž: „Ti, kdož v sousedství Staré synagogy přebývali, do domu té zbožnosti se utíkali; meči je tam ubodali. Obětí plamenů na počest Hospodinu poté se stali. Nejšerednější však bylo násilí nečisté a mrzké, jímž zneuctění byli mladiství, hezcí a hezké.“

Antisemité neušetřili ani hebrejské texty: *„Do modliteben vpadli, do Staré a Nové; hle, nad tím prolévám slze krvavé! Neboť tam roztrhli nejsvětější svitky pergamenové Zákona Božího, jenž dědictví Mojžíšovo se zove,“* a samozřejmě se projevil i podtext ekonomický: *„S velikým rykem pak chvatně loupili. „Pleňte stříbro, pleňte zlato!“ Volali.“*

Útočníci se snažili zakrýt stopy, a nad to se neobávali zneuctít mrtvé: *„Nato rychle všechny mrtvé svlékali: jinochy i starce, co v tom boji padli. Když násilí a ohavnosti byli dokonali, též své vlastní padlé, aby jich nepoznali, s těly Izraelských páliť se jali. Tak sémě Izraele a lid domorodý spolu se mísili. Pobořili i hřbitov, místo věčné volnosti, kde mých slavných předků odpočívají kosti. Tyto mé poklady odkryli, náhrobky rozbili zlostí k pokoření mé hrdošti.“*

Jistě není divu, že Avigdor Kara v závěru elegie prosí Hospodina o následující: *„Dej vzejít již dni naděje, učiň přítrž bezpráví a spouští! Shromáždí nás z rozptýlení, a cestami přímými ved' nás touto pouští!“* Jak prozradí následující kapitoly, generace 18. a 19. století se postupně snažila o naplnění těchto snů, a Židům ve 20. století se to nakonec podařilo.

1.2.24 EMANCIPACE, ASIMILACE A SIONISMUS

V 18. a především v 19. století docházelo napříč Evropou k významným politickým a sociálním proměnám. Ty byly zažehnuty roku 1789 v Paříži, kdy nespokojený dav dobyl Bastilu – symbol despotického vládního režimu. Velká francouzská revoluce znovunastolila ideu demokracie, rovnosti, volnosti a bratrství. V mnoha zemích Evropy tak přispěla k národnímu uvědomění, jež vyústilo buď v obrozenecké snahy (Čechy, Balkán) nebo rovnou ve vznik suverénních států (Itálie, Německo). Rozpadl se absolutistický systém. Ke slovu se dostali volení zástupci lidu (parlament) i média, došlo k nebývalému rozkvětu vědy (vzpomeňme na *Diderotův naučný slovník*) vedoucímu až k průmyslové revoluci i k rozdělení filosofie na bezpočet konkrétních disciplín (pedagogiku a lingvistiku nevyjímaje).

Revoluce také přispěla k postupnému zhroucení feudálního systému, jenž byl nahrazen kapitalismem. Z obyvatel se navíc stali občané, kteří si začínali být mezi sebou rovni, a to i před zákonem, což výrazně pocítili právě Židé: *„Snaha začlenit je do procesu utváření moderních států, učinit je „užitečnými“ pro národní stát a využít jejich potlačovaných schopností proto vedla k postupnému zrovnoprávnění židovských obyvatel – emancipaci. Tato emancipace se do značné míry kryla s jejich asimilací: rozpadem vnitřně uzavřené a od ostatního světa oddělené tradiční židovské komunity, odklonem od náboženství, začleňováním Židů do společnosti a přijímáním kulturních zvyklostí dané země včetně jazyka.“²⁷⁸ První emancipační zákon v tomto smyslu uvedla v platnost Francie, a to 27. 9. 1791²⁷⁹aneb:*

²⁷⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 29. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁷⁹ Již v prosinci 1789 prohlásil emancipační advokát *comte de Clermont-Tonnerre* (1757 – 1792), že Židům jako národu by mělo být vše odpíráno, ale jako jednotlivcům by jim mělo být naopak všechno garantováno. Dále řekl, že by neměl být tolerován fakt, že se Židé stali jakousi samostatnou, oddělenou politickou formací nebo třídou, naopak je třeba, aby se každý Žid stal co nejdříve občanem. Pokud by o to nestáli, měli by Židé Francii informovat, aby mohli její představitelé jednat (vyhostit je), neboť existenci národa v národě nelze akceptovat. Většina židovských obyvatel však o autonomii zájem nejevila, ba naopak. Emancipace a možnost asimilace, přinejmenším zpočátku, je nadchla. Zákon plně zrovnoprávňující Židy pak platil všude, kde měla Francie správní moc (např. na území dobytých revolučními vojsky – Belgie, Nizozemsko apod.). Více na webu židovské

„Revoluce francouzská vyslovila poprvé jméno „žid“ bez posměchu ve svém prohlášení „práv lidských““.²⁸⁰

Nově nabytá práva samozřejmě podnítila diskusi v rámci kehily (židovská obec). Jak koexistovat s většinovým obyvatelstvem mimo ghetto a udržet si přitom integritu? A je třeba se i nadále vymezovat? Není čas na to odložit židovství a přihlásit se naplno k národním idejím hostitelské/domovské země? A není naopak zapotřebí využít svobody pohybu a vrátit se do země Zaslíbené? Způsob, jakým si jednotlivci odpovídali na předložené otázky, rozhodl o vzniku několika názorových proudů, mezi nimiž čtyři je nutné specifikovat.

Haskala neboli židovské osvícenství si kladlo za cíl přetvořit židovské kulturní a náboženské zvyky v duchu moderních vizí. Jedním z průkopníků haskaly se stal německý filosof Moses Mendelssohn (1729 – 1786). Osvícenští Židé si velmi cenili vzdělání. Prosazovali zakládání nových škol (srovnejte s reformou školství na základě Tolerančního patentu, viz str. 145), přičemž ve střední Evropě měla výuka probíhat v osvícenském duchu, a to v němčině. Zatímco ve východní Evropě (Rusko, Polsko) se díky jazykovým brusičům stávala postupně z jidiš spisovná řeč, v níž vznikala význačná literární díla, na západě (zejména v Německu) začala být jidiš vytlačována na úkor němčiny a opětovného vzkříšení hebrejštiny. Z hlediska judaismu zůstávali osvícenští Židé židy, avšak byli otevření „aktualizaci“ konzervativních pravidel na základě moderní vědy a racionálního uvažování.

Bylo-li cílem poklidné soužití s křesťanskou většinou a vůbec plnohodnotný život v pulzující průmyslové době, na přetřes se brzy musela dostat reformace. Je třeba k ní přistoupit, a pokud ano, v jaké podobě? Odpovědi vedly k dalšímu rozpolcení kehily. Členové nové ortodoxie založené Raphaelem Hirschem²⁸¹ se proti obrodě ostře vymezili: „Podle rabína Hirsche „judaismus není okrasou života, nelze být částečně Židem – jen v něčem. Židovství se projevuje všude: v synagoze, v kuchyni, na poli, v obchodě, v úřadě, v rodičovství, v povinnostech dětí... Být Židem znamená veškerý svůj život založit na Božím slovu a podřídit se Jeho vůli. Protože judaismus zahrnuje život člověka ve všech jeho rozmanitostech, nelze jej uzavřít do čtyř stěn bejt hamidraše a okolo domácího krbu. (Zde připomeňme opačný Mendelssohnův názor, jenž tvrdil: „Doma buď Židem a na ulici Němcem.“) Čím více se Žid stává Židem, tím jsou jeho názory univerzálnější a sám se přibližuje ke všemu dobrému, krásnému, zjevenému a pravdivému, co je obsaženo v umění, vědě, kultuře a vzdělání.“²⁸²

Konzervativní hnutí včele se Zachariášem Franklem²⁸³ novinky nezamítalo zcela. Stalo se jakýmsi mostem mezi neústupnou ortodoxií a příliš radikálními reformisty. Židovství je dostatečně rozmanité a jeho současná tvář spojuje komunitu. Je třeba zachovat hebrejštinu jako bohoslužebný jazyk, dodržovat svátky i šabat. Na druhou stranu by nebylo od věci otevřít se poznatkům moderní vědy a podrobit náboženské texty kritickému rozboru. Sám Frankl se přitom stal rektorem prvního moderního rabínského semináře ve Vratislavi, a tedy prvního institutu zajišťujícího výuku tradičního judaismu, avšak s přihlédnutím k historicko-kritickému přístupu.

Reformisté se hlásili k haskale. Největší zastoupení měli v Německu, a to od poloviny 18. do

virtuální knihovny. Text v angličtině. Emancipation. *Jewish Virtual Library* [online]. Copyright © 1998 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/emancipation>.

²⁸⁰ KLINEBERGER, Bohdan. *Naše budoucnost. Sociologická studie*. Praha: Rozvoj, 1911. 71 s, s. 13–14.

²⁸¹ Samson Raphael Hirsch (1808 – 1888) – německý, později i vrchní moravský rabín. Podle něj nebylo třeba asimilovat ani reformovat. Nově nabytá svoboda zaručuje i svobodu náboženskou. Pakliže už nehrozí pronásledování, proč něco měnit? Pakliže je třeba reformovat, pak Židy jako jednotlivce, nikoliv judaismus. Hirsch se aktivně zapojoval ve školství a napsal také několik knih. V poslední době se pozornost vědců obrací k jeho etymologickým rozborům Tóry.

²⁸² *Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/4.pdf>.

²⁸³ Zacharias Frankel (1801 – 1875) se narodil a působil v Praze. Byl zakladatelem časopisu *Měsíčník pro židovské dějiny a vědu* (Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judentums), napsal hebrejský úvod k Mišně a Jeruzalémskému Talmudu.

pol. 19. století. Řadili se k nim např. David Friedlander či Israel Jacob. Mezi nejvýraznější proměny, které reformace přinesla, patřila bezesporu nová tvář synagogální bohoslužby zavádějící hru na varhany a sborový zpěv. Varhany se nepravděpodobně v synagogách vyskytovaly již od pozdního 17. století (ohlašovaly začátek sabatu), ale nyní měly být stálou a věrnou pomůckou pravidelných modliteb. Z hlediska českých zemí rozhodně stojí za zmínku fakt, že první reformovaná bohoslužba v Praze se konala ve Španělské synagoze²⁸⁴ roku 1837 a z nedostatku židovských hudebníků tehdy hrál František Škroup, skladatel české státní hymny.

Reformisté se rovněž snažili o to, nahradit během bohoslužby hebrejštinu národním jazykem dané země. V dubnu roku 1885 tak mohl rabín Filip Bondy (viz str. 299) provést první českožidovskou bohoslužbu v Pinkasově synagoze v Praze. Reformisté také během bohoslužeb vynechávali některé pasáže, které podle nich nevyhovovali asimilačním tendencím. Změnilo se i vnitřní členění synagogy, kdy na místo lavic podél zdi s výhledem na středový panel s Tórou, začal být uplatňován systém jako v křesťanském kostele, a tedy s lavicemi v řadách a svatostánkem u zdi. Emancipační snahy se rovněž dotkly role Židovky v judaismu. Jednak se přesunuly z oddělené místnosti do hlavní modlitebny, začaly být rovněž započítávány do tzv. minjanu²⁸⁵ apod.

Kromě reformistů a osvícenců existovali také Židé prosazující asimilaci - úplné splynutí s většinovou společností. Mnozí z nich konvertovali ke křesťanství, hovořili lokálním jazykem, přispívali svými schopnostmi a financemi národnímu hospodářství, řídili se tradicemi a kulturními hodnotami země, v níž žili a k jejíž národnosti se rovněž hlásili, a vychovávali touto cestou i své děti. Oproti tomu se našli tací (a s tím, jak neutuchaly, ba naopak postupně sílily nenávistné projevy většiny k židovské menšině, respektive rase, Židů tohoto názoru úměrně přibývalo), kteří v asimilaci ani v koexistenci nevěřili a jedinou cestu ke skutečné svobodě a zároveň ochranu před antisemitismem spatřovali v tvorbě vlastního státu. A tak se zrodil sionismus.

Sión – původně jebusejská pevnost, kterou roku 1000 př. o. l. dobyl král David, učinil ji svým sídlem a přenesl do ní archu úmluvy. Sión - výšina u jihozápadního rohu hradeb Starého Města v Jeruzalémě. Sión – přízvisko Chrámové hory a metonymické označení Šalamounova chrámu, Jeruzaléma i celé Svaté země. Sión - symbol vykoupení, metafora domova, po němž Židé pohnou pokaždé, ocitnou-li se v galutu: „*U řek babylónských, tam jsme sedávali s pláčem ve vzpomínkách na Sion.*“²⁸⁶

V Damašku roku 1840 byli Židé nařčeni z rituální vraždy mnicha, k níž mělo údajně dojít těsně před svátkem pesach: „*Poprvé za mnoho let mi bylo bolestně připomenuto, že náležím k nešťastnému, ostouzenému, opovrhovanému a rozptýlenému národu, který se však nikomu nepodařilo zničit,*“ píše se v knize *Řím a Jeruzalém Mojžiše Hesse, jednoho z hlavních průkopníků sionismu, kterého událost vyburcovala k navržení jeho politické koncepce.* Na sklonku 19. století došlo v Rusku, kde z politických důvodů nepřicházela emancipace v úvahu, k masovým pogromům, načež Leo Pinsker z Oděsy stanul v čele nově utvořeného hnutí Láska k Siónu (Chibat Cijon, 1882): „*Za lék na bolest židovského rozptýlení v různých zemích považoval Pinsker zformování židovského národa na židovské půdě, plnoprávného národa mezi národy ostatními.*“²⁸⁷ Mezi další předchůdce sionismu patřil i Cvi Hirš Kalisher, zakladatel Společnosti pro usídlování v Erec Israel. Za skutečného duchovního otce sionismu je však považován až Theodor Hertzl (1860 – 1904).

²⁸⁴ Tehdy se jednalo o tzv. Starou školu. F. Škroup na místě působil v letech 1836-45. Jelikož kapacita budovy přestala postačovat rozšiřujícímu se spolku reformované bohoslužby, byla roku 1867 zbořena a na místě byla postavena synagoga Španělská.

²⁸⁵ Společenství deseti dospělých židovských mužů (starší věku bar micva, jehož dovrší ve věku 13 let), minimální počet, bez něhož se nesmí konat žádná veřejná pobožnost. Reformní a většina konzervativních židů dnes do minjanu započítává i dospělé ženy (ve věku bat micva).

²⁸⁶ Ž 137

²⁸⁷ Počátky sionismu | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/pocatky-sionismu--369001.

Binjamin Ze'ev Herzl byl rakousko-uherský novinář pocházející ze zámožné budapeštské rodiny, která však na sklonku století zkrachovala. Vystudoval vídeňská práva, avšak výhodný s dcerou ropného magnáta mu dovoloval věnovat se psaní a žurnalistice. Zpočátku se stavil na stranu asimilantů. Ideálně mělo dojít k oboustranně výhodné dohodě mezi Židy a papežem. Zatímco představený Vatikánu by se postavil proti antisemitismu, Židé by konvertovali ke křesťanství. Jeho pohled na věc však zcela proměnila Dreyfusova aféra (viz níže). Francie a tedy vzor kosmopolitismu strhla masku. „*Tento moment byl pro mě prozřením,*“ uvedl do svého deníku v den, kdy byly Dreyfusovi strženy důstojnické doložky, a Židům byla na ulicích provolávána smrt. V době, kdy aféra probíhala, zastával totiž v Paříži pozici dopisovatele: „*Herztl vždycky sledoval věci – dobré i špatné – prizmatem velkého dramatu. Hruzné drama Dreyfusovy degradace spolu s jeho osamělým hlasem marně provolávajícím nevinu – to nakonec v jeho mysli rozhodlo. Nebyl Dreyfus pravzorem trpitele v novém ghettu? Pokud se dokonce i Francie obrátila proti Židům, kde jinde v Evropě mohli hledat přijetí...Zdálo se, že je naprosto nezbytné navrhnout alternativní útočiště pro Židy, kteří možná budou zanedlouho vyháněni z celé Evropy. Židé musí mít svou vlastní zemi.*“²⁸⁸

Roku 1896 vydal Hertzl spis nesoucí název *Židovský stát* (Der Judenstaat), v němž navrhnul politickou, sociální a kulturní obnovu národa prostřednictvím tvorby židovského státu: „*Jsme národ, jeden národ. Všude jsme měli upřímnou snahu začlenit se do národních komunit, které nás obklopovaly a udržet si pouze víru svých otců. To nám však není dovoleno. Marně usilujeme úspěchy v umění a vědě dosáhnout větší slávy pro naše vlasti a přispět k jejich bohatství účastí na obchodu. Je námi opovrhováno jako nějakými vetřelci. Kdyby nás jen nechali na pokoji...nezdá se mi však, že to mají v úmyslu...Svět potřebuje židovský stát, a proto vznikne!*“²⁸⁹

Tato bible sionismu, neustále revidovaná, byla jen za života autora vydána v 80 jazycích. V textu byl definován rozdíl mezi Židy a ostatními národy, který tkvěl v neexistenci židovského státu. Situace měla být vyrovnána právě tím, že by byl židovský stát vytvořen. Hertzl preferoval aristokratické zřízení po vzoru Benátek – dóže, v jejímž čele by stanul člen rodiny Rotchildů a dále baron Maurice de Hirsch jako viceprezident. Přesto měli mít všichni rovné volební právo a stát měl poskytovat dobré sociální zabezpečení. V zemi mělo fungovat mezinárodní divadlo, koncertní kavárny, široké bulváry typu Champ-Élysees a náměstí jako San Marco. Herzl dokonce navrhl korunovační obřad. Zatímco bohatí Židé a všeobecně Židé evropské nebyli myšlenky zpočátku nakloněni, neboť stále věřili v emancipaci a asimilaci, Židé z východních zemí a vůbec Židé chudší (Herzl je nazýval „armáda žebráků“), ideu uvítali.

Za finančních prostředků své ženy Hertzl svolal 29. 8. 1897 do Basileje 1. sionistický kongres, přičemž založil i Světovou sionistickou organizaci. Do zápisníku si poznamenal, že byť se to nyní bude zdát mnohým směšné, za padesát let jistě lidé pochopí, že právě založil židovský stát. Rovněž stál u zrodu finančních institucí, z jejichž sbírek byla postupně vykupována palestinská půda. Kongresů se do začátku druhé světové války konalo celkem 21, z toho 3 probíhaly v Československu (1921 a 1923 v Karlových Varech, 1933 v Praze).

Možnost založení moderního Izraele samozřejmě musela být konzultována se světovými mocnáři. Sionisté jednali s německým císařem Vilémem II., britským premiérem Arthurem Balfourem, ruským carem Mikulášem II., tureckým sultánem Abdulhamidem II., s papežem Piem X., a dokonce doufali, že jejich návrh podpoří nacionalisté a antisemité (nechtějí Židy ve svých domovinách). Co se týká možného umístění židovského státu, zpočátku přicházely na přetřes jiné oblasti než Svatá země. Nový stát měl vzniknout v Argentině, na Kypru, na Madagaskaru či v Ugandě (podpořeno Brity).

²⁸⁸ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 378. ISBN 80-85336-31-6.

²⁸⁹Theodor Herzl pragmatický vizionář | Holocaust. *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2004/srpen-8/theodor-herzl-pragmaticky-vizionar/>.

Až sionistický kongres pořádaný roku 1903 rozhodl ve prospěch Palestiny: „*Přes spleť osudy Židé nikdy zcela neopustili svou historickou vlast, v níž od zániku hasmonejského židovského státu v 1. stol. př. o. l. nevznikl žádný jiný samostatný útvar.*“²⁹⁰ Ano. Někteří Židé Judeu/Palestinu nikdy neopustili, jiní se na její území postupně navraceli, ať to bylo po jejich vypuzení z Pyrenejského poloostrova či později v důsledku špatných životních podmínek (panujících zejména ve východní Evropě).

V období vzestupu sionistické vize spadala Palestina pod správu Osmanské říše, s jejímž panovníkem sionisté jednali a který jejich záměry zpočátku podpořil. Osmanská říše, stejně jako Rakousko – Uhersko totiž sestávala z mnoha dílčích národnostních celků, přičemž ty nemusely být nutně spokojeny s vládnoucím režimem. I národy Osmanského impéria začínaly bažít po obrodě a osamostatnění, přičemž příchodem židovského živlu by se jednak jejich hněv dosud zaměřený proti vládnoucí třídě přeměroval na ně, zároveň však sultán doufal v zisk silného vnitřního spojence (odměnou za udělené území). Nakonec však k vzájemné dohodě nedošlo, což ovlivnilo i původně kladný přístup Německa (tureckého spojence) k věci. Po 1. světové válce, a tedy s pádem R-U i Osmanské říše, převodem kýženého území pod britskou správu a navíc s nastupujícím vlivem nacismu, se pak situace ještě více zkomplikovala.

Theodor Hertzl zemřel v důsledku přepracování, a to v době, kdy stále platil ugandský plán vzniku židovského státu. Požádal o skromný pohřeb vedle svého otce, kde měl být pochován jen do doby, dokud nebude převezen do Palestiny. Od roku 1949 se jeho hrob nachází v Jeruzalémě na hoře pojmenované po něm.

U sionismu je třeba zmínit ještě jedno jméno, a to Eliezer ben Jehuda (1858-1922). Tento ruský lingvista dokázal téměř nemožné, a totiž vzkřísit hebrejštinu a povznést ji na úroveň vyspělého moderního jazyka. Pakliže měl mít sionismus budoucnost, bylo třeba „oprášit“ národní jazyk. Nebylo možné bojovat pouze na poli politickém, nýbrž i kulturním a duchovním. Na Sorboně se Jehuda věnoval nejen studiu politiky Blízkého východu, ale navštěvoval též přednášky hebrejštiny pro pokročilé, které probíhaly v hebrejštině. Mluvená forma řeči byla životaschopná, zdálo se, a mohla nahradit jidiš, judeošpanělštinu i jakýkoliv další jazyk. Jehuda rovněž působil jako učitel v Palestině (Osmanská říše). Svě děti, zejména pak syna Ben Ciona, vychovával v hebrejštině. Svě ženě, původem z Ruska, dokonce zakazoval, aby dětem zpívala lidové písně ve své mateřštině. Ben Cion později vydal autobiografii, dodnes hojně publikovanou. Ben Jehuda vydával několik časopisů a novin, opět v hebrejštině – např. *ha-Cvi*, který se roku 1908 stal prvním hebrejským deníkem v Palestině²⁹¹. Stál také u zrodu deníků *Haaretz* a *Do'ar ha-jom*, Výboru pro hebrejský jazyk a Akademie hebrejského jazyka. Stal se autorem prvního slovníku moderní hebrejštiny. Sám některá slova vytvořil. Jeho pohřbu na Olivové hoře se zúčastnilo přes 30 tisíc lidí. Je po něm pojmenována hlavní jeruzalémská ulice.

Prvním prezidentem Izraelské asociace věd se stal filosof Martin Buber (1878 – 1965). Autor řady knih pojednávající o chasidismu (Gog a Magog) vyzdvihoval potřebu náboženského míru. Buber vystupoval několikrát v Čechách a jeho dílo zaujalo mnohé české autory, např. Jiřího Langera (více v literární sekci).

1.2.25 MODERNÍ ANTISEMITISMUS ANEB OD NÁBOŽENSKÝCH PŘEDSUDKŮ K RASISMU

Původci francouzské revoluce směřovali mnohé své výtky ke katolické církvi, mimo jiné jí zazlívali postoj, jaký během předcházejících staletí zaujímal k Židům. Ani k těm však nebyli vlídní. Vytykali jim náboženskou setrvačnost hraničící s fatalismem. Judaismus dále spojovali s primitivními hodnotami, krutostmi a tajemnými rituály. Rovněž jim vadily dlouhodobé

²⁹⁰ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 32. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁹¹ Na rok muselo být vydávání pozastaveno, neboť ultraortodoxní Židé se ohradili, že je posvátný jazyk užíván v tisku.

vazby židovské obce na šlechtu²⁹², jíž oni sami opovrhovali. Spojovali Židy s honbou za penězi, barbarstvím a nevděkem. Např. slavný myslitel Voltaire vydal už roku 1757 *Filosofický slovník*, v němž hovoří o Židech jako o národě, jenž nikterak nepřispěl k rozvoji vědy a kultury hostující země neschopen přitom vytvořit vlastní stát (třikrát byli vyhnáni z vlasti). Klíčovou změnu spatřoval v židovské emancipaci, potažmo asimilaci.

Brány ghett se hroučí, Židé se mohou volně pohybovat, zjednodušují se pravidla týkající se jejich majetkových práv, mohou se účastnit voleb, svobodně studovat a volit si povolání. Ne nadarmo je právě 19. a 20. století spojeno s tolika slavnými vědci, umělci a finančníky židovského původu (S. Freud, F. Mendelssohn, A. Einstein, G. Gerhwin, H. Heine, M. Proust, L. Feuchtwanger, T. Mann, G. Mahler, K. Marx, E. Husserl, F. Kafka, rodina Rotschildů): „*Tehdy již emancipovaní židé sehrávali nezanedbatelnou roli v procesu industrializace, urbanizace a jejich financování, významně se projevovali ve svobodných povoláních, v ekonomickém, kulturním a politickém životě.*“²⁹³ Svým zapojením ovšem provokovali druhé: „*Podporovali osvícenský absolutismus i konstituční monarchii a stávali se tak nepřáteli těch, kdo neuznávali novou roli státu. Šlechta, brojící proti rodící se buržoazii, nižší střední vrstvy, postižené konkurenčním bojem a raně kapitalistickou expanzí, církev připravená o svá privilegia, nacionalisté, radikální inteligence, sociální utopisté – ti všichni nacházeli viníka soudobých neduhů v židovské emancipaci.*“²⁹⁴

Postupně se rozšířila fáma stavící Židy do pozice organizátorů revolučních hnutí v Evropě – neboť politické změny představovaly zisk. Bylo třeba brojit proti Židu – lichváři i proti židovskému kapitálu. Mimo to byli Židé usvědčováni ze špatného vlivu na křesťanskou etiku a z umenšování role církve a tradiční rodiny, z čehož byl viněn jejich „talmudický duch“. Židům byl vyčítán ateismus, alkoholismus, zvrácenost v rámci umění, sexuální zneužívání žen a mnohým vadilo i to, že prosazovali moderní vědu a tedy bezbožné nauky (např. darwinismus). Protikřesťanské zaměření židovského národa pak dle zastánců antisemitismu mělo hlavní cíl - prostřednictvím kapitalismu zničit křesťanství a zotročit si všechny křesťanských národy.

V probírané době vznikla řada nenávislných textů, mezi jejichž autory se řadili např. K. Marx (*O židovské otázce*, 1844), R. Wagner (*Židé v hudbě*, 1850), A. de Gobineau (*Esej o nerovnosti lidských ras*, 1853), G. de Mousseaux (*Žid, judaismus a judaizace křesťanských národ*, 1869) A. Rohling (*Talmudský Žid*, 1871), E. Drumont (*Židovská Francie*, 1882), H. Desportes (*Tajemství krve u židů všech dob*, 1899) a další. Pro představu, jak zněl obsah daných prací, snad postačí následující dvě ukázky.

Karel Marx, který sám pocházel ze židovské rodiny, jež však konvertovala k protestantismu, ve své stati uvádí: „*Protože se reálná podstata žida všeobecně uskutečnila, zpozemštila v občanské společnosti, nemohla občanská společnost žida přesvědčit o neskutečnosti jeho náboženské podstaty, která je právě jen idealizovanou představou praktické potřeby. Podstatu dnešního žida najdeme tedy nejen v Pentateuchu nebo v talmudu, ale i v dnešní společnosti, a to ne jako abstraktní, nýbrž jako naprosto empirickou podstatu, ne jako omezenost žida, nýbrž jako židovskou omezenost společnosti. Jakmile se společnosti podaří zrušit empirickou podstatu židovství, čachr a jeho předpoklady, je žid znemožněn, protože jeho vědomí už nemá předmět, protože subjektivní základ židovství, praktická potřeba, se zlidští, protože se zruší konflikt mezi individuálně smyslovou a druhovou existencí člověka. Společenská emancipace žida je emancipace společnosti od židovství.*“²⁹⁵ Augustus Rohling

²⁹² Ne vždy se přitom ze strany Židů jednalo o svazek dobrovolný. Mnohé středověké zákony je však na šlechtu vázaly, ba co víc, mnohdy byli jejím majetkem.

²⁹³ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 95. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁹⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 95. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁹⁵ K. Marx: K židovské otázce. *Marxists Internet Archive* [online]. Dostupné

působil jako profesor pražské německé teologické fakulty. Byl přesvědčen o skrytých snahách Židů podrobit si ostatní národy: „...židovi náboženství jeho dovoluje, na všeliký způsob všechny nežidy vykořistiti, je tělesně a mravně zničiti, jejich život, čest a majetek zkaziti, nejen veřejně a násilím, ale tajně a úkladně.“²⁹⁶

V roce 1882 se v německých Drážďanech konal 1. mezinárodní antisemitský kongres. Ve stejné době bylo na mezinárodní úrovni založeno také Všeobecné protižidovské spolenectví²⁹⁷. V Rakousku-Uhersku fungovala antisemitská Křesťansko-socialistická strana, jejíž zakladatel Karl Lueger se roku 1897 stal vídeňským starostou.

Velký problém představovali Židé pro nacionalisty. Např. v Německu vládla myšlenka pangermanismu, a tedy spolupráce zemí mluvících germánskými jazyky, respektive snahy o spojení německých zemí. Židé však do konceptu nezapadali. To multikulturní Rakousko-Uhersko nabízelo více možností realizace. Přihlédneme-li k faktu, že mnohé regule - především školský zákon a jazyková nařízení - Židy sváděly, ne-li přímo nutily volit Vídeň a podporovat Habsburky na úkor ostatních částí říše, nedivíme se, že právě nacionálně smýšlející příslušníci menších národů R-U takové chování Židů kritizovali.

Roku 1894 veřejností otrásla tzv. Dreyfusova aféra. Alfred Dreyfus byl narozen roku 1859 v Alsasku jako sedmé dítě židovského obchodníka s textilem. Zprvu získal technické vzdělání, posléze absolvoval vojenskou akademii ve Fontainebleau. Roku 1894 se jednalo o pětatřicetiletého důstojníka generálního štábu francouzské armády, jenž byl obviněn ze špionáže pro Německé císařství. Byť Dreyfus trval na tom, že vlastizradu nespáchal, byl vojenským soudem shledán vinným, degradován a jako galejník poslán na ostrov Dábel²⁹⁸.

Aféra otrásla všemi Židy, zejména těmi věřícími v asimilaci či emancipaci. Francouzská a všeobecně evropská veřejnost pak byla rozdělena na Dreyfusardy a Antidreyfusardy. Na stranu Dreyfusardů se přidaly i známé osobnosti, např. Marcel Proust či Emil Zola. Druhý jmenovaný dokonce rozsudek označil za hanobu Francie. Neochota armádních špiček znovuotevřít proces jej nadto přiměla napsat otevřený dopis s titulem „Žaluji“²⁹⁹ adresovaný prezidentu země³⁰⁰: „*Horoucně usiluji jen o jedno: vnést do věci jasno ve jménu lidství, jež tolik utrpělo a má právo na štěstí. Můj plamenný protest je jen výkřikem mé duše. Ať se tedy odváží předvolat mne před porotní soud a ať se vyšetřování koná před zraky veřejnosti. Čekám.*“

Po pěti letech se proces přece jen opakoval, avšak Dreyfus byl opětovně odsouzen k dekadě v trestnici. Dostalo se mu však prezidentské amnestie. Později, roku 1906, byl plně rehabilitován a získal zpět pozici v armádním sboru: „*Domek, v němž Alfred Dreyfus na Dábelských ostrovech žil, dodnes stojí. A v něm i kamenná lavice, kterou vlastnoručně zbudoval na útesu, aby si ukrátil nekonečné hodiny samoty. Zemřel 12. července 1935.*“³⁰¹

z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/101843.htm>.

²⁹⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 39. ISBN 978-80-7470-125-2.

²⁹⁷ Alliance Anti-Juive Universelle.

²⁹⁸ Fr. Île du Diable - jeden z vulkanických ostrovů nedaleko Francouzské Guayany (zámořský region Francie v Jižní Americe hraničící se Surinamem a Brazílií). Jedná se o součást tzv. Dábelských ostrovů či ostrovů Spásy, které mezi lety 1852 – 1946 sloužily jako francouzská trestanecká kolonie. Během necelého století existence trestnicí prošlo na 8 tisíc odsouzců. Osud jednoho z nich včetně života v trestnici mapuje snímek Motýlek/Papillon (1973, remake 2017).

²⁹⁹ V originále J'accuse - uveřejněno v časopise L'Aurore (Úsvit) roku 1898. Za znevažování armády dostal autor článek vysokou finanční pokutu (3000 franků) a byl rovněž odsouzen k roku odnětí svobody, protože odešel do exilu do Londýna.

³⁰⁰ Félix Faure, prezidentem mezi lety 1895 až 1899.

³⁰¹ Z pořadu Slovo nad zlato. Dreyfusova aféra | Původ úsloví. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/cesky/puvoduslovi/_zprava/dreyfusova-afera--1412917. Z hlediska Dreyfusovy aféry se jedná o hlavním informačním zdroj použitý v disertaci.

V 19. století se rovněž zrodila teze osočující Židy ze snah ovládnout postupně celý svět, a to tzv. teorie židovského spiknutí. Zastánci nové myšlenky mimo jiné tvrdili, že se Židé od nepaměti snažili vyhubit všechny jinověrce, například otravováním studní. Nově se pak stali strůjci kapitalismu, revolucí a celkového mravního úpadku lidstva. Když bylo roku 1860 v Paříži založeno Všeobecné židovské společenství³⁰², antisemité akt vysvětlovali snahami Židů se spolčovat a pletichařit.

„*Semitismus-jesuitismus*“ zní název Mrštíkem přeložené stati, která původně vyšla bez uvedení autora v ruském časopise *Novoje vremja* a česky v Lumíru i antisemitských Českých zájmech v roce 1901. Shodou okolností jen o dva roky později vyšly v jiném ruském časopise *Znamja* poprvé proslulé *Protokoly sionských mudrců*, klasický spisek antisemitismu, jehož některé argumenty (tajné ovládnutí světa Židy, světové sionistické spiknutí, nutnost boje proti němu) se překrývají s argumenty tohoto článku. Sám Mrštík tuto stat' zřejmě považoval za významnou a blízkou svým názorům, o čemž svědčí fakt, že ji zařadil i do druhého dílu svého knižního souboru *Moje sny. Pia desideria* (1903), aniž by bylo uvedeno, že jde o překlad. Vypočítávají se zde všechny skutečné i domnělé nešvary a zločiny jezuitů a přičítají se také Židům. Neznámý autor zde spojuje argumenty křesťanského antisemitismu (Talmud jako pramen židovské nenávisti vůči křesťanům) a antisemitismu socialistického („mezinárodní lichvářské a bankovní síť vržená nyní na celou Evropu“) a dobově oblíbenou představu židovského spiknutí... Takové obskurní vize šířily například spisky profesora pražské německé teologické fakulty Augusta Rohlinga...“³⁰³ Pakliže pečlivě pročteme slova profesora Holého, nabídne se otázka, zda za vznikem *Protokolů sionských mudrců* nestál český spisovatel Vilém Mrštík?

Jiní odborníci hovoří o tom, že pamflet sepsala ochranka cara Nikolaje II. v touze obvinít ruské Židy z organizování násilného převratu za účelem získání politické kontroly v zemi. Text vycházel zprvu (1903) v tisku, a to na pokračování, posléze vyšlo dílo knižně (1905). Za autory byli označováni Židé, konkrétně mělo jít o výsledek jednání I. sionistického kongresu, jenž se konal v Basileji roku 1897: „*Podle protokolů...období liberalismu a revolucí mělo ústít ve zkázu křesťanského světa. Na jeho troskách pak mělo povstat impérium židovské despotie, vládnoucí všem národům světa.*“³⁰⁴ Byť bylo v pozdějších letech dokázáno, že *Protokoly* jsou zfalšované, ba co ví, že se jedná o plagiát³⁰⁵, i tak mnozí antisemité o text opírali své argumenty. Dokument tak velkým nákladem vycházel po celé Evropě, zejména během občanské války v Rusku a později v Německu, kde se v době vlády A. Hitlera dokonce stal povinnou školní četbou.

Židům bylo neustále vyčítáno jejich národní pouto, které se kvůli/díky diaspoře stalo nadnárodním. Antisemité nevěřili, že by Židé mohli dát přednost hostitelské zemi před kehilou, asimilaci před judaismem, občanství před krevním poutem. Utvořila se idea Židů jakožto jedinců navzájem pokrevně a rodově spřízněných, kteří se usadili v různých částech světa, kde jako spící agenti čekají na příležitost uzurpovat pro svůj klan ten největší krajíc, a to samozřejmě na úkor ostatních. Jelikož vliv církve upadal a argumenty antisemitů se zdaleka nezužovaly na oblast náboženskou, nedá se již na této úrovni hovořit o antijudaismu. Jednalo se o antisemitismus v té nejhrubší formě – rasismus – takový, jaký rozhodoval o událostech druhé světové války a jaký v mnoha ohledech známe i dnes: „*Na rozdíl od náboženského antijudaismu, jenž usiloval o pokřtění Židů, i na rozdíl od osvícenců, kteří dávali přednost židovskému ateismu, však protizidovský rasismus jakoukoliv existenci Židů vylučoval. Činil tak na základě „nevyvratitelných“, jakoby samou přírodou daných*

³⁰² Již od počátku 19. století se z iniciativy Napoleona ve Francii scházeli židovští učenci. Cílem společenství bylo především pomáhat Židům v těch zemích, kde vládní složky nebyly nakloněné emancipaci (např. Rusko).

³⁰³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 39. ISBN 978-80-7470-125-2.

³⁰⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 99. ISBN 978-80-86889-59-7.

³⁰⁵ Židovská tematika byla pouze přenesena do jiného díla (z 2560 řádek bylo přeneseno celých 1040), a to do textu M. Jolyho *Dialog v pekle mezi Machiavellim a Montesquiem* (1864, Brusel), jenž byl původně zameran proti Napoleonovi.

argumentů. Jakmile se z židovské nenapravitelnosti stala záležitost krve, dávné středověké přesvědčení o Židech jako bytostech zla dostalo svůj pseudovědecký základ i dějinný výklad: Židé – Semité – stáli v přímém protikladu k čisté árijské rase, kterou prý chtěli zničit.“³⁰⁶

1.2.26 DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A ŠOA

V roce 1924 vydal Adolf Hitler spis *Můj boj* (Mein Kampf). Přiznává v něm, že zpočátku se o Židy příliš nezajímal. Jeho otec se o nich vůbec nezmiňoval a v rodném městě žádného nepoznal. Ve Vídni jich sice žilo zhruba 200 tisíc z 2 milionů obyvatel, avšak jejich specifika si zprvu nevšímal. Dokonce mu přišly nedůstojné antisemitské projevy některých rakouských časopisů. Později však do židovského prostředí pronikl a dospěl k názoru, že se jedná o nekompromisní podnikatele (zmiňuje i obchod s prostitucí) a nadto osoby, které vždy budou jednat jako cizinci. Byť vnímal, že většina rakouských Židů zpočátku nepodpořila myšlenku sionismu, komentoval to slovy: „Zdálo se sice, jakoby jen část Židů schvalovala toto stanovisko a velká většina takové stanovisko odsuzovala a dokonce vnitřně odmítala, ale při bližším pohledu se toto zdání rozletělo jako nepříjemné výpary na čistě účelové výmluvy, neřkuli lhaní. Vždyť takzvané židovské liberální smyšlení neodmítalo přece sionisty jako Židy, ale asi jako Židy s nepraktickým, dokonce snad nebezpečným veřejným vyznáváním svého židovství. Na jejich vnitřní soudružnosti se tím ale nic neměnilo. Tento zdánlivý boj mezi sionisty a liberálními Židy mi byl vbrzku protivný, byl přece veskrze nepravdivý, tedy prolhaný a tudíž se málo hodil k hlásané mravní výši a čistotě tohoto národa.“³⁰⁷ Začal jim vyčítat nošení kaftanů, nedostatečnou hygienu, prolhanost, nevyzpytatelnost, sledování vlastních zájmů, prznění kultury apod. Nakonec dospěl k názoru, že je třeba se proti Židům ohradit, přičemž půjde o boj finanční, náboženský a především rasový: „Čas od času se v ilustrovaných časopisech předvádí dnešním maloměšťákům, že tam či i onde se stal poprvé nějaký negr advokátem, učitelem či dokonce pastorem nebo hrdinským tenorem a podobně. Zatímco přihlouplé měšťáctvo bere na vědomí takovou zázračnou drezúru s úžasem a respektem k tomuto báječnému výsledku dnešního pedagogického umění, dovede z toho Žid velmi mazaně vykonstruovat nový důkaz pro správnost své teorie o rovnosti všech lidí.“³⁰⁸

Adolf Hitler mnohé své názory stavěl na *Protokolech sionských mudrců*, které považoval za reálné, a později je dokonce stanovil jako povinnou školní četbu: „*Jak dalece je existence tohoto národa založena na nepřetržité lži je možno nedostižným způsobem spatřit na protokolech sionistických mudrců, které jsou Židy tak nenáviděny. Mají být zfalšované, jak do světa bez přestání nařikavě vykřikuje "Frankfurter Zeitung", což je samozřejmě nejlepším důkazem o jejich pravosti.*“³⁰⁹

Již v lednu roku 1939 Adolf Hitler na Říšském sněmu prohlásil, že pokud mezinárodní finanční židovstvo rozpoutá válku, bude židovská rasa vyhlazena. O tři roky později, 20. ledna 1942, na konferenci státních sekretářů říšských ministerstev a dalších nejvyšších říšských úřadů v berlínském předměstí Wannasee vystoupil šéf Hlavního úřadu bezpečnosti Reinhard Heydrich s prohlášením, že „konečné řešení židovské otázky“ se týká asi 11 milionů Židů zdržujících se v Evropě. Židé měli být programově vyhlazeni, a to nejen v Německu, ale všude tam, kde Německo uplatňovalo státní moc. Uskutečněním plánu byl pověřen Heinrich Himler – Říšský vůdce SS a šéf německé police.

Rakousko-americký historik Raul Hilberg vypořádal 4 fáze nacistické protižidovské propagandy. Nejprve byli Židé definováni, a to prostřednictvím tzv. norimberských zákonů.

³⁰⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 100. ISBN 978-80-86889-59-7.

³⁰⁷ HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí*. Nezkrác. vyd. Přeložil Stanislav MICHALČÍK. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8.

³⁰⁸ HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí*. Nezkrác. vyd. Přeložil Stanislav MICHALČÍK. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8.

³⁰⁹ HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí*. Nezkrác. vyd. Přeložil Stanislav MICHALČÍK. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8.

Ty byly vydány 15. října 1935 a skládaly se ze dvou složek: zákona o říšském občanství a zákona na ochranu německé krve a německé cti. Říšským občanem mohl být pouze státní příslušník německé či druhově příbuzné krve, čímž byli Židé zbaveni občanství a s ním spojených práv. Došlo k zákazu sňatků mezi Židy a německými říšskými občany a rovněž byl zapovězen mimomanželský styk mezi nimi. Porušení zákona bylo považováno za trestný čin hanobení rasy a hrozil trest smrti. Židovská rasa byla definována na základě biologických a krevních vztahů. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče. V případě dvou či jednoho prarodičů Židů pak existovalo zařazení mezi míšence prvního či druhého stupně, přičemž rozhodovalo i to, zda dotyčný byl členem židovské obce či zda byl ve svazku se židovským partnerem.

Světové mocnosti se pokusily vyostřenou situaci řešit na mezinárodní konferenci, která se konala v červenci 1938 ve francouzském Evianu z popudu prezidenta F. D. Roosevelta. Byť se akce účastnili zástupci 32 zemí, výsledky jednání byly nulové. Německo do konce roku opustila asi čtvrtina celkové židovské populace (150 tisíc osob), ovšem neměli se kam uchýlit. VB již na jaře výrazně snížila kvóty pro přistěhovalectví do Britského mandátu Palestina. Adolf Hitler navíc v listopadu 1941 slíbil jeruzalémskému muftímu Aminu al-Husejnímu, že v případě porážení německé armády na Střední východ, vyhladí všechny Židy setrvávající do té doby v Palestině pod britskou ochranou. Židé byli postupně ostrakizováni, oživaly všechny staré předsudky a docházelo k novým pogromům. V noci z 9. na 10. listopadu 1938 proběhla tzv. křišťálová noc, během níž bylo vypáleno téměř 300 synagog, vyplněno na 7,5 tisíce obchodů a zhruba 30 tisíc osob bylo uvězněno.

Pakliže bylo jasně stanoveno, kdo je Žid, mohl nastat další krok plánovaného řešení. Oním dalším bodem persekuce dle Hilberga bylo vyvlastnění, zbavení práv a svobod. Vzniklo jakési ghetto bez zdí. Židé nesměli navštěvovat některá místa, vykonávat svá povolání (zejména lékařskou či advokátní praxi), být členy spolků, jezdit v MHD a ve vlaku mimo poslední vůz, vlastnit některé věci (telefon, rádio, hudební nástroje), stěhovat se, vycházet po 8. hodině večerní apod: „...*přišel posel z obce s příkazem, abych odevzdal hudební nástroje a psací stroj...Pak přišel jiný posel a žádal šaty a textilie, jiný chtěl zase kožich a mikroskop...Opět přišel posel s příkazem, že nesmím nic prodávat ani darovat, že si musím být vědom, že mi můj majetek nepatří, že jsem vlastně jen správcem posledního obleku, ve kterém chodím, a prošoupaných střeviců. Spravuji tyto předměty a jsem placen jejich užíváním...Byli jsme již mrtví, přišli se ujmut dědictví...*“³¹⁰

V březnu 1939 pak došlo k arizaci židovského majetku, jenž měl být organizovaný a použitý na germanizační cíle, okupační politiku a válečné potřeby. Postupně museli Židé odevzdávat byty, šperky i honosnější oblečení. Byly také likvidovány či přebírány židovské obchody. Do těch, které ještě nebyly zrušeny, byl pak úřady dosazen arizovaný správce „trenhandler“ (situaci popisuje L. Grosman v *Obchodu na korze*). Od února 1940 museli nosit průkazy s viditelným červeným „J“ a od září 1941 si všichni Židé starší 6 let museli na hrud' připínat žlutou šesticípou hvězdu velikosti dlaně s černým nápisem *Jude*, byly rovněž uzavřeny synagogy a modlitebny (shromaždiště podvratných živlů): „*Musíte si obšít rohy u hvězdy, nosit ji na levé straně přímo na srdci, ani o centimetr níž, ani výše, jsou na to přísné předpisy.*“³¹¹

Dalším stupněm v procesu likvidace Židů měla být jejich koncentrace. Za tímto účelem vznikala shromaždiště, ghetta, pracovní a koncentrační tábory. Konečným řešením pak měla být fyzické eliminace židovstva. Zprvu byli jednotlivci či skupiny vražděni policejními jednotkami v dobytých částech Sovětského svazu a byli pohřbíváni do předem vykopaných masových hrobů (asi 750 tisíc obětí). Později byly zkonstruovány speciální automobily s uzavřenou korbou, v nichž byli Židé za jízdy otravováni plynem. Tento otřesný způsob zabíjení byl používán zejména na dobytých územích dnešního Polska a bývalého SSSR.

³¹⁰ WEIL, Jiří. *Život s hvězdou; Na střeše je Mendelssohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*. 4.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. s 32, 59, 75. Česká knižnice, ISBN 80-7106-326-6.

³¹¹ WEIL, Jiří. *Život s hvězdou; Na střeše je Mendelssohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*. 4.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. s 32, 59, 75. Česká knižnice, ISBN 80-7106-326-6.

Přihlédneme-li k faktu, že jeden vůz je po dobu fungování spojován s 90 tisíci oběti, spatřujeme, že snahy nacistů židovstvo vyhladit se stupňovaly. Tyto zvrácené ideje byly naplněny na podzim roku 1941, kdy byly, zejména na území dnešního Polska, budovány koncentrační tábory. Mezi bezpočtem jednotlivých míst (Treblinka, Chelm, Belzec, Sobibor) pak vznikl ten největší – Osvětim (Auschwitz), v němž nalezl smrt více než 1 milion lidí.

*Nikdo však nedokáže psát o tom, co nemá opravdu v sobě, a já mám v sobě toto období, kterému nerad říkám „holocaust“. Nemám ten výraz rád. Vznikl složením dvou řeckých slov: zničení ohněm,*³¹² *hovoří o traumatizujícím zážitku Arnošt Lustig a navrhuje: „Říkejme tomu spíše katastrofa židovského národa, masová vražda, katastrofa způsobená lidmi, která se může opakovat, a nejen Židům.“*³¹³ *Výraz holocaust poprvé použil Elie Wiesel, humanista, aktivista a umělec, nositel Nobelovy ceny míru, a to v románu *La Nuit* (Noc, 1958). Slovo je odvozené z řeckého „holokausto“, česky „celopal“ a původně značí zápalnou oběť. Židé pro události 2. sv. v. většinou používají výraz „šoa“ neboli záhuba, zničení a zmar, čímž odmítají čistě náboženské souvislosti na úkor obecně lidské tragédie. Došlo rovněž k naplnění podmínek genocidy, neboť šlo o promyšlený systém sestávající ze vzájemně provázaných akcí, jež ústily v destrukci základních životních podmínek určité národnostní skupiny za účelem ji vyhubit. Ať už šoa nazveme jakkoliv, hovoříme o 6 milionech obětí a zcela nové tváři antisemitismu.*

Ani po pádu nacismu se však Židé urážlivých nálepek nezbavili. I po válce docházelo k pogromům (např. 1946, Kvelce, Polsko), objevili se antisionisté i popírači holocaustu. Např. francouzský antisemita Maurice Bardeche v knize *Norimberk neboli Zaslíbená země* (1948) tvrdil, že důkazy předvedené během norimberských procesů (1945 - 1946) byly zfalšované. Plyn v komorách sloužil k dezinfekci šatů, svědci nebyli věruhodní. Úmrtí Židů způsobil válečný nedostatek potravin a nemoci. Válku navíc zapříčinili sami Židé. Vznikl rovněž tzv. „mýtus holocaustu“. Termín lze vysvětlit následovně – Židé zfalšovali data týkající se nacistického antisemitismu ve svůj prospěch, své ztráty vyzdvihli nad válečné oběti jiných národů a chytrou propagandou vydírali svět tak dlouho, dokud nedostali povolení utvořit vlastní stát: „*Dosud nejznámějším autorem, který veřejně odmítá podstatné skutečnosti charakterizující holocaust, je Angličan David Irving. V roce 2000 se dokonce ve Velké Británii snažil o odsouzení uznávané americké historičky Debory Lipstadt, která jej nazvala obhájcem nacistů a popíračem holocaustu. Soud jí dal za pravdu a v rozsudku označil Irvinga nejen za „aktivního popírače holocaustu“, ale i „antisemitu a rasistu, který se spolčuje s pravicovými extremisty propagujícími neonacismu.“*³¹⁴

Izrael se stal novým symbolem židovského spiknutí (jde o sídlo Sionistické okupační vlády - ZOG). Roku 1975 označilo valné shromáždění OSN sionismus za formu rasismu (přes odpor demokratických států). Přívrženci komunismu dokonce o sionismu paradoxně hovoří jako o druhu nacismu (neboť Židé lpějí na své vyvolenosti). Izrael bývá často skloňován v souvislosti s kolonizátorstvím a vykořisťováním. I dnes je Židům vyčítána plutokracie, lobby a kapitalismus. Islamistický fundamentalismus pak hlásá nenávisť vůči Izraeli založenou na náboženských odlišnostech. Zpravidla však bývá tato nenávisť spojována i s negativními vztahy fundamentalistů k USA (antiamerikanismus), přičemž vztahy USA a Izraele jsou dlouhodobě dobré. Mezi antisemity samozřejmě patří také neonacisté a hnutí skinheads, jejichž členové se často scházejí na hudebních koncertech a jiných „kulturních“ akcích, přičemž profit slouží k financování webové sítě s rasistickým obsahem.

³¹² WEIL, Jiří. *Život s hvězdou; Na střeše je Mendelssohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*. 4.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. s 32, 59, 17. Česká knižnice, ISBN 80-7106-326-6.

³¹³ WEIL, Jiří. *Život s hvězdou; Na střeše je Mendelssohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*. 4.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. s 32, 59, 17. Česká knižnice, ISBN 80-7106-326-6.

³¹⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 103. ISBN 978-80-86889-59-7.

1.2.27 ALIJA ANEB VZESTUP

Vznik moderního státu Izrael, završený 14. května 1948, byl procesem dlouhodobým a složitým, jemuž předcházela celá řada imigračních vln. V hebrejštině se pro přistěhovalectví vžil výraz alija, a tedy vzestup, cesta vzhůru či „návrat do domu našich otců“. První taková alija probíhala mezi roky 1882 a 1903 a účastnili se jí převážně Židé z Ruska, Rumunska a z Jemenu, kde probíhaly masové pogromy³¹⁵. Do Palestiny tehdy uprchlo 25 – 35 tisíc osob. V souvislosti s první alijou vznikaly také první kolektivy, a tedy společenství agrikulturního rázu, plně soběstačná vyznačující se např. společným vlastnictvím členů.

Druhá přistěhovalcká vlna nastala v letech 1904 – 1914 a týkala se především sionistů a socialistů z východní Evropy, kteří prchali po událostech krvavé neděle 1905³¹⁶. Do země tak přišlo na 40 tisíc Židů z Ruska, Polska a Jemenu. Byly zakládány první kibucy³¹⁷ alias zemědělské či průmyslové osady, jež fungovaly na základě společného vlastnictví. Případný výdělek byl investován do rozvoje kibucu, ovšem pouze za předpokladu, že byla zajištěna veškerá péče kibucníků (šatstvo, strava, vzdělání, zdravotní a sociální péče i kulturní vyžití). Roku 1905 bylo založeno město Tel Aviv³¹⁸ a v Jaffě byla otevřena první hebrejská škola a o tři léta později získali Židé od Osmanů politická práva. Ben Jehuda v tomto období vydal první hebrejský thesaurus. Byla rovněž založena organizace ha-Šomer (spolek hlídačů) zajišťující ochranu židovského osídlení (v té době se jednalo asi o 43 kolonií a 14 kibuců).

Třetí vlna představovala asi 35 tisíc Židů z Ruska, Polska, Litvy a Rumunska, kteří do Palestiny odcházeli v letech 1919 – 1923. Po první světové válce se rozpadla Osmanská říše a území Palestiny připadlo pod správu Velké Británie. Roku 1917 vznikla tzv. Balfourova deklarace, v níž britský ministr zahraničí Arthur Balfour jménem britského impéria vyjadřuje podporu zřízení židovské národní domoviny v oblasti historické Palestiny při respektování občanských a náboženských práv nežidovských obyvatel: „*Drahý lorde Rothschilde, s velkou radostí Vám zasílám jménem vlády Jeho Veličenstva následující prohlášení sympatií s židovskými sionistickými aspiracemi, které bylo předloženo a schváleno kabinetem. Vláda Jeho Veličenstva pohlíží příznivě na zřízení národní domoviny židovského lidu v Palestině, a vynasnaží se, aby tohoto cíle bylo dosaženo, přičemž se jasně rozumí, že nebude učiněno nic, co by mohlo poškodit občanská a náboženská práva existujících nežidovských společenství v Palestině, nebo práva a politické postavení Židů v jakékoliv jiné zemi. Byl bych vděčen, kdybyste mohl předat toto prohlášení na vědomí Sionistické federaci.*“³¹⁹

Dopis byl určen do rukou lorda Lionela Waltera Rotchilda, jenž stál v čele britských sionistů. Samozřejmě, že Židé deklaraci uvítali, méně však arabští obyvatelé kýženého území, jimž oplátkou za pomoc během války Velká Británie přislíbila osvobození. Příliv židovských uprchlíků tak vyvolával konflikty, které britští vojáci ne vždy dokázali eliminovat. K velkým arabským nepokojům docházelo v letech 1920-21 a také 1929-30, kdy byla dokonce zcela vyvražděna židovská komunita v historicky významném Hebronu. Už roku 1920 tak vznikla Hagana (Obrana). Jednalo se o podzemní vojenskou organizaci, jež vykrystalizovala ze

³¹⁵ V Rusku a na Ukrajině docházelo ke stovkám pogromů, a to zejména po atentátu na cara Alexandra II. (1881). Další řada pogromů nastala v návaznosti na revoluční události počátku 20. století a během občanské války (1903-06 a 1917-21). Doktor Pavlát uvádí, že tehdy došlo k 887 větším a 349 menším pogromům v 530 židovských obcích v Rusku a na Ukrajině a zemřelo zhruba 60 tisíc osob. Celkem z oblasti emigrovalo přes 2 miliony Židů. Většina do USA.

³¹⁶ Petrohradští dělníci šli dát carovi petici, v níž žádali např. zrušení cenzury a jiná privilegia, avšak vojáci do davu začali střílet. Ruský lid se přitom snažil o změny již od roku 1825, kdy došlo k marnému povstání tzv. děkabristů. Situaci nepřispívala ani probíhající rusko-japonská válka.

³¹⁷ První kibuc vůbec vznikl roku 1908 v galilejské Deganiji.

³¹⁸ Tel Aviv, v překladu Jarní Pahorek. Byl postaven na předměstí arabské rybářské vesnice Jaffa. Od roku 1949 se jednalo o hlavní město Izraele a dodnes je za něj mnohými považováno (sídlí v něm mnohá velvyslanectví). V roce 2003 byla městská část zvaná Bílé město zapsána do seznamu Unesco (největší soubor modernistických budov na světě).

³¹⁹ 2. 11. 1917: Balfourova deklarace | Archiv Eretz.cz. *Archiv Eretz.cz | zpravodajství z Izraele a Blízkého východu* [online]. Dostupné z: <http://archiv.eretz.cz/?p=6193>.

spolku hlídačů a která stejně tak ochraňovala židovské obyvatelstvo Palestiny (tzv. jišuv). Její jednání byla vesměs nelegální, přestože její členové mnohdy spolupracovali (na vybraných operacích) s britským mandátem.

Mezi lety 1924 – 1928 proběhla v pořadí čtvrtá alija. Jednalo se o 62 – 80 tisíc Židů převážně z Polska (dále Rusko, Rumunsko, Litva, Jemen a Irák), kteří přehali před diskriminací. Jelikož šlo zejména o podnikatele, řemeslníky a měšťany, nesla se tato vlna v duchu budovatelském. Vznikaly přístavy, školy a obchody, rozvíjel se kulturní život. Roku 1925 byla v Jeruzalémě založena Hebrejská univerzita, již shodou okolností otevřel Arthur Balfour.

S nástupem nacismu souvisela pátá alija probíhající mezi lety 1930 – 1939. Ta se týkala především Židů německých, jichž z celkového počtu 250 tisíc imigrantů bylo asi 100 tisíc. Jednalo se především o inteligenci (právníci, lékaři, učitelé), obchodníky, řemeslníky a rovněž o umělce. Vznikl tak například Palestinský filharmonický orchestr. Neutuchaly však arabské nepokoje. Situace se vyostřila zejména v Hebronu roku 1929 a posléze mezi lety 1933-36 v celé zemi. Arabové požadovali po Británii tvorbu samostatného arabského státu, zákaz prodeje půdy Židům, zákaz židovské emigrace a každému Arabovi, který by se Židy spolupracoval (prodal mu půdu) hrozili klatbou. Bylo třeba izolovat židovské a arabské hospodářství. Již roku 1936 zbudovali Židé vlastní telavivský přístav nezávislý na tom jaffském.

I ti největší optimisté ztratili víru v pokojné soužití s většinovým obyvatelstvem hostitelských zemí, když udeřila druhá světová válka. V touze uniknout nejhoršímu opouštěli domovy a mířili v letech 1941 – 1947 do Palestiny v domnění, že jen ve Svaté zemi naleznou mír a klid. Od roku 1939 však Britský mandát zavedl pro uprchlíky, zejména pro jejich počet, striktní pravidla. Povolená kvóta však zdaleka nepostačovala, načež museli Židé volit emigraci nezákonnou, tzv. aliju bet³²⁰. Dostávalo se jim pomoci nejen od Hagany, ale rovněž od Palmachu³²¹ či amerických Židů. S tímto obdobím je spojováno několik neblahých událostí. V prosinci 1940 došlo k potopení lodi Tsar Krum, na jejíž palubě cestovali Židé emigrující do Palestiny z Bulharska. Většina posádky přežila, byla však deportována zpět. Během dubna 1942 potopila sovětská ponorka loď emigrantů s názvem Strumu plavící se pod panamskou vlajkou. Všichni zahynuli. V průběhu srpna 1944 byla loď Mefkura zlikvidována německou ponorkou, přičemž katastrofu přežilo jen pět osob. Červenec 1947 je potom skloňován nejčastěji. Židé plavící se na lodi Exodus do Palestiny nebyli do oblasti vpuštěni. Jelikož internační tábory na Kypru, kam v takové situaci Britové Židy odváželi, byly již přeplněné, plavidlo se navrátilo napřed do Francie, a nakonec zakotvilo v německém Hamburku. Roku 1948 se dožilo asi 1100 z celkových 4500 osob, které na Exodu cestovaly. Plavba Exodu a dále politická, bezpečnostní a sociální situace v Palestině před i po vzniku státu Izrael je brilantně popsána v knize Liona Urise *Exodus*.

Vzápětí po roce 1948, během prvního roku existence samostatného státu, do země přišlo na 250 tisíc imigrantů a během následujících čtyř let dorazilo dalších 700 tisíc Židů z celého světa. V 50. letech přistěhovalectví umklo, neboť udeřila ekonomická krize a východní blok nadto emigraci zakázal. Za zmínku přesto stojí marocká (1956 – 1960)³²², egyptská (1956, viz níže) a tuniská (1956)³²³ alija. Sovětská, argentinská³²⁴, francouzská či severoamerická

³²⁰ Bet je druhým písmenem židovské abecedy a v případě emigračních vln symbolizuje nezákonnost.

³²¹ Založeno roku 1941 Haganou a Britským mandátem za účelem napomoci britským vojenským silám v boji proti nacistické hrozbě. Británie však svou podporu o dva roky později stáhla a Palmach se stal nelegální organizací, jejíž členové mimo jiné napomáhali nelegální emigraci Židů do mandátu (odkup a oprava starých lodí, falšování dokladů atd.).

³²² Maroko se mělo stát nezávislou zemí a arabští nacionalisté se stali židovskou hrozbou. Židovská zpravodajská služba známá pod zkratkou Mosad tak utvořila roku 1955 v Paříži základnu mající za úkol jednak vybudovat v Maroku židovskou obranu, jednak organizovat emigraci do Izraele. Přes značné obtíže nový vládce migraci povolil a všichni Židé zemi opustili v 60. letech.

³²³ Francouzi bojovali s Tunisany o námořní základny a místní Židé se obávali arabské nenávisti v případě, že se Francouzi stáhnou.

³²⁴ Roku 1994 došlo k útoku na Židy v Buenos Aires (90 obětí).

emigrační vlna. I takové se objevovaly. Po roce 1990 pak šlo zejména o Židy z jižní Afriky a Francie³²⁵, Indie (Bnej Menaše – potomci ztraceného desátého kmene, děti Manasese) a o téměř 200tisícovou postsovětskou vlnu. Buď odcházeli do země rovnou či tam kupovali půdu do budoucna. Podporovali finančně školy a podíleli se na kulturním životě země.

1.2.28 VZNIK STÁTU IZRAEL

Roku 1947 rozhodlo valné shromáždění OSN o rozdělení Britského mandátu Palestina na židovský a arabský stát. Arabská strana dohodu odmítla. Židé návrh přijali, byť území, jež měli spravovat, nebylo jako stát životaschopné. A tak 14. května 1948 vyhlásil Izrael nezávislost.

První vojenský konflikt na sebe nenechal dlouho čekat. Arabské armády židovský stát napadly okamžitě po jeho založení. Jednalo se o spojenectví Jordánska, Egypta, Libanonu, Sýrie, Iráku, Jemenu a Saudské Arábie. Izrael, za notné podpory Československa (viz str. 161) však uhájil svou existenci. Rozšířil navíc svá území³²⁶ a zásadně se také změnila struktura obyvatel Palestiny. Z arabských zemí uprchlo asi 600 tisíc Židů do Izraele, zatímco 400 – 800 tisíc dosavadních obyvatel izraelského území odešlo. Západní břeh Jordánu spolu s východní částí Jeruzaléma připadla Jordánsku a pásmo Gazy zase pod správu Egypta. Palestinští uprchlíci – Arabové – se jen výjimečně mohli asimilovat mezi obyvatele okolních arabských států, většinou žili buďto v táborech speciálně za tímto účelem zřízených v sousedních zemích, případně byl tábor zřízen na území „nikoho“ přímo v dnešní Palestině³²⁷.

Další konflikt nastal v 50. letech, kdy v rámci sinajské krize Egypt znárodnil Suezský průplav a zamezil Izraeli přístup do Suezu i do Rudého moře, a to přes námitky OSN. Jelikož se situace nelepšila, Izrael obsadil pásmo Gazy a společně s Francií a VB zaútočil. Ve finále byly k Suezu vyslány jednotky OSN. Izrael se stáhl z Gazy, avšak získal zpět přístup k Rudému moři. Politický vliv Británie a Francie byl na Blízkém východě oslaben. Triumfující Egypt uzavřel spojenectví se SSSR.

Mezi 5. – 10. červem roku 1967 trvala tzv. šestidenní válka. Izrael v ní čelil unii Egypta, Sýrie, Jordánska, Iráku, Saudské Arábie, Súdánu, Tuniska, Maroka a Alžírsku. V květnu téhož roku Egypt vyzval jednotky OSN umístěné od suezské krize u jeho hranic, aby místo opustily. Jakmile tak OSN učinilo, umístil Egypt při hranici s Izraelem 1000 tanků a 100 tisíc vojáků posílených spojenci a uzavřel Tiranskou úžinu (jediný přístup Izraelců k Rudému moři) pro izraelské lodě. Konflikt započal útokem Izraelců na egyptskou letadlovou základnu. Na konci necelého týdne bojů ztratil Egypt kontrolu nad Gazou a Sinají, Jordánsko přišlo o Východní Jeruzalém a celý západní břeh Jordánu (1 milion obyvatel) a Sýrie ztratila strategické Golanské výšiny, z nichž do té doby pravidelně ostřelovala židovská města přes Galilejské jezero³²⁸.

³²⁵ Zejména v 80. letech docházelo ve Francii, Bruselu a dále v Turecku k útokům na synagogy.

³²⁶ Jednalo se o 21% rozlohy navíc oproti plánu OSN a nadto o západní část Jeruzaléma. Do roku 1967 však měli Židé zakázáno vstupovat do jeruzalémského Starého Města.

³²⁷ Palestinští Arabové dodnes nemají stejná práva jako obyvatele hostitelské země. Např. v Libanonu žijí zcela mimo obyvatelstvo, jelikož vládnoucí třída má strach z narušení křehké rovnováhy mezi křesťany, šíity a sunnity. Egypt v Gaze uzavřel palestinským Arabům vstup do země a udržoval je v táborech na území Gazy, kterou tehdy spravoval. Celopalestinská vláda se sídlem v Gaze byla po pokusu získat větší autonomii v oblasti Egyptem rozprášena. Arabské státy tehdy, stejně jako dnes, používaly palestinské uprchlíky jako diplomatickou kartu v politickém boji proti Izraeli. V rámci mezinárodní dohody dokonce zakázaly Palestince přijímat mezi sebe a udělovat palestinským uprchlíkům jiné než palestinské občanství, aby tito neztratili svoji integritu. Toto uměle udržované napětí přispělo sice k tomu, že Palestinci se skutečně národně profilovali, zároveň však zcela zbytečně posílilo jejich odpor k židovskému sousedu.

³²⁸ Syřanům mimo jiné vadil izraelský zavlažovací systém, který čerpal vodu z Galilejského jezera. Na Golanských výšinách dodnes působí jednotky OSN. Izrael území roku 1981 de facto anektoval, avšak tento krok byl OSN odsouzen. Golany jsou i nadále považovány za svrchované území Sýrie, byť roku 2019 prezident Trump podepsal dekret, kterým USA uznává izraelskou suverenitu nad Golanskými výšinami.

Následovaly další konflikty – válka opotřebovací (1967-70), jom kupirská (1973)³²⁹ či I. a II. libanonská válka³³⁰. Vznikla Organizace pro osvobození Palestiny (OOP), dále Hamás (nadšení) a tedy Hnutí islámského odporu³³¹, Fatáh (dobytí) a tedy Palestinské národní osvobozené hnutí³³² a Hizballáh čili Strana Alláhova³³³. Pod záštitou Fatáhu údajně vznikla také palestinská skupina Černé září, která se přihlásila k únosu a následně masové vraždě 11 izraelských sportovců, k čemuž došlo během olympiády v Mnichově roku 1972³³⁴. Došlo také k několika intifádám (procitnutí) a tedy arabským lidovým povstáním. První probíhalo roku 1987 v pásmu Gazy za podpory OOP a Hamásu. Mezi hlavní projevy intifády patřily demonstrace, grafity, stávky, pálení pneumatik, bojkoty a házení kamenů, stavění barikád i ojedinělé teroristické akce (Molotovovy koktejly, granáty). Druhá intifáda (Al aksá) se konala v roce 2000. V létě roku 2000 mělo po dlouhodobých sporech dojít k ústupkům ze strany Izraele (měly být staženy jeho síly z Libanonu a mělo dojít k dohodě s Palestinci). Jásir Arafát však k patřičnému kroku neměl podporu Hamásu a Ehud Barak pozbýval dostatečnou podporu Knesetu (izraelský parlament). Vyjednávání v americkém Camp David sice slibovalo úspěchy, avšak po sérii politických a diplomatických faux pasů nastalo povstání nově spojené s explozí, střelbou, útoky a sebevražednými atentáty. V současnosti se rovněž hovoří o třetí intifádě (nožová), ovšem tvrzení je sporné. Nejedná se o klasický průběh, nýbrž o sporadické útoky sečnými zbraněmi, svou roli také sehrávají moderní média.

1.2.29 IZRAEL DNES

Zřízení státu samozřejmě nepřijali všichni Židé pozitivně. Např. ortodoxní vyčítali sionistům troufalost, neboť až Mesiáš měl právo přivést roztroušený národ zpět do Zaslíbené země. Po přečtení historických kapitol se však nabízí otázka, zda by bylo moudré na spásu čekat, pakliže bylo možné ji vyjít vstříc.

Moderní Izrael byl sice založen jako domovina pro židovský lid, který po tisíce letů ve vyhnanství, a zejména po zdrcujících událostech během druhé světové války, toužil po vlastním území. Na druhou stranu, historický, politický i geografický vývoj neumožnil, aby se

³²⁹ Jinak také ramadáňová. Arabské země včele s Egyptem a Sýrií zaútočily na Izrael během svátku Jom kipur, a to na Golanech a v Suez. Hlavním mírotvůrcem se stal ministr zahraničí USA Henry Kissinger, díky rozhovorům Krok za krokem. V závěru roku proběhla konference OSN, na němž bylo dohodnuto, že do Suez se přemístí jednotky OSN a Golany zůstanou Izraeli, avšak v linii doteky bude rovněž OSN.

³³⁰ V I. válce napadl Izrael Libanon jako v reakci na libanonský pokus o atentát na izraelského velvyslance ve VB. Konflikt si vyžádal tisíce arabských obětí a rozdělil izraelskou společnost na přívržence války a na ty, kteří tvrdili, že šlo jen o politický alibismus. Oficiálně byl konflikt ukončen až roku 2000. Značnou roli sehrála také OOP, a tedy Organizace pro osvobození Palestiny, kterou Izraelci vytlačili z jihu Libanonu, ovšem zároveň situace přispěla ke vzniku Hizballahu. Právě mezi Hizballáhem a Izraelem propukla II. libanonská válka, která skončila nerozhodně.

³³¹ Vznik 1987, jedná se o odbočku Muslimských bratří. Hlavním cílem organizace je boj proti Izraeli a ustanovení islámského státu v Palestině. Skládá se z politické frakce (podpora chudých, zejména v pásmu Gazy) a z frakce militantní. V roce 2006 vyhráli volby do Palestinské národní správy. Dnes jsou na seznamu teroristických organizací. Kořeny org. lze najít v Egyptě.

³³² Hlavní palestinská politická strana. Jednou z jejích frakcí je OOP (Organizace pro osvobození Palestiny). Jedná se o nacionální a socialistické hnutí. Patří pod něj i řada militantních skupin. Jako jediná není tato organizace na seznamu teroristických organizací. Roku 2006 ztratili většinu ve prospěch Hamásu. Hlavní moc mají na západním břehu Jordánu. Byla založena roku 1959 členy palestinské diaspory (hlavně inteligencí) v oblasti Perského zálivu. Mezi zakladatele patřil i Jásir Arafat. Roku 1965 měli na svědomí první teroristický útok (na rozvěděč vody v Galileji).

³³³ Libanonská šíitská politická a militantní strana založená v Libanonu roku 1982. Prosazuje vojenský odpor vůči Izraeli (hlavně během izraelské invaze do Bejrútu – Usáma bin Ládín přirovnal útoky 11. září k útokům na Bejrút). Jsou podporováni Iránem a Sýrií. Jde o mezinárodní teroristickou organizaci. Cílem je zničení Izraele a tvorba islámského státu, stejně tak oslabení moci USA a VB na Blízkém východě.

³³⁴ Akce nesla krycí název "Irkita a Biram" (jména dvou galilejských vesnic) a byla uskutečněna jako odvěta za izraelskou ofenzivu v Galileji.

Židé navrátili do Země zaslíbené tak, jak ji většina z nich před tisíci let opustila. Jednak bylo území Římany pojmenováno Palestina, jednak se v kraji usadily arabské národy, z nichž většina konvertovala k islámu, Jeruzalém už nebyl centrem pouze jednoho, nýbrž tří světových monoteistických náboženství, vlivem počasí a věků se Galilejské jezero i Mrtvé moře zmenšily apod.

Podle ortodoxních Židů, skupiny, jež se řídí původními pravidly a jejíž zástupci třímají v rukou hlavní ceremonie (svatby, pohřby) v dnešním Izraeli, se Židem stává ten, kdo se narodí židovské matce, nebo konvertuje podle halachy³³⁵. Jiné možnosti jsou předem vyloučeny. Okamžitě se tedy rozplývají myšlenky na to, že by snad rozhodovala krev vzdálených příbuzných, předků, otců, že by židovství znalo pojmy jako „poloviční“ nebo „čtvrtinové“ či jinak na části dělené židovství³³⁶: „Židovství takové termíny nezná. Uznává jen Židy a ty, kdo Židy nejsou.“³³⁷ A přesto po událostech 2. sv. v., během níž byli za Židy označeni i ti, již de facto Židy ani židy nebyli, nemohl Izrael těmto osobám upřít nárok na občanství, a proto i hledisko národnostního a náboženského složení obyvatel se od minulosti liší: „Po založení státu Izrael roku 1948 by bývalo nemožné odmítat přistěhování do Izraele lidem, kteří přežili holocaust, ale z nichž teprve Hitler udělal Židy. Norimberské zákony...vynalezly „polovičního žida“, „čtvrtinového Žida“, a dokonce „osminového Žida“.“³³⁸

Dnes je situace v zemi následující: celkem má Izrael 8,3 milionu obyvatel. 75,4% obyvatel tvoří Židé, 20,6% jsou Arabové a 4% menšiny (křesťané, Drúzové). Izraelec se tudíž nerovná Žid.

A přesto, jak se zdá, bludný Žid ahasver, o němž vypráví ne jeden příběh, dospěl do cíle své cesty a přes všechna příkoří se navrátil do země svých otců: „Vždycky tu byly otázky se zřejmými politickými důsledky – zda jsou moderní Židé většinou konvertité, nebo skutečně odvozuji svůj původ od starověkých Izraelitů. Na konci 90. let se k badatelům, kteří původně zkoumali CMH, přidali špičkoví genetikové z USA, Evropy, Jižní Afriky a Izraele a společně iniciovali rozsáhlou studii zaměřující se na mužskou linii a doufali, že by jim mohla podat jasný obrázek o židovském původu. Shromáždili vzorky DNA od téměř 1400 mužů, Židů a nežidů, z celého světa a snažili se najít společné datové markery. To, co objevili, jim vyrazilo dech. Obrovská většina židovské populace z celého světa – ať jsou to Aškenázové, Sefardé, indiští či orientální Židé nebo černí afričtí Židé (s výjimkou černých Židů z Etiopie, tzv. „falašů“) – má společný blízkovýchodní původ v mužské linii, kterou lze vystopovat až do starověkého Izraele, čtyři tisíce let zpět, kdy podle Bible Abraham založil izraelskou linii.

³³⁵ Židovský náboženský zákon, z hebrejského slova „jít“ či „měnit“, jedná se o duchovní cestu, po níž se má Žid ubírat, protože jej Bůh na ni obdařil zvláštním úkolem – Budete mi v království knězi, pranárodem svatým, Ex 19,6.

³³⁶ Norimberské zákony, 1935.

³³⁷ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-97-8. Dle ortodoxních Židů, již drží v rukou hlavní izraelský rabinát, je tzv. halachickým Židem, a tedy Židem podle práva buď dítě narozené ženě, jež sama byla halachickou Židovkou, nebo ten, kdo konvertoval podle halachy (podstoupil gijur). Jen taková osoba je počítána do midjanu a je vyvolávána ke čtení Tóry. Ne všechny odnože judaismu trvají na matce Židovce. Progresivní židovství uznává dítě Židem i v případě, je-li Židem otec, neboť díky testům je možné určit otcovství s jistotou.

³³⁸ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010. s. 20. ISBN 978-80-87029-97-8. V současnosti se stav mění. Rabinát v Izraeli je v rukou ortodoxních. Ti jednak neuznávají konverzi provedenou jinými než ortodoxními rabíny a zároveň neprovádějí sňatky mezi židovským a nežidovským partnerem. Kdo se chce v Izraeli oženit, musí přestoupit k judaismu: „Pro mnohé je to velmi ponižující zkušenost. Ve své vlasti být jako Žid určen a v Izraeli nebyť uznán za Žida...Mnozí takoví židé-nežidé, liberální, konzervativní a jiní občané, kteří neakceptují monopol rabinů, si odskočí na úřední obřad na Kypr a pak se vrací do Izraele...Jenže děti z takového manželství tak nejsou Židé, jestliže jejich matka není Židovkou...“ (str. 21).

Jinými slovy, jak to řekl vedoucí výzkumného týmu Michael Hammer: „Jsme skutečně jedinou etnickou skupinou pocházející ze Středního východu. I když vypadáte jako jiní Evropané, máte modré oči a světlou pleť, vaše (mužské) geny říkají, že jste ze Středního východu.“³³⁹

Celkově žije na světě zhruba 15 milionů Židů. Asi 70% tvoří Aškenazim. Z nich přebývá téměř polovina v Izraeli, další žijí hlavně v USA³⁴⁰ a v Evropě³⁴¹. Zbylých 30% je tvořen sefardim, z nichž rovněž 50% žije v Izraeli a ostatní v Latinské Americe³⁴² a ve Francii, dále Mizrachim, z nichž většina žije v Izraeli a menšina v arabských zemích, Falaši a tedy beta (černými) Židy původem z Etiopie, Tejmanim spojenými s Jemenem, Bnej Menaše z Indie, Ibn Bnej Jisrael z Nigérie, Kchaj.feng z Číny.

Izrael jako takový, jak bylo řečeno výše, má téměř 9 milionů obyvatel, z toho necelých 80% jsou Židé a pouhá čtvrtina je religiózní. A charakter víry těchto lidí, idea, po jejímž naplnění touží, jak ji půvabně zformulovali autoři českého židovského časopisu *Šavua tov*³⁴³, je mnohem více filosofická a snová nežli pragmatická a uzurpátorská: „*Učini-li slib nezadaná dívka, jež žije v otcovském domě, má její otec právo zrušit slib, uzná-li to za vhodné. Do jisté míry tu lze najít paralelu s židovským národem: dokud žije v „domě“ národů světa- v exilu, je závislý na vůli a rozmarech hostitelských národů. Když se dívka zasnoubí (kidušin), právo otce zrušit její sliby se omezí, přesto, že dívka dosud žije v otcově domě- otec nesmí zrušit její slib, leda by s tím souhlasil i dívčin nastávající muž. Podobně i židovský národ: obrátí-li své srdce k B-hu³⁴⁴, moc národů světa nad ním se oslabí. Když pak dívka opustí rodičovský dům, aby žila se svým manželem, otec zcela pozbuje práva zrušit vůli své dcery, toto právo přejde na manžela; a tak i národy světa ztratí jakoukoli moc nad židovským národem, jestliže se národ plně obrátí k B-hu a sjednotí se s Ním; pak židovský národ dosáhne duchovní svobody, bude chtít naplnit Tóru a dokáže to udělat bez jakýchkoli potíží. To je podstatou geula vykoupení, po němž toužíme. Žijeme v posledním, dlouhém exilu a žijeme v naději, že právě my prožijeme konečné vykoupení.“³⁴⁵ Fikční teorie židovského státu tedy postrádá logiku, neboť kromě prostoru by chyběla fanatickému národu uchvatitelů lidská základna i duchovní přesvědčení.*

Státní hymnou Izraele je píseň Ha-tihva (naděje), jejíž melodie je pravděpodobně inspirovaná Smetanovou Vltavou (viz str. 161). Hlavním městem je Jeruzalém. Nejvyšší hora Har Meron³⁴⁶ nedosahuje výšky Sněžky (1208 m. n. m.). Oficiálním jazykem je hebrejšтина, zvláštní status platí pro arabštinu. Jde o parlamentní republiku. Prezidentem je Reuven Rivlin a premiérem knesetu Benjamin Netanjahu. Měnou jest šekel.

³³⁹ *Maskil*, měsíčník židovské liberální společnosti *BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/10.pdf>.

³⁴⁰ V USA žije zhruba 5,3 milionu Židů, podobně jako v Izraeli. V Kanadě žije cca 300 tisíc Židů.

³⁴¹ V Evropě žijí zhruba 2 miliony Židů (Francie 0,5 milionu, VB 0,25 milionu, Rusko 0,25 milionu, Německo 0,25 milionu, Ukrajina 0,1 milionu)

³⁴² V Argentině žije asi 250 tisíc Židů.

³⁴³ Týdeník *Šavua tov* (Dobrý týden) vydává společnost *Judaica Holešov*. Obsahuje týdenní výklady sídru a haftary a časy začátku a konce šabatu a modliteb. Každý týden se čte jiný úsek Tóry (paraša) a rovněž pasáž z prorockých knih (haftara). Haftara je součástí týdenního čtení od dob, kdy bylo čtení i studium Tóry zakázáno (2. st. př. o. l. za Antichona), načež text Pentateuchu nahradili kněží podobnými pasážemi z prorockých knih a tradice se udržela i po té, kdy se opět mohlo číst i z Tóry.

³⁴⁴ V celém textu je slovo Bůh z respektu citováno v upraveném znění B-h. Koresponduje to s tradicí zákazu jméno Boží vyslovovat nahlas.

³⁴⁵ [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/5768/bemidbar/matot.pdf>.

³⁴⁶ Jako nejvyšší bod bývá udáván i vrch Hermon (2 814 m. n. m.), který se však nachází na sporném území Golanských výšin.

1.3 ÚVOD DO ŽIDOVSTVÍ

1.3.1 ZÁKLADNÍ TEXTY

1.3.1.1 TANACH

Stěžejním textem, o nějž se Židé opírají, je samozřejmě *Starý zákon* a tedy *Tanach*. Jedná se o soubor hebrejsky a aramejsky³⁴⁷ psaných posvátných textů. Slovo Tanach je přitom akronymem vzniklým spojením počátečních písmen názvů jednotlivých jeho součástí, a totiž *Tóry*, *Proroků* (Nevi'im) a *Spisů* (Ktuvim). Alternativně se Tanachu říká *Mikra* (Učení), *Hebrejská bible* či zkráceně *Tóra*.

Tanach se z velké části kryje s křesťanským *Starým zákonem*, ovšem pouze s jeho protestantskou verzí, jelikož v katolické alternativě *Bible* byly kanonizovány³⁴⁸ i texty, které v židovské a protestantské tradici mají své místo mimo soubor základních spisů.³⁴⁹

Hebrejská bible se dále dělí na tři části³⁵⁰ – *Tóru*, *Proroky* a *Spisy*, přičemž *Tóra*³⁵¹ je jádrem celého židovského učení. Je rovněž známá pod názvy *Pět knih Mojžíšových* respektive *Pentateuch*³⁵².

Pěti knihami Mojžíšovými jsou myšleny následující tituly: *Genesis* (Eden, potopa, Abrahám, Izák, Jákob, Josef), *Exodus* (Mojžíš), *Leviticus* (obětiny, svátky, kněžství), *Numeri* (první a druhá generaci Izraelitů ve Svaté zemi, sčítání lidu), *Deuteronomium* (*Desatero* pro laiky).

K části zvané *Proroci* patří specifická skupina textů pojednávající o výrocích a činech slavných mudrců (často jsou autory oni sami): *Kniha Jozue*, *Kniha Soudců*, *První kniha Samuelova*, *Druhá kniha Samuelova*, *První kniha královská*, *Druhá kniha královská*, *Kniha Izajáš*, *Kniha Jeremjáš*, *Kniha Ezechiel* a *Dvanáct proroků* (*Ozeáš*, *Jóel*, *Ámos*, *Abdijáš*, *Jonáš*, *Micheáš*, *Nahum*, *Abakuk*, *Sofonjáš*, *Ageus*, *Zacharjáš*, *Malachiáš*).

Do *Spisů* patří texty různého charakteru (poezie, apokalypsy, mudrosloví, modlitby apod.). Řadíme sem následující knihy: *Žalmy*, *Jób*, *Přísloví*, *Píseň písní*, *Rút*, *Pláč*, *Kazatel*, *Ester*, *Daniel*, *Ezdráš*, *Nehemjáš*, *První a Druhý Paralipomenon* (Knihy kronik).

Nutno si uvědomit, že soubor starozákonních knih nevznikl najednou jako jednotný celek, naopak jednotlivé části byly postupně dotvářeny a to v horizontu přibližně tisíciletém: „*Pokud si takovou knihovnu představíme pro srovnání v českém jazykovém prostoru, zabírala by knihy od dob svatého Vojtěcha (+997)*.“³⁵³ Proto také není divu, že se od sebe dílčí spisy liší. Neděje se tak pouze obsahově, nýbrž i formálně. Kromě nových historických postav a politických

³⁴⁷ Kniha Daniel, Ezdráš, 1 věta v Jeremjášovi a 1 sousloví v Genesis, psáno hebrejskou abecedou.

³⁴⁸ Kánon neboli ustálený počet knih, které se používají jako slovo Boží při bohoslužbě.

³⁴⁹ Knihy Makabejské, Júdit, Tóbit, Sírachovcova. Moudrosti, Báruk, dodatky ke knihám Danielovým a ke knize Ester. Potvrzeno na čtvrtém zasedání tridentského koncilu roku 1546. Čtení dle kapitol bylo zavedeno ve 13. století v Paříži a členění na verše pochází z 16. století. KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 11. ISBN 80_7192-466-0.

³⁵⁰ Dělení Tanachu na 3 části lze doložit od dob Druhého chrámu. Jedná se o 24 spisů.

³⁵¹ Hebrejsky (בראשיתתורה) Zákon, Učení. Jedná se o prvních pět knih hebrejské bible: Genesis ; *Be-rešit*), Exodus (שמות *Šemot*), Leviticus (ויקרא *Va-jikra*), Numeri (במדבר *Ba-midbar*), Deuteronomium (דברים *Devarim*). Někdy se tímto názvem označuje celý Tanach včetně Proroků (Nevi'im נביאים) a Spisů (Ktuvim כתובים).

³⁵² Řecky „pět knih“.

³⁵³ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 12. ISBN 80_7192-466-0.

událostí s sebou totiž vývoj přináší také pokrok. Čtenář se choval jinak v samých počátcích biblického programu a jiné nároky kladl na text po deseti stoletích evoluce. Zmíněná situace se v *Hebrejské bibli* odráží zejména v rozvoji nových literárních druhů³⁵⁴ a žánrů³⁵⁵: „*Ve Starém zákoně se například nacházejí velmi stará lidová vyprávění, která se po celá staletí ústně tradovala ještě před svým písemným zachycením. Máme-li vyjmenovat alespoň několik z obsažených druhů, jsou to rodinné ságy, rodokmeny, hrdinské písně, zákoníky, kroniky z prostředí hrdinského dvora, prorocká slova, varování a útěchy, slova zaslíbení, naučná vyprávění, přísloví, hymny z chrámové liturgie, žalozpěvy.*“³⁵⁶

Snadno si nyní zodpovíme otázky: S jakým záměrem autoři text tvořili? Je zapotřebí každou větu *Tanachu* brát doslova?

Každý vykladač Písma³⁵⁷ musí, jak pravil II. Vatikánský koncil,³⁵⁸ „*dbát přesně daných forem myšlení, řeči a vyprávění, které jsou podmíněny okolnostmi, jež panovaly za dob autora, jako forem, které byly tenkrát obvyklé v každodenním životě,*“ a to zejména proto, aby přesně pochopil pravý obsah Božího sdělení, a to následně mohl podobným, avšak aktualizovaným, způsobem předat svým současníkům: „*Bůh hovořil v Písmu svatém skrze člověka podle způsobu člověka.*“³⁵⁹

Není tedy nutné hledět na biblický obsah jako na historickou zprávu. Důležitější je snaha odhalit, v jakém období text vznikl, s jakým literárním žánrem se setkáváme, proč jej autor zvolil, jaké toužil předat poselství. Na tomto základě pevně uchopit myšlenku textu a pomoci ostatním čtenářům ideu aktualizovat, zasadit do soudobého rámce: „*V tomto smyslu nejsou zvláštní události, jako například Jonášovo přežití v břiše velryby, nijakým problémem. Jestliže je zajetí v rybích útrobach ještě dnes platným obrazem pro stav nejzazšího ohrožení, bezvýchodnosti a smrtelné nouze, ze které může člověka zachránit pouze Bůh, potom se nás vyprávění dotkne ještě osobněji, než kdybychom jej brali pouze jako líčení již dávno minulého jednorázového děje. Neboť v takovém případě tento biblický text nehovoří pouze o Jonášovi, nýbrž i o nás.*“³⁶⁰

1.3.1.2 TÓRA A JEJÍ AUTORSTVÍ

Bible se počíná *Tórou*: „*Toto hebrejské slovo označující „nauku“, „pokyny“ zahrnuje v užším slova smyslu mojžíšovský zákon, souhrn všech nařízení, která se vztahují k zjevení Boží vůle, jak se ho dostalo Mojžíšovi.*“³⁶¹

Nejen v židovské tradici byl za autora *Pentateuchu* považován Mojžíš, a to až do 18. století,

³⁵⁴ Lyrika (přírodní, milostná, meditativní), epika (velká, střední, malá), drama (absurdní, vědecko-fantastické, historické)

³⁵⁵ Žánry (epické – bajka, legenda, pohádka, lyrické – píseň, óda, žalm, lyrickoepické – balada, romance, dramatické – tragédie, komedie, veselohra)

³⁵⁶ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 13. ISBN 80_7192-466-0.

³⁵⁷ Ve školním prostředí tzv. facilitátor.

³⁵⁸ II. Vatikánský koncil, Věřoučná konstituce o Božím zjevení, č. 21.

³⁵⁹ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 13. ISBN 80_7192-466-0. Lze aplikovat i na Hebrejskou bibli.

³⁶⁰ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 13. ISBN 80_7192-466-0.

³⁶¹ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 15. ISBN 80_7192-466-0.

kdy byly biblické texty podrobeny systematickému kritickému bádání. Vědci rozebrali text do nejmenších podrobností a dospěli mimo jiné k následujícím závěrům: O Mojžíšovi se hovoří ve třetí osobě. V textu se objevují rozdílné styly řeči. Byly konstatovány mezery v textových souvislostech. Text obsahuje dublety/zdvojování. Mnohé pasáže se nevztahují k putování pouští (Mojžíšův život), nýbrž k usedlému životu a k přítomnosti chrámové stavby. Z poznatků vyplynul závěr, že svitky byly nejen tvořeny více autory, nýbrž že text byl sestavován v delším časovém rozmezí (desítky/stovky let).

V onen slavný den, kdy Hospodin uzavřel smlouvu s Abrahamem, Josefovým pradědečkem, prozradil proroku následující: „*Řekl tedy Bůh Abrahamovi: To zajisté věz, že pohostinu bude sítě tvé v zemi cizí a v službu podrobí a trápití je budou za čtyři sta let. Však národ, jemuž sloužiti budou, já souditi budu; a potom vyjdou s velikým zbožím. Ty pak půjdeš k otcům svým v pokoji a pohřben budeš v starosti dobré. A čtvrté pokolení sem se navrátí.*“³⁶²

Výše uvedená citace potvrzuje, proč je nesnadná i datace vzniku textu. Všimněme si, že Hospodin varuje Abrahama před tím, že v budoucnosti čeká jeho potomky čtyři sta let dlouhé zajetí, ježž on sám následně ukončí svým spravedlivým soudem, načež se čtvrtá generace vyvoleného národa vrátí do Kanaánu. Jak prozradí následující kapitoly, Hospodin se nemýlil. Mohl by snad? Jak si však varování vysvětlují vědci? Všechny jasnoviděcké pasáže mohou být vědci vnímány jako důkazy toho, že text, respektive příběh, vznikl až po předpovězené události, přičemž ta bývá zpravidla historicky potvrzená (potopa, Exodus). Jde tedy o relativní chronologii, tzv. post-quem.

Další bádání vedlo k rozlišení čtyř základních pramenů vzniku Tóry. Hypotéza je platná, přesto, jak píše Johanna Koppová, jde o „srozumitelnou, vpsledku však neprokazatelnou domněnku“³⁶³.

První zdroj je datován do 10. století př. o. l., kdy měl neznámý autor pocházející pravděpodobně ze dvora krále Šalamouna sebrat nejstarší náboženské tradice Izraele, sepsat je a doplnit o své teologické vysvětlení. Tyto příběhy sahaly do dob Mojžíšových či ještě do hlubší minulosti. Jelikož v kapitole věnované prvnímu setkání Proroka s Hospodinem je použito Boží jméno JHVH, je první autor nazýván „Jahvista“ a lze o něm prohlásit, že: „*Tvoří živým stylem lidových vyprávění. O Bohu hovoří bez zábran v antropomorfismech (antrópas = člověk, morfé = tvar), tzn. v obratech, které Bohu přisuzují lidskou podobu či pocity. Je zde řeč o „Boží paži“, „Božím dechu“, o „Boží radosti“, „hněvu“ či „lítosti“ apod.*“³⁶⁴

Nyní je vhodné zmínit se o hebrejštině, která nevyužívá mnoho abstraktních pojmů. Naopak obrazné vyjadřování je vidět všude. Např. pro „moc“ využívá hebrejšťina spojení „silná paže“, „myslet“ se vyjadřuje slovy „hovořit v srdci“ a „nenávidět“ je překladem lexémů „dát na druhé místo“. Bohatý král Šalamoun vlastní podle Tóry „stříbra jako kamení“ a Bůh je srovnávám se „skálou“ či „světlem“.

Koppová upozorňuje na fakt, že nelze tato přirovnání respektive výrazy chápat doslovně, stejně jako doslovně nevnímáme frazémy (pukal smíchy, spadl z višně). Hebrejci zkrátka podstatu věcí často vysvětlují za pomoci etiologie, tedy vyprávějí o jejich původu. Proto se

³⁶² Gn 15, 13-16.

³⁶³ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 15. ISBN 80_7192-466-0.

³⁶⁴ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 16. ISBN 80_7192-466-0.

v *Genesis* i v *Exodu* dozvídáme historii Praotců, abychom lépe pochopili jádro událostí následujících.

Jako druhé v pořadí vznikají v 8. století př. o. l. na severu Kanaánu spisy Elohistovy zachycující „Izraelovy zkušenosti z oblasti víry“. Bůh je ve sbírce nazýván „Elohím“. Charakteristiky Elohíma a JHVH se liší především v přístupu k lidem, neboť Elohím³⁶⁵ hovoří ke věřícím prostřednictvím andělů či snů. Sám na zemi neschází, promlouvá ke svému stádu z nebes, tedy udržuje si jistý odstup.

„El“ je jedním z nejstarších a dosud hojně používaným označení pro Boha a vyskytuje se jako součást mnoha křestních jmen. Išmael neboli „slyší bůh“, Daniel (bůh je můj soudce), Michael (Kdo (je) jako Bůh?), Izrael (viz kapitola Jákob). Jazykově je termín „el“ příbuzný s arabským výrazem pro Boha „Alláh“.

Když se v 7. století př. o. l. vrátili Židé z Babylonského zajetí, bylo jejich morální povinností opravit/znovu postavit jeruzalémský chrám, který byl uzurpátory zničen roku 597 př. o. l. Během přestavby budovy byla roku 622 př. o. l. nalezena tzv. kniha Zákona, z níž podle všeho vychází *Pátá kniha Mojžíšova*, tzv. *Deuteronomium* a tedy nová podoba starozákonní tradice vyložená tak, aby zákonům rozuměli laikové.

Nakonec během babylonského vyhnanství a krátce po něm vznikl rovněž *Kněžský spis* zabývající se především analýzou zákonů, obsahující chrámová nařízení a zodpovídající otázky kultu, obětí, kněžských povinností a popisující rodokmeny. Součástí *Kněžského spisu* byla také první zpráva o stvoření.

Později, v polovině 5. století o. l. byly texty sjednoceny. *Pentateuch* nabyl své dnešní podoby, přičemž kapitoly o stvoření světa byly z chronologických důvodů zařazeny do *Genesis*, a tedy jimi se *Starý zákon* počíná.

Konečná redakce sice zařadila pradějiny světa na počátek *Starého zákona* (Gn), ovšem zprávy týkající se ráje, potopy a Noemovy archy spíše nežli skutečné historické události popisují předdějinné údobí lidstva. Autoři nepopisují fyzický vývoj světa ani člověka: „*Jejich cílem není popsat proces vzniku země, který trval miliony let, ani dějiny vývoje člověka.*“³⁶⁶

Kněží si, stejně jako mnozí jejich řeční či indiční kolegové, kladli otázky filosofické: Odkud pochází nebe a země? Odkud přichází člověk? Proč na zemi existuje tolik útrap a tolik bolesti? Proč je smrt tolik děsivá? Odpovídali důvtipným podobenstvím: Byly stvořeny Bohem. Rajské příběhy. Myšlenka dědičného hříchu. *Genesis* je tedy spíše výkladem smyslu lidského života „*s jeho euforiemi i depresemi*“³⁶⁷.

1.3.1.3 TÓRA V PRAXI

Je uložena v každé fungující synagoze, a to ve svatostánku (nástěnná skříň) umístěném směrem k Jeruzalému (v Evropě tedy směřuje na východ).

³⁶⁵ Tato plurálová forma odpovídá pojmu „božstvo“, v textech Starého zákona se objevuje zhruba 2500krát a k označení nejvyššího Boha se používala i v zemích okolo Izraele (Koppová, 16).

³⁶⁶ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 17. ISBN 80_7192-466-0.

³⁶⁷ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 17. ISBN 80_7192-466-0.

Během bohoslužby se *Tóra* opatrně vyjme a pokládá na připravený pultík (vyvýšené řečniště bima), kde se z ní čte. Svitek je sešitý z jednotlivých dílů pergamenu a dohromady tvoří pás dlouhý několik desítek metrů navíjející se na dvě dřevěné tyče. Posvátného textu (*Sefer Tora*) se přitom nelze dotknout, proto rabín používá speciální ukazovátka s otevřenými dlaněmi (jad neboli ruka) – znakem pokolení kněze Árona.

Pokud se z *Tóry* nečte, je svinuta a převázána pruhem látky (chitul)³⁶⁸ a přetažen speciálním pláštěm (me'il). Svitek rovněž zdobí štít (tas) a dva nástavce s velkým počtem zvonečků (rimonin – granátová jablka³⁶⁹) nebo kovová koruna (keter tora).

Celá *Tóra* je rozdělena na 54 částí (sidry), jež jsou sdružovány do kapitol a ty do dalších větších celků. Během každého šabatu je předčítána jedna sidra, za celý rok se pak přečte celá *Tóra*. Při šábessové bohoslužbě postupně předčítá osm mužů. První je kohen, další levita. Úseky sidry čte za vyvolané předčítač (baal kore). Jako poslední předstupuje tzv. maftir. Na něj připadá haftara, a tedy úryvek z biblických knih, který obsahově navazuje na danou sidru.

Každá část *Tóry* je spjata s konkrétní melodií (spíše se zpívá, nežli čte), a jelikož hebrejština neobsahuje vokalické grafémy, přitom však není povoleno chybovat ve výslovnosti, není vůbec jednoduché zhostit se úkolu přednesu. Naučit se potřebné čtenářské/pěvecké dovednosti trvá celé roky a věci slouží dlouhá řada značek a pomůcek.

Písař bible, tzv. sofer, se musí před každým novým zápisem očistit v rituální lázni, a chystá-li se zaznamenat slovo Boží je rovněž třeba, aby mikve absolvoval. Učiní-li sofer chybu, opraví ji, ale zmýlí-li se ve jméně Božím, musí onu část vystříhnout a rituálně pohřbít (napřed ukládá chyby do schránky zvané geniza, když je ústřížků hodně, pohřbí je do země). Proces tvorby *Tóry* je tedy složitou záležitostí.

Pentateuch pro vlastní potřeby, ať už studijní nebo osobní, může být vytištěn, dokonce může být přeložen do cizího jazyka. *Tóra* v synagoze je však vždy psaná hebrejským čtvercovým písmem bez značek pro samohlásky, ručně a vždy obsahuje 304 885 písmen nehledě na velikost knihy.

1.3.1.4 DESATERO

„Třetího měsíce po vyjití ze země egyptské přišli na poušť Sinaj a položili se tam táborem naproti hoře. Mojžíš vystoupil na vrch a tam k němu mluvil Bůh. Když se Mojžíš z hory vrátil, svolal starší lidu a oznámil jim, co řekl Hospodin: Ať všichni vyperou svá roucha, ať se dva dny nepřibližují ke svým manželkám a ať jsou připraveni ke dni třetímu. Neboť Hospodin sestoupí v hustém oblaku na vrchol Sinaje a bude mluvit k Izraeli...“³⁷⁰

³⁶⁸ Dříve sloužilo jako povijan k převázání nemluvnat. Jedná se o zvláštní plenu, do níž bylo dítě zabaleno při obřízce a která později sloužila pro výrobu předmětu, jímž chlapec obdaroval synagogue během své první návštěvy (např. během postřížin – chalaka - a tedy obřadu prvního stříhání chlapečkových vlasů, jež probíhalo v synagoze ve věku 3 let dítěte a jímž se chlapec symbolicky odtříhнул od matky a svého nejrananějšího dětství a připravil se na první studium). Pokud povijan zůstal v původním stavu (čtvercový kus látky), stala se z něj pokrývka bimy. Byl-li povijan rozstříhán na proužky a znovu sešit v delší textilní pruh, sloužil jako chitul.

³⁶⁹ Pokud rozkrojíte granátové jablko, naleznete v něm dle hebrejské tradice přesně 613 semínek, přičemž číslo 613 odpovídá počtu židovských ctností/příkázání (micvot, viz str. 98).

³⁷⁰ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Biblí kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 84. 1958.

Lid uposlechl všechny rozkazy a pod hrozbou smrti se ani žádný ze zvědavých mužů k hoře nepřiblížil: „*Ráno třetího dne nastalo hřímání a blýskání a hustý oblak zahalil Sinaj. Ozval se zvuk trouby nadmíru silný, až se v ležení všechen lid zhrozil. Mojžíš vyvedl zástupy pod horu a rozestavil je okolo ní. Celý Sinaj kouřil, vystupoval z něho dým jako z vápenice a hora se velmi otřásala, protože na ni sestoupil Bůh v ohni... Tehdy mluvil Mojžíš s Bohem a Hospodin mu z oblaku odpovídal hlasem. Slyšel to pak všechen lid.*“³⁷¹

Bůh si zpočátku vyžádal přítomnost všeho lidu. Proč trval na podobném kolokviu, když do té doby hovořil pouze k Mojžíšovi? Zejména proto, aby skrze dostatek svědků zabránil osočení proroka z toho, že zákony vytvořil sám³⁷². S teorií koresponduje jazykový rozbor *Desatera*, neboť úvodní přikázání je psáno v první osobě, zatímco další zákony (bez přítomnosti lidu) využívají osoby druhé: „*Bůh povolal Mojžíše s Áronem na vrchol Sinaje. Tam mluvil s Mojžíšem. A ten, když sestoupil dolů, oznámil lidu přikázání, která mu dává Hospodin...*“³⁷³ Zároveň je tak naznačen fakt, že prostí lidé nesnesli tíhu Božího hlasu³⁷⁴ (unesli jen krátký úvod), čímž je podtrženo břímě, jaké na sebe proroci brali, je posílena jejich role prostředníků mezi lidmi a Bohem a ospravedlněna i pozdější Boží ustanovení rodu Lévi (Mojžíš, Áron) jakožto dědičné generace kněžích a jejich pomocníků.

Desatero je chápáno jako jádro *Tóry* a tedy *Zákona*, ovšem je potřeba dodat, že slovo „*tóra*“ v původním překladu znamená „učení“ nebo „poučení“: „*Tóra je ukazatel cesty ke šťastnému životu pro lid jako celek i pro jednotlivce.*“³⁷⁵ Spíše než „zákon“ je tedy potřeba *Desatero* chápat jako „návod“, jako nástroj, s jehož pomocí lze morálně a smysluplně žít. V kontextu judaismu se tak nehovoří o deseti přikázáních, nýbrž o deseti slovech, a tedy o *Dekalogu*³⁷⁶.

Výsledky moderního bádání nasvědčují tomu, že formální struktura *Dekalogu* odpovídala chetitským a vazalským smlouvám. Ty obsahovaly jméno panovníka, zásadní prohlášení a jednotlivé povinnosti vazalů³⁷⁷. Po obsahové stránce lze hovořit o inspiraci pravidly starších národů z izraelitského sousedství, zejména pak o aktualizaci tzv. *Chammurappiho*³⁷⁸ zákoníku, zejména některých prvků z oblasti ochrany života a vlastnictví.

³⁷¹ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Bibli kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 48-9. 1958.

³⁷² Inspirovat se mohl v sousedních zemích (Asýrie, Chetície, Babylonie).

³⁷³ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Bibli kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 49. 1958.

³⁷⁴ Kromě Mojžíše nedokázal nikdo snést Boží hlas, proto Hospodin využíval/á k předání zpráv lidem Anděly a další postavy. Nejvýznamnějším z nich je Metatron orig. מֵטַטְרוֹן, princ moudrosti, andělský vládce a princ kůru serafínů. Bývá rovněž označován za menšího JHVH a za spoluvůřitele světa. Podle některých zdrojů to byl právě Metatron, kdo promluvil k Abrahamovi, a zabránil smrti Izáka. Jako další možné vysvětlení, proč později Bible nerozlišuje mezi Bohem a „andělem Páně“ tkví v tom, že se autoři textu ostýchali Boží transcendence a využívali proto jakéhosi Hospodinova druhého já, prostředníka mezi lidem a Bohem jen proto, aby nebyli nuceni psát o svém nejvyšším přímo. Anděl Páně je proto chápán jako „způsob Božího zjevení“. To je také jedním z možných vysvětlení, proč později Bible nerozlišuje mezi Bohem a „andělem Páně“, jenž je chápán jako „způsob Božího zjevení“. KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 48. ISBN 80_7192-466-0.

³⁷⁵ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 54. ISBN 80_7192-466-0.

³⁷⁶ Z řeckého deka logus neboli deset slov.

³⁷⁷ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 56. ISBN 80_7192-466-0.

³⁷⁸ Panovník ze Sumu-abumovy amoritské dynastie, vládl v letech 1792–1750 př. o. l. jako šestý král starobabylonské říše. Proslul především jako zákonodárce – vydal tzv. *Chammurappiho zákoník*. Obsahuje 282 článků řešících právní otázky v rovině občanské i trestní. Jedná se o jeden z nejstarších právních dokumentů světa spolu se zápisy o zákonech sumerského krále Urnammy z města Uru (zhruba 2050 př. n. l.).

Je však třeba doplnit, že na rozdíl od smlouvy státní, v níž je zapotřebí hledat jistých kompromisů pro obě strany, a tedy krále i poddané, *Desatero* představovalo smlouvu Boží, v němž všemocný Hospodin pouze předával svůj vzkaz, tlumočil svá přání, de facto rozkazoval, zcela nediplomatickou cestou (tedy nebyl přístup dalším jednání).

Ovšem na druhou stranu, s každým nově příchozím panovníkem hrozilo, že se bude měnit i zákon, neboť u polyteistických národů vládce zastupoval Boha na zemi a rovněž měl výsadní práva týkající se jurisdikce. Oproti tomu *Dekalog*, byl-li jednou vyřčen, neměnil se, neboť se neměnil ani Hospodin, a základní lidská práva zakotvená v *Desateru* tudíž poprvé získala neotřesitelnou a stálou roli v životě prostého člověka.

Můžeme se jen dohadovat, zda *Dekalog* zformuloval Mojžíš, nebo jestli vskutku zasáhla síla nadpozemská. V případě prvním bychom se nedivili, neboť Mojžíš sice vyvedl lid z Egypta, ovšem v jakém fyzickém či psychickém stavu se Izraelité tou dobou nacházeli? Byli hladoví, ztraceni uprostřed neznámé pouště, nevzdělaní, a navíc ještě vyrůstali v pohanském prostředí zvyklí na různé typy obětí i trestů, krevní mstu nevyjímaje. Moudrý prorok jistě cítil potřebu lid zavázat jistými morálně platnými pravidly tak, aby stabilizoval nejistou situaci. A idea jakési všemocné síly, která drží v rukou osud všech členů klanu (Boha), napomohla Mojžíšovi překonat nebezpečné období na poušti a zabránit tak civilním nepokojům. Vždyť to Hospodin je původcem všeho dobrého i zlého, není proto zapotřebí vinit jeden druhého, dusit v sobě hněv.

Zároveň je třeba poukázat na to, co představuje text Exodu pro ultraortodoxní a čím je pro liberální Židy, neboť způsob, jakým si věřící vysvětlují psanou formu „Božích slov“ často rozhoduje o míře zarputilosti, s jakou ctí a dodržují některé svátky a události.

Z pohledu ortodoxních představují všechny texty/věty, které podle bible pronesl Bůh, přesnou a unikátní formulaci, jež vskutku na daném místě v dané době zazněla a byla zaznamenána bez odchylek proto, aby si ji mohli věřící stále připomínat a řídit se jasně daným obsahem. Neexistuje tudíž jiné vysvětlení, opis ani zasazení do moderního kontextu.

Oproti tomu liberální se přiklání k tomu, že proroci Bohu naslouchali a posléze oni sami svými slovy tlumočili lidu, co slyšeli. Text sice je dialogický, ovšem „slova Boží“ jsou parafrázi, do úst mu je vkládá prorok. Transformuje složitou Boží řeč (Bůh možná ani nehovořil s proroky „lidskou řečí“) tak, aby i obyčejný lid rozuměl. Ovšem během tak složitého procesu mohlo dojít k chybě, případně by dnes mohl „překlad“ ovlivněný aktuálními podmínkami vypadat jinak.

A nakonec je tu vědecká sféra (a spolu s ní i velká část laické veřejnosti), která si dovoluje už i onu kající myšlenku - a totiž, že nikoliv Bůh stvořil člověka, ale člověk Boha. Autoři *Bible* umělecky zpracovávají mnohá historicky doložitelná fakta a rovněž popisují životní dráhy četných reálných osobností (byť jim připisují zásadnější role a schopnosti, to však činí všichni kronikáři), čímž svému dílu dodávají punc důvěryhodnosti. Na základní filosofické otázky stíhající člověka od počátku věků pak odpovídají jednoduše, jednoznačně – Bůh. Prostřednictvím tohoto nástroje lid sjednocují, vychovávají, morálně na něj apelují, pečují o jeho práva i zdraví, poskytují mu naději, ovšem rovněž nad ním přebírají kontrolu, systémově jej člení a svým způsobem tak narušují (ne vždy neúmyslně) jeho svobodu.

Desatero bylo ve formě Boží smlouvy vyryto Božím písmem na dvě kamenné desky. Ty dodnes symbolizují jeho platnost. Mojžíš strávil na vrcholku Sinaje celých 40 dní, než mu

Bůh desky svěřil. Izraelité je potom vložili do tzv. schrány úmluvy a nosili je sebou na důkaz platnosti zákonů a rovněž jako viditelné znamení Boží přítomnosti a ochrany. Schrána úmluvy je v bibli popisována jako box z akátového dřeva, jež nosili Židé na dlouhých tyčích.

Nyní je však konečně načase vrátit se k textu Ivana Olbrachta: „*Bůh povolal Mojžíše s Áronem na vrchol Sinaje. Tam mluvil s Mojžíšem. A ten, když sestoupil dolů, oznámil lidu přikázání, která mu dává Hospodin...*“³⁷⁹ Ne vždy přitom bývá význam jednotlivých zákonů chápán v kontextu doby vzniku a ne vždy jej jsou čtenáři schopni vnímat v kontextu judaismu. Podobná analýza níže by měla v této věci posloužit jako vodítko.

I. Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si Boha zpodobením ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující.

V prvním přikázání nejde jen o zavržení veškerého zobrazování Boha, text nebrotí pouze proti modlám a ikonám. Vyzdvihovány jsou především dva důležité body:

- Hospodin je veskrze tajemný, neuchopitelný a jeho „bytí“ přesahuje veškeré lidské představy. Není zkratka možné jej vyobrazit.³⁸⁰
- Pouze Hospodin, jakožto tvůrce života, je schopen vymodelovat podobu člověka a pouze on má tedy právo „malířské“, právo vyobrazovat. Proto nesmí věřící uctívat modly a neměli by nechávat zpodobňovat ani sami sebe³⁸¹.

Samozřejmě, že podobný zákaz Hospodina „odlidš'oval“ a okolní národy tak cizímu Bohu, jehož si neuměli přestavit, nedokázali rozumět, zdál se jim tajemný a nebezpečný. Zejména Římané, jejichž právo zaručovalo ochranu božstvům dobytých národů, měli s neviditelným Bohem východu problém, neboť nikde nevidali jeho okázalé sochy, byl to samojediny vládce bez tváře, bez kostýmu, bez typických vlastností a neřestí, který sídlil v srdci okázalého chrámu a nikoho k sobě nepustil - hovořil pouze s proroky a učenci. A přitom mu byli Židé tak věrni, že byli ochotni obětovat život, pokud někdo jen vyslovil jeho jméno nahlas. Často se proto mocní pohané dostávali s Izraelity do konfliktu³⁸².

Na znamení věčné dohody mezi Hospodinem a Izraelity navíc všichni Židé mužského pohlaví museli (a stále musí) podstoupit obřízku. Abram a Sarai v této souvislosti dokonce přijali nová jména – Abraham a Sára³⁸³.

Pokud bychom se zaměřili na křesťanství, pak příslušníkem církve se dítě stane až po té, kdy je pokřtěno. V judaismu je situace jiná. Jakmile novorozeně přijde na svět, stává se

³⁷⁹ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Bibli kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 49. 1958.

³⁸⁰ Na rozdíl od pohanských bohů, jichž bylo zpravidla několik a lidé jim přisuzovali lidské/zvířecí vlastnosti a často je také jako lidské bytosti (nebo zvířata) vyobrazovali.

³⁸¹ Přesto jsou právě Židé spojováni s tvorbou známých umělých bytostí – golemů. V jejich případě však nejde o snahu vytvořit člověka, ale jen „neživou“ bytost, nejde tedy o porušení prvního přikázání.

³⁸² V současné době již není zákaz zobrazování zcela dodržován (fotografie atd.), avšak hranice mezi tím, co je a není přípustné vyvolává konflikty. Sekulární Židé v nedávné době jako součást úprav Davidova chrámu v Jeruzalémě nechali vylít sochu krále Davida hrajícího na harfu. Okamžitě následovala série útoků (semtex), jelikož zobrazení krále obličejem brali ortodoxní jako urážku Hospodina. Socha s dosud poškozeným nosem proto zůstává permanentně střežena.

³⁸³ Bývá vysvětlováno jako symbol očisty, znovuzrození, nového začátku.

právoplatným Židem³⁸⁴: „Obřízka je viditelným znamením svazku mezi Abrahámem a Bohem, jenž byl mezi nimi uzavřen a který platí pro izraelský národ navždy.“³⁸⁵

Stěžejním je zde slovo „viditelným“, neboť obřízka slouží zejména jako nepřehlédnutelný důkaz toho, že dotyčný muž vyznává judaismus, symbolizuje víru a odděluje Židy od příslušníků jiných ras, náboženství či sekt.

Svazek obřízky se nazývá „brit mila“³⁸⁶ a zpravidla se koná osmý den po narození dítěte. Výjimku tvoří situace, při nichž by zákrok ohrozil život novorozence. V takovém případě se čeká na příznivější podmínky. Za stavu trvalého rizika (s doporučením lékařů a samozřejmě s povolením náboženských autorit) k obřízce nedojde.

Časové rozmezí osmi dnů stanovil podle tradice Hospodin: „Každý tedy pohlaví mužského osmého dne obřezán bude mezi vámi po rodech vašich, doma narozený i koupený za stříbro, z kterých by koli cizozemců byl, jenž není z semene tvého. Konečně ať jest obřezán narozený v domě tvém i koupený za peníze tvé, a budeť smlouva má na těle vašem za smlouvu věčnou.“³⁸⁷

Brit mila je pro rodinu velkou oslavou, během níž nová generace utvrzuje dohodu s Bohem a rodiče tak, mimo jiné, plní svou morální povinnost vůči Hospodinu, totiž dokazují, že i jejich potomci mu budou věrni.

Obřízka se koná kdekoliv, ať už v nemocnici, v synagoze nebo v domácnosti a zpravidla se akce účastní široké příbuzenstvo i mnozí známí a přátelé. Na dobře viditelném místě v pokoji je umístěno tzv. obřízkové křeslo tvořené dvěma propojenými dřevěnými židlemi. Na jedné z nich sedí sandak neboli kmotr. Nejčastěji je jím starší příbuzný, dědeček nebo strýc, který dítě drží v náručí. Druhá, velká a pohodlná lenoška, je prázdná. Patří proroku Eliášovi, jenž ohlašuje příchod mesiáše a zastupuje/symbolizuje svazek s Bohem.

Akt obřízky vykonává rituální obřezavač alias mohel. Jedná se o profesionála, který má potřebné lékařské i náboženské znalosti. Nejprve pronese modlitbu, následně děcku požehná, načež odstraní chlapci předkožku³⁸⁸.

Dítě není během obřadu uspané, a jelikož svazek s Bohem musí prožít při plném vědomí, není povolena ani lokální anestezie. Na druhou stranu, jakkoliv chlapci pláčou, vzhledem k nízkému věku³⁸⁹ si nenesou žádné traumatické vzpomínky. Po provedení řezu přichází navíc čas pro tzv. kiduš neboli slavnostní požehnání nad pohárem vína, přičemž alkoholem se potírají rovněž rty děcka. To následně usíná. Z poháru se napije kmotr (sandak) a matka, je-li

³⁸⁴ Pokud je jeho matka Židovka, případně (sekulární) jeli Židem jeho otec. A platí to jak pro novorozence mužského, tak ženského pohlaví.

³⁸⁵ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010. s. 29. ISBN 978-80-87029-97-8.

³⁸⁶ Hebrejsky מילה ברית neboli „smlouvy obřezání“.

³⁸⁷ G 17, 12-13.

³⁸⁸ Zdvojená kožní řasa pyje, která obaluje žalud v době, kdy nedochází k erekci. Její odstranění nebrání sexuálnímu styku ani ve většině případů nenarušuje jeho prožitek. Obřízka usnadňuje a zkvalitňuje provádění intimní hygieny, zabraňuje tvorbě mazu a zápachu a rovněž odstraňuje známé zdravotní komplikace spojené s nedostatečnou šířkou předkožky. Už proto bývá o brit mila hovořeno jako o příkazu vytvořeném se záměrem dbát o zdraví věřících.

³⁸⁹ Obřízka je povinnou součástí rovněž v islámské tradici. Muži ji podstupují ve třinácti letech. Některé země rovněž nařizují tzv. ženskou obřízku, velmi bolestivý zákrok, který byl mezi zvyky implementován až později a jehož cílem je připravit ženy (jež nemají rovnoprávné postavení s muži) o jakýkoli sexuální prožitek.

přítomna³⁹⁰.

Během obřadu oznámí otec židovské jméno chlapce. Jeho součástí bývá tradičně i jméno otce, např. David ben Josef neboli David syn Josefův³⁹¹. Během obřadu je dítě zabaleno do speciální pleny (povijan), z níž se později vyrobí předmět, jímž chlapec obdaří synagogu během své první návštěvy (nejčastěji se látkou přikrývá bima či se do ní balí Tóry, viz níže). Na pleni bývají uvedeny základní informace o děcku včetně jména otce a dále nechybí hebrejský dobrořečení: „*Necht' mu Bůh dá vyrůst k Tóře, chupě a dobrým skutkům.*“³⁹²

Dívky, k jejichž obřízce v judaismu nedochází, své jméno dostávají během prvního šabatu (viz následující kapitoly), kdy je otec povolán do synagogy³⁹³. Následuje hostina.

A co se stane, pakliže se některým tatínkům, již se obřadu musí účastnit, udělá během zákroku nevolno? Jak praví rabín Paul Spiegel: „*Samozřejmě se jim poskytne první pomoc, ale přece jen se potom stávají terčem vtipů, že jako kojenci byli statečnější.*“³⁹⁴

Obřízka všeobecně patří k nejkontroverznějším znakům judaismu a je často zmiňována ve spojitosti s utlačováním lidských práv, nehumánností zákroku apod. V tomto bodě je zapotřebí se pozastavit a připomenout, že s ohledem na dobu, v níž Hospodin stanovuje obřízku jakožto viditelný znak své smlouvy mezi sebou a Abrahámem, tudíž v dalekém starověku, se nejednalo o nic výjimečného.

Odstraňování předkožky mělo svou tradici i u národů, jež žily v sousedství Kanaánu, mezi něž patřili Moábité, Edomité či Ammonité. Kananejci sami, stejně jako Palestinci, Babyloňané či Asyřané sice obřízku nepraktikovali, za to Egypťané (a vzpomeňme si, nakolik se Izraelité s Egypťany vzájemně ovlivňovali a „navštěvovali“) patřili k prvním národům světa, který obřad zavedl.

V Egyptě sloužila obřízka jako uváděcí obřad do manželství a prováděla se u třináctiletých hochů jakožto důkaz dospělosti. Tato tradice se přenesla do islámu. Kolem 2. tisíciletí př. o. l. zvyk u okolních národů začal ustupovat, naopak Abrahám jej využil a posunul, neboť, na místo symbolu pro dospívání chlapců v muže, přesunul rituál na osmý den po narození a označil jej za důkaz Boží smlouvy. Tím Židy zcela vymanil ze zaběhnutého řádu a z jinak běžné záležitosti stvořil typicky židovský rituál.

Je zajímavé, že ani Židé se nevyhnuli všeobecnému pojetí třináctiletých hochů jakožto dospělých, v případě judaismu nábožensky plnoprávných mužů (později i žen). Každý Žid, jenž dovrší třinácti let, proto podstupuje tzv. bar micva (syn přikázání) či bat micva (dcera přikázání), obřad, během něhož je potvrzena plnoletost mladistvého ve smyslu víry. Chlapec

³⁹⁰ U ortodoxních Židů nejsou ženy u brit mila přítomny. Pakliže se ženy obřadu účastní (sekulární aj.), zachovávají odstup.

³⁹¹ V aškenázské tradici je zachováván zvyk pojmenovávat novorozence pouze po zemřelých příbuzných. PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 132. ISBN 978-80-86889-59-7.

³⁹² Jedná se o podobná slova, která zaznívají během obřadu. Chupa je symbolem sňatku. Z území Čech a Moravy se k dnešku dochovalo více než 1000 obřízkových povijanů na Tóru, 160 pokrývek a asi dalších 70 textilií, na nichž je uchován nápis zaznamenávající údaje o narozených dětech. Nejstarší dochovaná látka je datována do 2. poloviny 17. století a nejmladší do období těsně před 2. sv. v.

³⁹³ V synagoze pronese otec kiduš, prozradí jméno děvčátka a pozve přátele na drobné občerstvení.

³⁹⁴ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010. s. 30. ISBN 978-80-87029-97-8.

například poprvé předčítá z Tóry, dívka poprvé navštíví rituální koupel (viz str. 90).

II. Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.

Hlavní princip jména spočívá v jeho schopnosti vypovídat o nositeli a tedy základní funkcí jména je ta identifikační. Jméno se rovněž výrazně podílí na tom, jakým způsobem probíhá percepce postavy aneb slovy literární teoretičky Daniely Hodrové: „*Jméno představuje důležitou součást charakteristiky postavy (a to i v případě, kdy schází), přitom mnohem více než jiné prvky této charakteristiky ovlivňuje i další složky literárního díla.*“³⁹⁵

V předchozích kapitolách zazněl český překlad hebrejského slova Jahve: „*Jsem tu, Pomáhám, Doprovázím Vás.*“ Lze tedy konstatovat, že Boží jméno o svém nositeli vsukutku vypovídá, totiž prozrazuje, že stvořitel je svým ovečkám k dispozici: „*Boží jméno Jahve, odvozené od slovesa „být“, je dnes většinou vykládáno jako „být zde (ve smyslu pomoci).*“³⁹⁶ Tento fakt podporuje i další důležitý aspekt židovského myšlení, a totiž že Semité nepovažují jméno za pouhé slovo, nýbrž za platnou součást charakteru člověka. Jméno tzv. „odhaluje podstatu“ svého nositele.

A což teprve jméno samého Boha? Co kdyby bylo použito v nepatřičném kontextu či jím bylo jakkoliv manipulováno (lež, rouhání, magie, zneužití přísahy apod.)? Nejen, že by na sebe dotýčný přivolal Boží hněv, ale pokroutil by esenci božství, uvrhl by na *Toho, jenž je*, špatné světlo. Ve snaze vyhnout se podobné situaci proto raději Židé postupně přestali jméno Boží vyslovovat zcela a zaměňují označení za slova „Adonaj (Pán)“, „El šadaj (Bůh všemohoucí)“, „ha-baruch hu (Velebný)“, „Šamajin“ (Nebesa) atd.

Oslovování Hospodina je obecně ožehavé téma. Když židovský Bůh poprvé své jméno prozradil, podle tradice jej vyjevil Mojžíšovi v hořícím keři, bylo toto přízvisko písemně zaznamenáno jako tetragram JHVH³⁹⁷. Do zániku druhého chrámu (70 o. l.) pak bylo jednou za rok vyslovováno, a to hlavním veleknězem v nejintimnější části svatostánku během svátku Jom Kippur (viz str. 100), avšak způsob, jakým tehdy vkládali Židé do slova vokály, již není znám, případně se jedná o téma tabuizované.

Hebrejšтина využívá grafémy pouze pro souhlásky, zatímco samohlásky, přestože při artikulaci jsou do slov vkládány, písemně nezaznamenává. Aby se mluvčí ve složitém systému neztratil, bývá v náročných textech uváděn pomocný symbol naznačující, jaká samohláska do slova náleží.

Je zajímavé, že byť se v Tanachu vokály běžně pomocnými symboly označují, u tetragramu JHVH se výslovnost neoznačuje – tedy nikoliv ta původní. Značky samohlásek, které se u tetragramu vyskytují, totiž naznačují výslovnost jiných výrazů, a totiž „adonaj“ případně „elohim“, neboť právě tato oslovení mluvčí vysloví namísto reálného Božího jména, a to i během bohoslužby (po zániku chrámu).

³⁹⁵ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 599. ISBN 80-7215-140-1.

³⁹⁶ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 48. ISBN 80_7192-466-0.

³⁹⁷ Hebrejsky יהוה (heh, vav, heh, jud), JHVH je transkribovaná verze. V nejstarších verzích Bible se čtyřpísmenná forma jména vyskytuje více než 7000krát. Zachovaly se rovněž kratší formy přízviska, např. JH (יה, vokalizováno *Jah*), JHV (יהו, vokalizováno *Jahu*), JE(י, vokalizováno *Je*) či JV (י, vokalizováno *Jo*), které lze vystopovat ve vlastních jménech či žalmech (Eli – ahu, halelu – jah, Jo – chanan, Je - hošua).

Pro shrnutí. V současnosti se pravé jméno Boží nahlas nevyslovuje. Pakliže se tetragram³⁹⁸ v textu objeví, recitátor zvolí patřičnou alternativu. V českých zemích jde nejčastěji o slovo „Hospodin“, v latinské Vulgátě je označován jako Dominus (Pán), v anglické Bibli krále Jakuba jako Lord (Pán) a v řecké Septugiantě jako Kyrios (Pán). Židé nejčastěji používají oslovení Adonaj (Pán). Rekonstrukce původního jména je proto velmi složitá. Je dost možné, že Jahve (případně Jehova), jež je nejčastěji udáváno jako ono originální znění, skutečnosti neodpovídá, neboť jsou mezi tetragram vloženy samohlásky, které patří výrazům adonaj/elohim (nejsou to tedy vokály původní).

Zatímco rané křesťanské učení přijalo židovskou pokoru respektive obavu před oslovováním Hospodina jeho pravým jménem a rovněž se mu vyhýbali užívající slov Dominus či Kyrios (jimiž dokonce tetragram v textech nahrazovali i v písemné formě), moderní církve a překlady se vrací k přímému označení Boha (myšleno jeho vlastním jménem). Nejprogresivnější jsou v tomto smyslu svědci Jehovovi. Ti považují „jmenné náhražky“ za pochybení, jež lidstvo od Boha oddaluje. Oslovení Pána jeho skutečným jménem svědci Jehovovi považují za projev intimního vztahu mezi věřícími a Bohem a za doklad vzájemné úcty. Výraz „Jehova“ tak používají jak ve Starém zákoně, a to všude tam, kde se v originále vyskytuje tetragram JHVH, a zároveň v zákoně Novém, byť v křesťanských řeckých písmech se již tetragram nevyskytuje (byl nahrazen opisnými výrazy). To, že „Jehova“ nemusí být nutně reálné znění Božího jména (viz výše), není pro mladou církev určující.

III. Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je odpočínutí Hospodiny, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci.

Rozebereme-li třetí přikázání podrobně, narazíme nutně na židovskou tradici známou po celém světě jako „Šabat“³⁹⁹: *„Běh všedních dní se jednou týdně přerušil oslavou šabatu – dne odpočínutí. Ten jen v židovském kalendáři posledním dnem týdne, protože Židé ve shodě s biblickým příběhem stvoření považují neděli za den první.“*⁴⁰⁰

Šabat slouží jako nástroj k fyzickému odpočinku, přičemž věřící nesmějí pracovat, naopak by měli naplnit svého ducha modlitbou a studiem *Tóry*.

Svátek začíná každý páteční podvečer zapálením dvou svítel (nerot šel šabat). Svíčky nebo olejové lampy zažehávají ženy ještě před západem slunce, a to buď v synagoze, nebo doma, přičemž se modlí za blaho rodiny. Po úvodní modlitbě „přijetí šabatu“ (kabalat šabat) jsou předčítány žalmy⁴⁰¹ a následuje „kидуš“ neboli požehnání nad pohárem vína.

Později se obřad přesouvá do domácností. Hlava rodiny žehná dětem, šabatu a oběma šabatovým chlebům (chala). První sousta večere je třeba posolit a vzpomenout tak na smutný úděl jeruzalémského chrámu. První chod (zpravidla ryba) bývá doprovázen zpěvem speciálních písní vázaných k události (zemirot).

V sobotu ráno nastává čas na druhou bohoslužbu, delší, obohacenou o tzv. „musaf“ připomínající chrámové oběti a rovněž o četbu pravidelného týdenního úseku z *Tóry* (sidra)⁴⁰².

³⁹⁸ Pojem pochází z řečtiny a značí 4 písmena.

³⁹⁹ V latinizované podobě sabat, z jidiš pochází pojem šábes; původně hebrejsky שבת od kořene -ב-ה-ש s významem *ustat, odpočinout*; česky sobota.

⁴⁰⁰ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 118. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁰¹ Např. žalm *Pojď, příteli, nevěstě vstříc* alias *Lecha dodi likrat kala* složený v 16. st. rabínem Šlomo ha-Levim Alkabecem ze Safedu, jehož text vyjadřuje ideu sňatku mezi lidem Izraele a královnou Šabat.

⁴⁰² Celý *Pentateuch* je rozdělen do 54 částí (sidry), které sdružují několik kapitol v celek. Každý šabat je

K předčítání *Tóry* je postupně povoláno osm mužů v pořadí kohen (potomek velekněze Árona, muž z rodu kněží), Lévíta (pocházející po předcích z kmene Levi), baal kore (předčítač, čte sidru) atd. Jako poslední předstoupí maftir (ten, který končí, sám dodá vybraný úsek z Tanachu - Haftaru).

Ani sobota se neobejde bez požehnání, zpěvu, bez dobrého oběda. Třetí šabatovou hostinu provází dokonce kázání a večere se nekoná doma, nýbrž v synagoze.

Večerní šabatová modlitba přichází s východem prvních tří hvězd a s nocí nastává čas pro obřad „oddělení“ a tedy pro havdalu, kdy se zapalují svíce spletené ze čtyř pramenů vosku a se čtyřmi knoty. V tento okamžik je třeba se pomodlit za umírající šabatovou duši, která vstoupila do těla každého v pátek večer a odchází den po té. Židé žehnají odcházející šabatové duši nad vonným kořením, děkují Bohu za oddělení světla od noci a zbytkem kidušového vína zhasínají hořící svíčky.

Po celou dobu nepracují: „Podle náboženských předpisů se za práci považuje jakákoliv úmyslná fyzická činnost, která vytváří nové věci. Není přitom důležité, s jakým cílem se práce koná.“⁴⁰³

Jednotlivá zapovězená „zaměstnání“ jsou uvedena v traktátu *Šabat* v Talmudu a zahrnují i známé cestování, rozdělování ohně nebo psaní. V moderní alternativě pak můžeme vidět i zákazy kouření, jízdy autem a manipulace s elektrickými spotřebiči (televize), což vede mnoho rodin k tomu, že tráví šabat v k tomu přizpůsobeném hotelu⁴⁰⁴.

V případě domácího „volna“ musí mít ženy navařeno již v pátek odpoledne, načež uměle udržují jídlo teplé⁴⁰⁵. Rodina se dále musí domluvit, který pokoj nechá po celou dobu osvětlený (rozsvítil v pátek odpoledne a dotknou se spínače až v neděli ráno), musí rovněž předem nakoupit, protože obchody všeho druhu jsou o šabat zavřené⁴⁰⁶.

Nutno podotknout, že nejen v židovské, ale rovněž v islámské, a dokonce i v křesťanské tradici je za onen zmiňovaný „sedmý“ den týdne považována sobota.

V křesťanském pojetí má třetí přikázání rovněž velkou váhu, ovšem den odpočinku byl přesunut ze soboty na neděli⁴⁰⁷, neboť křesťané oslavují zmrtvýchvstání Krista. To se podle tradice odehrálo prvního dne (Den Páně, signál nového počátku), navíc je neděle⁴⁰⁸ nazývána i dnem osmým jakožto symbol věčnosti.⁴⁰⁹

předčítána jedna sidra a tímto způsobem se za období jednoho roku přečte celá *Tóra*.

⁴⁰³ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 118. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁰⁴ Servírují košer, leží blízko synagogy a mikve, výtahy i světla reagují bezdotykově atd.

⁴⁰⁵ Nechají pokrmu na sporácích, které jsou zapnuté na minimum a lidé s nimi nemanipulují.

⁴⁰⁶ V Izraeli jsou pravidla ohledně šabatu velmi striktní, proto ani sekulární/arabští obchodníci nesmí mít (respektive platí vysoké poplatky, chtějí-li mít) otevřeno během dne odpočinku, aby nedošlo k narušení integrity svátku.

⁴⁰⁷ Roku 321 vydal císař Constantín výnos o nedělním zachování pracovního klidu a odpočinku (povoleno bylo pouze propuštění otroků na svobodu – manumissiones).

⁴⁰⁸ České slovo neděle je odvozeno od jiného základu než označení pro tentýž den v jiných jazycích. V latině, španělštině apod. se slovním základem stává „dominus“ a jedná se o Dny Páně, v ruštině jde o „vaskresenie“, a tedy o den vzkříšení. Tyto cizojazyčné verze lépe odpovídají původní křesťanské tradici, zatímco české slovo reaguje na pozdější verzi občanského kalendáře, který neděli stanovuje za sedmý, nepracovní den v týdnu a zároveň ji uznává jako součást víkendu.

⁴⁰⁹ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 59. ISBN 80_7192-466-0.

Muslimové považují za nejdůležitější den týdne ten šestý v pořadí, pátek: „V pátek 16. července 622 se totiž poprvé poté, co Muhammad vyrazil z Mekky do Mediny, objevil Měsíc.“⁴¹⁰

V souvislosti se slovem „sabat“ je rovněž potřeba se zmínit o známé Valpuržině noci. Tzv. „slet čarodějnic“ se stal oblíbeným tématem pověstí a dodnes se o něm hojně hovoří zejména v souvislosti s „pronásledováním“ čarodějnic, respektive uměle vedenými procesy mezi katolickou církví a emancipovanými ženami převážně v období 15. století⁴¹¹. Tehdy vstoupila do povědomí lidí ústně tradovaná zkazka o organistickém shromáždění služebnic d'ábla, které se koná v noci, ideálně za úplňku.

Nejprve byl sabat spojován s Valpuržinou nocí⁴¹², později s Dušičkami⁴¹³. Tato de facto vyfabulovaná noc je označována jako „sabat“ zejména proto, že mezi katolickou církví a judaismem v 15. století (a nejen tehdy) existovalo jasné pnutí, mnohé židovské svátky a zvyky zůstávaly nepochopeny a mezi nimi vévodil sabat umožňující odpočinek dokonce i otrokům a hospodářským zvířatům, navíc v jiný den než v neděli, na níž lpěli křesťané.

Spojením d'ábelského večírku se Židy, označením nepřátelského shromáždění slovem pro judaistický svátek tak byl vytvořen umělý dojem kontaktu mezi Židy, čarodějkami a d'áblem, což vzájemný stav nevraživosti jen podpořilo.

IV. Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.

„Starozákonná Židé říkali, že slušnost je jako motýl nad mořem. Musí pořád kmitat křídly, aby se neutopil.“⁴¹⁴ Citace pochází z knihy Dany Emingerové, již věnovala vzpomínkám na Arnošta Lustiga. Životní dráha českého spisovatele už od raného mládí vedla skrze několik koncentračních táborů. Nebezpečné koleje Lustig opustil až v dubnu 1945 úspěšným útekem z transportu smrti. Na staré přísloví prý často vzpomínal, neboť právě v lágrech se lidská etika projevovala nejvýrazněji.

Někteří (a nejen na straně nepřátel) ve světle událostí odhalili své nepříliš morálně pevné charaktery, jiní se naopak stali mladému chlapci vzorem slušnosti a inspirace pro to, aby neztrácel naději v člověka: „Od té doby už mě nikdo v životě nemusel přesvědčovat o tom, že existuje lidská solidarita, slušnost, zákon člověka.“⁴¹⁵

Čtvrté přikázání nehovoří doslovně o nejbližších příbuzných. Nabádá-li Bůh jedince k uznávání autority otce a matky, má na mysli i metaforické významy obou termínů. „Cti svého otce,“ a tedy jistě toho genetického, ale rovněž cti svého Boha (neboť i on je tvým otcem), cti stařešinu rodu, dbej těch, kteří ti dávají dobré rady (učitelů, proroků, soudců), cti své duchovní i světské rodiče (kněží, krále), cti starší a životem zkušenější (starce,

⁴¹⁰ Islámský kalendář. *Přesný čas atomové hodiny* [online]. Dostupné z: <https://www.presny-cas-atomove-hodiny.cz/islamsky-kalendar/>.

⁴¹¹ Častými oběťmi se stávaly ženy ovládající léčitelství, případně ty nezávislé. Psychologické a lékařské výzkumy však také ukazující, že konzumace jistého druhu látek (durman, blín) může způsobit halucinogenní představy létání a zvýšit citlivost smyslových prožitků (např. sexuálních). Je proto možné, že mezi souzenými se vyskytovalo i určité procento deviantů.

⁴¹² Noc filipojakubská (30. duben až 1. květen)

⁴¹³ A rovněž s předvečerem svátku svatých (říjen/listopad), s dožínkami (1. srpen) a letním slunovratem.

⁴¹⁴ EMINGEROVÁ, Dana: Živel Lustig. Jak se píše kniha. 1. Vyd. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 32. ISBN 978-80-204-2469-3.

⁴¹⁵ EMINGEROVÁ, Dana: Živel Lustig. Jak se píše kniha. 1. Vyd. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 33. ISBN 978-80-204-2469-3.

sourozence, žebráky apod.)

Totéž je nutno vnímat pod pojmem „matka“. Matka není jen starostlivá žena, ale i země nebo příroda. IV. přikázání je tedy obsahově na stejné rovině jako úvodní přísloví, přičemž úkolem lidí je především udržet motýlí křídla v pohybu.

V. Nezabiješ.

Jelikož život je dar Boží, není přípustné jej brát, a to ani druhým ani sobě. Jediným právoplatným skutečným autorem „zabití“ a tedy tím, kdo může odebrat zpět svůj dar, je Hospodin. Proto je zakázána vražda, osobní msta i zabití z nedbalosti. Výjimku tvoří jen trest smrti udělený soudně a úmrtí ve válce. Ve všech ostatních případech na sebe hříšník přivolává „vinu krve“.

A právě nekompromisní sedmý zákon zapříčinil tolik rozpačitosti během druhé světové války, neboť Židé, již obdrželi obsílku, raději šli a dobrovolně nastoupili do transportu, než aby svým rebelským chováním ohrozili život druhého⁴¹⁶.

VI. Nesesmilníš.

Je třeba si uvědomit, že v době vzniku *Desatera* ještě nebyla výlučným požadavkem pro soužití partnerů monogamie. Mnozí významní židovští muži (Abrahám, Izák, Šalamoun) měli více manželek⁴¹⁷. Co ovšem muselo být dodržováno, byl sňatek neboli zpečetění společného života. Bez řádného obřadu správně nemělo docházet k pohlavnímu styku. Laškování muže s vdanou či svobodnou ženou se rovnalo smrtelnému hříchu.

V židovském manželství, respektive ve vztahu mezi mužem a ženou, je základním a zásadním cílem plození dětí jakožto pokračovatelů rodu a nových nositelů víry. Sexuální styk tudíž není otázkou „slasti“, nýbrž prostředkem k plnění stanoveného záměru: „*Desatero, dokument Boží smlouvy chrání i smlouvu mezi mužem a ženou, manželskou věrnost a lásku, a tím i dobro dětí.*“⁴¹⁸

V tomto směru je vhodné zmínit tzv. mikve⁴¹⁹ aneb rituální lázeň. Ta je určená zejména pro ženy před svatbou, po menstruaci nebo po porodu: „*Judaismus je spíše životním stylem, než věroučným teologickým systémem...židovské teologické právo (halacha) obsahuje zákony týkající se všech oblastí každodenního života věřícího...Mezi těmito zákony je i mnoho zákonů týkajících se lidského, zejména potom ženského těla.*“⁴²⁰ tak uvozuje kapitolku věnovanou

⁴¹⁶ Pokud já nastoupím, obsílku pošlou někomu jinému. Tématem se zabývá téměř každé české dílo se šoa tematikou (Weil, Lustig, Fuks). Podrobně rozebírám v bakalářské a magisterské práci.

⁴¹⁷ Král Šalamoun si sňatkovou politikou upevňoval svoji pozici a předcházet válečnému stavu, neboť se ženil s dcerami svých sousedů a oponentů. Jeho diplomatické kroky vedly podle současného výzkumu až k sedmi stům uzavření sňatku, přičemž všechny své ženy pravidelně navštěvoval a všechny rovnocenně obdarovával. Sporná je ovšem ta kapitola králova života, do níž spadá cca tři sta konkubín a nevěstek, jež žily v jeho harému. Tím by, podle tradice, Šalamoun osmé přikázání poněkud porušoval. Rozhodnutí, zda *Píseň písní* rozpráví o půvabech Hospodina, nebo o těch ženských, zůstává potom na jednotlivých čtenářích. Podle ortodoxních jde, samozřejmě, o text charakteru duchovního.

⁴¹⁸ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 60. ISBN 80_7192-466-0.

⁴¹⁹ V hebrejštině „nahromaděním vod“. Už v Genesis je psáno: „*I nazval Bůh souši zemi a shromáždění vod (mikve) nazval mořem, a viděl Bůh, že je to dobré.*“

⁴²⁰ ULLRICHOVÁ, Daria. *Hadar Galron, Mikve: [česká premiéra 4. a 5. prosince 2008 ve Stavovském divadle*. Praha: Národní divadlo, c2008, s. 28. ISBN 978-80-7258-295-2.

příslušné problematice odbornice Terezie Dubinová⁴²¹. Upozorňuje rovněž na roli ženského těla v historii a v judaismu: „*V dávných dobách byly ženská plodnost a lunární rytmičnost uctívány jako životodárné božské vlastnosti. Judaismus však navazuje na ta náboženství, která označují výtoky ženského těla za „nečisté“ a kontakt s nimi ohraničují pravidly přísné kontroly.*“⁴²²

Tzv. nidda⁴²³ proto podléhá striktním nařízením a hygienickým předpisům. Tyto podmínky se poprvé objevují v biblickém textu (Kněžský kodex) a hovoří o tom, že pakliže žena krvácí, je po dobu sedmi dnů pro své okolí nečistá stejně tak jako vše, čeho se dotkne. Nařízení zakazuje muži se s takovou ženou milovat⁴²⁴, ba co víc, nesmí se jí vůbec dotknout. Žena je povinna nosit speciální oblečení, aby manžel poznal, že k ní nesmí přistupovat⁴²⁵.

Koncept mikve je jednoduchý. Jedná se o nádrž s přírodní vodou, do níž je tělo ponořeno za účelem očištění od rituální nečistoty. Kromě uměle vybudovaných lázní, kam bývá sváděna dešťová voda, případně voda z jezera atd. V přírodních podmínkách může jako mikve posloužit řeka⁴²⁶ či podobný „živý“ zdroj.

Na konci menstruačního cyklu (tedy po sedmi „nečistých dnech“) žena odpočítá ještě dalších sedm dní čistých (bílých). Potom může jít do mikve. Ponořující se žena na sobě nesmí mít žádné doplňky, musí si odbarvit vlasy i nehty.

Základním principem mikve je třikrát se potopit ve vodě přirozeného původu. Jan Křtitel, původem Žid, proto „křest“ odvodil od zvyku „mikve“ a provozoval jej v řece Jordán (přirozený tok) tak, že novopečeného křesťana až po poslední vlas podržel pod hladinou.

Že se smilnění nevyplácelo lze prokázat hned na několika příkladech z Bible. Asi nejznámější je přítom příběh jinak opěvovaného krále Davida a jeho milenky Batšeby.

Batšeba vstupuje do povědomí čtenářů jako manželka Chetejce Urijáše, vojáka spadajícího pod velení krále Davida. Ve chvíli, kdy Urijáš plnil svou pracovní povinnost, vládce Jeruzaléma našel v osamocené Batšebě zalíbení, jež vyústilo v její otěhotnění. David následně Urijáše z bojů odvolal doufaje, že po společně strávené noci bude Batšeba moci manželovi tvrdit, že dítě je jeho. Bohužel, Urijáš intimní styk s Batšebou nevyhledal. Proč se tak stalo, není jisté, nicméně v tehdejší době bylo běžné, že před válečnými taženými se vojáci se svými družkami povinně rozváděli, aby se v případě jejich zajetí či smrti mohly znovu vdát. Jelikož Urijáš věděl, že se brzy bude do bitvy vracet, nechtěl pravděpodobně formální odtržení porušovat.

Ať už Urijáše k rozhodnutí vedlo cokoliv, jeho následky byly fatální, neboť přimělo jeho soka

⁴²¹ Terezie Dubinová, PhD. – OHELADOM. *OHELADOM – Terezie Dubinová, PhD.* [online]. Dostupné z: <http://www.oheladom.cz/profil/>.

⁴²² ULLRICHOVÁ, Daria. *Hadar Galron, Mikve: [česká premiéra 4. a 5. prosince 2008 ve Stavovském divadle.* Praha: Národní divadlo, c2008, s. 28. ISBN 978-80-7258-295-2.

⁴²³ Ženská menstruační a porodní krev.

⁴²⁴ Pakliže by ke styku došlo, byli by oba vyobcováni. Kněžský spis obsahuje seznam „zakázaných“ styků, např. incest atd. K zákazu styku s příbuznými či v rámci stejného pohlaví byl tedy zařazen i zákaz styku s menstruuující ženou. Nařízení souvisí i se snahou kněží o maximální zachování rituální čistoty v chrámu během práce se svatými texty. Krvácející žena např. nesměla ani do předsálí chrámu atd.

⁴²⁵ Mohou být i oddělené postele.

⁴²⁶ Jan Křtitel neprováděl nic jiného než rituální koupel mikve. Křesťanská tradice však v pozdějších letech upustila od potřeby potápět celé tělo (zejména hlavu) pod „živou“ vodu a jen symbolicky pokrápí.

v lásce změnit plány. Král David tak nejen poslal Urijáše zpět do války, ale nad to se dohodl s velitelem ležení Joábem, že Uriášeho postaví do první linie a de facto zajistí jeho smrt. Tak se i stalo. V tu chvíli však přišel na scénu prorok Nátan, který hřích odhalil a předpověděl, jaké tresty provinilce postihnou. Z nich nejtragičtější je samozřejmě úmrtí dítěte zrozeného z hříchu. Hospodina usmíruje až upřímné pokání. Z nového, poctivě stvrzeného manželství, se pak Batšebě a Davidovi rodí budoucí vládce Šalamoun.

V případě Batšeby a Davida přitom nejde jen o cizoložství, neboť záměrným vystavením Urijáše smrtelnému nebezpečí přední linie se David dostal do role úkladného vraha, a tedy narušitele zákona V. – nezabiješ. V tomto bodě je důležité, že David nepodlého falešným iluzím a nesnaží se svůj hřích nijak ospravedlnit: „*David upadl do těžkého hříchu, avšak neklesl tak hluboko, aby si ho nemohl uvědomit a hřích už nenazýval hříchem, aby jej ospravedlňoval, stavěl jako nevyhnutelnost, nebo že by vinu svaloval na svou povahu, poměry, své zvláštní postavení, či na jednání jiných, jak se tomu mnohokrát děje. Tak zaslepený David není. Ví, že nevěra je nevěra a vražda je vražda...*“⁴²⁷ Ke svému činu se tak otevřeně doznává⁴²⁸, přičemž jeho upřímnost a víra mu kleslí cestu k rozhrěšení. I z toho vyplývá, že v judaismu je velmi důležité umět se ke svým činům, ať už jsou jakékoliv, odpovědně postavit.

U VI. přikázání však ještě zůstaneme, jelikož zákon se vztahuje na více druhů vztahů než na ten nepomazaný manželským svazkem. Zapovězené styky vypočítává například kniha Leviticus⁴²⁹. Kromě cizoložství se jedná zejména o následující: incest, sodomii, bestialitu, kastraci, homosexualitu⁴³⁰ a tzv. niddu⁴³¹.

Incest je v Tóře a v rabínských textech dále velmi detailně specifikován včetně vyjmenování konkrétních (většinou) pokrevních příbuzných, mezi nimiž nesmí docházet ke styku. Kromě běžných bližních (rodiče x děti, sourozenci, prarodiče x vnuci apod.) jsou mezi nepovolené vztahy řazeny i ty mezi nepřímými/částečnými rodinnými příslušníky (snacha, tchýně, nevlastní sestra, švagr atd.). Porušením těchto pravidel se Židé zpronevěřili Hospodinu a hřích bylo třeba potrestat.

Příkladem jsou samozřejmě biblická města Sodoma a Gomora, jež byla pro prostopášnost svých obyvatel Bohem stržena k zemi. O nemravnosti měšťanů svědčí i příběh dcer Lota, jehož rodina⁴³² jako jediná z kázů metropolí přežila a přesunula se do ústraní. Z nedostatku vhodných partnerů ženy opily a svedly vlastního otce. Děti narozené touto cestou pak byly svému otci též vnuky, svým matkám i sobě nevlastními bratry a mezi sebou se staly navíc i

⁴²⁷ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 95. ISBN 80_7192-466-0.

⁴²⁸ Zejména v Ž 51., jehož autorství je Davidovi přisuzováno: „*Smiluj se nade mnou, Bože, podle milosrdenství svého, podle množství slitování svých shlad' přestoupení má...Nebo já znám přestoupení svá...Tobě, tobě samému zhřešil jsem a zlého se před očima tvýma dopustil...Srdce čisté stvoř mi, Ó Bóže, a ducha přímého obnov u vnitřnostech mých...*“ Ž 51, 2-6

⁴²⁹ Zejména 18. kapitola obsahující zákazy známé pod názvem arayot (hebrejsky עריות - sexuální nemorálnosti).

⁴³⁰ Později, v diaspoře, dbala tohoto zákona zejména větev aškenázká. Ta rovněž tíhla k monogamii. Sefardové, ovlivnění okolním arabským obyvatelstvem, častěji udržovali mimomanželské styky a měli povolenou polygamii. Homosexualita je v židovských kruzích dodnes tématem ožehavým, nicméně již i v České republice lze uzavřít tzv. britňhak neboli obřad lásky mezi osobami stejného pohlaví.

⁴³¹ Muž nesmí mít pohlavní styk se ženou, včetně své manželky, během jejího menstruačního cyklu a to do doby, kdy podstoupí očištnou koupel.

⁴³² Lot byl příbuzný Abrahama, nicméně se během cesty z Uru od sebe oddělili. Jelikož vlídně přijal anděla seslaného města zničit, byl pro svou dobrotu ušetřen. Jeho žena se však při odchodu z domova otočila, a proměnila se proto v solný sloup.

bratřenci⁴³³. Syna krále Davida Amnona touha po nevlastní sestře Tamaře dohnala dokonce k násilí. Později jej hřích dostihl, když na něj Tamařin druhý bratr Absalon nechal úspěšně spáchat atentát.

Zajímavé je, že vztah mezi sestřenicí a bratrancem zapovězený nebyl a běžně k takovým sňatkům docházelo (př. Jákob, Izák atd.).

VII. Nepokradeš.

Jak bystře dodává Johana Koppová, důležité je odkrýt význam hebrejského výrazu „gánab“ (užitý v originále) ve všech detailech. Nejedná se totiž o pouhé „krást“, nýbrž i o „loupit“ a „unést“⁴³⁴ a jako takové se tak VII. přikázání váže spíše k případné ztrátě osobního bezpečí a svobody, než k pouhému majetkovému deliktu. Dle VII. přikázání tedy není vhodné omezovat osobní svobodu a bezpečí druhého.

Hovoříme-li o ztrátě volnosti, je třeba zmínit se i o tom, jak se Židé stavěli k otázce otroctví. Vzhledem k době, o níž hovoříme, se ani Izrael probíranému fenoménu nevyhнул. Ovšem otázka postavení otroka u Židů a u okolních národů, to je záležitost zcela jiná. Knihy Exodus i Leviticus totiž uzákoňují na svou dobu radikální ochranná opatření, jež si kladou za cíl omezit práva vlastníků otroků, ba co víc, udělují jim mnohé povinnosti: „*Kdo například vyrazí svému otroku oko či zub, musí ho propustit,*“⁴³⁵ ba co víc: „*Otrok má stejně jako jeho pán podíl na sabatovém odpočinku, nesmí o sabatu pracovat – cosi jedinečného v dějinách!*“⁴³⁶

Navíc, jak koneckonců potvrzuje i příběh praotce Jákoba, byl-li otrok původem Izraelec, musel ho jeho majitel po šesti letech lopoty propustit a nadto jej materiálně zaopatřit (většinou dobyt看em a jídlem). Záleželo pak čistě na služebníkovi, zda nabízenou svobodu přijal, či zda s prohlášením: „*Miluji pána svého, manželku svou a syny své, nevyjdu svobodný,*“⁴³⁷ se nabízeného vzdal. V takovém případě měl pán povinnost ponechat si otroka až do své smrti. Se smrtí pána pak otrok mohl opět nabýt svobodu. Navíc, zemřel-li pán bez mužského potomka, otrok se měl postarat nejen o jeho pohřeb, ale dokonce se mohl stát jeho právoplatným dědicem⁴³⁸.

Do otroctví často upadali také zloději či dlužníci neschopní dostát včas svým závazkům. Nicméně, tito lidé, jakožto bratři ve víře, neměli být zotročeni zcela. Měli se z nich stát nádeníci. Upadli-li do otroctví v cizině, měli pak jejich příbuzní povinnost je vykoupit, stejně jako Bůh vykoupil Izrael z jářma Egyptanů. To nakonec úzce souvisí i s názvem, jež dali Židé České zemi.

⁴³³ Dle tradice se jedná o předky Moábců a Amónovců (jeden syn se jmenoval Moáb aneb Z otce zplozený a druhý Ben-amí alias Syn mého příbuzného).

⁴³⁴ KOPPOVÁ, Johana. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 60. ISBN 80_7192-466-0.

⁴³⁵ KOPPOVÁ, Johana. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 62. ISBN 80_7192-466-0.

⁴³⁶ KOPPOVÁ, Johana. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 62. ISBN 80_7192-466-0.

⁴³⁷ Ex 21, 5

⁴³⁸ Už Abrahám si stěžoval, že bude nucen předat svůj majetek správci svého domu (myšleno otroku), neboť tou dobou byl stár a bez mužského dědice (Gn 15, 3).

Čechy (zejména Praha) platily v době středověku za poměrně známé středisko obchodu s otroky. Mezi zotročenými se pak často objevovali lidé zajatí během válečných výprav na území dnešního Polska a Ukrajiny, a tedy rovněž Slované. Židé proto českým zemím začali přezdívat Kanaán a českou řeč nazvali kanaánským jazykem, neboť v Genesis je Kanaán mimo jiné označován jako „otrok svých bratří“.

VIII. Nevydáš proti bližnímu svému svědectví křivého.

„Bude-li nalezen uprostřed tebe v některém městě tvém, kteráž Hospodin, bůh tvůj dá tobě, muž to aneb žena, ještě by se dopouštěl zlého před očima Hospodina, Boha tvého, přestupuje smlouvu jeho... a bylo by povědíno tobě, a slyšel bys o tom, tedy vyptáš se pilně na to...“⁴³⁹

praví *Deuteronomium*. Hříšník měl být přitom odveden k branám města, souzen a v případě shledání vinným patřičně potrestán (např. ukamenován⁴⁴⁰).

„Pilně vyptat“ se měl přitom soudce svědků řešeného přečinu. Taková výpověď přitom hrála v dřívějších dobách z důvodu absence jiných relevantních metod odhalení pravdy zásadní roli. A právě proto také vzniklo v pořadí VIII. přikázání apelující na vypovídající osoby. Vždyť o životě (nejvyšším daru od Hospodina) měla rozhodovat křehká linie mezi poctivostí a vypočítavostí, mezi svědectvím upřímným a falešným: „*Teprve pravdivost, v širším slova smyslu, umožňuje důvěrnou vzájemnost v soužití lidí.*“⁴⁴¹

Ale co tresty? Jaké mohly nastat a byly spravedlivé?

Mnohé starověké zákony se dnes mohou jevit jako kruté a překonané, ovšem ne vždy jsou veřejnosti prezentovány správně. Minimálně jednu záležitost je tak třeba uvést na pravou míru: „*Je málo spojení, která slyšíme takřka denně, a přitom jsou tak zavádějící jako právě ono "oko za oko". Dle zavedeného chápání jsou tato tři slova zkratkou pro nikdy nekončící koloběh násilí a odplat, primitivní odvetu,*“⁴⁴² prozrazuje ve svém rádiovém pořadu Šalom alejchem ředitel Židovského muzea v Praze Leo Pavlát a záhy dodává: „*...mýlka provázející tento obrat - princip msty přisuzovaný hebrejské Bibli - je už natolik zažitá, že jen pokus o její zpochybnění může být považován za omyl. Přesto stojí za to takový pokus podniknout.*“⁴⁴³

Vše je otázkou výkladu. „Oko za oko“ jakožto uzákoněná odplata existuje. Je součástí tzv. Chamurapiho zákoníku⁴⁴⁴, kde stojí: „*Jestliže plnoprávný občan vyrazil oko plnoprávnímu občanu, vyrazí mu oko... Jestliže plnoprávný občan vyrazil zub plnoprávního občana, sobě rovného, vyrazí mu zub.*“⁴⁴⁵ Zvolená syntax zde vylučuje jakoukoliv pochybnost, co se

⁴³⁹ Dt 16, 2-4.

⁴⁴⁰ Jedním s důkazů, že Ježíš Kristus byl odsouzen římskými soudy je mimo jiné i typ trestu – zatímco Římané upřednostňovali ukřižování, Židé zásadně kamenovali.

⁴⁴¹ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 61. ISBN 80_7192-466-0.

⁴⁴² Oko za oko, zub za zub | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/oko-za-oko-zub-za-zub--523058.

⁴⁴³ Oko za oko, zub za zub | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/oko-za-oko-zub-za-zub--523058.

⁴⁴⁴ Nejstarším dochovaným kodex svého druhu na světě, vznikl v Babylonii cca 1686 př. n. l. na popud krále tamního Chamurapiho.

⁴⁴⁵ § 196 a § 200, Právo a zákony - Chamurapi | Dějiny starověku. *Dějiny starověku* [online]. Dostupné z: <http://antiquus.blog.cz/0712/pravo-a-zakony-chamurapi>.

interpretace zákona týká, a totiž vše je třeba chápat doslova, nikoliv jako obrazné vyjádření. Připraví-li jeden muž druhého o oči, oběť má právo útočnicka oslepit. Toť vše.

Podobnou formulaci nacházíme i v o něco mladším textu, a totiž v TaNaChu, konkrétně v *Exodu*⁴⁴⁶: „*Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, spáleninu za spáleninu, ránu za ránu, modřinu za modřinu,*“⁴⁴⁷ ovšem zásadní rozdíl tkví v tom, že ve *Starém zákoně* fráze funguje jako metafora pro trest adekvátní provinění.

Jak si tím můžeme být jisti? Zatímco z *Tanachu* metaforičnost věci vyplývat nemusí, Talmud myšlenku potvrzuje: „*Zatímco tradiční židovský psaný zákon určuje základní principy, kodifikovaná ústní tradice vykládá, jak je konkrétně v životě naplňovat. A zde se můžeme setkat s jednoznačným výkladem. "Oko za oko" zosobňuje princip přiměřenosti, vyjádřený v praxi odškodněním poškozeného. Nejedná se o vendetu, kterou provede ten, kdo utrpěl zranění, ale o spravedlivý trest z moci veřejné, uměřený charakteru újmy.*“⁴⁴⁸ Princip babylonských desek není ideální, a proto: „*Zákonodárci ... mají přihlédnout k přímé škodě či újmě, bolesti, léčení, vynucené nečinnosti a z ní vyplývající ztrátě a zahanbení neboli trvalým následkům.*“⁴⁴⁹ Lze tedy konstatovat, že právě v *Exodu* se poprvé setkáváme s principem, na jehož základě je dnes postavený de facto celý moderní právní systém a že na rozdíl od jiných komunit a národů (nejen starověkých) se právě mezi Izraelity těšila spravedlnost větší pozornosti.

IX. Nebudeš dychtit po domě svého bližního.

Zatímco dříve slovo „dům“ fungovalo jako synekdocha označující rodinu a dědičný majetek, v kontextu *Desatera* jde o prosté označení budovy. Živé bytosti, ať už rodinní příslušníci, otroci či zvířata jsou tak nově odděleni od kapitálu ryze materiálního. V originále je dokonce v tomto bodě použito sloveso „požadovat“, zatímco v následujícím zákoně figuruje výraz „dychtit“.

Dům je velice důležitý aspekt judaismu, jak napoví i hebrejská abeceda. Konkrétně písmeno bet, jehož číselné vyjádření odpovídá číslu 2 a přeneseně značí právě dům. Židovské obydlí v minulosti mívalo plochou střechu a na ní z jedné strany zábradlí, proto mu tvar písmena bet (s troškou fantazie) poměrně odpovídá. Dle Jaroslava Achaba Heidlera⁴⁵⁰ se tímto písmenem otvírá Tóra, přičemž na počátku byli dva – makrokosmos (prostor Boží) a mikrokosmos (sféra lidí): „*Člověk dostal svůj dům a prostor, aby mohl být partnerem nebesům,*“ prozrazuje ve výukových videích na svém webu věnujícím se mimo jiné výkladu skrytých významů hebrejského písma⁴⁵¹.

⁴⁴⁶ První zdroj je datován do 10. st. př. o. l. – více v kapitole o hebrejských textech.

⁴⁴⁷ Ex 21, 24-25

⁴⁴⁸ Oko za oko, zub za zub | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/oko-za-oko-zub-za-zub--523058.

⁴⁴⁹ Oko za oko, zub za zub | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/oko-za-oko-zub-za-zub--523058.

⁴⁵⁰ Jaroslav Achab Heidler (1958) je český pedagog, herec, překladatel a politik. Léta se věnuje studiu hebrejštiny a symboliky. Jeho práci ovlivnil rovněž chasidismus. Věnoval se překladům nápisů na židovských náhrobcích a po své konverzi k judaismu i celkové dokumentaci židovských hřbitovů. Svě chápání hebrejštiny (zejména pak symboliky písma) publikuje na webu Lamed- waw - Lamedwaw. *Lamedwaw* [online]. Dostupné z: <https://www.lamedwaw.org/>.

⁴⁵¹ Lamedwaw. *Lamedwaw* [online]. Dostupné z: <https://www.lamedwaw.org/>.

„K zachování vnitřní svobody je zapotřebí i odříkání a sebeovládání. Kdo naslouchá jen svým žádostem, není svobodný. Bezbrhá žádostivost vede k zotročující chtivosti v mnoha podobách. Kořenem všeho je touha „mít“. Ničí cizí i vlastní štěstí a vpravdě i vztah k Bohu,“⁴⁵² uvažuje Johanna Koppová o důvodech zavedení IX. a X. přikázání. S tím se nedá než souhlasit.

Je také třeba uvést na pravou míru poměr Židů k lichvě, neboť i běžně bývají s půjčováním peněz na vysoký úrok spojováni. Je třeba připomenout, že v průběhu středověku byly zavedeny takové zákony, které Židům de facto v jakémkoli jiném zaměstnání bránily. Křesťané z důvodů náboženských přitom půjčovat na úrok nesměli, neboť se jednalo o obohacování se na čase, jenž dle ustanovení církve náležel Bohu.

Ani v judaismu však nebyla situace ohledně půjček jednoduchá, neboť správně Židé nesměli s výdělkem půjčovat svému bratru. Zatímco původně byl za „bratra“ považován každý člověk, z ekonomických důvodů byl Zákon vyložen nově tak, že bratrem byl pouze „Izraelita“ a ideálně příbuzný. Zatímco křesťanům se tedy půjčovat na úrok mohlo, jinému Židu, a zejména tomu pokrevně spřízněnému, bylo třeba finance poskytovat prostřednictvím třetí osoby. Fakt, že z křesťanů „přestali být bratři“ samozřejmě dmýchal antisemitské nálady. Avšak, jen těžko si lze představit hospodářský systém, jenž by byl schopen fungovat bez půjček, a tedy bez jakýchsi prvotních bank, neboť pakliže někdo chtěl založit podnik, řemeslo atd., potřeboval kapitál.

X. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.

Postavení ženy v židovském společenství je záležitost poměrně komplikovaná. Jedna věc je však jistá. V otázce přijetí nového člena do komunity hraje právě žena zásadní roli. Tzv. halachickým Židem se totiž člověk stane pouze dvěma způsoby, a to buď v jakémkoliv věku náboženskou konverzí (dle striktních pravidel), nebo hned po narození, je-li matka židovka. Zatímco otec, v dobách válečných nájezdů, znásilňování i případných milostných trojúhelníků nebyl nikdy jistý, matka ano, a proto právě skrze ni získávalo dítě své místo ve skupině. I žena svobodná, ať už podlehla svodům, nebo byla zneuctěna některým z pustošivých nájezdníků, tak měla jistotu, že její potomek se nestane pouhým odvrženým bastardem, nýbrž bude náležitě přijat mezi ostatní. V dnešní době, kdy skrze moderní technologie není problém určit otcovství, se samozřejmě mění i pohled rabínů na věc. Liberální Židé tak vítají mezi sebe i děti z manželství, v nichž je Židem pouze otec. Zdaleka však k novince nepřistoupili všichni, zejména ne Židé ultraortodoxní.

Fakt, že o židovství dítěte rozhodovala krev matčina, však mnohdy vedla k tomu, že židovští muži upřednostňovali Židovky před ženami jiných národů. Není to však nic neobvyklého, připustíme-li, že jako každý jiný rod, i Izraelité chtěli (koneckonců to měli i příslibeno) šířit primárně své plémě. Už Izák si tak za ženu zvolil příbuznou Rebeku a Jákob zase sestřenicu Leu a Ráchel.

Přesto se najdou výjimky. Například legendární obr Samson se oženil s Dalilou, pravděpodobně Filištínkou, Mojžíš si vzal Midjánku Zeforu, král David se zahleděl do

⁴⁵² KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 60. ISBN 80_7192-466-0.

Chetejky Batšeby apod.

Nelze opominout ani Moabku Ruth, jejíž odevzdanost židovskému lidu i po smrti židovského manžela je dodnes Židy oslavována, přičemž *knih*a Ruth, zařazována do tzv. *Pěti svátečních spisů*, je každoročně čtena o svátku Šavuot a nejen o něm.

Příběh se odehrává v době předkrálovské. Moabka Ruth a její sestra Orpa se stávají ženami židovských přistěhovalců Machlona a Kiljona, sourozenců, již do země spolu s rodiči Elimelechem (brzy umírá) a Noemi vyhnal hlad. Oba bratři však zemřou, načež se jejich matka rozhoduje pro návrat do Judska. Své snachy přítom nabádá, aby se vrátily ke svým matkám a založily nové rodiny. Ruth se však rozhodne tchýni následovat. Ocitají se v Judsku u rodiny Elimelecha, a protože manželství Ruth bylo bezdětné, dle platných zákonů je třeba, aby se nejbližší mužský příbuzný zemřelého vdovy ujal a zplodil s ní syna⁴⁵³.

Pokorná Ruth začíná pomáhat se sklízni na polích Boáze, jednoho z Elimelechových bratrů, a pomalu si k sobě nacházejí cestu. Boáz, byť není nejbližším mužským příbuzným, pak dle platných zákonů⁴⁵⁴ odkupuje Elimelechovu část polí a s ní je mu postoupena i Ruth. Moábka se tak stává Boázovou ženou, přijímá víru a později se dozvídáme, že právě z tohoto svazku se zrodí předkové krále Davida – Ruth je jeho prababičkou.

Ruthin příběh svědčí jednak o tom, jak důležité je ctít Boží smlouvu (např. Boáz dostal Zákona a ujal se bezdětné vdovy), podporuje myšlenku levirátního⁴⁵⁵ manželství a nadto je důkazem toho, že i cizinec, navíc původem pohan, je schopen přistoupit k judaismu a stát se právoplatným členem vyvoleného národa (v tomto případě dokonce předkem monarchy).

Dychtění po manželkách druhých pak bývá zpravidla ztrestáno Božím hněvem. Tragické důsledky měl již zmíněný vztah krále Davida a Batšeby, jenž vyústil v smrt nemanželského dítěte.

1.3.1.5 DALŠÍ DŮLEŽITÉ TEXTY A POJMY

Jak vyplývá z historické části, důležité texty v rámci judaismu jsou rovněž Mišna a Gemara tvořící dohromady Talmud. Jedná se o písemné zpracování do té doby ústně předávaného náboženského učení. První učenec spojený se shrnutím ústní tradice v psanou Mišnu je Jehuda ha-Naší (135-217 o. l.). Jeho verze obsahovala 6 oddílů – Semena, Svátek, Ženy, Škody, Očišťování a Svaté věci. Doplnění či upřesnění Mišny se nazývají Gemara. Nejznámějšími Gemarami jest Babylonský komentář a Izraelský komentář. Tyto dva texty spolu s příslušnými Mišnami (a případně dalšími texty) tvoří jádro Babylonského a dále

⁴⁵³ Židé nevěří na posmrtný život. Jediná možnost, jak přetrvat, je skrze potomstvo. Plození dětí je hlavní cíl manželství (i proto vznikla řada pravidel spojených s rituální koupelí či týkající se sexuálního života párů, jež jsou zaměřena primárně na rozšíření rodu, nikoliv na požitky). Zemřít bezdětný by znamenalo definitivní konec existence daného jedince. Právě proto bylo povinností nejbližšího mužského příbuzného ujmout se manželky zemřelého a zplodit s ní syna, jenž měl být pojmenován po zemřelém a byl oficiálně a právně považován za potomka zemřelého. Ne všichni s tím však byli smířeni. Mnohdy se jednalo o muže ženaté, již sami prahli po mužských dědicích (např. Onan). Pokud muž vdovu odmítl, zula mu pravou botu a odplivla si. Pokud však došlo k dohodě, mohla být skrze patřičný obřad (chalica, zejména v dobách talmudických) vdova propuštěna, načež se mohla znovu provdat dle vlastního výběru.

⁴⁵⁴ Před radou stařešinů nabízí pozemky i Ruth nejbližšímu příbuznému v řadě, ale ten odmítá, načež se dostává na řadu právě Boáz, jenž projeví svůj zájem a obchod stvrdí zutým sandálem). Růt - On-line Bible. *On-line Bible* [online]. Dostupné z: <http://onlineb21.bible21.cz/bible.php?knih=rut>.

⁴⁵⁵ Z lat. levir aneb švagr – snátek vdovy s bratrem bezdětného zemřelého muže.

Jeruzalémského Talmudu.

Babylonský Talmud je přitom rozsáhlejší. Jedná se o výsledek stovky let dlouhého bádání a odborných disputací nad Mišnou. Učenci, již se podíleli na tvorbě Babylonského Talmudu, pocházeli převážně z měst Sura a Pumpedita, později proslavených v rámci tzv. gaonského období (viz str. 47). Základní znění bylo dotvořeno v 5. století, načež jeho konečnou redakci, respektive dodnes nepřekonaný komentář⁴⁵⁶ zpracoval aškenázský filosof Raši (1040 – 1105) a jeho žáci - tosafisté. Jeruzalémský⁴⁵⁷ či také Palestinský Talmud je co do obsahu skromnější. Vznikl již ve 4. století v Izraeli. Rovněž tento text je spojen s dlouhodobým studiem učenců, zejména s oblasti Tiberiady a Caesareji. Oproti Babylonskému protějšku je více zaměřen na agrikulturu Svaté země, používá jiné nářečí aramejštiny (s vyšší frekvencí přejatých slov) a jiný systém dělení jednotlivých kapitol.

Talmud obsahuje nábožensko-právní diskuse, vyprávěné texty (hagada), vědní poznatky, poznámky ze života učenců, mravní ponaučení, podobenství a historické údaje. Stěžejním bodem Talmudu je přitom víra v Hospodina, jenž nenechává svět opuštěný a srze Boží prozřetelnost jej udržuje v chodu (boží přítomnost ve světě je nazývána šechina). Text rovněž pojednává o židovské etice, pojetí člověka, Mesiáše a o posledních věcech lidí. Talmud je označován jako ústní Tóra a tradičně je i jemu přikládána Boží inspirace – myšleno – učenci byli při tvorbě komentářů nástrojem Boží vůle. Jelikož se jedná o nepřeborné množství textů z mnoha dějinných období, postupem času bylo třeba vybírat to nejpodstatnější. Ve 12. stol. tak vznikla dosud nejlépe hodnocená sbírka talmudických textů – tzv. *Mišne Tóra* (Opakování zákona) z pera filosofa Maimonida, a dále v 15. století byl sestaven *Šulcham aruch* (Prostřený stůl) učencem Josefem Karou.

Souhrnem veškerého náboženského práva včetně talmudických mouder, práva rabínského, tradic, zvyků a tzv. micvot jest halacha. Halacha (cesta) je tedy souborem židovského náboženského práva a kdo ji vyznává, kráčí ve svém životě určitým způsobem: „*Během mnoha staletí se vyvinula filozofie o micvě, o životě podle halachy, náboženského zákona. Slovo halacha pochází z hebresjkéhé jít nebo i měnit a znamená přibližně cesta. Jedná se o duchovní cestu, po které se má Žid ubírat, protože jej bůh na ni obdařil zvláštním úkolem: „Budete mi královstvím kněží, pranárodem svatým. To jsou slova, která promluvíš k synům Izraele.“ Na jiném místě se praví: „Hospodin promluvil k Mojžíšovi: 'Mluv k celé pospolitosti Izraelců a řekni jim: Buďte svatí, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý'“*“⁴⁵⁸

Svátost přitom v judaismus neznamena totéž co v křesťanství: „*Člověka nemůže jiný člověk prohlásit za svatého. Toho my lidé nejsme schopni ani k tomu nejsme povoláni,*“⁴⁵⁹ konstatuje německý rabín Paul Johnson ve svém bestselleru *Kdo jsou Židé?* a pokračuje, „*Všichni se ovšem můžeme stát cadikim – spravedlivým. Cílem židovství je stát se spravedlivým.*“⁴⁶⁰ Základní tezí křesťanství, kterou, jak vyplývá z historické kapitoly, převzali z Tóry, jest milovat bližního svého. Pragmatičtí Židé však vědí, že se jedná o vysoký cíl: „*...než k tomu člověk skutečně prakticky dospěje, může to trvat...Od každého se však má požadovat*

⁴⁵⁶ Jednalo se o gramatický i etymologický rozbor textu a dále o jeho podrobný výklad.

⁴⁵⁷ Jelikož text ve skutečnosti nevznikl v Jeruzalémě, používá se i druhý název – Palestinský.

⁴⁵⁸ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 27. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁴⁵⁹ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 27. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁴⁶⁰ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 27. ISBN 978-80-87029-97-8.

*spravedlivost. K tomu není třeba žádných emocí. Nikoho nelze nutit, aby miloval, ale od každého lze žádat spravedlivost,*⁴⁶¹ prozrazuje Johnson a nakonec doplňuje pravý smysl halachy: „Žid je tedy v ideálním případě cadik – spravedlivý. Aby se stal spravedlivým, musí žid podle hodnotových představ židovské etiky. Židovský život řídí také náboženské zákony – micva, jež jej v jeho celistvosti posvěcují. Svatost je tedy v židovském smyslu trvalá snaha pozvedat se nad všední každodennost. Svatost si musíme „vytvořit“.“⁴⁶²

Pilířem judaismu je 248 příkazů (počet kostí v těle) a 365 zákazů (počet dnů v roce), a tedy 613 micvot (počet jader v granátovém jablku). Část micvot je logická a vychází ze zdravotvědy, práva, *Desatera*. Některá pravidla jsou spojena s tzv. kašrut čili košér. Jiná nemusí být nutně vědecky doložitelná, nicméně v domnění, že plní cosi, co je jemu dosud skryté, avšak Bůh dává daný příkaz, jeho smysl znal, pravověrný Žid plní i tato micvot. Micvot jsou obsažena v *Tóře* a podrobně rozebírána v Talmudu a v mnohých dalších spisech. Je pravda, že mnohé příkazy ztratily význam po zániku chrámu, s nímž byly spjaty. I tato skutečnost dnes rozděluje židovskou komunitu. Ortodoxní Židé stále považují za autora *Tóry* (a všech micvot) Hospodina. Jeho slova jsou proto nezvratná, neměnná a platí navždy. A proto je třeba dodržovat všechna přikázání. Pakliže je o šabatě zakázána veškerá práce včetně vznícování jiskry, pak ortodoxní nejezdí autem a lustry rozsvěcují den předem. Liberální Židé některá micvot zrušili, neboť v současnosti již nemají váhu (podrobili je historicko-kritické analýze) a ta, jež dodržují, neváhají aktualizovat. Reformisté proto zákaz „zakládání ohně“ chápou doslovně a o šabatě dojedou k synagoze vozem.

Ostatní texty a jejich autoři, mezi nimi například midraš (bádání, zkoumání), a tedy hebrejské výklady k *Bibli*, byly již zmíněny v historické kapitole, případně o nich ještě padne řeč v sekcích následujících. Jen pro doplnění následuje citace z textu českého rabína a literáta Gustava Sichera, jenž v Českožidovském almanachu věnoval „*Naší Bibli*“: „*Ta kniha má svůj jedinečný význam. Stala se cestovní četbou a průvodcem svého lidu při všem jeho putování mezi národy zeměkoule...Kromě toho zdůvěrnila lidskému srdci jako žádná jiná kniha...Žádná kniha světa nedošla takovému rozšíření a překladu do všech jazyků světa jako „kniha“ tato. Zdomácněla u mnohých národů tak, že se stala i národní literaturou četných kulturních národů, také národa českého překladem kralickým...A stejně i vnitřní vztah Bible k duši jejích čtenářů různého věku je jedinečný...i ten, kdo nemůže považovat Bibli za učebnici přírodních věd nebo vědeckých ději, musí jí přiznat hodnotu knihy mravního významu ve všech dobách...Dvěma vůdčími mravními myšlenkami je Bible blízká dnešním našim snahám a je jejich oporou. První z nich je myšlenka o rovnosti všech lidí bez rozdílu původu a odmítání jakékoliv sociální nerovnosti...Druhá myšlenka, jíž je naše Bible povznesena nad všechnu mentalitu starověku, nad všechno jeho myšlení, je myšlenka míru, a sice míru trvalého nebo, jak ho Bible jmenuje „míru bez konce“. Ideál nejvyspělejších kulturních národů starověku – vítězná útočná válka se svým heroismem a militaristickou statečností – je biblickému duchu cizí...Po cestách *Tóry*, o nichž pějeme, že jsou stezkami míru, máme kráčet se všemi národy, které skutečně usilují o mír...po cestách té *Tóry*, která nám byla udělena, abychom jí jako lid svatý a říše kněžská byli vzorem národům. Pak my, lid tisíciletých náboženských dějin, můžeme předstoupit před *Tóru* s obvyklou benedikcí: „Pochválen budiž Bože, jenž jsi nás vyvolil z národů a svou *Tórou* vštípil do nás věčný život!““⁴⁶³*

⁴⁶¹ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 27. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁴⁶² SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 27. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁴⁶³ SICHER, Gustav. *Naše Bible*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 14-16. ISBN 80-900703-4-3.

1.3.2 TRADICE A ZVYKY JUDAISMU

1.3.2.1 ŽIDOVSKÝ KALENDÁŘ

Židovský letopočet se zásadně liší od běžného občanského letopočtu (evropského). Nepočíná se totiž narozením Krista, nýbrž stvořením světa.

Podle tradice k této události došlo roku 3760 př. o. l.⁴⁶⁴ K získání současného roku židovského kalendáře je tedy zapotřebí k občanské verzi připočíst číslo 3760 (rok 2018/2019 se rovná roku 5779).

Židovský Nový rok (Roš ha-šana) rovněž nekopíruje evropské termíny, nepřipadá na první leden, nýbrž na první a druhý den měsíce tišri.⁴⁶⁵

Židovský kalendář (luach) vychází z babylonské tradice. Podle slunečního pohybu vypočítávají ŽIDÉ pouze roky, ovšem měsíce určují podle cyklu lunárního: „*Délka židovského měsíce přibližně odpovídá době oběhu Měsíce kolem Země. Ten trvá kolem 29,5 dne, a proto má měsíc hebrejského kalendáře (chodeš) buď 29, nebo 30 dní.*“⁴⁶⁶

Počátek nového měsíce byl dlouhou dobu vyhlašován na základě přímého pozorování Měsíce. Jakmile se objevil první cíp Luny (novoluní), byl oznámen počátek nového měsíce⁴⁶⁷. V současnosti jsou data vypočítávána dopředu za pomoci moderní technologie.⁴⁶⁸

Úvodním měsícem židovského kalendáře je nisan, první jarní měsíc, v evropské alternativě jde o přelom dubna a května. Na toto období připadá oslava židovského svátku Pesach a Dne Šoa.⁴⁶⁹ Následují: ijar (Izraelský den vzpomínání na padlé, Den izraelské nezávislosti), sivan (Šavu'ot), tamuz (Půst 17. tamuzu), av (Půst 9. avu), elul, tišri (Roš ha-šana, Půst Gedajlův, Jom Kipur, Sukot, Simchat Tóra), chešvan, kislev (Chanuka), tevet (Půst 10. tevetu), ševat a adar (Půst Esterin, Purim).

Lunární rok je v průměru o jedenáct dnů kratší než evropská solární verze. Tato nerovnováha se v hebrejském kalendáři jednou za čas vyrovnává dodáním třináctého měsíce, adar šeni. Nejde jen o praktickou záležitost, ale rovněž o zvyk. Měsíc nisan musí připadnout na jaro.

⁴⁶⁴ V Tanachu jsou uváděny délky životů Praotců, z čehož židovští učenci vypočítali rok vzniku světa. Číslo stanovil mudrc Hilel II. podle propočtů z Tanachu a Talmudu, a to ve 4. stol. o. l. V celém textu práce je použita zkratka př. o. l. či o. l., přičemž písmeno „o“ je zkratkou slova občanský. V židovském kontextu se totiž nejedná o letopočet, jež by bylo možno si přivlastňovat.

⁴⁶⁵ V roce 2015 se jednalo o 13. září, v roce 2016 připadnul na 2. října, v roce 2020 bude celé období Roš hašana spadat mezi 18. až 20. září. Svátek přitom nesmí připadnout na středu, pátek ani neděli, protože to by Jom Kipur byl v neděli či v pátek a hrozila by jeho kolize se šabatem.

⁴⁶⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 113. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁶⁷ Tzv. roš chodeš aneb nový měsíc. Měsíc (chodeš) má 29 až 30 dní. Pak přichází roš chodeš.

⁴⁶⁸ K přesným výpočtům dochází již od 4. st. o. l., praktické úkoly pro studenty (Člověk v tísni). *Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity - Pedagogická fakulta JU* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b04zide/06.pdf>.

⁴⁶⁹ I zde je vidět rozdíl ve vnímání času a podstatných bodů. Prvním měsícem roku (lunární výpočty) je vždy jarní nisan, ovšem počátek roku (solární výpočty) jsou úvodní dny měsíce tišri, tedy podzimní dny (tehdy byl podle biblické tradice stvořen svět). Pesach – svátek nekvašených chlebů, oslava Exodu, více v dalších kapitolách.

1.3.2.2 PESACH

Prvním ze tří poutních svátků židovského kalendáře⁴⁷⁰ je tzv. Pesach a tedy Svátek překročení, jinde také Svátek nekvašených chlebů. Případá na začátek jara (konkrétně trvá 8 dní od 15. do 22. nisanu hebrejského kalendáře, přibližně se jedná o duben) a věřící si během oslav připomínají události spojené s odchodem z Egypta.

Židé si Svátkem překročení připomínají desátou ránu egyptskou, během níž Hospodin „překročil“⁴⁷¹ - „pasach“- domy hebrejských a vcházel jen do obydlí těch, kteří své veřeje neoznačili jehněčí krví.

Nekvašené chleby pro změny narážejí na spěch, v jakém Židé Egypt opouštěli. Nestačil jim vykvasit chléb z připraveného těsta, proto si s sebou na cestu vzali jen pražené moučné placky rozdělané ve vodě, známé pod názvem macesy⁴⁷². I to je jedním z důvodů, proč Židé během Pesachu nejí nic kvašeného (chamec), a to jak potraviny, tak i nápoje z obilovin (pečivo, pivo).

Je zajímavé, že tradice nejen zakazuje chamec během oslav konzumovat, zákony jsou tak přísné, že se kvašené pokrmy nesmí v domácnosti během Pesachu ani uchovávat na pozdější časy. Před začátkem svátku se proto koná velký úklid, jehož hlavním cílem je zbavit se všeho kvašeného včetně zbytků ve dřezu nebo v koši. Ráno před Pesachem se potom symbolická část chamecu za doprovodu požehnání spálí. V ulicích se většinou objeví veliké obětní kastroly a sousedé mohou také pálit společně. Pokud však věřící znají někoho, kdo Pesach neslaví (platí zejména pro Židy americké a evropské), mohou se vyhnout peněžním ztrátám, když své chamec přesunou k přátelům do úschovy, načež provedou jen rituální pálení.

Večer se koná v synagoze modlitba, kterou následuje domácí pobožnost spojená se slavnostní večeří (seder)⁴⁷³. Během obřadu se používá speciální pesachové nádoby⁴⁷⁴ a vše se řídí přesným řádem.

V dřívějších dobách byl jednorozměrný beránek upečen i s končetinami a s vnitřnostmi a sněden musel být rovněž celý spolu s macesem a hořkými bylinami (maron – křen, ředkev - připomínají hořký úděl Izraelitů v zajetí). Zbylé maso muselo být ráno spáleno. Žádné maso nesmělo být vyneseno z domu, žádná kost nesměla být zlomena. Neobřezaní měli zákaz se hostiny účastnit, často se tedy sousedé sdružovali, aby vše stačili sníst.

Později směli lidé beránka obětovat pouze v chrámu. Kněží zbavovali beránky krve, pak je stáhli z kůže a solí je zbavili zbytku krve.

Po zničení chrámu se však neobětuje beránek. Ústřední pozici na sederovém stole zaujímá

⁴⁷⁰ Poutní svátky (Pesach, Šavuot, Sukot, Šemini aceret, Simchat Tora) připomínají důležité události hebrejských dějin tak, jak jsou zaznamenány v bibli. Označení „poutní“ rovněž odkazuje na to, že předci současné generace museli během těchto dnů putovat.

⁴⁷¹ Ve smyslu „vynechal“.

⁴⁷² Maces se nesmí péct déle než 22 minut.

⁴⁷³ Pro naznačení současné svobody národa oproti dřívějšímu zajetí smí stolovníci sedět, jak se jim zlíbí (shrbení atd.).

⁴⁷⁴ Používá se po odbu 8 dní. Lze použít i běžné nádoby, ale je třeba je 72 hodin vyvavřovat. Využívá se i nádoby plastové.

sederová mísa a na ni se pokládají postupně tři od sebe oddělené macesy a dále pět pokrmů se symbolickým významem. Na sederovém talíři se proto objevuje z'roa, a tedy opečená kost s masem některého z košer zvířat (nejčastěji kuřecí). Ta připomíná oběť beránka a nekonzumuje se. Jí se však macesy (rychlost odchodu), maron (hořkost otroctví), vařená vejce (bejca – vzpomínka na sváteční oběti v jeruzalémském chrámu), brambory nebo petržel (karpas – jaro) a charoset (směs jablek, oříšků, skořice, zázvoru a červeného vína – sladká směs jako vzpomínka na maltu, z níž otroci vyráběli cihly). Dále se během večera pijí čtyři poháry vína⁴⁷⁵ a nechybí (stejně jako u obřizky křeslo) speciální pohár pro proroka Eliáše⁴⁷⁶.

Hlava rodiny přitom předčítá z knihy „Pesachová hagada“ obsahující modlitby, příběhy a písně o Exodu. Děti se táží na významy té či oné biblické události a dospělí odpovídají: „*V každém z pokolení je povinností každého Žida vidět sebe sama, jako by on sám vyšel z Egypta...nevysvobodil pouze naše otce, nýbrž s nimi i nás...Proto je naší povinností děkovat, velebit, chválit, oslavovat, vyvyšovat, uctívat toho, který vykonal na nás a na našich otcích všechny tyto zázraky a vyvedl nás z otroctví ke svobodě, ze strasti k radosti, ze smutku k slavnosti, z temnoty k zářícímu světlu, z otroctví k vykoupení. Chceme mu zpívat novou píseň: „Hallelujah“⁴⁷⁷!*“⁴⁷⁸

Z osmi dní věnovaných Pesachu se během prvních a posledních dvou nesmí pracovat a jsou plně slavnostní. Prostřední dny se označují za „polosvátky“ a kromě slavnostní modlitby probíhají dny podobně jako ty všední. Z modliteb je známá „tal“ neboli prosba za rosu pronášená během prvního dne a Píseň písní. Ta je ovšem chápána nikoliv jako poezie milostná, nýbrž jako „*podobenství o mystickém vztahu Boha ke společenství Izraele*“⁴⁷⁹.

Nutno dodat, že Pesach měl své předchůdce, a to zejména ve slavnostech spojených s vítáním jara. Kočovní pastevcí často obětovali skopce nebo beránka jako vyjádření vděčnosti a požádání božstva o plodné období. Krví zvířat pak potírali tyče svých stanů, aby odehnali zlé demony. Kananáci zase slavili před sklizní sedmidenní svátek, během něhož jedli macesy z nové úrody. Těsto na placky symbolizovalo nový začátek, a proto se nesmělo mísit se zrny ze starých zásob.

Tudíž stejně jako tomu bylo u obřizky, Izraelité si vypůjčili již existující tradici, nicméně zasadili ji do zcela jiného, nábožensky laděného rámce, čímž ji přetvořili k nepoznání, čímž ji učinili jedinečnou: „*Izrael převzal svátkem Paschy, jako ostatně také obřizkou, již existující zvyky, ale dal jim pod Božím vedením nový smysl...Izrael neslavil každoroční probuzení přírody jako vykročení k novému životu, Pascha je slavnostní připomínka Božího zásahu při jedinečném historickém exodu: při vyjití z Egypta.*“⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Poslední večere Páně byla právě pesachová, jednalo se o sederový večer. Když koloval třetí pohár vína (Pohár požehnání), Kristus rozlomil nekvašený chléb a pravil: „*Toto je mé tělo, které se za vás vydává. Toto je moje krev, které se prolévá za vás. To číňte na mou památku.*“

⁴⁷⁶ Prorok Eliáš je znám jako zvěstovatel příchodu mesiáše (budoucí spása), proto je ke všem významným událostem zván jako neviditelný host.

⁴⁷⁷ Ve slově Hallelujah (Chvalte Jahveho) se objevuje zkrácená verze jména Jahve, Jah či Jahu. Ta se rovněž zachovala v osobních jménech (např. Elijahu, Eliáš).

⁴⁷⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 126. ISBN 978-80-86889-59-7 a KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 50. ISBN 80_7192-466-0.

⁴⁷⁹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 126. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁸⁰ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2003, s. 50. ISBN 80_7192-466-0.

1.3.2.3 SYNAGOGA

Synagoga (z řeckého výrazu pro shromažďování, v hebrejštině pak bnej kneset aneb dům shromáždění) je primárně místem bohoslužby. Původně tuto funkci zastával jeruzalémský chrám, avšak po jeho zániku se rozšířily instituce náboženského života – synagogy – po celém světě. Slouží nejen k bohoslužbám, nýbrž i jako školy a prostory umožňující společenský styk.

Budovy jsou inspirovány chrámem. Jejich části jsou pojmenovány podle chrámového příslušenství, na synagogálních předmětech jsou potom vyobrazeny chrámové rituály a chrámové náčiní. Mezi významné části synagogy patří: svatostánek (aron ha-kodeš), opona⁴⁸¹ (parochet), draperie⁴⁸² (kaporet), světlo⁴⁸³ (ner tamid), řečniště (bima), speciální stůl⁴⁸⁴ (šulcham), pult (amud), sedadla, nádvoří žen (ezrat našim), zástěna (mechina) a dále svícny (menora⁴⁸⁵, chanukie)⁴⁸⁶, umyvadla, tabulky s texty požehnání, pokladničky či poháry.

Ve svatostánku umístěném vždy směrem k Jeruzalému⁴⁸⁷ je uchovávána Tóra, a to ručně psaná zaznamenaná na svitku pergamenu. Bima nebo také alememor je vyvýšené řečniště určené k předčítání Tóry a rovněž ke kázání. Bývá vyzdobené mříží nebo zábradlím. Do 19. století se nacházelo ve středu sálu, přičemž sedadla byla umístěná podél stěn. Po reformaci byla bima přemístěna před svatostánek a lavice rozestavěny podobně jako např. v kostelech, a tedy v řadách za sebou v centru místnosti. Napravo od svatostánku je možné spatřit pult zvaný amud, u nějž se během bohoslužby modlí kantor (jinak také chazar, viz níže). Místo, na němž chazar stojí, přitom bývá na znamení pokory pod úrovní podlahy. Tradičně se muži a ženy modlily odděleně. V synagogách proto nacházíme tzv. nádvoří žen, což bývala část chrámu určená ženám. Běžně se nachází na galerii, ale může se jednat i o samostatnou loď propojenou s tou hlavní okny. Pokud se muži a ženy modlí ve stejné místnosti, jsou od sebe odděleni zástěnou (mechina).

Nejvyšší postavení v synagoze zaujímá rabín (rav, rabi, učitel), jenž je považován za duchovního vůdce obce, znalce náboženského práva a průvodce Tórou. Je kazatelem, předříkávačem, učitelem, psychologem, rádcem i soudcem v jedné osobě.

Bohoslužbu může vést kterýkoliv z dospělých mužů, většinou se však role ujímá kantor (chazar). Kantor sestavuje pořadí modliteb a kromě výborné znalosti hebrejštiny musí také dobře zpívat. Jeho asistentem je volený představený (gabaj), jenž je zároveň pokladníkem a hospodářským správcem. Jeho pomocníkem je tzv. šamaš (sluha).

První synagoga na území Čech pravděpodobně vznikla na Malé straně krátce po té, kdy do země přišli první Židé, a tedy v 9. století. Nicméně, historická dokumentace dokládá existenci synagogy v Čechách až v roce 1142. Dnes se v ČR nachází asi 200 synagog, z nichž většina již není v provozu vůbec nebo slouží k jiným než bohoslužebným účelům (muzea, koncertní

⁴⁸¹ Zakrývá dveře svatostánku.

⁴⁸² Zavěšený nad oponou.

⁴⁸³ Je zavěšené nad svatostánkem.

⁴⁸⁴ Pokládá se na něj Tóra během čtení.

⁴⁸⁵ Židovský sedmiramenný svícen. Spolu s olivovou ratolestí je na státním znaku Izraele. Jedná se o symbol světla či 7 dnů stvoření světa. Původní zlatá menora se nacházela v Šalamounově chrámu, ale po jeho zničení Babylóňany již nebyla nalezena. Pro druhý chrám byla vytvořena nová dle návodu z Bible, ale byla opět ztracena (pravděpodobně ji odvezli Římané jako vítěznou relikvii, neboť je znázorněna na Titově vítězném oblouku).

⁴⁸⁶ Jedná se o osmiramenný svícen užívaná během chanuky (více v kapitole Makabejští).

⁴⁸⁷ V ČR tedy stojí u východní stěny stavby, případně je do zdi vestavěna.

či výstavní síně apod.)

Nejstarší dochovanou stavbou svého druhu v Evropě a rovněž nejstarší památkou pražského ghetta pocházející již ze 13. století je tzv. Staronová synagoga (Altneuschul)⁴⁸⁸. Gotická budova nejdříve nesla název Nová/Velká škola, ale chod dějin přinesl změnu jména. Nachází se v Maiselově ulici naproti pobočce Židovského muzea Praha. Na jedné z venkovních stěn jsou umístěné hodiny označující čas v hebrejštině (a tedy místo čísel jsou použita písmena, funkce velké a malé rafičky je přehozená a ručičky se nadto otáčí zleva doprava). Ve Staronové synagoze se stále konají náboženské obřady, a to ortodoxního charakteru. Je spojena se vznikem tzv. Starého židovského hřbitova a právě v ní se odehrál neblaze proslulý pražský pogrom v roce 1389 (více v kapitole Pogrom). Podle legendy je na půdě této synagogy schováno torzo pražského Golema. V základech budovy jsou navíc ukryty kameny ze zbořeného jeruzalémského chrámu, které na místo zanesli andělé.

V Maiselově ulici stojí ještě jedna synagoga, a to Maiselova. Původně se jednalo o soukromé dílo Mordechaje Maisla. Ten roku 1590 zakoupil pozemek na jižní straně ghetta a o rok později získal od císaře Rudolfa II. privilegium ke stavbě. Synagoga později vyhořela a postupně byla přestavěna do aktuální podoby. V současnosti je budova novogotického stylu a lze v ní navštívit expozici historického muzea vztahující se k dějinám Židů v Českých zemích a na Moravě, a to až do osvícenství a dále výstavu synagogálního stříbra.

Další synagogou v gotickém stylu je ta Pinkasova. Původem soukromá stavba vznikla v 15. století. Nachází se v Široké ulici a během vysokých svátků (viz níže) slouží ke konzervativním bohoslužbám. Dnes je synagoga pod správou Židovského muzea Praha a jedná se o pietní místo. V přízemí se nachází památník 80 tisíc českých obětí holocaustu a v 1. patře jsou vystaveny dětské terezínské kresby. Součástí komplexu je také lázeň (mikve). Nedaleko se rozprostírá Starý židovský hřbitov.

V těsné blízkosti Pinkasovy synagogy, v prostoru bývalého ghetta, se nachází ta Klausová, v níž kdysi vyučoval sám rabín Löw. I tuto synagogu nechal v 16. století postavit Mordechaj Maisel. Byla pojmenována podle tří původních menších budov nazývaných klausy. Ty později vyhořely a dnes na místě stojí barokní budova. Jedná se o nejprostornější synagogu bývalého ghetta. Během 2. sv. v. sloužila jako sklad židovského muzea. Dnes nabízí expozici židovských svátků, textů a rodinného života.

V Dušní ulici na Josefově, v místě, kde dříve stále Stará škola, se nalézá Španělská synagoga postavená jako vůbec poslední stavba svého druhu v pražském židovském městě, a to v maurském stylu⁴⁸⁹. Jedná se o sídlo reformního judaismu⁴⁹⁰. V 1/2 20. stol. byla k budově přistavěna židovská nemocnice ve funkcionalistickém slohu, která v současnosti slouží jako vestibul a zimní modlitebna. Dnes se v budově nachází knihovna a depozitář Židovského muzea Praha a dále expozice věnované historii Židů v Čechách a na Moravě od osvícenství do současnosti a rovněž synagogálnímu náčiní. Roku 1935

⁴⁸⁸ Na výstavbě pracovali kameníci, jejichž hlavním úkolem byla stavba blízkého Kláštera sv. Anežky. Jedná se o obdélnou stavbu se sedlovou střechou s pozdně gotickými štíty a třemi přístavky. Vnitřní prostor budovy e vyznačuje pětidílnou žebrovou klenbou, výraznými pilíři a 12 okny symbolizujícími počet izraelských kmenů.

⁴⁸⁹ Budova se vyznačuje pravidelným čtvercovým půdorysem, mohutnou kopulí, třemi galeriemi, ornamentální výzdobou (štuková arabeska s islámskými motivy), řezbářskými pracemi ve stylu granadské Alhambry atd.

⁴⁹⁰ Reformisté byli spjatí i se Starou školou, kde se konala vůbec první reformovaná bohoslužba (1837) a kde se mezi prvními uplatnila synagogální hudba (součástí vybavy jsou varhany). Svého času zde působil F. Škroup.

Součástí původního plzeňského ghetta (založeno 1295) byly dvě synagogy, a to v Solní a v Sedláčkově ulici, avšak obě v průběhu 16. století zanikly⁴⁹¹. Roku 1849 byla založena Plzeňská židovská obec a do města přišel také krajský rabín. Bylo třeba zřídit modlitebnu. Na sklonku 50. let 19. století tak vznikla tzv. Stará synagoga. Později se kehyla rozrostla, a tak byla přistavěna ještě synagoga pomocná připojená k té Staré schodištěm. Až do zasvěcení Velké synagogy (1893) budovy sloužily k účelům bohoslužby, později fungovaly jako škola a během druhé světové války jako skladiště. Dnes je pomocná synagoga symbolickým pohřebištěm plzeňských obětí holocaustu a Stará slouží občanům k pořádání kulturních akcí.

Velká synagoga v Plzni byla vystavena mezi lety 1888-92 v novorománském stylu s maurskými prvky. Její součástí jsou dvě věže vysoké 45 metrů. Typická je její trojlodní dispozice a výmalby s rostlinnými motivy. Od roku 1890 jsou součástí synagogální vybavy také varhany. Jedná se o největší budovu svého druhu v ČR, druhou největší v Evropě a třetí největší na světě (po budapešťské a jeruzalémské). Je zapsaná na seznamu kulturních památek ČR. Během druhé sv. v. sloužila jako skladiště. Do 70. let se v ní konaly bohoslužby, dnes se v ní konají výstavy, koncerty a rovněž odborné přednášky týkající se židovské tematiky.

1.3.2.4 KRÁTCE K MODLITBÁM

Modlitby se v judaismu řídí na základě věčného střídání dne a noci, všedních dnů se dnem odpočinku a ročních období. Jsou založeny na Tóře, byť většina vznikla až později (od 6. stol. př. o. l.). Dnešní podoba modliteb vychází z dob talmudických a dále obsahuje tzv. pijut a tedy liturgickou poezii, jejíž vrchol lze datovat do období mezi 5. – 8. stol. o. l.

K modlení jsou užívány dva druhy knih, a to sidur zahrnující modlitby všedního dne, šabatu a nového měsíce a dále machzor obsahující modlitby sváteční. Všechny texty jsou hebrejské, případně aramejské.

Pakliže se Židé chtějí modlit (nebo navštívit posvátné místo), měly by být splněny následující podmínky. Muži musí mít pokrytou hlavu. Za tímto účelem slouží speciální čepičky (hebrejsky kipa, v jidiš jarmulka) či klobouky. Jedná se o prokázání pokory a bázně související s přítomností Hospodina. Ženy tuto povinnost nemají, avšak velmi často nosí šátek. Probíhá také navlékání modlitebních řemíků (tefilin). Tato tradice se týká pouze mužů, již dovršili věku bar micva, a probíhá především během ranní modlitby. Jedná se o drobné na řemínku navlečené pouzdro, do něhož je na prouzcích pergamenu vložený text s vybranými verši Tóry. Zvyk vyplývá z Páté knihy Mojžíšovy, v níž je uvedeno, že je třeba Hospodina milovat, uchovávat ho v srdci, hovořit o něm a vštěpovat tuto lásku i dětem. Jedno pouzdro se připevňuje na levou paži ve výši srdce a druhé pak na čelo. Muži rovněž musí nosit modlitební plášť (talit), jehož součástí jsou trásně (cicit) a hedvábné šňůrky. Košile bývá vyrobena z hedvábí či vlny, její tvar je obdélníkový a k jejím cípům jsou přišity štrapece. Existuje talit malý, jež muži nosí po celý den pod svými šaty a dále talit velký, který slouží především během ranní bohoslužby.

Nejdůležitější modlitbou dne je ta ranní (šacharit, úsvit). Kromě mnohých požehnání, žalmů a písní je její součástí také „vyznání židovské víry“ a tedy modlitba *Slyš, Izraeli* (Šema Jisrael): „*Slyš Jisraeli! Hospodin, Bůh náš, Hospodin jeden jest. Milovati budeš Hospodina, Boha svého, celým srdcem svým a celou duší svou a celou silou svou, a budou slova tato, která já přikazuji tobě dnes, na srdci tvém. A vštípiš je dětem svým a budeš mluvit o nich, sedě v domě*

⁴⁹¹ Souviselo s vypuzením Židů z města (viz str. 292).

svém a kráčeje po cestě a léhaje a vstávaje. A uvážeš je jako znamení na ruku svou a budou čelním páskem mezi očima tvýma; a napíšeš je na veřeje domu svého a na brány své...“ a dále prosba za mír „Šalom“ a aramejská modlitba Kadiš (Posvěcení)⁴⁹².

Při rozličných příležitostech během dne pak Židé pronášejí tzv. berachot (požehnání). Například během stolování je třeba si umýt rituálním způsobem ruce, dále se podává chléb a skrze požehnání je zdůrazněno, že strava je Božím darem⁴⁹³. Na veřejích židovského domu či bytu bývá pověšená malá schránka (mezuzá) obsahující pergamen s ručně psanými verši z Tóry. Mezuzá neslouží k ochraně domácnosti, ale jako důkaz zbožnosti a závaznosti smlouvy mezi obyvateli bytu a Bohem. V případě věšení mezuzy u nového bytu pak rovněž nastává čas pro požehnání „zasvěcení domu“.

1.3.2.5 SVÁTKY - DOPLNĚNÍ

Některé svátky vyplývají s Tóry, jiné byly stanoveny později na připomenutí důležitých událostí spojených s dějinami Izraelců, případně Izraele. Jejich oslava probíhá v synagoze či doma a kromě obecně platných pravidel se řídí regionálními či komunitními zvyky a tradicemi.

Svátky se zpravidla dělí na biblické (Šabat, Roš-chodeš), vysoké (Roš ha-šana, Deset dní pokání, Jom kipur), poutní (Pesach, Šavu'ot, Sukot), historické (Chanuka, Purim), menší (Tu bi-švat⁴⁹⁴, Lag ba-omer⁴⁹⁵, 15. av⁴⁹⁶), postní (9. av⁴⁹⁷, 10. tevet⁴⁹⁸, 17⁴⁹⁹. tavuz, Půst Gedajlův⁵⁰⁰) a nové izraelsko-židovské národní svátky (Jom ha-šoa⁵⁰¹, Jom ha-zikaron, Jom ha-acma'at, Jom Jerušalajm).

Šabat a Roš-chodeš již byly popsány. Svátky vysoké jsou složené z tzv. Deset dní pokání⁵⁰², z čeho první dva dny jsou dny Nového roku (Roš ha-šana) a ten poslední je tzv. Jom kipur a tedy Den smíření. Během těchto dnů Židé troubí na beraní roh (šofar), jehož zvuk má každého probudit z mravní ochablosti. Je připomínána smlouva mezi Hospodinem a Izraelity zpečetěná na hoře Sinaj. Jedná se o čas, kdy je třeba rozpomenout se na své skutky a ty špatné

⁴⁹² Kadiš má více forem. Jednou z nich je i modlitba za zemřelé. Čtení Tóry ani kadiš se nesmí provádět, není-li shromážděno alespoň 10 mužů věku bar micva (u reformistů se započítávají i ženy věku bat micva), a tedy tzv. manjan.)

⁴⁹³ Veškeré modlitby, požehnání, užití tfilinu, nošení talitu a celkový způsob života – s důrazem na postavení žen a mladých lidí – v ortodoxních rodinách v dnešním Jeruzalémě je velmi vkusně a s typickým židovským humorem zpracován v moderním seriálu Shtisel (Shtislovi). Více zde: [online]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/411082-shtisel/komentare/>.

⁴⁹⁴ Nový rok stromů – sází se nové stromy a ovoce. Je oslavována rozmanitost přírody. Připadá na 15. den ševatu.

⁴⁹⁵ Jedná se o 18. ijar. Jednak ustala římské povstání Bar Kochby (připodobňováno k epidemii, kvůli níž zahynuly stovky žáků mistra Akivy) a jednak zemřel slavný rabín Šimon bar Jochaj (2. století). Jedná se o svátek učitelů a žáků.

⁴⁹⁶ Svátek lásky – benjaminovci se směli oženit s dívkami z jiných kmenů, čímž udrželi rod. V dobách chrámu v daný čas nosili Židé obětinu v podobě dřeva. Jedná se také o svátek sklizně vinné révy.

⁴⁹⁷ Byl zničen první i druhý chrám a byli vypovězeni Židé z Anglie. Je předčítán Pláč Jeremjášův, sedí se na stoličkách či na zemi, nenosí se kožené boty. Muži nenosí talit ani tefilin.

⁴⁹⁸ Počalo se obléhání prvního chrámu Babyloňany.

⁴⁹⁹ Nabukadnezar prolomil jeruzalémské hradby.

⁵⁰⁰ Na památku židovského místopředsedy Judeji.

⁵⁰¹ Den vzpomínky na holocaust a hrdinství.

⁵⁰² Jinak také Dny bázně. Nový rok se rovněž nazývá Den troubení, Den vzpomínání a Den soudu.

napravit⁵⁰³. Je také třeba dostát nenaplněným závazkům a vzpomenout na zemřelé. Svět je souzen. Bůh posuzuje jedince na základě jejich skutků a zapisuje je buď do knihy živých, nebo do knihy mrtvých, rozhoduje také o případné chudobě či bohatství, štěstí a smůle atd. Muži oblékají kiti (bílý splývavý pohřební rubáš). Probíhá čtení z Jonáše jako příkladu božího milosrdenství.

Pesach byl zmíněn. Šavu'ot a tedy Svátek týdnů nebo také sklizně či prvotin probíhá sedm týdnů po začátku Pesachu. Je spojen se zemědělstvím, neboť Židé tou dobou nosili do chrámu snopy ječmene a nové úrody⁵⁰⁴. Budovy jsou tou dobou zdobeny květinami a ratolestmi stromů. Jelikož se také jedná o dny připomenutí vyhlášení *Desatera* a předání Tóry Mojžíšovi, je svátek týdnů spojen s celodenním studiem svatých textů. Předčítána bývá kniha Ruth. Strávníci vyhledávají mléčné výrobky, neboť Tora i Izrael bývají přirovnávány právě k mléku.

Sukot a tedy svátek stanů se oslavuje necelý týden po Jom kipur. Je nutné přebývat ve stanu (suka) – nevelkém provizorním přístřešku ozdobeném ratolestmi či chvojím skrz nějž musí být vidět hvězdy. Vevnitř často bývají květiny, pláštiky na Tóru, baldachýny, různé tabulky či obrázky. Pobyt v takovém přístřešku Židům připomíná čtyřicetileté pouštní putování jejich předků. Jedná se rovněž o svátek vinobraní a sklizně. Při bohoslužbě se proto mává svazkem čtyř bylin (myrtha, vrba, datlová palma, etrog⁵⁰⁵) a obchází se tóra s modlitbou za spásu a obnovu chrámu. Je předčítána kniha Kazatel (Kohélet). Součástí modliteb je také Gešem (modlitba za déšť), neboť bez jarních přeháněk by izraelská poušť zůstala vyprahlá. Je rovněž ukončen jeden celý cyklus čtení Tóry.

Chanuka je vysvětlena v historické kapitole. Pro doplnění lze říci, že se jedí horké koblihy a bramboráky⁵⁰⁶ a děti si hrají s drejdem⁵⁰⁷ a dostávají dárky. Typické jsou zpěvem doprovázené hymny (např. Skalní pevnost mé spásy).

Purim jest svátkem losů a jedná se o nejveselejší židovský svátek. Během oslav je předčítána kniha Ester, jejíž činy jsou během svátku připomínány. Královna Ester spolu se strýcem Mordechajem překazili úklady perského vezíra Hamana, jenž hodlal vyhladit tamní Židy. Aby zjistil, jaký den je pro jeho čin nejvhodnější, házel dokonce losy (purim). Vždy, když během četby zazní jeho jméno, přehluší jej křik dětí a rachot řehtaček. Během svátku jsou obdarováváni chudí a rovněž přátelé (zejména sladkostmi, tzv. rozesílání porcí). Pořádají se také maškarní a hostiny. Navíc, jak bylo konstatováno na semináři v Židovském muzeu Praha, správný Žid by se měl během Purimu opít, aby nepoznal rozdíl mezi dobrem a zlem.

V souvislosti se Dnem vzpomínky na holocaust a hrdinství je vhodné zmínit titul Spravedlivý mezi národy, jež Izrael uděluje lidem nežidovského původu, kteří během druhé sv. v. nasadili život při záchraně židovských spoluobčanů. Roku 1953 byl přítom v izraelském muzeu holocaustu Jad Vašem zřízen památník, jenž má hrdinství Spravedlivých mezi národy připomínat. Dosud bylo oceněno téměř 27 tisíc osob z více jak 50 zemí světa, z toho více než 100 z ČR⁵⁰⁸. Spravedliví mohou požádat o čestné občanství Izraele. V Jad Vašem jsou jejich

⁵⁰³ Součástí oslav bývá tradiční obřad tašlich, kdy se odpoledne na břehu řeky odhazují do vody hříchy.

⁵⁰⁴ Hebrejsky omer – název období mezi pesachem a svátkem týdnů.

⁵⁰⁵ Pochází se stromu příbuzného citroníku. Svazek bylin drežný pohromadě strogem se nazývá lulav a mává se jím během obřadu Hošanot (obcházení Tóry) a při děkovné modlitbě *Halel*.

⁵⁰⁶ A tedy pokrmy smažené na oleji, neboť olej je spojený s chanukovým zázrakem.

⁵⁰⁷ Hračka připomínající káču, na čtyřech hranách jsou čtyři písmena.

⁵⁰⁸ Mezi ně patří i český překladatel a publicista Zdeněk Urbánek. Urbánek patřil před válkou ke skupině Karla Bednáře a přátelil se rovněž s Jiřím Ortenem. Ve svém bytě ukrýval Ortenovy deníky a sám pod pseudonymem

jména vyryta do tzv. Zdi spravedlivých. Mnohým pak památník nechal v Aleji spravedlivých vysadit strom. V současné době se jedná o více než 2 tisíce rostlin.

1.3.2.6 RODINNÝ ŽIVOT

Vše se počíná narozením (mila), načež následuje obřízka (brit mila) popsaná v kapitole věnované *Desateru*. Dospělost v judaismu nastává u chlapců ve věku 13 let, u dívek pak o rok dříve. Z dětí se stávají jedinci plně zodpovědní za svá jednání- synové příkazu (bar micva) či dcery příkazu (bat micva).

Obřad bar micva se nejčastěji koná v synagoze první sobotu po chlapcových narozeninách: „*Židovské dítě je od malička vychováváno podle micvy. Rodiče se starají, aby jedlo košér, aby se naučilo říkat modlitby, dodržovalo šabat a tak dále. Avšak jsou příkazy, které smí či musí plnit teprve dospělý.*“⁵⁰⁹ Dotyčný je proto premiérově oblečen v talitu, je poprvé vyvolán ke čtení Tóry a haftary. Není výjimkou, že chlapec během obřadu pronese proslov. Následuje hostina. Od dané chvíle si mladý muž navívá tefilin, avšak modlitební plášť smí nosit až do svatby pouze během předčítání.

Dívky během bat micva tradičně hovoří o vybraném náboženském tématu. Rovněž je čeká hostina a přijímají dárky. U reformistů však může i bat micva probíhat podobně jako bar micva a tedy včetně čtení z Tóry. Dívka starší 12 let a jednoho dne po bat micva se nadto může stát tzv. balanit⁵¹⁰, a tedy lázeňskou v rituálních lázních mikve.

„*Není nic zásadnějšího než založení židovské rodiny a židovského domova. Obojí zajišťuje budoucnost. Vždyť děti jsou naše budoucnost...V Tóře i v Talmudu je na mnoha místech zmiňováno, že život bez partnera není plnohodnotným životem, není naplněn. Podle Tóry člověk plně dozraje teprve uzavřením manželství. Poté se mu otevírají nové životní perspektivy.*“⁵¹¹ Před uzavřením tradičního sňatku (nisuin) dochází samozřejmě k zásnubám (kidušin či erusin), dohodnutí svatebních podmínek (tnajim), pústu obou snoubenců, návštěvě nevěsty v mikve a k sepsání svatební smlouvy (ketuba). Ta je slavnostně vyzdobená a náleží pouze ženě. Muž se v ní zavazuje k tomu, že bude ke své budoucí manželce chovat úctu a nenechá ji bez prostředků. Ketuba také řeší případný rozvod či úmrtí jednoho z partnerů.

Židovská svazky jsou často uzavírány v úterý (Bůh jej označil za dobrý), nedochází k nim ve sváteční či smuteční den. Svatební obřad (chatuna) může proběhnout prakticky kdekoliv, avšak pár musí být oddán pod baldachýnem⁵¹² (chupa) nebo pod širým nebem. Pod baldachýn jako první vstoupí ženich (chatan), posléze se přidá nevěsta (kala)⁵¹³, která vyvoleného na znamení zasnoubení sedmkrát obejde. Následuje požehnání, pití ze společného poháru a

Jiří Jakub vydal roku 1942 báseň *Jeremjášův pláč*. Svým židovským přátelům posílal do Terezína balíčky s jídlem a ve svém bytě poskytl úkryt židovské rodině a později také jedné z vězenkyň, jež unikla pochodu smrti v závěru války. Za jeho vydatné pomoci vznikala rovněž Charta 77. Zamyšlení Leo Pavláta: Spravedlivý mezi národy - Zdeněk Urbánek | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/zamysleni-leo-pavlaty-spravedlivy-mez-narody-zdenek-urbanek--1799989.

⁵⁰⁹ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Princpal, 2010, s 31. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁵¹⁰ Balanit (mikve mamá) garantuje rituální očistu.

⁵¹¹ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Princpal, 2010, s 32. ISBN 978-80-87029-97-8.

⁵¹² Jedná se o čtyři tyče ozdobené květinami – symbol budoucího domova manželů.

⁵¹³ Ta již před tím absolvovala obřad nasazování závoje (bedeken).

nasazení prstenu. V judaismu dostává prsten pouze žena, a to na ukazováček pravé ruky. V mezičase mezi první částí svatby (zásnuby) a druhou (samotný sňatek) dochází ke čtení a podpisu ketuby. Následuje samotný sňatek, sedm požehnání (ševa brachot), symbolické rozbití předmětu na připomenutí si zkázy chrámu a hostina⁵¹⁴. V ortodoxních komunitách přitom stále funguje tzv. šiduch (dohazování). Šadchen, většinou profesionální placený dohazovač, nabízí nezadaným potencionální partnery⁵¹⁵.

1.3.2.7 KOŠER

Košer, jinak také kašrut, znamená schopný, čistý, ryzí či vhodný a nejčastěji je výraz skloňovaný v souvislosti se židovskou kuchyní. Nejedná se však pouze o zásady stravování, které kašrut ovlivňuje. Paul Spiegel uvádí termín tame, jenž je opakem ke košer a značí tedy cosi nečistého. Kašrut i tame přitom mohou mít morální či duchovní rozměr. Židé na rozdíl od katolíků neznají askezi. Mohou pít alkohol, nedodržují celibát atd. Tím spíš je třeba onu každodennost posvětit, k čemuž jednak slouží halacha a jednak kašrut. Je třeba vyhnout se tame, přičemž tame může být jak nečisté zvíře, které není vhodné jíst, tak i sklon k modloslužebnictví, alkoholismu či incestu.

Přesto se pravidla košer nejčastěji spojují s gastronomií. Vychází z Tóry a dále byla specifikována v Talmudu. Židé by měli jíst pouze „čistá“ zvířata – konkrétně přežvýkavé sudokopytníky (hovězí, ovce, kozy), domestikované ptáky (kuřata, kachny) a ryby, jež mají současně ploutve i šupiny. Vyhýbat by se měli plazům, obojživelníkům, měkkýšům, korýšům, dravým ptákům atd.

Zákonem schválené zvíře by pak mělo být zabito předepsaným způsobem. Rituální porážka⁵¹⁶ (šachita) je prováděna speciálně vyškoleným řezníkem (šochet). Jejím cílem je čistý řez provedený tak, aby odešla krev, která nesmí být požívána ani dále používána. Maso je následně nasolováno a promáčeno ve studené vodě.

Jelikož Bůh pravil: „*Nebudeš vařit kůzle v mléce jeho matky*“⁵¹⁷, Židé přísně oddělují mléčnou a masnou stravu. Tradiční domácnosti mají k dispozici dvě sady nádobí, dvě sady příborů i dva dřezy.

1.3.2.8 ZÁVĚR ŽIVOTA

V prach jsi a v prach se obrátíš – vychází z posvátných textů. Židé proto omítají kremaci. Věřící rovněž v příchod Mesiáše, jenž následně svůj lid vzkřísí, čemuž by zpopelnění zabránilo. Tělo je proto zapotřebí uložit do země, a to co nejrychleji, ideálně v den smrti⁵¹⁸.

Před uložením těla do hrobu dochází k jeho očištění (tahara). Tělo je oblečeno do košile,

⁵¹⁴ Někdy svatebčany baví badchen (šprýmař).

⁵¹⁵ Schůzky probíhají na veřejných místech, zpočátku vždy za doprovodu dalších osob. Průběh lze vysledovat v seriálech Shtisel, Unorthodox či ve snímku The Awakening of Motti Wolkenbruch.

⁵¹⁶ Podobným způsobem probíhá rituální porážka zvířat v islámu, kde strava podléhá pravidlům halal. Během porážky (dhabíha) je zvíře položeno na zem směrem ke Kábě (stavba v Mekce), načež je mu podříznuta hlavní tepna směřující do mozku. Ani v muslimském světě se krev nepoužívá.

⁵¹⁷ Dt 14, 21.

⁵¹⁸ Souvisí s vysokými teplotami ve Svaté zemi. Potřeba jednat rychle, ještě než se tělo rozloží, je reflektována i ve staročeských hrách – *Mastičkář* – tři Marie kupují vonné masti, aby nabalzamovaly Kristovo mrtvé tělo a zabránily tak mimo jiné šíření zápachu z rozkládajícího se těla.

spodků a pohřebního rubáše (kitl). Vše má bílou barvu. Rakev bývá prostá, sbitá z neohoblovaných prken. Součástí obřadu nejsou květiny ani jiné ozdoby, jelikož mezi mrtvými není rozdílu, což by cena výzdoby mohla narušit. Součástí pohřbu je modlitba za zemřelého „Kadiš“. Pozůstalí následně dodržují tři období smutku. První je tzv. šiva zahrnující čas do pohřbu a týden po té. Tou dobou truchlící nevychází z domu. Během období zvaného selošim, a tedy dalších 30 dnů, se postupně vracejí do běžného života, avšak až rok po smrti končí pro pozůstalé zdržení se od zábav. Do té doby každý den pronášejí Kadiš při veřejné bohoslužbě a po roce je na památku zemřelého vztyčen kamenný pomník. Na desku pak Židé nepokládají květiny, nýbrž kaménky⁵¹⁹.

Dříve se jednalo o samostatnou desku (stéla), nebo o jakýsi sarkofág (tumba), jenž značil, že se jedná o hrob význačné osoby (např. Rabi Löw, 1609 či Mordechaj Maisl, 1601 na Starém židovském hřbitově v Praze), v současné době jsou používány i moderní/lidové náhrobky podobné těm, jaké známe z křesťanských hřbitovů. Do 19. století bylo do desky vyryto pouze hebrejské jméno zemřelého, později se objevovaly nápisy dvojjazyčné, dnes lze vidět i náhrobky se jménem v národním jazyce dané země. Na desce se také objevuje nápis TNCBH zkracující zvolání: „Ať je jeho/její duše zahrnuta do svaku živých!“. Na starších hrobech bývá rovněž symbol spojený s rodem či povoláním pochovaného. Zvířecí motivy (např. jelen, lev, ryba, vlk) naznačují, jak znělo příjmení dotyčného (nejčastěji jde o německou variantu daného slova). Předměty (nůžky, kniha, pinzeta) poukazují na jeho zaměstnání. Žehnající ruce⁵²⁰ jsou symbolem kohenů a konvice znakem lévitů.

Židovské hřbitovy (bejt kevarot - dům hrobu či bejt olam - dům věčnosti, bejt chajim – dům života) se často nacházely ve značné vzdálenosti od vesnic, neboť k jejich založení bylo zapotřebí souhlasu vrchnosti. Ta samozřejmě prodala Židům pozemky, jež „nebyly na očích“ většinového obyvatelstva, mnohdy se nacházely na místech těžko přístupných. Situace se změnila v 19. století, kdy se i židovské hřbitovy přesunuly do center obcí a měst, případně byly sloučeny s hřbitovy křesťanskými. Jelikož stávající hrob není povoleno narušit, byla navážena hlína a byly utvářeny nové vrstvy hrobů⁵²¹. Součástí židovského hřbitova je ochranná zeď, márnice (spojená s taharou, viz výše) a obřadní síň. Poblíž areálu nesmí chybět zdroj vody. U vchodu na hřbitov je umístěné tzv. lavabo, a tedy umyvadlo určené k rituální očištění rukou.

V ČR se dochovalo 350 židovských hřbitovů. Nejstarší se nacházejí v Praze⁵²², v Kolíně a v Osoblaze. Nejvýznamnější se nacházejí v Praze, Holešově a v Mikulově. V Plzni byl v nedávné minulosti revitalizován židovský hřbitov na Lochotíně (více v kapitole Plzeň).

Starý židovský hřbitov v Praze řadíme k nejstarším památkám svého druhu na světě. Byl založen ve 30. letech 15. století, přičemž nejstarší náhrobek připadá na rok 1439. Z důvodů výše zmíněných není překvapením, že zesnulí jsou zde uloženi místy až v deseti vrstvách nad sebou. Jedná se o více jak 12 tisíc⁵²³ náhrobních kamenů (stély, tumby). Mezi významné osobnosti odpočívající na Starém hřbitově v Praze lze jistě zmínit Rabiho Löwa (1609),

⁵¹⁹ Na připomenutí pohřbů v Izraeli, kdy na poušti kameny kryly mrtvé před zvěří.

⁵²⁰ Otevřené dlaně vždy se dvěma prsty u sebe kopírujícími tvar písmene V je přitom přeneseným způsobem znám většině televizních fanoušků, neboť Leonard Nemoi, tvůrce dnes již kultovního seriálu Star Trek, se jím nechal inspirovat, když hnětl postavu legendárního Vulkánce Spocka.

⁵²¹ Talmud přikazuje jednotlivé hroby od sebe oddělovat vrstvou hlíny odpovídající min. 56 cm – šířka šesti dlaní.

⁵²² První hřbitov, jehož existenci lze doložit, nesl název Zahrada židovská (Hortus Judaeorum) a byl zřízen na počátku 13. století na území dnešního Nového Města.

⁵²³ Číslo je vágní. Mnohé náhrobky zapadly do země, případně byly vlivem počasí zničeny (zejména ty dřevěné).

Mordechaje Maisela (1601) či Davida Ganse (1613). U Starého židovského hřbitova byla rovněž postavena obřadní síň, která sloužila svému účelu až do konce první světové války. Byla rozdělena na márnici, místnost pro očistu zemřelých a spolkovou místnost pohřebního bratrstva. Hřbitov byl uzavřen roku 1786, načež začala pražská kehyla využívat prostory původně morového hřbitova na Žižkově.

Areál Nového židovského hřbitova na Olšanech je místem posledního odpočinku řady významných osobností – mezi nimi i Franze Kafky, Oty Pavla, Jiřího Ortena, Arnošta Lustiga či Hanuše Bonna⁵²⁴. Náhrobky různých stylů jsou mnohdy díly předních umělců (Josef Václav Myslbek). Součástí hřbitova je historická brána, vrátnice, obřadní síň novorenesančního slohu a dále tzv. Bejt tahara (dům očisty a márnice) ve slohu klasicistním.

V souvislosti s taharou je vhodné zmínit tzv. pohřební bratrstvo (chevra kadiša), které se stará o zemřelé, pozůstalé, ale rovněž o nemocné a osoby v nouzi. Smyslem tohoto dobročinného spolku je starost se o umírající a zařizování židovských pohřbů, a to podle přesně stanoveného ritu. Jejimi členy jsou mravně bezúhonní členové židovské obce. Pražské bratrstvo založil roku 1564 rabín Eliezer Aškenazi a její stanovky potvrdil sám rabi Löw. Činnost bratrstva byla v roce 2009 obnovena. Dnes spolek působí při Federaci židovských obcí ČR s působností po celé republice.

1.3.3 ŽIDOVSKÉ JAZYKY

Následující úsek práce bude věnován jazykům, v nichž vznikaly zásadní židovské spisy a které se obecně váží k židovskému národu a židovské tematice. Nejvýznamnější takovou řečí je samozřejmě hebrejščina a dále jazyky, jež se specificky vyvinuly v rámci židovské diaspory aškenázské (jidiš) a sefardské (ladino). Vybrané pasáže svatých knih jsou sepsány v aramejštině či arabštině⁵²⁵. Oba jazyky ve své době fungovaly jako mezinárodní dorozumívací prostředky (podobným prostředníkem je dnes angličtina). Cílem úseku je rovněž zmapovat, do jaké míry ovlivnili svým jazykem Židé češtinu či naopak, zda český jazyk měl jakýkoliv vliv na vznik hebrejských textů, tvorbu jidiš apod. Vztah Židů k jazyku německému vyplývá z historických kapitol, a proto nebude opakován v rámci této části práce.

1.3.3.1 HEBREJŠTINA

Nejstarší texty psané tímto semitským⁵²⁶ jazykem pocházejí z 10. století př. o. l.⁵²⁷ Do té doby

⁵²⁴ Básník zahynul v Mauthausenu, nemá tedy na Olšanech hrob, ale pamětní desku. Ty jsou osazovány podél jižní hranice hřbitova jako památka na oběti šoa, jejichž těla nemohla být pohřbena. Roku 1997 bylo nadto odhaleno pět větších památníků připomínající jména umělců z Terezína. Podobně jsou na místě památníky padlým židovským vojákům z první světové války, obětem katastrofy lodi Patria, obětem prvních transportů do lodžského ghetta atd.

⁵²⁵ Jedná o semitský jazyk, jímž hovoří přibližně 250 milionů lidí a v liturgických souvislostech téměř 1 miliarda věřících. Podobně jako hebrejščina využívá systém třípísmenných souhláskových kořenů, přičemž flexe se projevuje vkládáním vokálů mezi ně. Např. kořen k-t-b a z něj odvozené kitáb (kniha), kátib (písař), kutub (knihy), kuttáb (písaři) atd. Zejména v době, kdy Arabové ovládali sever Afriky a Pyrenejský poloostrov, vznikaly mnohé židovské texty v arabštině, a tedy v jazyce běžné komunikace.

⁵²⁶ Jedna z větví Afroasijské jazykové rodiny původem z Blízkého východu. Svě označení získal podle biblické postavy Šéma, jednoho z Noemových synů. Noe byl otcem tří synů, z nichž vzešli všichni dnešní lidé, přičemž Šém byl praotcem Semitů, Cham Hamitů a Jafet Indoevropanů. Hebrejščina se řadí ke kanaánské severozápadní skupině semitské větve afroasijských jazyků.

⁵²⁷ Např. Gezerský kalendář, mezi další staré texty patří Samařská ostraka, Šíloašský nápis či Lakíšská ostraka z Lachiše a Tel Aradu.

se jednalo spíše o jednotlivá nářečí, z nichž se začal jazyk jako takový utvářet. Prvotní spisovnou verzí je tzv. biblická/klasická hebrejšтина, jejíž základní forma byla kodifikována v 9. století (tzv. masoretská redakce). Během tohoto procesu došlo mimo jiné k zavedení značek pro samohlásky. Současná studijní vydání Tanachu jsou založena na textu Lenigradského kodexu, jehož vznik je datován do roku 1008 a jedná se tak o nejstarší dochovaný kompletní text hebrejské bible.

Zatímco ve starověku se jednalo o jazyk každodenní komunikace, středověcí a částečně i novověcí Židé používali při běžném styku jazyky většinové společnosti (aramejšтина, arabjšтина, němčina), zatímco užívání hebrejštiny se omezilo na liturgické, případně literární účely: „*Nebyla však vytlačena z psaného jazyka a dále se vyvíjela*⁵²⁸. *Koncem 19. století se zrodily snahy o obnovu jednotného židovského národa a stát a s nimi i potřeba vytvoření jednotného živého hebrejského jazyka. Tohoto úkolu se ujal Eliezer Ben Jehuda*⁵²⁹. *Gramatický základ přejal z biblické hebrejštiny, výslovnost byla kompromisem mezi sefardskou a aškenázskou variantou.*“⁵³⁰ Roku 1918 se tak moderní verze hebrejštiny – ivrit – stala úředním jazykem Britského mandátu Palestina a po roce 1948 se z ní stal oficiální jazyk Izraele: „*Zpočátku dělala komunikace v hebrejštině Židům problémy, slovní zásoba byla malá a zastaralá, postupně se však tento jazyk vyvinul v moderní a bohatou řeč,*“⁵³¹ přičemž dnes ji ovládá kolem 6 milionů mluvčích.

Ivrit má dva dialekty, a to aškenázský původně používaný evropskými imigranty a dále sefardský, jímž se dorozumívali izraelští přistěhovalci z arabských zemí. Liší se převážně výslovností vybraných hlásek. Moderní hebrejšтина na rozdíl od češtiny pracuje s hrdelním „r“ a „ch“ a nevyužívá kvantitu vokálů. Přízvuk se nejčastěji nachází na poslední či předposlední slabice: „*Hebrejské písmo sice pochází, stejně jako latinka, z písma starých Féničanů, jeho podoba je však naprosto odlišná. Píše se zprava doleva a je to tzv. kvadrátní písmo – znaky se zapisují do pomyslných čtverců. Hebrejskou abecedu tvoří 22 znaků pro souhlásky, které se nevážou a mají až na pět výjimek pouze jednu formu. Pět písmen se píše jinak, pokud se ocitnou na konci slova. Samohlásky se většinou nepiší, pouze v textech pro děti a v některých cizích slovech se objevuje vokalizovaný zápis. Pro označení samohlásek se pak používá systém teček a čárek pod či nad textem.*“⁵³²

Byť mluvčí ivrit běžně užívají arabské číslice, stále platí to, co v klasické verzi jazyka, a totiž, že čísla lze vyjádřit prostřednictvím hebrejských písmen. Každý z 22 grafémů má svoji číselnou hodnotu. Prvních deset se rovná číslům 1-10, následující písmena pak značí desítky a stovky, přičemž poslední grafém odpovídá 400. Vyšší čísla jsou tvořena skládáním.

Nositeli významu v semitských jazycích jsou zpravidla konsonanty. Pro hebrejšтину jsou typické souhláskové kořeny, sestávající obvykle ze tří konsonantů. Slova se deklinují a konjugují především skrze doplňování vokálů mezi souhláskové kořeny a dále za pomoci přidávání předpon, přípon či předložek. Mluvčí hebrejštiny rozlišují dva rody (mužský, ženský) a tři čísla (jednotné, množné a duální).

⁵²⁸ Je v ní tvořena náboženská i sekulární poezie, dopisy, vědecké i filosofické práce (komentáře k biblickým textům, responza, halachická literatura). Tím, že židovští autoři hebrejštinu i nadále používali, byli nuceni reagovat na své okolí, rozvíjet slovní zásobu, upravovat slovosled, ale rovněž používat glosy atd.

⁵²⁹ Viz str. 63.

⁵³⁰ *Hebrejšтина: konverzace*. 2. vydání. V Brně: Lingea, 2016, s. 7. ISBN 978-80-7508-136-0. Více o Ben Jehudovi v kapitole Historie Židů v Čechách.

⁵³¹ *Hebrejšтина: konverzace*. 2. vydání. V Brně: Lingea, 2016, s. 7. ISBN 978-80-7508-136-0

⁵³² *Hebrejšтина: konverzace*. 2. vydání. V Brně: Lingea, 2016, s. 6. ISBN 978-80-7508-136-0

Ve třech letech dospívají děti do věku, kdy mohou být vzdělávány v abecedě. Událost přitom provází pečení perníčků ve tvaru písmen, jež dítě na oslavu dostane. Během „hodování“ přitom rodiče potomka upozorní, že stejně jako pamlsek, je sladké studium jazyka a Tóry.

Hebrejská abeceda má svůj logický řád. Nejedná se jen o grafémy. Každé písmeno má svůj číselný význam a nadto se jedná o obrázkový symbol. Abecedou se proto zabývají jak mistři gematrie (zkoumají číselné hodnoty slov), kabalisté (zkoumají symboliku slov), tak rabíni (zejména z hlediska tradičního výkladu věci). Velmi poutavě o významech jednotlivých písmen hovoří český umělec a kabalista Jaroslav Achab Haidler⁵³³.

Jen pro představu. Písmeno kaf symbolizuje 20 a vypadá jako miska či dlaň stočená tak, aby se z ní dalo pít. Achab Haidler ke kaf dodává příběh o cadikovi, který byl zvědavý, jak vypadá peklo. Sestoupil tedy do něj a spatřil stoly plné pochutin a hříšníky, již seděli kolem těchto stolů obklopeni rodinou a přáteli a všim, co by si jen mohli přát. Bohužel však měli k rukám přivázané velmi dlouhé naběračky. Když namířili na své hrdla, nemohli být úspěšní, házeli jídlo za sebe a umírali tak pomalu hladu. Posléze se zbožný cadik vydal do nebe, kde byl svědkem podobné hostiny, avšak její účastníci se krmili navzájem. Již Izajáš přitom říká: „Na dlaních svých vyryl jsem tě,“ narážejí na čáry života - osud, jež máme vyryté v dlaních. Podle našeho chování jsme pak souzeni.

Hebrejštinu a kabalou je vhodné zmínit i v souvislosti se židovským letopočtem. Mnozí autoři totiž schválně využívají faktu, že hebrejská písmena mají i číselnou hodnotu, a skrývají do textů faktografické údaje. Například nápis, který lze nalézt na severní straně Staronové synagogy v Praze, vypadá takto: **לפד ד אהד ושמר אהד** (Li-frat H' echad uš-mo echad.) V překladu se jedná o slogan: *Bůh je jediný a jeho jméno je jediné*. Tučně vyznačená písmena jsou zároveň součástí tzv. malého letopočtu, neboli přičteme-li k jejich celkové hodnotě pět tisíc, získáme rok, kdy byla synagoga opravena, tedy rok 1618.⁵³⁴

Hebrejšтина jako jazyk biblický rovněž ovlivnila téměř všechny světové jazyky, které přejaly mnohé výrazy vyskytující se v Tanachu a nejen v něm, češtinu nevyjímaje: „*Kdybychom chtěli ze všech kulturních řečí vymýt všechny obraty a obrazy přejaté z mluvy Bible a s těmito řeči sžité, ustrnuli bychom nad takovým ochuzením jazyků.*“⁵³⁵

Mezi známé hebrejské výrazy patří bezesporu pozdrav „šalom“, slova blahopřání „mazl tov“, jména zakončená na el (el – bůh) jako Rafael (bůh uzdravuje), Daniel (bůh je můj soudce), Emanuel (bůh s námi), Ariel (lev boží, boží oheň), Nataniel (bohem daný), Gabriel (bůh je mocný) apod., dále jsou to slova označující židovské svátky, liturgické předměty a ostatní židovská témata – menora, chanuka, mikve, bar micva, ješiva, cheder atd. Dokonce název známé módní značky vznikl spojením hebrejských výrazů ano (ken) a ne (lo). Hebraismy, případně idišismy, v češtině jsou rozebrány níže.

⁵³³ Výukový web lamedwaw: Lamedwaw. *Lamedwaw* [online]. Dostupné z: <https://www.lamedwaw.org/>.

⁵³⁴ אהד ושמר אהד odpovídá písmenům alef (1), chet (8), dalet (4), vav (6), šin (300) a mem (40), tudíž $1 + 8 + 4 + 6 + 300 + 40 + 6 + 1 + 8 + 4 = 382 + 5000$ (malý letopočet se pro zjednodušení zapisuje bez tisíců, ty se přidávají později, v současnosti se přidává pět tisíc) = $5382 - 3760$ (nyní od hebrejského roku odečteme datum vzniku světa s získáme občanský letopočet) = 1618.

⁵³⁵ SICHER, Gustav. *Naše Bible*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994*, str. 15. ISBN 80-900703-4-3

1.3.3.2 ARAMEJŠTINA

Aramejština, jinak také chaldejština či a/syrština. To jsou různá pojmenování pro tento západosemitský jazyk spojený jak se starověkými Aramejci, tak s Peršany a s dnešními Syřany⁵³⁶.

Ve své době se jednalo o významnou blízkovýchodní řeč mezinárodního charakteru, v níž probíhal obchod, liturgické obřady a v níž byly sepsány vybrané biblické a talmudické pasáže. Jedná se rovněž o jazyk, jakým pravděpodobně hovořil Ježíš Kristus.

1.3.3.3 JIDIŠ

Již profesor Jakobson upozorňoval na úlohu, již sehrála (staro)čeština ve vývoji jidiš. Jidiš je jediný vskutku svébytný židovský jazyk vznikuvší v 10. století v diaspoře. Vychází pravděpodobně ze středohornoněmčiny, nicméně až 20% slovní zásoby jidiš tvoří výrazy hebrejské a aramejské a 15% výrazy slovanské⁵³⁷: „Při studiu jidiš pomůže znalost hned tří různých věcí. Za prvé je to pochopitelně znalost němčiny, protože němčina a jidiš mají společné východisko ve středověké středohornoněmčině. Na druhé straně pomůže i znalost hebrejštiny, protože v jidiš se objevuje celá řada hebrejských a aramejských slov, byť jsou v jiné výslovnostní tradici než v moderní hebrejštině. A to třetí, co pomůže, je znalost slovanských jazyků – polštiny, ruštiny, ukrajinštiny, protože celá řada slov se do jidiš dostala právě z těchto jazyků prostřednictvím jazykového kontaktu.“⁵³⁸

Modlitba *Almechtiger*, první souvislý text v jidiš, byla vydána v Praze roku 1526. Židé v českých zemích používali jidiš pro běžnou komunikaci až do 18. století, kdy byli v důsledku josefínských reforem nuceni přejít k němčině⁵³⁹.

Jidiš řadíme mezi jazyky západogermánské. V současnosti má více než 4 miliony mluvčích: „Jidiš samozřejmě živý jazyk stále je, byť ta velká sláva toho, kdy se jím mluvilo po celé východní Evropě, v New Yorku a na mnoha jiných místech, už je z různých důvodů pryč. Nicméně dodnes jidiš hovoří v první řadě ultraortodoxní židé, pro které je hebrejština příliš posvátný jazyk na to, než aby ji používali v každodenní komunikaci. A potom je to nadále jazyk té veliké a bohaté východožidovské kultury prostřednictvím literatury, hudby, divadla...“⁵⁴⁰

Původní rozšířený název zněl „jidiš dajč“ a tedy „židovská němčina“. Zařazení jidiš mezi jazyky, respektive dialekty není dosud mezi lingvisty sjednocené. Avšak, většina odborníků se přiklání k variantě „jazykové“, neboť odlišnosti od němčiny jsou poměrně výrazné - v rámci

⁵³⁶ V dnešní podobě (tzv. asyrštiny) má asi 500 tisíc mluvčích. Biblická aramejština bývá označována jako chaldejština (východosyrský jazyk nazvaný podle Chaldejské říše v Mezopotámii).

⁵³⁷ ULIČNÁ, Lenka: Kenaanské glosy. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOSÝ>.

⁵³⁸ Historie a současnost jazyka jidiš | Témata. *Tematické stránky* | Český rozhlas [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/historie-a-soucasnost-jazyka-jidis-7993160>

⁵³⁹ Dáno Dvorským patentem z července 1787. Každý židovský otec, poručník či svobodný muž si musel zvolit pro sebe a svou rodinu německé rodinné jméno a každý jednotlivec německé jméno osobní, dále museli Židé vést všechny úřední záznamy (matriky, obchodní knihy) v němčině a byli nuceni ji používat rovněž při jednání s úřady. Představenými židovské obce pak směli být jen absolvent německé školy. PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 92. ISBN 80-900895-4-2.

⁵⁴⁰ Historie a současnost jazyka jidiš | Témata. *Tematické stránky* | Český rozhlas [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/historie-a-soucasnost-jazyka-jidis-.7993160>

slovní zásoby, gramatiky i formy zápisu - jidiš je zaznamenávána hebrejskou abecedou, nadto zprava doleva: „V jidiš se píše foneticky, to znamená, že se píše samohlásky i souhlásky, s výjimkou hebrejských a aramejských slov, která se píše stejně jako v hebrejštině a v aramejštině bez samohlásek.“⁵⁴¹ Svou roli hraje i kulturní pozadí vzniku jidiš a události druhé světové války, kvůli kterým se mnozí zdráhají označit jidiš za německé nářečí.

Jidiš je spojena s mnoha známými slovy (šlamastyka, póvl, čurbes, pajzl), avšak také s jidiš příběhy. Jednu takovou historii s názvem *Stará ryba* z knihy Immanule Olsvangera *Royte Pommerantsen* (NY, 1965) nabídl svým čtenářům i časopis Maskil: „Jeden ješivebocher⁵⁴² byl na šábes u hospodáře. Na jídlo byla ryba. Ješivebocher začal jíst, ale ta ryba hrozně smrděla. Vůbec se nedala jíst. Ale nejíst se nehodilo, a jíst se nedalo, a říct hospodáři, že je ta ryba stará, to taky nechtěl. A tak vzal rybu a dal si ji k uchu. Hospodář se ho zeptal: „Proč si dáváš tu rybu k uchu?“ A ješivebocher: „U nás ve štetlu se před časem utopil nějaký Žid, ale vůbec ho nenašli. A tak jsem se ptal té ryby, zda ho náhodou ve vodě neviděla.“ „Nu, a co ti odpověděla?“ „Odpověděla, že neví, že to už byla dávno chycená.““⁵⁴³

1.3.3.4 JUDEOŠPANĚLŠTINA/LADINO

Judeošpanělština, jinak také ladino⁵⁴⁴ či djudezmo⁵⁴⁵ je dialektem sefardských Židů. O tento jazyk se veřejnost začala zajímat roku 1880. Madridský lékař, pozdější politik a též senátor Ángel Pulido Fernández (1852-1932) tou dobou podnikl plavbu po Dunaji, během níž potkal osmanské Židy hovořící zvláštní formou španělštiny vyznačující se mimo jiné nadměrným používáním archaismů. O jazycích těchto „ahasverů“ pak Fernández vydal dvě práce – *Španělští Izraelité a kastilský jazyk* (1904) a *Španělé bez vlasti a sefardská rasa* (1905). Jeho dílo okamžitě zaujalo světové odborníky na dialektiku a romanistiku, ale rovněž historiky a politiky.

Vývoj jazyka souvisí s křesťanskou reconquistou Pyrenejského poloostrova. Zatímco arabští vládcí ponechávali židovskou komunitu v relativním klidu a vesměs vítali štedrou finanční podporu poskytovanou muslimským panovníkům z řad židovských bohatších rodin⁵⁴⁶, katoličtí panovníci začali židovské obyvatele poloostrova vnímat jako potenciálně nebezpečné. Roli hrály samozřejmě předsudky náboženské a zároveň ty ekonomické, neboť mnoho křesťanů včetně šlechty bylo u Židů zadlužených. Situace vyvrcholila roku 1492 vydáním tzv. Granadských ediktů. Židé dostali tři měsíce na prodej majetku a pod trestem smrti museli opustit zemi. Podle dobových dokumentů se přesun týkal asi 300 tisíc osob, současné výzkumy hovoří o 150 tisících.

Část exulantů přitom odešla do Portugalska, avšak i odtamtud byli záhy nuceni odejít. Ti, již volili západní Evropu (Francie, Anglie, Nizozemí), případně Severní Afriku, přitom často španělštinu přestali používat výměnou za lokální jazyk. Pokud si však její znalost uchovali,

⁵⁴¹ Historie a současnost jazyka jidiš | Témata. *Tematické stránky | Český rozhlas* [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/historie-a-soucasnost-jazyka-jidis-7993160>.

⁵⁴² Student ješivy.

⁵⁴³ *Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5778/5.pdf>. Přeložil Tomáš Novotný.

⁵⁴⁴ Vychází z judeošpanělského označení nuestro latín (naše latina). Jedná se o judeošpanělštinu, avšak silně přizpůsobenou hebrejské gramatice a syntaxi. Jedná se o de facto umělý jazyk vytvořený za účelem toho přiblížit mluvčím judeošpanělštiny původem hebrejské texty.

⁵⁴⁵ Hovorová judeošpanělština. Literatura v tomto jazyci se rozvíjí v 17. století, kdy nahrazuje ladino.

⁵⁴⁶ Zejména pak od Abraháma Staršího a Izáka Abravanela.

postupně ji aktualizovali podle toho, jak se jazyk reálně vyvíjel, neboť nebylo těžké udržet se Španělskem alespoň částečné styky (skrže literaturu či přátele). Mnozí však odešli do Itálie a později do Osmanské říše, kde byla jakákoliv nekvalifikovaná síla vyznání nekatolického vítána. Ovšem kontakt mezi Židy Osmanské říše a Španělskem byl slabý a neproběhla ani jazyková asimilace. A právě v takových podmínkách vznikl samostatný diasporní jazyk dnes zvaný ladino.

Osmanskou říši tvořilo mnoho jazykových i náboženských etnik. Za poplatek zde Židé obdrželi samosprávné privilegia vztahující se k vlastnímu vzdělávání a volnému užívání jazyka – španělštiny. Komunity přitom pospolu udržovaly rodinné vztahy a obchodní zájmy soustředěné zejména do přístavních měst v dnešním Řecku⁵⁴⁷, Bulharsku a v Malé Asii. V průběhu 16. století se z původně různorodých nářečí Pyrenejského poloostrova, s jejichž znalostí Židé do říše dorazili, utvořil jednotný jazyk. Jádrem spočívalo v kastilštině, slovní zásobu však ovlivnila i portugalština, turečtina, řečtina, bulharština, italština či hebrejštiny, přičemž kastilský základ nebyl aktualizován a jako takový je dodnes bohatým zdrojem španělských archaismů.

Roku 1553 byl do judeošpanělštiny, respektive do ladina přeložen Tanach (ferrarský překlad Bible). Postupně se začala rozvíjet judeošpanělská literatura a tradice překladu. Vrchol této tvorby je spojován s počátkem 20. století, kdy jen v Soluni vycházelo na stovku novin a deníků v tomto jazyce, vznikaly originální hry a satiry. Po rozpadu Osmanské říše se však židovská populace stala minoritou ovlivněnou většinovým jazykem (řečtina, turečtina). Požár Soluně (1917), jemuž podlely i židovské tiskárny, vyvraždění soluňské kehyla nacisty (1943) i tlak sionistů na obrodu hebrejštiny – to vše přispělo k postupnému upadání judeošpanělštiny. Dnes se jedná o uměle udržovaný jazyk používaný studenty lingvistiky, či milovníky jazyků v rámci virtuálních komunit. Rovněž se o něj zajímají romanisté, neboť se jedná o nástroj poznání stavu španělského jazyka středověku. Roku 1997 byl v Izraeli založen Ústav pro ochranu a šíření judeošpanělštiny a publikační činnosti v ní spojený s časopiseckou i rozhlasovou praxí (Atoridad Nasional del Ladino i su Kultura). Vychází rovněž učebnice judeošpanělštiny a je možné navštívit výukový kurz na ni zaměřený⁵⁴⁸.

1.3.3.5 VZÁJEMNÉ VZTAHY ŽIDOVSKÝCH JAZYKŮ A JAZYKA ČESKÉHO

Podle Johna Myhilla⁵⁴⁹ podmiňují příslušnost k etnické skupině čtyři faktory, a to příbuzenství (rasa), náboženství (tradice), rodný jazyk a občanství. Diasporou poznamenaní Židé však až do nedávna dbali zejména na první dvě oblasti: „...*přestože si ponechávali své náboženství a z něj vyplývající kulturní specifika, přijímali i některé kulturní prvky majoritních společností, včetně místních jazyků.*“⁵⁵⁰

Postupem času, stejně jako třeba latina či řečtina, tak začala hebrejštiny nabývat podoby jazyka uměle udržovaného. Zůstávala sice nadále jednotným dorozumívacím jazykem, byla

⁵⁴⁷ Nejvýznačnější byla v tomto ohledu Soluň přezdívaná La madre de Israel.

⁵⁴⁸ Založeno na článku Petra Winše (Maskil 5770/4,5).

⁵⁴⁹ ULIČNÁ, Lenka: *Staročeské glosy v středověkých hebrejských rabínských textech*. Olomouc 2014, Disertační práce, UK Praha, Filosofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

⁵⁵⁰ ULIČNÁ, Lenka: *Staročeské glosy v středověkých hebrejských rabínských textech*. Olomouc 2014, Disertační práce, UK Praha, Filosofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

však prosazována zejména v rámci komunikace písemně⁵⁵¹. Židovská inteligence se proto brzy začala potýkat s problematikou překladu: „... středověký učenec ... musel velmi často narážet na její nedostatečnost a nedokonalost.“⁵⁵²

Nebylo možné přesně pojmenovat některé předměty denní potřeby, situace či fráze. Pražští židovští autoři se tak nechali inspirovat svými francouzskými kolegy a snažili se nedostatky překlenout díky tzv. glosám – pomocným jinojazyčným konstrukcím: „... středověké hebrejsky psané spisy... obsahují řadu slov, která autor hodnotil jako nesrozumitelné nebo nejednoznačné; proto je přeložil, někdy hned do několika cizích jazyků najednou, a/nebo jednoduše definoval.“⁵⁵³

Tzv. glosy kanaánské⁵⁵⁴ pak mohou být považovány za první písemné doklady staré češtiny. Jedná se nejčastěji o jednoslovné výrazy inkorporované do hebrejských textů za pomoci spojení *bi-lʿšon Kʿnaʿan* neboli „v jazyce Kanaánu“⁵⁵⁵, zpravidla zachycené hebrejským písmem: „*Celkem je dosud známo asi 170 lemmat nepropriálních kanaánských glos ve více než 350 dokladech v dílech vzniklých v 11. - 14. stol. (některé opisy jsou mladší).*“⁵⁵⁶

Jedná se o důležitý, byť dodnes jen málo prozkoumaný pramen poznání staročeštiny, neboť z daného období nejsou dochovány literární památky v češtině a jiných je jen velmi málo. Jako jeden z prvních vědců na nespornou hodnotu kanaánských glos poukázal Roman Jakobson: „Podle prof. Jakobsona se „kanaánské“ glosy opírají o mluvu pražského měšťanstva a tím by snad bylo možno vyložit i některé odchylky od jazyka českého písemnictví té doby, které bylo — alespoň v první fázi svého vývoje — převážně záležitostí šlechty.“⁵⁵⁷

Kanaánské glosy se nacházejí například v dílech autorů Abrahama Chládky a jeho žáka Izáka Ór Zárúa, příslušníků pražské židovské obce⁵⁵⁸. Chládkovy texty jsou dnes považovány za jeden z nejstarších dochovaných mluvnických rozborů jazyka, přičemž prostřednictvím českých glos osvětluje zákonitosti gramatické (slovní druhy, rod, způsoby, časy apod.). U Izáka, který hovoří o češtině jako o „*našem jazyce*“, jde pak o cenný materiál lexikální, díky němuž bylo zapotřebí přehodnotit dosavadní názor na stáří a vývoj některých českých slov.

Fakt, že se pražští Židé dorozumívali česky, lze doložit například sobotní rozmluvou při nákupu masa zachycenou Izákem Ór Zarúrou. Úryvek rovněž slouží jako podklad pro zkoumání českých (pražských) reálií⁵⁵⁹.

⁵⁵¹ Židé v diaspoře neusilovali o její udržení a rovněž nebojovali o vytvoření jiného vlastního jazyka, jakkoliv se v průběhu let míšením hebrejštiny a lokálních jazyků takové specifické dialekty a výjimečně i samostatné jazyky (jidiš) vyvinuly.

⁵⁵² ULIČNÁ, Lenka: *Staročeské glosy v středověkých hebrejských rabínských textech*. Olomouc 2014, Disertační práce, UK Praha, Filosofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

⁵⁵³ ULIČNÁ, Lenka: *Staročeské glosy v středověkých hebrejských rabínských textech*. Olomouc 2014, Disertační práce, UK Praha, Filosofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

⁵⁵⁴ Židé označovali Čechy za Kanaánskou zemi a češtinu za kanaánskou řeč, neboť Čechy byly proslavené prodejem otroků (více v kapitole Židé v Čechách – zpráva Ib Jákoeba).

⁵⁵⁵ ULIČNÁ, Lenka: Kanaánské glosy. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOS>.

⁵⁵⁶ ULIČNÁ, Lenka: Kanaánské glosy. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOS>.

⁵⁵⁷ TYL, Zdeněk: *Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské*. Naše řeč [online]. 1957, 40 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4545>.

⁵⁵⁸ Avraham ben Azriel zvaný Chládek stál ve 13. století v čele pražské obce a je autorem rozboru synagogální liturgie Arugat ha-bosem (*Záhonek balzámu*), jeho žák Jischak ben Moše napsal obsáhlé dílo Or zarua (*Světlo zaseté*), komentář k talmudským rituálním předpisům.

⁵⁵⁹ Úryvek včetně odborného výkladu lze najít zde: ULIČNÁ, Lenka: Kanaánské glosy. Nový encyklopedický

V současnosti zkoumá kanaánské glosy podrobně doktorka Lenka Uličná. Podle ní se mezi glosami objevují jak výrazy dnes již dobře známé, tak rovněž slova, jejichž smysl nebyl dosud odtajněn, případně taková, která nejsou doložená jinými zdroji.

Jakkoliv byly glosy zaznamenávány hebrejským písmem, známým absencí vokalických znaků, čeští autoři byli schopni tuto překážku obejít s využitím doplňujícího samohláskové značení – punktace (umístěné pod grafémem) a tzv. matres lectionis – pomocných grafémů. Nejstarší české souvětí tak možná zní: „*Toliko budi státý a neměj s 'a iné péci*“ a nalezneme jej v opise komentáře Josefa Kary, francouzského biblického exegeta 12. století.

1.3.3.6 HEBRAISMY A IDIŠISMY V ČEŠTINĚ

Česká slovní zásoba byla obohacena mnoha hebraismy a idišismy. Slova původem hebrejská pronikla do češtiny buď přímo přes jejich židovské uživatele, nebo zprostředkovaně skrze křesťanskou terminologii a jidiš.

Velká část slov již zdomácněla (sobota, tábor, balzám, karban, moloch, onanie, satan, pižmo). Mnohé výrazy zůstávají spojeny s Biblií, případně s judaismem (aleluja, ámen, mesiáš, paškál, golem, chanuka, košér, korál, mesiáš, rabín, safír, Talmud, Tóra).

Idišismy přejaté z německého argotu mají silnou negativní konotaci (čachrovat, melouch, šmírák, pajzl, šoufl, šábnout), slova vypůjčená přímo z jidiš bývají také expresivně zbarvená (mešuge, hala bala), případně se pojí k židovskému prostředí (jarmulka, kipa, šetl, šoulet, bejgl). Mnohá spojení si čeští mluvčí foneticky či gramaticky adaptovali (pádové zapojení, odvozeniny), případně jde o kalky a polokalky (okurková sezóna)⁵⁶⁰.

1.4 ŽIDÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH

1.4.1 CO PRAVÍ LEGENDY

Máme-li se zabývat blíže česko-židovskou koexistencí, musíme se ponořit hluboko do historie, konkrétně do 7. století, kdy byl vytvořen první kmenový svaz Slovanů vedený franckým kupcem Sámem. Ten dle kronik „*přál více mravům orientálním než domácím*“⁵⁶¹. Přihlédneme-li k hebrejskému původu jeho jména⁵⁶² a dále k faktu, že dvorními zprostředkovateli obchodu Merejovců i Karlovců byli Hebrejci, lze se ptát, nebyl-li právě on prvním významným Židem v českých dějinách. O aktuálnosti otázky svědčí i níže citovaná slova Lubomíra Zaorálka, tehdejšího šéfa české diplomacie, který během oficiální návštěvy Jeruzaléma v roce 2014 prohlásil: „*Někteří historici dokonce tvrdí, že člověkem, který vytvořil první politickou entitu na české půdě a jehož jméno bylo Sám, byl ve skutečnosti židovský*

slovník češtiny [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOSÝ>.

⁵⁶⁰ ULIČNÁ, Lenka: Kenaánské glosy. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOSÝ>.

⁵⁶¹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 14. ISBN 80-900895-4-2.

⁵⁶² Sám – Samuel, hebrejsky: שמואל, Šemu'el neboli „vyslyšel Bůh“ či „jméno Boží“. Samuel [online] Centrum.cz Dostupné z: <http://svatky.centrum.cz/svatky/jmenne-svatky/samuel-631/>.

kupec.“⁵⁶³

V případě kupce Sáma jde jen o spoře podloženou hypotézu, to je třeba přiznat. Nepotvrzená zůstává i následující legenda o příchodu Židů do Čech, jež se zachovala mezi rukopisy Davida Abrahama Oppenheima, někdejší pražského rabína⁵⁶⁴, přesto ji lze uvést jako důkaz propojení dějin obou národů – českého a židovského – a to již od raného středověku.

Podle české tradice to byla kněžna Libuše, kdo v 8. století založil Prahu. Tutéž vladařku připomíná i legenda židovská, v níž se praví, že si umírající Libuše zavolala k loži svého vnuka Nezamysla a jako věštyně věci budoucích mu prozradila: „*Když tvůj vnuk nad národem svým vládnout bude, malý zavržený a pronásledovaný kmen, který vzývá jen jediného Boha, bude hledati ochrany na luzích země naší. Ta budiž jim poskytnuta, neboť národ ten přinese štěstí do země naší.*“ Když nastoupil na trůn Hostivít, zjevila se mu Libuše ve snech a pravila: „*Přišel čas, kdy proroctví mé splněno bude. Malý národ, který vzývá jediného Boha, přijde prositi a vyzývá tě o pomoc a ochranu. Přijmi jej v milosti a poskytni mu péči a ochranu.*“ Židé byli roku 850 vypuzeni od Vendů (Litva, Rusku), a po deseti letech bloudění dorazili do Čech. Jejich vyslanci předstoupili před Hostivíta se slovy: „*Mocný vévodo! Pocházíme z malého kmene a jmenujeme se po otcích svých Hebrej. Je nás se ženami a dětmi 150 hlav. My žili klidně v Moskevské zemi, do které vtrhl mocný nepřítel, dobyl země a obyvatele její vypudil. Bez klidu a odpočinku táhli jsme širým světem. Studená pastvina byla naším ložem, tvrdý kámen poduškou a modrá obloha naší přikrývkou. Jsme národ klidný, malý počtem a slabý silou. Posloucháme učení Mojžíšova, věříme v jediného Boha, který jest všemohoucí, všemocný, svrchovaně spravedlivý a milosrdný. Prosíme tě v poníženosti, ó vévodo, aby se ti zalíbilo dovoliti nám, abychom v této zemi usaditi a chýši své zde postaviti směli. Země tvá jest širá dost a národ tvůj zdá se býti poctivým a čacký. Poskytni nám ochranu svou, ó vévodo! Budeme ti věrnými poddanými a budeme se modliti ke svému Bohu, aby národu tvému dal slávu a poskytl mu vítězství.*“ Hostivít jim přikázal, aby se vrátili pro odpověď druhého dne, načež svolal kmety a vladyky, vyhradil jim Libušino proroctví (jež si mezi sebou vládci předávali) a informoval je o židovské prosbě se usadit se slovy: „*Chci místa v zemi jim poskytnout, neboť přinesou nám štěstí a požehnání, jak pramáť moje Libuše pravila. Přece však obeslal jsem je na zítřek, abych dříve slyšel vašeho hlasu, šlechetní kmeti a vladykové!*“ Poddaní vladaře podpořili, načež Hostivít Židům vykázal levý břeh vltavský. „*A Židé drželi prý věrně dané slovo, neboť již nejstarší kronikář český vypráví, že pražští Židé Hostivíta, když s Němci bojoval, penězi a potravinami tak zásobili, že podařilo se mu Němce ze země vypuditi.*“⁵⁶⁵

Kromě toho, že pověst vypovídá o propojení českých a židovských dějin, lze skrze ni poukázat na to, že v době příchodu Židů do Čech se nejednalo o národ nerovnoprávný ani odloučený. To nakonec potvrzuje i jazykovědec Roman Jacobson v přípitku české zemi a lidu: „*Vždyť tento národ nikdy v dějinách nikoho – žádný jiný národ – neutlačoval. A ti, kdo byli vždycky a všude nejvíc utlačováni a pronásledováni – Židé –, tu nebyli zbaveni, pokud zemi*

⁵⁶³ Židovský tiskový a informační servis [online] Dostupné z: <http://www.ztis.cz/rubrika/izrael/clanek/ministr-zaoralek-ve-svate-zemi-i-kupec-samo-byl-mozna-zid> a dále [online] Idnes.cz Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/zaoralej-izrael-navsteva-samo-kupec-zid-f0a-zahranicni.aspx?c=A141105_115054_zahranicni_aha.

⁵⁶⁴ David ben Abraham Oppenheimer (1664-1736), býval vrchním pražským rabínem. Zachovala se kolem tisíce jeho rukopisů a na šest tisíc tisků, včetně vzácných pražských vydání. Sbírkou je součástí Bodleian Library (Oxford). Vznik pověsti je kladen do 18. století. Ke čtenářům našla cestu skrze knihu *Starý židovský hřbitov pražský* vydanou roku 1903 dr. Lubošem Jeřábem (konzervátor a přednosta Státního památkového úřadu v Praze), jenž ji přeložil z německého vydání Brandeisovy sbírky Sippurim.

⁵⁶⁵ HOUSKOVÁ, Hana. *Česko židovský almanach*, vyd. 1. Praha: Apeiron, 1994, s. 30. ISBN 8090070345.

vládli domácí vládci, své důstojnosti. Před tisíci lety přijala tato země snad jako jediná v Evropě přátelsky židovské obyvatele. I když mluvili jiným jazykem a měli jiné zvyky, podala jim svou ruku a oni – věřte mně – na to nikdy nezapomněli. Za svého pobytu ve Skandinávii jsem našel středověké židovské dokumenty ze severu a v nich židovští kupci s obdivem a úctou popisují zemi, kde po Židech nikdo neplive a nikdo neponižuje jejich důstojnost, kde moudrý král z domácího rodu trestá zločiny spáchané na Židech tak, jako by byly spáchány proti komukoli jinému, zemi, kde pogromy jsou výjimkou. Ano, hovořilo se tehdy na severu o české zemi s úctou a obdivem.“⁵⁶⁶

Legendy od sv. Vojtěchu (955 – 997) vyprávějí o tom, jak pražský biskup vykupoval od židovských obchodníků pohanské otroky, aby je mohl pokřtít: „*Canaparius, životopisec sv. Vojtěcha, vypravuje, že sv. Vojtěch, nemoha přetrhnouti obchod s otroky, od židů je vykupoval a velice litoval, že důchody stoličného kostela nestačí k vysvobození jich všech z poroby.“⁵⁶⁷* Trh s otroky představoval pro Židy v českých zemích zásadní zdroj příjmů, o čemž svědčí poznámka v následující kapitole i tato slova: „*Kosmas uvádí pod r. 1021, že kníže český, zajav po šťastné bitvě mnoho polských vojáků, dal je spoutati po stech a dopraviti na prodej do Uher a dále (do Byzance). Mnoho Polákův, urozených i neurozených, uvedl do poroby český kníže Břetislav I. Stalo se tak jmenovitě na veliké výpravě do Polska r. 1039. Polští zajatci v houfech hnáni do Uherska a tam prodáni. Dle Kosmy kníže Vladislav I. r. 1124 vykoupil křesťanské otroky ode všech židů v Čechách a zapověděl, aby na příště žádný křesťan nesloužil židům. Že se na otroky nehledělo o nic lépe než na dobytek, toho důkazem jest celní úmluva raffefstättenská z r. 906. Češi platili podle ní bavorským úřadům z otrokyně právě tak jako z valacha 1 tremisu (4 denáry) a z otroka právě tak jako z kobyly 1 saigu (3 denáry). Ještě ve XII. stol. židé v Čechách vedli obchod s otroky; zakázal jim to král Václav I.“⁵⁶⁸*

Ani Morava nezůstala pověstí prosta: „*K roku 1067 je v Kosmově kronice zachována zpráva o pokřtěném Židu Podivovi, který založil hrad Podivín.“⁵⁶⁹* Alexandr Putík přitom dodává, že Podivova konverze byla s velkou pravděpodobností dobrovolná. Nejspíše se jednalo o člena knížecí družiny některého z Přemyslovců. Jeho působení na Moravě však bylo svého času spíše výjimečné, neboť židovské osídlení na kýženém území vzniklo až později⁵⁷⁰.

V počátcích Židé českými zeměmi jen procházeli, později se začali usazovat v podhradích význačnějších sídel nedaleko tržišť. Nejstarší židovská osada tak podle všeho vznikla v 10. století pod Pražským hradem, přičemž již roku 1124 lze na místě doložit i existenci synagogy. O století později se židovské osady rozšířily i na další místa v Praze (židovská Praha byla označována jako Mezihradí na řekách Vltavě a Botiči): „*Židé se nezdržovali jen ve svých osadách, v rámci obchodní činnosti docházeli na tržiště či navštěvovali zákazníky v jejich domech. Při jedné takové návštěvě ztratil jistý Moše ben Šelomo – o němž nevíme, zda patřil k místním či projíždějícím kupcům – svůj drahocenný zlatý pečetní prsten s antickou gemou. Prsten byl po mnoha staletích objeven v rámci archeologického výzkumu v prostoru bývalých kasáren na náměstí republiky na nynějším Novém Městě pražském.“⁵⁷¹*

⁵⁶⁶ JAKOBSON, Roman.: Přípitek české zemi a lidu. Slovo a slovesnost, 52, 1991, č. 1, str. 1-3.

⁵⁶⁷ Ottův slovník naučný/Otroctví – Wikizdroje. [online]. Dostupné

z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Otroctv%C3%AD.

⁵⁶⁸ Ottův slovník naučný/Otroctví – Wikizdroje. [online]. Dostupné

z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Otroctv%C3%AD.

⁵⁶⁹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 12. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁵⁷⁰ První židovská osídlení vznikla v Brně a v Olomouci zhruba ve 12. století.

⁵⁷¹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 11. ISBN 978-80-87366-48-6.

Nakonec, a to už se není pouhou pověstí, když Karel IV. zakládal univerzitní koleje, první lokací se jim stal okázalý dům poblíž kostela sv. Mikuláše, dříve majetek bohaté židovské rodiny Mannů. Mannové poskytovali Karlu IV. finanční úvěry, za což byli po dobu dvou let osvobozeni od všech poplatků. Navíc, jakmile se mladý Lazar Mann rozhodl roku 1351 oženit, dostali všichni Židé z Čech povolení svatby se zúčastnit a zůstat v Praze dva týdny i déle. Byť se Karolinum později přesunulo, vila Mannů je dodnes zachována u vchodu do Kaprovy ulice poblíž staroměstské Nové radnice.

1.4.2 CO PRAVÍ HISTORICKÉ DOKUMENTY

Oficiálně potvrzuje přítomnost Židů v Čechách jednak analýza dvou právních dokumentů, a to *přípisu solnohradského arcibiskupa Arna*⁵⁷² a dále tzv. *Raffelstettenského celního a plavebního řádu Ludvíka IV.*⁵⁷³, a především pak zpráva židovského kupce Ibrahima Ibn Jakúba o Praze. Díky těmto textům lze s jistotou konstatovat, že Židé v českých zemích žili a obchodovali na začátku 9. století: „*Za času prvního středověku býval Žid asi jediným obchodníkem mezi vzdělaným jihem a nevzdělaným severem.*“⁵⁷⁴

Mezi roky 965 a 966 o. l. vznikla na popud Córdobského chalífy rozsáhlá zpráva o Praze, první písemná zmínka o městě vůbec. Jejím autorem se stal židovský kupec a diplomat Ibrahím Ibn Jakúb Al-Isrá ilí at-Tartuší: „*Zprávu o střední Evropě zachoval Ibrahím Ibn Jakúb, který se narodil v španělské Tortose, získal dobré vzdělání a uchýtil se v Córdobě. Odtud ho chalífa vyslal do západní a střední Evropy, nevíme, zda jako diplomata nebo obchodníka, případně zda povolání obchodníka nebylo jen maskováním pro výzvědy poměrů na východě...*“ píše magistr Škvrňák z Masarykovy univerzity opíraje se o řadu historických pramenů⁵⁷⁵.

Ibn Jakúb započal svoji cestu ve francouzském Bordeaux, odkud pokračoval přes město Utrecht k Polabským Slovanům (Obodrité), načež se v Magdeburku účastnil audience u samotného císaře Oty. Nejvýchodnějším bodem výpravy se pak Ibn Jakúbovi stalo „*největší město co do obchodu*“ - Praha. Svou návštěvu Ibn Jakúb neopomenul zaznamenat⁵⁷⁶. Podrobná zpráva, dodnes čtenářsky zajímavá, by mohla, domnívám se, sloužit jako pracovní text ve výuce napříč předměty, a to hned z několika důvodů.

Zaprvé jde o nespornou výpovědní hodnotu textu, jenž prozrazuje mnohé o stavu českých zemí na sklonku 10. století. Významnou roli hraje rovněž výjimečnost tématu i jeho zpracování. V období, kdy se české písemnictví teprve rodí a rozvinutější latinská či staroslověnská literatura nevěnuje světským záležitostem dostatečnou pozornost, se český živel stává stěžejním motivem logicky vystavěného textu napsaného osobitým autorským stylem vzniknuvším s přihlédnutím k estetickým i odborným potřebám čtenáře. Relace navíc

⁵⁷² Dokument dokládá přítomnost Židů v českých zemích již na začátku 9. století. Arcibiskup v něm žádá slovanského (myšleno českého, viz níže) knížete o posláni židovského lékaře.

⁵⁷³ Jinak také Inquisitio de theloneis Raffelstettensis. Dokument vznikl mezi lety 903-906 a dokládá tak přítomnost Židů v českých zemích (zejména na Moravě) na počátku 10. století.

⁵⁷⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s. 15. ISBN 80-900895-4-2.

⁵⁷⁵ ŠKVRŇÁK, Jan: *Relace Ibrahima Ibn Jakuba*. E-středověk [online]. 2010 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cislocianku=2010070001>.

⁵⁷⁶ Originál se bohužel nezachoval, nicméně v 70. letech 19. století byl v Istanbulu objeven rukopis *Knihy cest a poznání* slavného arabsko-španělského geografa Abú Obaida al-Bakrího. Součástí Bakrího spisu pak tvořil text Jakúbův.

zachycuje zdánlivě marginální poznatky, díky nimž však lze poukázat na starobylost některých typických slovanských (českých) symbolů a tradic: „*Očima člověka z jiného kulturního prostředí zaznamenal (Ibn Jakúb) zdejší realie, které by jinak zůstaly zapomenuté – zdejším kronikářům přišly tak samozřejmé, že je nebylo třeba popisovat.*“⁵⁷⁷

O samotné Praze diplomat prozrazuje: „*Město Frága je vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu. Přichází sem z města Kráková Rusové a Slované se zbožím. A z krajin Turků muslimové, židé a Turci rovněž se zbožím a obchodními mincemi. Ti vyváží od nich otroky, cín a různé kožišiny. Jejich země je nejlepší zemí severu a nejzásobenější v potravinách. V městě Frága vyrábí se sedla, uzdy a tlusté štíty, kterých se užívá v těchto zemí.*“⁵⁷⁸

Praha byla ve své době centrem dálkového obchodu. Skrze město vedla významná obchodní cesta spojující Pyrenejský poloostrov s Hedvábnou stezkou. Největší výnosy pak přinášel obchod s otroky, díky němuž se Praha celosvětově proslavila. Mnozí otroci byli přitom účelně získáváni během vojenských výprav v pomezí Polska a Ukrajiny. Ne nadarmo se proto Židé o Čechách i o místním jazyce zmiňovali jako o zemi a řeči kanaánské. Hebrejci totiž běžně nahrazují zeměpisná a etnická pojmenování vhodnými výrazy biblickými. Zde se nechali inspirovat knihou Genesis, v níž je Kanaán nazván „*otrokem svých bratrů*“⁵⁷⁹. Blíže se tématem zabýval proslulý jazykovědec Roman Jakobson: „*...protože v I. knize Mojžíšově slovo „Kanaán“ vedle svého ethnického významu označuje i „otroka“, právě tak jako se ve středověkém germánsko-románském usu významově sdružovala slova Slavus „Slovan“ a sclavus „otrok“, je rovnice kanaánský — český dobře odůvodněna, a to tím spíše, že ve středověku pojmenování češtiny jazykem slovanským a české země zemí slovanskou nebylo nikterak neobvyklé...*“⁵⁸⁰

Důležitá je zejména závěrečná poznámka. Rovnítko mezi pojmy Slovan a Čech totiž používá i Ibrahím Ibn Jakúb. Je třeba chápat, že píše-li diplomat o Slovanech, myslím tím konkrétní slovanský národ a nikoli etnickou skupinu obecně. Slovany (Čechy) přitom charakterizuje následovně: „*Zvláštní je, že obyvatelé země Bújima jsou snědí, černých vlasů, zatímco světlý typ je u nich řídký... Slované se odívají do širokých oděvů, pouze manžety rukávů jsou úzké. Mezi Slovany jsou všeobecně rozšířeny dvě choroby, takže jen málokdo je jedné z nich ušetřen. Jsou to dva druhy vyrážek: spalničky (nebo spála) a vředy.*“⁵⁸¹

Následující věta krásně dokresluje pověst o „mlékem a strdím oplývající“ krajině z pera českých kronikářů. Navíc židovský komentátor zachycuje ještě jeden český rys, a totiž lásku k hudbě: „*Jejich nápojem i vínem je med...mají různé druhy strunných i dechových nástrojů. Délka jednoho jejich dechového nástroje obnáší více než dva lokte, strunový nástroj má osm*

⁵⁷⁷ ŠKVRŇÁK, Jan: *Relace Ibrahima Ibn Jakuba*. E-středověk [online]. 2010 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cislocianku=2010070001>.

⁵⁷⁸ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibrahima ibn Jákuba o Slovanech a říši Boleslava I*. Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁵⁷⁹ Gn 9, 25.

⁵⁸⁰ TYL, Zdeněk: *Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské*. Naše řeč [online]. 1957, 40 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4545>.

⁵⁸¹ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibrahima ibn Jákuba o Slovanech a říši Boleslava I*. Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

*strun a jeho spodní strana je plochá, nikoli vypouklá.*⁵⁸²

Kupec se vyjadřuje rovněž k zoologii: „*V ... zemi se vyskytuje podivný pták, který je na hřbetě zelený a který opakuje všechno, co slyší z hlasů lidí a zvířat; někdy se ho podaří chytit a podnikají na něj lov. Ve slovanském jazyce se nazývá sbá. Kromě toho žije tak také divoký kur, který se nazývá slovansky tetřá. Má chutné maso a jeho hlas lze slyšet z vrcholů stromů na vzdálenost paprasangu⁵⁸³ i dále. Jsou dva druhy: jeden černý a druhý pestrý, který je krásnější než páv...*“⁵⁸⁴ Jakkoliv bychom mohli Ibn Jakúba označit za vzdělaného světoběžníka, špaček a tetřev mu byli záhadou, což vykresluje český les jako oblast neprobádanou a cizincům jen těžko přístupnou. Z hlediska přírodovědných nauk, jejichž počátky jsou v českých zemích datovány do 14. století, lze považovat Ibn Jakúbov postřeh za cenné svědectví stvrzující přítomnost zmíněných druhů na našem území již v 10. století, tedy v období předvědeckém.

Zajímavý je rovněž pohled autora na hospodářsko-zemědělskou situaci v zemi: „*Slované se pilně věnují zemědělství a výrobě věcí nutných pro obživu a převyšují v tom všechny ostatní národy severu. Sadbu provádějí ve dvou ročních obdobích, v létě a na jaře a mají dvojitou žně. Nejvíce se pěstuje proso. Slované se vyhýbají požívání kuřat, protože se domnívají, že podporuje spalničky; avšak jedí hovězí maso a husy, které jim vyhovují...nevzniká hlad následkem nedostatku deště a z trvalého nahromadění vod. Sucho není u nich zhoubné, neboť nikdo, kdo tím je postižen, se jej nebojí pro dostatečnou vlhkost...*“⁵⁸⁵

Ibn Jakúb, zvyklý na teplé jižanské podnebí, také komentuje slovanskou zimu: „*Země Slovanů jsou nejstudenějších ze všech krajin. Největší mráz je u nich tehdy, kdy jsou noci v úplňku a dny jasné. V tu dobu vzrůstá mráz a tuhne led. Země tvrdne a všechny tekutiny zamrzávají, studně a prameny pokrývají se tvrdou korou, takže jsou nakonec jako kámen.*“⁵⁸⁶ Politickou situaci diplomat shrnuje s nadhledem. Kromě svého názoru cituje i slova arabského autora Al-Masúdího: „*Slované jsou vcelku odvážní a stateční, a kdyby nebyli roztrženi na množství kmenů a oddělených skupin, žádný národ by je nezdolal silou...Slované bojují s Byzantinci, Franky, Lombardany a jinými národy a tato válka je vedena se střídavým štěstím.*“⁵⁸⁷

⁵⁸² NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanéch a říši Boleslava I.* Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁵⁸³ Arabská středověká délková míra – 5,762 m.

⁵⁸⁴ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanéch a říši Boleslava I.* Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁵⁸⁵ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanéch a říši Boleslava I.* Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁵⁸⁶ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanéch a říši Boleslava I.* Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁵⁸⁷ NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanéch a říši Boleslava I.* Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

Česká veřejnost se o nález zprávy Ibrahima Ibn Jakúba dozvěděla díky studii Josefa Jirečka, již pod názvem *Zprávy Arabův o středověku slovanském* publikoval v *Časopise Musea království českého*: „V časopise tomto 1878 na str. 509 – 526 podána vědomost o vzácné památce, která se o národech slovanských z X věku zachovala v zeměpisném díle arabského spisovatele Al-Bakrího, podle překladu a výkladu ruských akademikův A. A. Kumika a V. P. barona Rosena.“⁵⁸⁸ Dílo inspirovalo i Aloise Jirásku. Ten roku 1884 vydal pod hlavičkou *Zlaté Prahy*⁵⁸⁹ novelu *Nevolnice*: „Za Bořivojovy vlády přijíždí trstenickou⁵⁹⁰ stezkou do Čech karavana otrokářů včele se španělským Arabem Al-Ferganím a židovskými obchodníky Ibrahimem ibn Jakubem, jeho synem Abrahamem a surovým otrokářem Becherem. Do zajetí upadne i Zličanka Květa, kterou do otroctví prodal starosta znepráteleného kmene Charvatů. Jeho syn Radovan dívku osvobodí. Dvojici nakonec pod svou ochranu vezme družina apoštola Metoděje, přinášející do země křesťanství.“⁵⁹¹

Jiráskův text, výjimečný nejen v rámci jeho tvorby, ale svým obsahem jedinečný v rámci česky psané literatury vůbec, nabízí originální představy o tom, jak v raných českých dějinách nakládali židovští kupci s otroky: „Tenký pevný řetěz spojoval otroky. Mnohý z nich také navlhčoval prsa a ramena, odřena od řemene. K tomu ovšem nezbylo mu mnoha času, neboť ryšavý⁵⁹² žid urputným hlasem pobízel dále, křiče i dŕtkami se oháněje.“⁵⁹³ Takto Jirásek představuje čtenáři Ibrahima Ibn Jáka: „...starší žid, tváře dosti pěkné, černých, lesklých vlasův a černé brady, ve dlouhé, tmavé sukni, sedě na hnědáku. Jak teď vjel do řeky na výsluní, zableskl se mu v uchu zlatý kroužek. Žid ten plných tváří, smyslných rtů a černých, pěkných očí byl pánem všech tu vedených otrokův a zboží na nich...“⁵⁹⁴ Jirásek, a on sám to připustil, se v textu dopustil mnohých drobných i závažnějších odchylek od skutečnosti. Mimo jiné velmi zjednodušil pravidla trhu s otroky, která byla pro židovské (a nejen pro ně) obchodníky poměrně přísná. Přihlédneme-li k faktu, že Židé jméno Hospodina nahlas nevyslovují, pak zvolání židovského otrokáře Bechera: „Jehovah s námi!“ rovněž není adekvátní.

Podle autorů slovníkové příručky česko-židovských literárních vztahů *Literatura s hvězdou Davidovou* Jirásek při tvorbě textu vycházel ze starých arabských cestopisů, výše zmiňovaného článku Josefa Jirečky a ze studie J. Šimka týkající se trstenické stezky. Příběh pak zasadil do Českomoravského kraje, jelikož byl dobře obeznámen s tamním prostředím, což ostatně potvrzuje i Zdenek Nejedlý: „Nedaleko Litomyšle, kde Jirásek tehdy byl profesorem a tvořil, bylo místo, o němž se již z dob Augusta Sedláčka věřilo, že je to starý Hrutov, zemská brána u pozemního hvozdu, kudy se z Čech vycházelo na Moravu. A tam Jirásek rád vycházel, obzvláště v podzimních podvečery, kdy tam bylo ne smutno, ale jaksi

⁵⁸⁸ Časopis Musea království českého 1878, s. 509–526. Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.nm.cz/view/uuid:c9ebb460-7fc4-11e0-9903-000d606f5dc6?page=uuid:ca43bf70-7fc4-11e0-a310-000d606f5dc6&fulltext=zpr%C3%A1va%20arab%C5%AFv>.

⁵⁸⁹ Jirásek už byl tehdy známý a vyhledávaný autor. Právě dokončil *Psohlavce*, když jej oslovil Ferdinand Schultz, redaktor nově založeného časopisu *Zlatá Praha* s prosbou o příspěvek. Jirásek se přitom zcela oprostil od “zaběhnutých” témat (velká lidová hnutí či doby politického útlaku) a příběh novely zasadil do dob počátků českých dějin. Jak v soukromém vydání *Nevolnice* pro Evropský literární klub poznamenává Zdeněk Nejedlý, jedná se proto “o ojedinělý zjev v celé Jiráskově tvorbě”.

⁵⁹⁰ Jedná se o pomyslnou východo-západní cestu vedoucí přes české země a Pobaltí dále do Orientu.

⁵⁹¹ MIKULÁŠEK, Alexej, Viera GLOSÍKOVÁ a Antonín B. SCHULZ. *Literatura s hvězdou Davidovou: slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století*. Přeložil Jana ŠVÁBOVÁ. Praha: Votobia, 2002. Velká řada (Votobia), s. 170. ISBN 80-7220-019-4.

⁵⁹² Rezávé vlasy patří k základnímu stereotypu spojovanému se židovskými postavami.

⁵⁹³ JIRÁSEK, Alois a Jindřich ŠTYRSKÝ. *Nevolnice*. Ilustroval Cyril BOUDA. Praha: Evropský literární klub, 1936. s. 11.

⁵⁹⁴ JIRÁSEK, Alois a Jindřich ŠTYRSKÝ. *Nevolnice*. Ilustroval Cyril BOUDA. Praha: Evropský literární klub, 1936. s. 12.

tesklivo. I oživoval si to miesto ve své fantasii, jak on vždy místa, jež ho zaujala, představami o životě, jenž tam kdysi, v dávných dobách prvního rozbřesku českých dějin, vládl.“⁵⁹⁵ Nejedlý také dodává, že kromě výše zmíněných pramenů svou roli hrál i fakt, že v době vzniku textu se blížilo 1000. výročí úmrtí sv. Metoděje, jehož nesporné úloze v českých dějinách chtěl autor vzdát hold. Reálné postavy přitom v díle zauímají spíše vedlejší roli, zatímco hlavní slovo přebírají figury fiktivní. I ty však Nejedlý označuje spíše za idylické, než za heroické.

Jirásek později dílo hodnotil negativně. Nebyl přesvědčen o jeho „historické pravdě“, ani o jeho případné roli v buzení národního patriotismu: „*Jirásek ve všech svých pracích vycházel z daných skutečností. Nezůstával při nich, přetvářoval si je, básnicky povyšoval a prohluboval, ale dole, jako půda, na níž stojí, jsou vždy takové skutečnosti. Určité místo, určité osoby, určité děje historické nebo současné. I v Nevolnici při první myšlence na ni tomu tak bylo. Výsledek...byl zde nutně zcela jiný než v jiných Jiráskových pracích z jiných dob a z jiných pramenů vytvořených, protože prameny byly zcela jiné. Zde ne dost konkrétní, reální...Udělat z nich živý obraz bylo tudíž možno jen velmi nesnadno, ano v plné realitě úplně nemožno...Ale to nebyl svět Jiráskův...Jirásek to také cítil, všechny tyto úchytky, a jak on za to měl, nedostatky své práce.*“⁵⁹⁶ Dílo proto nebylo zařazeno do žádných Jiráskových *Sebraných spisů*. Z hlediska lokálního vlastenectví jej však autor nezavrhoval a ani v rámci židovské tematiky v české literatuře jej nelze opominout.

Židé se rovněž uplatnili ve službách knížete Boleslava I. (935 – 972). Mezi jeho emisary patřili Josef a Šaul, kteří v letech 955 – 961 podnikli diplomatickou cestu do španělské Cordoby. Jejich návštěvu lze doložit prostřednictvím listu córdobského ministra Chasdaje Ibn Šaprúta adresovanému chazarskému⁵⁹⁷ králi Josefovi: „*V českom posolstve boli aj dvaja Židia, Šaul a Josef, ktorí sa dozvedeli o Chasdajových starostiach a chceli mu pomôcť. Keďže Boleslavova ríša susedila s Uhorskom, navrhli Chasdajovi: „Daj nám svoje listy a my ich dáme kráľovi Gebalčanov (al melech ha-Ge balím), on z úcty k Tebe pošle Tvoj list k synom Izraela (al be nej Jisrael), sediacim v krajine Uhorsko (be -erec Hungarín).“ Uhorskí Židia ho mali poslať al Rúš čiže do Kyjevskej Rusi, odtiaľ mal putovať al Bulgár čiže do povolžského Bulharska a odtiaľ ku chazarskému kaganovi. Šaul a Josef z krajiny Gebalčanov (mi-erec ha-Ge balím), ktorí sa podujali poslať Chasdajov list chazarskému kaganovi, Chasdajovi povedali, že pred šiestimi rokmi k ním prišiel „izraelský muž, temný v očiach (= slepý), ale plný poznania a múdrosti. Jeho meno je pán Amram a povedal, že on je z krajiny al-Chazar“. Hovoril, že mal významné miesto v kaganovom paláci, sedával dokonca aj pri kaganovom stole a kagan si ho vážil...“*“⁵⁹⁸

Do českých zemí, zejména pak do hlavního města, postupně mířili Židé z celého světa. Jednalo se přitom o zkušené finančníky, obchodníky a diplomaty, kteří mohli mladému státu nabídnout své rozličné služby: „*Za vlády Boleslava II. (972 – 999), Boleslava III. (999 – 1002) a Jaromíra (1003 – 1012, 1033 – 1034) se objevuje několik mincmistrů (monetarií), o nichž se předpokládá, že byli Židé.*“⁵⁹⁹ Přítomnost konstantinopolských židovských obchodníků v Praze pak dokládá právní dobrozdání z 11. století.

⁵⁹⁵ JIRÁSEK, Alois a Jindřich ŠTYRSKÝ. *Nevolnice*. Ilustroval Cyril BOUDA. Praha: Evropský literární klub, 1936.

⁵⁹⁶ JIRÁSEK, Alois a Jindřich ŠTYRSKÝ. *Nevolnice*. Ilustroval Cyril BOUDA. Praha: Evropský literární klub, 1936.

⁵⁹⁷ Chazarská říše (cca 7. – 11. století) se rozprostírala na rozhraní východní Evropy a Asie. V 8. století přijala většina obyvatel judaismus, který se postupně stal státním náboženstvím. Nutno podotknout, že názory odborníků na věrohodnost pramenů strvujících konverzi Chazarů se rozcházejí.

⁵⁹⁸ *Slovenská Akadémia Vied* [online]. Dostupné

z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/03100751Steinh%C3%BCbel%20a.pdf>.

⁵⁹⁹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 9. ISBN 978-80-87366-48-6.

1.4.3 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽIDŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Až do prvních křížových výprav byla situace Židů v českých zemích poměrně příznivá. Králové Vratislav II. i Soběslav II. je velmi pravděpodobně považovali za tzv. hospites (hosté) - cizince s výsadami: „Z raného středověku se sice žádná listina pro české Židy nedochovala, lze však usuzovat, že požívali obdobných práv jako obyvatelé pražských kolonií německých a románských kupců – tj. byli osobně svobodní, mohli se spravovat vlastním právem a v závažných případech podléhali jurisdikci panovníka.“⁶⁰⁰ Privilegia knížete Soběslava II., vydána v rozmezí mezi lety 1174 a 1178, zaručovala výše zmíněná práva německým osadníkům českých zemí a je možné, že vznikl i dokument podobného typu vztahující se k židovské komunitě: „V případě Židů je třeba předpokládat, že jim bylo výslovně povoleno svobodné vyznávání judaismu. Bez takové záruky by se Židé nemohli v zemi trvale usadit. Za zajištění ochrany, udělení právních záruk a poskytnutí hospodářských příležitostí byli Židé povinni platit pravidelné daně. V případě potřeby panovníka byli nuceni i k zaplacení mimořádných dávek.“⁶⁰¹

Židé tak mohli volně podnikat, volili si svobodně bydliště, provozovali řemesla, získávali půdu, často také pracovali u dvora a jejich obce měly plnou autonomii. To ostatně popisuje samotný Kosmas: „Nebo nikde se lépe neobohatíš, nikde více nezvelebiš, jako v podhradí Pražském a v ulici Vyšehradské. Tam jsou Židé zlatem a stříbrem nejvíce oplývající, tam z veškerých národů kupci nejbohatší, tam peněžníci nejzámožnější, tam tržiště, na kterém kořist hojná a přes hojnost dostane se tvým vojínům.“⁶⁰² V období mezi 11. a 13. stoletím tak na území Čech a Moravy (Praha, Brno, Litoměřice, Olomouc) vznikaly židovské kupecké osady, hřbitovy a synagogy. Židé přicházeli ze všech koutů světa (hlavně z Porýní a Podunají) a hovořili jednak hebrejsky a dále jazykem původní hostitelské země (německy, francouzsky, španělsky). Později se však naučili češtinu a v rámci kehily se ukotvila poměrně stabilní kulturní jednota. Hlavním zdrojem příjmů českých Židů přitom do poloviny 13. století byl dálkový obchod. Zatímco v rámci dovozu se soustředili na exkluzivní zboží (orientální látky, víno, koření, drahé kovy, zbraně a do 12. století i otroci), vývozními artikly se stal dobytek a lokální suroviny (vosk, kožešiny, dřevo).

Ruku v ruce s vývojem a upevňováním postavení katolické církve v Evropě se však role Židů měnily. Začali být separováni od většinové společnosti, vyřazováni z veřejného života a zbavováni pravomocí. Pakliže svobodu nechťeli ztratit, museli se stát křesťany. Náboženská konverze Židů, byť často následovaná postupem na společenském žebříčku, přitom nebyvala v raném středověku častá a ne vždy se zakládala na dobrovolnosti. Během křížových výprav dostali pražští Židé na výběr mezi křtem a smrtí, přičemž většímu krveprolití zabránilo až vojsko knížete Břetislava II. (1092 – 1100), jenž vyslal pražským Židům na pomoc své jednotky a všem násilně pokřtěným rovněž povolil návrat k původní víře. O své vůli konvertoval například Žid Jakob, jenž posléze získal post rádce/místovládaře (vicedominus) na dvoře knížete Vladislava I. (1109 – 1117, 1120 – 1125). Když však roku 1124 začal opět

⁶⁰⁰ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 13. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁰¹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 13. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁰² KOSMAS: *Kosmův letopis český s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázavského*. Přeložil V. V. Tomek, Praha: Nadání Františka Palackého, 1882, s. 109. Rovněž existuje webová verze [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.pdfknihy.maxzone.eu/books/kroniky/kosmuw_letopis_cesky.pdf.

vyznávat židovství, čekal ho konec slibné kariéry a hrozila mu i smrt.

Jakkoliv byly kruciáty vedeny především za účelem vysvobození Svaté země z područí muslimů, prvními oběťmi křížáků se stali právě Židé, již byli katolickou církví označeni za národ zodpovědný za smrt Krista⁶⁰³. K velkému pogromu došlo rovněž v Čechách roku 1098, o čemž se zmiňuje František Palacký: „*Vybili r. 1098 židovské domy v Praze, sebrali z nich všechno cenné, včetně náradí...*“⁶⁰⁴ Strachující se Židé se pak tajně stěhovali do Polska, do Uher a na Moravu. Kníže Břetislav II. však striktně nesouhlasil s tím, aby si s sebou brali jakýkoliv majetek, jak zaznamenal Kosmas⁶⁰⁵: „*Bez groše přišli jste k nám, tedy bez groše táhněte, kam chcete...*“⁶⁰⁶

Názory na to, zda by cizinci bylo usazení na českém území vskutku povoleno bezúplatně a zda lze zisk z úvěrového podnikání považovat za pracně nabytý, se mohou lišit. Faktem však zůstává, že předmětný majetek byl Židy získán v době, kdy byli ještě oficiálně osobně svobodní, a tudíž by jim měl patřit. Podle panovníka však náležel zemi, v níž jej nabyli, respektive králi samému. Tento argument se brzy prosadil, a ve 13. století byl kodifikován v právních předpisech: „*Jako osobně nesvobodní servi camerae regiae (otroci či služebníci královské komory, Kammerknechte) byli podřízeni přímo panovníkovi, a tak pozice, do níž byli tlačeni v předchozích staletích, byla nyní právně potvrzena...Panovník si činil na židy obdobné právo jako například na horní podnikání, na ražbu mincí, na mostné, cestné a podle toho s nimi zacházel.*“⁶⁰⁷ Označení „servi camerae“ přitom poprvé zaznělo v rámci *Statut Karla IV.*, jimiž potvrzoval židovská privilegia přijatá od svých předchůdců. Týmž dokumentem z roku 1365 král stvrzoval, že pražští Židé mohou používat ve svém znaku klobouk s Davidovou hvězdou. Do té doby lze o Židech hovořit jako o židovském regálu, přičemž panovník měl výsadní právo usazovat Židy na státních državách a vybírat od nich poplatky. Tyto výsady přitom mnohdy postupoval šlechtě: „*Byl-li žid co cizinec vůbec skoro veškerých práv prost, právo na existenci nepopřel mu národ žádný: pro náboženství své pozbyl však žid i práva toho...*“⁶⁰⁸

Na IV. lateránském koncilu r. 1215 (viz str. 50) byla potvrzena úplná segregace židovských obyvatel křesťanských zemí a bylo jim přikázáno nosit viditelné označení⁶⁰⁹. Křesťanům bylo zakázáno se se Židy přátelsky stýkat, hostit je a nechat se od nich hostit. Vzájemné intimní vztahy byly rovněž zapovězeny. Židé nesměli vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a zaměstnávat křesťany. Ztratili také právo na sebeobranu. Nastalo také psotupné vyřazování Židů z výrobní činnosti a provozování řemesel. Živnost byla Židům zprvu zakázána zcela, později jim byl provoz některých řemesla v rámci ghetta⁶¹⁰ povolen. Hlavním zdrojem příjmů

⁶⁰³ Zároveň byli Židé označeni za tzv. národ svědků, již měli být chráněni před násilím. Paradoxně se tak Židé stávali oběťmi těch, kteří samo sobě dali za úkol je chránit. Přesto se v ediktech mnohých papežů (Inocenc IV.), ale i některých panovníků (Přemysl Otakar II.) defenzivní snahy projevíly.

⁶⁰⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 18. ISBN 80-900895-4-2.

⁶⁰⁵ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 18. ISBN 80-900895-4-2.

⁶⁰⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 22. ISBN 80-900895-4-2.

⁶⁰⁷ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 22. ISBN 80-900895-4-2.

⁶⁰⁸ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 94.

⁶⁰⁹ Např. plášť, kukla, čepice, špičatý klobouk s rolničkou, stuha ve vlasech apod (viz str. 54).

⁶¹⁰ Zejména na venkově nebylo možné vytvořit oddělené ghetto. Vznikaly tak židovské ulice či osady. Privilegovaní jedinci (finančníci, lékaři, učenci) pak směli „hranice“ ghetta překračovat.

se tak Židům stal obchod s úroky, jež křesťané provozovat nesměli⁶¹¹.

Židovská politika v Evropě se ale lišila, a to nejen mezi dílčími státy, ale i v jejich rámci. Podle potřeb a nálad byly zákony utužovány, nebo mírněny. Čeští panovníci vedli židovskou politiku rafinovaně. Ani v českých zemích se Židé nevyhnuli různým projevům antisemitismu⁶¹², ovšem soudě podle dostupných historických pramenů nezažívali zdaleka takový útlak jako jejich jižní či východní sousedé: „*Postavení židovského obyvatelstva v českém státě náleželo od 13. století v celoevropském měřítku k pozicím nejlépe právně zabezpečeným. Byla to zásluha Přemysla Otakara II. a jeho židovského zákonodárství, které převzalo privilegium rakouského vévody Friedricha II. pro Židy z roku 1244 a vlastní listinou z 29. března vydanou ve Vídni rozšířilo jeho platnost na všechny země, jimž tehdy “železný a zlatý král” vládl, tj. Čechy, Moravu, Rakousko a Štýrsko, doplnivši některá další ustanovení...Ustanovení tohoto privilegia...byla později převzata v některých slezských knížectvích...v Polsku i Uhrách a nabyla tak mezinárodní uplatnění.*”⁶¹³

V Čechách platily zákony vztahující se k Židům vždy jen po dobu vlády panovníka. Nový vladař pak stávající pravidla buď stvrdil, nebo pozměnil. Nejvýznamnějším dokumentem se tak stala výše popsaná *Statuta Judaeorum*⁶¹⁴ vydaná Přemyslem Otakarem II. (1253 – 1278), jež až do 18. století tvořila základ židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě⁶¹⁵. Těchto 32 paragrafů vymezujících poměr Židů k vladaři a ke křesťanskému obyvatelstvu bylo v téměř nezměněné podobě akceptováno všemi Přemyslovými následovníky.

Židovská obec byla definována jako majetek koruny. Byla povinna platit králi daně a poskytovat mu půjčky. Na druhou stranu, jakýkoliv útok proti Židům a jejich majetku byl považován za napadení královské komory, což zásadně ovlivnilo trestní systém. Zákoník také stanovoval pravidla židovského obchodu s penězi. Část textu se rovněž zabývala judaismem a antisemitismem: „...*nařizuje se pod trestem ztráty úřadu, poctivosti anebo do klatby dání, aby žádný Žid ...ke křtu a víře křesťanské nenutil, aby jim žádný bezprávně neublížoval, jich nebil, peněz, zboží jim nebral, aby jim žádný v svěcení svátků překážky nečinil, k pracím, robotám jich nenutil, hřbitovů jejich nepustošil, neubíral, těl mrtvých nevykopával, aniž jim vytýkal, že by při bohoslužbách lidské krve užívali.*”⁶¹⁶

„*Poměr panovníků k židovskému obyvatelstvu nebyl otázkou ideologickou, nýbrž mocensko-politickou. Středověcí monarchové se sice mohli od sebe navzájem odlišovat v soukromých názorech na tyto své poddané, pohybujících se od téměř osvícenské tolerance k nepřátelské předpojatosti, avšak ve své politice museli všichni – a to ve vlastním zájmu – sledovat jen jediný zřetel: zřetel ochrany vůči jakýmkoli vnějším zásahům, tím spíše násilným.*”⁶¹⁷ Svou

⁶¹¹ Žadatel o půjčku musel rušit zástavou (např šperk, nemovitost), načež byl vystaven dužní úpis či došlo k zápisu v městské knize. Na splácení dohlížela královská komora, přičemž většina zisku náležela do královské pokladny (více k úrokům viz str. 55, pozn. 264).

⁶¹² Byli označováni za původce moru, za vrahy křesťanských dětí a panen, za hanobitele hostie a traviče studní, byli násilím křtěni a hromadně vražděni (pogromy).

⁶¹³ KAVKA, František. *Karel IV. a Židé*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 34. ISBN 80-900703-4-3.

⁶¹⁴ Jednalo se o privilegia z roku 1254, 1255, 1262 a 1268. Při jejich tvorbě autoři vycházeli z více dokumentů, např. z židovského statutu vévody Friedricha II. z roku 1244, z privilegií uherského krále Bély IV., z bul papeže Inocence IV. z let 1247 a 1253 i z nezachovaných práv Václava I.

⁶¹⁵ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyd. 1. Praha: Sefer, 1993, s 23. ISBN 80-900895-4-2.

⁶¹⁶ Dějin Židů v Čechách a na Moravě – studijní materiál Žid. muzea Praha.

⁶¹⁷ KAVKA, František. *Karel IV. a Židé*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 33. ISBN 80-900703-4-3.

roli hrály také reálné pravomoci panovníka v daném státě. Byť často patřil titul českého krále a římského císaře jedné osobě, v rámci politických kompetencí se jednalo o role rozličné: „Český král se mohl zastat svých židovských poddaných důrazněji...než tomu bylo v říši, kde panovník byl nucen se dělit o svou jurisdikci nad Židy nejen s církevními ústavy, nýbrž i s městskými radami.“⁶¹⁸

1.4.4 ŽIDOVSKÁ KEHILA

Každá židovská obec v českých zemích byla svého času náboženskou i administrativní jednotkou jednající dle přijatých stanov. Součástí správy byly jak osobnosti ze sféry duchovní, tak ty ze sféry světské.

Vrchní náboženskou autoritou obce byl rabín, od 12. století do své pozice jmenovaný vedením kehily. Působil přitom jako znalec halachy a předseda rabínského soudu a dostával za svou činnost plat⁶¹⁹.

Světská správa byla tvořena představenstvem obce, a tedy třemi až pěti volenými staršími, jejichž politická role byla čestná. Často se jednalo o nejbohatší členy kehily (např. rodina Horowitzova⁶²⁰). Ve větších střediscích (Praha, Kolín) se starší střídali ve funkci předsedy poměrně pravidelně, často každý měsíc. První starší přitom od 16. století zastával roli tzv. primasa. Ten byl volen se schválením úředníků královské komory a působil jako mluvčí (šadlan) kehily během jednání s městskou radou a státními úředníky: „Už z tohoto důvodu se primasem obvykle stal majetný a vlivný člověk, který též s představiteli uvedených institucí udržoval osobní obchodní kontakty.“⁶²¹ V menších obcích, zejména na Moravě, pak k pravidelné obměně funkcí nedocházelo, přičemž hlavní pozici zastával tzv. rychtář.

Od 16. století se rovněž začali prosazovat tzv. dvorní Židé, a tedy královští a císařští dvorní dodavatelé, finančníci a úředníci. Mezi nimi vynikal finančník Rudolfa II. Mordechaj Maisel (viz níže) a dále Jakob Baševi z Treuenberka, jenž se jako dvorní dodavatel a finančník Rudolfa II., Matyáše i Ferdinanda II. stal vůbec prvním Židem povýšeným roku 1628 do šlechtického stavu. Celá řada židovských úředníků rovněž pracovala ve službách trevírského arcibiskupa-kurfürta Balduina Lucemburského: „Karel IV., který se v mládí se správou statků svého prastrýce důkladně obeznámil, měl tak i v tomto ohledu vynikající školu a příklad.“⁶²²

Mezi další funkcionáře židovské obce patřili členové vrchního soudu, správce pokladny pro chudé (gabaj), mohel (muž provádějící obřizku), synagogální sluhové, lázeňští, písaři (klepači), kantoři, ponocní, rentmistři, rituální řezník (šochet), branní (strážní služba), hrobníci, členové pohřebního bratrstva (chevra kadiša), synagogálních spolků⁶²³ apod.

⁶¹⁸ KAVKA, František. *Karel IV. a Židé*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha: Apeiron, 1994, str. 34. ISBN 80-900703-4-3.

⁶¹⁹ Působení rabínů v Praze je doloženo od 12. stol. a na Moravě od 13. stol. Od 14. stol. pak moravští i čeští rabíni začali spolupracovat s kolegy z Rakouska, Saska i Katalánska. Rabíni často působili i jako učitelé na ješivách (viz str. 166).

⁶²⁰ Privilegovaná patricijská rodina, jež měla právo na účast v radě zaručené panovníkem.

⁶²¹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 21. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶²² KAVKA, František. *Karel IV. a Židé*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha: Apeiron, 1994, str. 36. ISBN 80-900703-4-3.

⁶²³ Spolky se utvářely od 16. století a jejich cílem byla „podpora a údržba kultovních objektů“. Doktorka Šedinová také uvádí, že se postupně ustanovovaly spolky sociálního typu zaměřené na podporu židovských chudých, sirotků a vdov a dalších potřebných.

Malé české židovské obce spadaly až do 17. století pod pražskou správu. Později vytvořily vlastní organizaci, tzv. Landesjudenschaft. Na Moravě k semknutí obcí došlo již o století dříve, přičemž moravskou duchovní paralelu Prahy představoval Mikulov, kde od 16. stol. sídlil moravský zemský rabín a kde rovněž fungovala talmudická škola (viz str. 166). Jednotné administrativní sídlo však Moravané neměli. Pakliže vznikla potřeba se sejít, vysílaly poměrně samostatné obce své zástupce na tzv. celozemská shromáždění, přičemž místa konání se různila.

Židovské obce českých zemí se řídily stanovami (tanakot) a jejich zástupci rovněž vedly důkladné úřední knihy (pinkasim). Kromě synagog mívaly větší obce vlastní radnici, hřbitov, rituální mikve, školu či špitál.

S pražskou židovskou obcí jsou od 15. století spojovány také slavnostní průvody. Ty byly součástí celoměstských oslav a původně se konaly na veřejných prostranstvích mimo ghetto, nejčastěji na Staroměstském náměstí, od konce 16. století mohly být pořádány pouze v rámci židovské čtvrtě. Důvodem k uspořádání průvodu mohla být korunovace, královská svatba, návštěva krále apod.: *„Slavnosti především demonstrovaly loajalitu k vládnoucí dynastii, byly však i příležitostí k posílení sebevědomí židovského společenství. V průvodech inspirovaných vzory z křesťanského okolí se projevovaly důstojné i komické prvky. Průběh slavností býval zachycován v příležitostných tiscích, jejichž jazykem byla jidiš či němčina. Nejlépe je dokumentován průvod k oslavě narození korunního prince Josefa z 24. dubna 1741, který je znám z popisu a nákladné rytiny.“*⁶²⁴

O zaměstnání Židů již bylo mnohé řečeno. Zpočátku byli ve volbě povolání svobodní, věnovali se však zejména obchodu. Mezi 12. a 16. století byla jejich možnost obživy výrazně zredukována a nejčastěji se tak věnovali půjčováním peněz na úrok, hauzírnictví (podomní obchod) či vetešnictví: *„Židé postrádající jednak co cizinci, jednak pro náboženství své netoliko veřejných nýbrž i soukromých práv, postrádající zejména zaručeného práva domovského, resp. práva k pobytí v zemi, přirozeně snažili se získati sobě jmění, jež snadno lze přenést a jež má stálou a všude uznanou cenu – peníze a skvosty, snažili se zároveň z týchž příčin získati je způsobem rychlým – obchodem, neohlížejíce se konečně ani k tomu, zda jest způsob nabývací poctivým či nepoctivým. Mimo to bylo jim zapotřebí, aby vládli jměním velkým, ježto jedině tímto bylo jim možno získati ochrany u velmožů a vladařů, již dávali si tu ochranu dočasnou draze zaplatit.“*⁶²⁵

Židé také často spolupracovali s venkovskou šlechtou jako správci statků a poskytovatelé úvěru. Od 16. století se židovský živel navracel do hospodářství a omezeně také provozoval řemesla. V tomto směru došlo ke střetu mezi židovskými řemeslníky a křesťanskými cechy (sdružení mistrů, tovaryšů a učedníků, které kontrolovalo dodržování výrobních postupů, výši cen a mezd), jež do svého středu Židy nepustily. V 16. století tak například v Praze vznikl samostatný židovský cech řezníků a o století později cech krejčích a roku 1805 cech zlatníků⁶²⁶. Většina zákazníků přitom pocházela z ghetta.

Pocity menšiny uzavřené v neprodyšném ghettu umělecky ztvárnilo mnoho autorů. Mezi nimi

⁶²⁴ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10. - 18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 91. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶²⁵ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 94.

⁶²⁶ Židovské cechy byly oficiálně uznány až ve ¼ 17. století.

také Viktor Fischl, jeho báseň *Hodiny v ghettu* jistě mnohé napoví: „*Jako ty hodiny jdou zpět/tak tebe něco nutí zpátky/tebe a mne, nás všechny z ghett/hloub ke dnu rýt, hloub v čase spět/až za práh dne, až za klín matky/ Jako ty hodiny jdou zpět/tak tebe něco nutí zpátky/k poledním plným. Plodnost béd/rozvírá v moudré krvi květ/ó dětství, dětství bez pohádky/ Jako ty hodiny jdou zpět/tak tebe něco nutí zpátky/pod nános řek, pod lávu let/až tam, kde první šeptal ret/když skanul naň žalm hořce sladký.*“⁶²⁷

Až osvícenství a židovská emancipace znamenaly zrušení ghetta a rovněž otevření veškerých studijních a pracovních pozic pro židovské občany státu. Zejména 19. a 20. století jsou tak spojeny se značným nárůstem židovských osobností působících ve vědě či umění (viz níže).

1.4.5 RUDOLFINSKÁ PRAHA A PRAŽSKÝ GOLEM

Největší rozkvět židovské kultury v českých zemích je bezesporu spojován s renesancí. Praha, sídlo umírněných císařů Maxmiliána II. a Rudolfa II., se stala centrem tzv. židovské akademie. Panovala vlídná doba, a tak v židovském pražském městě docházelo k nebývalé stavební činnosti, byly zakládány židovské tiskárny, židovská jména se ocitala na seznamech veřejně známých a vyhledávaných vědců a umělců, mimořádné osobnosti zastávaly tou dobou post českých a moravských rabínů a později byla rudolfinská Praha spjatá i s četnými pověstmi, známou golemovskou legendu nevyjímaje.

„*Patrně nejčtenějším hebrejským spisem světského obsahu z pera pražského židovského autora byla kronika Cemach David (Ratolest Davidova). Její autor – historiograf, matematik a astronom David Gans (1541 – 1613) – vydal svůj dvojdílný spis o židovských i světových dějinách roku 1592. Ve svém druhém dochovaném spisu se David Gans zabývá přírodními vědami.*“⁶²⁸ David ben Šelomo Gans byl jednou z mnoha renesančních osobností působících v tzv. zlatém věku, a tedy v období vlády Rudolfa II. Mezi jeho zájmy patřily přírodní vědy. Svě čtenáře obeznámil mimo jiné s Koperníkovou teorií heliocentrismu. Několikrát také navštívil observatoř Tychona Brahe v Benátkách nad Jizerou, což popsal ve svém díle *Milý a příjemný (Nechmad ve-na'im)*: „*Roku 360 šestého tisíciletí (1600) náš pan císař, vznešený Rudolf...poslal do země Dánské a pozval znamenitého učence, největšího badatele v astronomii ze všech, kteří byli před ním, jednoho ze šlechticů své země, zvaného Tycho Brahe. Císař jej usídlil na zámku zvaném Benátky...aby tam bádal se svými učenci...Zde pak pobýval s dvanácti muži – samými mudrci a učenci -, kteří se zabývali zkoumáním astronomie. A jejich přístroje k astronomickému pozorování byly mohutné a vyspělé – nikdo takové dosud nespatriil. Císař mu tam zbudoval třináct místností v jedné řadě a v každé z nich se nacházel zvláštní nástroj k pozorování poloh a pohybů všech planet a většiny stálic. Stále, po všechny dny roku, den co den je pozorovali, zaměřovali a zapisovali do knihy...A já, který toto píši, jsem tam také třikrát byl, pokaždé pět dní po sobě, a pobýval jsem s nimi v jejich pozorovatelnách a byl jsem svědkem díla, jež konali, velikých a úžasných věcí.*“⁶²⁹

V době panování Rudolfa II. žil rovněž Mordechaj ben Šemuel Maisel (1528 – 1601). Přestože pocházel z rodu nepřilíš majetného, vypracoval se, stal se významným obchodníkem a finančníkem, mezi jehož klientelu se počítali mnozí šlechtici, vladaře nevyjímaje. Rudolf II.

⁶²⁷ FISCHL, Viktor. *Hodiny v ghettu*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 85. ISBN 80-900703-4-3.

⁶²⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 44. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶²⁹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10. - 18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 58-9. ISBN 978-80-87366-48-6. Z knihy *Milý a příjemný*.

mu udělil titul dvorního Žida, s čímž se samozřejmě pojila značná privilegia. Maisl se ocitl v čele židovské samosprávy a díky své dobročinnosti a štědrým dotacím se zasloužil o rozkvět pražského ghetta, a to jak v oblasti stavební, tak v té kulturní: „*Mordechaj Maisl je...hlava štědrých a otec chudých, který vyhledává dobro pro svůj lid... On upevňuje Tóru a ty, kteří se jí učí, podporuje vším potřebným, učence uctívá krásnými dary,*“⁶³⁰ charakterizoval svého současníka kronikář David Gans a na důkaz vyjmenoval některé z Maiselových dobrých skutků, „*Vystavěl Vysokou synagogu, malý Chrám, ke slávě a okrase, a věnoval několik svitků Tóry se stříbrným a zlatým náčiním, dílo vzácné, některé z nich naší obci, některé do země Polské a některé do Jeruzaléma, svatého města. Pro obec postavil také veřejné lázně, zbudoval i rituální lázeň a chudobinec pro nuzné a strádající; kamenem dal vydláždit všechna prostranství v ulicích Židovského města...Vskutku též rozděljuje chléb hladovým...*“⁶³¹ Mordechaj Maisl nechal postavit také soukromou synagogu, již před svou smrtí odkázal pražské židovské obci: „*Nadto ještě projevil štědrost a vystavěl velkou synagogu, skvělou a ozdobnou, které se krásou nevyrovná žádná synagoga ve všech zemích diaspory. Postavil ji na dvaceti sloupech z tesaných kvádrů...na svou stavbu vydal více než deset tisíc tolarů.*“⁶³² Tzv. Maiselova synagoga stojí dodnes (viz str. 104).

„*Ještě větší však div...byl gólem, sluha Jehudy Löwa. Mocný rabbi si ho sám utvořil z hlíny; oživil ho pak tím, že mu vložil do úst "šem". Golem pracoval za dva. Posluhoval, vodu nosil, dříví štípal, zametal a vůbec vykonával všechny hrubší práce. Při tom nejedl, nepil a nepotřeboval odpočinku ani oddechu. Ale pokaždé, když šabes nastával, v pátek podvečer, kdy všeliká práce měla přestátí, vzal mu rabbi "šem" z úst; gólem na ráz ztuhl, nehnul sebou a stál jako panák v koutě, mrtvá hlína, jež po šabesu ihned oživila, jakmile rabbi vložil do otvoru úst kouzelný "šem". Jednou však Löw ben Bezalel, chystaje se do staré-nové synagogy zasvětit šabes, zapomněl na golema a nevyňal mu "šem" z úst. Ale rabbi jen vešel do modlitebny, jen začal žalm, a již přiběhli za ním lidé z jeho domu i ze sousedství, všichni vyděšení a s hrůzou, uřvaně, jeden přes druhého, oznamovali, vykřikovali, co se děje, co se stalo, gólem že doma zuří, že nesmí nikdo k němu, že by každého zabil. Rabbi okamžik váhal; nastával šabes, žalm již začal. Všeliká práce, každičké, sebe menší namáhání bylo od té chvíle hříchem. Ale žalmu, jímž se sobotní den zasvěcuje, ještě nedořikal, nenastala ještě pravá chvíle šabesu. - Vstal a chvátal do svého domu. Ještě nedošel a již slyšel temný hluk, dunivé rány. Když vstoupil, ostatní šli ze strachu kus za ním, spatřil ohavnost zpusťování: rozbité nádoby, rozmlácené, převrácené stoly, židle, truhly a lavice, rozmetané knihy. Tu již dílo zkázy golem dokonal...Rabbi šel přímo k němu; hleděl na něj upřeně a ruce měl vztaženy. Golemem škusbo, vyvalil oči, jak se ho mistr dotkl, a hleděl mu vyjeveně do očí, jako by přikován mocným jeho zrakem. A v tom mu sáhl rabbi mezi zuby a jedním hmatnutím vytrhl z úst čarovný "šem". Golema jako by podťal. Na ráz se svalil na zem a ležel bez vlády, již jen jako hliněný panák, mrtvá hmota. Všichni židé kol, staří i mladí, zkríkli radostně a plni teď odvahy přistoupili k padlému golemu a smáli se a spílali mu. Rabbi však, z hluboka si vydechmuv, nepromluvil ani slova a krácel zase do synagogy, kde za svitu lamp začal znovu říkat žalm a zasvětil šabes⁶³³. Posvátný den sobotní minul, ale rabbi Löw ben Bezalel nevrátil už golemovi "šemu" do úst. A tak gólem nevstal, zůstal hliněným panákem a dostal se na půdu, pod střechy*

⁶³⁰ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 56. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶³¹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 56. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶³² PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 56. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶³³ Ž 92 k počátku šabesu se ve Staronové synagoze skutečně opakuje dvakrát. Podle vrchního rabína Karla Sidona však není jednoznačné, zda se tak děje na počest známé legendě, nebo zda jde o zvyk přenesený do Prahy z kabalistických kruhů Jeruzaléma, kde se šabes vítal dvakrát běžně (v polích a v synagoze). Zvyk může také souviset tzv. 30 sabatovými nařízeními Maharala. Podle nich začínal sobotní žalm ve Staronové synagoze, načež teprve odcházeli služebníci do svých modliteben. Maharal po té žalm zopakoval, aby ostatní zahájili včas.

staré synagogy, kdež se pak rozpadl na kusy.“⁶³⁴

Delší ukázka z textu Aloise Jirásky ve zkratce shrnuje asi nejznámější golemovskou legendu, tedy její pražskou verzi. Hliněný obr patří bezesporu k těm nejzajímavějším magickým stvořením, jaká Č/české pověsti nabízejí. Žádný fundovaný průvodce, historik ani znalec literatury se neopomine zmínit, je-li tázán na zajímavosti z dob Rudolfa II., právě o Maharalovi⁶³⁵ a jeho hliněném pomocníku. Mnozí dobrodruzi, vědci i spisovatelé se dokonce vydali Golema hledat na půdu Staronové synagogy. Jak to ale bylo doopravdy?

„I když ojedinělé styky představitelů izraelské obce s císařským dvorem byly historicky doloženy, původ pověsti o Židovském Městě je překvapivě mladý. Všechny byly poprvé otištěny až v německé antologii Sippurim, vydávané v letech 1847 – 1864 Wolfem Paschelesem. Snad největší popularitu si mezi nimi získal příběh o umělém člověku – golemovi. Jeho autor L. Weisel si pravděpodobně vypůjčil legendu, tradovanou od 17. století v Haliči a spojovanou s postavou zázračného rabína Elijaha z Chelmu. Látku přenesl do pražského prostředí a tvůrcem umělého člověka učinil proslulého rabbiho Löwa. Od té doby je golem v Praze doma. Světovou proslulost mu získal román Gustava Meyrinka z roku 1915, u nás pak ho proslavili zejména Voskovec s Werichem. Jejich revue Golem se stala základem scénáře pro Fričův film Císařův Pekař a Pekařův císař, podle něhož si – ruku na srdce – všichni tak trochu představujeme dobu rudolfinskou dodnes.“⁶³⁶

Morenu Ha-Rav Liva, Jehuda Liva Ben Becalel anebo Rabi Löw je přitom reálná postava českých dějin. Náš velký učitel Liva žil v letech 1520 až 1609. Jeho pedagogické myšlenky se shodovaly s prvotními idejemi J. A. Komenského, sepsal řadu spisů, stál u zrodu chasidismu, inspiroval řadu nejen židovských učenců a Rudolf II. si jej velmi vážil, jak dokazují i vzpomínky Davida Ganse: „*Náš pán, spravedlivý císař, velebené slunce, Rudolf II., nechť je vyvýšen jeho majestát, ve své veliké milosti a věrnosti povolal k sobě gaona, našeho učitele a rabína, rabího Levu, syna Becalelova, a přijal jej laskavě a vlídně a mluvil s ním tváří v tvář, jako člověk hovoří s přítelem. A podstata a povaha rozhovoru jsou utajené, zapečetěné a neznámé. Toto se stalo zde, ve svaté obci Praze v neděli 3. adaru 352 (16. únor 1592).*“⁶³⁷ Přesto, že Maharal během svého života působil jako učitel, rektor, spisovatel, zemský a posléze i vrchní rabín, zcestoval velkou část tehdy známého světa a proslavil se svými filosoficky propracovanými a morálně velmi náročnými spisy, je mezi většinovým obyvatelstvem znám spíše z legend: „*V jeho životě bylo pramálo mystiky, ačkoliv pověsti o něm povídají o opaku.*“⁶³⁸

Ve spisech humanisty Maharala samého se odstavce věnované homunkulovi nalézají jen sporadicky. Například v komentáři k talmudickému traktátu *Pirke Avot* (Poučení otců) *Derech Chajim* Rabi uvádí rozdíly mezi učencem a golemem. Zatímco prvního charakterizuje slovy jako rozum, logika či světový řád, druhého spojuje pouze s chaosem, zmatkem a vybočením z pořádku věcí. Rabi Becalel magické operace s Božím jménem připouští (viz str. 220) a neodsuzuje je, nicméně z žádného z jeho děl nevyplývá, že by se sám na tvorbě umělé bytosti podílel.

V Genealogii rodiny *Megilat juchasim Mahrla mi-Prag* (Svitek pokolení Maharala z Prahy) sepsané v 18. století potomkem Rabbiho Löwa Mošem Meirem Perelsem rovněž nejsou uvedeny žádné zmínky o hliněném obru. I to je důkazem současných tezí, a totiž, že původem

⁶³⁴ JIRÁSEK, Alois. Staré pověsti české IV., O staré Praze VI., Ze židovského města III.

⁶³⁵ Morenu **Ha-Rav** Liva, Morenu **Ha-gadol Rabi** Liva, „náš (velký) učitel rabbi Liva“, 1520 – 1609, autor 18 spisů, reformátor a pedagog. Působil v Poznani, ve Slavkově, vedl soukromou rabínskou školu (Klus) v Praze, v Praze působil také na ješivě, byl soudcem a rabínem. Jeho dům stál v Široké ulici poblíž Staronové synagogy.

⁶³⁶ ZELENKA, Jan. Kdy, kde proč a jak se to stalo v českých dějinách. 1. vyd.. Praha: Reader's Digest Výběr. 2001, str. 197. ISBN 80-86196-33-X.

⁶³⁷ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 55. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶³⁸ ŠVÁBOVÁ, Jana. Sippurim – Příběhy nejen z ghetta. Obrys – Kmen. [online] [citováno 21. 3. 2017] ISSN 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2001&cis=18&tisk=05>.

chasiská⁶³⁹ legenda byla Maharalovi připsána (viz výše) až mnohem později, pravděpodobně začátkem 19. století. Pro Prahu to však měla obrovský dopad: „*Ačkoliv je spojování rabbiho Lowa s Golemem víceméně náhodné a je výsledkem spekulací minulého století... přesto přispěly právě tyto příběhy o Golemovi k slávě rabbiho Lowa a Prahy podstatněji než veškeré rabínovy zásluhy a knihy.*“⁶⁴⁰

Verzi pražské legendy je bezpočet. Zachytil je se snažil nejméně jeden český spisovatel. Mezi nimi například Adolf Wenig (Staré pověsti pražské), Popelka Bilánová (Pražské pověsti), Eduard Petiška (Golem), Václav Cibula (Pražské pověsti, Staré město), Pavel Růt (Pražské tajemno), Jaroslav Vrchlický (Rabínská moudrost), Jiří Karásek (Ganymeda), Vítězslav Nezval (Pražský chodec), Gustav Meyring (Golem) a především Alois Jirásek (Staré pověsti české) citovaný v předešlé kapitole. Ten přebíral svoji verzi legendy z hebrejské sbírky pověstí *Sippurim*, která v německé verzi vycházela časopisecky v *Květech* v roce 1844 (viz str. 185). Její vznik inicioval nakladatel Wolf Pascheles a autorsky přispěli například Leopold Weisel, Salomon Kohn, Ludwig Kapper či Moritz Popper: „*Sippurim nejsou jen ohlasy z pražského ghetta. Mapují propletenec židovského duchovního světa a života v celé Evropě v době, kterou určují, a stejně tak působí. Nesourodě, a jak říká Heinz Politzer, připomínají neschůdný, vrstvou prachu pokrytý labyrint. Pražské ghetto bylo významným střediskem a pěstovalo živé styky s dalšími židovskými komunitami v Evropě a bez nich je nemyslitelné. Síla Peschelesových sbírek spočívá kromě jiného právě zde. Zahrnuje celou židovskou Evropu. Citlivým rozplétáním jednotlivých vláken Sippurim lze dospět k jejich kořenům,*“⁶⁴¹ píše autoři *Literatury s hvězdou Davidovou* a pokračují, „*Tyto staré knihy... jsou víc než dokument své doby, víc než svědectví o obci, ze které, zdánlivě, pocházejí. Dostaly se daleko za hranice Prahy, Čech, na východ i západ. Jistě proto, že v nich byly zachyceny i ty pověsti, které se sem dostaly z celé Evropy, neboť Praha udržovala s jinými zeměmi velmi čilé styky. Pražské Sippurim neprodukuje bezpodmínečně atmosféru Prahy a jejího ghetta, nesou její jméno proto, že v ní vznikly (byly zapsány). Mnohé z pověstí lze situovat do jakékoliv země nebo města, pokud změním místopisné názvy. Dokonce i Rabbi Low připomíná motiv z pověstí jiných národů, např. německého Fausta...*“⁶⁴²

Připomeneme-li si, že ještě na sklonku 18. st.⁶⁴³ se o Praze ve spojitosti s umělým obrem nehovořilo a zdůrazníme-li, že podle všech indicií přichází první zmínka o pražském Golemovi až v roce 1841 s populárním časopisem *Panorama des Universum* (novinář Franz Klutschak), a později je myšlenka oživena autory *Sippurim*, pak lze dát uvedeným citacím zapravdu. Jak ale píše Steve Berry v *Kolumbově plachetnici*: „*(...) neexistuje žádný historický záznam, který by s golemem spojoval rabína Jehuda Löwa ben Bezalela, známého jako rabi Löw, který prokazatelně žil v šestnáctém století. Pražská legenda se poprvé objevila v jakési bezvýznamné sbírce příběhů a později, roku 1858 ji převzala oblíbená sbírka židovských pověstí nazvaná Sippurim. Od té doby se golem stal součástí českého folklóru. Objevoval se znovu a znovu v románech a dalších knihách a s každým novým podáním nabíral na fantastičnosti.*“⁶⁴⁴

Kromě literárních textů zmíněných výše byly pražskou legendou inspirovány mnohé filmové snímky. Nejznámější je samozřejmě komedie *Císařův pekař, Pekařův císař* Martina Friče, nicméně hliněný sluha našel své zastánce také u zahraničních autorů.

⁶³⁹ Spojené s východním Polskem.

⁶⁴⁰ ŠVÁBOVÁ, Jana. *Sippurim – Příběhy nejen z ghetta*. Obrys – Kmen. [online] [citováno 21. 3. 2017] ISSN 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2001&cis=18&tisk=05>.

⁶⁴¹ ŠVÁBOVÁ, Jana. *Sippurim – Příběhy nejen z ghetta*. Obrys – Kmen. [online] [citováno 21. 3. 2017] ISSN 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2001&cis=18&tisk=05>.

⁶⁴² ŠVÁBOVÁ, Jana. *Sippurim – Příběhy nejen z ghetta*. Obrys – Kmen. [online] [citováno 21. 3. 2017] ISSN 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2001&cis=18&tisk=05>.

⁶⁴³ Roku 1725 byl zrestaurován Maharalův náhrobek.

⁶⁴⁴ BERRY, Steve. *Kolumbova plachetnice*, str. 252 [online] [citováno 21. 3. 2017] Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=sltFAwAAQBAJ&pg=PA252&lpg=PA252&dq=sippurim+%C4%8Desky+kniha&source=bl&ots=HOW6uAuCMr&sig=0gE68X6A8JMB3zt5mUxP3qes4SM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEw-j74ux3t_QAhUJKcAKHbfmBvWQ6AEIPjAH#v=snippet&q=golem&f=false.

Vůbec první filmová adaptace na golemovský motiv tak vznikla roku 1915 v Německu (*der Golem*). Dva roky na to tamtéž vychází krátkometrážní *Golem a tanečnice* (nedochováno) a na sklonku 20. let Němci natáčejí snímek *Jak Golem přišel na svět*. Československo kromě dvoudílného evergreenu spolupracovalo s Francií na snímku *Golem* (1936, francouzsky), v roce 1968 byl legendě věnován jeden díl (*Poslední Golem*) ze série *Pražské noci*, během normalizace vznikl *Golem* v česko-polské koprodukcí, v druhé polovině 90. let (1997) zrežiroval Jiří Barta animovaný snímek *Golem* a námět se objevil i v deset let starém snímku Pavla Jandourka *Maharal: Tajemství talismanu*. Britové ve spolupráci s Američany dali v roce 1967 vzniknout snímku *It!*. Na pražskou legendu narážejí také tvůrci seriál *Sherlock*⁶⁴⁵, jednoho z nejúspěšnějších seriálů současnosti, a to konkrétně ve druhém díle první série, když se ve scénáři objevuje sériový vrah Golem pocházející z východu a ohromující každého svou velikostí. Jan Werich, známý díky dvojroli v *Císařově pekaři*, je mimo jiné autorem *Písně strašné o Golemovi*. O homunkulu básní rovněž Jiří Suchý. Dokonce argentinský spisovatel Jorge Luis Borges našel inspiraci v Praze. Za překlad jeho původně španělské básně *Golem* do češtiny získal Jan Jícha, student FF UK, první cenu v soutěži pořádané argentinskou ambasádou.

Výtvarně námět zpracoval Mikoláš Aleš, jehož dílo nazvané *Rabi Jehuda tvoří Golema* je pravděpodobně vůbec prvním zobrazením golema vůbec. Poblíž pražského magistrátu pak od roku 1910 stojí socha obra vytvořená Ladislavem Šalounem. Asi nejznámější verze hliněného sluhu opásaného železnými stuhami s tajemnou kuličkou uprostřed čela vznikla v Barrandovských ateliérech, konkrétně se jedná o návrh sochaře Jana Horejce⁶⁴⁶. Známý výtvarník David Černý zinscenoval před devíti lety 2,6 metru vysokou 3D digitální sochu Golema z nerezavějící oceli v polské Poznani⁶⁴⁷.

Na slovo zpět k literatuře, a to k té současné. V roce 2010 ožil perem Marka Tomana genius loci staré Prahy s takovým úspěchem, že autor nejen získal podporu Mezinárodního visegrádského fondu, nýbrž byl nominován na cenu Magnesia litera v kategorii nejlepší kniha pro děti a mládež. Přiblížit svět známé služebné bytosti dětem se snaží také Lucie Seifertová svým prostorovým leporelem, například *Tajemný Golem* (2004) a jiné: „*Původní obsah knihy ... vypráví jejím typickým stylem, tedy v prostorových obrázcích, naučných textech a komiksových bublinových dialozích tajemné a strašidelné historky z Pražského hradu, Karlova mostu, Židovského a Starého Města a Malé Strany.*“⁶⁴⁸

Příběh pražského golema je tedy skutku všudypřítomný. Nakonec i kultovní vozidlo Pražské záchranné služby, jediné svého druhu na světě, nese svůj název s odkazem na umělého siláka a legendu s ním spojenou. Nejedná se však o fenomén spjatý pouze s Prahou. Původ, význam i aktuálnost golemů rozebírám v samostatné kapitole (viz str. 220). V této části už jen krátce k legendě pražské.

Golemovi svůj čas věnoval také původem rumunský spisovatel a filosof Elie Wiesel, držitel

⁶⁴⁵ Seriál na motivy detektivních románů Sira A. C. Doyle je zasazený do moderního Londýna. Sherlock Holmese pracuje s nejnovějšími vymoženky technologie, neztrácí však na svých dedukčních schopnostech ani na typickém charakteru. Právě on diváky seznamuje s pražskou legendou.

⁶⁴⁶ Sochař Jaroslav Horejce se při tvorbě známého filmového golema přepásaného železnými pláty původními pověstmi příliš neřídil, nicméně jeho verze inspirovala řadu dalších umělců. Na začátku 21. století však dědička práv televizní podoby golema D. Dományová rozpoutala soudní spory s několika pražskými objekty, v nichž byla naistalována díla se stejnými rysy. Pozor na použití Horejceova obra si tak muselo dát například Muzeum voskových figurín Praha, společnost Golem, barrandovské ateliéry, správa hradu Karlštejn, žaloba se dotkla samozřejmě též prodejců dárkových předmětů a rovněž designové výstavy *Jsem robot*. Majitelka autorských práv požadovala finanční vyrovnání za využití nápadu svého dědečka a spor vyhrála.

⁶⁴⁷ Podle některých historiků se právě tam narodil rabi Becalel a navíc starší golemovské pověsti mají své kořeny v chasidských společenstvích polských Židů, tedy podle Velkopolského sdružení na podporu krásných umění bylo na čase na tento fakt poukázat.

⁶⁴⁸ idnes.cz [online] [citováno 21. 3. 2017]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/nova-kniha-lucie-seifertove-dpo-/literatura.aspx?c=A150616_103957_literatura_ob.

Nobelovy ceny míru z roku 1986. V původním textu Elieho Weisela příběh o Golemovi, a tedy „nanejvýš úchvatné bytosti židovské tradice“, vypravuje hrobník Reuven, a to na základě svého údajného očitého svědectví: „*Poslouchjte mě tedy pozorně: Já, Reuven, syn Jaakovův, prohlašuji pod přísahou, že „němý Jossel“ neboli „Golem z hlíny“, vytvořený roku 1580 velkým a věhlasným rabim Jehudou Löwem z Prahy, známým jako Maharal, požehnána buď jeho památka, si zaslouží, aby náš lid, náš pronásledovaný a vražděný, ale nesmrtelný lid, na něho vzpomínal. Jsme mu povinováni tím, že si budeme připomínat jeho osud s láskou a vděčností.*“⁶⁴⁹ Umělého člověka pak charakterizuje takto: „*Vě vašich myslích vypadá jako netvor. Představujete si ho nadmíru vysokého, silného a těžkého, jak vleče své tělo jako z olova – jakousi lidskou stvůru, kterou příroda přivedla na svět, aby si z něj tropila posměch nebo mu nahnala strach. Ale dovolte, abych poznamenal, že se mýlíte...Byl o něco vyšší než Maharal, který byl velmi vysoký, a o něco robustnější. Jeho pohyby byly nemotorné, ale úžasně hbité. Byl přibit k zemi, ale přitom se vnášel. Byl podivný, záhadný, zdálo se, že brázdí zemi a nebe zároveň. Sebejistý kráčel nezadržitelně kupředu. Nemilosrdný k bezbožníkům, nelítostný k našim nepřátelům a shovívavý a štedrý k nám...byl obdařen intuicí a inteligencí. Na ulici byste se otočili, abyste se na něho podívali, ale nikoliv kvůli jeho zjevu, ale kvůli něčemu jinému, sám nevím čemu...*“⁶⁵⁰

Důležitým rysem Wieselova příběhu je jeho pojetí Golema jakožto ochránce židovstva před osudovými ranami. Tím spíš se v textu objevují slova kritiky vůči Golemově strůjci, jenž jej znehybnil a jeho tělo ukryl: „*Ach kéž by tak byl Golem ještě mezi námi...Spal bych mnohem klidněji. Proč nám ho jen Maharal vzal? Že již nepotřebujeme ochránce, záštitu?...Chcete-li slyšet moje mínění, tak „hliněný Golem“ byl nesmrtelný, stejně nesmrtelný jako zášť, proti níž měl bojovat. Dnes stejně jako včera musí někdo stát mezi onou záští a námi. Kdyby se jen „hliněný Golem“ mohl znovu vrátit k životu! Nikdo jiný nemohl zabránit krveprolévání; nikdo jiný nemohl odzbrojit vrahy a přemoci zlo. Jak povídám, byl to zachránce...Ani Abrahám neprovedl svůj čin; syn přežil těžké zkoušky, které mu otec uložil.*“⁶⁵¹ Lze tedy chápat, že ne každý, kdo se vydává pražského Golema hledat, tak činí jen pro své blaho či z touhy po dobrodružství.

Typickým rysem golemů je jejich sklon k vymknutí se kontrole svých stvořitelů, již jsou posléze povinováni umělého sluhu zneškodnit. I Rabi Löw tak učinil, a sochu pak nechal odnést na půdu Staronové synagogy. Celé léta byl vstup na ono místo považován za prokletý, až do 18. století, kdy tam po dlouhém půstu a za doprovodu zpěvu žalmů vystoupil rabín Ezechiel Landau. Ten pak zapověděl vstup na půdu zcela, nechal dokonce odstranit žebřík⁶⁵². V roce 1880 byly zvenku do fasády zaklesnuty železné skoby. Na sklonku 19. století se při renovaci budovy smrtelně zranil pokrývač, což zachycuje nejen Gustav Meyrink⁶⁵³, ale také E. E. Kisch, a nakonec i *Rutova kronika královské Prahy*⁶⁵⁴. Požárního nařízení z roku 1880 využil jako první zuřivý reportér E. Ervín Kisch, což popisuje v článku *Jak jsem hledal golema z roku 1920*: „*S kinematografickou rychlostí vyšplhal jsem se po osmnácti skobách, které se nahoře silně zahýbají vlevo, přehoupl se do výklenku v nalomeném oblouku, odemkl sténající železné dveře a již jsem stál uprostřed kolmé, světlé pyramidy, jejíž podlaha se klenula v masivních vlnách...Je-li tam pohřbena hliněná figurína velkého rabiho Löwa, bude tam ležeti do soudného dne. Kdyby ji chtěl někdo exhumovat, zřítela by se modlitebna.*“⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ WIESEL, Elie. *Golem*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 44. ISBN 80-900703-4-3.

⁶⁵⁰ WIESEL, Elie. *Golem*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 47-8. ISBN 80-900703-4-3.

⁶⁵¹ WIESEL, Elie. *Golem*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 45. ISBN 80-900703-4-3.

⁶⁵² Na půdu chtěl vystoupat i polský rabín Josef Saul Nathanson, ale Landau mu v tom zabránil.

⁶⁵³ Hlavní hrdina knihy *Golem* se po dlouhém putování labyrintem chodeb pod Prahou ocitá na půdě Staronové synagogy. Nachází však jen kostru pokrývače Vondrejce.

⁶⁵⁴ Souvisí s pověstí, podle níž byly po zničení druhého jeruzalémského chrámu (70 o. l., Římané) části chrámu přeneseny anděly do Prahy právě do Staronové synagogy a bylo Židům pod trestem smrti zakázáno provádět na stavbě jakékoliv opravy.

⁶⁵⁵ KISCH, Egon Ervín. *Kde je pochován Golem*, In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský

Rovněž neúspěšný ve svém hledání byl i plzeňský záhadolog Ivan Mackerle (viz str. 298). Ten po soše pátral dokonce za pomoci georadaru: „*Železná dvířka s židovskou šesticípou hvězdou se otevírala jen ztěžka. Se skřípěním, jakoby nechtěla vydat své tajemství. Jednou rukou jsem se držel za železnou skobu zaraženou ve zdi, visel ve výšce deseti metrů a pode mnou hučel dopravní ruch velkoměsta. Pak jediný krok... a stanul jsem v temných prostorách, kde se zastavil čas. Z šera přede mnou začaly vystupovat staré střešní trámy, připomínající žebra mýtického tvora. Balancoval jsem po dlouhém prkně, vedoucím do útrob pověstmi opředené půdy Staronové synagogy. Do míst, kde je prý uloženo tělo legendárního pražského golema.*“⁶⁵⁶

Golema se, rovněž neúspěšně, vydal na mýty opředenou půdu hledat i holandský televizní štáb. Poněkud jiný náhled na umístění pražské ikony má indonéský jasnovidce Teddi Sunardi, který se ve svých snech setkává se židovskými pamětníky a podle nějž se hrob obra nachází ve sklepě domu v ulici U Milosrdných. Nutno podotknout, že podle jedné z verzí legendy se Maharalův sluha rozpadl v prach, za to se však jako zázrakem uzdravila mudrcova dcera. V jiném příběhu byl zase pohřben na Šibeničním vrchu. V takovém případě by žádný z badatelů uspět nemohl.

Nezbývá než nabídnout utěšující slova Karola Sidona: „*Myslím, že legendy mají vždycky nějaké pozadí a nějaký vnitřní smysl. Dospělí i děti si je dnes rádi čtou a většina Židů, kteří přijedou do Prahy, by nejraději vylezla na půdu Staronové synagogy a našla tam Golema. Golemova historie je prastará. Sahá až do doby vzniku talmudu a snad ještě mnohem dál. Talmud mluví o stvoření telete a také malého človíčka, který nemluvil. Jde v podstatě o to pochopit, co vám legenda chce říci.*“⁶⁵⁷

1.4.6 ŽIDOVSKÝ TISK A LITERÁRNÍ ČINNOST

Židé v českých zemích patřili k větvi aškenázské. Jejich vzdělanost a umělecká i vědecká činnost se tak převážně zaměřovala na výklad Tanachu, Talmudu, bohoslužebných textů a halachy. Liturgická poezie, etika, kabala nebo moderní věda (matematika, fyzika, geometrie, astronomie) byly studovány s přihlédnutím k potřebám obce či z praktických důvodů souvisejících se židovským kalendářem, svátky apod. Z hlediska literárních žánrů vznikala nejčastěji kázání, náboženské komentáře a tzv. responsa (odpovědi učenců na dotazy týkající se náboženského práva). Díla uměleckého charakteru byla vydávána samozřejmě také, a to zejména poezie, kroniky či biograficky laděné příběhy.

Hlavními duchovními a správními centry V Čechách a na Moravě se staly Praha a Mikulov. V obou sídlech fungovaly proslulé talmudické školy, na nichž přednášeli významní rabíni a učenci. Již ve 12. století byla v Praze založena tzv. „židovská akademie“ a tedy ješiva, na níž jako učitelé působili přední evropští učenci (např. Abraham ben Anzriel, Avigdor Kara, Jom Tov Lipman Mühlhausen). Právě oni, spolu s bezpočtem dalších autorů, tvořili a vydávali dodnes populární texty, z nichž lze vyčíst mnohé zajímavé reálie týkající se nejen judaismu, ale i běžného života v českých zemích (v ghettu i mimo něj), českého jazyka, školství, přírody, trhu, politiky či historie.

První hebrejská tiskárna severně od Alp byla založena roku 1512 v Praze. Téhož roku byl v Praze vydán i první hebrejský text, a to *Sidur*⁶⁵⁸ – modlitební kniha pro všední den a sobotu.

almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 83. ISBN 80-900703-4-3.

⁶⁵⁶ MACKERLE, Ivan. Hledání golema. *Ivan Mackerle*. [online]. 2009 [citováno 21. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.mackerle.cz/news/hledani-golema/>.

⁶⁵⁷ ČESAL, Aleš. Záhady staré Prahy. 2. vyd. Pohořlice: Levné knihy. 2009, str. 120. ISBN: 978-80-7309-775-2.

⁶⁵⁸ Fragменты jediného výtisku jsou uchovány v Oxfordu.

Přes sedmdesát let přitom měl v tiskárně hlavní slovo Geršon Katz (Kohen) a jeho potomci: „*Živnost Kohenů byla opakovaně podpořena výsadami, z nichž první (1527) je nejstarším dnes známým královským privilegiem uděleným u nás. Nelze zapomínat také na to, že se Kohen stejně jako jeho souputník Francisk Heorhij Skoryna i ostatní nežidovští kolegové (především Tiskárna severinsko-kosořská) významně podílel na prosazování renesanční knižní ilustrace.*“⁶⁵⁹ Pod hlavičkou Katzů tak byla roku 1526⁶⁶⁰ vydána tzv. *pražská Hagada* – první ilustrovaná *pesachová Hagada*, jejíž vnitřní titulní list je vytvořen dřevořezem bílé linie.

Později vznikly paralelní tiskárny (Schedelů, Baků, Heidů) v různých koutech země. Po celou dobu existence však byly oficiálně povoleny či tolerovány pouze v Praze. Zpočátku hebrejské tiskárny prosperovaly, neboť domácí konkurence se zaměřovala spíše na české či německé čtenářstvo a celkově se teprve rozvíjela. Později se však obchodníci překážkám nevyhnuli. Ať už se jednalo o jezuitskou cenzuru, pogromy či prosté finanční ztráty. Problémy řešili židovští vydavatelé různě – dovozem, slučováním podniků, odprodejem křesťanským konkurentům apod. Nejen proto byly hebrejské tisky (s výjimkou násilného přerušení 1669- 1672) vydávány až do 30. let 20. století.

Obsah knih vydávaných v židovských tiskárnách byl většinou náboženského charakteru. Byly psány jazykem učenců, a tedy hebrejsky, nejčastěji na pergamenovém či papírovém kodexu, přičemž bývaly zdobeny ilustrátory nežidovského původu. Vnitřní členění a sazba textu přitom odpovídala běžné úpravě – materiál, linkování, zdobení i technika a vazba se většinou nelišily od knih vycházejících v nežidovských tiskárnách. Různil se však biblický text pro synagogální účely a tedy Tóra, jejíž výroba si žádala starobylou formu pergamenového svitku. Typickým znakem hebrejských tisků se staly tzv. signety neboli symboly spojené s tou kterou tiskárnou: „*Židovští tiskaři využívali především motivů...židovské ikonografie, jimiž vyjadřovali své jméno, rodovou příslušnost či povolání.*“⁶⁶¹ Geršom Kohem používal žehnající ruce, Jehuda Azriel Schedel zase českého lva držící v tlapách tiskařské tampony.

Jednota bratrská, a tedy protestantská církev působící v českých zemích od reformace, stála v 16. století za vznikem *Bible kralické*. Specifikem této české tištěné bible se stal fakt, že na rozdíl od předchozích překladů vycházejících z latinské vulgaty, byla kralická verze převáděna z původních biblických jazyků. Její tvorby se proto účastnili hned dva hebraisté - Lukáš Helic a Mikuláš Albrecht z Kaménka. Druhý zmíněný byl přitom nejen kazatelem Jednoty bratrské, nýbrž i orientalistou, překladatelem a vůbec prvním profesorem hebraistiky na Karlově univerzitě.

Ani jezuité nezůstali židovské tematice dlužni: „*O rozšíření prvního díla židovského autora se ze všech domácích křesťanských typografů postarala nikoli bez sazečských problémů pražská Tiskárna jezuitská. Byla to parafráze indických a arabských bajek, kterou ve 14. století sepsal rabín Berachja ben Natronaj ha-Nakdan a pod názvem Mišle šualim. Parabolae vulpium (Praha 1652) se souběžným latinským překladem editoval klementinský jezuita a profesor hebrejštiny Melchior Hanel.*“⁶⁶²

⁶⁵⁹ Hebrejský knihtisk – Encyklopedie knihy. [online]. Copyright © 2020 Knihovna AV C [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Hebrejsk%C3%BD_knihtisk.

⁶⁶⁰ Ve stejném roce byl v Praze vydán také vůbec první tištěný text v jidiš – *Almechtiger*.

⁶⁶¹ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10. - 18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 45. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁶² Hebrejský knihtisk – Encyklopedie knihy. [online]. Copyright © 2020 Knihovna AV C [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Hebrejsk%C3%BD_knihtisk.

Hebrejského tisku se samozřejmě týkala také cenzura, a to jak ta předběžná spočívající ve schvalování rukopisů před jejich případným tiskem, tak i ta následná tkvící v revizích již vydaných děl. V době vzniku židovských tiskáren byla cenzura v rukou politických úřadů, po roce 1672 nad ní získal kontrolu arcibiskup, jenž její prosazování postoupil jezuitům. Ti se pokoušeli zakázat Talmud a celkově brojili proti „rouhání“ obsaženým v židovských knihách. Po zrušení jezuitského řádu připadla role cenzora židovského tisku státu.

Doktor Putík ve své historické příručce⁶⁶³ připomíná nejzásadnější zásahy cenzorů proti židovskému tisku – prohibici, audity a destrukci. Konkrétně uvádí období 1629-1657 a 1669-1672, kdy bylo vydávání hebrejských knih zcela zakázáno. Dále popisuje hromadné zabavování, revize a pálení knih. Poprvé se tak stalo roku 1559 a během následujících staletí se jev průběžně opakoval. Na počátku 18. století stál v čele jedné z knižních čistek jezuitský cenzor Franz Haselbauer⁶⁶⁴. Jen během jeho kariéry bylo prověřeno na 150 tisíc knih, z nichž bylo vysoké procento vrženo do plamene, neboť se nejednalo o tisky „nezávadné“ či „očištěné“. Haselbauerův následovník, cenzor Karel Fischer, oproti tomu udržoval se Židy vřelé vztahy, a dokonce sepsal apologii Talmudu.

V období 19. a 20. století vycházelo na území českých zemí, popř. R-U, hned několik periodik, jejichž obsah byl věnován židovským tematikám. Jmenujme *Kalendář českožidovský*, *Českožidovský almanach*, týdeník *Rozvoj*, časopis *Sebeobrana*, *Židovské zprávy*, *Židovský kalendář*, *Israelische Gemeindezeitung*, *Jüdischer Almanach* apod., jimž bude věnován zřetel v příslušné kapitole.

Po druhé světové válce se jako pokračovatel *Kalendáře českožidovského* osvědčila *Židovská ročenka* (od 1953). Byl publikován rovněž *Českožidovský almanach* (1995, H. Housková). Dále vychází věstník židovských obcí náboženských (měsíčník *Roš chodeš*), od 60. let je vydáván odborný impaktovaný časopis zaměřený na židovskou historii a kulturu v Čechách a na Moravě pod hlavičkou *Judaica bohemia*. Nesporně přínosným periodikem i ve vztahu k této práci je měsíčník židovské liberální společnost BejtSimcha vydávaný pod názvem *Maskil*. Po roce 1989 také vyšly texty vyřazené z knihoven v rámci normalizačních plánů, knihy samizdatové, v edici Sefer byly publikovány rovněž tisky autorů exilových. Vzniklo nakladatelství Franze Kafky zaměřené na literaturu se židovskou tematikou či na texty tvořené židovskými autory, v němž postupně vyšly vybrané spisy nejen F. Kafky, ale také K. Poláčka či J. Škvoreckého. Velký podíl na umělecké i vědecké publikační činnosti nese i Židovské muzeum Praha.

1.4.7 VÝZNAČNÉ ŽIDOVSKÉ OSOBNOSTI

Mezi význačné židovské osobnosti pocházející z českých zemí či v nich po určitou dobu působící patřili bezpochyby bratři Petachja z Řezna a Jicchak ha-Lavan. Sourozenci žili na přelomu 12. a 13. století. Petachja proslul jako cestopisec, Jicchak pokračoval v díle tosafistů (viz str. 98), stal se autorem řady talmudických komentářů, tzv. respons (dobrozdání z oblasti náboženského práva) i liturgické poezie. Ve stejném období působili rabíni Abraham ben Azriel (zvaný Chládek) a Jicchak ben Moše (zvaný Or zarua). Oba dva muži byli zblhlí

⁶⁶³ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁶⁴ I přes své zjevné zaujetí vůči židovskému tisku Haselbauer potvrdil, že Židé nepoužívají ke svým obřadům rituální krev. Rukopis, vydaný na žádost pražského rabína Eysenschütze, je součástí Archivu Národní knihovny ČR.

v exegezi, filosofii, mystice a též gramatice. Ve svých spisech používali mimo jiné staročeské glosy a popisovali synchronní stav jazyka, což z jejich textů činí velmi cenný lingvistický materiál (viz str. 117).

V 15. století působil jako rabínský soudce v Praze Avignor Kara: „*Nejspíše právě z pozice duchovní autority Pražské židovské obce se Kara – podobně jako jeho současník (a další přeživší onoho pogromu) Jom Tov Lipmann Mühlhausen – údajně účastnil teologických polemik s křesťanskými duchovními své doby. Podle nepodložené zprávy ho k diskusi o náboženských otázkách přijal samotný král Václav IV. Obdobně se také traduje, že Karovy teologické názory snad ovlivnily i samotného Mistra Jana Husa a rodící se husitské hnutí. Karova liturgická poezie je ovšem nejznámější částí jeho literární tvorby: je považován za jednoho z posledních pajtanů, tedy skladatelů modlitebních básní v rámci židovské liturgie.*“⁶⁶⁵ Všestranně nadaný učenec se velmi podrobně věnoval kabale, biblické exegezi a skládal liturgickou poezii. Mezi jeho spisy řadíme například mystický text *Kodeš hilulim*, pojednání o hebrejském písmenu šin a dále básnickou skladbu *Et kol ha-tela'a* (Všechna ta protiventství), v níž popisuje průběh pogromu v pražské židovské čtvrti, jenž se odehrál roku 1389 a jejíž český překlad z pera Jiřího Mordechaje Langera je součástí historické kapitoly (viz str. 58). Avignor Kara je pohřben na Starém židovském hřbitově v Praze, přičemž jeho náhrobek je tím nejstarším datovaným na místě.

V 15. století v Praze působil také Jomtov Lipman Mühlhausen. Tento přísedící rabínského soudu se po roce 1420 stal členem Nejvyšší rady aškenázských židovských obcí, přičemž se kriticky vyjadřoval k efektu husitských válek na život židovských komunit ve střední Evropě. Na disputacích vedených s křesťanskými protějšky hájil judaismus proti atakům katolických teologů (zachyceno v *Knize vítězství*). Psal rovněž kázání a texty zaměřené na mystiku.

Kvůli podezření z rituální vraždy byl roku 1477 uvězněn Jisrael ben Chajim Bruno, svého času brněnský rabín a autor respons. Jednalo se o skutečně významného talmudického znalce, jehož radu vyhledávali Židé z celé Evropy. Jeho dílo inspirovalo mnohé další autory (Moše Isserles, Josef Karo) a je cenným zdrojem poznání o životě židovských komunit v 15. století.

Roku 1561 se pražským vrchním rabínem stal Eliezer ben Elija Aškenazi. Tento učenec, cestovatel a lékař později využil své rozsáhlé znalosti a pomohl založit Pražské pohřební bratrstvo (Chevra kadiša, viz str. 111). Autorem náboženských písní a pesachových předpisů (dílo *Jicchakova řeč*) se stal český rabín Jicchak ben Avraham Chajut. V 16. století v Praze působil také Mordechaj ben Avraham Jafe, jehož desetidílný kodex známý pod názvem *Roucha* je považován za halachickou encyklopedii. Dalším významným autorem spojeným s českými zeměmi byl Ješaja ben Avrahama Horowitz, jenž proslul dílem *Dvě desky zákona* obírajícím se halachou, etikou i exegezi. Autobiograficky laděný *Svítek protiventství* sepsal Jomtov Lipman ben Natan Heller, rabínský soudce, později vrchní rabín ve Vídni a v Praze, zastánce strany Baševiho, jenž byl později zbaven úřadu a vězněn. Jednalo se rovněž o znalce přírodních věd, mystiky a halachy, jehož komentáře k mišně jsou dodnes známy pod názvem *Dodatky Jomtova*. Sbíрка respons, jejímž prostřednictvím lze nahlédnout do vnitřního života Židů na Moravě během třicetileté války, nese jméno *Cemach cedek* (Výhonek spavedlnosti). Jejím autorem byl Menachen Mendl ben Avraham Krochmal. Krochmal pocházel z polského Krakova, kde byl členem Rady čtyř zemí (hlavní židovská organizace v Polsku). V českých zemích zpočátku působil jako rabín v Kroměříži a v Prostějově a později zastával funkci moravského zemského rabína.

⁶⁶⁵ *Maskil*, měsíčník židovské liberální společnosti *BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5779/8.pdf>.

Ovšem, nebyli to pouze muži, již získali všeobecné uznání. Původem z Polska pocházela Rivka bat Meir Tiktinerová. Dcera rabína, jejíž první manžel byl téhož povolání, se po ovdovění rozhodla putovat po polských a ukrajinských židovských obcích, přičemž kázala ženám o správném způsobu života. Rivka měla velmi dobré vzdělání a značný rozhled i zkušenost. S druhým manželem se usadila v Praze a věnovala se psaní. Tvořila v jidiš. Bohužel zůstala zachována jen jedna její liturgická skladba a dále příručka správného jednání pro ženy v záležitosti rodinných vztahů – *Rivčina chůva* (Meneket Rivka).

Mezi význačné osobnosti spojené s českými zeměmi patřili také Josef Šelomo ben Elija Delmedigo⁶⁶⁶, Šabtaj ben Meir ha-Kohen⁶⁶⁷, Avraham Broda⁶⁶⁸ či Šemuel Šmelke ha-Levi Horowitz. Tento průkopník chasidismu je hrdinou mnoha legend. Jeho hrob v Mikulově je dodnes významným poutním místem pro zastánce zmiňovaného hnutí z celého světa. Jaké asi tito ahasveři prožívají pocity, když stanou na půdě mikulovského místa odpočinku, mohou napovědět verše Jana Skácela - *Židovský hřbitov v Mikulově*: „ *Poslední mrtví leží daleko/ti ale/kterým se poštěstilo/mají to zde lehké/Kdosi zasadil u plotu meruňku/a nikdo nepřijde ji v létě očesat/lidé se ostýchají/ujídat mrtvým zlatá jablka/Úroda přežrává a opadává/desítky malých sluncí kutálí se v trávě/u hrobu Simona a Rebeky/Pavoučím písmem/zapsal se tu na kameny čas/Kuličky pámelniku/praskají pod nohama jak výstřely/v haličské Kirlibabě⁶⁶⁹/všechno je dávno/jenom ta nepatřičná sladkost/je plná vos/a vzpomíná si sama.*“⁶⁷⁰

Opomenut nesmí být ani Jechezkel ben Jehuda ha-Levi Landau (1713 – 1793), který se projevoval jako taktický diplomat⁶⁷¹. Velmi se zasloužil o zlepšení vztahů mezi českými Židy a habsburským státem i o modernizaci židovského života. Proslavil se také jako pedagog a autor učených náboženských komentářů a řady respons, jež byla vydána pod souhrnným názvem *Noda bi-Jehuda* (Je známo v Judsku). Eleazear ben David Fleckeles (1754 – 1778) na jednu stranu brojil proti reformní bohoslužbě i proti židovské haskale, na druhou stranu jeho přátelství s cenzorem hebrejského tisku Karlem Fischerem uchránilo mnohá díla před zkázou. David ben Abraham Oppenheim (1664-1736) působil jako moravský i jako český zemský a pražský vrchní rabín. Byl velkým milovníkem knih. Jeho rozsáhlá sbírka je dnes součástí knihovny v Oxfordu. Jako zastánce tzv. mesianismu⁶⁷² podporoval snahy Jehudy Chasida⁶⁷³ a

⁶⁶⁶ Jinak také Jašar, lékař a cestovatel (1591-1655), jenž působil v Praze jako rabínský soudce, autor rozsáhlého textu *Sefer Elim* zabývajícího se přírodními vědami a teorií hudby.

⁶⁶⁷ Zvaný také Šach (1621-1662) – původem z Litvy, působil jako vrchní rabín na Moravě (Strážnice, Holešov). Mezi jeho dílo patří halachický komentář *Siftej kohan* (Rty kohena). Tzv. Šachova synagoga v Holešově patří dodnes mezi nejvýznamnější památky České republiky.

⁶⁶⁸ Působil zprvu jako pedagog a posléze jako rabín v Mladé Boleslavi, Roudnici, Hroznětíně i v Praze. Stal se rovněž českým zemským rabinem (1692) a vedoucím pražské ješivy (1694). Věnoval se zejména výuce a talmudickým rozpravám.

⁶⁶⁹ Vesnička na Bukovině v dnešním Rumunsku. V okolí roku 1916 tam proběhla jedna z největších ofenzív 1. sv. v. Tamní židovská komunita čítající téměř 200 osob byla nakloněna sionismu. Za 2. sv. v. byla většina členů kehily nacisty odvedeno do Osvětimi. Dodnes je na místě menší hřbitov vyznačující se barvitými rytinami.

⁶⁷⁰ SKÁCEL, Jan. *Židovský hřbitov v Mikulově*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*. Praha: Apeiron, 1994, str. 180. ISBN 80-900703-4-3.

⁶⁷¹ Svou prozíravost uplatnil např. v tzv. amuletovém sporu mezi Jonathanem Eybeschützem a Jacobem Emdenem, jenž prvního zmíněného osočil z toho, že je tajným stoupencem šabatianismu (sekta hlásící se k odkazu Šabtaje Cvi, jenž byl v polovině 17. století prohlášen za mesiáše, avšak ve snaze uniknout trestu smrti udělenému osmanským sultánem konvertoval k islámu, za což byl většinou židovské společnosti zavrhnut).

⁶⁷² Víra v Mesiáše (z hebr. mašiach aneb pomazaný) aneb Vykupitele z rodu Davidova. V historii se objevilo několik osob, které byly za Mesiáše prohlášeny (Šabtaj Cvi, Šelomo Molcho), avšak vždy šlo o plané naděje.

⁶⁷³ Polský rabín (1660-1700) – ve své době hlavní vůdce židovské aliji do Palestiny. Jedná se o jinou osobu, než jakou byl Jehuda Chasid (Zbožný), jež žil na přelomu 12. a 13. století a jenž je autorem *Knihy stvoření* (Sefer

finančně zaštil výstavbu sídlišť a synagog v Jeruzalémě. Proslul rovněž jako autor rabínských pojednání (*Svátek Davidův*) či náboženských respons (*David byl tážán*).

Mnohé židovské učence působící v českých zemích oslovily myšlenky osvícenské a dále tzv. vědy o židovství (*Wissenschaft des Judentums*)⁶⁷⁴. Mezi hlavní stoupenci těchto myšlenek patřil vrchní pražský rabín Šelomo Juda Rapoport (1790 – 1867), žurnalista Zacharias Frankl (1801 – 1875) či reformní kazatel Saul Issak Kaempf (1813 – 1892) či sionista a znalec hebrejské klasické literatury Heinrich Brody (1862 – 1942).

Významný podíl na šíření reformní bohoslužby v českých zemích měl také Filip Bondy (1830 – 1907), jenž vstoupil do dějin pod přívískem „první český rabín“. Liberální ideje šířil rovněž učenec Jom Tov Spitz, jenž roku 1827 sepsal životopis svého učitele, pražského vrchního rabína Eleazara Fleckelese. Mezi podporovatele haskaly je zařazován také pražský tiskař Moše Israel Landau (1788 – 1852), díky jehož vydavatelství na trh přicházely knihy všech žánrů, mimo jiné i první svazek židovských pověstí *Sippurim* německy píšícího autora Wolfa Paschelese (1847). V souvislosti s osvícenstvím nelze opominout ani členy rodiny Jeitelesů. Moše Wolf Jeiteles sepsal roku 1828 *Dějiny pražského pohřebního bratrstva* a jeho bratr Jehuda Jeiteles se stal autorem biografie svého otce – lékaře Jony Jeitelese.

1.4.8 VYPOVÍDÁNÍ, POGROMY A DALŠÍ OMEZENÍ

Ačkoliv o českých zemích lze prohlásit, že z hlediska násilností vůči Židům patřily k těm umírněnějším, přesto ani čeští Židé nebyli projevů antisemitismu ušetřeni docela. Otázka - proč k útokům proti Židům docházelo – má hned několik odpovědí, od nichž se zároveň odvíjí charakter jednotlivých protizidovsky zaměřených akcí.

Nasadě jsou důvody náboženské. Hanobení hostie, otravování studní, šíření nemocí, rituální vraždění, používání krve pro liturgické účely a především zabití Krista – tak zněly neustále se opakující výčitky z úst křesťanů směrem k židovským sousedům. Právě s antijudaismem souvisely pogromy konané v rámci křižáckých výprav, hromadná vražda Židů v Chebu (1350) i pražský velikonoční pogrom, k němuž došlo v roce 1389. Obvinění z hanobení hostie vedlo k popravě stovek slezských Židů a zároveň k zániku židovského osídlení ve Slezsku (1454) i k následnému vypovězení Židů z moravských královských měst. Obvinění z rituální vraždy stálo život desítky Židů v Českých Budějovicích a Strakoncích (1506).

Náboženské spory hrály roli i v životech Šimona Abelese a Eliáše Backoffa, jejichž osudy vzbudily v roce 1694 nebývalý rozruch. Nezletilý Šimon Abeles se ve snaze uniknout domácímu násilí rozhodl konvertovat ke křesťanství. Uprchl za tím účelem z domova a docházel do klementinské jezuitské koleje. Jeho otec však plán odhalil a syna odvedl domů. Jelikož Šimonův zájem o konverzi ochladl, jezuité se do věci přestali vměšovat. Bohužel, Šimon, který byl dlouhá léta týrán jak svým otcem, tak domácím učitelem, později podlehl poranění od druhého zmiňovaného. Snaha rychle chlapce pohřbit a vraždu tak zakrýt, neuspěla. Šimonovo tělo bylo exhumováno, a jeho učitel byl souzen. Jezuité přitom byli odhodláni hoča blahořečit. Proto však bylo zapotřebí, aby se jeho učitel kromě vraždy přiznal i k tomu, že jednal v nenávisti k jiné víře. Byť se tak nestalo, Šimon byl 31. března 1694 pohřben v kostele Panny Marie před Týnem jako mučedník.

Jecira), základního spisu chasidismu.

⁶⁷⁴ Utváří se v polovině 19. st. na základě osvícenských idejí a spojuje haskalu a humanitní vědy.

Celý proces pak vyvolal vlnu protižidovských násilností: „*Protižidovská hysterie spojená s případem Šimona Abelese se projevila v procesu vedeném proti Eliášovi Backoffenovi. Tento čelný představitel Zemského židovstva byl na základě udání obviněn u Apelačního soudu z rouhání proti sv. Kříži, jehož se měl údajně dopustit v šifrovaném dopise příteli.*“⁶⁷⁵ Backoffenův případ byl projednáván téměř celý rok. Rozsudek zazněl 20. března 1694, a tedy den před pohřbem Šimona Abelese, přičemž Backoffen byl uznán vinným a byl nucen zaplatit vysokou pokutu, a to přestože předmětný dopis nebyl dekodován: „*Soud přesto trval na jeho rouhačském obsahu, o němž se údajně dozvěděl „zvláštním zjevením Všemohoucího“.* Z pokuty byl zaplacen pozlacený hebrejský nápis „*Svatý, Svátý, Svátý, Hospodin zástupů*“, který je dodnes připevněn ke krucifixu na Karlově mostě v Praze.“⁶⁷⁶

Na pomezí náboženských a politických sporů se ocitaly důvody pro vypovězení Židů z Bavorska a z Jihlavy v 1/2 15. století. Probíhalo právě období husitských válek, přičemž Židé se velmi často stavěli na stranu protestujících husitů: „*K ochraně Židů přispěla skutečnost, že se nejradikálnější chiliastické skupiny husitů ztotožňovaly s biblickým Izraelem. Čeští i ostatní střeoevropští Židé s husity většinou sympatizovali a pomáhali jim dodávkami zbraní a dalšího zboží.*“⁶⁷⁷

Politické otřesy přineslo i 17. století. Během třicetileté války se židovské obce ocitaly v sociální i hospodářské nejistotě. Jednak se často stávaly terčem útoků městské chudiny i procházejících vojenských jednotek, jednak to byly právě židovské daně, jejichž prostřednictvím král financoval válečná tažení a výrobu. Habsburkové přitom vůči Židům vedli bipolární politiku. Na jednu stranu jim císař projevil uznání za poskytnutou podporu, a to zejména při závěrečných týdnech, během nichž byla Praha obležena švédskými vojsky, a židovští obyvatelé města se přitom v nemalé míře podíleli na jeho obraně⁶⁷⁸. Na druhou stranu je čekala povinná účast na jezuitských kázáních či cenzura a konfiskace hebrejského tisku.

Politika hrála roli také ve vypovězení Židů za vlády Marie Terezie mezi lety 1744 – 1748. Pod záminkou, že Židé během válek o rakouské dědictví podporují Prusko, byli vypovězeni z českých zemí. Ve skutečnosti se však císařovna snažila ukázat svou moc zemským stavům, jež brojily proti navýšení berní daně a jež byly odchodem Židů nejvíce postiženy. Po sérii vyjednávání a zaplacení tolerančního poplatku byl tak nakonec Židům povolen návrat.

Často mělo pozadí protižidovských aktivit ekonomický ráz. Už v 16. století si měšťané a stavy zajistili u panovníka postupné vypovídání Židů z větších měst (1504 Plzeň), roku 1541 byli dokonce Židé podezříváni z vlastizrady a vypovězeni ze země⁶⁷⁹, později se obavy křesťanských obchodníků ze židovské konkurence projevily vypovězením Židů ze všech královských měst kromě Prahy a Kolína. Židé se přesouvali do venkovských poddanských měst a rovněž pod ochranu šlechty. To vše přesto, že již roku 1501 vznikla tzv. *Deklarace*

⁶⁷⁵ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 83. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁷⁶ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 83. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁷⁷ PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015, s. 25. ISBN 978-80-87366-48-6.

⁶⁷⁸ Události byly deníkovou formou zaznamenány tajemníkem tehdejšího pražského vrchního rabína Aharona Šimona Spíry Lebem Porit-Porgesem.

⁶⁷⁹ Židé byli obviněni z politického společenství s Turky. Na základě vzájemných dohod měli založit požár, který roku 1541 vypukl na Malé Straně. Vypovězení platilo pro Židy z Čech, neboť moravské stavy vypovězení moravských Židů zabránily. Roku 1545 král Ferdinand I. nařízení všeobecným glettem zrušil. Situace se však opakovala ještě v 50. letech (1554 vypuzení, 1564 odvoláno).

panského a rytířského stavu zaručující Židům to, že nebudou nikdy z Čech vyhnáni.

Život židovských obyvatel českých zemí 17. a dále 18. století ovlivňoval tzv. úřední antisemitismus. Na jednu stranu se počet Židů usazených v Čechách a na Moravě navyšoval, a to díky hojnému přistěhovalectví z Vídně (byli vypovězeni), Uher (turecká hrozba) a Polska (pogromy). Na druhou stranu čekala židovské obce značná omezení privilegií (např. omezení najímání křesťanské čeledi) a rovněž vládní snahy o redukci počtu jejich členů.

První pokus v tomto smyslu učinil Ferdinand III., když roku 1650 nařídil židovským poddaným opustit všechna místa, kde nebydleli před rokem 1618. Roku 1679 byla jmenována redukční komise s cílem snížit počet židovských obyvatel Prahy⁶⁸⁰: „*Připravované zásahy na vyhnání Židů neusazených ve městě přerušila katastrofální morová epidemie v letech 1680 – 1681 a zanedlouho velký požár (1689). Při epidemii zemřela téměř třetina obyvatel ghetta a požár zničil skoro všechny jeho domy... Nakonec se... návrh rady Starého Města na přemístění židovské čtvrti mimo město nepodařilo uskutečnit pro zdlouhavost jednání.*“⁶⁸¹

Ze stejného důvodu vydal roku 1726 císař Karel VI. tzv. translokační reskript neboli přesídlovací nařízení: „*Reskript nařizoval, aby Židé byli v místech svého pobytu soustředěni do uzavřených čtvrtí, které by byly v předepsané vzdálenosti od kostelů i míst konání náboženských slavností. V případě venkovských městeček a vesnic, kde jednotlivé židovské rodiny bydlily mezi křesťanskými sousedy, se Židé museli přestěhovat na vykázané místo. Z let 1726-1727 se zachovalo více než 200 plánů českých a moravských městeček a vesnic s vyznačením židovských obydlí, které dokládají pokročilou přípravu k plnění zákona.*“⁶⁸²

Ze stejného roku pochází také tzv. familiantský zákon, na jehož základě získali povolení k sňatku jen nejstarší synové židovských rodičů. V praxi tedy mladší sourozenci museli zůstat svobodní, nebo se museli z českých zemí odstěhovat (nejčastěji odcházeli do Uher). Zákon, kromě individuálních výjimek, platil až do roku 1848, a to přesto, že v 18. století činil podíl Židů na celkové populaci v Čechách 1,5% a na Moravě 2,2%. Familiantský zákon přitom ovlivnil i rodinu spisovatele Franze Kafky, neboť jeho praděd Josef Kafka, naštěstí familiantské právo měl, a tak mohl přivést na svět Franzova děda Jacoba⁶⁸³.

Antisemitismus hrál rozhodující roli také v případě Anežky Hružové, jejíž tělo bylo roku 1899 nalezeno v lese nedaleko vesnice Polná. Žena, pravděpodobně též oběť znásilnění, přišla o život nedobrovolně. Z vraždy byl obviněn jistý Leopold Hilsner – nezaměstnaný a dlouhodobě problémový obyvatel Polné židovského původu⁶⁸⁴. Podle svědků byl nebezpečný a Anežce vyhrožoval. Když byly objeveny jeho zakrvácené kalhoty, netrvalo dlouho a Hilsner byl odsouzen k trestu smrti, a to nejen za usmrcení Anežky Hružové, nýbrž i za podíl na smrti Marie Klímové, jež byla za nejasných okolností zavražděna téměř na stejném místě o rok dříve.

Proces sledovala česká i zahraniční média. Židovský původ obžalovaného totiž vyvolal vlnu

⁶⁸⁰ Roku 1623 bylo v pražském ghettu 319 domů, roku 1638 místo obývalo 7815 osob a roku 1771 již 8260 osob.

⁶⁸¹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 45. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶⁸² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 47. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶⁸³ Franz Kafka přesto pochází z větve mladšího syna Josefa Kafky Jacoba, jenž se se svou družkou oženil pouze rituálně. Otec Franze Kafky byl potom čtvrtým dítětem daného svazku.

⁶⁸⁴ Byť, jak poukazoval T. G. Masaryk, jeho přístup k náboženství byl laxní.

antisemitismu, jež vstoupila do historie pod označením hilsneriáda.

Protižidovská nálada ovlivnila jak průběh líčení, tak závěrečný verdikt, což samozřejmě nutilo k diskusi jak veřejnost, tak odbornou sféru. O Anežce bylo hovořeno jako o oběti rituální vraždy. Křesťanská panna měla být z náboženských důvodů zbavena veškeré krve, a to v souvislosti s oslavami svátku Pesach. Přestože Hilsner oficiálně nebyl odsouzen za vraždu rituální, ale za čin se sexuálním motivem, velká část veřejnosti jej za rituálního vraha považovala a spolu s ním odsuzovala celou židovskou menšinu: „*Proces dreyfussovský v procesu Polenském našel své psychologické pokračování.*“⁶⁸⁵

Bohužel se mezi antisemity řadili i někteří vyšetřovatelé, proto lze zpětně dohledat celou řadu nesrovnalostí v rámci svědeckých výpovědí a důkazních materiálů. Na nekorektnost v procesu Hilsnera se snažil poukázat Tomáš Garrigue Masaryk. Toho času univerzitní profesor vydal hned několik odborných článků zabývajících se vyšetřováním případu Hružová, v nichž podroboval dostupné důkazy kritické analýze. Došel například k závěru, že rituální vrah by si pro svůj čin zvolil jiné místo a stopy po řezech by zakryl. Masaryk také poukazoval na to, že podle pozice a vlastností nalezeného těla byla Anežka nejspíš zabita jinde, svázána a později přenesena, přičemž se vrah pokusil fingovat liturgický kontext. Povšiml si také neutěšeného rodinného zázemí dívky, kde byly hádky na denním pořádku, jejíž otec byl zabit v lese a jejíž bratr byl krátce po činu spatřen s poškrábanýma rukama.

Leopold Hilsner byl bezpochyby nepřizpůsobivý: „*Existence a nerušené darmošlapectví takových individuí velmi zřetelně ukazuje na naše nezdravé sociální a mravní poměry. Také počínání při procesu a po něm nemůže obžalovanému získat sympatii. Je prosté chytráctví antisemitského tisku, když mi připisuje zájem nebo dokonce symphatie pro Hilsnera, těžší tak ve své nepoctivosti ze všeobecné a oprávněné antipathie proti obžalovanému.*“⁶⁸⁶ shrnuje Tomáš Garrigue Masaryk. Na druhou stranu, důkazy proti Hilsnerovi nejsou jednoznačné, z vraždy „prosté“ nelze dělat „rituální“ a nadto, i kdyby Hilsner skutečně vrahem byl, nelze z aktu jednotlivce vyvozovat následky pro celou skupinu obyvatel.

Postupně byl Hilsnerův trest mírněn, zprvu Františkem Josefem I. na doživotí, po 18 letech v cele byl pak Karlem I. amnestován, stal se dokonce hlavním protagonistou v autobiograficky laděném filmu.

1.4.9 JOSEFÍNSKÉ REFORMY

Ano. Jako první získali plné zrovnoprávnění Židé francouzští roku 1791. Avšak nutno dodat, že již deset let před tím, roku 1781, vznikl dokument zásadně ovlivňující práva Židů žijících v Čechách. Konkrétně se jedná o tzv. toleranční patent „z dílny“ osvícenského panovníka Josefa II. Jak ovšem uvádí doktorka Oliberiusová: „*Úmyslem Josefa II. po vydání Tolerančního patentu rozhodně nebylo židy jakkoliv zvýhodňovat, zvyšovat jejich počet, nebo změnit demografické restriktce vůči nim. Josef II. se pouze rozhodl, že učiní tyto své poddané státu více užitečnými. Toleranční patent požadoval Nutzbarmachung / použitelnost židů pro stát, chtěl, aby byli začlenění do jednotného politického a ekonomického systému.*“⁶⁸⁷

⁶⁸⁵ Digitální knihovna. *Digitální knihovna* [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:c976ddd0-ed2b-11dd-843e-000d606f5dc6?page=uuid:0ffb7360-3f8f-11e7-ad33-5ef3fc9ae867>.

⁶⁸⁶ Digitální knihovna. *Digitální knihovna* [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:c976ddd0-ed2b-11dd-843e-000d606f5dc6?page=uuid:0ffb7360-3f8f-11e7-ad33-5ef3fc9ae867>.

⁶⁸⁷ OLIEBERIUSOVÁ, Nina. Židovský náboženský život v Čechách (se zvláštním zřetelem k Praze) v období

Ve snaze zapojit dosud striktně vyloučenou komunitu⁶⁸⁸ do industrializace a celkové modernizace země, povolil Josef II. Židům zakládání manufaktur a továren, udělil jim právo obchodovat a podnikat⁶⁸⁹, hospodařit a vyhánět dobytek na obecní pastviny⁶⁹⁰.

Jelikož bylo zapotřebí porušit mnohaletou židovskou separaci, obsahoval *toleranční patent* také jazyková a školská opatření. Mimo jiné zavrhoval hebrejštinu⁶⁹¹ a naopak přikazoval Židům užívat zemský jazyk (němčinu), a to jak při jednání s úřady, tak v obchodních knihách, smlouvách, závětech, účtech, vysvědčeních, rovněž se znalostí němčiny museli prokazovat snoubenci⁶⁹². Roku 1787 vyšel zákon přikazující Židům mít německá jména – křestní i příjmení. Je však více než pravděpodobné, že jazyková politika Josefa II. byla čistě praktická: „*Pokud jde o toto masivní prosazování němčiny, můžeme konstatovat, že Josef II. byl ovlivněn praktickými úvahami spojenými se sjednocením své administrativy spíše než německým nacionalismem (tehdy téměř ještě neexistujícím). Císař si přál zavést němčinu jako úřední jazyk prakticky ve všech zemích, kde vládl, přál si učinit ji jednotícím poutem státní moci.*“⁶⁹³

Na základě *tolerančního patentu* došlo také k reformě židovského školství, neboť Židé byli nově povinni zakládat státem kontrolované, tzv. normální, židovské školy (Jüdische Normalschulen, (viz str. 166). Josef II. také zrušil příkaz nošení speciálního označení (žlutá kolečka a rukávy) a udělil Židům povolení opouštět domovy během nedělních a svátečních dopolední. Kromě teologické fakulty mohli Židé nově studovat na všech typech škol, univerzity nevyjímaje.

Roku 1785 byla navíc zrušena autonomie židovských obcí – Židé byli podrobeni státní jurisdikci: „*Dokud existovala rabínská autonomie, zabývala se v pražské obci řešením právních případů dvojí rabínská instance; horní a dolní soud – bejt din raba a bejt din zuta. Druhý z nich měl své úřední hodiny denně mezi bohoslužbami mincha a ma'ariv a zabýval se toliko podružnostmi, proto byl také všeobecně nazýván ‚Gröschel-bejt-din‘, grošákový soud. Důležitější případy spadaly pod horní soud, který pravděpodobně fungoval také jako apelační soud, pokud se strany nespokojily s rozsudkem nižších soudců; proto se jeho členové v jazyce ghetta nazývali ‚Appelanten‘, tj. apelanti. Ve styku s úřady se toto označení běžně neužívalo – prvním se říkalo ‚Oberjuristen‘, druhým ‚Unterjuristen‘. Se zrušením rabínské autonomie zmizel i okruh ‚unterjuristů‘, v úřadě zůstali jen ‚oberjuristé‘ a provozovali i nadále svou vlastní původní praxi – řízení náboženských záležitostí.*“⁶⁹⁴ Od roku 1788 byli Židé povoláváni do armády.

Všechny josefínské reformy byly roku 1796 shrnuty v tzv. *Židovském systemálním patentu*. Výše zmíněné dokumenty pak tvořily jádro pro židovské zákonodárství v zemi až do roku

od roku 1867 do Mnichovské dohody, [online]. Dostupné

z: http://file:///D:/Downloads/IPTX_0_0_11280_LDOC16_2684_0_36853%20.pdf. Srovnejme snahy Josefa II. s názory, jež propagoval comte de Clermont-Tonnerre (viz výše).

⁶⁸⁸ Obyvatelé ghetta většinou komunikovali s okolním světem prostřednictvím volených zástupců (dvorní Židé/hoffjuden) – viz str. 129.

⁶⁸⁹ Týkalo se veškeré komerce a všech řemesel. Vyučený řemeselník – živnostník – mohl být osvobozen od familiantského zákona. Jelikož české cechy židovské členy nepřijímaly, vznikaly buď oddělené cechy židovské, nebo se i vyučení Židé živilí jinak.

⁶⁹⁰ Majitelem půdy se mohl stát pouze konvertita.

⁶⁹¹ Měla být odstraněna ze všech veřejnoprávních úkonů a měl být rovněž omezen tisk hebrejských tiskovin.

⁶⁹² Roku 1786 vyšlo ustanovení povolující sňatek pouze Židům, již získali vzdělání na tzv. normální židovské škole (viz níže v textu).

⁶⁹³ OLIEBERIUSOVÁ, Nina. Židovský náboženský život v Čechách (se zvláštním zřetelem k Praze) v období od roku 1867 do Mnichovské dohody, [online]. Dostupné z: http://file:///D:/Downloads/IPTX_0_0_11280_LDOC16_2684_0_36853%20.pdf

⁶⁹⁴ OLIEBERIUSOVÁ, Nina. Židovský náboženský život v Čechách (se zvláštním zřetelem k Praze) v období od roku 1867 do Mnichovské dohody, [online]. Dostupné z: http://file:///D:/Downloads/IPTX_0_0_11280_LDOC16_2684_0_36853%20.pdf, pův. 4 KLEMPERER, G. Pražský rabinát, s. 155.

1848 respektive do roku 1867 (viz níže). Avšak brány ghatt zůstaly zavřené, i nadále platil familiantský zákon, Židé nesměli vlastnit půdu, nesměli obchodovat s obilím a jejich emancipaci byly kladeny různé překážky. Ne nadarmo se jednalo pouze o tolerační patent, myšleno že Židé byli snášeni (tollerierte), a to jen pokud plnili stanovené podmínky.

1.4.10 ŽIDOVSKÁ EMANCIPACE

Nadešel rok 1848 a s ním spojená síť revolucí. Počátky lze vystopovat v severní Itálii, kde se již v lednu kýženého roku projeví snahy o osamostatnění spojené s útoky proti rakouské armádě. O pouhý měsíc později dosáhl rozlícený francouzský lid vyhlášení republiky⁶⁹⁵.

Ani situace ve Vídni nebyla jednoduchá. Rakouské císařství jakožto souhrn zemí dědičných v rámci habsbursko-lotrinského rodu v sobě mezi lety 1804 až 1867 zahrnovalo kromě bezpočtu knížectví, hrabství, biskupství a vévodství zejména území náležející původně ke Svaté říši římské, a tedy Německé, České, Italské a Burgundské království a od konce čtyřicátých let také království Uherské. Kníže Metternich, ve snaze vzdorovat revolučnímu vývoji, vládl pevnou rukou. Stále byla udržována robota a poddanství, svoboda tisku a shromažďování byla silně omezena. Lid strádal, neboť v důsledku zemědělské krize došlo k navýšení cen potravin a kvůli zavádění nových strojů byli propuštěni dělníci, za což se často mstili rabováním továren. V březnu roku 1848 se proto sešli Pražané ve Svatováclavských lázních k všeobecné poradě⁶⁹⁶, jejímž výsledkem se stala petice, jež měla být předána do Vídně.

Mezi požadavky Pražanů patřila mimo jiné i svobodná volba vyznání: „*Aby byl utužen svazek mezi zeměmi k České koruně náležejícími, Čechy, Moravou a Slezskem, a ty aby byly zastoupeny na sněmu. Aby byla úplná rovnoprávnost české národnosti s německou. Aby bylo uspořádáno soudnictví. Úřady aby byly obsazovány domácími lidmi. Aby byla prosazena svoboda tisku. Aby se zrušila potravní daň. A aby byla svoboda všech náboženských vyznání...*”⁶⁹⁷

Následně započala revoluce. Císař Ferdinand V. Dobrotivý slíbil všem národní ústavu, souhlasil s tvorbou městských gard a ustanovil svobodou tisku. Byť českou petici zprvu odmítal, v dubnu 1848 povolil svolání zemského sněmu a zrovnoprávnil Čechy s Němci. V témže měsíci vedl v synagoze v Dušní ulici rabín Saul Isaac Kämpf mši, na niž se sešli židovští studenti se zástupci pražských vlasteneckých spolků, aby bok po boku uctili památku padlých. Zároveň tak ukázali, že ve jménu společné vlasti a svobody, dokáží Židé a Češi, nehledě na odlišnou víru či původ, spolupracovat: „*Nuže, podejme si obapolně bratrské ruce, vždyť jsme občané jednoho města, dítky jedné země!*”⁶⁹⁸

Do Frankfurtu byl následně svolán sněm Němců, kteří toužili po založení vlastního státu, v němž by měly své místo i České země (myšleno – postupně by obě území splynuly v jeden celek). František Palacký, jakkoliv německé touhy chápal, ideu pangermanismu jasně odmítl, neboť podobná asimilace by de facto znamenala zánik svébytné české kultury. Naopak v červnu se konal sjezd Slovanský – paralela frankfurtského – žádající svobody slovanských národů v rámci Habsburské monarchie. Tou dobou však generál Radecký poráží italské rebely

⁶⁹⁵ Král Ludvík Filip zakázal proreformní shromáždění svolané na 22. únor, avšak zástupy se beztak sešly. Ilegální republikánské kluby vyzvaly lid k povstání, k němuž se přidaly i jednotky Národní gardy. 22. únor ve městě vyrostly barikády, načež král město opustil a byla vyhlášena republika.

⁶⁹⁶ Spisovatel Karel Sabina chválil český lid, že poprvé od bitvy na Bílé hoře se zajímá o politiku.

⁶⁹⁷ Revoluční rok 1848 — ČT24 — Česká televize. ČT24 — *Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR — Česká televize* [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1144928-revolucni-rok-1848> - citace z petice formulované Františkem Braunerem 11. března 1848 - rozhovor na dané téma vedeném publicistou V. Kučerou s historiky M. Hlavačkou, J. Rakem a Z. Munzarem.

⁶⁹⁸ FEDER, Richard, ILTIS, Rudolf, František GOTTLIEB a Josef BOR, ed. *Život a odkaz*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976, s. 55–56 a IGGERS, W. IGGERS, Wilma. *The Jews of Bohemia and Moravia: a historical reader*. Detroit: Wayne State University Press, c1992, s. 145. ISBN 081432228X.

a generál Windischgrätz potlačuje pražské povstání⁶⁹⁹. Naděje českého lidu se tak upnuly k Vídni, k říšskému sněmu.

V prosinci 1848 však nastoupil na habsburský trůn František Josef I., jenž učinil krok zpět. Utužil absolutismus a vydal oktrojovanou (vynucená) ústavu. Zatímco čeští, potažmo slovanští, politici tak vnímali závěr roku vesměs negativně, pro židovské obyvatele Habsburské monarchie nehledě na náhlý obrat symbolizoval rok 1848 historický milník. Získali svobodu pohybu a usídlování – padla ghetta a byl zrušen numerus clausus. Přestal platit familiantský zákon, což znamenalo svobodu sňatků. Židé byli rovněž osvobozeni od toleranční daně, jak potvrzují i slova historika Tomáše Pěkného: „*Celkově však léta 1848 – 49 přinesla zásadní změnu právního postavení židovských obyvatel: získali svobodu pohybu a usídlení, otevřel se jim přístup do veřejných úřadů (mohli se stát např. učiteli ve státních školách), byl zrušen familiantský zákon, numerus clausus pro venkovské Židy, padla instituce inkolátu⁷⁰⁰, byla zrušena ghetta a tzv. toleranční daň. Zákony odstraňovaly poslední zbytky feudální židovské jurisdikce; porážka revoluce, návrat absolutistické vládě a suspenze některých občanských práv v 50. letech se proto netkly jejich podstaty, podobně jako nedošlo kupř. k návratu robotní povinnosti.*“⁷⁰¹

Po porážce Rakouského císařství v prusko-rakouské válce (1866) a následném Rakousko-uherském vyrovnání roku 1867 vydal císař František Josef řadu ústavních zákonů včetně tzv. prosincové ústavy, v nichž se Židé dočkali úplného zrovnoprávnění. Kromě stávajících privilegií jim bylo mimo jiné přiznáno státní občanství a s ním spojená rovnost před zákonem, byla jim zaručena osobní, náboženská i společenská svoboda, volební právo, právo spolčovací a shromažďovací, svoboda ve vědecké sféře, svoboda projevu, studia a volby povolání či volnost pohybu pro osoby i majetek: „*Požívání občanských a politických práv je nezávislé na náboženském vyznání... Všem státním občanům, kteří žijí v obci a tamtéž platí daně ze svého věcného majetku, živnosti a důchodu, přísluší aktivní i pasivní volební právo do obecního zastupitelství za stejných podmínek jako příslušníkům obce.*“⁷⁰² Přihlédneme-li k faktu, že již roku 1861 získali Židé povolení vlastnit i najímat půdu, lze souhlasit s T. Pěkným: „*Měli tak – poprvé ve svých moderních dějinách – stejná práva jako ostatní obyvatelé země.*“⁷⁰³

Již od roku 1848 se tak čeští Židé začali ve větší míře stěhovat do pohraničí a do velkých měst za příležitosti, jež poskytoval rozvíjející se průmysl. Mnozí se také začali uplatňovat ve sféře vědecké a umělecké. Doslova rozkvetla tvorba literární textů se židovskou tematikou, nově i jinou, než náboženskou a rovněž i v jiných jazycích než v hebrejštině.

Je třeba podotknout, že hovoříme o době, kdy docházelo ke změnám v chápání národní příslušnosti. Zatímco v předešlém období bylo podporováno tzv. zemské vlastenectví, národní obrození s sebou přineslo ideu patriotismu kulturně jazykového. Je nesporným faktem, že v českých zemích se narodily a působily osobnosti světového měřítka, jejichž rodinné zázemí a rodný jazyk však nenaplňovaly podmínky moderního pojetí národního členství, a tak dodnes nejsou v českých zemích za Čechy považováni, často o jejich českém původu česká veřejnost ani netuší a s prací mnohých z nich (jakkoliv význačnou) není dokonce obeznámena vůbec či jen velmi málo. To přesto, že ve světě jsou tyto osoby dobře známy, s českými zeměmi spojovány a často také za Čechy považovány. To ostatně dokazuje i zajímavá studie českého webového serveru seznam.cz: „*Redakce Seznamu sestavila unikátní žebříček stovky osobností*

⁶⁹⁹ Protesty počaly dne 12. června po svatodušní mši. Revoltující dav sice postavil barikády, ovšem bez kvalitního velení byli Pražané poraženi.

⁷⁰⁰ Institut inkolátu či indigenát – příslušnost mezi plnoprávné domácí šlechtické rody. Byl získán narozením či výslovným udělením. V českých zemích fungoval od 14. století. Majitele opravňoval k nabytí statků a nemovitostí a k účasti na zemském sněmu i k získání postu v zemském úřadě.

⁷⁰¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. Judaica, s. 98-9. ISBN 80-900-8954-2.

⁷⁰² PrF:MP201Zk České a československé právní dějiny novověku. *Informační systém* [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/19-stoleti/Prosincova_ustava_1867.pdf.

⁷⁰³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. Judaica, s. 99. ISBN 80-900-8954-2

*narozených na území dnešní ČR. Seřadila je podle toho, v kolika jazykových verzích Wikipedie je o nich článek. Na soupisce jsou vedle Čechů hojně zastoupeni i čeští Němci a Židé... Výsledné pořadí tak odráží spíše pohled světa na nás samotné než ryze české vnímání českých velikánů.*⁷⁰⁴

Jak z průzkumu vyplynulo, minimálně třetina „nejpopisovanějších“ osobností definici kulturně jazykového vlastenectví nesplňuje, navíc mezi stem nejznámějších českých rodáků figuruje téměř jedna pětina vědců, politiků a umělců židovského původu.

Hned první místo zaujal psycholog Sigmund Freud, dále jsou překládány články o hudebníku Gustavu Mahlerovi, filosofu Edmundu Husslerovi, biochemičce Gerte Therese Coriové⁷⁰⁵, šachistovi Wilhelmu Steinitzovi⁷⁰⁶ či o filosofu Hansi Kelsenovi. Ani literárně činné osobnosti nejsou přehlíženy. Hned na druhé příčce se ocitl Franz Kafka, o němž lze dohledat informace ve 155 světových jazycích. Zhruba v polovině žebříčku našel své místo Kafkův přítel Max Brod (47 jazyků) a v druhé části další ze skupiny pražských německy píšících autorů Franz Werfel (39 jazyků). Hned v 36 jazycích se lze dočíst také o básníku a novináři Karlu Krausovi a podobné číslo platí i pro Sira Toma Stoparda⁷⁰⁷. Se židovskou tematikou svým způsobem také souvisejí osudy dalších osobností z tabulky, ať už válečného hrdiny Oscara Schindlera, režiséra Miloše Formana⁷⁰⁸ či dalšího autora, jenž část své kariéry působil po boku pražských německých autorů, Rainera Maria Rilkeho.

Podle výsledků hlasování Centra pro výzkum veřejného mínění, které se na podzim roku 2019 prostřednictvím dotazování Čechů snažilo detekovat největší osobnosti české historie, se však z výše zmíněných osobností v první stovce umístili pouze Miloš Forman na 30. místě, F. Kafka na 55. příčce a S. Freud, který však zaujal až 98. místo. Jistě není nutné (ani možné) výše zmíněné osobnosti považovat za největší či nejvýznamnější Čechy, avšak s přihlédnutím k tomu, jak jsou vnímány ve světě, by jistě stálo za to, o nich mít alespoň základní přehled.

1.4.11 REFORMISTÉ, ASIMILANTI A SIONISTÉ

Francouzská revoluce rozpoutala sérii obrozeneckých a emancipačních snah napříč Evropou, což samozřejmě neminulo ani její židovské obyvatelstvo. Postupně byli Židé politicky zrovnoprávněni a formálně tak došlo k odstranění segregace, což bylo symbolizováno zejména odstraněním ghett a začleňováním židovských občanů mezi křesťanskou většinu, a to jak v rámci studií, trhu práce, tak i v umělecké činnosti či skrze prosazování nových politických práv.

Ruku v ruce s emancipací a integrací přicházely zásadní změny ovlivňující dosavadní fungování židovských obcí, které mnozí přijímali jen velmi pomalu, zatímco druzí jimi žili a pokoušeli se prosazovat transformace i nad rámec stávajících možností. Společenská exkluzivita a tradiční kultura Židů byly otřeseny, neboť postupně byla odstraněna autonomie židovských obcí, padly brány ghett a Židé, dosud uzavřený a veskrze v rámci svých pravomocí oklešťovaný národ, získal možnost se plně uplatnit. A nejen to, po dlouhé době bylo na židovské občany nahlíženo jako na potenciální jednotlivce a nikoliv skrze masku trpěné menšiny.

⁷⁰⁴ 100 nejznámějších rodáků z Česka. Žebříček vedou Freud, Kafka a Dvořák - Seznam Zprávy. *Seznam Zprávy* [online]. Copyright © 1996 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/100-nejznamejsich-rodaku-z-ceska-zebricek-vedou-freud-kafka-a-dvorak-84327>

⁷⁰⁵ Nositelka Nobelovy ceny v oboru fyziologie nebo lékařství pro rok 1947 (první žena, která zmíněný titul získala).

⁷⁰⁶ První mistr světa v šachu.

⁷⁰⁷ Britský scénárista a dramatik, jenž se podílel např. na tvorbách filmů *Zamilovaný Shakespere*, *Enigma*, *Anna Karenina* či *Tulipánová horečka*.

⁷⁰⁸ Jeho skutečný otec byl český architekt židovského původu Otto Kohn. Rodiče zemřeli v koncentračním táboře.

Mnozí Židé nové alternativy vítali, ba co více, byli ochotni se pro plnohodnotné zapojení do moderní evropské společnosti vzdát své víry i zvyků a asimilovat s národem, jenž mu nové možnosti seberealizace nabídl. Podobné splynutí často znamenalo konverzi ke křesťanství, naprosté odklonění od židovských tradic, bývalo doprovázeno i přijetím nového jména. Mezi spisovatele – asimilanty – patřili mimo jiné Pavel Eisner, Otokar Fischer, Karel Fleischmann, Norbert Frýd, František Gellner, Egon Hostovský, František Robert Kraus, Johanness Urzidil, Karel Kraus, Karel Poláček, Ivan Olbracht a další.

Jiní nechtěli od svého dosavadního stylu života odstoupit zcela, avšak konstatovali, že přežití židovské kultury v nově nastavených podmínkách stejně jako moderní doba sama si žádají církevní i kulturní reformu. Za tímto účelem se utvořila židovská forma osvícenství aneb *haskala* (rozum). Její zastánci (*maskilim*) reagovali na liberalizující poměry v Evropě zaváděním různých změn (synagogální hudba, kázání v národních jazycích atd.), avšak činili tak v touze zachovat ty hodnoty judaismu, které považovali za stěžejní a trvalé. Uznávali vzdělanost (i světské obory), oceňovali biblickou hebrejštinu, zároveň však prosazovali němčinu na úkor jidiš. V českých zemích se jednalo o ideu rozšířenou a poměrně oblíbenou už proto, že reformace byla prosazována na běžných školách⁷⁰⁹. K reformistům se řadili František Gottlieb, Oskar Baum, Otto Pick, Leo Perutz, Alfred Fuchs či Filip Bondy. Jedním z nejvýznačnějších stoupenců *haskaly* v celosvětovém měřítku byl pak německý filosof Moses Mendelssohn.

Právě spisovatelé z řad asimilovaných a reformních Židů se často snažili vložit do svého díla židovskou tematiku v různých jejích obměnách a přiblížit tak život do té doby poměrně tajemného lidu čtenářům. Význačnou pozici mezi těmito autory zastával mimo jiné Vojtěch Rakous (viz str. 244), jenž se aktivně zapojoval do činnosti libeňské židovské obce, zároveň však plně cítil s českými národními snahami. Mládí prožil na české vesnici, stal se obuvníkem, avšak zároveň také psal a byl politicky činný – toužil po asimilaci pročesky smýšlejících Židů. Jeho nesporný literární talent rozpoznal už v raném stádiu žurnalista Jan Herben. Právě Vojtěch Rakous ve svých půvabných črtách – *Vojkovičtí a přespólní, Modche a Rézi* - zasazených do českých vesniček přiblížil českému čtenáři povahu jejich židovských spoluobčanů, a to nevyhýbaje se typickému židovského humoru a lehké nadsázce.

Nových poměrů v západní a střední Evropě se obávali ortodoxní Židé, pro něž asimilace, ba ani reformace nepřipadaly v úvahu, neboť přímo ohrožovali tradiční judaismus a židovský způsob života. Ve východní Evropě (zejména v Rusku), kde k zrovnoprávnění židovských obyvatel vůbec nedošlo a kde naopak stoupalo množství pogromů, pak splynutí s většinou ani *haskala* nebyly možné. Tito Židé se proto s nadějí obraceli k myšlenkám sionismu. Jeho přívrženci se rovněž obávali antisemitismu, jehož projevy již nebyly povahy náboženské, ale čím dál více té hospodářské, politické, národnostní a rasové. Sionisté zformovali národní hnutí, jehož cílem byl zisk území a zbudování vlastního státu. Již od 80. let 19. století se přitom mnozí sionisté (převážně z východní Evropy) stěhovali do Palestiny. K zastáncům sionismu z řad autorů působících v českých zemích lze řadit Maxe Broda, Viktora Fischla a částečně také Alfreda Fuchse.

Někteří ortodoxní Židé, již neuznávali sionismus, neboť jeho zastánci se pokoušeli o cosi, čeho má být dle tradice hoden jen Mesiáš, se v rozebírané době ve snaze uchránit svou identitu uchýlili ke skupině chasidských Židů. Ti žili na východě dnešní Ukrajiny, odtrženi již

⁷⁰⁹ 1783 – Hlavní a triviální židovská škola – vyučovali na ní liberální pedagogové Petr Beer (autor *Biblické dějepavy pro učitele*) a Herz Homberg (zabýval se náboženstvím a etikou).

dlouho od reality a představovali jakousi netknutou enklávu tradičního židovství. Chasidům se ve svých textech věnovali Jiří Mordechaj Langer či Ivan Olbracht.

Samozřejmě, některé národy se v 19. století teprve samy utvářely (Německo, Itálie), jiné byly součástí větších státních celků. Mezi nimi i české země, nejprve Rakouského císařství a později Rakouska-Uherska. Naskýtala se proto otázka, komu přesně mají být Židé, a mezi nimi i ti čeští, vděční za svá nově nabytá práva a k jakému národu vrhnout své naděje. Mnozí přívrženci asimilace tak poměrně logicky volili Vídeň a věrnost Habsburské linii. Jednak právě habsburští vladaři stáli za jejich faktickým zrovnoprávněním, jednak to byli stále pravomocní vládcí monarchie. I historické hledisko lákalo k věrnosti koruně, neboť Židé po celá staletí byli doslova královským majetkem, což je pouto, které nelze přetrhnout bez rozpaků. V takovém případě si však znepráčetili nacionalisty, již jim vyčítali, že se spolčují se šlechtou a podporují uzurpátora.

V rámci říše existovaly snahy obrozenecké a později snahy o osamostatnění či přinejmenším o získání větších pravomocí v rámci celku. Nejvíce se projevovaly snahy německé, uherské, ale i ty české. Někteří Židé se tak ztotožnili s myšlenkami těchto „rebelů“. Většina přitom volila německy hovořící národy, a to z praktických důvodů. Němci měli mnohem větší šance ve svém boji uspět už pro svou bohatou historii a kulturní stopu. Nelze opomenout i to, že židovský regál byl nucen přijmout německá jména, musel vládnout němčinou a převážně se jednalo i o jazyk jeho studií. Němčina byla jazykem světovým, který umožňoval bez problému obchodovat, stěhovat se a seznamovat se s nejmodernějšími vědeckými poznatky či literárními památkami. Idea pangermanismu, jež v tamních politických kruzích převažovala, však nedávala Židům do budoucna přílišné naděje, neboť nebyli germánským národem a nesplňovali tak podmínku pro solidární jednání v rámci plánovaného všenněmeckého společenství.

Našli se proto i tací, kteří se shodovali s českou politikou a ať jako asimilanti, reformisté nebo konzervativci, snažili se podporovat českožidovskou vzájemnost - ekonomicky, literárně či sociální intervencí.

1.4.12 ŽIDOVSKÉ SPOLKY A ČASOPISY

Každá politická či ideově vyhraněná frakce Židů postupem času začala uplatňovat nově nabyté právo spolčovací, byly rovněž zakládány názorově vyhraněné noviny a časopisy a někteří Židé vstoupili do politiky.

Již ve 40. letech 19. století vznikla tzv. Mladá Čechie, a tedy kroužek Židů zajímavých se o českou historii a kulturu. Její členy tvořili příslušníci emancipačního hnutí, mezi nimi např. Moritz Hartman či Sigfried Kapper, autor básnické sbírky *České listy* (1846) - prvního literárního textu židovského autora psaného v českém jazyce (viz str. 198).

Na sklonku 19. století vznikly v českých městech, především v Praze a v Brně, německé spolky a časopisy, do nichž přispívali židovští autoři. Mezi nimi například nacionalistický studentský spolek Makkabea, založený roku 1892 v Praze, později přejmenovaný na Spolek pro židovské vysoké školství v Praze (Verein der jüdischen Hochschüler i Prag) a ještě poději (1899) se objevující s dodatkem Bar Kochba. Mezi členy spolku patřili mimo jiné Martin Buber či Hugo Bergman, již se oba později prosadili ve filosofii i v politice. Důležitou roli hrálo rovněž Židovské akademické sdružení Veritas (Jüdische Akademische Verbindung Veritas) ustanovené v Brně roku 1894 či Židovské akademické sdružení Barissia (Jüdische

Akademische Verbindung Barissia) založené v Praze v roce 1903. Bar Kochba a Barissia se přitom staly pilíři sionistického hnutí.

Roku 1876 byl v Praze založen Spolek českých akademiků židů⁷¹⁰, první instituce českožidovského⁷¹¹ hnutí v českých zemích. U jeho zrodu stáli česky hovořící židovští studenti Karlo-Ferdinandovy univerzity. Jednalo se o pilíř českožidovské vzájemnosti jak na poli ústavním, tak na tom literárním⁷¹², o nukleus emancipačních snah českých Židů, jehož členové zastávali myšlenku asimilace s českým národem. Mezi jeho příslušníky patřili mimo jiné právník, mecenáš umění a objevitel Jistebnického kancionálu Leopold Katz (1855 – 1927), pozdější ministr průmyslu a obchodu a majitel Lidových novin Adolf Stránský, jeden ze zakladatelů Židovského muzea August Stein (1854 – 1937), lékař a publicista Moric Baštýř (1835 – 1894), Jakub Arbes, Jaroslav Vrchlický či Alois Jirásek. Členové jednak neschvalovali proněmecký či prorakouský postoj těch českých Židů, kteří tak činili z jazykových, ekonomických či společenských důvodů, jednak poukazovali na latentní antisemitismus mezi českým obyvatelstvem, který by mohl kýžené asimilaci bránit: „*Účelem spolku bylo šířit znalost češtiny mezi Židy v Čechách...Tato zakladatelská generace českožidovského hnutí usilovala o českou jazykovou, kulturní i národní asimilaci, o proražení hradby nezájmu o židovské etnikum ze strany českého národa. Snažila se tak působit jednak na své souvěrce, jednak na českou společnost. Sociálně ji lze zařadit tak jako i pozdější českožidovské generace do středních a nižších středních vrstev.*“⁷¹³

Od roku 1881 byl pod hlavičkou spolku vydáván „reprezentativní literární almanach“⁷¹⁴ *Kalendář česko-židovský*: „*Měl napomáhat překonávání židovského ghetta jazykového, kulturně filosofického, národnostního i literárního, které pociťovali stoupenci českožidovství jako hlavní překážku tvůrčího sebeuplatnění v moderní společnosti. Aktivně se zapojoval do „stavění mostů“ mezi českou a židovskou kulturou.*“⁷¹⁵

U zrodu periodika stál August Stein – tvůrce koncepce a první redaktor. Obsah sestával z pěti základních sekcí, a to kalendářní (včetně administrativní, právní a obchodní části), liturgické (v hebrejštině), zábavní (próza, studie, úvahy), zpravodajské a inzerční. Vydávané texty pocházely z per židovských i nežidovských autorů, avšak vždy se týkaly (česko)židovských tematik: „*Teoretické příspěvky v něm publikované se týkaly problémů antisemitismu, židovské asimilace, náboženských problémů apod. Sympatie s českožidovským hnutím vyjadřovaly např. povídky L. Stroupežnického nebo příspěvky J. Arbesa, ze židovských spisovatelů např. K. Fischera nebo J. Penížka, redaktora, historika, překladatele autora populárních Z mých pamětí. Z překladové literatury byli zastoupeni L. Kompert a P. Smolenskin. Žánrově převažovaly humoresky (O. S. Kostelecký) a příhody postav z okraje společnosti.(J Penížek – Rachmónes nebo L. Kompert – Šlemil) se zvýrazněním tragičnosti a výjimečnosti postav, nebo*

⁷¹⁰ Roku 1919 přejmenováno na Akademický spolek Kapper.

⁷¹¹ Pravopis slova je rozkolísaný. V jednotlivých zdrojích (dobových i současných) lze nalézt verzi českožidovský i česko-židovský. Tato nesourodost se projevuje jak v oficiálních názvech (*Kalendář česko-židovský*, *Českožidovské listy*), tak v osobním pojetí dílčích autorů (českožidovský – Mikuláš, česko-židovský – Zahradníková). V disertaci bude mimo citace a oficiální názvy použita verze „českožidovský“, neboť se z větší části hovoří o českých Židech spíše než o Židech a Češích.

⁷¹² Jednalo se rovněž o publikační základnu hnutí. Z per členů SČAŽ vycházela stěžejní díla českožidovské literatury.

⁷¹³ Nejstarší údobí českožidovského hnutí | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/nejstarsi-udobi-ceskozidovskeho-hnuti--553796

⁷¹⁴ Dle slov Oskara Donatha.

⁷¹⁵ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 407 s. ISBN 80-7220-019-4.

*naopak byla akcentována figurkářská rázovitost a komičnost zobrazovaných postavíček.*⁷¹⁶

V průběhu jeho existence do *Kalendáře česko-židovského* přispěl bezpočet autorů a redigovali jej mnozí významní literáti (A. Stein, K. Fischer, V. Teytz, M. Peschner, E. Lederer, A. Fuchs, V. Markus, J. Münzar, E. Hostovský, H. Bonn), z nichž každý vtiskl periodiku část svého uměleckého vnímání česko-židovství.

August Stein uhnětl „kalendářní“ formu, zamýšlel se také nad dějinami Židů v českých zemích a jejich „postavení a působení v Čechách ve směru národním“. Zajímavý je například jeho článek *Židé v Čechách* uveřejněný v ročníku 1881-1882. O Židech autor hovoří jako o lidu bez specifické národnosti i bez národní jednoty, neboť opustili svou vlast a vzdali se též svého jazyka. Daný neutěšený stav však zůstává platný jen do okamžiku, dokud si Židé sami neosvojí národnost jinou, novou. Proč k tomu přistoupit? „Žije-li...ve středu národa probudilého, o své národnosti uvědomělého, pak nemůže a nemá žid zůstatí bez národnosti,⁷¹⁷“ naznačuje Stein a k obecné poučce dodává konkrétní argumenty podporující myšlenku asimilace: „První podmínkou takového přihlášení se žida k určité národnosti jest úplná rovnoprávnost občanská, neboť nepožívá-li stejných s ostatními práv a povinností, kde nesdílí s nimi stejných osudů právních, stejných osudů veřejného života, tam zůstává žid od ostatních i národně odloučen. Z té rovnoprávnosti občanské vyplývá pak židu povinnost a právo, aby se přihlásil k té národnosti, ku které se znají ostatní jeho spoluobčané, v jichž středu stejných s nimi práv a povinností požívá. Nečiní-li tak, porušuje svou povinnost, pokud však tak činí, zkracuje ho na právu, kdo mu v tom brání.“⁷¹⁸

První podmínku přitom dle Steina český národ splnil, přestože autor uznává, že tak bylo učiněno v rámci celé rakousko-uherské říše bez přítomnosti právních zástupců z českých zemí⁷¹⁹. Jako motiv k upřednostnění české národnosti před národnostmi německy hovořícími proto Stein dodává: „...uváží-li se, že nejeden žid mezi Čechy – pokud ponecháno samosprávě úřady zřizovati a obsazovati – přes to, že se dost malý počet židů k české národnosti přihlásil, zaujímá úřad buď čestný buď placený, kdežto nejeden úřad státní zůstal židu i po dekretované rovnoprávnosti nedostupným...tudíž zejména Čechové – v otázkách náboženských vždy liberálnější než Němci – popřáli praktickému provedení rovnoprávnosti židů neobmezeného průchodu.“⁷²⁰ Už z toho důvodu Stein nechápal, proč se k české národnosti hlásí jen hrstka Židů z Čech pocházející a proč v mnohem větší míře tito Židé nepodporují české obrozenecké snahy, ba co hůř: „...že po většině zůstávají národně indiferentními a k českému národu chladnými a že z části ne nepatrné, dokonce i proti českému národu vystupují přidávajíce se k jeho protivníkům.“⁷²¹

Aby došlo k odstranění podobného jednání, autor volá po úplné asimilaci českých Židů

⁷¹⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 407 s. ISBN 80-7220-019-4.

⁷¹⁷ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

⁷¹⁸ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

⁷¹⁹ Později v textu však doplňuje, že značné svobody (byť z politických důvodů) dostali Židé již za vlády Josefa II. a rovněž za jednotlivých českých panovníků a tudíž, byť fakticky Židy zrovnoprávnil stát, český národ hrál velkou roli v otevření emancipační cesty.

⁷²⁰ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

⁷²¹ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

s českým národem, přičemž nápomocni jejímu uskutečnění mají být všichni „budš i jakéhokoliv vyznání náboženského – komu probuzení a sesílení českého národa není pouze zvuchou planou frází.“ Stein přiznává, že existují skupiny Čechů i Židů, které asimilaci nepodporují. Někteří na vše nahlízejí skrze otázku sociálních celků a nikoliv jednotlivců, další se problematikou nechtějí zabývat, neboť počet Židů v českých zemích je dle nich příliš nízký, než aby vyvolal zájem, další obecně nevěří v myšlenku asimilace. Stein však kontruje a připomíná, že „český lev po dvě století spoutaný hynul v okovech“ a nyní se ocitá v boji o národní pokrok proti silnému odpůrci. Židé rovněž dlouhá léta žili v područí druhých, avšak nyní by měla být uplatněna zásada vděčnosti: „*V dobách dřívějších netěšil se žid u žádného národa evropského valně přízně...pro Žida v Čechách, jenž nemaje jiné alternativy než státi se buď Čechem aneb Němce, má zejména poměry židů mezi Čechy a mezi Němci na paměti chovati. Činí-li tak, pak shledá, že nebylo židu v Čechách nikdy tolik útrap snášeti, jako v německých zemích dříve i nyní.*“⁷²²

Stein píše také o potřebě spravedlnosti pro Čechy, neboť se jedná o národ, který má nepopiratelné právo na existenci a na zemi, s jejíž historií a osudem je sloučen a s nímž Češi spojili své osobní dějiny a osudy. Je třeba, aby český národ v české zemi „byl pánem svým“.

Stein upozorňuje i na praktickou stránku věci, neboť pokud na místo společného zájmu s českým sousedem, Žid nečinně přihlíží, nebo dokonce snová plány s opozicí, nelze žít v pokoji. Mír a klid nastane jen tehdy, když se onen Žid stane upřímným Čechem.

Stein také naráží na postoje některých antisemitů, kteří trvali na tom, že splynutí Židů s Čechy není možné už pro samotnou povahu a názorovou odlišnost židovské menšiny. Stein však argumentuje tím, že náboženské a zejména pak ty politické názory Židů se podstatně změnily, a to už po pádu chrámu, navíc stále transformacemi procházejí, vždy v přímé návaznosti na období, klima, společenské poměry atd. Náboženské vyznání navíc ve smyslu národním není dle Steina relevantní, naopak, jedná se o věc lhostejnou a bezvýznamnou. O jiném původu Židů pak Stein hovoří s nadhledem, například upozorňuje na fakt, že po 18 stoletích v exilu již nelze Židy spojovat s oním původním židovským národem, jímž už nejsou.

Stein rovněž reaguje na ty, kdo o Židech hovoří jako o samostatném národě. Potom by se nejednalo o asimilaci individuálních Židů do českého národa, nýbrž o sblížení dvou individuálních národů. Zároveň se však ptá, jak definovat národ a zda Židé národem jsou. Nabízí se teorie společného původu, avšak Stein tvrdí, že část Francouzů pochází ze starých Italů, jiná zas ze starých Keltů a Germánů, a přece všichni tvoří národ francouzský: „*Jest z toho jasno, že lidé o společném původu přináležejí dnes k národům různým, a že naopak lidé původu různého přináležejí k jednomu a témuž národu.*“⁷²³ Podobně Stein zavrhuje ideu náboženskou, neboť k samotnému českému národu přináleželi katolíci i husité a v dávných časech dokonce pohané. Autor nakonec dochází k závěru, že národ je: „*jednotou osob spojených společným územím a společným jazykem*“⁷²⁴, přiklání se tedy k množině teorie teritoriální a jazykové. A toto kritérium dle něj převážná většina českých Židů splňuje.

Ty, kteří jazykové hledisko zanedbávali, pak Stein nabádá, aby si český jazyk osvojili a spolu

⁷²² STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

⁷²³ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

⁷²⁴ STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 83-4.

s ním se věnovali také studiu „národního vědomí“, a tedy české historie a kultury. Samozřejmě tak budou činit zejména ti Židé usilující o uvědomělou asimilaci. Ti, kteří podleli její bezděčné formě, již nemají studia v takové míře zapotřebí a nucená asimilace je dle Steina „zjev utopistický.“ Článek pokračuje zevrubnou analýzou českožidovské historie (Stein zde vyzdvihuje úlohu S. Kappera), opakovaným nabádáním českých Židů k asimilaci a studiu české kultury a výčtem důvodů, které vedou příznivce českožidovského hnutí k zakládání spolků a periodik.

K. Fischer se zasloužil o rozšíření zábavní rubriky, přičemž se žádostí o příspěvek neváhal oslovit své přátele z řad spisovatelů a kritiků. Jaroslav Vrchlický tak, mimo mnohé překlady i původní texty, vytvořil pro Kalendář česko-židovský rozsáhlý epos líčící druhé židovské protirímské povstání pojmenovaný výmluvně *Bar Kochba* (viz str. 45). Kromě děl domácích autorů byly nově publikovány i překlady z národních literatur evropských či z jidiš. Zatímco překladu ze slovanských jazyků se věnoval František Kvapil, z němčiny do češtiny texty převáděl Jakub Arbes.

Do *Kalendáře česko-židovského* hojně přispíval i výše zmíněný Vojtěch Rakous (od 7. čísla). Ten spolu s dalšími (O. Guth, E. Leda Lederer, M. Lederer, A. Rataj⁷²⁵) stál u zrodu zcela nové literární postavy – vlastenecky uvědomělý Žid, jenž cítí s českým venkovem a přispívá svou měrou k národnímu probuzení. V publicistických článcích a kritických statích autoři reagovali na aktuální otázky židovské emancipace včetně možných překážek, jež jí byly kladeny (antisemitismus, hilsneriáda, sionismus) či psali recenze, výroční medailonky a připomínali opomenutou českožidovskou vzájemnost (synagogální hudba Františka Škroupa).

Počátkem 20. století, kdy se redakce ujal V. Teytz (1907), do periodika přispívali čeští literární bardi, ať už Karel Čapek, Alois Jirásek či Josef Svatopluk Machar. Vedle nich své texty publikoval také František Gellner, Richar Wiener, bratři Max a Edvard Ledererovi, Otokar Guth, Alfred Fuchs, Josef Rosenzweig – Moir (strýc Jiřího Ortena) a další. Šlo tedy vskutku o „kvalitní autorské zázemí, které bylo rozšiřováno a doplňováno o další autory bez rozdílu vyznání a původu.“⁷²⁶ Poválečná generace včele s Vítězslavem Markusem přikládala největší váhu tomu, aby židovským rodinám byla „vštěpována láska k české knize a k české kultuře“⁷²⁷. V této souvislosti rovněž často čtenářům připomínali osobnost Siegfrieda Kappera (viz str. 187), průkopníka českožidovské myšlenky. Mezi novou vlnu přispěvatelů patřili Egon Hostovský, Gabriela Preissová, Hugo Salus, Max Brod či R. M. Rilke: „*Stabilní místo v kalendáři si získaly příspěvky kritické a historické, které usilovaly o hlubší obraz účasti židů (a židovské kultury) na českém uměleckém a především literárním vývoji. Obraz kalendáře utvářely i příspěvky starších spisovatelů, ti vytvářeli generační mosty těm, kteří již své češtví pociťovali natolik dominantně, že se cítili být plně asimilovaní.*“⁷²⁸ Doba přála zejména názorovým střetům se sionisty, jejichž publikační základnu u nás tvořil rovněž kalendář, ovšem s příznačným názvem *kalendář Židovský*.

Ve 30. letech se redakční práce kalendáře, nově vydávaného pod názvem *Ročenka*, ujali zprvu Egon Hostovský, později Hanuš Bonn. Obsah periodika varoval před blížícími se tragickými

⁷²⁵ B. Klinoberger.

⁷²⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 409. ISBN 80-7220-019-4.

⁷²⁷ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 409. ISBN 80-7220-019-4.

⁷²⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 409. ISBN 80-7220-019-4.

událostmi a zároveň je předznamenával. Vznikala díla existenciální, melancholická, silně expresivní, plná symbolů. V Ročence publikovali přední čeští básníci (František Hrubín, František Halas, Josef Hora, Jan Zahradníček) i prozaici (Ivan Olbracht, Pavel Eisner, Vladimír Neff, Karel Poláček, Marie Majerová). Zcela novou tematiku přinesl Jiří Langer, jehož texty věnující se fenoménu chasidismu, dodnes skýtají jedinečný zdroj poznání (viz str. 248).

Čtrnáctideník *Českožidovské listy* vycházel na popud tzv. Národní jednoty českožidovské založené roku 1883: „*Devadesátá léta 19. století byla obdobím největšího rozmachu českožidovského hnutí. Roku 1893 vznikla významná nepolitická organizace, Národní jednota českožidovská, která měla v lednu 1894 téměř 1500 členů. Její činnost měl podpořit čtrnáctideník Českožidovské listy.*“⁷²⁹ Roku 1907 byl ustaven Svaz českých pokrokových židů, mezi jehož členy patřili hlavní ideologové českožidovského hnutí své doby – Bohdan Klineberger, Jindřich Kohn a Viktor Vohryzek, jenž stanul v čele redakce týdeníku *Rozvoj*. Mezi další příslušníky nové již jazykově asimilované generace patřil také Viktor Teyz, Alfred Fuchs, či Otokar Guth: „*Českožidovská otázka již proto pro ni nebyla problémem jazykovým, nýbrž etickým a náboženským. Chtěla se více zabývat soudobými politickými problémy, pociťovala nedostatek hlubšího rozboru židovské sebereflexe a asimilace.*“⁷³⁰

Všichni tito Židé se ve 30. letech výrazně podíleli na antifašistické propagandě. Ať už vydávání textů zakázaných autorů (Hanusš Bonn, Jiří Orten), tak literární činností vlastní.

Za zmínku v této souvislosti jistě stojí článek Egona Hostovského *Úkoly naší mladé generace* uveřejněný v *Rozvoji* roku 1927. Hned na počátku Hostovský prohlašuje, že mladá poválečná generace „jest ideově hnětena proudem silného optimismu“. Přiznává sice, že optimismus je zdravý, ovšem jen do té míry, pokud nebrání kritičnosti.

Zbylé řádky autor věnuje úlohám a cílům, jichž by se mladá generace měla zhostit a neváhá přitom uplatnit svou „kritičnost“: „*Tedy za prvé: Nezdravost se mi jeví v myšlenkové pohodlnosti velké většiny naší generace, jež se domnívá, že programy, stojící u kolébky našeho hnutí, jsou od a až do zet základními, jedinečnými a dogmatickými našimi směrnicemi i dnes, že v rámci našich ideí není nic, s čím bychom se měli vyrovnávat...Každý program jest nesmírně organický a nutno jej měnit paralelně se změnami života.*“⁷³¹

Hostovský proto mimo jiné nesouhlasí s názorem, že by bylo vhodné ukončit polemiky vedené se sionisty, ba naopak, sám se do diskuse zapojuje a popisuje sionisty jako ty: „*kteří neustále hovoří o židovské renesanci, kteří ji také fakticky provádějí, ale nehnou ani prstem, aby obrodili charakterově její nositele.*“⁷³² To je tedy prvním úkolem oslovované generace: „*Bude třeba obrodit nás, abychom pomohli jiným – ne opět a opět sobě. Potom se nám také v plném světle zjeví příčiny dnešního antisemitismu – který bude možno jinak léčit.*“⁷³³

Právě antisemitismus se stává dalším tématem Hostovského, přičemž autor je v tomto ohledu až nebývale kritický vůči vlastním řadám: „*Jak často jsem slyšel říkati i ty nejskálnější židy:*

⁷²⁹ Nejstarší údobí českožidovského hnutí | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/nejstarsi-udobi-ceskozidovskeho-hnuti--553796.

⁷³⁰ Nejstarší údobí českožidovského hnutí | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/nejstarsi-udobi-ceskozidovskeho-hnuti--553796

⁷³¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, 41, 4.

⁷³² HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, 41, 4.

⁷³³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, 41, 4.

„Člověk se nediví, že jsou lidé antisemity.“ Dámy a pánové, tedy jsme u kořene zla. Proč tohle jenom šeptem, proč ne vše mužně a přímo? Či jsme všichni infikováni tou hloupou pýchou, jenž ve všem židovském vidí jen a jen velikost? Ne, jsme si také uvnitř v sobě dobře vědomi svých chyb, stejně jako u svých předností. Ale schází nám odvaha doznati si naše slabosti... Máme býti tak silní, abychom si promluvili o židovském charakterovém úpadku, abychom se snažili jej poznati a potom léčit. Či máme čekat, až naň ukáže někdo cizí?“⁷³⁴

Hostovský doplňuje, že nemá na mysli „uliční“ ani fašistický antisemitismus, jež dokonce nazývá „organizovanou impotencí“, ale právě ten, o němž sami Židé potajmu hovoří jako o oprávněném. Mladá generace vyrůstající v přívětivějších dobách než její předkové by měla mít dostatečné podmínky i snahy takovou nenávist vyvrátit. V závěru autor mladé Židy nabádá, aby samostatně přemýšleli a nebáli se originality: *„Být svůj za každou cenu – i za nebezpečí výsměchu všech odpůrců. Tak si nejlépe připravíme půdu k plodné práci a nebudeme se obávati a skrývati před polemikami s oponenty a nebudeme utíkati před diskusemi, po jejichž nutnosti volám.“⁷³⁵*

V touze vykonávat bohoslužbu v českém jazyce a rovněž do češtiny překládat klasickou hebrejskou literaturu se sdružili členové spolku Or Tomar (Věčné světlo). I zde hrál významnou roli August Stein. Mezi židovské sportovní spolky patřily například Hagibor či Makabi.

První politická českožidovská organizace byla založena roku 1897. Konkrétně se jednalo o Politickou jednotu českožidovskou, k níž se krátce po vzniku hlásilo přes 1100 členů. Největší rozmach v rámci politiky však Židům přinesla až 20. léta: *„Československá republika uznávala židovskou národnost- Židovské spolky a politické organizace se svými tiskovými orgány pracovaly v naprosté svobodě a jejich činnost ukončila až nacistická okupace roku 1939. V ČSR byla založena i Židovská strana, která ve volbách 1929 a 1935 získala dvě poslanecká křesla v Národním shromáždění.“⁷³⁶* Mezi politiky židovského původu se významněji prosadil Adolf Stránský (1855-1931), jenž od sklonku 20. století (1893) vydával *Lidové noviny*. Z poslance Moravského zemského sněmu se postupně vypracoval až na ministra průmyslu. V Čechách se rovněž opakovaně konaly mezinárodní sionistické kongresy (1921, 1923, 1933).

Literární baštou sionistů se stal jednak čtrnáctideník *Židovské zprávy* vydávaný od roku 1918 a dále *Židovský kalendář*, jenž byl vydáván Spolkem židovských akademiků Theodor Herzl od roku 1920.

Ročenka byla členěna do dvou základních částí – kalendářní a textové. Nechyběly články populárně vědecké, ani statě teoretické, v literárním oddíle byla pozornost věnována jak beletrii původní, tak překladu. Jednu z příloh kalendáře tvořily také zpravodajské a fotografické příspěvky z Palestiny doplňované ilustracemi Karla Fleischamanna. Závěrečná pasáž byla vyčleněna inzerci.

Mezi redaktory *Židovského kalendáře* se řadili Emil Waldstein, Zdeněk Landes, František Friedmann, František Gottlieb či Viktor Fischl: *„Jak uvádí v redakční předmluvě k I. ročníku E. Waldstein, představuje kniha „souhrn všeho, co působilo v poslední době na oživení*

⁷³⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, 41, 4.

⁷³⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, 41, 4.

⁷³⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 53. ISBN 978-80-86889-59-7.

národního vědomí židovského v českých krajinách“, aniž však publikované příspěvky měly předznamenávat rozchod s kulturou a literaturou českou: „Nám zůstane milou česká země i její kultura i tehdy, když židovskou prací a židovským duchem povstane nová židovská pospolitost ve vytoužené zemi otců.“⁷³⁷

Značná část příspěvků byla věnována židovské kultuře a umění, ať v kontextu českém či světovém. V tomto směru v kalendáři publikoval například jazykovědec Pavel Eisner (viz str. 273), literární historik Oskar Donath či výše zmíněný spisovatel a grafik Karel Fleischmann (viz str. 284). Původními texty přispívali rovněž František Gottlieb, Otokar Fischer, Richard Wiener, Franz Werfel, Max Brod, Viktor Fischl a další (viz literární sekce): „Při výběru příspěvků redaktoři upřednostňovali texty výrazně židovsky příznakové, čímž se odlišovali od koncepce Kalendáře českožidovského, jehož přispěvateli byli nejednou nežidé a publikované básně a prózy vyjadřovaly problémy přesahující židovskou tematiku a problémový rámec...Z žánrového pohledu převažovaly povídky nebo úryvky z románů čerpajících látku vesměs z židovských ghett, zápasů o židovskou emancipaci či alespoň důstojný život, ze starozákonních témat apod.“⁷³⁸

Podobně jako almanach *Židovský kalendář* fungoval i čtrnáctideník *Židovské zprávy*. Na jejich tvorbě se podíleli titíž autoři, Zdeněk Landes dokonce obě média redigoval.

Roku 1933 vydala redakce *Židovských zpráv* úvodník *Sionisté a český jazyk*, v němž si kladli za cíl osvětlit čtenářům poměr sionistů k jazyku národa, v jehož středu žijí. Hned zkraje článku se hovoří o tom, že sionisté bývají Čechy často spojováni s užíváním němčiny. Redakce uznává, že z historického hlediska je spojování Židů s němčinou pochopitelné: „*Jest to důsledek záměrné germanisace od doby josefínské. Jest známo, že Žid před emancipací dosáhl určitých občanských práv teprve, když se prokázal vysvědčením německé školy,*“⁷³⁹ nadto autoři přiznávají, že Židé v Německu dosáhli na poli kultury i politiky poměrně významných met „*jež zdálo se sousedním Židům záviděníhodným příkladem*“⁷⁴⁰. Přesto je však spojování Židů – sionistů žijících v Čechách s němčinou neadekvátní, neboť nekoresponduje s heslem sionismu: „*Židé mluví jazykem svého prostředí,*“ a tedy, „*Židům v českém kraji jest užívati jazyka českého a spolupůsobiti v kulturním životě svého českého prostředí.*“⁷⁴¹

Na důkaz svého tvrzení autoři podávají výčet časopisů, almanachů a týdeníků, jež pod jejich vedením vycházejí, a to česky, hovoří také o sionistických spolcích založených v českých zemích, přičemž jednacím jazykem jejich členů je rovněž čeština. Posléze se kriticky vyjadřují na adresu Židů žijících v Čechách, avšak hovořících německy, ba co víc, hlásí se k německé národnosti: „*Jsou Židé, kteří se hlásí k německé národnosti. Neuznáváme zásadně izraelity národnosti francouzské, české, polské atd., zásadně neuznáváme pro židy jinou národnost než židovskou. Jestliže tedy israelité, podle našeho názoru, ač německé národnosti býti nemohou, k ní se hlásí, odmítáme za ně brát zodpovědnost., tím spíše, že se tak děje v prostředí českém. Neměli jsme s nimi nikdy nic společného a nemáme. Jestliže my sami Židy německé národnost neuznáváme, nemůžeme žádati od národa českého, aby tak učinil a*

⁷³⁷ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 412. ISBN 80-7220-019-4.

⁷³⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 413. ISBN 80-7220-019-4.

⁷³⁹ Redakce. *Sionisté a český jazyk*. *Židovské listy*, 1933, 16(11).

⁷⁴⁰ Redakce. *Sionisté a český jazyk*. *Židovské listy*, 1933, 16(11).

⁷⁴¹ Redakce. *Sionisté a český jazyk*. *Židovské listy*, 1933, 16(11).

koncedoval jim, aby v prostředí českém udržovali kulturně a politicky němectví.“⁷⁴² Závěrem úvodníku redakce oslovuje všechny Židy z Čech, nejen sionisty, neboť prohlašuje: „...odmítáme proto historicky sice pochopitelné, ale dnes nepřírozené německé židovské kulturní enklávy v českém prostředí.“⁷⁴³

Krátce před událostmi 2. sv. války (30. září 1938) otiskla redakce *Židovských zpráv* následující prohlášení Kruhu československých sionistů v Palestýně zaslané do Prahy, a to pod titulem *Vzkaz z Palestýny*: „*Tel Aviv: Dva roky stojíme zde v krvavém boji o svá životní práva. Není téměř dne, který nestojí oběti na životech palestinských Židů. Na této frontě, den se bije celý národ, stráž, dělnictvo, rolníci, mužové i ženy, docházejí nás pobuřující zprávy z Evropy. Ve chvíli, kdy země, z níž jsme vyšli, se ocitá na okraji nebezpečí, spěcháme Vás ujistit my, palestýnští židé z Československa, že stojíme při Vás, připraveni podporovat Vás ze všech sil v boji za práva republiky a dědictví Masarykova humanismu. Víme, že náš nepřítel ve Svaté zemi jest morálně i hmotně živěn touž propagandou a prostředky, které ohrožují Československo. My v tomto boji vytrváme a obstojíme, neboť vítězství práva a spravedlnosti přes všechna možná protivenství je na konec jisté. Vytrvejte i Vy, a jsme přesvědčeni, že na konec vyjdete i vy z tohoto boje neotřesení a s úspěchem. To Vám vzkazujeme přes moře daleké do Československa, s nímž nás spojuje nejen společný osud, ale i sympatie, které sblížují i největší dálky.*“⁷⁴⁴

Ani sionisté se nevyhnuli vzájemným polemikám s přívrženci českožidovského hnutí. V této souvislosti lze zmínit například článek *Budoucnost izraelských náboženských obcí* autora Oskara Epsteina, v němž stojí: „*Češi-Židé nejsou židovskou konfesíonální, nýbrž prostě protizidovskou organizací, která pod maskou konfesíonálního židovství chce židovství jakékoliv formy přivést k zániku.*“⁷⁴⁵ Je zajímavé, že jakkoliv probíhaly mezi sionisty a přívrženci českožidovského hnutí mnohé názorové rozepře, našla se i témata, v nichž se shodli, například v otázce vhodné jazykové volby (viz výše). Zástupci obou směrů navíc bezesporu čtenářům předkládali umělecky hodnotné texty, jejichž tvorbou značně obohatili nejen domácí, nýbrž i světovou (česko)židovskou kulturu.

Před 1. sv. válkou byl sionisty rovněž vydáván týdeník *Židovské listy*. Mimo to vycházely i časopisy – *Hagibor*, *Jaldut* a *Hamajim*. Vše v českém jazyce. Přílohu *Židovských zpráv* tvořil *List židovské ženy*, praktický rádce vydávaný Orgánem svazu W.I.Z.O. (World International Zionist Organization) pro ČSR. *Židovské ženy* v nich mimo jiné rozebírají domácnost, rodinnou péči, brannou povinnost, práci pro Československý červený kříž, dárcovství krve, dobročinnost, zásobování, ale i otázky politické, technické či finanční.

1.4.13 DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA V ČESKÉM KONTEXTU

V rámci první republiky se mohli Židé všestranně rozvíjet a společensky i kulturně uplatňovat. Československo uznávalo židovskou národnost. Vedle sebe působili sionisté, proněmecky orientovaní Židé i členové českožidovských hnutí. Ve volbách byla opakovaně úspěšná Židovská strana.

⁷⁴² Redakce. *Sionisté a český jazyk*. *Židovské listy*, 1933, 16(11).

⁷⁴³ Redakce. *Sionisté a český jazyk*. *Židovské listy*, 1933, 16(11).

⁷⁴⁴ Redakce. *Vzkaz z Palestýny*. *Židovské zprávy*, 1938, 21(39).

⁷⁴⁵ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 412. ISBN 80-7220-019-4.

Situace se dramaticky změnila na sklonku 30. let s mnichovskou dohodou a později vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Zatímco v době vyhlášení žilo na území Protektorátu 118 310 Židů⁷⁴⁶, roku 1940 jich bylo o 25 192 méně, neboť německé okupační úřady zpočátku podporovaly židovskou emigraci. Vystěhovalectví přitom muselo být řádně zapláceno a zbylý majetek exulantů byl předán do správy německých bank. Naopak v pozdějších letech (1941, 1942) byla židovská emigrace postupně omezována⁷⁴⁷ a v říjnu roku 1941 byla zcela zakázána.

Počátkem roku 1939 přijala protektorátní vláda řadu protižidovských opatření, jimiž zásadně okleštila jejich právní postavení, vyjmula je ze společenského života a připravila o možnost pracovně se uplatnit. Později však bylo řešení židovské otázky protektorátním úřadům odnáto, načež se věci ujal úřad říšského protektora. Von Neurathova kancelář následně vydala zásadní nařízení: židovství v Protektorátu bylo nově chápáno ve znění norimberských zákonů (viz str. 67), dále byl stanoven seznam osob, jež byly postupně zákonně izolovány, došlo rovněž k vyřazení Židů z hospodářského života. Od září roku 1941 všichni čeští Židé starší 6 let museli nosit hvězdu. Situace se ještě vyostřila během úřadu R. Heydricha. Ten nařídil uzavření všech synagog a zvláště trestal kohokoliv, kdo projevoval k Židům sympatie. Židé proto z českých zemí prchali i nelegálně. Bohužel, mnohdy bylo jejich cílem jiné evropské město. Zůstávali tak ve sféře vlivu Říše a často se ocitali v transportech vyjíždějících ze zahraničí⁷⁴⁸.

V této souvislosti je vhodné připomenout tzv. wintonovy vlaky. Britský bankovní makléř Sir Nicholas George Winton (1909-2015) na žádost Britské komise pro uprchlíky z Československa roku 1939 zajistil odvoz 669 dětí⁷⁴⁹ z Čech do Británie. Winton přitom nezajistil poute vlakovou dopravu, aktivně dětem vyhledával také adoptivní rodiny, bez nichž by malým uprchlíkům nebylo uděleno britské vízum, zároveň akci finančně zaštitil.

Mezi prvními deportovanými Židy z českých zemí byli ti z Moravské Ostravy a Frýdku-Místku, kteří v rámci „převrstevní“ židovského obyvatelstva měli v polském Nisku vybudovat jakousi „židovskou rezervaci“. Akce Nisko však byla záhy zrušena. Většina transportovaných neprošla přísnou selekcí⁷⁵⁰ a byla vyhnána na sovětsko-německou hranici. Z necelých 3 tisíc českých Židů se domů vrátilo 657, avšak většina z nich podlehla nacismu v pozdější fázi války.

Ne všichni Židé se však skrývali nebo podlehli šoa: „Židé tvořili za druhé světové války významnou složku čs. zahraniční armády. Bojovali jako pěšáci, lékaři, radisté, tankisté, letci v bombardovacích i stíhacích perutích i jako parašutisté a instruktoři speciálního výcviku.“⁷⁵¹ Dění kolem druhé světové války není třeba dále připomínat. V této práci se v souvislosti se šoa jeví jako podstatné blíže rozebrat terezínskou tvorbu, přičemž v rámci dané kapitoly je shrnuté také historicko-politické pozadí vzniku českého ghetta.

„Z židovského obyvatelstva v předválečném Československo bylo vyhlazeno 272 000 mužů,

⁷⁴⁶ Z toho 103 960 se hlásilo k judaismu a 14 350 k jiné víře či bylo bez náboženství.

⁷⁴⁷ Zemi opustilo celkem 817 osob.

⁷⁴⁸ Přes 600 československých občanů bylo vypraveno v rámci osvětimských transportů z Francie.

⁷⁴⁹ Převážně se přitom jednalo o děti ze židovských rodin, a to jak těch československých, tak těch německých a rakouských, které ještě před vyhocením situace hledaly v českých zemích azyl.

⁷⁵⁰ V Nisku měla nakonec zůstat jen lidská síla nezbytná na zbudování ghetta a jeho provoz. Později byla zrušena i stavba ghetta.

⁷⁵¹ VHU PRAHA. *VHU PRAHA* [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/prubeh-a-podrobnosti-cs-vojenske-pomoci-izraeli-na-konci-40-let/>

žen a dětí. Z toho na území Čech a Moravy připadlo 80 000 obětí, na území Slovenské republiky 70 000, na Maďarskem okupované jižní Slovensko 42 000 a na jím okupovanou Podkarpatskou Rus 80 000 obětí. Celem 153 židovských obcí v Čechách a na Moravě neobnovilo po válce svou činnost. Nebylo těch, kdo by mohli chodit do synagóg, kdo by se postarali o hřbitov.“⁷⁵²

Závěrem je vhodné zmínit válečnou úlohu Ústředního židovského muzea: „Muzeum, jež od roku 1906 zpřístupňovalo široké veřejnosti hodnoty židovské kultury, se za války proměnilo v přízračné skladiště věcí, němých svědků židovské tragédie. Historicky a umělecky významná část zabaveného židovského majetku směřovala do Ústředního židovského muzea a ty, jimž patřil, vlaky zanedlouho odvážely do koncentračních táborů... V... muzeu se tak nashromáždilo na 40 000 kultovních i osobních věcí těch, kteří převážně většinou zahynuli. S jejich výběrem se dnes mohou seznámit návštěvníci obnoveného Židovského muzea v Praze.“⁷⁵³

1.4.14 ČESKÉ ZEMĚ VE VZTAHU K NOVODOBÉMU STÁTU IZRAEL

„Dokud uvnitř v srdci/židovská duše touží/a kupředu na východ/k Sijónu oko hledí,/ještě nezhylnula naše naděje,/naděje dvou tisíc let,/být svobodným národem v naší zemi,/zemi Sijónu a Jeruzaléma.“⁷⁵⁴ Tak zní český překlad izraelské státní hymny Hatikva⁷⁵⁵ (Naděje). Ale proč ji zmiňujeme právě v této kapitole? Důvodem je její melodie. Podobnost tónů Hatikvy a Smetanovy Vltavy je totiž značná a kdysi vedla i k tomu, že když v Britském mandátu Palestina platil zákaz hrát jakoukoliv jinou hymnu nežli tu britskou, palestinský rozhlas schválně do programu zařazoval českou symfonickou báseň: „Kuriózní je, že v izraelských muzikologických materiálech naleznete i odkaz na souvislost s českou písní Kočka leze dírou, a to včetně překladu do hebrejštiny.“⁷⁵⁶

Podrobnosti týkající se vzniku, vývoje a současné situace ve státě Izrael se nacházejí v sekci obecně historické. Máme-li se zaměřit na vztahy českých zemí s Izraelem, případně Palestinou, lze konstatovat toto. Zatímco v prvotní fázi válečných konfliktů na Blízkém východě se čeští mocnáři ocitali na straně Izraelců, záhy začaly spolupracovat se zeměmi arabskými. Odpovědí náhlé změny politického kurzu byla paralelně probíhající studená válka,

⁷⁵² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 82. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁷⁵³ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 64. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁷⁵⁴ *Maskil*, měsíčník židovské liberální společnosti *BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5778/8.pdf>

⁷⁵⁵ Zaměříme-li se na obsah písně, pak lze souhlasit s některými námitkami, s nimiž se text v průběhu věků setkal. Kritici Hatikvy vyčítají mimo jiné to, že Izrael neleží na východ od všech zemí, že text není aktuální, neboť moderní stát již vznikl, že se jedná pouze o hymnu židovskou, zatímco v Izraeli žijí i příslušníci jiných skupin (Arabaové, křesťané), podle jiných se v hymně dostatečně nehovoří o Bohu, dokonce proti textu brojily i feministky, neboť české spojení „židovská duše“ v originálu zní „duše Žida“, a není tak genderově vyvážené. Není tedy překvapení, že oficiálně byla Hatikva státní hymnou Izraele uznána až roku 2014. Zdroj: *Maskil* (viz níže).

⁷⁵⁶ *Maskil*, měsíčník židovské liberální společnosti *BejtSimcha* [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5778/8.pdf>. Číslo je věnováno výročí 70 et nezávislosti Izraele. V článku je mnohé řečeno jak o autorovi textu (Naftalí Herz Imber), tak o vzniku melodie. Všimněme si, že Samuel Cohen začal Hatikvu zpívat jako adaptaci moldavské lidové písně. Během návštěvy Svaté země jsme na to konto byli upozorněni na podobnost lexémů označujících Cohenovu vlast (Moldava) a na německou verzi slova Vltava (Moldau). Cohen tak mohl od počátku užívat melodii českého skladatele, avšak jakmile zmínil název originálu, v rámci komunikačního transferu došlo k nedorozumění - příjemce věc chápal tak, že Cohenův popěvek je (logicky) moldavský. Jde samozřejmě o domněnku, nicméně zajímavou.

příčemž Praha kopírovala kroky Moskvy, zatímco Izrael se postupně přidal k USA.

Roku 1927, jako vůbec první funkcionář svého druhu, navštívil Palestinu československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Ten již za první republiky prosadil, že Československo oficiálně uznávalo židovskou národnost. V českých zemích se rovněž opakovaně konaly kongresy Světové sionistické organizace (1921, 1923 Karlovy Vary, 1933 Praha).

Krátce po druhé světové válce se Československo přiklánělo na stranu Izraele, a to před únorovým převratem i po něm. Prezidenti Beneš i Gottwald, ministři Masaryk i Clementis podporovali židovskou emigraci do Palestiny⁷⁵⁷, poskytovali rodícímu se Izraeli dodávky zbraní i specializovaný vojenský výcvik. Jan Masaryk patřil mezi členy komise OSN, která ve 40. letech rozhodovala o osudu kýženého území. Byla to Československá republika, jež se velmi aktivně zapojila do procesu vzniku novodobého státu Izrael: „*V roce 1947 měla zástupce ve Zvláštním výboru OSN pro Palestinu, jenž doporučil rozdělení britské mandátní Palestiny na židovský a arabský stát,*“⁷⁵⁸ přičemž 29. listopadu 1947 její zástupci souhlasili s Rezolucí OSN č. 181, čímž vznik státu rovněž podpořila: „*Od ledna 1948 měla zastoupení i ve Výboru pro Palestinu, který sledoval rozdělení.*“⁷⁵⁹

Izrael byl vyhlášen 14. května roku 1948, načež o 5 dní později byl uznán československou vládou. Československo figurovalo také mezi prvními zeměmi, které s Izraelem zahájily diplomatické styky (v červenci 1948) a, co je nejdůležitější, jako jediná evropská země nově založený stát podpořilo v boji⁷⁶⁰ za nezávislost: „*První dodávka zbraní tam směřovala již v lednu 1948. Do listopadu 1948 do Izraele došlo 80 letadel. Československo na svém území poskytlo výcvik asi 200 izraelským specialistům, pilotům či parašutistům.*“⁷⁶¹ Československo tak činilo i přes embargo OSN uvalené na dovoz zbraní na Blízký východ. Bez větší nadsázky se dá konstatovat, že nebýt československé podpory, Izrael by svou nezávislost neobhájil, čímž by se zásadně změnila historie. V Izraeli je dodnes tato československá akce velmi kladně hodnocena a připomínána. To nakonec dokládají i slova současného izraelského velvyslance: „*... Češi pomohli naší zemi přežít těžkých prvních dne její existence, když poskytli Izraeli nejen vybavení, ale i výcvik letectvu nově vzniklého státu. Tato podpora byla a je svědectvím, jak silné vztahy obě země sdílely v minulosti a sdílejí i dnes.*“⁷⁶²

Jakkoliv původní myšlenka Jana Masaryka podpořit Izrael byla nestranná, po vítězném únoru muselo být rozhodnutí o dodávkách materiálu Izraelcům, stejně jako vedení diplomatických jednání schválena Sovětským svazem. Ten zpočátku kroky Československa vnímal pozitivně, neboť v podání „záchranné ruky“ židovskému státu spatřoval slibnou budoucnost. Na jaře roku 1949 tak Prahu mohl navštívit izraelský ministr zahraničí Moše Šaret a o rok později došlo mezi Izraelem a ČSR k uzavření vzájemné hospodářské smlouvy, která zároveň představovala vůbec první izraelskou obchodní dohodu se zahraničním státem⁷⁶³.

Izraelská politika se nicméně postupně stáčela západním směrem, načež se v následujících blízkovýchodních konfliktech Československo ocitalo v pozici spojence zemí arabských: „*Po antisemitské vlně v ČSR v letech 1952 až 1953 musel tehdejší izraelský velvyslanec Arje*

⁷⁵⁷ Mezi lety 1945-1950 z českých zemí odešlo na 35 tisíc Židů a prošlo jimi 160 tisíc dalších uprchlíků.

⁷⁵⁸ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>

⁷⁵⁹ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>.

⁷⁶⁰ <http://www.vhu.cz/prubeh-a-podrobnosti-cs-vojenske-pomoci-izraeli-na-konci-40-let/>

⁷⁶¹ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>.

⁷⁶² [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/AboutTheEmbassy/Pages/The-ambassador.aspx>.

⁷⁶³ Vypovězena roku 1951.

*Kubovi koncem roku 1952 Československo opustit, v ČSR pak až do roku 1967 zůstal jen pověřený zástupce. Veškeré kontakty mezi Izraelem a Československem byly přerušeny z popudu československé strany v červnu 1967 po šestidenní válce.*⁷⁶⁴

Hospodářské styky začaly být opětovně navazovány až koncem 80. let, kontakty sociální až po pádu režimu. Až do roku 1989 nepovolovalo Československo vstup Izraelcům do země⁷⁶⁵. Diplomatické vztahy byly obnoveny roku 1990. V únoru 1990 vykonal oficiální návštěvu českých zemí izraelský ministr zahraničí Moše Arens. Výsledkem jednání bylo obnovení vzájemné spolupráce včetně znovuotevření velvyslanectví. V dubnu téhož roku odjel do Izraele československý prezident Václav Havel, a to jako první z vrcholových funkcionářů států střední a východní Evropy. O rok později do Prahy přicestoval prezident Izraele Chaim Herzog: „*Politika komunistického režimu donutila Čechy násilně přerušit diplomatické vztahy s Izraelem, nicméně v okamžiku, kdy byl český národ znovu schopen demokraticky zvolit svůj vlastní osud, byla pouta mezi našimi národy obnovena a diplomatické vztahy znovunavázány. Dnes se tento vztah přetavil v plnohodnotné partnerství, z něhož těží obě strany.*“⁷⁶⁶

Česká republika navázala diplomatické vztah s Izraelem okamžitě, a tedy 1. ledna 1993. Současné oficiální stanovisko ČR ke vztahům s Izraelem zní takto: „*Od znovunavázání diplomatických styků Izraele a Československa v únoru 1990 jsou vzájemné vztahy velmi těsné a ekonomická spolupráce je na vzestupu. Česko patří v EU k nejsilnějším spojencům v Izraeli. Česká diplomacie se staví za klidné řešení blízkovýchodního konfliktu a ČR při svém předsednictví v EU v roce 2009 usilovalo o těsnější vztahy unie s Izraelem.*“⁷⁶⁷

Obě země participují na kulturních, vzdělávacích, vědeckých, ekonomických i sociálních projektech. Mezi ČR a Izraelem bylo uzavřeno velké množství mezinárodních dohod, mimo jiné ta o spolupráci v boji proti trestné činnosti, o spolupráci v oblasti zdravotnictví a lékařské vědy a rovněž dohoda o spolupráci v oblasti vědy, školství a kultury či ta o filmové koprodukcí⁷⁶⁸. V Izraeli je českým studentům umožněno absolvovat celé studium či jeho část, v Tel Avivu funguje České centrum propagující v Izraeli českou kulturu⁷⁶⁹ a samozřejmě je česká ambasáda⁷⁷⁰ spravovaná v této době velvyslancem Martinem Stropnickým⁷⁷¹. V ČR se rovněž nachází Velvyslanectví státu Izrael, v jehož čele v současné době stojí Daniel Meron⁷⁷².

⁷⁶⁴ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>.

⁷⁶⁵ S výjimkou izraelského tenisového družstva roku 1987.

⁷⁶⁶ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/AboutTheEmbassy/Pages/The-ambassador.aspx>.

⁷⁶⁷ [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>

⁷⁶⁸ Mezinárodní smlouvy | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/blizky_vychod/izrael/smlouvy/index.html.

⁷⁶⁹ Úvodní strana - České centrum v Tel Avivu. *Homepage - Czech centre Tel Aviv* [online]. Dostupné z: <http://tel-aviv.czechcentres.cz/cs/>, ČR má síť center propagujících českou kulturu, mnohá centra nabízí také praktické pracovní stáže.

⁷⁷⁰ Mezinárodní smlouvy | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/blizky_vychod/izrael/smlouvy/index.html.

⁷⁷¹ Martin Stropnický (nar. 1956) je český herec, spisovatel a politik. Působil jako ministr kultury (1998), ministr obrany (2014-17), místopředseda vlády (2017-18) i jako ministr zahraničních věcí (2017-2018). V roce 2011 se vzdal poslaneckého mandátu ve prospěch funkce velvyslance ČR v Izraeli. Stropnický působil také jako ředitel Divadla na Vinohradech, má na svém kontě řadu hereckých a divadelních rolí, působil také jaké dabér, dramatik a skladatel. Ovládá několik světových jazyků. Jeho partnerkou je česká herečka Veronika Žilková. Jeho syn Matěj Stropnický se rovněž angažuje v uměleckém a politickém světě.

⁷⁷² Daniel Meron (nar. 1960, Austrálie) – vystudoval práva (Jeruzalém, Washington D. C.), od 80. let pracoval na různých pozicích pro izraelskou vládu (diplomatický kadet, zástupce velvyslance, poradce prezidenta), od února 2017 je designovaným velvyslancem Státu Izrael v ČR. Je také autorem facebookové stránky Green Israel propagující neporušenou přírodu Svaté země a její ekologickou ochranu. Více zde: Facebook. [online].

1.4.15 SOUČASNÁ SITUACE

„V 10 Židovských obcích v ČR je registrováno cca 3 000 členů, v ostatních židovských spolicích cca 2 000 dalších. Odhaduje se, že v ČR dnes žije 15 – 20 000 Židů, avšak většina z nich není registrována.“⁷⁷³ Tak zní oficiální stanovisko Federace židovských obcí v ČR.

Po druhé světové válce byly české židovské náboženské obce (dále jen ŽNO) postupně rehabilitovány. Jejich řízení, chod ani členská základna přitom přirozeně nemohly odpovídat předválečnému stavu. To se týkalo zejména menších obcí. Velká část příslušníků se do nich totiž nenavrátila, ať už se stali válečnými oběťmi, emigrovali nebo v nich předválečný domov vyvolával příliš těžké vzpomínky, a tak začali nově jinde (převážně ve větších městech).

K obnovám ŽNO docházelo na základě dohod o jejich prozatímní reprezentaci. Zásadní roli přitom sehrály jak pražská ŽNO, z níž se během války stala nedobrovolná centrála všech obcí a pod níž tak spadaly mnohé správní kompetence, a dále i hned po osvobození založená Rada ŽNO v zemích České a Moravskoslezské, jakási zastřešující organizace všech ŽNO v zemi. V čele Rady stanul Arnošt Fischer a do představenstva byli zvoleni delegáti podle partikulárního hlediska – šlo o reprezentativní vzorek českého a moravského židovstva odpovídající struktuře poválečných navrátilců (sionisté, čechožidé apod.). Před válkou v českých zemích fungovalo více než 130 ŽNO, zatímco roku 1947 jich bylo státem uznáno 53 (mezi nimi i ta plzeňská). Některé obce zanikly, jiné byly sloučeny, některé však také nově vznikly (Vansdorf), neboť se v oblasti nově usadili jak čeští, tak například podkarpatští Židé. Zatímco tradiční ŽNO poměrně stagnovaly (v Plzni se roku 1947 narodilo jen 9 židovských dětí), novější obce díky přistěhovalecké vlně rozkvétaly (Rumburk – 39 dětí).

Masivní emigrace probíhající v 50. letech však vedla k tomu, že mnohým ŽNO byl odebrán status obce, jenž byl částečně kompenzován vznikem tzv. „synagogálních sborů“. Ty byly autonomní v náboženských a kulturních záležitostech, avšak administrativně spadaly pod mateřskou obec. Až do sametové revoluce je pak situace kolem ŽNO nejasná. Jednak chybí dostatek dokumentace, jednak docházelo ke značným obměnám v rámci statusů obcí, respektive sborů (zániky, osamostatňování, výjimky apod.). Po roce 1989 byla Rada ŽNO přejmenována na Federaci židovských obcí v České republice, přičemž: „...její pravomoc a autorita jako zastřešující organizace židovských obcí doznala mnohé změny. V současné době existuje v České republice deset samostatných židovských obcí a to v Praze⁷⁷⁴, Liberci,

Copyright © 2020 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/yarok.il/>.

⁷⁷³ Statistika | Federace židovských obcí v ČR. *Federace židovských obcí v ČR* | www.fzo.cz [online]. Copyright © Copyright 2010 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>.

⁷⁷⁴ Vrchním pražským rabínem je dnes David Peter. Peter vystudoval řadu náboženských škol v Izraeli a patří mezi zastánce ortodoxního judaismu: „*Je to jediná cesta, aby židovský národ zůstal takovým, jaký je,*“ prozradil o svém přesvědčení v jednom z rozhovorů. Před ním pozici dlouhodobě zastával Karol Efraim Sidon. Český myslitel, spisovatel a rovněž disident (podepsal Chartu77) rovněž patří k ortodoxním Židům (v 70. letech konvertoval podle Halachy). Roku 2014 však z osobních důvodů rezignoval a v současnosti zůstává ve funkci vrchního zemského rabína. Sidon se celoživotně zasazoval o obrodu židovství v českých zemích (překládat biblické texty, stál u zrodu Lauderových škol, obnovil českou ortodoxní komunitu, napomohl znovurozvinutí synagogálních ritů, zasadil se o stavbu mikve, o zřízení židovského náboženského soudu i o rozvoj košer činnosti včetně její certifikace). Napomáhal rovněž židovským přistěhovalcům. Téměř celá Sidonova originální tvorba je dotčena vírou. Velkou oporou pro tuto práci se staly rozhovory, které v průběhu dvaceti let se Sidonem vedl a ve třech knihách zaznamenal publicista Karel Hviždála (*Tři rozhovory s Karolem Sidonem*, 2014, souborné vydání).

*Děčíně, Ústí nad Labem, Teplicích, Karlových Varech, Plzni, Brně, Olomouci a Ostravě.*⁷⁷⁵

Federace židovských obcí v ČR se zaměřuje především na činnost náboženskou a kulturní (vedení bohoslužeb a svátků), dále na činnost vzdělávací (Lauderovy školy, výukové semináře), na poskytování sociálních služeb (péče o seniory, finanční příspěvky potřebným) a také na činnost stavební (rekonstrukce památek, nadace Dědictví). FŽO se rovněž podílí na činnosti nakladatelství Sefer (vydává tituly se židovskou tematikou), na chodu Židovského muzea v Praze⁷⁷⁶, napomáhá také obětem xenofobie, rasismu, antisemitismu a politickým vězňům (např. v rámci Nadačního fondu obětem holocaustu) a ochraňuje židovské památky (např. díky Nadačnímu fondu Zecher).

V ČR také působí Bejt Praha⁷⁷⁷, a tedy Pražská židovská otevřená komunita založená roku 1994. Bejt Praha funguje na bázi dobrovolnosti a nabízí různé typy vzdělávacích, kulturních, náboženských a podobných programů nejen pro Pražany. Dále v ČR existuje neziskové sdružení reformního judaismu – skupina Bejt Simcha⁷⁷⁸. Mladé lidi sdružuje Česká unie židovské mládeže. Pro sportovně založené Židy funguje klub Hakoach⁷⁷⁹. Pro válečné veterány je k dispozici Sdružení židovských vojáků a odbojářů. Pro ty, kdo přežili válku v úkrytu, funguje organizace Ukrývané dítě. V ČR také funguje Židovská liberální unie, Terezínská iniciativa a mnohé další židovské organizace.

1.4.16 ŽIDOVSKÉ ŠKOLSTVÍ VE VZTAHU K ČESKÉMU

Židovské vzdělávání má dlouhou tradici, a to již od dob biblických. Mnohé zásady, jimiž se Židé během výchovně-vzdělávacího procesu řídí, vycházejí z Talmudu. Už synagoga, neprávem označovaná za židovský kostel, je ve své podstatě školou, a rabíni, opět mylně přirovnávání ke kněžím, jsou učitelé. Rabi Löw je díky svým pedagogickým myšlenkám dokonce považován za předchůdce J. A. Komenského.

Pedagogické výzkumy posledních let dokonce prokázaly, že původní židovské metody anticipovaly moderní didaktické trendy. Vždyť podle tradice judaismu: „*Děti mají začít školní docházku v šesti letech, tedy v době, kdy dnes začínají chodit do školy skoro na celém světě, nemají se bít metlou ani holí, nýbrž trestat jen lehce, starší žáci mají pomáhat vyučovat mladší a děti nemají být od učení zdržovány jinými povinnostmi. Počet žáků ve třídě nemá přesahovat 25 osob, k většímu počtu dětí musí být přibrán výpomocný učitel, při počtu nad 40 musí být učitelé dva.*“⁷⁸⁰

⁷⁷⁵ Historie | Federace židovských obcí v ČR. *Federace židovských obcí v ČR* | www.fzo.cz [online]. Copyright © Copyright 2010 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/o-nas/historie/>.

⁷⁷⁶ V současnosti je ve funkci ředitele ŽMP PhDr. Leo Pavlát – spisovatel, žurnalista a diplomat (v 90. letech působil na velvyslanectví ČR v Izraeli). Pavlát je autorem řady biblických překladů, odborných prací na téma židovství (*Od Chanuky do Chanuky, Příběhy z Bible, Židé dějiny a kultura*), pořádá také přednášky pro pedagogy a je spoluvůdcem několika rádiových pořadů (např. Šalom alejchem).

⁷⁷⁷ o ns | BEJT PRAHA. *BEJT PRAHA, Pražská židovská otevřená komunita* [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: http://www.bejt-praha.cz/o_nas.html.

⁷⁷⁸ O NÁS - Bejt Simcha. *Home - Bejt Simcha* [online]. Dostupné z: <https://www.bejtsimcha.cz/about.html>.

⁷⁷⁹ Hakoach - Židovský sportovní klub v Praze. *Hakoach - Židovský sportovní klub v Praze* [online]. Copyright © 2016 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://hakoach.cz/>.

⁷⁸⁰ Více na stránkách Židovského muzea v Praze: Putovní | Židovské muzeum v Praze. *Navštivte nás | Židovské muzeum v Praze* [online]. Copyright © 2013 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vystavy/putovni/120/zidovske-vzdelavani-a-skolstvi/>.

Látka, s níž byly židovské děti zprvu ve vlastních židovských školách, a do konce 18. století díky soukromým učitelům (částečně se tomu děje i dnes) seznamovány, se ovšem od učiva většinové populace zásadně lišila. Židovské děti totiž v 5 letech dosahují věku pro studium Tanachu, v 10 jsou připravené na studium Mišny, ve 13 dospějí do věku micvot a v 15 mohou začít dumat nad Talmudem. Typická židovská výuka se tak převážně zaměřovala na studium hebrejštiny, náboženských dokumentů, a dále na cizelování toho, jak se správně zeptat, neboť pozorování problému z různých úhlů pohledu a správně položená otázka je v judaismu mnohdy důležitější než sama odpověď.

Náboženské obce se o výchovu dětí staraly vždy poctivě. Mnohdy byla škola postavena dříve než synagoga, případně probíhala výuka v synagoze.

Pro nejmladší byla zřízena tzv. *talmud tóra*. Jednalo se o jakési paralelní verze základních škol, v nichž byli žáci různého věku vyučováni pohromadě v jednotřídkách či dvoutřídkách. Většinou se jednalo o děti chudších vrstev, jejichž rodiče si nemohli dovolit platit soukromého učitele. V duchu talmudické filosofie pak ti starší vypomáhali mladším.

Dále tu byly *chedery* (doslova „místnosti“), v nichž měli starší žáci studovat hebrejštinu, Tóru, Mišnu, židovské zákony a tradice. Zpravidla se jednalo o jednotřídku, již vedl tzv. „melamed“ (soukromý pedagog), a to v jednom z pokojů svého domu (odtud název)⁷⁸¹.

Dalším stupněm pak byla *ješiva* („sezení“). Ješivu lze řadit k systému vyššího vzdělávání. Byla určena pro chlapce kolem 15 let věku a starší, kteří se již mohli začít zaobírat studiem Talmudu. Ve světě ješivy dodnes fungují (Izrael, VB, USA), avšak v Čechách již zanikly. Poslední byla uzavřena roku 1881 (ješiva rabína Arona Kornfelda v Golčově Jeníkově)⁷⁸². Z tohoto důvodu také čeští Židé, chtějí-li získat adekvátní náboženské vzdělání, musejí vyhledat zahraniční ješivu. Učinili tak například vrchní zemský rabín Karol Sidon i vrchní pražský rabín David Peter (bez absolvování ješivy by nemohli být jmenováni do funkce): „*Studenti ješivy si samozřejmě zahrají i "basket", studium judaismu je nepřetržitý proces. A děti studium baví. Jsou zabrané do tematiky, která je JEJICH záležitostí. Židovská pedagogika je úžasně tvůrčí. Tóra, mišna a talmud jsou pojmy znamenající v různých odstínech totéž: učení, studium. A Bible je učení a učení je umění se ptát. My se zabýváme rébusem s tisíci možnými výklady. Při jeho řešení dochází k obrovskému jiskření intelektu.*“⁷⁸³ doplňují téma slova rabína Karola Sidona.

Dekrety Josefa II. otevřely židovským dětem bránu ghetta a povolil jim návštěvu všech typů domácích škol a univerzit. Podmínkou však bylo to, že Židé museli absolvovat výuku v němčině. Mnozí nově nabízenou příležitost využili rádi a dobrovolně.

Roku 1782 byla v Praze otevřena První normální židovská škola, jež měla být inspirací židovským školám do budoucnosti a do značné míry své poslání splnila, přihlédneme-li

⁷⁸¹ Dnes se pojem „cheder“ užívá v jiném smyslu, a totiž jako označení náboženské výuky, jež probíhá mimoškolně pod patronátem židovské obce, případně synagogy (např. pro náboženskou výuku pořádanou Židovskou obcí v Praze).

⁷⁸² Více na stránkách Židovského muzea v Praze: *Navštivte nás | Židovské muzeum v Praze* [online]. Dostupné z: <https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vystavy/putovni/120/zidovske-vzdelavani-a-skolstvi/>.

⁷⁸³ Z rozhovoru Karola Sidona pro časopis Koktejl: Více zde: PÁN BŮH NENÍ UFO, ŘÍKÁ ČESKÝ RABÍN KAROL SIDON. *301 Moved Permanently* [online]. Dostupné z: http://www.czech-press.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1578:pan-bh-neni-ufo-ika-esky-rabin-karol-sidon-sp-516517516&catid=1579:1999-01&Itemid=148.

k faktu, že o téměř sto let později: „V roce 1886 bylo v Čechách 113 židovských normálních škol, které navštěvovalo celkem 4073 židovských, 192 katolických a 17 protestantských dětí.“

Ne každý však s vyhláškou souhlasil, neboť sekulární školství samozřejmě neposkytovalo výuku judaismu a i v případě normálních židovských škol hrozilo, že mladá generace upustí od tradice svých dědů a otců, že příliš asimiluje.

Reakce dvora byla neúprosná. Zprvu měly být všechny původní židovské školy pod přísným dohledem císařských komisařů uzavřeny. Ovšem tato snaha se prokázala jako neuskutečnitelná. Ne všichni Židé si mohli dovolit soukromé učitele, kteří by doučovali jejich děti judaismu a rozebírali s nimi svaté texty, stejně tak nebylo možné trávit čas v sekulární škole a odpoledne se na místo úkolů do běžné výuky, pomoci v domácnosti či alespoň chvilkové procházky v přírodě věnovat paralelnímu, velice náročnému studiu náboženskému, a tak židovské školy přežily.

Revoluční rok 1848, ústava z roku 1867 a počátky židovské emancipace však přispěly k tomu, že i dosud konzervativní židovské školy musely pružně reagovat a postupně prošly proměnami. Nově se tak kromě náboženských témat vyučovalo počtům, zeměpisu Čech, němčině a etice, to vše pod státním dozorem. Stav židovské školství druhé poloviny 19. století na Plzeňsku a na Karlovarsku humorně popisují mimo jiné Norbert Frýd a Šimon Wels.

Situace na počátku 20. století se dá považovat za nepřehlednou, neboť jednak existovaly školy běžné, na nichž však byl vyučován judaismus, ale zároveň fungovaly školy židovské (např. Reálné židovské gymnázium v Brně).

V roce 1940 pak byli židovští studenti ze škol vyloučeni a na přetřes přišla výuka ilegální spojená např. s obecnou židovskou školou v pražské Jáchymově ulici⁷⁸⁴ a samozřejmě nelze opominout ani terezínské ghetto. Zde je třeba zmínit Bedřišku Brandeisovou, která v Terezíně působila jako učitelka výtvarné výchovy a jako arteterapistka. Těsně před svým odchodem do Osvětí ukryla zavazadlo plné dětských kreseb na půdě v Terezíně a stovky obrázků se tak dostaly do židovského muzea a odtud do celého světa (spisovatel Jiří Weil například s kresbami vyjel roku 1956 do Paříže).

Krátké období třetí republiky nestačilo na to, aby mohla být tradice židovského školství v Čechách obnovena a po roce 1948 to již nebylo možné, naopak, po komunistickém převratu došlo k zákazu tradiční výuky judaismu i hebrejštiny na jakékoli škole (včetně škol jazykových).

Až roku 1994 byla při židovské obci v Praze založena mateřská školka, o tři roky později základní škola Gur Arje (Lvíče) a na sklonku tisíciletí (1999) také gymnázium Or Chadaš

⁷⁸⁴ Soukromá obecná škola (odpovídá prvnímu stupni) byla založena roku 1920 po té, kdy menšiny získaly ústavní právo na vlastní menšinové školství. Vznik školy (tzv. Jáchymka) byl iniciován a podporován sionistickou větví česky i německy hovořících židovských obyvatel Čech, kteří na rozdíl od asimilovaných kolegů považovali za důležité udržovat kontakt s židovskými tradicemi a zvyky. Zřizovatelem školy se stala Židovská matice pražská a její provoz byl prostředkován částečně členskými příspěvky, částečně charitativními dary. Po uzavření školy roku 1942 budova sloužila jednak židovskému muzeu, mateřské škole, dnes v ní mimo jiné sídlí Terezínská iniciativa. Více zde: Krátká historie školy v Jáchymce - Institut Terezínské iniciativy. *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Dostupné z: http://www.terezinstudies.cz/projects/jachymka/historie_jachymka_short.html. a zde: Židovská škola v Jáchymově ulici - Institut Terezínské iniciativy. *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/projects/jachymka/>.

(Nové světlo). Instituce jsou známy pod společným označením „Lauderovy školy“, neboť vznikly za podpory nadace Rolanda S. Laudera, amerického podnikatele a filantropa, jednoho z nejbohatších mužů světa.

Lauderovy školy výuku koncipují stejně jako jakékoli jiné české školy podle Rámcových vzdělávacích programů České republiky, avšak rozvrh je obohacen o výuku náboženskou a o hodiny hebrejštiny. Kromě povinné výuky školy nabízejí také širokou paletu kroužků a seminářů zaměřených na judaismus, židovské zvyky a jazyky. Dohromady však Lauderovy školy navštěvuje necelých 300 žáků.

*„V 10 Židovských obcích v ČR je registrováno cca 3 000 členů, v ostatních židovských spolcích cca 2 000 dalších. Odhaduje se, že v ČR dnes žije 15 – 20 000 Židů, avšak většina z nich není registrována.“*⁷⁸⁵ Už z této zprávy uveřejněné na oficiálních webových stránkách Federace židovských obcí vyplývá, že převážná většina židovských dětí se dnes vzdělává v běžných českých školách, což rovněž potvrdilo několik odborníků, zaměstnanců Židovského muzea Praha, s nimiž byla záležitost konzultována. Stejně tak není vyloučeno, že i v řadách pedagogů jsou Židé zastoupeni.

*„Školní třída, nejpočetněji zastoupený typ sociálního útvaru ve školské soustavě, vypadá při prvním pohledu jako dobře definovatelný a snadno popsatelný soubor žáků, který se převážně společně učí a je vyučován. Pokud se třídy od sebe liší, dají se rozdíly charakterizovat a vysvětlit učebním programem a rozdílnými vlastnostmi žáků, kteří je tvoří. Jednoduchost však mizí, jakmile konkrétní učitel vstoupí do třídy, jakmile žák usedne na své místo. Vznikne mnohostranná interakce, začnou působit nadindividuální procesy, jejichž subjekty jsou sice jednotliví žáci a učitel, ale všichni se dostávají do sféry působení už probuzených a nově se formujících sociálních sil. Mohou se chovat buď jako objekty zmítané proudem sociálního dění, a to platí jak pro žáky, tak pro učitele – nebo jako subjekty, snažící se pochopit a ovládnout sociální dění, najít rovnováhu mezi vlastní adaptací a transformací třídního prostředí.“*⁷⁸⁶

To, jak budou vnímáni spolužáci židovského vyznání vnímání pak často záleží na osobnostech zúčastňujících se výše popsaného procesu. Nevědomost, apatie, nepodložená xenofobie, nebo „kontextuální“ neporozumění, tak mohou v přijetí studentů jiného vyznání sehrát zásadní roli. Vzhledem k tomu, že mladá česká generace je dnes převážně bez vyznání, pak lze výše popsané aplikovat i na vztah mezi českými studenty a žáky-cizinci, kteří do Čech často přicházejí ze zemí se silnou náboženskou tradicí (katolíci, buddhisté, muslimové), případně všeobecně na vztah mezi většinou bez konfese a menšinou, která věří.

RVP pro obory středního vzdělávání s maturitní zkouškou a pro gymnázia stanovují, že žáci se mají učit poznávat svět, který je obklopuje, adaptovat se na nové podmínky, vyjednávat, diskutovat, dojít ke kompromisu a dále je kladen důraz na:

- *prohlubování osobnostní, národnostní a občanské identity žáků, jejich připravenosti tuto identitu chránit, ale současně také respektovat identitu jiných lidí;*
- *to, aby se žáci ve vztahu k jiným lidem oprostili od předsudků, xenofobie, intolerance, rasismu, agresivního nacionalismu, etnické, náboženské a jiné nesnášenlivosti;*

⁷⁸⁵ Citováno ze statistik uveřejněných na oficiálním webu Federace židovských obcí ČR. Více zde: *Federace židovských obcí v ČR* | www.fzo.cz [online]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>.

⁷⁸⁶ HRABAL, V. Sociální psychologie pro učitele. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 21. ISBN 80-246-0436-1.

- *to uvědomovat si – v rámci plurality a multikulturního soužití – vlastní kulturní, národní a osobnostní identitu, přistupovat s aktivní tolerancí k identitě druhých;*
- *to uznávat tradice a hodnoty svého národa, chápat jeho minulost i současnost v evropském a světovém kontextu;*
- *to podporovat hodnoty místní, národní, evropské i světové kultury a mít k nim vytvořen pozitivní vztah.*

Cílem práce je jim v tom pomoci.

2 PROMĚNY ŽIDOVSKÉ TEMATIKY V ČESKÉ LITERATUŘE

2.1 ŽIDOVSKÁ TEMATIKA V ČESKÉ LITERATUŘE

„Obtíž není v tom, že bys tu účast musil v české literatuře hledat špendlíčkem – tak nepatrná není. A také zase naopak není tak velká, aby jí nebylo možno obsáhnout.“⁷⁸⁷ Takto definoval podíl Židů v české literatuře Julius Fučík. Učinil tak v rámci své eseje *Židé v české literatuře* poprvé uveřejněné v *Nové svobodě* roku 1939. V témže článku Fučík kladl paralelu mezi českou a německou literaturou, jež by: „skutečným vyloučením a zapomenutím spisovatelů židovského původu byla ochuzena přímo katastrofálně.“⁷⁸⁸

V době vzniku eseje přitom k arizaci literatury v Německu docházelo, na což Fučík rovněž narážel a připomenul, že ve snaze vyhnout se značným ztrátám byla například z německých čítanek vymazávána pouze jména autorů, nikoliv texty samy. Například báseň *Lorelei* původně oslavovaného poety Heina tak byla nově prezentována jako dílo tvůrce neznámého atd. To však dle Fučíka nebyl problém českých zemí: „Souvisí to ...s duchem české literatury, která dosud neznala takové rasové otázky. Jen vzácně v ní najdeš stopy antisemitismu, zato však nezřídka projevy bojující přímo a výslovně proti němu...Není to prostě jen duch snášlivosti, je to spíše duch samozřejmé součinnosti,“⁷⁸⁹ konstatoval kritik a dodal: „Českým spisovatelům již v minulém století nebylo ničím neobvyklým spolupracovat v českožidovských časopisech a ve starých svazcích *Českožidovského kalendáře* nalezneme mnoho původních příspěvků od *Jakuba Arbesem Ladislava Stroupežnického, F. A. Šuberta, Zikmunda Wintera, F. X. Svobody, J. S. Machara, Gabriely Preissové, Turnovského, Lešehrada, Opočenského.*“⁷⁹⁰

Jakkoliv od dob sepsání příspěvku uběhlo více než osmdesát let, Fučíkovy závěry jsou stále platné. A to včetně odpovědí na otázku, proč je účast Židů v české literatuře fenoménem problematicky popsitelným: „Není to lehké proto, že je to otázka nová a že jsme se v podstatě nikdy nestarali o takzvaný rasový původ spisovatelů, kteří českou literaturu tvořili a tvoří.“⁷⁹¹ A to platí svým způsobem dodnes. Stále neexistuje dostatečné množství příruček, studií či učebnic, jejichž tvůrci by se židovským autorům či židovské tematice v rámci české literatury naplno věnovali, a ti, již tak činí, bojují s mnohými překážkami včetně neustálené terminologie⁷⁹², množství hebrejsky psaných dosud však nepřeložených textů⁷⁹³ či s nejasnostmi v rovině občansko-sociálně-náboženské⁷⁹⁴.

Cílem následujících kapitol není překlenout ony desítky let českožidovské umělecké činnosti podáním zevrubného rozboru všech vzniklých děl zabývajících se židovskou tematikou a charakteristikou všech autorů, již tímto způsobem do české literatury (ať v širším či v užším slova smyslu) přispěli. Jejich cílem je vystihnout základní podoby, formy a proměny židovských tematik protínajících českou literární dráhu a navrhnout jejich případné didaktické

⁷⁸⁷ FUČÍK, Julius. *Židé v české literatuře*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 99. ISBN 80-900703-4-3.

⁷⁸⁸ FUČÍK, Julius. *Židé v české literatuře*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 99. ISBN 80-900703-4-3.

⁷⁸⁹ FUČÍK, Julius. *Židé v české literatuře*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 99-100. ISBN 80-900703-4-3.

⁷⁹⁰ FUČÍK, Julius. *Židé v české literatuře*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 99. ISBN 80-900703-4-3.

⁷⁹¹ FUČÍK, Julius. *Židé v české literatuře*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 100. ISBN 80-900703-4-3.

⁷⁹² Např. jednotlivé literatury - česká literatura, českožidovská literatura, židovská literatura, českoněmecká literatura atd. – jak je definovat, co v sobě zahrnují, lze je u každého autora chápat stejně?

⁷⁹³ Mohly by mnohé vypovědět o českožidovské vzájemnosti, vývoji obou jazyků i o českých, popř. židovských, reáliích vztahujících se k životu na území českých zemí.

⁷⁹⁴ Které autory do podobné příručky zařadit? Pouze Židy? Pouze Židy halachické, židy vyznáním, české Židy (jazykově spřízněné), ty autory (nehledě na původ), kteří se zabývají židovstvím? Jak se postavit k textům s antisemitským obsahem?

využití. Jádrem práce proto spočívá v předložení medailonků a analýz děl pečlivě zvolených umělců židovského původu, již tvořili v rozmezí tří až čtyř generací mezi pol. 19. a pol. 20. století. Právě jim totiž výsledky emancipačního procesu umožnily naplno se věnovat všem typům židovských tematik tak, jak jsou stanoveny níže, a právě jejich texty lze považovat za didakticky přínosné i nosné, jakkoliv se s nimi na školní půdě pracuje málo a literárních či pedagogických příruček o nich existuje minimum.

Nejprve však krátký úvod do problematiky.

2.2 ZÁKLADNÍ POJMOSLOVÍ

Za účelem usnadnění porozumění následujícím kapitolám, bude nejprve upřesněna používaná terminologie, následně bude několik odstavců věnováno možným zorným úhlům, jimiž lze na Židy a židovství v literárním, popř. komparatistickém, kontextu nahlížet a rovněž bude pojednáno o vývoji a roli židovské tematiky v rámci české literatury (v širším slova smyslu, viz níže).

Již v 19. století byla zpochybněna definice národní literatury ve smyslu jazykovém. Národní písemnictví je takové, které koresponduje s kulturními potřebami národní společnosti, k níž se obrací, a to nehlédě na jazyky, v nichž jednotlivá díla vznikají. Příkladem pravdivosti takové teze je jistě nejen literatura španělská či americká, ale rovněž ta česká, z níž žádná není nábožensky, jazykově, rasově či národnostně jednoduší.

České země udržovaly od nepaměti kontakt s východními i západními sousedy, a to nejen obchodní, nýbrž i kulturní. Otevřenost se samozřejmě týkala i české literatury, jež tak byla obohacována o četné podněty, jimž se buď přizpůsobovala, nebo je zapojovala do vlastního systému. Byly tak přijímány nové literární styly, utvářena nová slova, zpracovávána aktuální témata – zkrátka jen málokdy docházelo na tomto poli k izolaci, a tím pádem k úpadku.

Ať už hrál roli fakt, že dlouhou dobu převažovala idea zemského vlastenectví, či že české země fungovaly jako součást multikulturního soustátí s převážně cizojazyčnou aristokracií, vědeckou garniturou a v počátcích rovněž církví, nelze popřít, že do české literatury náležejí texty psané nejen česky, ale rovněž staroslověnsky, latinsky, německy, hebrejsky či jidiš.

Jelikož se však v průběhu posledního století společnost navrácí k původnímu jazykovému vymezení pojmu národní literatury, bude v práci použito dvou termínů. Literaturu psanou čistě česky označíme jako *českou literaturu v užším slova smyslu*, tu psanou na území českých zemí či autory z českých zemí pocházejících, nehlédě na jazyk vzniku, pak jako *českou literaturu v širším slova smyslu*.

Převážná část děl uvedených v rámci *české literatury v užším slova smyslu* přitom bude „*vyrůstat z potřeb českého národa, jeho kulturně společenských tradic a bude mu sloužit*“⁷⁹⁵. Zařazení autoři také povětšinou budou „tolerantní k literárním jevům vnitřně spřízněným.“ Někteří rozebíraní autoři budou moci být přiřazeni k oběma skupinám, jiní pak jen k české literatuře v širším slova smyslu. Ani v tomto případě však nepůjde o díla spojená s českou kulturou jen skrze společné teritorium.

⁷⁹⁵ Citace pochází z příslušné kapitoly v knize *Literatura s hvězdou Davidovou*. Literární členění užitá v disertační práci vychází rovněž z dané příručky – jedná se o smysluplnou klasifikaci a není proto nutné novými definicemi destabilizovat zavedený systém.

Kromě českého písemnictví v širším smyslu bude vhodné vymezit ještě další upřesňující pojmy, a to *českožidovskou, německožidovskou a židovskou literaturu*.

Českožidovskou literaturou bude myšlena slovesná tvorba autorů židovského původu/vyznání, kteří se rozhodli spojit svůj osud s českým národem (např. asimilanti, podporovatelé českožidovského hnutí), psali česky a přesto záměrně (důvody edukační, politické, osobní) či neuvědoměle (vnitřní pudy) reflektovali ve svém díle židovství.

Německožidovská literatura bude zahrnovat rovněž autory židovského původu/vyznání, již však tvořili v němčině a převážná část z nich se pohybovala v německých, popř. rakouských kulturních kruzích nebo byla proněmecky, popř. prorakousky orientována. To však neznamená, že by všichni zvolení autoři byli protislovanští. Naopak, mnozí ovládali češtinu, snažili se o česko-německo-židovskou spolupráci a mnohdy sympatizovali s českým národním hnutím. Do této skupiny rovněž zařazujeme přední překladatele (čeština-němčina) a mimořádnou skupinu pražských německy píšících autorů⁷⁹⁶.

Židovská literatura bude chápána jako písemnictví Židů ve smyslu národním, jehož obsah spjatý s potřebami židovské komunity, se k jejím členům obrací ve všech směrech, a tedy ideově, jazykově i tematicky. Bude se jednat zejména o literaturu vzniklou na území ghett, psanou v hebrejštině a v jidiš, často náboženského charakteru, dále o díla sionistická a samozřejmě i o texty přiřazené jinak k českožidovské a německožidovské literatuře, stejně jako o pozdější díla původem českých autorů vzniklá však v Izraeli.

Literatura přitom bude pojímána ve smyslu současné literární historiografie, a tedy nikoliv pouze na úrovni belles-lettres, nýbrž jako literární kultura v širším slova smyslu včetně děl z oblasti žurnalistiky, divadla, filmu, non-fiction atd.

2.3 ŽIDÉ V EVROPSKÉ LITERATUŘE

Jak nahlížet na autory židovského původu, postavy Židy či židovskou tematiku v evropské literatuře?

Nabízí se odpověď v podobě postavení Židů v Evropě. Zde existují dvě významné skupiny – aškenázská a sefardská – lišící se od sebe jak sociálním postavením v rámci většinové společnosti, tak výběrem témat a žánrů. Židé českých zemí jsou řazeni mezi Židy aškenázské, což potvrzují i texty, které v rámci hebrejské/české literatury v širším slova smyslu historicky vznikaly. Převážně se jednalo o talmudické komentáře, responsa, bohoslužebné a modlitební texty, biblické výklady, kázání, v menší míře o liturgickou poezii, texty mravoučné, kabalistické, ještě řidší byl výskyt děl čistě profánních zaměřených na vědu, historii či určených k pobavení.

V rámci aškenázské kulturní společnosti však lze ještě hovořit o západních, východních a o střeoevropských zemích, přičemž každý směr v sobě skrýval jistá specifika. Například

⁷⁹⁶ Není pochyb, že německy psaná literatura má v té české v širším slova smyslu své místo, a to zásadní. U židovských autorů jsme možná na vázkách, avšak i mnozí obrozenci včele s Josefem Dobrovským tvořili v němčině, ať už důvodů osobních či praktických, přičemž jejich zásluhu na českém písemnictví si nikdo zpochybnit netroufá. Proč tedy pochybovat o podobné záslužné funkci německy psaných textů českých Židů?

v literatuře autorů z řad východních aškenázských Židů, zejména těch z Ukrajiny a z Ruska, se odráží jejich dlouhodobá nespokojenost s chudými poměry, nesvobodou, emancipačním fiaskem a s tím vším spojené obracení nadějí ke Svaté zemi, stejně jako návraty k nezákladnějším, až téměř přírodním, náboženským principům. V západní literatuře, ať té francouzské či německé, se zrcadlí neustále se vracející vlny antisemitismu kulminující nacismem.

Autoři tvořící na území Čech a Moravy se mohou v tomto světle zdát svobodnějšími. I mezi texty vzniklými zde se najdou výše zmíněná témata (Olbracht, Langer, Fischl), umělci jsou však, s výjimkou šoa, sami nepostiženými avšak empatickými pozorovateli dění. V českých zemích vznikla první hebrejská tiskárna na sever od Alp, v Praze byla vytištěna první kniha v jidiš, hebraisté se po boku protestantů podíleli na překladu bible, pozice Židů na dvoře Rudolfa II. je dodnes fenoménem, v českých zemích se konaly sionistické kongresy, probíhala zde kázání v češtině, za první republiky byla dokonce uznána židovská národnost, vedle sebe působili přívrženci sionismu, asimilace (české i německé), haskaly, čeští Židé prorazili ve světě (např. Jindřich Opper⁷⁹⁷) atd.

Židé byli rovněž dlouhou dobu vnímáni jako menšina. To je přitom pojem sociální, kulturně antropologický i politický. Lze ji definovat jako dobře vymezenou skupinu osob, jež se odlišuje od okolní majority a obvykle se i sama za odlišnou skupinu považuje. Existují menšiny národnostní, etnické, náboženské, jazykové atd. Židé byli vždy jedinečnou minoritou, neboť svými specifiky spadali hned pod několik druhů menšin najednou, ale zároveň se vymykali z pravidla.

Jednalo se samozřejmě o menšinu náboženskou, což mělo své dopady zejména v dobách středověku, kdy jejich život omezovaly značné restriktce z dílny křesťanské většiny. Snahy izolovat křesťanské obyvatelstvo od toho židovského dohnané až do téměř absurdní potřeby utvořit ghetto, přitom vedla k jedinému – dlouhodobému dosud jen těžko překonávanému sociálnímu a kulturnímu odloučení působícímu problémy při snaze o vzájemné porozumění.

S náboženskými otázkami nutně souvisel také antijudaismus, jehož zastánci kladli Židy na roveň nižších organismů, zvířat či chorob, jež bylo třeba se zbavit. Pověry a předsudky spojované s antijudaismem se samozřejmě uplatnily v literatuře v rámci tzv. stereo-typu, a tedy v postavě Žida vymodelované zjednodušeně, s užitím psychických i fyzických negativních charakteristik odpovídajících dobové konvenci. Daniela Hodrová by o takové postavě hovořila jako o postavě – definici, pro niž je typická: „...*absolutní předvídatelnost chování...*, které je plně či dostatečně v souladu s literárním psychologismem a tradičním pojetím určitých lidských a sociálních typů.“⁷⁹⁸ Postavy mravně pokleslých Židů narušujících tradiční společenský řád se vyskytují i v české literatuře, například v díle katolicky orientovaných autorů (viz níže).

Do jaké míry je možné vnímat Židy jen jako občany bez kontextu judaismu? Emancipace a především asimilace způsobily, že mnozí Židé se stali křesťany, muslimy, vzdali se víry, případně tak vychovávali své potomky. Unikli však zcela minulosti, židovské společnosti či jakýmsi vnitřním nedefinovatelným pudům, jež je přesto se židovstvím pojili? Sionisté v časopise *Sebeobrana* kdysi uveřejňovali seznamy konvertovaných Židů na důkaz jejich náboženského úpadku. Tito novodobí marranos byli pro sionisty ztraceni. Ale kým byli pro

⁷⁹⁷ Henry Blowitz (1825-1903) – pracoval jako novinář pro deník The Times, setkal se s celou řadou významných státníků (Alfons XII., Napoleon III., Lev XIII.).

⁷⁹⁸ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 557. ISBN 80-7215-140-1.

ostatní? A kým byli pro sebe sama?

Postupné ztrácení či naopak nalézání víry se projevuje v textech mnohých českých autorů židovského původu, jež životní cesta přiměla o víře svých otců pochybovat. Pavel Eisner, Karel Fleischmann či Otokar Fischer – ti se cítili být Čechy, ale okolnosti jim v upřímných snahách ztotožnění zabránily. Alfred Fuchs začínal jako sionista, později se stal socialistou, nakonec se pokusil o asimilaci skrze konverzi ke katolicismu, avšak židovství měl stále v úctě. František Gellner, ten se ani o judaismu, ani o Židech samých nikdy nevyjadřoval vřele, nicméně i on cítil potřebu formulovat svůj názor. Byť z velké části asimilovaný, celoživotně židovství reflektoval také František Gottlieb. A kým jiným než ahasvery se stali již od dětství česky orientovaný Egon Hostovský a Richard Wiener? Nakolik se rozebíraná tematika odráží v textech Ivana Olbrachta nebo Vojtěcha Rakouse? Ti všichni byli asimilanty, mnozí konvertovali či byli nábožensky vlažní, ani se nehlásili k židovské národnosti. A přece, ať z vlastní iniciativy či zásahem osudu, se k židovství obraceli ve svém díle.

Ve chvíli, kdy Tomáš Garrigue Masaryk uznal právo na židovské občanství, stali se Židé rovněž menšinou národnostní. Byli tedy členy národa, na jehož území žili, nebo se jednalo o národ samostatný, s tím rozdílem, že kvůli absenci vlastního území byl ten jejich rozdrobený po světě? Někteří Židé (byť mnohdy z pochopitelných důvodů) navíc nehovořili česky (tedy ne primárně). I tento fakt posiloval tendenci nacionalistů vylučovat ve jménu národní jednoty minority ze svého středu. Zde je však vhodné vzpomenout jak na dílo sionistů, kteří svými texty sice povzbuzovali židovskou národní hrdost, avšak vždy s úctou ke kulturním a jazykovým hodnotám země hostitelské, stejně tak na práci českožidovských hnutí, jež se snažilo překlenout vzájemnou nedůvěru a skrze bohatou literární činnost (v češtině) položit základy pokojného (mezi)národního soužití.

Židé také jakožto sociálně a kulturně svébytná skupina byli považováni za odlišné, až exotické etnikum. Vyvrcholením této sekularizace bylo přiklonění se některých členů majority k závěrům ideologů rasové politiky. S politizací souvisí také schematizace, mýtus atd. K této složité problematice však jen krátce.

2.4 LITERÁRNÍ STEREOTYP

„Paměť v podobě kolektivně sdílených obrazů minulosti má svůj prostorový i sociální rozměr a svébytné dějiny. Souvisí s konstruováním kolektivní identity i s tématy nacionalismu a prezentace národních i sociálních stereotypů, tedy i stereotypů Židů v literatuře.“⁷⁹⁹
Nacionalismus je přitom schizofrenní: *„Na jedné straně usiluje o dosažení politického sebeurčení a svobody národa, na druhé straně obvykle ve jménu národní jednoty vylučuje minoritní skupiny...Podle Anthonyho D. Smithe je moderní národ etno-symbolickým společenstvím, které se samo definuje historickými mýty.“⁸⁰⁰*

Aleida Assmannová, autorka studií týkajících se kulturní paměti, poukazuje na roli, již při formování paměti hrají imaginace a ikonizace. Staví přitom do opozice paměť kulturní s tou národní (politickou). Druhý jmenovaný typ paměti autorka spojuje se simplifikací a normativitou: *„...mentální obrazy se rozměňují v ikony, z vyprávění se stávají mýty (události jsou jako v dávné minulosti redukovány na mytické archetypy), přítomnost a minulost*

⁷⁹⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 23. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸⁰⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 23. ISBN 978-80-7470-125-2.

splývají.⁸⁰¹ A právě v této souvislosti se znovuobjevují stereotypy, které jsou uloženy v paměti jako archivu (speichergedächtnis) a jsou odkládány či aktivovány dle potřeby.

Stereotypy mohou být charakteru pozitivního i negativního, přičemž jejich existence se odráží také v literatuře: „*Literární stereotypy jsou zřetelné především v modelování postav, které jsou prezentovány zjednodušeně, za pomoci fyzických i duševních charakteristik negativně odlišených od dobových konvencí, nebo naopak pozitivně odlišných od negativních stereotypů.*“⁸⁰² Odpovídají přitom postavám – definicím: „*„Schematizovaná postava má sice pevné kontury svého typu, ale uvnitř je prázdná, není individualizovaná, je právě jen zosobněnou funkcí (mstitel, loupežník), nemá nitro (nanejvýš nitro pojednané v rámci ustáleného typu), často neměnný typ zafixovaný tradicí, bez tajemství, nemá nezjevený vnitřek, buď je prázdná (tam, kde jsou pouhou funkcí, hrají jedinou roli) nebo má nitro beze zbytku zveřejněné prostřednictvím vševědoucího či skrytého vypravěče.*“⁸⁰³

2.5 TYPY ŽIDOVSKÝCH POSTAV - VÝVOJ

Ve světové literatuře se v průběhu staletí utvořilo hned několik specifických typů židovských figur stereotypního charakteru. Z hlediska rozebíraného období je přitom rozhodující etapa romantismu, jenž vládl v literárním světě paralelně s bouřlivými časy předrevolučními a částečně také v počátku éry emancipační. Do prezentace židovské tematiky v literatuře se potom promítal kontext historický, sociální, kulturní i personální. Někteří romantikové tak na Židy nahlíželi více méně pozitivně, jiní negativně.

Židé – dlouhodobě pronásledovaný a utlačovaný národ, mezi jehož atributy někteří řadili exotičnost, vykořeněnost a cizost. Podobně jako jiné skupiny pohybující se na okraji společnosti (např. Cikáni) tak Židé vzbuzovali soucit, částečně také obdiv a zcela jistě zájem. Byli to vyhnanci bez vlasti, ahasveři a vydědenci.

Na druhou stranu vyvolávali Židé svými odlišnými mravy obavy. Ti majetnější, případně ti, kteří se dokázali uplatnit na pracovním trhu, podněcovali závist a docházelo také k tomu, že byli osočováni z nečestnosti a nakonec ti, kteří inklinovali ke kultuře jiné země (sionisté, v českém prostředí Židé proněmečtí) vzbuzovali opovržení a jejich činnost byla rovněž zdrojem sociálního napětí včetně projevů antisemitismu.

Postupně bylo vymodelováno několik druhů literárních postav – Židů – které se postupem času v různých obměnách objevovaly napříč světovými texty včetně těch českých. Jednou z verzí byla postava ušlechtilého a moudrého Žida, dále se jednalo o krásnou Židovku, Žida lichváře a na závěr o figuru Žida sice chudého, avšak sebevědomě kráčejícího po cestě za svobodou a rovností⁸⁰⁴.

⁸⁰¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 23. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸⁰² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 24. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸⁰³ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 555. ISBN 80-7215-140-1.

⁸⁰⁴ Vycházím s detailní studie kolektivní příručky HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2. a HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-683-1., a to v rámci celé literární sekce. Prof. Holý se tématu Židů v literatuře věnuje podrobně již mnoho let a ke tvorbě příručky přizval řadu odborníků napříč vědeckým spektrem. V této kapitole půjde de facto o výtah z obou děl, přičemž má-li čtenář hlubší zájem o danou problematiku, nalezne podrobný výklad v daných knihách. Do budoucna je plánován článek věnující se „antisemitismu“ v díle J. Neruda, F. Peroutky a P. Bezruč, neboť ne ve všech názorech se lze ztotožnit s týmem prof. Holého, ani s kol. A. Mikuláška (MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou*

První typ se ve světové literatuře objevuje například ve hře *Židé* G. E. Lessinga (postava Moudrý Nathan) či v Mickiewiczově eposu *Pan Tadeáš* (krčmář Jankiel). V českém prostředí lze hovořit o postavách židovského klenotníka Helimecha v historické novele J. J. Kolára *Pražský žid* nebo v osobě rabína Jehuda ve hře *Rabínská moudrost* Jaroslava Vrchlického. Krásná Židovka Rebeka figuruje na stranách historického románu W. Scotta *Ivanhoe*, jedná se také o Leu z Máchových *Cikánů*. Žid lichvář – to je Shylock ze Shakespearova *Kupce benátského*, Barabáš z Marlowova *Maltského Žida* a vystupuje také v českém *Mastičkáři*. K poslednímu typu Židů lze zařadit postavy Komperoty, Kapperovy apod.

V rámci vybraného období se však schematizované postavy vytrácejí a do popředí se dostává postava – hypotéza, která: „...*může pro čtenáře, ale i pro ostatní postavy v díle nabývat různých významů, přičemž tato její otevřenost je součástí autorské strategie a často se v díle tematizuje. Množství potenciálních významů.*“⁸⁰⁵ Pro vhodnost didaktické práce s texty v době, kdy je kladen důraz na „individualitu čtení“ svědčí i to, že užitím postav – hypotéz se autorovi mnohem lépe daří: „...*uchopit proces myšlení jako nezavršený, chaotický, protikladný, pravdivě zobrazitelný právě jen ve své procesualnosti, ve své stále unikající, neurčité a neúplné totalitě.*“⁸⁰⁶

2.6 ANTISEMITISMUS V LITERATUŘE - OBECNĚ

Při literární analýze textu si musíme uvědomit, že nelze dílo rozebírat pouze jako soubor protizidovských motivů, nýbrž z hlediska jeho celkového smyslu a kontextu jeho vzniku. Vždy je nutné registrovat všechny židovské motivy, které se v daném textu objevují a ujasnit si, které jsou neutrální, které pozitivní a které negativní. Až ve chvíli, kdy negativní motivy značně převažují, až v okamžiku, kdy se autor omezuje na to, že v rámci svého textu negativní stereotypy reprodukuje a tím je popularizuje, potom lze hovořit o antisemitismu v literatuře.

Někteří literáti však negativní stereotypy používají účelově, ironizují je či se díky nim polemicky vymezují proti konvenci (v takovém případě jde o kontratypus). Je proto nutné si uvědomit, že obsahuje-li dílo negativní obrazy Židů, nemusí to být nutně důkazem antisemitismu, stejně tak přítomnost pozitivních obrazů neznamena, že v textu není antisemitismus skryt mezi řádky.

Dále je vhodné sledovat to, zda výpady vůči Židům v díle pronáší židovské postavy, nežidovské postavy či zda se jedná o autorský/vypravěčský komentář. Další nutností je vyhnout se prezentismu, a tedy sklonu posuzovat text z dnešního hlediska⁸⁰⁷. Vždy je třeba jej posuzovat s přihlédnutím k sociálnímu, politickému a historickému pozadí jeho vzniku a stejně tak vzít v potaz specifika daného žánru, stylu apod.

V české literatuře lze jako antisemitistické označit například vybrané texty autorů katolického vyznání (František Pravda, Václav Kosmák). Literáti – katolíci – jednak opakuji tradiční výtky antijudaistického charakteru (viz str. 173), jednak osočují židovskou komunitu z narušování tradičního mravního řádu. Jejich texty, velmi často charakteru výchovného, bývají národně orientovány, umístěny do venkovského či maloměstského prostředí. Židovské postavy v nich bývají animalizovány (např. přirovnávány k hadům či pijavicím) a mají podobné fyzické rysy (např. rudé vlasy) i osobní vlastnosti (švindlují, přetváří se, jsou ziskuchtiví).

Davidovou. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.). Už proto nemůže být podobný rozbor součástí práce, neboť si žádá značný prostor a čas.

⁸⁰⁵ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 555. ISBN 80-7215-140-1.

⁸⁰⁶ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 556. ISBN 80-7215-140-1.

⁸⁰⁷ Zejména by díla předválečná neměla být hodnocena perspektivou šoa.

Otázka antisemitismu v literatuře je natolik složitá, že ve snaze na ni odpovědět by bylo potřeba plně využít prostor disertační práce jako celku a nebude proto dále rozebírána. Do budoucna je připravována studie zaměřená na antisemitismus v díle Jana Nerudy, Petra Bezruče a Ferdinanda Peroutky. Cílem práce bude skrze detailní rozbor textu daných osobností prokázat, zda jsou za antisemitské autory označování právem. V souladu s výše zmiňovaným bude třeba nalézt nejen jejich výroky protižidovské, ale rovněž ty neutrální či vůči Židům pozitivní. Stejně tak zjistit, jak byli hodnoceni židovskou komunitou a jak byli/jsou hodnoceni literárními kritiky a dalšími odborníky⁸⁰⁸.

2.7 ŽIDOVSKÁ TEMATIKA - SPECIFIKACE

Námět (látka) literárního díla lze definovat jako obraz skutečnosti, ať už reálné či fantastické, k níž odkazuje téma textu. Jde o předlohu, jež de facto existuje i mimo dílo a jež vytváří jeho věcný obsah.

Téma lze z hlediska literární teorie chápat jako umělecky zpracovaný námět. Jde o souhrn významů, jež prostřednictvím jazyka a kompozice textu odkazují jak k jeho látce, tak i k autorskému a čtenářskému subjektu.

Při hodnocení literárních děl v široce obecné rovině lze u textů s podobným námětem shledat výrazné shodné rysy, na jejichž základě je možné je přiřadit k určité tematice. Takové členění může působit zkresleně, neboť při přiřazování textů k dané tematice dochází k redukci jejich témat pouze na složku námětovou a rovněž ne vždy je respektován fakt, že vlivem historického vývoje se autorské přístupy k dané látce proměňují (motivace autorů, umělecká práce s tématy, obsahové, formální i žánrové provedení). Přesto se právě tematika jeví jako nejideálnější slučující a zároveň i členící faktor, jímž se v následující analytické části práce řídit.

Jak definovat židovskou tematiku, jaká díla a jaké autory k zařadit?

Lze předpokládat, že k židovské tematice budou přiřazována ta díla, jež se zabývají „židovským“. Přídavné jméno „židovský“ se dle *Slovníku spisovné češtiny a Slovníku spisovného jazyka českého* váže zejména k podstatnému jménu Žid/žid. Z toho lze usoudit, že společným námětem textů se židovskou tematikou jsou Žide/židé. Je to však dostačující?

V rovině syntaktické lze termín „židovský“⁸⁰⁹ použít jako přívlastek. Děje se tak zpravidla ve spojitosti se slovy: *národ*⁸¹⁰, *náboženství*, *synagoga*, *mystika*, *kalendář*, *tradice* a *svátky*,

⁸⁰⁸ Dílo Petra Bezruče je například jinak prezentováno v příručkách Mikuláškových (negativní obrazy Židů v díle autora jsou dány jeho elementární zkušeností) a jinak v příručkách prof. Holého (Bezruč používá expresivní nadsázku, v níž se zračí jeho černobílé vidění světa). Jan Neruda, jehož text *Prostrach židovský* bývá rovněž s nesnášenlivostí spojován, patřil mezi autory, jehož si Židé sami značně vážili a o němž tvrdili, že kdyby byli všichni antisemité ve svém antisemitismu tak ušlechtilí a poctiví jako Neruda, tak by již antisemitismu nebylo (A. Fuchs, Rozvoj, 1870). Slova F. Peroutky o české (případně německé) židovské komunitě, která sdílel ve svých článcích v časopisu *Přítomnost*, mohou vyznívat nevhodně, avšak po zasazení do kontextu, začínají se jevit jako objektivně shrnutá fakta a dobře míněná doporučení. Nakonec, Peroutkova žena byla Židovka a on sám byl vězněm v koncentračních táborech i na Pankráci.

⁸⁰⁹ Tvar zde zastupuje celé paradigma (židovská/židovské apod.).

⁸¹⁰ Část výrazů lze dohledat pod heslem „židovský“ v SSSČ: [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=%C5%BEidovsk%C3%BD&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>.

písmo, Starý zákon, stát, původ, ghetto, letopočet, svícen, pohádky, humor, pověst, Staré město, krám, hřbitov, hvězda či obec. Zákony asociace pak přicházejí na řadu například v případě, hovoříme-li o umělé bytosti, hebrejštině, jidiš, monoteismu, Palestině, Jeruzalémě, diaspoře, bibli, lichvě⁸¹¹, antisemitismu nebo o šoa.

Je nesporné, že v české literatuře existují texty, jejichž autoři našli inspiraci v zónách výše nastíněných, a je proto třeba židovskou tematiku dále vymezit a rozčlenit na dílčí podoblasti/tematiky/varianty tak, aby se nedělo to, čemuž býváme svědky dnes, a totiž, že některým okruhům je věnována pozornost poměrně detailní (šoa, Tanach), zatímco jiné jsou odsouvány do pozadí (symbolika, hebrejšтина, českožidovské hnutí).

Žák má být schopen objasnit „*rozdíly mezi fikčním a reálným světem*“, a vysvětlit: „...*jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí*.“ Jeho úkolem je postihnout „*smysl textu*“ a vysvětlit „*důvody a důsledky různých jeho interpretací*“,“⁸¹² a platí pro něj, že v ideálním případě: „...*dovede... využít poznatků z jiných disciplín podstatných pro porozumění danému textu... nalezne v textu motiv, téma; charakterizuje vypravěče/lyrický subjekt, postavy; orientuje se v časoprostoru díla i konkrétního výňatku; zařadí literární dílo do kontextu autorovy tvorby, do literárního/obecně kulturního kontextu; rozezná různé možné způsoby čtení a interpretace textu a charakterizuje komunikační situaci vytvářenou textem (např. adresát, účel, funkce)*.“⁸¹³

Naším úkolem je v tom studentům pomoci. Naším úkolem je zahrnout do výuky všechny oblasti židovské tematiky, a tím se pokusit zkompletovat obrázek „židovského“ i „židovského v kontextu „českého“. Proto, hovoříme-li na školní půdě o židovské tematice, měli bychom pracovat se všemi následujícími pod-tematikami: **českožidovská vzájemnost, Praha, židovství, ahasverismus, humor, tereziánská tvorba** a s přihlédnutím k regionálním potřebám také **Plzeňsko**. Jen tak mohou studenti obsáhnout širší pojmu „židovský“, vytvořit si plnohodnotnou představu o kulturně historickém pozadí literárních děl „židovským“ se zabývajících a pochopit českožidovskou vzájemnost.

2.8 PROMĚNY ŽIDOVSKÉ TEMATIKY V ČESKÉ LITERATUŘE V ŠIRŠÍM SLOVA SMYSLU

Je nesporné, že v české literatuře existují texty, jejichž autoři našli ve výše specifikovaných zónách inspiraci. Vznikla tak díla nadčasová, stopující biblické počátky světa i společnou českožidovskou historii, díla ovlivňující nejen českou, nýbrž i světovou uměleckou scénu, texty jazykově propracované, bohaté na symboliku, strhující svědectví, mystická vyprávění, obrazy humorné na jedné a výkřiky samoty na druhé straně. Přitom mnohá z těchto děl nebyla dosud detailněji analyzována a prostor, který jim věnují rámcové vzdělávací programy, je taktéž omezený. To doslova vybízí k odborné práci s nimi a pokusit se: „*Představit tematizaci*

⁸¹¹ Nejde o poznámku negativní, ale o pouhé konstatování faktu, že Židé často byli a jsou s půjčováním peněz na vysoký úrok spojováni, což souvisí s jejich postavením v rámci většinové společnosti a s právy, která jim byla v průběhu věků odebírána, či naopak ponechávána. Židé jsou s lichvou spojováni také v literárních textech a nelze proto poznatek zamlčet.

⁸¹² BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 13. ISBN 978-80-87000-11-3.

⁸¹³ *Český jazyk a literatura: katalog požadavků ke společné části maturitní zkoušky v roce 2017*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017.

a reflexi židovství v literatuře jako polyfonní dění, které je třeba nahlížet z různých perspektiv, a prezentovat literaturu v českých zemích...jako transnacionální fenomén...“⁸¹⁴

Společná českožidovská cesta se započala nejpozději v 9. století a od té doby se v české literatuře v širším slova smyslu stopa židovské tematiky v různých proměnách objevuje. Až do 19. století, kdy byla Židům přiznána plná občanská práva, je však těžké tyto známky sledovat a didakticky s nimi pracovat, neboť se jedná o díla nejen obsahově náročná, nýbrž mnohdy i jazykově neodstupná. Přesto se lze inspirovat pověstí o příchodu Židů do Čech, je známo, že se hebraisté podíleli na překladu *Bible kralické*, že první bohemismy se objevily v hebrejských kronikách a že první zprávu o Praze sepsal autor židovského původu. Nezůstaly nám zatajeny ani legenda o Golemovi, upomínková báseň Avigdora Kary líčící pogrom v pražském ghettu či historicky laděné zmínky o židovských realitách v českých kronikách a zákonících.

Po vyvrcholení antisemitistických snah v podobě šoa pak v české literatuře širšího i užšího slova smyslu převládá židovská tematika spojená s druhou světovou válkou, ať jsou to syrově pojaté memoáry nebo romány odehrávající se na pozadí skutečných událostí. Zatímco první etapa je z důvodu nedostupnosti textů a jejich složitosti pro výuku ne zcela vhodná, problematika šoa bývá na školách (nejen v hodinách literatury) rozebírána poměrně často. Ale do jaké míry je to skutečná židovská tematika, myšleno přirozená a dobrovolná? A pakliže se tak děje, je nutné zabývat se i na těchto stranách opět šoa, pakliže se do této pod-tematiky ponoří téměř každý vědec židovstvím se zabývajícím? Šoa nelze opominout, avšak bude připomenuta jen terezínská tvorba. Jednak se jí nevěnuje mnoho zdrojů a zároveň mnozí autorů z kýženého období byli v Terezíně internováni, na místě se také rekrutovalo několik spisovatelů budoucích. Cílem práce je však poukázat na fakt, že existují i jiné alternativy než šoa a Tanach. Jako nástroj poslouží praktické členění na jednotlivé pod-tematiky, výběr reprezentativního období, autorů a děl, následná literární analýza a nástin didaktického využití.

2.9 2.9 ½ 19. - ½ 20. STOLETÍ JÁDREM ROZBORU

Rolí židovské tematiky v českých kurikulárních dokumentech se zabývá zejména doktor Leo Pavlát, ředitel Židovského muzea Praha a rovněž autor studie nazvané *Židovská tematika v českých školách*. Dokument vznikl nejen v české, ale i v anglické verzi, a to z iniciativy Amerického židovského výboru (American Jewish Committee - AJC) v rámci projektu *Přehled školních osnov zemí střední a východní Evropy*. Text se zabývá postavením židovské tematiky v materiálech závazných pro výuku na základních a středních školách (standardsy vzdělávání, vzdělávací programy a učební osnovy) s důrazem na dějepis, občanskou výchovu, základy společenských věd, zeměpis a literaturu.

Autor dosavadní styl výuky ve velké míře kritizuje: „Podle předmětů nabízí rozbor několika desítek učebních textů užívaných ve školách a poukazuje přitom na četná opomenutí i faktické chyby v židovské tematice. L. Pavlát současně zaznamenává některé kontroverzní případy ve vztahu k židovskému fenoménu, k nimž došlo v českém školství (antisemitské pasáže v *Průručce církevních dějin Pavla K. Mráčka - 1995, konfesijní charakter osnov občanské výchovy v programu Obecná škola pro základní školy - 1995, antisemitské vystoupení externí*

⁸¹⁴ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 8. ISBN 978-80-7470-125-2.

lektorky na pražském gymnáziu - 1997). Studie také převážně kriticky hodnotí přístup ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ke spolupráci s Židovským muzeem v Praze, v jehož čele dr. Pavlát stojí a z pověření Federace židovských obcí sleduje od roku 1995 způsob začlenění židovské tematiky v českém školství.⁸¹⁵

Frekvencí ukázek s tematikou šoa v českých čítankách se pod záštitou Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci zabývá magistr Milan Mašát. Ten díky analýze uveřejněné v článku *K uplatnění tematiky šoa v literárních čítankách pro druhý stupeň základních škol* uveřejněném v časopise *Jazyk – literatura – komunikace*⁸¹⁶ dochází k závěru, že míra zastoupení fenoménu v českých čítankách, s výjimkou učebnic nakladatelství Fraus, je nízká.

Ukázky s danou tematikou jsou sice zařazeny do všech ročníků, ale nikoli v rámci specifické kapitoly. Bývají po různu rozptýleny a jména s nimi spojená se často opakují (Aškenazy, Pavel, Orten, Otčenášek, Škvorecký). Ve sto procentech případů přitom jde o texty neintencionální. Přestože existují díla o šoa určená dětskému čtenáři, autoři je do učebnic nezařazují (nepovažují je za časem prověřená, neznají je), přestože by volbou úryvku intencioálního textu mohli žákům danou problematiku přiblížit lépe.

Tematika je přitom, a to nejen dle autora článku, stále aktuální a s texty se dá pracovat různorodě (např. dramatizace, scénické čtení). Magistr Mašát dochází k závěru, že: „...je nezbytné, aby učitelé měli k dispozici dostatek podkladů pro integraci tematiky šoa do literární výchovy, aby věděli, jak s problematikou šoa v rámci literatury pracovat a především aby se neobávali šoa-texty do výuky zařazovat.“⁸¹⁷ Dále nabádá pedagogy, aby se didaktického materiálu sami dožadovali.

Z obou rozborů pak jasně vyplývá, že didaktických materiálů vztahujících se k židovské tematice není mnoho a ne všechny stávající jsou kvalitní. Šoa přitom, byť v nevelkém rozsahu, zastoupení v českých čítankách má, což se zdaleka nedá tvrdit o jiných podobách židovské tematiky. Právě ty proto budou tvořit jádro disertace.

Ideálním pro rozbor podob případně proměn židovských tematik v české literatuře (v širším slova smyslu) se jeví období mezi tím, kdy v českých zemích postupně docházelo k naplňování myšlenek židovské emancipace a časem, kdy svět začaly halit stíny nacismu – ½ 19. – ½ 20. století. Jen tehdy bylo možné hovořit o tzv. trojí tváři země české. Jen tehdy vedle sebe stály proudy asimilační, emancipační, sionisté, antisemité i filosemité. Právě tou dobou se na poli uměleckém začaly kromě textů v hebrejštině, jidiš a němčině, objevovat rovněž první česky psaná díla se židovskou tematikou. Tehdy byly vydávány českožidovské i sionistické časopisy, byly publikovány texty nábožensky laděné, humoristické povídky, existenciální romány, vznikala historická dramata, Židé se svými eseji, kritikami a analýzami podíleli na vědeckém bádání (společenské, literární a historické vědy, lingvistika, divadelnictví), trh vítal knihy vztahující se k židovským zvykům a svátostem, řádky věnované symbolům, kabale, hebrejštině, nebylo málo židovských básníků, žurnalistů ani překladatelů.

⁸¹⁵ *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1998/prosinec-10/opomijene-dejiny/>.

⁸¹⁶ MAŠÁT, Milan. *K uplatnění tematiky šoa v literárních čítankách pro druhý stupeň základních škol*. *Jazyk – literatura – komunikace*. 2017, 2, 1805-689X.

⁸¹⁷ MAŠÁT, Milan. *K uplatnění tematiky šoa v literárních čítankách pro druhý stupeň základních škol*. *Jazyk – literatura – komunikace*. 2017, 2, 1805-689X.

2.10 AUTOŘI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU JÁDREM ROZBORU

Byť židovská tematika není fenoménem objevujícím se pouze v knihách a textech autorů židovského původu, vzhledem k rozsahu práce a výzkumným možnostem budou právě spisovatele se židovskými kořeny těmi, jejichž dílo bude podrobněji analyzováno.

U autorů nežidovského původu se židovská tematika často vyskytuje ojediněle, nárazově, je zaměřena jedním konkrétním směrem a nemůže tedy sloužit jako doklad jejího dlouhodobého vývoje a různorodosti. Mezi životními osudy a přesvědčením nežidovských autorů a jejich židovských postav je sice možné hledat paralely a ztotožnění, ale v případě podobné analýzy se bude jednat o velmi subjektivní názor (např. u próz nežidovského autora Ladislava Fukse lze dojít k závěru, že jeho židovští hrdinové prožívající podobné pocity samoty a odcizení jako sám homosexuální spisovatel).

U mnohých autorů nežidovského původu se židovská tematika objevuje ve spojitosti s problematikou antisemitismu, ať už se jedná o odpůrci či zastánci dané myšlenky. Antisemitismus, byť se mu nedá vyhnout, však není předmětem této práce a nelze v něm proto zabřednout.

Oproti tomu téměř každý autor židovského původu se v průběhu svého života ke svým kořenům nějak vyjádřil. Někteří tak činili pravidelně a záměrně, jiní stručně, ale zapáleně, na základě životních zkušeností, jiní tak snad neučinili explicitně, ale jejich původ by bezesporu významným faktorem přispěvším k tomu, že se jejich dílo stalo výjimečným (F. Kafka, O. Baum). Právě v díle autorů židovského původu se nejčastěji objevují i jiné pod-tematiky než je judaismus či antisemitismus, právě jejich dílo zrcadlí „mnohovrstevnatost“ pojmu židovská tematika a právě rozbor jejich díla proto bude tvořit jádro práce.

Autoři židovského původu v rámci zvoleného období nehovořili jen o tom, co si většinová společnost se Židy (židovstvím, židovským) spojovala, nýbrž zachycovali i to, co bylo specifické pro Židy (židovství) samé. Byli umělecky svobodní. Jen židovský autor jako např. Egon Hostovský dokázal vykreslit duševní rozpolcenost nedobrovolných ahasverů – exulantů. Jen zapálený židovský chlapec, jakým kdysi býval Jiří Langer, mohl být přijat mezi východní chasidy a vyprávět pak jejich téměř již zapomenuté příběhy. Jen Žid se srdcem bijícím jak pro Čechy, tak pro Sión, Sigfried Kapper, mohl napsat báseň o lásce ke dvěma domovům. Jen stěží by autor nežidovského původu mohl pociťovat v uličkách Jeruzaléma to, co po založení novodobého Izraele sionista Viktor Fischl. Jen z pera autorů se židovskými kořeny, jakým byli Šimon Wels či Norbert Frýd, mohly vzejít strhující memoáry popisující život Židů v českých zemích po mnohé generace. Jen židovští synové Arnošt Lustig, Pavel Eisner a jiní zmítaní mezi pevnou vírou dědů, ochabující vírou otců a asimilačními snahami svých přátel mohli být zcela zdrceni, když jejich vlastní asimilační pokusy zmařila druhá světová válka. A kdo jiný než židovský spisovatel, ať už Leo Perutz, Ivan Olbracht nebo třeba A. V. Polák, by v knize lépe vystihl atmosféru ghetta, chopil by se námětu symbolického, náboženského či dokonce kabalistického, kdo jiný by, třeba nevědomky, nalezl múzu ve svém nitru – ghettu bez zdí – nežli Franz Kafka či Jiří Orten?

Na závěr je třeba upřesnit následující: texty se židovskou tematikou jistě jsou „obrazy odkazujícímu k aktuální či historické realitě“ a není pochyby, že jejich prostřednictvím se „literatura stává dokladem mimoliterární skutečnosti“. Zároveň však platí toto: „*Literatura a umění...nejsou jen produktem, ale i producentem. Re-prezentují a reprezentují i něco navíc, budují svébytné fikční světy a promlouvají specifickými uměleckými kódy, dynamizují kulturní*

encyklopedii, paměť a tradici, rozehrávají vnímatelnou imaginaci.“⁸¹⁸ V této souvislosti se nelze než ztotožnit s názorem, že: „Představený materiál...není jenom jednostrannou referencí k jevům, událostem a osobám aktuálního světa, ani jen k „mentálním mapám“, ale složitým sémantickým děním, které kromě těchto odkazů konstruuje i nové fikční světy, otevírá pro lidské vědomí imaginaci nové možnosti. Právě dialog i svár těchto pólů, pólu aktuální (historické) reality, pólu mentálních konceptů a pólu imaginace, které mohou utvářet svébytný svět literárního divadelního a filmového textu, jsou tím, co tvoří nepřenosnou funkci umění, jinými slovy: pravda literatury se může lišit od dobového mravního konsensu. Literatura pracuje s nadsázkou, provokací, fantastikou, může vyjádřit to, co je v aktuálním světě nemožné, nepředstavitelné, co způsobí mravní otřes. Zároveň však pracuje s předmětnou realitou, v tomto případě s realitou, která má nezpochybnitelný mravní rozměr. Vznikají tak fikční světy, které se však opírají o reální historické události – respektovat fikčnost zde přitom neznamená připouštět jakoukoli výpověď včetně antisemitských figur a podstatného zkreslování historických pramenů.“⁸¹⁹ Těmito zásady se budu v rámci analytické části práci řídit.

⁸¹⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 10. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸¹⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 10. ISBN 978-80-7470-125-2.

3 LITERÁRNĚ-DIDAKTICKÁ SEKCE

3.1 ČESKOŽIDOVSKÁ VZÁJEMNOST

3.1.1 POLITICKÁ SITUACE

„Nuže, podejme si obapolně ruce bratrské, vždyť jsme občany jednoho města, dítky jedné země: Všichni jsme nadšeni láskou k naší drahé společné vlasti. Pocházíme-li od Germánů, nebo Slovanů, od Semitů, nebo Jafetitů⁸²⁰ – jedno jest. Nyní všichni jsme Češi. Buďte jimi v nejpřísnějším toho smyslu slova...tedy promluďte to veliké slovo, že v této Bohem požehnané zemi jen bratry znáte, bratry stejného práva a stejných povinností! Pak se ujme svoboda mezi vámi, vydá květy a přinese požehnané ovoce.“⁸²¹ Úryvek pochází ze slavnostní řeči rabína Saula Isaaka Kämpfa, jež zazněla v Praze roku 1848 při tryzně za oběti revolučních nepokojů a jež ve formě česky i německy psaných letáků kolovala po městě na důkaz reálných pokusů o česko-německo-židovskou spolupráci.

Jak vyplývá z kapitol věnovaných historii, 19. století, inspirované ideály svobody a humanity, přineslo řadu revolučních změn včetně myšlenky emancipace, a tedy vyproštění se ze závislosti, ať už - v případě národa - na cizí nadvládě či - v případě minority - na pravidlech daných většinou: „V židovském prostředí se názory osvícenců inspirovalo hnutí *haskala*, které se pokoušelo najít východisko z tradiční uzavřenosti *ghetta* a nalézt pro jeho obyvatele nové místo v měnící se Evropě. *Haskala* měla řadu přívrženců, ale rovněž četně odpůrců mezi konzervativními Židy, kteří se, nikoli zcela neoprávněně, obávali následků změn a reform.“⁸²²

Vlivem emancipace postupně docházelo k rozpadu tradičních kulturních hodnot i sociálních vazeb židovské komunity, jež do té doby fungovala jako poměrně pospolitá a ideově kompaktní společenství. Jakmile se otevřely brány *ghett*, ze Židů se stali občané - z menšiny řada jednotlivců - bylo na každém volit další kroky a skrze ně si postupně vybudovat vlastní, minulostí co nejskrovněji zatíženou identitu.

Během svého hledání sama sebe se přitom mohli židovští obyvatelé Evropy v zásadě vydat dvěma, později třemi směry. Jeden z nich představovala asimilace, a tedy splnutí s okolím. Tuto variantu, alespoň zpočátku, volilo velké množství Židů západní Evropy, jež po sérii politických usnesení v rámci Habsburské monarchie brzy následovali Židé z Evropy střední. Často tak tito občané činili na úkor kulturních, rodových a náboženských tradic židovských, které zaměňovali za kulturní, rodové a často i náboženské (konverze) zvyky zemí, v nichž žili. Druhá skupina sice vyslovovala obdiv ke kultuře hostitelské země a byla ochotná mnohé učinit a mnohé obětovat, aby se stala její plnohodnotnou součástí, avšak spíše než o asimilaci usilovala o koexistenci, vzájemné porozumění a sblížení, neboť upustit od židovství v plné míře nehodlala. Poslední cesta, dlážděná zejména neutuchajícím postavením Židů ve východní Evropě a neustále se vracejícím antisemitismem, vedla v pozdější dějinné fázi ke vzniku sionismu a s ním souvisejícím snahám o obnovení židovského státu.

Necháme-li stranou české sionisty, jejichž cíl, jakkoliv se mohl zdát vzdáleným, byl zřejmý, pak Čeští Židé v 1/2 19. století, sotva zvolili asimilaci či sblížení, okamžitě stáli před dalším rozcestníkem: „Za pootevřenými branami *ghetta* našli dva národy a museli mezi nimi volit.“⁸²³

⁸²⁰ Podle biblické tradice se jedná o potomky Jáfeta, jednoho ze tří synů Noa, jehož druzí dva synové se stali otci Semitů a Hamitů. Semity se přitom v původním slova smyslu označovali lidé z Asie, Hamity lidé z Afriky a Jafity lidé z Evropy.

⁸²¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 352-353. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸²² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 348. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸²³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016,

V tuto chvíli je nutné si uvědomit, kdo byli ti lidé opouštějící brány židovských měst, čtvrtí, ulic a jiných od křesťanské většiny oddělených enkláv. Byli to aktivní uživatelé německého jazyka - absolventi německých škol, uživatelé německých jmen, ti, jejichž úřední a obchodní knihy byly vedeny v němčině, ti, již se za účelem povolení k sňatku museli prokazovat znalostí němčiny. Jistě. Lze namítnout, že do té doby tak museli činit ze zákona, zatímco nově je čekala volba dobrovolná. Nicméně zcela jistě měly tyto josefínské předpisy na duševní pochody „osvobozené“ generace Židů vliv a jejich výběr mezi češtvím a němečtvím mohly poznamenat. Navíc tito „propuštěnci“ dychtili po profánním vzdělání na kvalitních světských univerzitách, a tedy na těch, kde probíhala výuka v němčině. Nacházeli se mezi nimi ti, kteří by se po dekadách izolace rádi uplatnili jako akademičtí pracovníci, vysocí úředníci, lákal je šlechtický titul - vše samozřejmě spojovala znalost němčiny. Rovněž se jednalo se o občany ekonomicky zdatné, přičemž český průmysl i obchod byl v rukou Němců. Byli to lidé, již by se rádi uplatnili ve vědě a v kultuře, žurnalistiku a literaturu nevyjímaje, a zatímco český jazyk (a de facto i sám národ), tak jako pták fénix, vstával v kýžené době teprve z popela, němčina (Němci a Rakušané) nabízela v tomto ohledu nepřeborné možnosti uplatnění⁸²⁴, čehož nakonec využívali i mnozí čeští obrozenci (Palacký, Dobrovský): „*Vzhledem k okolnostem se zdá být spíše překvapující, že se někteří Židé už ve 40. letech minulého století k českému jazyku přihlašovali.*“⁸²⁶

Přesto se snahy o českožidovskou asimilaci či o českožidovské sblížení objevovaly. Česká většina se však k tomuto programu zpočátku nestavila kladně. Goethovský sen o kulturní syntéze Slovanů, Germánů a Semitů, známý pod heslem „Ost und West“ se začal třístit po roce 1848 a následně po roce 1867. Židé oba dva roky vnímali jako historické milníky – totomy svobody a snášenlivosti - a byť tak učinili poměrně pozdě po létech politického útlačku, přece vnímali Habsburky jako inscenátory pokroku a své „zachránce“. Z hlediska Čechů se však jednalo o politické selhání a výrazný krok zpět. Čeští vlastenci proto nechápali věrnost mnohých Židů panovnické linii. Vytykali jim proněmecké citění a snahy o českožidovské sblížení povětšinou nepodporovali. Karel Havlíček Borovský ji dokonce označoval za „*excentrickou choutku*“, neboť „*Židé v českých zemích nejsou Čechové náboženství mosaického, nýbrž považovati je musíme za národ zvláštní semitický, který jen nahodile u nás bydlí a někdy naši řeči rozumí, neb ji umí.*“⁸²⁷

Byť ne každý Žid, který zvolil němčinu za svůj mateřský jazyk, tak činil z důvodu identifikace s němečtvím a mnozí ovládali stejně tak češtinu, pro české nacionalisty začala být jazyková otázka palčivým tématem a rozhodujícím faktorem v případě jejich kladného či záporného postoje vůči tomu kterému Židu - jednotlivci, ba co hůř, mnohdy i vůči Židům jako celku. To vše, včetně některých politických rozhodnutí, antisemitských projevů i pouličních nepokojů⁸²⁸ přispívalo k vyhocení situace. Mnozí Židé volili i nadále, pro sebe a pro své děti,

s. 349. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸²⁴ Slovy P. Eisnere, Židé tam „*viděli kultury víc.*“ Právě v období poloviny 19. století se na území Čech rodí první generace Židů, kteří nezažili původní restriktce a jimž volba světského vzdělání a německorakouské asimilace umožnila dosáhnout ve zvoleném oboru světového ohlasu – Sigmund Freud (1856 Příbor – 1939 – Londýn), Edmund Husserl (1895 Prostějov – 1938 Freiburg), Gustav Mahler (1860 Kaliště u Humpolce – 1911 Vídeň). Nepochybně lze konstatovat, že česká asimilace by jim podobné možnosti v kýžené době jen stěží poskytla. V němčině vznikaly první pokusy o reformu židovského školství, byly do ní nově přeloženy biblické texty (moše Mendelssohn) atd.

⁸²⁵ Myšleno 19. století.

⁸²⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století.* Praha: Akropolis, 2016, s. 350. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸²⁷ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 96. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸²⁸ Například roku 1897 došlo k tzv. prosincovým bouřím (pochod německých nacionalistických studentů Prahou zakončený až vojenskou intervencí na Václavském náměstí), během nichž byly rabovány židovské obchody, vinárny a kavárny. Literárně téma zpracoval např. Viktor Dyk (Prosinec, 1906), jenž se akce sám účastnil: „*Hlouček výrostků, drzých a odhodlaných, napadl židovský krám...Zástup rozbil okno u výkladu i dveří, vnikl do vnitřku obchodu a tam počal drancovati...*“ více HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých*

německý jazyk, ať už ve snaze asimilovat s Němci či s Rakušany, čistě z praktických důvodů, či jen proto, že neviděli českožidovské soužití jako možné. Tím více však v nich čeští nacionalisté spatřovali vnitřní nepřátele a tím více se od sebe oba národy kulturně oddalovaly.

Na druhou stranu, v závěru 19. století již bylo prokazatelně završeno české národní obrození: „V této době bylo už zřejmé, že se podařilo to, čemu ještě před několika desítkami let věřil málokdo: vzkřísit český národ, dodat mu sebevědomí, oživit český jazyk a obnovit jeho mnohvrstevné funkce. Češi měli své vědce, umělce, literáty, měli své školství, diferencující se politickou garnituru, začali být schopni konkurence v obchodu a průmyslu. V poslední třetině století se tak třetí největší národ habsburské monarchie stal silou, s níž bylo nutno počítat.“⁸²⁹ Právě tou dobou vycházeli první židovští abiturienti z českých škol a právě tato vývojová etapa se stala skvělým podhoubím pro vznik novodobého – vědomého a dobře organizovaného – českožidovského hnutí včele s členy nově založeného Spolu českých akademiků Židů (viz str. 152)

3.1.2 SIPPURIM

Pokud to jejich hospodářská situace alespoň trochu dovolovala, snažily se emancipované židovské rodiny vysílat syny na vysokoškolská studia. Mnozí tito studenti přitom působili jako žurnalisté či spisovatelé – jednalo se o první generaci Židů, již se bez omezení mohla podílet na uměleckém dění mimo ghetto.

Zpočátku volili tito autoři, a je to pochopitelné, ke své práci němčinu. Mnozí z nich se přitom netajili obdivem k německé kultuře. Vyskytovali se mezi nimi jedinci prosazující pangermanismus, intolerantní vůči českým obrozeneckým snahám, takoví, kteří vyjadřovali loajalitu Habsburkům či se nad míru pyšnili úspěchy Židů v oblasti obchodu. Našly se však i výjimky popisující rodnou zemi bezpředsudečně, Židé sympatizující s českými nacionalisty, oslavující slovanské hodnoty, autoři, již prostřednictvím překladu a vědecké práce rozšiřovali česká díla v rámci německé jazykové oblasti, ba co víc, kteří se sami pokoušeli o tvorbu textů v češtině.

V obou případech měli tito první svobodní literáti židovského původu jedno společné - ať zaznamenávali legendy, analyzovali politickou situaci, vyjadřovali se k otázce náboženské, tlumočili zbytku světa zvyky a životní kolorit židovské komunity, vkládali mezi řádky své rozporuplné pocity z nového řádu věcí atd. - v převážné části svého díla zůstávali tematicky věrni židovství.

Mnozí z židovských literátů „první generace“ vycházeli z myšlenek romantismu. Ten, mimo jiné, znovuobjevil půvab folkloru. Není proto překvapení, že mezi lety 1847 – 1864 vyšlo v pražském nakladatelství Wolfa Paschelese⁸³⁰ hned pět sbírek německy psaných *Sippurim* (hebrejsky Příběhy), a tedy „židovských vyprávění, mýtů a kronik, pamětihodností a biografii slavných Židů rozličných krajů a staletí, zvláště středověku.“⁸³¹ Co do žánru, syžetu, délky i obsahu se jednalo o rozmanité texty, jejichž děj byl umístěn do různých zemí a odehrával se v různé době od středověku po současnost tvůrců. Některé z nich přitom byly situovány do pražského ghetta a „líčily tajemné a romaneskní příběhy, které byly často přetiskovány a převyprávěny.“⁸³²

zemích ve 20. století. Praha: Akropolis, 2016, s. 54. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸²⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 362. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸³⁰ První čtyři díly vydal Wolf Pascheles, poslední vyšel péčí jeho syna Jákoba.

⁸³¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 351. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸³² HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 11. ISBN 978-80-7308-683-1.

Jakkoliv pověsti vztahujícím se k českým zemím tvořily jen nepatrnou část celku, právě ony získaly velmi rychle světovou proslulost a natrvalo se zapsaly do české mytologické i literární mozaiky. Mezi nimi pak bezesporu vévodila legenda o pražském Golemovi a jeho stvořiteli rabínu Löwovi, jejímž autorem byl George Leopold Weisel (1804-1873). Tento jihočeský rodák dlouhá léta pobýval v pražském ghettu, zatímco studoval medicínu. Ve 40. letech se rozhodl pro konverzi, oženil se s křesťanskou dívkou a stal se ranhojičem ve Všerubech a později v Domažlicích, v nichž se spřátelil s Boženou Němcovou. V rámci své literární činnosti se kromě židovských pověstí věnoval rovněž reáliím chodským. Tomáš Pěkný v této souvislosti uvádí, že právě Weisel jako první upozornil na historickou roli Jana Sladkého Koziny a mimochodem tak poskytl Aloisi Jiráskovi impuls pro sepsání *Psohlavců*. Židovskými bohemiky přispíval do Sippurim rovněž liberální obchodník Salomon Kohn (1825 – 1904). Tento pražský autor, jehož styl byl přirovnáván k Walteru Scottovi, proslul například románem *Gabriel*.

Vybrané příběhy se dočkaly řady reedic, úprav i časopiseckých vydání, a to nejen v němčině či v jidiš, nýbrž i v češtině. Konkrétně se o to zasloužil V. B. Nebeský, díky němuž pověsti vyšly v českém překladu v *Květech* roku 1844. Sbírkou inspirovaly řadu českých spisovatelů – Jaroslava Vrchlického (*Pražské obrázky*), Josefa Svátka (*Pražské pověsti a legendy*), Jiřího Karáska (*Ganymedes*) či Aloise Jiráska (*Staré pověsti české*).

3.1.3 MLADÁ ČECHIE

Významnou roli v rámci sblížení českého a německého kulturního prostředí sehrály ve své době dvě periodika, a to pražský německý časopis *Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben* vydávaný Rudolfem Glasserem (1801-1868) a dále ročenka *Libussa* vycházející od roku 1842 díky Paulu A. Klarovi (1801-1860), majiteli slepeckého ústavu v Praze. V obou případech se redakce skládala z německých i českých liberálně smýšlejících intelektuálů, v jejichž textech se zrcadlila upřímná snaha o nalezení cesty pro pokojné soužití mezi Čechy a Němci. Řadu příspěvatelů přitom tvořili mladí literáti židovského původu, svobodomyšlní básníci narození v Čechách či na Moravě: „kteří vnímali emancipaci Židů jako součást jara národů“ a liberálně demokratického hnutí. Označovali se po vzoru obdobných skupin v evropských literaturách jako *Junges Böhmen/Mladá Čechie*.⁸³³

„Myšlenka na sblížení Čechů a Židů nevznikla v Praze, ale ve Vídni, kde se židovští literáti a studenti začali pod vlivem svých českých kolegů hlásit k české řeči a národnosti...“⁸³⁴ popisuje situaci Tomáš Pěkný s doplněním, že to byl český básník a kritik Václav Bolemír Nebeský (1818-1878), který spolu s pražským německožidovským novinářem Davidem Kuhem (1818-1878) a pročeským německožidovským spisovatelem Siegfriedem Kapperem (1820 – 1879) zorganizoval roku 1844 publicistickou kampaň, jejímž cílem bylo vyzvat Čechy, respektive Slovanů, aby podobně jako Němci, využili „duchovní potenciál obrozujícího se židovského národa“ ve svůj prospěch.

David Kuh ve své úvaze na dané téma publikované v časopise *Allgemeine Zeitung des Judentums* roku 1844 apeloval na Židy takto: „Žid musí nevyhnutelně přilnout k nějaké národnosti, sám co národ státi nechce a nemůže...Nezaplesá vám srdce, když pomyslíte, že mimo vaše povolání zvolení být můžete k uskutečnění nejvyšších a nejslechetnějších idejí, spoluzvolení mezi duchem východu a západu Evropy býti prostředníky a podílu míti se Slovanů v principu duchovním, a že tak můžete dokázati, jaká síla duševní ve vás spočívá, a lásku a úctu si získati u národa, mezi kterým žijete?“⁸³⁵ Ke Slovanům se přitom obracel

⁸³³ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 82. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸³⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 356. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁸³⁵ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...* Praha: Apeiron, 1994, str. 62. ISBN 80-900703-4-3

rovněž: „*Jen přátelského slova je zapotřebí a žid vycedí krev svou pro toho, kdo mu ukázal srdce laskavé. On nežádá mnoho, málem spokojen, jen tu lásku a uznání, které člověk od člověka požadovat může dle práva svatého.*“⁸³⁶ Na tato slova navazoval v *Květech* V. B. Nebeský. Český spisovatel přitom podtrhoval podmínky, za nichž by bylo možné vzájemnosti docílit: „*...svou vlast skutečnou milovati a jazyk a národnost svých krajanů pěstovati: jen když to činí a když to, co je národního v každém okrese též za svoji záležitost pokládají: jen tenkrát mohou žádati, aby byli považováni jako jiní.*“⁸³⁷

Teoretické podněty obou mužů završují tři básně Siegfrida Kappera uveřejněné v roce 1845 v *Květech* (č. 95 a 96), a to *V srpnu 1844*, *V. B. Nebeskému* a *Jen Nečechem mě nejmenujte*⁸³⁸. Jednalo se přitom o vůbec první česky psané texty z pera autora židovského původu. Obracel se v nich na Židy i na Čechy, vyznával se k lásce k české vlasti a vyjadřoval naději v českožidovské sblížení.

Ke členům skupiny, či spíše volného sdružení, Mladá Čechie patřili nejen básníci, ale rovněž prozaici či novináři, mezi nimi Moritz Hartman Izidor Heller, Uffo Daniel Horn, Alfred Meissner, August Ludwig Frankl⁸³⁹ či již zmíněný Siegfried Kapper, o jehož nesporném přínosu v rámci české literatury v širším i v užším slova smyslu bude pojednáno níže. Spolek měl také několik sympatizantů z řad českých spisovatelů, přičemž nejvýrazněji se zapojoval právě V. B. Nebeský. Inspiraci autoři nacházeli ve slovanských dějinách, v díle lorda Byrona či H. Heina, často také překládali a nebáli se dobové aktualizace.

Někteří Češi, mezi nimi i umělci Karel Sabina a F. B. Mikovec, stejně jako pražští a venkovští Židé sice ideu předkládanou sdružením podpořili, nicméně deficit konkrétních kroků vedoucích k dosažení zamýšleného nakonec vedl k neúspěchu Junges Böhmen jako celku: „*Hnutí nakonec neuspělo a má hodnotu symbolu, tradice, na niž bylo možno později navázat.*“⁸⁴⁰ To se také stalo, neboť, jak vyplývá z historické části práce, Spolek českých akademiků Židů (založen v Praze, 1876), se na počest sta let od narození spisovatele přejmenoval na Akademický spolek Kapper. Právě ona symbolická role, již Mladá Čechie a především „*zvláštní zjev v dějinách literatury naší*“⁸⁴¹ Siegfried Kapper v rámci českožidovského sblížení nepopíratelně sehrály, budiž jádrem této části práce.

3.1.4 SIEGFRIED KAPPER

„...*ač kolébka jeho stála v rodině židovské a úplně německé, ač v době jeho mládí ani českých škol nebylo – přece přilnul Kaper s celým zápalem mladistvé své duše k české vlasti, přec osvojil si jazyk český způsobem obdivuhodným a zasedl na Parnas český, by se stal jeho ozdobou.*“⁸⁴²

Izák Šalamoun Kapper přišel na svět 21. března 1820, a to na pražském předměstí Smíchov. Jeho otec, Hermana Kaper⁸⁴³, původem sklenář, později pedagog, patřil k liberálním a

⁸³⁶ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 62. ISBN 80-900703-4-3.*

⁸³⁷ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 62. ISBN 80-900703-4-3.*

⁸³⁸ Jinak také *Synům kmene mého* (později v titulu jiné básně) a posléze *Ve spolku Čechů*.

⁸³⁹ A. L. Frankl (Chrást u Chridmi 1810 – Vídeň 1894) - velitel studentské legie a později jeden z hlavních představitelů vídeňské židovské obce, jenž sám vydával dva časopisy s podobnou tematikou – *Österreichisches Morgenblatt* a *Sonntagsblätter*.

⁸⁴⁰ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 536. ISBN 80-900-8954-2.

⁸⁴¹ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 70.

⁸⁴² ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 70.

⁸⁴³ Zápis v matrice rodinné příjmení zaznamenal bez druhého „p“ a křestní jméno otce bez dvojitého „n“.

svobodomyslným mužům. Sám mezi lety 1795 – 1816 působil jako učitel ve Švýcarsku, Alsasku a jižním Německu a vynasnažil se, aby se i jeho synu dostalo dobrého vzdělání. Izák proto navštěvoval malostranské piaristické gymnázium⁸⁴⁴, pražskou filosofie, pedagogiku a nakonec i vídeňskou medicínu.

Jakkoliv atmosféra v domácnosti emancipaci přála, ne vždy tomu napomáhala Kapperovo okolí, což velmi dobře dokládá poznatek Jana Nerudy: „Kapper se narodil z rodičů židovských v letech dvacátých. Tedy v době, kdy hranice židovského města a židovského domu byly úzkostlivě střeženy, nepřístupny, kdy Žid byl páriou společnosti naší, terčem úsměšků, dobrý tak pro kopnutí. Co hošík by tak rád si býval s ostatními dětmi hrál, ale odháněli ho - „židovský kluk, židovský kluk!“ – a on stál se slzami v očích opodál.“⁸⁴⁵

Pokud se detailněji začteme do Kapperova díla, potom v něm vskutku odrazy podobných raných zážitků nalezneme, např. v sice nedokončené, avšak emočně vypjaté básni *Ben-oni*, a tedy Syn žalu, z níž zlomek předkládám: „Roj dítek. Chlapci, dívky v bohrém pluku/Sem tam se hodní po zelené trávě/Tu zpěvu, křiku, radostného hluku/Sám ples jako by hrál tu s nimi právě/...Hle proč tak vzdálen od hlučného davu/Ten chlapec tamto o samotě stojí/jak by se bál tu sklopenou svou hlavu/K též radosti vznést, již oni se kojí/Proč ten, an pletou tito plesu věnec/Svých nader plet též v jejich ples nemíchá/Proč on jen, radosti co vyhozenec/pod ony vrby odstranil se z ticha/Viz na kučer ten jeho černý dlouhý/Do oka hled' u žárného, tmavého/Nelze-li číst v nich výraz oné touhy/jenž znamená vrub kmene sionského/Syn Židův on! – To celá jeho vina/To příčina, že o samotě stojí/To příčina, že odřeknutí syna/ I ti nepustí k veselosti zdroji/To příčina, že v outlé již mladosti/Přehořkou hanu okusit mu dají/ že ostrým nožem opovrženosti/Mu v outlé srdce rány zařezají/...Já srdce jeho znal i sílu touhy/ Se všemi byly syna vyhostěnství/ Ach žel ten věčný stín že nebyl pouhý/Vím já to, jak on syn vyloučenství.“⁸⁴⁶

Na druhou stranu v autobiograficky laděném románu *Herzel a jeho přátelé. Obrázky ze školního života v Čechách*, jež Kapper publikoval roku 1853, se objevuje pasáž, v níž byli tři židovští gymnazisté členy tajného českého spolku pozváni na noční shromáždění do opuštěné stodoly. Během seance byly čteny úryvky z textu popisujícího mučednickou smrt mistra Jana Husa. Jak židovští hosté zareagovali?: „Byli tak uchvázeni, že se cítili být přítomni v Kostnici roku 1415 a že se chystali přijít Husovi na pomoc. Po skončení čtení je čeští studenti přijali do spolku a dali jim jména českých šlechticů.“⁸⁴⁷ Tento úryvek pro změnu dokládá, že již v době předrevoluční k českožidovskému sblížení docházelo a nadto vypovídá o jasném zájmu autora o českou historii. Právě na gymnáziu se Kapper začal učit český jazyk, k němuž dle Viléma Zirkl⁸⁴⁸ „s celou horoucností přilnul“.

Během svých filosofických studií v Praze se Kapper spřátelil s mnoha německy orientovanými studenty, již propagovali ideje tzv. Mladého Německa⁸⁴⁹ a kteří přitom měli dobrý vztah k české vlasti. Mezi ně se řadili např. Moritz Harmann, Alfred Meissner či Ludwig August Frankl. Zároveň se však Kapper stýkal se studenty českými aktivně zapojenými do českých obrozeneckých snah, z nichž zejména V. B. Nebeský a K. Sabina ovlivnili mnohé jeho kariérní kroky coby literáta.

⁸⁴⁴ Jeho spolužákem ve vyšších ročnících byl mimo jiné budoucí spisovatel Moritz Hartmann.

⁸⁴⁵ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 60. ISBN 80-900703-4-3.

⁸⁴⁶ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 87-8. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁴⁷ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 81. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁴⁸ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 70.

⁸⁴⁹ Německé literární hnutí (1830 – 1848) mladých revolučně naladěných autorů zasazujících se nejen o svobodu slova, nýbrž i o ženská práva a rovněž o zboření předpojatosti, a to zejména v oblasti náboženské či sociální.

Po té, co se Kapper vzdal plánované profesní dráhy coby domácí učitel a s tím spojené cesty do Ruska, odjel studovat medicínu do Vídně. Tam se i nadále stýkal s mladými radikálně smýšlejícími autory, a to jak s těmi ovlivňovanými idejemi „Mladého Německa“, se členy Mladé Čechie, tak se slovanskými patrioty. Jeho zájem o umění a kulturu, zejména pak o literaturu jižních Slovanů, postupně sílil a stále se prohluboval. Publikoval v *Ost un West*, *Libussi*, překládal ze slovanských jazyků do němčiny, později vycházely jeho texty knižně. Po celý život přitom vydával díla nejen v němčině, ale rovněž v češtině.

Již v počátcích své literární dráhy Kapper překládal české autory do němčiny. Mezi nimi se objevovali jak ti již uznávaní – F. L. Celakovský, V. K. Klicpera či Boleslav Jablonský – tak ti, jejichž skutečný význam pro českou literaturu v užším slova smyslu měl být teprve odhalen, v tomto případě K. H. Máchy: „*Máchova díla si velmi vážil, a když se roku 1842 doslechl, že je básníkovy pozůstalost rozprodávána pražským kramářům, horlil: „Jsou vám relikvie vlasteneckého ducha, jako byl Mácha – jsou vám tyto relikvie vašeho snad největšího básníka tak nicotné, že je necháváte ztrouchnivět a rozprodáte vetešníkům jako starou nepotřebnou makulaturu?“ O Máchově poezii pak téhož roku napsal: „Mácha ukázal, jak se může dát síla a elegance, dokonalost, melodičnost a plnost jazyku, který tolik lidí pokládá za chudý, tvrdý, neohebný a drsný. Mácha měl sílu dát literatuře svého národa svůj vlastní směr, stát se zakladatelem školy – což nedokázal ještě žádný z českých básníků a literátů.“⁸⁵⁰*

Podle mnohých odborníků to byl právě Kapper, kdo rozpoznal velikost Máchova díla jako první či přinejmenším mnohem dříve než česká umělecká sféra. Překládal jeho básně⁸⁵¹ i prozaické texty, věnoval mu rovněž studii nazvanou *K. H. Mácha und die neuböhmische Literatur* (K. H. Mácha a novočeská literatura). Roku 1844 ve sborníku *Libussa* pak uveřejnil německý překlad *Máje*. Samozřejmě, že převod jazykově vybroušeného originálu nebyl dokonalý, avšak posloužil jiné věci, v čemž lze souhlasit s kritikem M. J. Pulcem: „*Českému Židu Kapperovi nešlo...o vavřín, tím méně ho mohl stimulovat hubený groš spořivé pokladny málo čtené Libusse. Chtěl...ukázat němčící Praze, která pokládala namnoze češtinu za řeč páriů, za ubohý a pozornosti nevhodný dorozumivací prostředek podomků a služek, že je tomu docela jinak.*“⁸⁵² Ať mimoděk, či čistě díky dobrému osobnímu vkusu, již tímto raným překladem tak Siegfried Kapper přispěl k českým obrozeneckým snahám a prokázal se jako osobnost pročesky orientovaná.

Jak bylo řečeno v úvodní kapitole, roku 1845 Kapper v *Květech* uveřejnil tři česky psané básně s cílem podpořit myšlenku českožidovské vzájemnosti. Postupně vznikly texty nové, z nichž vzešel celý básnický soubor vydaný poprvé roku 1846 pod společným názvem *České listy*, jimž bude věnována samostatná kapitola (viz níže).

Kaprovu profesní dráhu značně ovlivnilo jeho vídeňské setkání s Vukem Stefanovicem Karadžicem (1787- 1864), srbským lingvistou a etnografem, jenž byl ve své době považován za nejvýznamnější osobnost srbské a chorvatské jazykové kultury. Nadšený Kapper záhy začal studovat jihoslovanský folklor a srbský jazyk, načež v Lipsku roku 1844 vydal *Slovanské melodie*, v originále *Slavische Melodien* – knihu německých překladů slovanských lidových písní. Roku 1847 se dokonce uplatnil jako lékař v chorvatském Karlovcu, kde se spřátelil s mezinárodně uznávaným básníkem Ivanem Mažuranicem a kde se stal svědkem jihoslovanských příprav na nevyhnutelný boj s Maďary (vypukl roku 1848).

Během revolučního roku 1848 se z Kappera na čas stal vídeňský publicista. Přispíval například od listu *Constitutionelles Blatt aus Böhmen*, a to zprávami z říšského či kroměřížského sněmu, popřípadě z uherského bojiště. Publikoval také německy psanou

⁸⁵⁰ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 67. ISBN 80-900703-4-3.*

⁸⁵¹ Vůbec prvním překladem Máchovy básně do němčiny byl Kapperův převod skladby *Budoucí vlast* uveřejněný roku 1841 v časopise *Ost und West*.

⁸⁵² HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 67. ISBN 80-900703-4-3.*

poetickou sbírku *Befreite Lieder* (Osobozené písně), v nichž se věnoval palčivým sociálním otázkám. Poměrně sarkasticky se přitom vyjadřoval k rozličným dobročinným spolkům, jejichž činnost se často zužovala pouze na plané řečnění bez reálné snahy o pomoc: „*Tož v spolky již se ustavili/By těžkou bídu vypudili/S ní hejno jejích přízraků/Ze země zmizet musí nouze/Ji ubije svou řečí pouze/Prezident vážný ve fraku.*“⁸⁵³ Stejně tak až s věšteckou přesností varoval před apatií, kterou mnozí lidé chovali vůči potřebným společenským změnám: „*A vy, již povznešeně umíte/Dnes mjeti mých zpěvů hrůzy/Jen pozor, at' je neslyšíte/Zní na poslední své kdys chůzi.*“⁸⁵⁴

V období Bachova absolutismu Kapper cestoval – navštívil mimo jiné Bosnu, Srbsko, Bulharsko, Itálii nebo Německo. Z tohoto období pochází celá řada autorových spisů a překladů vztahujících se k (jiho)slovanské mytologii, poezii a dějinám: *Jihoslovanské toulky v létě* (1850), *Lazar, srbský car* (1851), *Srbské zpěvy* (1853) atd. V *Jihoslovanských toulkách* se lze dočíst i tato slova chvály na adresu českého národa, jež zaznívají z úst srbského generála po té, co se dozvídá, že cestovatel Kapper přichází z Prahy: „*Miluji vaše krajany velice. Jsou rozumný, pilný národ, od něhož máme ještě mnoho očekávati. Starají se o všechno a učí se všemu. Pracují neúnavně hlavou, myšlenkami, pérem a jsou toho hodni, abychom my ostatní Slované podle nich se vzdělávali.*“⁸⁵⁵

Roku 1853 se Kapper usadil jako lékař v Dobříši, kde se o rok později oženil se sestrou dlouhodobého přítele Moritze Hartmanna Annou. V tomto tvůrčím období se věnoval českým reáliím, vzpomínkám na dětství a česko-německému překladu. Kromě již zmíněného románu *Herzel a jeho přátelé* (1853) vznikla díla jako *Umělcova minulost* (1855), *Čechy* (1856), *České lázně* (1857). Kapper rovněž do němčiny zdařile přeložil oba sporné rukopisy – *Královédvorský* a *Zelenohorský* (1859). V *Českožidovském kalendáři* byl v rámci životopisného nástinu autora, jenž sestavil pro ročník 1881-1882 spisovatel Vilém Zirkel, otištěn následující úryvek: „*Jak stromy nade mnou zašuměly českých lesů, zelenavých větví k pozdravení mně podávající ramena věrná...hle, tu mně bylo, jak by se vlilo nové to jaro do krve mých žil! Slyše tě zase, drahý ty hlase, touha má slova nabyla nová, cítil jsem Vlast' že jest věčně nejkrásnější básníka cíl.*“⁸⁵⁶ Tak prý zapůsobila na Kappaera rodná země po delším pobytu v cizině.

Jako lékař – dobrovolník – se roku 1859 účastnil rakousko-sardinské války, načež s rodinou přesídlil do Mladé Boleslavi, kde se dokonce stal členem městské rady. Koncem 60. let se Kapper navrátil do rodné Prahy, kde se díky svému zapojení v činnosti Umělecké besedy seznámil a sblížil s Vítězslavem Hálkem. V *Květech* postupně publikoval českou verzi Srbských zpěvů pod sjednoceným názvem *Přímořské pohádky*, jež podle svědectví Ferdinanda Schultze (Osvěta, 1879) vzbudily v tehdejší básnické společnosti značný ohlas a zvláště pak text *Talas* neměl ve svém způsobu provedení konkurenci. Jan Neruda chválil jeho „*jemnou ušlechtilou vnímavost pro všechny krásy milostného i hrdinského zpěvu našich jižních bratří*“ i „*dokonalost v ovládnání básnické mluvy české*“ a Pavel Eisner je označil za „*nepřekonané až do dob Holečkových*“.⁸⁵⁷

Úspěch slavil Kapper i s knihou *Zpěvy lidu srbského* a sbírkou *Gusle, ohlasy černohorské*, o níž sám prohlásil: „*Jsou to obrazy ze strmých oněch hor nad mořem jaderským, na nichžto se chystá duch slovanský k velikému boji za svobodu slovanskou od staletí národy sveřepými utlačovanou; jsou to ohlasy bolných výkřiků a válečného hluku malé hrstky hrdinného lidu, jenž bez mála již pět set let se tam brání útoku dvou velkých a mocných národů, Turků a*

⁸⁵³ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 65. ISBN 80-900703-4-3.

⁸⁵⁴ Z básně *Diplomatům* v překladu Jana Krejčího.

⁸⁵⁵ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*...Praha:Apeiron, 1994, str. 66. ISBN 80-900703-4-3.

⁸⁵⁶ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper: Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 73.

⁸⁵⁷ KAPPER, Siegfried (vl. jm. KAPPER, Isaak Salomon) (1820-1879) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=kappe>.

*Vlachů, - jest to jednotlivý ton ve vznešeném souzvuku slovanské vzájemnosti, co den mocněji a nadějněji po všech končinách slovanských se rozléhají.*⁸⁵⁸ Přihlédneme-li k tomu, že Černé Hoře Kapper věnoval ještě mnohé časopisecké články a nakolik se celý život k jižním Slovanům upřímně obracel, je s podivem, že Karel Havlíček Borovský, sám propagující slovanskou vzájemnost, jejímž pilířem měli být Jihoslované, Kapperovu snahu o českožidovské sblížení nepodpořil.

Siegfried Kapper zemřel 7. června 1879 během léčebného pobytu v italské Pise následkem plicní choroby. Jeho pozůstatky byly později z Itálie převezeny a uloženy na židovském hřbitově v Dobříši⁸⁵⁹. Sestavení nekrologu se ujal Jan Neruda, který Kappera pasoval na „*prvního syna českého židovstva, který zasedl na slovanský Parnas*“, který s Čechy „*cítil velmi vřele*“ a jemuž „*zjevy literatury české byly sváteční pochoutkou*“, přičemž „*o českém lidu mluvil jen s nadšením*“. O něco málo později, roku 1919 Kapperovo dílo kladně zhodnotil také český jazykovědec Jan Krejčí, přičemž s jeho závěry se nelze než ztotožnit: „*...Kapper se slovem zavázal české národnosti. Pracoval a jeho práce přinesla české literatuře zisk.*“⁸⁶⁰

3.1.5 ČESKÉ LISTY

Ve spolku Čechů/ Jen Nečechem mě nejmenujte

Jen Nečechem mě nejmenujte,
Syn jako vy jsem české země!
Jak srdce Vaše pro vlast tluče,
Tak moje vroucně plane ve mně!

I jsem-li z kmene nad Jordanem,
To s Čechem bratrství neruší!
Či zákon jaký mně překáží,
bych vlasti nežil srdcem, duší?

Má víra – vlast! Vždyť z jedné hrudy
Mně jako vám pučí se žití –
A za sto let mne jedna hruda
Jak vás svým krovem bude krýti!

Srpen 1844

Ó vlasti má, proč musí tvůj syn lkáti?
Proč v noci tiché hořké slze lít?
I kdož mu prchlé dny mladosti vrátí?
Kdo sílu mladých žil – kdo vřelý cit?

Tobě své srdce s celou jeho září,
Tobě své mysli obětoval ráj;
Svatý se oheň zarděl v jeho tváři,
Když vyřknul slovo: Vlast má český háj!

Tvých dějin když on čítal v slavných listech
Ta jasná jména – svatým zápallem,
Kdekoliv stál na tvých rekovných místech,

⁸⁵⁸ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 73.

⁸⁵⁹ O převozu ostatků do Čech hovoří H. Housková, jiné prameny uvádějí, že je pohřben na židovském hřbitově v Pize (např. Peter Demetz), respektive v cizí zemi (*Kalendář českožidovský*).

⁸⁶⁰ HOUSKOVÁ, Hana. *Jen Nečechem mne nejmenujte*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 67. ISBN 80-900703-4-3.

Ty's duši pronikla mu plápolem.

Tě miloval – ty's bohyní mu byla!
Ty's vírou, láskou, nadějí! – ó žel!
Ty's krásný sen mu sama zakalila,
Ranila's ho, když tě obejmout chtěl.

Ach, jsou to boly neznámé a rmutné!
Toužebným hledat okem hvězdu svou,
Jí vidět zhasínat – a státi smutně
Co sirotek s planoucí láskou svou.
Ach, opuštěný státi v zemi ledné –
A plamen musít udusít v sobě!
Mých tváří oheň – ach, on zhasne, zbledne,
Má láska shnije v nečinnosti hrobě!

Věrnému příteli V. N.

Kde času věčný fénix – slunce jasné –
Z popele noci křídla zdvihá svá,
Tam k východu, v ty kraje ohňokrásné.
Tam věčná touha táhne nádra má.

Divíš se tomu, Václave můj drahý?
A úžasem se oko tvoje ptá,
Chrám-li mne vábí zbořený a nahý,
Skály sionské, voda sáranská?

Nevábí mne co hruda sta let kryje,
Neželi zpěv můj slávy skleslé trůn,
Ni pro zem lkám, kde otců síla hnije,
Duši nevábí pláč babelských strun.

Mne zrodil čas – i já jsem syn života!
Ten duch, jenž žije v pramenu tvých žil,
Ten duch, ta krev i v proudu mém klokotá,
Jeť jeden obou, Václave, náš cíl.

Co srdce tvé bolestí tajnou moří,
To honí v půlnoc z mého lůžku klid;
Ten lásky plamen, jenž v tvém slovu hoří
I můj jest, druhu! nejkrásnější cit.

I mou je vlastní vlast vltavská drahá,
Jak tvůj i můj ji vždycky slaví zpěv;
Má kletba tkne jak tvá se vlastní vraha,
Radostně svou pro ni vyliju krev.

A přec – proč hledám oné kraje jasné,
Kde z noci popele se zdvihá den?
Proč po východu touha neuhasne,
Proč o něm veždy sním, vždy o něm jen?

Mé oko k stranám východním nezírá,
Že slavný kdy tam stál Jerusaleml;
K zoři se modlím, jenž se rozebírá
Na východu v nebeském svítu svém.

A k zori zírám, zniká-li již ráno,
V noci-li naší rozbřeskuje se;
Daleko dnové-li, kde bude přáno
Vyloučencem nebýt ve vlasti své.

Kde svatý mír a láska budou soudit,
Kde bludy srdce více nerozdvojí,
Kde národ můj nebude kletý bloudit
A Češi Čechům ruce podají.

Ty mlčíš? – zdaliž neznal's dávno smutné
Mé duše hloubí? – Syn já Židů jsem!
Ó Václave, ty neznáš boly rmutné:
Milovat vlast a být v ní cizincem! –

Na devátý Av⁸⁶¹

Nesypej popel, synu Israelu,
Na hlavu svou, když podeváté člun
Luny se zarděl v Abu! Tvého želu
Ach! popel nevystaví Ješurun.

Kletba to není Boží, že zapadly
Zdi v rummy saremské, na Šaronu
Že vonné růže v bouři časů zvadly,
Svatý že klesl háj na Sionu.

Co vlna zdvihla, vlna zas potápí,
Tak dějin valí na věky se tok,
Z prvního světa dne přes hroby kvapí
K novému stále žití soudu krok.

Kde stojí Tyrus, věže kde Trojanské,
Kdo národů všech zašlých jména zná?
Kde mají byt svůj bohové pohanské.
Kdo ukáže mi moří vyschlých dna?

Ze rumů měst vždy nová města vstaly,
Rody odtáhly k rodům jiným dál;
Novým zem Bohům Bozi odevzdali,
Hle, šumí les, kde mořský hukot hrál.

A ty jen, Israeli, ty chceš lkáti,
Že osudu tě nešetřila moc?
Dávno, sirotku! našel's novou máti –
Nehal se déle v žalu svého noc.

K světu se měj! Popadni dějů veslo
A podej bratrům ruku – vlast miluj;
Ku kterým stanům souzení tě neslo,
Tam's našel vlast, tam mužně, pevně stůj.

Žehnej tu zem, která tvá dítko kojí,
A žehnán budeš v statném míru sám;
Neb kde si srdce v lásce nebe strojí,
Tam stojí víry nejjasnější chrám!

⁸⁶¹ Jinak také *Synům kmene mého v Čechách*, 9. av je den, kdy Židé želi pád Jeruzaléma.

By člověk s touhou časů uplynulých
Si jasnost kalil zárnou svého dne,
By život strávil nad hrobem usnulých:
Nemni, že Bůh to Israele chce.

Ze stanů svých on mírným okem zírá,
A láskou je, co kletbou zdá se nám,
Své požehnání nad vším rozestírá,
Kletbu nezná – kletbou si člověk sám!

Výše citované básně⁸⁶² jsou asi nejstěžejnějšími z hlediska analyzovaného tématu, jež se ve sbírce *České listy* objevují. Nutno přiznat, že prvotní myšlenka napsat básně v češtině se spíše než v hlavě S. Kappera zrodila v srdci V. B. Nebeského, jehož R. Illový ve své biografické stati *Václav Bolemlr Nebeský, průkopník sblížení česko-židovského* označil dokonce jako „spiritus agens pokusu o česko-židovské hnutí a asi prvního Slovana, jenž se ve slovanském časopise bez předsudků laskavě vyslovil o Židech.“ Nebeský, ještě před vydáním sbírky, na ni upozornil v textu dedikovaném *Slovanským melodiím*: „Kapper obmejšlí za krátký čas vydati celý svazek překladů českých básní. Jeho lehkost, obratnost u veršování a to, že sám jsa básníkem snadno může cizí báseň proniknouti, procítit a básnický podati, něco dobrého a krásného nám slibuje.“⁸⁶³

Téměř okamžitě po uveřejnění veršů začaly vycházet ohlasy a analytické stati: „*Toto přihlášení židů k národu českému vřele vítáno bylo v mnohých kruzích vlasteneckých, jakožto nový přírůstek statných sil, a to tím vřeleji, an mezi národem českým a židovským panovala jakási podobnost nezaslouženého osudu.*“⁸⁶⁴ Vskutku, text byl kladně přijat nejen Kapperovými přáteli, ale rovněž některými českými spisovateli: „*Ale s druhé strany zdvihla se nevčasná a nedůstojná oposice, odmítající příkře všeliký spolek se židy, z čehož povstala netušená polemika ve veřejných listech. V čele oposice stál Havlíček, který nešetrným úšklebem na Kapperovy „České listy“ zastavil tohoto po dlouhý čas na cestě zdárně nastoupené.*“⁸⁶⁵

Z hlediska literární vědy byly Kapperovy verše označovány za sentimentální lyriku, poetiku intimní slučující milostné city s těmi vlasteneckými. Za jádro sbírky kritika označila především pocit méněcennosti a prožitek z opovržení typický nejen pro židovskou asimilační literaturu doby, nýbrž připomínající obecné rysy romantismu – a tedy vyděděnost a osamělost. Z hlediska formy mu však byla vytýkána suchopárnost, prozaičnost, rétoričnost, neumělost a básnická neobratnost - poetická klišé i neaktuálnost (jakkoliv téma nazíral očima romantika a z hlediska versologie používal jamb, v oblasti pojmové často ustrnul v předromantismu).

V rámci obsahu kritici rovněž tápali. Bylo jasné, že autor vyzývá své souvěrce k emancipaci a asimilaci, proklamuje právo Židů na vlast, za tuto vlastní pak označuje Čechy a je zklamán odmítáním z české strany. Na druhou stranu, některé verše působily až sionisticky. Kapper se očividně nehodlal vzdát svého židovství, přičemž mnozí nacionalisté právě v tom spatřovali krok podmiňující jakékoliv českožidovské sblížování. To ostatně potvrzuje i radikální prohlášení Karla Havlíčka Borovského: „*Pročež musí, kdo chce býti Čechem, přestati být*

⁸⁶² Časopisecké a knižní verze textů se drobně liší. Upřesňující informace přináší příslušná kapitola v knize HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 81. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁶³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 95. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸⁶⁴ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 75.

⁸⁶⁵ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 75.

Židem.⁸⁶⁶

Právě značně odmítavá reakce K. Havlíčka Borovského způsobila, že mnozí, původně nadšení zastánci českožidovské myšlenky, od svých snah upustili. Mezi nimi i Moritz Hartmann, A. L. Frankl či David Kuh, jenž se dokonce začal vyjadřovat proti českému živilu: „*Že ostatně nedůvěra v upřímnost židů nebyla zcela nedůvodná, dokázal čas. Kuh zapřel své dřívější smýšlení a stal se r. 1848 zuřivým nepřitelem českých krajanů svých. Franklova česká Musa umlkla na vždy...*“⁸⁶⁷ Siegfried Kapper sice zůstal myšlenke slovansko-židovské vzájemnosti věrný, o tvorbu v češtině se však ještě dlouho znovu nepokusil.

Havlíček se k *Českým listům* vyjádřil záhy po jejich vydání, roku 1846, a to na stranách *České včely*. Hned na začátku upozorňuje, že „*coby do ceny poetické*“⁸⁶⁸ se nejedná o dílo zásadní, avšak „*co první pokus Israelity v literatuře české*“ je důležitější než jiné. Doplňuje přitom, že zatímco v německé kulturní sféře „*Israelité již hodný pluk tvoří...u nás teprve panu Kapprovi prvnímu napadlo připojiti se ku korouhvi české*“.

Následující řádky však pochvalný charakter ztratily. O V. B. Nebeském hovořil jako o autorovi, jenž v českém tisku „*silně a udatně máchá mečem obrany židovstva*“. To však Havlíček nepovažoval za nutné: „*...neboť z nás, kteří českou literaturu čítáme, nikdo Židy neutiskuje.*“ Myšlenku, že by čeští Židé mohli či měli být pokládáni za Čechy, pak odmítl rezolutně, označujíc ji za „*nepravou a velice mylnou*“. Podle Havlíčka totiž podstata jejich židovství netkvěla v pouhé víře. Pokud by šlo jen o otázku náboženskou, bylo by dle něj možné přistoupit na to, aby byli Češi katolíky, stejně jako protestanty, muslimy či Židy. Podstatu židovství však Havlíček spatřoval v původu a národnosti. A právě semitský původ Židů dle autora bránil jejich asimilaci: „*Neboť se zajisté všichni Židé, ať bydlí v kterékoliv zemi a v kterémkoliv dílu světa, považují za jeden národ, za bratry, a ne jen za stejnověrce, a svazek tento, který je dohromady víže, jest mnohem silnější než ten, kterým v zemi své (v které bydlí) připojeni jsou. A že nelze zároveň míti dvě vlasti, dva své národy a dvěma pánům sloužiti, toť bohdá dokazovati nemusíme.*“

V duchu výše zmíněného přesvědčení pak Havlíček hodnotil Kapperovy verše: „*Jedním okem dívaje se na Jerusalem, na zaslíbenou zemi, hledí druhým do niv českých a praví, že je miluje, patrně však vysvítá z jeho zpěvu, že miluje více něco jiného svého, což i přirozeno, a proto chvalitebno jest. Nač si tedy činiti násilí a nutiti se k milování české vlasti a Čechů?*“

V době vzniku kýžené kritiky Havlíček procházel fází, v níž poměrně důsledně zavrhoval verbální vlastenectví některých svých českých současníků⁸⁶⁹. Právě „pseudovlastenectví“ vyčítal rovněž Kapperovi. Havlíček dokonce tvrdil, že *České listy* vznikly spíše jako „excentrická choutka“ V. B. Nebeského, nikoliv z popudu S. Kappera a nad to naznačoval, že S. Kapper sám nebyl s to verše v českém jazyce složit: „*...a pokud pana Kappera sami osobně známe, není úplně mocen českého verše, pročť i někoho z jeho přátel v silném důmnění kmotrovství při těchto „Českých listech“ míti musíme,*“ čímž Havlíček Kappera prakticky osočil z podvodu na čtenářích.

Dalším bod, jemuž se Havlíček ve svém článku věnuje, je němčina. Havlíček radí Židům, aby se, pakliže chtějí opustit svůj přirozený jazyk a literaturu, připojili k německé kulturní oblasti a k německému národu, neboť právě němčina se jim stala „*co druhý mateřský jazyk*“. Toho je prý dokladem sám S. Kapper, přičemž jeho německou tvorbu Havlíček prohlašuje za důkaz neupřímného zájmu o českožidovské sblížení: „*Opravdivému a upřímnému Čechu při*

⁸⁶⁶ Holý, postavy, 87, publikováno roku 1846 v *České včele*.

⁸⁶⁷ ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper: Životopisný nástin*. In: *Českožidovský almanach*, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2, str. 75.

⁸⁶⁸ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 96. ISBN 978-80-7308-683-1. Odtud všechny citace daného článku.

⁸⁶⁹ Například J. K. Tyla – vice PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 358. Judaica. ISBN 80-900-8954-2.

nynějších okolnostech jistě napadnouti nemůže, aby básnil německy. Pan Kapper ale již dříve psal německy a nyní opět...Zkrátka, pane Kappře, poezie musí být pravda!“ upozorňuje Havlíček zapomínaje, že celá řada českých obrozenců byla stejně dvojazyčná jako pranýřovaný Kapper.

Až v závěru textu Havlíček přiznává některým básním, zejména těm, v nichž autor vyjadřuje „bolestnou vzpomínku na dávnou slávu izraelskou“ a „žalost nad nynější ponížeností,“ za „podařilé a zasluhující na každý pád pozornosti,“ a to zejména proto, že v nich S. Kapper „patrně opravdu cítil, co básnil.“ Havlíček následně S. Kappera ubezpečuje, že si „pravého a řádného Israelity tak dobře vážíme jako koho jiného, a jistě mnohem víc než špatného Čecha“, načež připouští, že „vytřelost verše a jazyka činí...knihu...hodnou čtení,“ ačkoliv mnoho původních myšlenek se v ní nenalzá.

Nedá se přitom říci, že by K. Havlíček Borovský byl autorem antisemitským. Nevyplývá to ani z výše zmíněných úryvků, nad to roku 1850 vyšla ve *Slovanu* Havlíčkova úvaha s názvem *Emancipace Židů*, v níž autor jednak shrnuje dlouholetý útlak, jemuž se ze strany většiny židovská menšina v českých zemích musela podvolovat⁸⁷⁰ (a který dle něj zapříčiňuje mnohé problémy současné) a zároveň Čechy nabádá k tomu, aby nejen židovskou emancipaci přijali, nýbrž aby jí zabezpečili dobré podmínky: „*Chovejme se také skutečně i v životě ke svým izraelským spoluobčanům tak jako k rovnoprávněným, netupme je, nesnižujeme je, nesužujeme je žádným způsobem, a zůstaly-li na nich lpěti ještě mnohé známé obyčeje z předešlého času, snášejme je zatím, jsouce pamětlivi příčin jejich.*“ Jakkoliv emancipaci Havlíček podpořil, v asimilaci nevěřil a jak uvádí Milan Uhde – zrod českých židovských spisovatelů nepředpokládal.

Havlíčkův strohý text spustil lavinu reakcí. Nejen během autorova života, nýbrž i po smrti S. Kappera se tak k jeho sbírce vyjádřili mnozí čeští literáti a jazykovědci, jejichž názory se ne vždy shodují. Zatímco Havlíčkův postoj bychom mohli označit za poměrně negativní, K. B. Štorch se roku 1846 S. Kappera zastal a v dopise určeném Karlu Havlíčkovi dokonce požádal: „*To Vám...chci na mysl vložit, abyste se při svých velkých chybách naučil trochu skromnějším být.*“⁸⁷¹ Pochvalně, co se obsahu týče: „*Básně tyto objevují se nám co překvapující, svého druhu posud jediný výtvor básnictví našeho...Vystupuje zde básník co nadšený prorok nové víry...Jsa věrným synem izraelským nese v srdci vroucí lásku k vlasti české, jižto cituplnými slovy najevo dává...*“ avšak ne bez výčitek směrem k formě: „*Řeč v celé sbírce jest plynná a dosti správná, některé však nucené sady a zvláště nepřirozené vzdalování přídavného od hlavního slova nemohou pozornost čtenáře minouti,*“⁸⁷² se roku 1847 vyjádřil k věci J. E. Vocel.

Jaroslav Kamper roku 1904 dílo označil za „*dokument člověka a doby...veskrze osobitým a bolestně prožitým.*“⁸⁷³ František Gottlieb (1922) texty zhodnotil z pohledu sionistického. Souhlasil přitom s Kapperem, jenž sám sebe označil jako „bloudícího hledajícího“, neboť v jeho v díle byly naznačeny všechny tři směry, jimiž se mohli Židé v Čechách vydat, a tedy:

⁸⁷⁰ Havlíček například uvádí, že byli Židé „*dřeni ve smyslu toho slova*“, vlády je považovaly za „*nějaké živé stříbrné a zlaté doly, z kterých se ustavičně těžit dá*“ a že byli „*dle nekřesťanských a pravému duchu Kristovu zcela protivných tehdejších předsudků z nejhlavnějších lidských práv*“ vyloučeni. To vedlo k tomu, že židovský lid „*hrabal dovoleným i nedovoleným způsobem*“, avšak „*nectnosti utlačenců*“ netkví v Izraelitech samých, nýbrž v dějinných okolnostech, je možné Židy oněch „*nectnosti*“ zbavit, a to právě skrze slušné zacházení, rovnoprávnost a náklonnost, neboť židovská emancipace je věcí spravedlivou.

⁸⁷¹ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 98. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁷² HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016., s. 99. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁷³ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016., s. 100. ISBN 978-80-7308-683-1.

„asimilace k češství, asimilace k německví a cesta židovský národní.“⁸⁷⁴ Další sionistický literát Iš Šalom roku 1933 konstatoval, že: „opovržení, v kterém Židé v křesťanském světě žili a které básník snášel velmi těžce“⁸⁷⁵ bylo de facto tím jediným, co přimělo Kappera usilovat o češství. Šalom přitom chápal Havlíčkovu neochotu připustit možnost, že by asimilace mohla proběhnout, přestože by si její účastníci uchovali své židovství, v což však mnozí zastánci českožidovského hnutí věřili.

Oskar Donath roku 1923 napsal: „V posledních verších přirovnává básník národ židovský k zádušnému Saulovi, jemuž se přiblížil David, aby mu vlil balzám do zemdlených ňader. Ale nevděčný Saul mrštil po něm kopím. V těchto verších lze snad vidět stesk básníkův na nepřístupnost Židů v otázce českožidovské.“⁸⁷⁶ Arne Novák (1939) si stejně jako mnozí jeho předchůdci, Havlíčka nevyjímaje, všímá trojího motivu sbírky. Považuje ji za jemnou, byť jednotvárně laděnou a označuje ji za jakousi „zvláštní syntézu sionismu a asimilace“. Přesně sto let po té, kdy byla sbírka poprvé vydána, konstatoval Viktor Lederer, že Kapper jako první vyslovil a propagoval myšlenku asimilace židů, žijících v Čechách, k národu českému, a to slovem básnickým. Na druhou stranu teprve později se narodili ti, již jeho ideu „posvětili“, a to historicky, sociologicky i filosoficky prohloubili.

V roce 1990 shledala Helena Krejčová v Kapprově díle výjimečnou syntézu „českého, německého a židovského myšlení a cítění“, již v podobné míře vypožorovala snad jen u Pavla Eisnera. Zároveň poukázala na to, že Kapperovy snahy přišly příliš brzy: „Až v okamžiku, kdy...byl český národ nejen jazykově, ale i ekonomicky...dostatečně silný, byl schopen českožidovskou asimilaci nejen tolerovat, ale ve svých špičkách i přijímat a podporovat.“⁸⁷⁷ Zejména šlo o dobu 1. republiky a kladné židovské politiky T. G. Masaryka.

Milan Uhde (2002), co se estetické hodnoty *Českých listů* týká, dává zapravdu Karlu Havlíčkovi, ba co víc, tvrdí, že jelikož se seznámil i s německou básnickou tvorbou autora, je přesvědčen o tom, že jeho česká sbírka není kvalitní proto, že by autor dostatečně nevládl češtinou, nýbrž proto, že jednoduše nebyl talentovaným veršotepcem: „Kapper prostě nebyl básník, a to ani tam, kde mu jeho velký kritik určitou vložu přiznával: ve verších usilujících vyzpívat tragický osud židovského národa a jeho člena, který je odsouzen k samotě navzdory své touze po splnutí s nežidovským živlem, jenž ho obklopuje...Tóny židovskými tragické naplnil Kapper...plačtivě a konvenčně...“⁸⁷⁸

Václav Petrbok (2011) spatřuje v Kapprovi jakéhosi „mediátora“, jenž se celý život pohyboval „po stále se zužující stezce mezi oběma znesvářenými národy“ ve snaze o literární a kulturní integraci. Činil tak přitom „navzdory hmotné bídě a nedostatku, navzdory...tendenční kritice...obviňování z nečeského postoje ze strany české, či pročeského ze strany německorakouské...zradám přátel v mládí a zklamání ve věku mužném.“⁸⁷⁹ Kateřina Čapková (2012) navrhla jiný pohled na autorovo dílo. Podle ní Kapper nikdy netoužil po asimilaci ve

⁸⁷⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 536. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁸⁷⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 536. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁸⁷⁶ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 102. ISBN 978-80-7308-683-1. V téže sbírce je otištěna rovněž kritika Ledererova, Čapkové a Nováková.

⁸⁷⁷ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 104. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁷⁸ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 106. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁷⁹ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 109. ISBN 978-80-7308-683-1.

smyslu etnickém, nýbrž po „*teritoriálním patriotismu*“ který by umožnil pokojné soužití lidí různých kultur a náboženství na území Čech“. Byť se spisovatel vyznává z lásky k české vlasti, netají se současně svou „*silnou židovskou identitou*“, které se nevzdává a černobílá interpretace díla proto není na místě. Podle Čapkové jde v takovém případě doslova o jeho „*překrucování*“.

Že se zcela jistě nejedná o dílo obsahově jednoznačné, snad dokládá i následující myšlenka. V jednom z veršů se Kapper obrací k české zemi a oslovuje ji jako „*Kannán svých myšlenek*“. Kannán dozajista lze chápat jako Svatou zemi, ztracenou židovskou vlast, již autor znovunalézá v hranicích českých. Historicky jsou však samy české země označovány jako „*kannánské*“ (viz str. 140). Nebylo tedy autorovi již dávno souzeno aby, zaobíral-li by se v myšlenkách domovinou, v představách mu přitom vytanuly Čechy?

Z hlediska této práce je však důležitá následující poznámka Mojžíry Otruby z *Lexikonu české literatury*: „*Jediná česká sbírka původní lyriky České listy vnáší...nový tematický prvek do naší poezie, židovství, a to v podobě tří hlavních motivů: dřívější sláva židovstva, nynější ponížení a utlačování židů, přimknutí českých židů k českému vlastenectví.*“⁸⁸⁰ A právě z toho důvodu tu byly *České listy* zpravovány, neboť jsou onou první vlastovkou přinášející do české literatury užšího slova smyslu židovskou tematiku - tedy jednu její podobu, již je vhodné znát a již lze didakticky využít.

Mezi další osobnosti, jež se pokoušely a částečně také zasloužily o českožidovské sblížení, patřili například Bohumil Bondy⁸⁸¹, Leopold Kompert (viz str. 214) a dále Mořic Baštýř, Leopold Katz či Auguste Stein. Poslední zmínění přitom stáli u zrodu spolku Českých akademiků Židů a s ním souvisejícího Kalendáře českožidovského (viz str. 151).

3.1.6 SIEGFRIED KAPPER – DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU

Ve vyšších ročnících středních škol by jistě bylo možné v rámci literární výchovy studenty seznámit s osobností S. Kappera a rolí, již v rámci českožidovského sblížení sehrál. Ideálně se jeví mezipředmětová spolupráce s vyučujícím dějepisu a občanské výchovy, neboť zvolený pracovní text je náročný jak z hlediska politicky historického pozadí, tak se dotýká problematiky náboženské, rasové diskriminace a společenského postavení cizinců. Nutno podotknout, že někteří studenti by se mohli během případné diskuse nad texty cítit nepříjemně, neboť i oni zažívají jistou formu útlaku ze strany většiny (homosexualita, náboženské vyznání, finanční situace, zdravotní hendikep, barva pleti), přičemž pokud by se tito studenti nechtěli do vybraných fází rozboru či vlastní tvorby zapojovat, v žádném případě by k tomu neměli být nuceni.

Na začátku hodiny by pedagog studenty seznámil pouze s názvem textu *Jen Nečechem mě nejmenujte*, načež by se zeptal, jaký obsah danému titulu přisuzují. Brainstorming by přitom formou vhodně zvolených otázek moderoval, tak, aby v rámci dekódování názvu nedošlo k jeho přílišné dezinterpretaci. Hodnotné návrhy studentů by přitom měl zapisovat na tabuli. Lze se přitom tázat např.: Jak chápete pojem Nečech? Kdo je pro vás Čechem? Kdo se může cítit Čechem a nebýt za něj přitom jednoznačně považován? Po čem lyrický subjekt touží? Proč nechce být Nečechem, kým být chce a proč? Odpovědi se samozřejmě budou lišit v závislosti na věku, znalostech i osobních zkušenostech žáků. Bylo by vhodné, aby se během debaty narazilo na problematiku menšin různého typu, může být rovněž připomenut rozdíl

⁸⁸⁰ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 82. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁸⁸¹ Bohumil Bondy (1832 – 1907) byl významným průmyslníkem a vůbec prvním pročesky orientovaným prezidentem obchodní a živnostenské komory, jenž se finančně i autorsky podílel na tvorbě knihy *K historii židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 906 – 1620*. Text byl sice z hlediska odborného kritizován, přesto se jedná o průkopnické dílo v dané oblasti, jen stěží a pomalu překonávané.

mezi kulturním a teritoriálním vlastenectvím. Je možné, že se do diskuse zapojí, či naopak zapojit odmítnout, studenti cizí národnosti či ti, z nichž se někteří mohou s podobným stavem duše potýkat, byť sami již mají národnost českou, s čímž musí faciitátor počítat a adekvátně reagovat.

Následně by byla mezi jednotlivé skupiny studentů distribuována první sloka: „*Jen Nečechem mě nejmenujte/Syn jako vy jsem české země!/Jak srdce Vaše pro vlast tluče/Tak moje vroucně plane ve mně!*“ spolu s několika otázkami určenými k zamyšlení v rámci kroužků: Koho autor oslovuje a proč? Jaký má vztah k Čechám? Kde se narodil? V jakém historickém období tak činí? Poslední dotaz je samozřejmě náročný. Na základě jazykového rozboru a znalostí z oblasti českých dějin však lze vyvodit alespoň prvotní závěry týkající se století, případně státního zřízení charakteristických pro dobu vzniku textu. Odpovědi na cvičení by posléze zazněly nahlas, bylo by možné je porovnávat a komentovat. Zde se nabízí prostor pro pilování argumentačních dovedností žáků.

Podobně by mohli studenti pracovat i se slokou druhou: „*I jsem-li z kmene nad Jordanem/To s Čechem bratrství neruší!/Či zákon jaký mně překáží,/bych vlasti nežil srdcem, duší?*“, přičemž stěžejním cílem by bylo správně určit, kde leží Jordán a koho se symbolika týká. Úkolem pedagoga by, v závislosti na znalostech dané třídy, bylo uvést je do otázky židovství a postavení Židů v Čechách. Zejména pak by bylo třeba zdůraznit, že se nejedná pouze o jakýsi kolektiv lidí vyznávající judaismus.

Poslední sloka: „*Má víra – vlast! Vždyť z jedné hrudy/Mně jako vám pučí se žití/A za sto let mne jedna hruda/Jak vás svým krovem bude krýti!*“ by měla posloužit jako klíč k určení doby vzniku díla. Je třeba zaměřit se na metaforiku textu a tázat se po tom, kdy českému národu „pučelo žití“. Pakliže se studenti doberou k době národního obrození, lze vysvětlit, že stejně tak Židé procházeli emancipací. V tomto smyslu lze chápat slova: „*Má víra – vlast!*“ a tedy nejen, že Kapper uctíval české země, nýbrž že konzervativní judaismus, a tedy původní víra, spojená s ghettem a minulostí začala být postupně nahrazována reformami i celkovým upuštěním od víry ve prospěch národní pospolitosti. V této souvislosti lze hovořit o problematice židovské diáposry, jejich vnitřní ahasverismu či emigrace obecně.

Za domácí úkol, jako námět na referát, případně jako vhodné téma, od něhož se může odrazit vyučující dějepisu, se jeví návrh dohledat, zda skutečně 100 let po vydání veršů Čechy a Židy „*kryla jedna hruda,*“ respektive, zda, kdy a jakým způsobem bylo Kapperovo přání naplněno.

Po završení práce s textem je možné uplatnit metodu čtyřlístku, vyzvat žáky k nastudování básně pro dramatický přednes, pokusit se obsah veršů zpracovat výtvarně, vytvořit prózu zachycující fiktivní vnitřní monolog autora, případně dobrovolníky vyzvat ke složení vlastní básně, v níž by byl pocit nepřijetí židovského autora zevšeobecněn (pocit jedince, jehož většina nepřijímá takového, jakým je) či aktualizován (pocit Židů v době šoa atd.). Např. Otázka rasové nesnášenlivosti by mohla být shrnuta verši: *Jen méněcenným nechtěl bych být/už více pro vás zbylé/vždyť svět má pěkně barevný byt/a nic jen černobílé!*⁸⁸²

3.2 PRAHA – MATKA S DRÁPY

Jedním z nejobakovanějších témat, jež se objevuje v textech židovských autorů, je město tří duší, studnice starých pověstí a samozřejmě jedinečná literární múza - Praha. Jedná se přitom o námět, respektive motiv, rozporuplný, který každý „*poznamenaný*“ spisovatel zpracovává originálně s ohledem na osobní zkušenost a city, jež ho se stověžatou středoevropskou metropolí pojí.

Někteří literáti se Praze věnují okrajově. Jelikož se ve městě narodili, studovali v něm či delší dobu pracovali, vracejí se k němu ve vzpomínkových pasážích svých autobiografických

⁸⁸² Markéta Pokorová

románů, memoárů či mu věnují některou svou báseň. Jiní, okouzleni pověstmi oprádkujícími minulost středověkého ghetta, opěvují mystično Prahy v dílech odehrávajících se v dobách rudolfinské slávy za branami Židovského města. Právě skrze jejich texty znovuožily téměř již zapomenuté legendy a příběhy spojené s pražským ghettem – ať už ty o golemovi, rabi Löwovi, krásné Ruth (milence Rudolfa II.), Moše Hanovi, o židovském hřbitově, duších zemřelých a jiné.

Existuje však několik generací židovských spisovatelů, jejichž životy byly s Prahou spjaty do takové míry, že se město stalo neodmyslitelnou součástí jejich umělecké tvorby. Někdy představovalo jen méně patrnou kulisu, jindy vystupovalo do popředí jako předmět hodný detailního popisu a bezmezného obdivu. Naproti tomu, a dělo se tak často, Praha také figurovala v úvahách těch svých „dětí“, které přísně hodnotily její téměř asketickou výchovu, macešsky uštěpačné jakkoliv mateřsky laskavé srdce a vyjadřovaly obavy před jakousi magnetizující přitažlivostí oné domovské náruče, již pocítovaly nehledě na formy dusného tlaku, který byla schopna svým objetím vyvinout.

Nutno dodat, že v Praze, o níž hovoříme, a tedy kolem roku 1900, žilo přibližně 415 tisíc Čechů, dále 10 tisíc Němců a 25 tisíc Židů, z nichž 14 tisíc hovořilo česky a 11 tisíc bylo německojazyčných⁸⁸³.

3.2.1 PRAHA VE VERŠÍCH

Jak bylo řečeno výše, lexém Praha byl skloňován v básních. Poezie dokáže říci mnohé, aniž by naduživala slova. Skrze jasně formulovaná a i pro mladšího čtenáře dobře uchopitelná obrazná vyjádření charakterizoval své rodné město například Franz Kafka v básni pojmenované jednoduše *Praha*: „*Lidé, kteří jdou přes temný most/kolem svatých/s matným světélkem/Mraky, které táhnout po šedých nebesích/kolem kostelů/s věžemi zšeřelými/Člověk opřený o kvádry zábradlí,/jenž hledí do večerních vod,/ruce na starých kamenech*“⁸⁸⁴.

„*Nevzali jsme ho...nikdy za svého, poněvadž to mělo jeden háček...Vždyť mluvil jinou řečí - a to v každém slova smyslu.*“⁸⁸⁵ Takto charakterizují postavení Franze Kafky v českých zemích autoři digitalizované literární mapy Šumavy (webová stránka Kohoutí kříž⁸⁸⁶) a mají pravdu. Není cílem této práce blíže se osudy oné výjimečné osobnosti zabývat. Učinili tak již mnozí jiní a nadto by rozbor Kafkova odkazu sám řádky disertace zaplnil. V této tematické kapitole je však na místě krátká zmínka o Kafkovi ve spojitosti s Prahou, neboť je-li Praha symbolem jakéhosi neviditelného ghetta, jehož syndromem dle svých slov literát trpěl, pak Kafka sám je obrazem trojí duše, již kdysi byla Praze vlastní.

⁸⁸³ BRICKIUS, Eugen. Sen o Maxi Brodovi. ihned.cz [online][3.4.2020] Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-14646110-sen-o-maxi-brodovi>.

⁸⁸⁴ KAFKA, Franz. *Praha*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 82. ISBN 80-900703-4-3

⁸⁸⁵ KAFKA, Franz (1883-1924) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=kafka>.

⁸⁸⁶ *Úvod - Kohoutikriz.org. Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/>. Tento web je věnován šumavské německé literatuře. Práce vznikající od roku 1990 zahrnuje autory pocházející ze Šumavy v jejím širším přeshraničním vymezení a další autory zabývající se danou tematikou od středověku až po současnost. Každý zastoupený autor je představen ukázkami z díla v překladech, v případě poezie i v originálním znění, krátkým medailonem a obrazovou přílohou, součástí publikace je rovněž studie v českém i německém jazyce a digitalizované historické mapy Šumavy. První vydání (306 autorů, 2001) bylo realizováno v rámci grantu Ministerstva kultury České republiky. V roce 2003 byl web oceněn ministrem kultury ČR (Cena Knihovna roku 2003, diplom v kategorii Významný počín v oblasti poskytování veřejných a informačních služeb), v roce 2018 získal zvláštní cenu Šumavy litery za mimořádný přínos šumavské literatuře. Průběžně doplňované dílo obsahuje v současné době údaje o 2040 autorech a je tvořeno více než 5500 ukázkami, biografickými daty, medailony, bibliografickými odkazy, 29 000 dokumenty v obrazové příloze, případně vysvětlivkami a slovníčky nářečních výrazů, to vše s možností plnotextového vyhledávání (převzato přímo z úvodníku webu).

Kafka v Praze vyrůstal. Znal velmi dobře češtinu, o níž dokonce prohlásil, že je jeho srdci bližší: „*Souvisí to s tím, že jako dítě mnohem častěji hovořil česky než německy. Jako malý byl celý den sám. Rodiče zůstávali v obchodě. To znamená, že přes den s ním byly česká chuva a kuchařka. Ty německy neuměly. Jeho rané vztahy tedy probíhaly v češtině.*“⁸⁸⁷ Na druhou stranu své texty tvořil zásadně v němčině: „*Protože chodil do německé školy. Musel celý den hovořit německy. I odpoledne, škola byla i odpoledne, také v sobotu. A navíc on nikdy nemusel česky psát, jen hovořit. To znamená, že písmo pro něj bylo cosi německého.*“⁸⁸⁸

Jakkoliv se rozcházel v názorech se svým otcem, pročesky orientovaným velkoobchodníkem, který rodinu vedl k asimilaci, judaismus nikterak horlivě nevyznával a židovství se na první pohled nezrcadlí ani v jeho díle - spíše se o něj zajímal vědecky. „*Působil jsi na mne tak, jak jsi působil musel, jenom musíš přestat považovat za nějakou moji obzvláštní zlomyslnost, že mě Tvé působení zničilo...*“⁸⁸⁹ píše přitom Kafka v nedoručeném *Dopisu otci*. Přísná pravidla rázné hlavy rodiny totiž často způsobovala, že se mladý Franz na místo formulování svých myšlenek nahlas, utíkal k vyjádření literárnímu, mnohdy výrazně symbolickému (např. *Proměna*). A právě tímto specifickým uměleckým vyjadřování se značně odlišoval od jiných (nejen německy píšících) autorů své doby. Tato celkově neutěšená situace pak Kafku vzdalovala od tolik potřebného porozumění.

Nicméně i židovství se jej, jako každého jedince daného původu žijícího na počátku 20. století v Praze, dotýkalo a zaměstnávalo jeho mysl: „*Ano, ten čas přišel, ale ne ve smyslu náboženského přesvědčení. To, co jej zajímalo, bylo židovství jako kulturní tradice. Jednoduše Kafka v Boha nevěřil. Velice ho zajímal talmud a chasidské příběhy měly dokonce přímý vliv na jeho texty. Hodně prožíval problém asimilace. Kafkovi rodiče měli postoj: ano, sice jsme židé, třikrát za rok chodíme do synagogy a jsme členové židovské obce, ale v každodenním životě by naše židovství nemělo hrát žádnou roli. Zejména v obchodním životě ne. Zákazníci nemusí vědět, že jsme židovského původu. Přizpůsobíme se ostatním lidem, aby nevznikaly konflikty. A Kafka jim tvrdil: To nefunguje. Nemůžete tím ostatní obměkčit. Stejně vás budou nenávidět...Po první světové válce se Kafkův despekt vůči asimilaci ještě prohloubil. Říkal posměšně, že antisemité alespoň vědí, co chtějí. Židovští obchodníci vůbec ne. Ti chtějí jen mít zisky, ale když je nějaký rozruch, zavolají policii. Nemají žádné vzdálené cíle.*“⁸⁹⁰

A právě názor na postavení Židů v Čechách byl jedním z mnoha důvodů, které vedly k jeho rozkmitání s otcem: „*On otcovým postojem opovrhoval. Po první světové válce v Praze panoval hrozný antisemitismus. První pražský starosta byl radikální antisemita, policejní ředitel také. Takže mladá Kafkova generace rodičům říkala: vy se pořád chcete asimilovat? Vždyť vidíte, že vám to k ničemu není. Probud'te se konečně!*“⁸⁹¹ Situaci chtěl Kafka řešit

⁸⁸⁷ Rozhovor s germanistou Reinerem Stachem o Franzi Kafkovi - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.

⁸⁸⁸ Rozhovor s germanistou Reinerem Stachem o Franzi Kafkovi - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.

⁸⁸⁹ Rozhovor s germanistou Reinerem Stachem o Franzi Kafkovi - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.

⁸⁹⁰ Rozhovor s germanistou Reinerem Stachem o Franzi Kafkovi - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.

⁸⁹¹ Rozhovor s germanistou Reinerem Stachem o Franzi Kafkovi - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.

skrze pečlivé studium judaismu: „*Jeho cestou bylo znovu nalézt židovskou identitu, a to tak, že se rozpomene na židovskou kulturu. To je to, co říkali sionisté, kteří usilovali o získání vlastní země. Ale nebyl to jen politický názor, pro židy to tady po válce bylo opravdu nebezpečné. Nevědělo se, co se s nimi stane. Mnozí Češi říkali: němečtí židé nesou vinu za válku. Mnozí dokonce říkali, že němečtí židé nebojovali, nýbrž na válce vydělávali. Židé tady měli opravdu strach. To byla také doba, kdy Kafka přemýšlel, jestli má odejít do Palestiny. Uvažoval o tom jako o záchraně. Ne proto, že by souhlasil se vším, co říkali sionisté.*“⁸⁹²

Kafka si rád o samotě pročetl díla Vrchlického, Březiny, Šrámka či Jiráska a nejráději pak měl *Babičku* od Boženy Němcové. Měl přehled o česky vydávaném tisku, hudbě a výtvarném umění, nicméně studoval na německých školách. Již za dob studií se seznámil s řadou českých, německých i židovských osobností. S nimi probíral filosofické otázky v kavárně „Louvre“, chodil hrát tenis, plaval, družil se, probíral literární témata, dopisovali si. Právě v jednom takovém listu příteli a spolužáku Oscaru Polackovi se Kafka svěřil: „*Praha nás nepustí. Žádného z nás. Tahle matička má drápy. Člověk se musí podřídít nebo...Na dvou místech bychom ji měli podpálit, na Hradčanech a na Vyšehradě, pak by bylo možné, abychom se osvobodili.*“⁸⁹³

Co mohl mít svým prohlášením na mysli? Kafka žil s vědomím nevyhléditelné nemoci. Tušil, že právě Praha mu bude posledním místem odpočinku?

Jakožto vystudovaný právník, který se uplatnil jako advokátní koncipient a později jako zaměstnanec pojišťovny, poznal Kafka odvrácenou tvář byrokracie. Ta se v jistém smyslu podobala absurditám, jichž byl svědkem v rámci židovské komunity, německy hovořící enklávy a vůbec pražské společnosti, z níž pocházel. Jedni toužili po asimilaci, druzí trvali na tradicích, jedni byli orientovaní pročesky, druzí proněmecky, část českého okolí přitom byla snášenlivá, část projevovala odpor: „*Ty lidi tady jsou blázni. Každý bojuje proti každému.*“ prohlásil o Praze Albert Einstein a Franz Kafka toho mohl být svědkem a doznávat se tak k dojmu osobní nesvobody a zároveň k nedostatku sil nekonečný ring opustit.

Narážel snad autor na ono několikanásobného pražské ghetto – jazykové, kulturní, náboženské – které pociťoval ve svém nitru a které, byť nehmatatelné, znatelně ovlivňovalo jeho tvorbu i jeho život?

Nebo to bylo samo pražské klima – dlážděné ulice, ozvěny historie i soudobé půvaby a věčně pulzující atmosféra – díky/kvůli němuž se Kafka domníval, že není úniku: „*Prostředí staré Prahy, svědek její slavné i tragické minulosti, přímo vybízelo mladého muže k filozofujícím zamyšlením nad smyslem bytí.*“⁸⁹⁴

Ať už to bylo čímkoliv, zcela jistě Praha Kafkovu existenci ovlivnila a v jeho díle má nezastupitelné místo stejně tak, jako on je nenahraditelným pro ni.

⁸⁹² ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy: <>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 37. ISBN 80-86598-59-4.

⁸⁹³ ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy: <>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 37. ISBN 80-86598-59-4.

⁸⁹⁴ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

V Praze také delší dobu působil básník Hanuš Fantl (1917 – 1942). Fantl pocházel z velmi chudé rodiny, která žila nedaleko Chrudimi a byla orientována pročecky. Své mládí strávil v židovském sirotčinci, jelikož ovdovělá matka nebyla schopna děti finančně zabezpečit. V pozdějších letech působil jako kancelářský praktikant a textilní úředník v hlavním městě. Stal se členem ilegální komunistické skupiny operující pod názvem Národní hnutí pracující mládeže. Na podzim roku 1941 byl náhodně zatčen, počátkem následujícího roku byl pak deportován do Mauthasenu, kde byl zastřelen.

Fantlovy verše z období 1938 – 1941 vyšly knižně zásluhou jeho kolegy a spoluvězně Milana Jariše pod souhrnným titulem *Píseň vzdoruje noci*. Právě z této sbírky pochází báseň nazvaná *Dubnová vzpomínka*, jejíž úryvek naznačuje, jak autor v Praze prožíval některé své mladické dny: „*Jaro je vždycky bílé/a voní pupenci./Mám tak rád volné chvíle!/(Jak všichni mládenci.)/Když cigarety hrály kytičkou oharků,/kouřit jsme chodívali/k Botiči do parku,/kde bylo sic míň kytek, však zato jasmíny/— a vždycky bez výčitek/pro pětku z latiny.*“⁸⁹⁵

Hanuš Fantl se cítil Čechem spíše než Židem. To ostatně dokazuje i jeden z jeho deníkových záznamů, jež si vedl v těžkém období 1939 – 1941: „*Tlak budí protitlak. Alespoň u lidí s rovnými páteřemi. Když nás bijou po hubě, když nás vyhánějí, když nám věší na krk všechny zločiny světa, člověk, kterému nevypověděla službu čest, naučí se být teprve židem; stáhne se do sebe, nenechá se vyhazovat z národa a půjde sám. Tak by to řekl asi maloměšťák. Ale já jinak: Bijte si, blbci, bijte! Zatím jsem si vydobyl právo nazývat se Čechem, ne žvaněním o vlastenectví. Ne ze strachu o místo, o příslušnost, ale ze strachu o zem, o národ se z národa vyhodit nedám. Nazývat se Čechem, to si musí každý právo k tomu vydobýt. A já si je ještě vydobudu!! Pánové z pravicových večerníků, ještě se pozná, kdo je to český národ a kdo smí nosit jméno Čecha bez bázně.*“⁸⁹⁶

Komunistickým přesvědčením autora, stejně jako jeho výše popsaným vztahem k češství lze vysvětlit, proč se Fantl jen poskrovnu vyjadřoval k židovství, dle Š. Balíka a J. Holého víru svých Otců dokonce marginalizoval: „*Však očím nedat mír dní sobotních. Ať sviští/jak motýlci.*“⁸⁹⁷ Přesto právě Fantl, za druhé republiky, dne 30. října 1938, složil báseň zaměřenou proti českému předválečnému antisemitismu, již tituloval *Pražský Žid*: „*Čas šklebí se jak smrt,/jak ohlodaný hnát,/dny s třeskem padají/na haldu do kostnice./Jen škleb se, škleb se, škleb,/přec budu s tebou stát,/má okoralá země,/má krásná ukrutnice./Tvá ústa zkřivená/mně plijí do očí,/a přec tě objímám/jak padlý voják zemi./Já také pil tvůj dech/na horských úbočích,/mně také mávalas/jarními haluzemi./Já také nabíral/z tvých lesních praménků,/pro krásu tvojich dní/já potýkal se s rýmem./Tvá města zářila/do chlapeckých mých snů.../A dnes jsem „cizincem“?/A podvrženým synem?/Ne, přece jsem tvůj syn,/má země — macecho!/Ještě mi v prsou zní/tvé kamenité zpěvy, ještě svou úrodu/neskrylas pod střechou./Ty, rozoráný lán,/co čeká na osevy./A není dnešní tváří tvou/ta dnešní grimasa./Nezhasla pochodeň,/je bitva neprohraná./Vím, pouští vyprahlou zavlaže oasa/korouhvi živých vod/a bude padat mana!*“⁸⁹⁸

⁸⁹⁵Píseň vzdoruje noci/Dubnová vzpomínka. – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/P%C3%ADse%C5%88_vzdoruje_noci/Dubnov%C3%A1_vzpom%C3%ADnka

⁸⁹⁶ ARIŠ, Milan. Milý čtenáři!. In FANTL, Hanuš. *Píseň vzdoruje noci*. Praha : Mladá fronta, 1955. s. 8.

⁸⁹⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 443. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁸⁹⁸ Píseň vzdoruje noci/Pražský žid – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/P%C3%ADse%C5%88_vzdoruje_noci/Pra%C5%B5sk%C3%BD_%C5%B5id

Je jistě úctyhodné, s jakou vášní spisovatel vyjadřoval své předsevzetí zůstat Čechem. Lze se přitom setkat i s následujícím názorem: „...lyrický subjekt zde z pozice básníka vytyká své (!) české zemi její macešství. Tento verš je tak svým způsobem novou verzí tehdy již téměř sto let starého Kapperova básnického zvolání „Jen Nečechem mě nejmenujte.“⁸⁹⁹ Fantl byl pravděpodobně ještě přísnějším zastáncem asimilace než Kapper (viz str. 183), přesto se vzájemná podobnost – jakési volání po vlídnějším přijetí mezi národní celek – v textech obou autorů objevuje a bylo by možné ji do budoucna blíže analyzovat. V každém případě se rovněž Hanuš Fantl o pražskou literární stopu zasloužil.

Dalším autorem, jemuž se stala Praha poetickou múzou, byl Norbert Frýd (1913 – 1976). Hlavní město se dokonce objevilo ve vůbec prvním autorově titulu – básnické sbírce *Prag spricht dich an (Praha tě oslovuje)*, již vydal roku 1933. Začínající literát tehdy verše dedikoval rodičům.

Ve vzpomínkové trilogii mapující rodinnou historii Friedů po několik generací *Posledních sto let* (viz str. 294) přitom spisovatel osvětluje, proč svoji prvotinu vydal v němčině; jednal tak záměrně, na protest proti nastupujícímu nacionálnímu socialismu v Říši. Později však své závěry přehodnotil a s drobnými výjimkami v podobě příspěvků do německých periodik a exilových prací publikoval zásadně v jazyce českém.

Přestože sbírka *Prag spricht dich an* jako celek teprve na překlad čeká, vybrané verše převedeny do češtiny byly⁹⁰⁰. Mezi nimi se objevuje i báseň *Hovoří Vltava*. Lyrickým mluvčím se přitom stává sama personalizovaná řeka, jež zpočátku vyslovuje své rozhořčení nad chováním Pražanů, načež se vtěluje do role jejich vykupitelky: „*Jsem říční proud,/beránek obětní, co snímá hříchy Prahy./Všechnen neřád, tím městem vyvržený,/ukládá se už po staletí ve mně - /a já bych ho měla snad kamsi odplavit./Všecko, co sloužilo a už je k nepotřebě, všecek ten nelibě páchnoucí odpad,/všichni ti zoufale opuštění,/ti bezútešně přebyteční lidé - -to všechno putuje do mého chladivého,/věčně uplývajícího klína./A tak poklízím/a tak čistím a peru/a tak osvobozuju/a nesu vykoupení.*“⁹⁰¹

Nádech fatalismus vyznívá také z veršů nazvaných *Staré hodiny* pražského německy píšícího literáta a lékaře Huga Saluse, které dle své paměti zrekonstruoval Max Brod ve vzpomínkové knize *Život plný bojů*, a to v pasáži věnované svým společenským stykům se Salusem: „*Jsou v Praze staré hodiny,/víckrát už odbíjet nemíni,/na slunci jako ve stínu/touž ukazují hodinu./Však jednou denně, ač mrtvé jsou,/jde čas kolem zvolna, ne náhodou,/tu na okamžik jediný/jdou správně jak ostatní hodiny./Pražádné dílo tak nesžehne mráz,/aby kdy nepřišel jeho čas./Pak vystoupí náhle ze stínu/a dostihne svoji hodinu.*“⁹⁰²

Hugo Salus se narodil roku 1866 v České Lípě. Jeho otec byl váženým úředním zvěrolékařem, matka měla umělecké sklony. Gymnazijní studia započal Salus v rodném městě, posléze, kvůli profesním povinnostem otce, pokračoval v Českých Budějovicích a v Litoměřicích. Vysokoškolská studia však Saluse přivedla do metropole. Absolvoval pražskou medicínu v oboru gynekologie, oženil se a natrvalo se ve městě usadil. Otcem se stal až po 14 letech manželství, za což byl velmi vděčný. Jeho poezie, do té doby popsitelná

⁸⁹⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 443. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁹⁰⁰ FRÝD (FRIED), Norbert (1913-1976) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=fryd>.

⁹⁰¹ FRÝD (FRIED), Norbert (1913-1976) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=fryd>.

⁹⁰² BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 125. Kapka. Jedná se o Brodovu rekonstrukci.

jako „*allegro i amoroso hluboce zamilovaného novomanžele, občas i čtveráckého, ale někdy též zádušného vzpomene-li si na podzim života...*“ a obsahující též „*půvabnou melancholii pro neplodný stesk...*“ se tak změnila v „*řadu roztomilých veršů, které z dětské poezie německé dlouho nevymizí.*“⁹⁰³

Salus si v Praze zařídil soukromou ordinaci a podle všeho se prosadil jako: „*...hledaný ženský lékař citlivé táhlé ruky a jemného mravu.*“⁹⁰⁴ Jelikož se v praxi osvědčil a velmi se o obor zajímal, byl jeho výzkum publikován v odborných lékařských časopisech, a to i v zahraničí. Přesto se proslavil mnohem více jako spisovatel: „*Jeho jméno na počátku 20. století vyslovovaly s úctou desetitisíce čtenářů, jeho knihy vycházely v obrovských nákladech i reedicích, nakladatelé se předstihovali v nabídkách na každý nový titul...*“⁹⁰⁵

Bylo vydáno více než deset jeho básnických sbírek⁹⁰⁶, patnáct svazků prozaických (povídky, pohádky, novely) a knižní verze se dočkala také dvě z jeho tři dramata⁹⁰⁷. Inspirací mu přitom bylo každodenní setkávání s pacienty, česká i židovská historie, manželská i rodičovská láska, rodiště i Praha: „*...která jej vždy znovu a znovu uchvacovala natolik, že mnozí vykladači Salusova díla hovoří o jeho pražském zakletí. Praha jej inspirovala svými výtvarnými a architektonickými památkami doby barokní a rokokové, evokujícími zamyšlení nad minulostí města a jeho osudem.*“⁹⁰⁸ Salus se nevyhýbal ani erotickým motivům. Kromě žen přitom i v tomto smyslu jítřila jeho fantasmie stověžatá metropole a její „erotické fluidum“.

O Salusově proslulosti svědčí i jeho následující charakteristika pocházející z pera Maxe Broda vycházející z osobní zkušenosti: „*Když jsme tedy se Salusem zahájili promenádu u „Špinků“ na okraji Příkopů, řekl mi Salus s nenapodobitelným šikem takřka naivní ironie: „Teď si všimněte, kolik lidí mě bude zdravit.“ A opravdu! Začalo jakési defilé mezi dvěma stěnami zvědavců. Skoro všichni zdravili a bylo nutno na pozdrav odpovídat...Salus se rozplýval ironií i rozkoší, obojím zároveň. Málokdo v Praze měl takovou popularitu jako tento hezký člověk, bledý, zajímavý, vysoký a štíhlý, přesně takový, jak si lidé ještě dnes rádi představují básníka. Jeho ušlechtilou smělou tvář rámoval dlouhý, temně plavý básnický vous, a kdykoliv Salus strhl svůj velký širák a zešíroka se jím rozmáchl, vousy se mu plavně rozevlály.*“⁹⁰⁹

Salus psal německy. Jeho texty do češtiny nejčastěji překládal Jaroslav Vrchlický, a to do *Lumíru*, *Zvonu* a *Zlaté Prahy*. Salusova tvorba přitom byla tlumočena do mnohých světových jazyků – angličtiny, francouzštiny a mimo jiné i do japonštiny. Praha, která Salusovi tvořila věrnou kulisu, se tak právě díky jeho textům dostávala do povědomí zahraničních čtenářů intimněji, než jak ji mohli znát z průvodců či matných vyprávění: „*Praha byla obvyklou*

⁹⁰³ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹⁰⁴ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹⁰⁵ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹⁰⁶ Originály jeho sbírek jsou k dispozici online v internetovém archivu University Princeton: Ernte [microform] : Salus, Hugo, 1866-1929 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. *Internet Archive: Digital Library of Free & Borrowable Books, Movies, Music & Wayback Machine* [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/3522457/page/95/mode/2up/search/prag>.

⁹⁰⁷ Drama Homérův památník nebylo uvedeno v divadlech a nebylo ani publikováno.

⁹⁰⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 117. ISBN 80-7220-019-4.

⁹⁰⁹ BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 127. Kapka.

*kulisou jeho melodických veršů a spíše melodických než epických povídek, jeho vděkoplňné, koketní hlavičky dívčí špulily ústa, že bylo ze rtů lehkou jim čisti měkkou pražskou němčinu: i v Německu, kde měl nevelkou, ale věrnou obec čtenářskou, poznávali Salusovi ctitelé Prahu, Hradčany a Vltavu z jeho veršů.*⁹¹⁰

Salus byl nejednou označen za „evangelistu krásy“, za „podivuhodného dělníka verše“, on sám své povídky nazýval „novelami lyrika“.⁹¹¹ Max Brod o generaci staršímu autorovi věnoval svoji prvotinu *Smrt mrtvým!* (1906) a jednu celou vzpomínkovou sekci v již zmíněném *Životu plném bojů*. V knize se mimo jiné dozvídáme, že mladý Brod navštěvoval Saluse v jeho ordinaci a dostával od něj „lekce“ tvůrčího psaní: „*Vedle bíle potaženého operačního stolu stál u stěny regál se všemi jeho knihami. Salus mi pokynul, abych se posadil na sedátko, sám se postavil k regálu a vytahoval svými pověstně hezkými štíhlými rukama hned ten, hned onen svazek svých básní, aby mi na předčítaných ukázkách objasnil, jak mám správněji, takříkajíc dokonale vyjádřit to a ono, co jsem si asi předsevzal říci. „Musíte vědět“, poučoval mě obšírně, „že v básni stojí každé slovo na piedestalu.“ ...Chování slavného básníka Huga Saluse mi...v oné rozhodné, nic nerozhodnuvší chvíli připadalo hodně kýchovitě. Salus mě taky neobjevil pro svět literatury, to udělal o něco později Meyrink...*“⁹¹² uvádí Brod. Zároveň však píše, že později Salusovo dílo patřičně docenil, značně se spřátelili, Saluse zařadil mezi ty autory, již Broda „energicky uznávali“ a zároveň se „osvědčil jako laskavý rádce v mnoha životních svízelních.“

Přesto se později oba muži rozešli. Mezi více důvody uvádí Brod i ty politické, neboť Salus „přes několik básní židovského obsahu“ patřil ke krajním asimilantům. To samozřejmě Broda, již se v určité životné etapě stal sionistou, nemohlo těšit. O Salusově poměru k židovské tematice se s jistým pragmatismem vyjádřil i Robert Reinhard, básníkuv dvorní životopisec. Podle něj se v Salusově díle židovské motivy sice objevují, a to nemálo (zejména jde o náměty biblické a historické související s pražským židovským městem), nicméně: „...*přece jen se ale zdá, že si tyto náměty vybíral spíše pro jejich neobvyklost, malebnost a přitažlivost pro čtenáře než z potřeby vyslovit své vlastní pocity a vlastní zaujetí. Všechny náměty jsou voleny velmi opatrně, tak, aby upoutaly i nežidovského čtenáře, pro něž psal Salus především, aby je však nepohoršily, nevyburcovaly k polemice či k nesouhlasu.*“⁹¹³ Vznikla tak například historická novela *Krásná Barbora* (1919, *Die schöne Barbara*, česky 1924) odehrávající se na Pražském hradě v období středověku, dále *Příběhy z ghetta* (1920), novela *Krista neboli evangelium krásy* (1902) či emotivní báseň *Pražské elegie* (ve sbírce *Žeň*, 1903).

Vybrat reprezentativní text mezi všemi Salusovými díly je složité. Půvabně a přitom velmi věrně například charakterizoval jednu z významných pražských památek, a to v povídce *Starý hřbitov*. Pro ukázkou jeho prozaické tvorby pravděpodobně postačí dvě věty: „*Hned tě provedu po tom hřbitově, ale nejdříve přijmi odtud ten obraz do svých očí, ta sta, tisíce kamenů, šedivých, rozvalených, zeleným mechem pokrytých náhrobních kamenů, které stojí těsně vedle sebe, vrchol vzhůru na vrchol, každého místečka dobýváje, vedle sebe, v řadě a článkovitě, a přec v divokém zmatku, v úzkostlivém chvatu, jak vojáci v šarvátce, jež maří všechnu kázeň a řád, tisíce úzkých plochých náhrobních kamenů, které vyhlížejí jako starozákonní desky,*

⁹¹⁰ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹¹¹ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹¹² BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 125. Kapka

⁹¹³ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod* - Kohoutikriz.org [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

zatlučené do země, bez podstavce, hustě popsané hebrejskými runami, které hlásají jméno zvěčnělého a jeho ctnosti, a všechny chválí Věčného, jenž zvěčnělé má přijmouti do svého ráje! Ano, máš pravdu, je to hřbitov jakoby bez konce, ale ze všech stran stlačený, takže všechny pořádek je zničen, že rovná půda se shrabila, a všechny ty tisíce kamenů musily se sklonit a teď široko v půdě trčí, jako by měly v nejbližším okamžiku padnouti vpřed nebo nazad, a potácejí se v strašlivém úděsu!⁹¹⁴

Víru v asimilaci Salus projevil v básni *Bez vlasti* (Heimas), již vyšla jako součást sbírky *Zvonů hlas* (Clockenklang) v Mnichově roku 1911. Salus text věnoval svému tehdy dvouletému synkovi a v básni se přitom, na své poměry nezvykle, otevřel právě v otázce českožidovské sounáležitosti: „Co víte vy, již máte vlast,/o touze toho, jenž ji nemá!“*Jste bohatí, když vztekem nemá/vám hrozí sudby bouř a strast!/A byť i chudí jste, než svišli do vlasti, tlouct marně sotva/na bránu budete: tam tkví/vašeho žití kotva./Tam není vlast, kde v bolestech/vám vaše matka život dala,/tam skrýše poslední kde stála/i pyšné hrady v dětských dnech,/kde mohli jste tak klidně žít,/o ráji na zemi jen snít,/a dětmi ještě směli být,/než museli jste lidmi býti!/Však běda tomu, komu zášť/již jeho dětskou vášeň vzala,/ni hrstku písku nenechala,/mu sousedových dětí zvlášť!/Již krví svou, rtem matky své/se jiný zdál být jiným vůkol,/jej otčina jen z domu štve/a věčná pouť vlast jeho – úkol./Mé dítě, hochu, skláním, hled',/se v strachu, ale s láskou k tobě,/mír víže tvoje oči obě/a bez snů hledí na svět teď./Však brzy tvůj se vzbudí sen,/kdy nebudeš cit k vlasti tajit:/pak ať tvé nožky místo jen/pro dětskou vlast svou mohou najít.“⁹¹⁵*

Syn Wolfgang Václav Salus přežil šoa, byl však po druhé světové válce označen režimem za spolupracovníka Lva Davidoviče Trockého a záhy bez procesu ve své mnichovské emigraci připraven o život⁹¹⁶. O co tragičtější osud synův ve skutečnosti byl, o to vroucněji a naléhavěji se přání otcovo jeví. Salus přitom proslul i jako básník lásky – k rodině, k ženám, k medicíně, k literatuře, k vlasti i k Praze. Právě láska se stala jeho největší životní vírou, což brilantně vystihují verše z téže sbírky nazvané *Klid lásky* a jimi proto Salusův medailonek završíme: „*Tak jistě kráčím světem vpřed,/Tvou důvěru že klidnou mám;/Tvé štěstí na bedra já zved'/a vím, ten z kvádrů Tvůj je chrám!.../Když zřel jsem Tě, již bylas mou,/já vzplál, jak spatřilas mě, hned --/a pýchu, žes mou milenkou,/bych marnivou zvat nedoved'!/Víš ty, jak láska vznikla v nás,/vím já to? Věru, sotva as!/Tys byla sen můj dřív a v ráz,/jak zřel jsem Tě, mým snem jsi zas...“⁹¹⁷*

Praze věnoval mnohé verše také přední český básník Jiří Orten (více v kapitole Ahasverismus). Na ukázkou básen Kachyn na Vltavě: „*Na Vltavě je zima kachničkám/Nepadal žádný sníh a mají sněžné peří/plavou si za loďkou a nade všechno věří/tomu co povídám/Ríkám že jistě se až k moři dohoupají/ještě než začne chladný čas/Tam budou drobečky všechny se*

⁹¹⁴ SALUS, HUGO. *Starý hřbitov*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron, 1994, str. 78. ISBN 80-900703-4-3*

⁹¹⁵ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹¹⁶ Salus byl Trockého tureckým tajemníkem. Není jasné, zda tak učinila sovětská či československá tajná služba. Agent mu pravděpodobně šlápl na nohu botou s jedovatým hrotem. Wolfgang Salus figuroval také v „doznání“ Záviše Falandry v procesu s Miladou Horákovou (1949-1950). SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p> a Před 150 lety se narodil Hugo Salus - Archiv - Pražský literární dům | aktuálně - Pražský literární dům | [online]. Copyright © 2008 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://www.literarnidum.cz/?page=detail&id=1491-pred-150-lety-se-narodil-hugo-salus>.

⁹¹⁷ Z překladu J. Al. Korába, více zde: SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

*hodně nají/a nikdy led a nikdy mráz/Jak staré víno vážně teče Vltava pomalým krokem přijde tma/a každá kachynka k večeru dostává/zlatý plášť luny na bílá ramena.*⁹¹⁸

3.2.2 PRAHA PŘEDMĚTEM ÚVAH A VZPOMÍNEK

*„Ještě dnes se na mne snese, vzpomínám-li na Prahu, či se mi o ní v noci zdá. Jiná města, ať jsou sebestarší, mi připadají, že jaksi žijí pod nadvládou svých obyvatel; jakoby dezinfikována kyselinami, usmrcujícími zárodky – Praha své obyvatele utváří a jako loutkář vodí od jejich prvního až do posledního dechu,“*⁹¹⁹ popisoval své pocity z města mysticky naladěný spisovatel Gustav Meyrink (1868 – 1932) ve své povídce *Město se skrytým tepem srdce*. V jednom ze svých četných novinových článků⁹²⁰ se zase vyjádřil takto: „...když jsem vystoupil na nádraží, okamžitě na mě padl tentýž dusivý, strašlivý pocit, který mě ovládl pokaždé, když jsem po delší době dýchal pražský vzduch. Pro mne je Praha, nemohu si pomoci, městem zločinné mysli a její atmosféra je atmosférou nenávisti – Není na světě žádné město, jemuž bychom tak rádi ukázali záda, když v něm žijeme, jako Praha, ale také žádné, po němž bychom tak toužili, sotva jsme je opustili – Vypadá to, jako by mrtví volali nás živé na místa, kde kdysi trávili své pozemské bytí, aby nám pošeptali, že Praha nemá své jméno nadarmo – podivné pocity, jako bychom nějakým způsobem opravdu překročili práh.“⁹²¹

*„Pro Nečecha, zdálo se mi, nemá toto město žádnou skutečnost. Je to pro něho sen za bílého dne, který neposkytuje žádný prožitek, ochromující ghetto, jenž však nemá ani chudinské vztahy v ghettu obvyklé “mdlý svět, z něhož nevychází žádná, nebo jen falešná aktivita. Prahu lze snášet jen jako drogové omámení, jen jako fatu morganu života a to je důvod, proč tolik umělců neuprchlo. Německý Pražan, který včas odešel, je rychle a radikálně expatriovaný, a přesto miluje svoji domovinu, jejíž život mu připadá jako vzdálená iluze, miluje ji mysteriozní láskou. Pro zdravou, prostou a silnou rasu, která je teď v zemi pánem, znamená Praha život, hlavní město, kulturu a kulminaci – tajemství města lépe chápe bezdomovec v cizině,“*⁹²² zhodnotil symboliku města další autor židovského původu Franz Werfel ve svém dopisu určeném německému listu *Prag Tagblatt*. Tentýž literát přitom jako první formuloval (1851 – 1947) myšlenku “trojí duše země české”, čímž, dle slov publicistky Marie Valtrové: *„Pojmenoval...duchovní atmosféru českých zemí na přelomu 19. a 20. století, kdy se ze vzájemného působení české, německé a židovské kultury zrodila pozoruhodná literární a hudební díla.“*⁹²³

Na trojjedinost českých zemí odrážející se rovněž v pražských ulicích poukazoval rovněž Gustav Meyring: *„Tři různě utvářené kultury se zde stále ještě střetávají, spojují a zahušťují do jediné, nedělitelné duchovnosti. Německé, české a židovské vlivy současně působí na tvůrčího ducha a ženou ho k inspiracím, které by nikde jinde nemohl najít,“*⁹²⁴ avšak ještě než

⁹¹⁸ Kachny na Vltavě – Wikizdroje. [online]. Dostupné

z: https://cs.wikisource.org/wiki/Kachny_na_Vltav%C4%9B.

⁹¹⁹ MEYRING, Gustav (1868-1932) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=meyring&t=p>.

⁹²⁰ Ze článku *Das unsichtbare Prag* v časopise *Deutsche Zeitung Bohemia* ze dne 31. března 1929. Více zde: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=meyrik>.

⁹²¹ SALUS, Hugo (1866-1929) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=salus&t=p>.

⁹²² ADLER, Hans Günther. *Literární tvorba pražské školy:>Dichtung der Prager Schule*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

⁹²³ [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné

z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/30/39/19/o_troji_dusi_zeme_ceske.pdf

⁹²⁴ ADLER, Hans Günther. *Literární tvorba pražské školy:>Dichtung der Prager Schule*. Brno: Barrister &

jeho a Werfelova generace opustila literární pole, dějinné události začaly způsobovat pomalé, ale na tváři této společnosti jisté změny.

Toho si postupně všímali a víceméně litovali jiní spisovatelé. Mezi ně se řadil například Oscar Wiener. Ten se na jednu stranu shodoval s Meyrinkem v oné nebezpečné přitažlivost města: „*Praha, město podivínů a fantastů, toto nepokojné srdce střední Evropy, je mojí domovinou. Miluji Prahu, jak lze milovat jen svoji domovinu. Ale toto odevzdání je velmi bolestivá náklonnost. Rovná se vášni k mámivě krásné ženě, jež mívá vrtochy. Kdo jednou pohlédl do jejích hlubokých, tajemství tísňených očí, zůstane pro další život poddán této kouzelnici ... ať jakkoli brzy a v mladých letech odejde do ciziny ...*“⁹²⁵ avšak oproti Meyrinkovi si již všímal postupného rozpadu starých pořádků: „*Praha, ten nevýslovně krásný, ale zlořečený hrad na Vltavě, ta stará Praha umírá a z mohutného kvádroví trosk vyrůstá nové, střízlivé město. Co jsme milovali a co bylo vlastí všech našich snů, to musí zahynout. Jako vydědenci chodíme novými ulicemi a truchlíme.*“⁹²⁶

Wiener naznačoval, že ona trojí duše Prahy umírá a postupně se z kosmopolitní metropole otevřené všem národům, náboženstvím i možnostem, stává sice silná, ale světu a multikulturalismu uzavírající se česká scéna. Důvody, podoby i důsledky tohoto nevyhnutelného procesu popsal v 50. letech velmi trefně literát Franz Hauptmann v článku *Moje domovina*: „...často myslím na to město, pro něž nenacházím žádné popisné přídavné jméno, vlastně na ně myslím pořád ... to město umírá ... duše tohoto města, ta citlivá, napětím nabitá, mnohvrstevnatá duše, jejíž rozpětí zahrnovalo tři národy a sahala od hluboké, děsivé explozivní mystiky až po nejjasnější evropskou duchovnost, tato duše je mrtva. Žila v atmosféře neustálého napětí, v níž město vřelo jako kotelnice, v němž se mají smístit všechny ingredience Evropy, všechny protiklady, otázky, problémy a požadavky, nebezpečná směs, i když se nad kotlem svůdně vznášely vůně české kuchyně...“ povzdech si a dodal: „V Praze žil ještě i po roce 1918 zbytek onoho úkolu, který nemohlo splnit staré Rakousko: zbytek staré, pod nejrůznějšími jmény prosazované myšlenky sjednocené Evropy. Rakousko-Uhersko, zbylý pozůstatek Evropy obklopený národy izolovanými v národních státech, udržovalo až do 1. světové války labilní, nejistou harmonii mezi národnostními skupinami své Evropy. Když se v roce 1918 zhroutilo, převzalo evropské panství nově založené Československo a Praha byla jeho hlavním městem. Jenže na to nemysleli ani Němci, ani Češi. Válka, která vzešla roku 1618 z Prahy, se bojovala o Evropu, a Evropa podlehla. Také ve válce, jejímž posledním popudem byl přece Hitlerův vstup do Prahy, šlo o Evropu, a tato válka zničila poslední pokusné pole, na němž se mohla pěstovat evropská myšlenka. V květnu 1945 ... zemřela i evropská duše Prahy. A od té doby myslím na Prahu jako na mrtvou, bez stesku po domově.“⁹²⁷

Pakliže se však vrátíme do období, v němž Praha ještě onou „mnohvrstevnatou duší“ oplývala, mnozí autoři židovského původu se ve svých textech vyjadřovali právě k oné její židovské třetině. Činili tak různými způsoby. Lékař a dramatik František Langer například komentoval vztah členů židovské enklávy vůči judaismu: „*Ovšem, abych nic neopominul: v Praze jako vůbec ve střední Evropě, byly židovské rodiny, které cítily v různých stupních více*

Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

⁹²⁵ ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy:>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

⁹²⁶ ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy:>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

⁹²⁷ ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy:>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

nebo mnohem více nábožensky než naše a jí podobné. Naproti tomu byly jiné, které zas cítily ještě méně, které odpadaly dokonce od židovského celku, nebo v kterých se k hrůze i těch málo věrných souvěrců vstupovalo do smíšených manželství. Avšak rovněž v Praze, kromě dvaceti nebo třiceti tisíc toho různě vlašného židovstva, byly stále ještě malé kroužky nekompromisních, ortodoxních věřících, jakási náboženská židovská elita. Nebylo to ani jinak možno v městě, které dávní židovští básníci nazývaly Perlou měst, Světa korunou, slavném svou synagogou z třináctého století, svým krásným poetickým starým hřbitovem, a které bylo odevždy působištěm mnoha vynikajících židovských učenců.“⁹²⁸

V souladu s Franzem Werfelem a přesto v jakémsi lehkém rozezení popisoval pražskou společnost Max Brod: „Celý život jsem se zcela proti své vůli ustavičně s někým potýkal. Mohu a musím si tedy dát přízvisko: polemik proti své vůli. Připadá mi, že tím nejsem vinen ani tak já jako město, v němž jsem se narodil a ve kterém jsem strávil nejdělsí část svého života. Praha. Stará rakouská Praha bylo město, kde mezi sebou nepolemizovali jen jednotlivci, ale kde se vzájemně potíraly tři národnosti: češi jako většina, Němci jako menšina a židé jako menšina v lůně této menšiny. Situace přitom byla ztížena tím, že pojmové vymezení židovství (národnost nebo náboženství – či obojí zároveň) nebylo zdaleka ještě ustáleno a že se stále víc Židů přiklánělo k Čechům...Praha, město tří národností, Praha, město polemické.“⁹²⁹

O vzdělanosti, která byla v rámci židovské komunity dozajista vysoká, prozrazovala mnohé úvaha Grety Fischerové: „Často jsem přemýšlela o tom, odkud pocházela ... ta míra vzdělanosti. Byli jsme asi třetí nebo čtvrtá generace po venkovských Židech, kteří ... přišli do hlavního města a nabyli majetku v obchodě a průmyslu. Už můj dědeček sice ... nechal svou dceru vzdělávat u dobrých soukromých učitelů, ale její vrstevnice přece navštěvovaly nanejvýš vyšší dívčí nebo nějaký penzionát. Habsburské státní školy, které navštěvovali otcové, byly v průměru snad o něco lepší než ty ... v Říši. Univerzitní vzdělání bylo samozřejmostí až pro jejich děti. Ale bezpochyby všeobecné byly intelektuální zájmy, ať pravé nebo předstírané. Vedle lásky k hudbě a divadlu se předpokládala klasická literatura a četl se dobrý průměr literatury moderní ... Ale i lidé, kteří nečetli knihy, měli dobrý přehled a já si nyní myslím, že to byla zásluha novin, které každý odebíral a vážil si jich.“⁹³⁰

To, že Praha byla na počátku 20. století stále považována i za domov židovského živlu, svědčí verše expresionistky Else Lasker – Schüllerové věnované Staré synagoze v Praze: „Tisíc let už stojí v Praze chrám,/ prachem zšedlý již a nakloněný k tmám/ a jeho mřížoví praotci uzavřeli./Jejich synové teď táhnou do boje./Zrezivělá hvězda nad chrámem pokoje/procitá a žehná mladých Židů střely./Jako šťastná hvězda nad židovským městem Čech,/celá ze zlata, jak na nebi jen jsou v stech./Za jejím jasem zas v modlitbách matky bděly.“⁹³¹

Julius Zeyer se ve svých dopisech vyznával z touhy své rodné město opět spatřit: „Chtěl bych Prahu v noci při měsíci opět jednou spatřit, když ulice její jsou prázdné a jen řeka šumí a v měsíci se leskne. To je moje Praha, jak o ní někdy sním, jak jsem ji někdy s Hradčan viděl, mystická, velká, mlčenlivá, v mlze poesie, můj Mont Salvat! – – myslil jsem si, že tam zajedu,

⁹²⁸ LANGER, Jirí. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 43. ISBN 978-80-7407-301-4.

⁹²⁹ BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 7. Kapka

⁹³⁰ ADLER, Hans Günther. *Literární tvorba pražské školy: >Dichtung der Prager Schule*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 20-1. ISBN 80-86598-59-4.

⁹³¹ HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach ...* Praha: Apeiron, 1994, s. 78. ISBN 80-900703-4-3.

že přijedu v noci, že půjdu na Hradčany, že se na ni podívám a ráno že se vrátím.“⁹³²

Johannes Urzidil zasadil do pražského prostředí mnohé své vzpomínkové texty, mimo jiné i povídku *Od Odkolka k Odradkovi*, v níž popsal oblíbenou cestu pro pečivo, již mnohokrát absolvoval ve svém dětství: „V Karlíně tehdy ještě jezdila koňka a já jsem k ní vzhlížel se zatajeným dechem a s bezmezným obdivem. Měla zastávku hned vedle rohového domu pekaře Odkolka...u Odkolků pekli...velké bochníky. Byl to český černý chléb. Říkalo se mu domácí a dělал se ze směsi žitné a ječné mouky. Z mouky dvojnulky tehdy pekli jen žemle a rohlíky a doma se z ní vařily knedlíky, hlavní křen českého lidu.“⁹³³

Podobně osobně na mládí strávené v pražských ulicích literárně reagoval také Egon Hostovský: „Zvláště mě deprimovala ponurá vznešenost zdí a stropů Černínského paláce. Muzeální zatuchlost vzduchu v těch příliš velkých prostorách, zalidněných příliš malými lidmi, ať jakkoliv důstojně vyšlapujícími, připomínaly mi dvoranu nějakého obřího nádraží.“⁹³⁴

František Gellner věnoval jednu ze svých próz pražským kabaretům: „Na Žižkově a i v ostatních pražských předměstích bývaly a snad jsou ještě dodnes improvizované šantány po hospodách. Za desetník vstupného bavili se sousedé po celý večer. A když hodil někdo na jeviště zlatník, sestoupili všichni tři čtyři herci ke stolu štědrého dárce a zazpívali vlastenecký pozdrav jen pro něho a pro jeho rodinu.“⁹³⁵ Praha se objevuje také v jeho básních: „...Daleko za horami až/leží matička Praha/Zdali tam na mne vzpomínáš/ty moje duše drahá?/Vnad svůdných mnoho Praha má/Tam po chodníku jdou bílém/dragouni s křivýma nohama/s kníry jak císař Vilém/Medici jsou tam a juristé/a mladí, pěkní kněží/Ti mnoho v knihách zajisté/vic ještě u holek leží/V lásce, ach, člověk upadá/z nesnáze do nesnáze/Mé srdce touhou uvadá/a ty mi flámuješ v Praze.“⁹³⁶

Zcela jedinečně, s perfektním smyslem pro detail, pak popisuje obyčejné i nevšední dění v pražských ulicích zuřivý reportér E. E. Kisch⁹³⁷. Další ukázka z jeho díla *Prašná brána*, jež pro svou vybroušenost a jasnost nepotřebuje dalšího komentáře, budiž nám průvodcem pražským životem počátku 20. století: „Už je zase den. Zaznamenáváme tento fakt, když se zavřou dveře a jsme na ulici. Uvnitř hrají na rozloučenou cikáni pochod Rákocziho, avšak vzrušující zvuky cimbálů znějí venku už ztlumeně a ztratily v ranním vzduchu svůj fascinující účinek...První elektriky přijíždějí z remíz, a to rychle...Z obrovských mračen prachu nahoře na Václaváku...vynořuje se mocný zástup pražských metařů s odznakem jejich moci, koštětem...Ještě je dost času k snídani a už je vidět na ulicích starost o oběd. Dlouhý řetěz venkovských povozů s drůbeží. Vozíky, do kterých jsou zapřaženi psi, plné okurek, ohromné košatiny s hlávkovým zelím a salátem, bílé vozy parních mlékáren, sedláci s trakaři a kárami

⁹³² Mystérium pražského (mimo)chodce - Okultura: Eseje o magických aspektech moderních dějin a soudobého umění. *Okultura: Eseje o magických aspektech moderních dějin a soudobého umění* [online]. Copyright © okultura [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://www.okultura.cz/WordPress/mysterium-prazskeho-mimochodce/>.

⁹³³ URZIDIL, Johannes, Anna NOVÁKOVÁ a Jindřich BUBEN. *Kde údolí končí*. Praha: Argo, 1996, s. 15-16 ISBN 80-85794-63-2.

⁹³⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Všeobecné spiknutí*. Praha: Melantrich, 1969, s. 62. Jedná se o román s autobiografickými prvky. Hostovský v Praze studoval a žil. Vzhledem k povaze „vznání“ je více než pravděpodobné, že se při psaní úryvku inspiroval vlastními pocity.

⁹³⁵ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon), s. 218.

⁹³⁶ GELLNER, František. *Po nás ať přijde potopa!*: Praha: KMa, 2003, s. 70. ISBN 80-7309-983-7.

⁹³⁷ E.E. Kisch (1885-1948), jinak také Zuřivý reporter, byl pražský německy píšící spisovatel židovského původu. Velká část jeho textů je spojena s Prahou (Pražské obrázky, Temnou Prahou, Pražský pitaval). Od roku 1992 je udílěna autorům literatury faktu cena nesoucí umělcovo jméno.

zeleniny, staré báby s houbami, jahodami a jinými lesními plody chvátají na Staré Město. Přinášejí "břichu Prahy" své obětní dary...Přesně v sedm hodin odhrčí poslední vozy, náměstí se zamete a Pražáci, kteří jsou teprve teď vzhůru a jdou přes náměstí, po celá léta nemají ani zdání o tom, že zde před chvílí bylo rušno a trh... Zde v lokálu s krbem uprostřed, jako v Orientě, sedí hokynářky a při šálku kávy za 20 haléřů, s buchtou za 6 haléřů projednávají agrární politiku a její vliv na zdražení masa...Někdy se jí také snad "dršťková polévka", podle Rankova slovníku německy "Kuttelflecksuppe". No ovšem, Rankův slovník není žádná kuchařská kniha, a tak tam nemůže být poznamenáno, jaká hojnost tajuplných přísad dělá z obyčejné "Kuttelflecksuppe" pražskou "dršťkovou"..."⁹³⁸

3.2.3 PRAŽSKÉ ŽIDOVSKÉ MĚSTO

„Největší a nejlidnatější židovskou obcí u nás bylo vždy pražské Židovské Město, které představovalo zároveň nejdůležitější náboženské, kulturní a hospodářské středisko českých Židů a bylo místem, kde se soustředila jejich politická a soudní správa. Na osudu pražského ghetta závisel často osud všech židovských obyvatel země, jeho historie tvoří podstatnou část českých židovských dějin už od jejich počátků – tedy od dob, kdy se poblíž pražského tržiště začali usazovat první židovští obchodníci.“⁹³⁹

Pražské ghetto se stalo literárním námětem mnohokrát. Jeho tajemná, legendami opředená historie přitom inspirovala nejen autory původu židovského a nejen ty, již se narodili v zemích českých. Někteří propadli mystériím středověku, jiní se snažili zachytit podoby města před jeho rozsáhlou asanací. Jedni sepisovali ústně tradované pověsti, druzí na jejich pozadí snovali vlastní příběhy. Zprvu však něco málo k dějinnému vývoji tohoto světového fenoménu⁹⁴⁰.

Již v dobách vzniku českého státu proudily do Prahy obchodní karavany. Nejzásadnější cestu v tomto ohledu tvořila severovýchodní trasa od Libně odpovídající ulicím Klimentská, Haštalské, Věžeňské a Široké. Druhou významnou stezkou pak byla ta východní procházející Hybernskou, Celetnou a Kaprovou. Ty, společně s mnoha dalšími, ústily do prostoru mezi dnešním Karlových a Mánesovým mostem, kde se u brodu poblíž kostela sv. Valentina (někdejší stavba) nacházela obchodní křižovatka, z níž se bylo možné vydat dále směrem do jižních Čech, k Hradu, ku Vyšehradu atd.

Právě podél těchto obchodních cest se pravděpodobně nacházela první pražská tržiště a poblíž nich tak nejspíš byla zakládána i první pražská židovská osídlení. O jejich podobě před 13. stoletím však neexistuje mnoho písemných zpráv a lze se tedy o nich jen dohadovat.

V Kosmově kronice jsou k datu 1091 zmíněny hned dvě „kvetoucí židovské osady“ – jednu autor umísťuje na Vyšehradskou cestu a druhou do pražského podhradí. Jedna z nich pak měla být zničena během křížových výprav (12. st.). O přesné pozici osad, stejně jako o tom, která byla srovnána se zemí, vedou historici spory. Shodují se však na tom, že již ve 13. století se pražské židovské usídlení ustálilo, a to na pravém břehu Vltavy, ve Starém Městě.

⁹³⁸ KISCH, Egon, Ervín. Prašná brána. [online] Dostupné z: <https://www.cesky-jazyk.cz/citanka/egon-erwin-kisch/prasna-brana.html#axzz6JPNgdAcv>. Překlad - Jarmila Haasová-Nečasová.

⁹³⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 268. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁹⁴⁰ V této části práce (historie ghetta) vycházím z patričné kapitoly v knize Tomáše Pěkného *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, v níž na základě prostudování značného množství historických prací a dokumentů došlo k sestavení nejpravděpodobnější verze dějin pražského ghetta.

Proč zrovna Staré Město? Je možné, že o záplavovou oblast nebyl z řad křesťanské většiny valný zájem. Nabízí se také vysvětlení v podobě tržiště, které se nacházelo v rozšířené části Široké ulice a až do doby, kdy se hlavní trh přesunul na Staroměstské náměstí, bylo právě ono centrálním tržištěm ve městě, což by lákalo Židy obchodně. Základní „stavební“ článek osady přitom utvářela Široká ulice, kolem níž začala vyrůstat „sít' úzkých a klikatých uliček“. Židovské Město se postupně rozrůstalo, avšak jeho půdorys, jeden z nejstarších půdorysných útvarů v Praze, se ve svých základech nezměnil, a to až do poloviny 19. století.

Pražské Židovské Město bylo křesťanským okrskem kostela a kláštera sv. Ducha rozdělené na dvě sekce. Jednu z nich představoval prostor kolem synagogy zvané ve své době Stará škola (dnešní Španělská synagoga na Josefově) a druhou zas oblast nedaleko synagogy Staronové (a tedy dnešní Maiselovy ulice). První, pravděpodobně starší část, byla domovem židovských rodin původem z východu (nejčastěji z Balkánu), druhou osídlili Židé ze západu (období německé kolonizace). Soužití těchto sousedů, jejichž příchody podle některých dějepisců odpovídaly dvěma vstupům křesťanství do Čech, nebylo vždy harmonické, ale fungovalo.

Jelikož před asanací nedošlo k žádnému archeologickému výzkumu, je zpětná rekonstrukce vzhledu ghetta poměrně obtížná. Zejména období románské, z něhož chybí písemné záznamy, je vesměs otázkou. Nejspíše se jednalo o malé městečko rozdělené na tři části – „V podžidí“, „V Židech“ a „Za Židy“. „V podžidí“ byl okrsek kolem Staré školy. „V Židech“ bylo označení správního a náboženského centra nedaleko Staronové synagogy, kde se nacházelo rovněž tržiště pro vnitřní potřebu ghetta. Poslední část se nacházela u Vltavy, byla obydlena jen skrovně a její pověst nebyla valná. Nejzásadnější obchodní styky probíhaly stále na Široké ulici. Tam také stávaly domy nejbohatších obyvatel čtvrti.

V 16. století dostalo ghetto „pevný urbanistický rozvrh“, který se po té již výrazně neměnil. V témže období rovněž vznikly významné synagogální a lázeňské stavby a byly vydlážděny ulice. Nermalou zásluhu na tom měl finančník Mordechaj Maisel (viz str. 131). Již tehdy však bylo ghetto výrazně přelidněné: „*Po Bílé hoře se počet domů v ghettu pohyboval mezi 190 - 400, stálo tu tedy v průměru kolem tří set budov, v kterých se tísnilo někdy více než 10 tisíc osob.*“⁹⁴¹ Zákon však zapovídal možnost jeho rozšíření (jeho rozlohu se podařilo významněji zvětšit naposledy v 1/2 17. století). Nedostatek místa nutil k neustálým přestavbám a přístavbám (vznikaly domy s přístavky, pavlače, nástavby, dvorky), vedl k problematickému dodržování hygieny a následnému šíření chorob, představoval hrozbu požárů. To vše vedlo panovníky ke snahám počet obyvatel ghetta zákonně redukovat, případně vydávat jiná opatření (např. stavebním materiálem měl být kámen aj.). Následkem tzv. Francouzského požáru Prahy, který vypukl roku 1689, bylo Židovské Město fatálně poničeno, a muselo být téměř celé obnovoeno⁹⁴².

Zatímco většina Evropy v průběhu 18. a 19. století svá ghetta otevřela a posléze zrušila, pražské Židovské Město de facto fungovalo až do závěru 19., respektive do počátku 20. století. V Praze to byli nejprve bohatí obchodníci a továrníci, kteří v 18. století získali povolení bydlet vně hranic ghett, a to pouze pokud mimo něj vlastnili nemovitost. Ze správního hlediska však stále pod ghetto patřili. Tito „privilegovaní“ Židé se však z pochopitelných důvodů nejčastěji stěhovali do těsné blízkosti ghetta (např. do části zvané

⁹⁴¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 272. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁹⁴² Požár literárně zpracovali např. Josef Svátek (*Paměti katovské rodiny Mydlářů v Praze*) či Otomar Dvořák (*Hořící lilie*).

„pod starou šňůrou“ v blízkosti ulic Kaprová a Dušní).

Oficiálně bylo pražské Židovské Město zrušeno (jako poslední mimo oblast Orientu) až roku 1848. O tři roky později bylo na císařovu počest přejmenováno na Josefov a začleněno do administrativního celku Prahy (stalo se V. čtvrtí). Další dekádu trvalo, než byl Josefov zbaven odlišného postavení a všem jeho obyvatelům bylo povoleno se usazovat kdekoliv ve městě. Jelikož stěhování si opět mohli dovolit pouze majetnější vrstvy, Josefov tak značně zchudl: „*Postupně se sem začala stěhovat městská spodina, prosperovalo tu mnoho nevěstinců a špeluněk posledního řádu, typickou místní figurkou se stal žebrák a vetešník, takový obraz závěrečné fáze života bývalého ghetta zůstal zachován i v díle mnoha českých, německých i židovských spisovatelů.*“⁹⁴³

Špína, vlhkost, zchátralost budov, neutěšené hygienické i sociální poměry a nakonec i neestetičnost některých čtne přestavovaných budov doslova volaly po rázném a komplexním řešení. Roku 1893 proto vyšel zákon o asanaci ghetta. Ta probíhala v letech 1896 – 1917 a až na výjimky představovala srovnání ghetta se zemí.

Plánování takto radikálního zásahu vyvolalo nevoli hned na dvou frontách. Jednou z nich tvořila konzervativní část židovské komunity, jež se obávala přílišných následků emancipace a asimilace, a tak se pokoušela v Josefově udržovat náboženský život a svým způsobem tak i separované židovské sídliště. Nutno dodat, že jinak se Židé asanaci příliš nebránili⁹⁴⁴ – přece jen se jednalo o pozůstatek bolavé minulosti. Druhou, mnohem hlasitější skupinou byli pak vybraní čeští spisovatelé a osobnosti kulturního života včele s Vilémem Mrštíkem. Ten roku 1896 dokonce vydal *manifest na zachování starobylého rázu Prahy*, v němž hájil historickou hodnotu mnohých památek na území ghetta a v pamfletu *Bestia triumphas* (1897) pak protestoval proti nekulturnímu jednání pražského magistrátu v dané věci.

„*S odstupem času je stále více zřejmé, že asanací Židovského Města byla Praze způsobena nenahraditelná kulturně-historická ztráta. Obráncům staré Prahy se podařilo zachránit pouze původně renesanční, v pozdním baroku přestavěnou radnici, šest synagog a větší část Starého hřbitova.*“⁹⁴⁵ Podobu Židovského Města před asanací naštěstí zachytilo několik malířů a grafiků, mezi nimi fotografové Jindřich Eckert či Jan Kříženecký a dále „malířský historiograf asanace“ Jan Minařík.

3.2.4 POVĚSTI A LEGENDY Z PRAŽSKÉHO GHETTA

Pověstem z pražského židovského ghetta se ve své literární tvorbě věnoval například Leopold Kompert (1822–1886). Kompert se narodil v židovské části Mnichova Hradiště. Jelikož byl až druhorozeným synem, podle familiantského zákona neměl právo na to se oženit. K sňatku by v jeho případě mohlo dojít, pakliže by získal doktorát. Rodiče proto neváhali a poslali syna na křesťanské gymnázium. Středoškolská studia Kompert absolvoval v Mladé Boleslavi, ta vysokoškolská v Praze (filosofie) a ve Vídni (medicína), avšak tísnivá finanční situace rodiny mu zabránila v jejich řádném ukončení. Za svůj život vystřídal mnohá zaměstnání – živil se jako vychovatel (v Uhrách působil v rodině hraběte Adrássyho) i novinář, působil v bance,

⁹⁴³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 273. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

⁹⁴⁴ Tomáš Pěkný dodává, že horlivým úředníkem asanace byl pozdější předseda pražské náboženské obce August Stein.

⁹⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993, s. 274. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.

zastával i několik veřejných funkcí (zemský školní rada, člen vedení vídeňské židovské obce, císařský vládní rada), získal rovněž čestný doktorát. Později se však prosadil jako spisovatel z povolání.

A byla to právě Kompertova prvotina – *Aus dem Ghetto (Z ghetta)*, vydaná roku 1848, která stála u zrodu autorovy slibné kariéry. Jedná se o šest próz popisujících každodenní realitu pražských Židů. Kompert se tak po boku francouzských, polských a dalších evropských spisovatelů zařadil k průkopníkům nového žánru – „povídek z ghett“. Podobné zaměření měly i následující Kompertovy knihy – *Böhmische Juden (Čeští Židé, 1851)*, *Neue Geschichten aus dem Ghetto (Nové příběhy z ghetta, 1860)*, *Geschichten einer Gasse (Příběhy jedné uličky, 1865)*. Z hlediska židovství je zajímavý také Kompertův román *AmPflung (Za pluhem, 1865)*.

Pověsti, které Kompert zpracovával, byly různorodé – smutné i veselé, vztahující se k judaismu, židovské komunitě, zmiňující vůli Boží, smrt, život i mystiku. V textech se pravidelně opakuje motiv důsledného (i nočního) studia Tanachu, dochází v nich k popisům židovských zvyklostí a svátků i k návštěvám židovského záhrobí.

Prostřednictvím pověsti *Dítě, které vidělo mesiáše* se tak čtenář mohl seznámit se vzhledem typické sederové tabule: „*„Já chci taky sedět u sederu“ – dožadoval se malý Šimele, když viděl jasně planoucí svíce a bohatě prostřený stol, na kterém bylo přichystané vše, co mělo připomínat odchod z Egypta – pečené maso, vajíčka, slaná voda i nažloutlá směs jablek a vína připomínající egyptskou hlínu, kterou synové izraelští museli hníst na stavbu hradeb...“*⁹⁴⁶

V textu *Ještě jednou o požehnání* byl podobně popsán stůl šábesový: „*Tam totiž z každého koutu zářil a voněl šábes. Na stole se skvěly upečené bílé šábesové chleby a Perl zrovna zbavovala šupin velkou rybu.*“⁹⁴⁷ Ve stejné povídce bylo potvrzeno, kde měly dříve své místo ženy v synagoze: „*A Perl, která dosud stávala ve vzdáleném koutku „ženské synagogy“, kde z toho, co se dělo vepředu u mužů, nebylo vůbec nic slyšet, měla nyní své místo docela nahoře, hned třetí za rebecin*“^{948, 949}.

V jiné povídce – *Sestoupilo požehnání* – se bylo možno dočíst o podobě židovské svatby: „*Nevěsta a ženich již stáli nastrojeni, aby mohli vstoupit pod chupe, svatební baldachýn. Venku již zněla veselá svatební muzika a na rohu ulice chystal šámes čtyři dlouhé tyče, na kterých se napíná těžká, zlatem vyšívaná látka jako nebesa pro nevěstu.*“⁹⁵⁰ Další ukázka vypovídala o zvycích spojených s pohřbem: „*Umřu ráda, protože na téhle zemi už nemám žádného přítele. Jen kdybych věděla, kdo za mě po smrti odříká kadiš a dodá amen...Tu se vnuk rozpomenul, a když svítalo, uvázal si tfilin, modlitební řemínky, a vypravil se do synagogy...Když končila ranní modlitba, postavil se dopředu a odříkal za svou starou babele ten vyprošený kadiš. A to opakoval po celý rok, každé ráno a večer...“*⁹⁵¹

⁹⁴⁶ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 10. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/5.pdf>.

⁹⁴⁷ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 12. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/6.pdf>

⁹⁴⁸ Žena či matka rabína.

⁹⁴⁹ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 12. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/6.pdf>

⁹⁵⁰ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 12. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/6.pdf>

⁹⁵¹ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 10. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/5.pdf>.

Půvabným shrnutím všech výše zmíněných témat se čtenáři dočkali v pověsti *Nemohla zemřít*, jejíž zkrácená verze (v překladu Petra Jana Vinše⁹⁵²) zní: „...*Modlitby... rabínovu duši držely v těle, i když se od něj stíny smrti nevzdalovaly. Brzy zrána byl stále ještě na smrtelné posteli a bocherim, jeho studenti, naříkali o to hlasitěji....*„*Pojďme pro něj sbírat léta,*“ navrhl jeden z nich...*Na papír každý napsal, kolik let, týdnů nebo dnů ze svého života dává za umírajícího rabína. Schulkloferova dcera stála přede dveřmi....*„*Celý svůj život, celý život za něj dám,*“ odpověděla...*V ten okamžik se rabínovi ulevilo. Druhého dne ale zakopávali na „dobrém místě“ jiné tělo...byla to schulkloferova dcera...A bylo to prazvláštní: po svém uzdravení byl rabín nejprve plný radosti...Pak ale najednou zesmutněl a jeho tvář zbledla...když jednou rabín seděl pozdě v noci nad Talmudem a studoval, zazněl najednou na dvoře tichý zpěv, a když otevřel okno, stála tam krásná dívka a na její tváři byl i přes příkrov temnoty patrný mrtvolný úsměv. „Mohla teď zpívat a být volná jako pták,*“ pomyslel si rabín...*Jednoho dne o půlnoci se domem rozezněl pronikavý nářek, pak podivné zvuky, jakoby potlačované steny. A hned na to uslyšel rabín křik novorozence. „Oj vej!“ zvolal rabín, „o tohle jsem ji připravil.“ ...Šestkrát se za ty roky opakovalo bolestivé sténání a po něm křik novorozence...Jednoho dne zazněl..radostný zpěv a rabín věděl: „Teď přichází její první chlapec ve svých třinácti letech k bar micva...po letech zase rozezněl...zpěv a rabín věděl: „Nyní vede svou dceru pod chupe, svatební baldachýn. To vše jsem jí vzal.“....*„*Stala by se šťastnou matkou a já jsem to všechno zničil.“...Pak se jednoho dne o půlnoci ozval ze dvora teskný nářek, jako od umírajícího. „Zemřela,*“ řekl si rabín, „Bohu věčné díky!“ Brzy z rána našli bocherim mezi knihami ležet jeho mrtvé tělo.“⁹⁵³

Kromě prostého převedení typických ústně tradovaných pověstí do literární podoby Kompert vzpomíná na dětství (*Arednářovy děti*), zaobírá se vztahy Čechů, Němců a Židů, milostnými pletkami mezi židovskými a nežidovskými partnery i podobami možné židovské asimilace: „*Kompert formuluje svou vizi mentální proměny Židů, která má spočívat v jejich příklonu k manuální práci, řemeslům a zemědělství...Budoucnost vztahů mezi jednotlivými etniky...vidí autor v toleranci, vzájemném respektu a symbióze,*“⁹⁵⁴ respektive slovy Pavla Eisnera, „*vysvobození z ghetta musí Židé dovršit a ve vyšší skutečnosti teprve provést tím, že opustí tradiční kult činností a povolání nemanuálních a oddají se řemeslům a selství, těžké práci ruční a perné tělesné robotě...*“⁹⁵⁵ Sám Kompert ideu zhmotnil slovy: „*Náš lid se nikdy nenaučil pracovat, a to je historie jeho utrpení.*“⁹⁵⁶ Myšlenka korespondovala s tehdejší praxí, neboť hauzírníci a venkovští Židé bývali českou většinou mnohem častěji kladně přijímáni (živili se rukama - poctivě) nežli bohatí městští Židé – továrníci či obchodníci, o jejichž poctivosti veřejnost pochybovala.

Mnohá svá díla přitom Kompert zasadil do prostředí české vesnice, a, byť se v nich beze sporu projevoval autorův sklon k idealismu, právě skrze jeho texty se o životě židovských obyvatel českého venkova čtenáři dozvídali podrobnosti, aniž by mezi řádky visel stín pseudoreality a literárního klišé: „*I když Leopold Kompert, Vojtěch Rakous, Karl Klostermann*

⁹⁵² Přeložil I ostatní úryvky.

⁹⁵³ KOMPERT, Leopold. Pověsti z ghetta. Maskil [online], s. 13. [cit. 3.4.2020] Dostupné z. <https://www.maskil.cz/5774/6.pdf>

⁹⁵⁴ HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 113. ISBN 978-80-7308-683-1.

⁹⁵⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 119. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁹⁵⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 204. ISBN 80-7220-019-4.

židovské prostředí poněkud idealizují a kvůli uměleckému účinu leccos zkrášlují, přece je třeba říci, že je tito spisovatelé pojímají realisticky, velmi dobře je pozorují a pravdivě je zobrazují.“⁹⁵⁷

Kompertovo zaměření na vesnici bylo ve své době velmi důležité a dodnes si díky jeho textům lze vytvořit lepší představu o tehdejší chodu věcí. Například v povídce *Když si náš dědeček babičku bral* lze najít úryvek týkající se očekávaného příchodu nového rabína do vesnice: „V malé obci severních Čech bylo již několik dnů nemalé rozčilení. Očekávali mladého rabína, a jednoho dne jel starosta obce s několika nejváženějšími a nejstaršími muži pět mil daleko do města, aby tam toužebně očekávaného rabína co nejslavnostněji přivítali a doprovodili do nového sídla jeho působnosti. Když tam dorazili, nenalezli však ani stopy mladého rabína a veškeré dotazování a hledání jejich ukázalo se marným. Vraceli se tedy poněkud rozmrzeli; bylo to právě v pátek odpoledne, když ctihodné hlavy obce opět přijížděly do obvodu své obce a kruhu svých rodin... Zatím však mladý rabín přece přišel, jakkoli v jiné podobě, nežli se právem dalo očekávat. Skoro současně se staršími obce se starostou, přijíždějícími ve třech krásných kočárech, zavítal do ‚ulice‘ vysoce urostlý mladý muž v zaprášeném oděvu, maje obrovskou hůl v jedné, malý uzlíček v druhé ruce, a dotazoval se prvního hochy, kterého potkal, po obecní noclehárně, zv. hekdíš, kde našel nemalý počet již dříve přišlých hostů, kteří všichni chtěli pro zítřejší sobotu pohostinství obce využít. Nový ‚host‘ byl přivítán a ihned mu bylo sděleno, kam se má obrátit, aby obdržel obvyklý poukaz na pohoštění pro dnešní večer a zítřejší den.“⁹⁵⁸

Z hlediska autorova vztahu k židovství je třeba zmínit i tzv. „Kompertovu aféru“, která zaměstnávala mysl mnoha židovských náboženských autorit doby a svým způsobem zasáhla i do procesu formování moderního konzervatismu. Roku 1863 Kompert v *Ročence pro Izraelity* publikoval článek, v němž Heinrich Graetz⁹⁵⁹ hovořil o mesianismu přirovnávaje přitom kapitoly 52 a 53 knihy Izajáš nikoliv k Mesiáši osobnímu, nýbrž k celému Izraeli. Oba muži, jak Kompert, tak Graetz posléze skončili u vídeňského soudu čelíce obžalobě ze šíření kacířských myšlenek.

Z hlediska počtu čtenářů byl v 1/2 20. století v rámci pražské německy píšící literatury nejúspěšnějším autorem Leo Perutz (1884 – 1957). Perutz přišel na svět v Praze do rodiny majitele textilní továrny, avšak tragédie v podobě vyhoření podniku přiměla Perutzovi k přesunu do Vídně. Tam Perutz vystudoval matematiku a stal se úředníkem.

Jako důstojník R-U armády se účastnil 1. světové války, během níž byl na východní frontě těžce raněn. Po válce krátce působil jako ruský korespondent časopisu *Bohemia*. Nad to se naplno věnoval kariéře spisovatele. Události 2. světové války autora přiměly k palestinské emigraci. Učinil tak přesto, že k vytvoření Izraele byl poměrně kritický. Národní a sociální šovinismus typický i pro jiné země se podle něj v případě Izraele spojil ještě s agresivně ortodoxním šovinismem⁹⁶⁰. Přesto se do Evropy již natrvalo nevrátil. Závěrečná léta života trávil střídavě v Izraeli a v Rakousku. Tam, v lázeňském městě Bad Ischl, zemřel následkem infarktu.

⁹⁵⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 118. ISBN 978-80-7470-125-2.

⁹⁵⁸ http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/4-01_Doma_na_cestě_Migrace_a_uprchlici.pdf.

⁹⁵⁹ Pruský vědec a historik, autor řady prací exegetických a těch vztahujících se k židovským dějinám.

⁹⁶⁰ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

Perutz tvořil romány, novely i dramata, jejichž děj zasazoval do své současnosti i do historie. V jeho díle se často objevuje téma českého, respektive světového středověku (*Švédský jezdec*, *Leonardův Jidáš*, *Der Marques de Bolívar*). Typický je pro autora rovněž motiv ztráty identity. V románu *Třetí kulka* (1913) jsou potom oba tyto rysy spojeny. Mnohé texty rovněž pracují s prvky mystickými a kriminálními, a pohybují se tak na hranici literatury fantastické, fantasticko-dobrodružné a detektivní (*Mistr posledního soudu*, *Bílé cyklamy*).

V 50. letech, v izraelské emigraci, Perutz vydal povídkovou knihu *Noc pod kamenným mostem* obsahující četné pověsti spojené s pražským ghettem i Pražským hradem, jež autor volně propojuje. Inspirací k tvorbě mu prý byly příběhy, které v gymnaziálních letech vyslechl od svého vychovatele Jacoba Maisela. Ten mu prý ukázal i závět' samého Mordechaje Maisela, svého předka. V knize figurují reální osobnosti (Rudolf II., rabi Löw), avšak zdaleka se nejedná o text pojatý biograficky. Na pozadí historických událostí dochází k prolínání reality se snem a fantasií. Autor se nevyhýbá podmětům magickým, pracuje se symbolikou včetně kabalistických i s prvky gematrie.

Typickou Perutzovu snovost nejlépe vyjadřuje příběh vzájemných citů mezi císařem Rudolfem II. a krásnou Židovkou Ester, manželkou Mordechaje Maisla. Ester nechce svého muže podvádět, avšak císař hrozí, že v takovém případě uvrhne na ghetto pogrom a jeho obyvatele nechá vyhnat. Jelikož láska nemůže být fyzicky naplněna, rabbi Löw nachází kompromis v podobě zasazení růže a rozmarýnu pod pražským kamenným mostem. Během setby rabín odříkává kouzelnou formuli, která způsobí, že pokaždé, když panovník a Ester sní, jedná se o sen společný a láskyplný. I to je však židovským Bohem považováno ze strany Ester za nevěru, načež Hospodin sám sesílá na ghetto trest v podobě dětského moru. Rabín tedy rozmarýn vytrhává, nemoc mizí, avšak Ester umírá a císař se trápí. Mordechai Maisel přitom celou dobu financuje císařský dvůr. Když se však o jednání své ženy dozvídá, potají investuje své peníze do oprav ghetta...

Z hlediska názoru na „židovský úděl“ je podstatná povídka *Sarabanda*, v níž z pera Lea Perutze vyvstává před očima čtenářů obraz židovství jako muže věčně křížovaného, věčně pronásledovaného: „*Naproti druhé straně ulice stál vyhořelý dům, s jedinou zachovalou zdi, stářím a kouřem zčernalou a na ni ukázal velký rabbi svou rukou. Kouzelnou mocí stvořil obraz z měsíčního světla, hniloby, sazí a deště, mechu a malty. I povstal na oné zdi muž zrozený z ženy, ověnčený trnovou korunou. Avšak nebyl to Spasitel, nebylo to syn Boží a také ne syn tesařův, který přišel do svatého města z hor Galilejských, aby lid poučil a za své učení přijal smrt. Ne byl to jiný syn člověka. Ale taková vznešenost byla vepsána do v jeho rysech, tak drásavé utrpení vy výrazu tváře...Ne, nebyl to Ježíš, to bylo židovství, po staletí pronásledované a vysmívané, které zjevilo své utrpení na obraze.*“⁹⁶¹

Pověst Perutz poprvé uslyšel z úst Jacoba Maisela, což je zmíněné i v textu *Sarabandy*. Povídka proto pokračuje Jakobovým ujištěním, že přestože konkrétní obraz již v Praze najít nelze, jeho duch na místě setrvává: „*Nemusíš ani chodit do Židovského Města, hledal bys marně. Léta, vítr a počasí jej zničily, nezůstalo po něm ani památky. Ale projdi se ulicemi, kde chceš, a až uvidíš starého židovského podomního obchodníka, který vláčí svoji krosnu dům od domu, za ním pobíhají uličníci a házejí kamení a volají: Žide! Žide! – když se zastaví a podívá na ně, pak to není pouze jeho pohled, je to pohled jeho předků a prapředků, kteří stejně jako on nesli trnovou korunu pohrdání a trpěli ranami pronásledování. Když spatříš ten pohled, pak jsi možná uviděl kousíček obrazu Muže s trnovou korunou velkého rabbiho Löwa.*“⁹⁶²

⁹⁶¹ PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 43.

⁹⁶² PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 43.

Židovské Město a rudolfinská Praha se objevují také v díle právníka, hudebníka, literárního kritika a vynikajícího spisovatele Maxe Broda (1884 – 1968), jehož autobiografie *Život plný bojů* byla zmíněna a citována už v sekci předchozí a jeho vztah k židovství bude rozebírán v kapitole týkající se židovství.

Zde je třeba zmínit především Brodovu románovou trilogii *Boj za pravdu* složenou z románů *Tychona Brahe cesta k Bohu*, *Reubeni, kníže židovské* a dále *Galileo v zajetí*. Úvodní kniha, za níž Brod roku 1930 obdržel českou státní cenu, se odehrává přímo ve zlatém věku panování Rudolfa II. a částečně rovněž na území ghetta: „*Brod mistrovsky líčí napětí mezi dvěma naprosto rozdílnými bytostmi - bezstarostným a stále šťastným Keplerem a rozdvojeně založeným Tychonem Brahe, zápasícím s nasazením všech sil o jednotnost.*“⁹⁶³ V tomto románu se přitom jedná především o boj za pravdu filosofickou.

V pořadí druhý román se zpočátku také odvíjí v Praze, a to v období renesance. Hlavní protagonistu David je ve svém smýšlení o židovské budoucnosti jakýmsi velmi raným sionistou, který prchá před pogromy na jih do Španělska. Tam se vydává za šlechtice Reubeniho, přičemž se snaží zlepšit situaci tamních Židů. Bohužel je odhalen příslušníky inkvizice a uvězněn. V tomto případě Brod ztvárňuje boj za pravdu ideovou, až politickou.

Závěrečný díl představuje boj za pravdu na poli vědy a poznání symbolizovaný obětí známého astronoma položenou ve snaze prolomit církevní konzervatismus: „*Odpor jednotlivce, který své čisté svědomí hájí proti žvástům zkorumpovaných zaostalců, zůstane věčně aktuální,*“⁹⁶⁴ okomentoval dílo sám Brod.

S pražským Židovským Městem úzce souvisí také román *Golem* německy píšícího spisovatele Gustava Meyrinka (1868 – 1932). Meyring nebyl židovského původu, jakkoliv s ním bývá spojován. Jednalo se o nemanželské dítě württemberského ministra a bavorské herečky, která krátce působila v Praze a syna tam roku 1885 ponechala, zatímco odešla za kariérou do Petrohradu.

Meyrink byl zakladatelem banky⁹⁶⁵ a také První křesťanské směnárny, v pozdějších letech konvertoval k buddhismu. Židovské motivy jej lákaly především kvůli všudypřítomné symbolice a mystice, jíž byl celý život fascinován. Spoluzaložil okultistickou lóži zvanou U modré hvězdy, kam na pravidelné seance docházeli i další milovníci nadpřirozena včetně Julia Zeyera (viz str. 262). Jakési předpovídání věcí budoucích je také častým motivem jeho děl. Ať už ve zmiňovaném *Golemovi*, kde golem představuje předzvěst asanace Židovského Města, tak v knize *Valpuržina noc*, v níž je naznačen nadcházející konec rakousko-uherské monarchie. Kromě zmíněných textů hraje pražské ghetto roli také v Meyrinkově knize *Anděl západního okna*. Děj prolíná více časových rovin a jedna z nich se přitom odehrává v rudolfinské Praze.

Meyrink v Praze žil a pracoval 13 let. V mnohých textech se přitom vyrovnával s lidmi či obecněji se zaměstnáními, s nimiž se v reálném životě střetl a neshodl. Často si tyto osoby/pracovníky dobíral, provokoval je a utvořil si tak řadu nepřátel. Mezi „postiženými“ se

⁹⁶³ BRICKIUS, Eugen. Sen o Maxi Brodovi. ihned.cz [online][3.4.2020] Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-14646110-sen-o-maxi-brodovi>.

⁹⁶⁴ Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svku.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.

⁹⁶⁵ Založil ji spolu se synovcem básníka Ch. Morgensterna.

ocitali důstojníci, sportovci, lékaři, policejní úředníci i měšťané. Meyrink však nepodněcoval hněv pouze svou literární činností, nýbrž i svým výstředním vystupováním. Choval exotická zvířata, nosil nápadné obleky, ty nejmodernější boty, pořizoval si barevné kravaty. Kvůli milostnému románku byl dokonce vyzván na souboj. Jelikož však patřil k předním šermířům a život vyzyvatele by tak byl příliš ohrožen, byl Meyrink soudem zneschopněn, avšak strávil dva týdny v cele. Byl rovněž souzen za finanční podvody a jeho pověst utrpěla i klevetami týkajícími se jeho zdravotního stavu (podle nich trpěl pohlavní chorobou). To vše vyústilo v situaci, kdy byl v časopise *Politika* uveřejněn článek, v němž bylo Meyrinkovi doporučováno, aby Prahu opustil. Ahasverovský motiv se projevuje v jednom z posledních autorových děl – románu *Zelená tvář*.

Ani Meyrikova smrt nebyla „obyčejná“. Předem o ní informoval své nejbližší. Po té, co zůstal sám ve svém pokoji v domě U Poslední lucerny⁹⁶⁶ poblíž jednoho z mnichovských jezer, zaujal jogínskou polohu a s východem slunce vydechl naposledy. Pravděpodobně spáchal sebevraždu. Nacisté jeho knihy považovali za škodlivé (roku 1933 byly v Berlíně páleny). Stejně tak se jeho dílo dostalo na „Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury“ v 50. letech v Československu.

Praha pro něj byla démonem. Strašným člověkem bez uší a s krvavými šrámy. Tomáš Mazal přitom trefně konstatuje, že Meyrink své romány nevymýšlel, nýbrž je viděl, jak se odehrávají před jeho vnitřním zrakem v neviditelném světě a dával jim tvar. Franz Werfel svého literárního kolegu charakterizoval skrze jeho vztah k Praze, a to také velmi věrně: „*Gustav Meyring se dotkl jejího nejhlubšího nervu, její druhé tváře, vytvořil spletitý sen jejího prastarého bytí.*“⁹⁶⁷

Pražskému Golemovi (včetně verze Meyrinkovy) je věnována jedna z kapitol v sekci práce týkající se českožidovské historie, nicméně tato umělá bytost není čistě českou záležitostí. Golemové provází lidstvo od nepaměti a jsou tu s námi i dnes, ačkoliv hlínu nahradily dráty a kabalistické mistry pokrokoví vědci. I tohoto faktu lze ve školství využít, proto se od Gustava Meyrinka přesouváme rovnou k modernímu pojetí golema s kratším historicko-filosofickým úvodem.

3.2.5 GOLEM – MODERNÍ POJETÍ

Už od nepaměti se lidé, z různých důvodů a s různou mírou úspěšnosti, pokoušejí stvořit umělý život⁹⁶⁸. I v golemovských legendách se kýžený proces zrcadlí, ba co víc, právě v nich bývá zdárně završen. Golem je tak svým způsobem splněným lidským snem, zároveň však osudy této postavy přivádí na přetřes otázku etiky a stávají se inspirativním námětem.

Zatímco v původních verzích příběhu dochází v rozhodující moment k zneškodnění neovladatelného „monstra“, moderní adaptace připodobňují přetržené pouto k „duševnímu osvobození“ a znovuzrozenému „individu“ dopřávají lepší úděl. Stěžejní zápletka, v níž

⁹⁶⁶ Mnichovský dům Meyrink pojmenoval symbolicky jako upomínku na stejnojmennou legendární budovu z pražského podhradí, již bylo možné spatřit pouze za určité noci a skrze níž bylo možné vstoupit do nebes.

⁹⁶⁷ MEYRINK, Gustav (vl. j. MEYER, Gustav) (1868-1932) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=meyri&t=p>.

⁹⁶⁸ Už ve starověkém Egyptě byly jako součást pohřební výbavy využívány tzv. vešetby (hliněné sošky fungující jako zástupci/sluhové zemřelého). I slavná terakotová armáda, posmrtný doprovod čínského císaře, měla po vyslovení příslušné magické formule obžít. Mezopotámci rovněž usilovali o tvorbu hliněného pomocníka a ve východních zemích se lidé opakovaně pokoušeli vdechnout život sochám Buddhy.

poslušná „loutka“ náhle přestane dbát pánových nitek, si tak udržuje nadčasovou platnost.

Poprvé bylo slovo „golem“ použito v žalmu 139., konkrétně v 16. verši, kde se jím myslel „zárodek“, „embryo“ respektive „věc beztvářá posud nezformovaná do vyhraněné podoby.“ Autoři Bible kralické lexém přeložili jako „trupel“⁹⁶⁹: „*Trupel můj viděly oči tvé, v knihu tvou všickni oudové jeho zapsáni jsou, i dnové, v nichž formováni byli, když ještě žádného z nich nebylo.*“⁹⁷⁰

Dle výkladu exegeta Šeloma Ben Jicchaka řečeného Raši byl vůbec prvním golemem v tomto slova smyslu Adam v krátkém období mezi tím, kdy Bůh stvořil jeho tělo, a než mu vdechl život⁹⁷¹. Oproti tomu první zmínky o golemovi jakožto o homunkulovi⁹⁷², a tedy o umělém člověku, pochází jednak z traktátu *Sanhedrin* v tzv. *Babylonském talmudu*, především pak ze spisu *Sodej rozaja* (Tajemství tajemství) Eleazara Ben Jehudy z Wormsu v komentáři k *Sefer jecira* (Kniha Stvoření).

Židovská mystika převážně pracuje s idejí božské podstaty písma a slova. To ostatně prozrazuje úvodní pasáž *Tanachu*, která říká, že na začátku všeho stálo slovo. Podle kabalistů tak existuje skryté jméno Boží, obsažené v *Tóře*, jehož prostřednictvím může praktikující mystik napodobit stvoření. Nikdy nebude schopen téhož, co učinil Hospodin, totiž přivést na svět plnohodnotnou živou bytost, správná kombinace písmen Božího jména však dokáže oživit bytost umělou.

Leo Pavlát dodává: „*Podle díla Sefer jecira (Kniha utváření) jsou písmena hebrejské abecedy ve smyslu materiálním i energickým a jejich kombinace umožňuje stvořit svět v celé jeho rozmanitosti. Odtud také pochází idea golema jako umělé bytosti stvořené člověkem. Právě v komentářích k tomuto dílu z 12. - 13. století se objevují první návody na stvoření golema.*“⁹⁷³

Podle Gershoma Sholema⁹⁷⁴, profesora Hebrejské univerzity v Jeruzalémě a zakladatele moderního akademického studia kabaly, již ve 12. století došlo k prvním iniciovaným mystickým obřadům zaměřeným na tvorbu umělé bytosti: „*Potom vezmi sklenici plnou čisté vody, vezmi malou lžičku a naplň ji prachem... nasyp prach do vody a jemně foukej během sypání na hladinu vody. A když začneš foukat na první lžičku, odříkávej písmena Božího jména, hlasitě, na jeden nádech, dokud duch nevyjde s dechem a tvář měj obrácenou k zemi. Začni s vrškem hlavy, dokud neskončíš prvních osm domů, abys ochránil hlavu...A budeš odříkávat druhých osm domů, abys ochránil tělo podle příkazu... A budeš odříkávat třetích osm domů, abys ochránil údy a duši. A pak se výtvar zjeví...*“⁹⁷⁵ psal ve 13. století Abrahám Abulafia⁹⁷⁶. Za pomoci holotropní dýchání a správné koncentrace bylo podle španělského kabalisty možné upadnout do stavu mystického transu, jenž umožňoval konat zázraky. Profesor Sholem dokonce naznačoval, že ve své době patřila výroba golema k tzv. zasvěcovaným rituálům: „*Vytváření golemů bylo jakýmsi testem duchovního a náboženského vývoje kabalistů*

⁹⁶⁹ V tomto případě jde o hapax legomenon, tedy o slovo, které se v textu vyskytuje pouze jednou.

⁹⁷⁰ Ž 139, 16. Bible kralická, Brno: Levné knihy, 2010, str. 505, ISBN: 978-80-7309-138-5.

⁹⁷¹ Příběh Adamův je podrobně popsán v Genesis.

⁹⁷² Z lat. „človíček“.

⁹⁷³ VLČEK, Martin, 2006. Záhady české historie. *Naše rodina* [online] 2006, 38 (11) [citováno 21. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.rodinaonline.cz/article.php?clanek=1>.

⁹⁷⁴ 1897- 1982, Izraelský filosof a historik a jeden z předních myslitelů 20. století, zakladatel moderního akademického studia kabaly, vyučoval na Hebrejské univerzitě, pocházel z Německa.

⁹⁷⁵ MACKERLE, Ivan. Hledání golema. *Ivan Mackerle*. [online]. 2009 [citováno 21. 3. 2017].

Dostupné z: <http://www.mackerle.cz/news/hledani-golema/>.

⁹⁷⁶ Sefardský kabalista (1240 – 1291), který se mimo jiné pokusil přimět papeže Mikuláše III. ke konverzi k judaismu.

*a prubířským kamenem jejich schopností.*⁹⁷⁷

Pakliže kabalista tajné přízvisko boží objeví a napíše správnou kombinaci písmen na listinu, stává se majitelem tzv. šemu. V některých legendách je zapotřebí tento pergamen vložit golemovi do úst, načež obr ožívá. Po odstranění šemu panák opět ochabuje. Další „zrození“ golema spočívá ve vyrytí konkrétních slov na jeho čelo⁹⁷⁸. Šem lze rovněž pověsit na tabulce na krk.

Jindy musí majitelé šemů specifický kód nahlas přečíst⁹⁷⁹. S touto verzí pracuje současná americká autorka Helene Weckerová ve své knize *Golema a džin v New Yorku*⁹⁸⁰. V jedné ze scén dostává mladý rabinův učedník Avram za úkol zhotovit golema z připravené hroudy hlíny: „*Starý rabin mu podal kousek papíru, na kterém byla napsána krátká věta. Avram s bušícím srdcem ta slova pronesl. Onen malý tmavý předmět se v tu chvíli posadil, rozhlédl se kolem a pak se postavil a začal pochodovat po desce stolu.*“⁹⁸¹ Učedník tedy uspěje a začíná svému neuměle splácanému golemovi rozkazovat. Jakmile však panáček dostává za úkol zabít pavouka, přestává dbát dalších povelů a dál pustoší věci kolem. Jediným východiskem je umělou bytost za pomoci jiné větné kombinace zlikvidovat: „*Jakmile golem najde zálibu v ničení...dokážou ho zastavit jen slova, která ho zničí...všichni sdílejí tutéž základní podstatu...Jsou to nástroje člověka a jsou nebezpeční. Když zlikvidují, své nepřátele, obrátí se proti svým přátelům. Jsou to stvoření pro nejnmutnější případy.*“⁹⁸²

Jak z textu vyplývá, tvorba umělé bytosti mohla představovat jakousi „maturitu“ kabalistů. V úplných začátcích byl navíc golem určen k chrámové službě. Jiné využití umělé bytosti bylo považováno za rouhání.

Později začal trupel pomáhat v domácnosti. Spektrum úkolů, jež umělý tvor zastával, bylo v takovém případě široké. Čas od času majitelé šemů svými požadavky dokonce překračovali práh konvencí. Šelomo ibn Gabirol si v 11. století vytesal dřevěnou služebnou bytost ženského pohlaví, s níž podle udání sousedů „prováděl všeliké nemravnosti“⁹⁸³.

Nejednalo se ale vždy jen o výrobu bezmezně oddaného sluhy, otroka na klíč. S golemovskými příběhy jsou spjata jména jako Judel Rosenberg, Chajim Bloch či Elie Wiesel⁹⁸⁴, kteří posunuli symboliku dál. Tito autoři vložili do legendy nový motiv, a totiž:

⁹⁷⁷ MACKERLE, Ivan. Hledání golema. *Ivan Mackerle*. [online]. 2009 [citováno 21. 3. 2017].

Dostupné z: <http://www.mackerle.cz/news/hledani-golema/>.

⁹⁷⁸ Nejznámějším klíčem pro oživení obra touto cestou se stal hebrejský výraz pro „pravdu“, a tedy „emet“.

K deaktivaci pak stačí umazat první písmeno. Z pravdy se tak rázem stává „smrt“ – „met“. Právě tímto heslem oživuje svého sluha rabin z pohádek bratří Grimmů.

⁹⁷⁹ V takové případě jsou vyžadovány dvě grafické kombinace, jedna pro uvedení golema do provozu a druhá pro jeho zastavení.

⁹⁸⁰ Kniha z roku 2013 byla přeložena do více než se17 jazyků a těší se značné oblibě. Dílo popisuje „životní“ úděl golemy Šavy, jejíž pán zemřel na sklonku 19. století během plavby z Gdaňsku do NY, a džina Ahmada vysvobozeného v témže městě i v tutéž dobu z lahve po více jak 1000 letech, avšak stále uvězněného v lidském těle. Weckerová se v mnohých ohledech řídí historickými fakty, vědeckými nálezy i původními legendami.

⁹⁸¹ WECKEROVÁ, Helene. *Golema a džin v New Yorku*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, str. 139. ISBN: 978-80-7306-616-1.

⁹⁸² WECKEROVÁ, Helene. *Golema a džin v New Yorku*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, str. 140. ISBN: 978-80-7306-616-1.

⁹⁸³ Otázkou možného obcování s umělými bytostmi se teoreticky zabývali zejména autoři komentářů ke *Knize stvoření*. Ti se ve svých názorech rozcházel. A tak zatímco v popsaném případě bylo jednání Gabirola odsouzeno a jeho figurína byla rozebrána, jiný učenec tvrdil, že na styku s golemem, ani na jeho případném zabití, není nic špatného, neboť se nejde o lidské tvory, tudíž nedochází k porušení *Desatera*.

⁹⁸⁴ Narozen 1928 v Rumunsku. Prošel Osvětímí, osvobozen byl v Buchenwaldu. Působil jako překladatel ve

hliněný panák vzniká jako nástroj na ochranu obce před falešnými nařčeními z rituální vraždy.

V díle Gustava Meyrinka golem symbolizuje úzkost, je doslovným zhmotněním očekávaného zla. V románě *Golem* z roku 1910 totiž postava vystupuje jako předzvěst asanace židovského ghetta, jako démon, jemuž nelze uniknout: „Vždy jednou za lidskou generaci proběhne Židovským městem jakási duchovní epidemie, zmocňuje se lidských duší za účelem, který nám zůstává skryt, a jejím vlivem vznikají – stejně jako fata morgana – obrysy charakteristické lidské bytosti, která tu snad kdysi žila a žízni po uskutečnění tvaru.“⁹⁸⁵

Ivan Mackerle přichází s tezí, v níž golem není vůbec strojem, nýbrž člověkem trpícím epilepsií, jehož se rabbi ujal a léčil jej vkládáním léku do úst⁹⁸⁶. Jednoho dne se však pacient rozezlil, respektive dostal záchvat, začal ničit ghetto, a stalo se mu tak osudným větší množství tisíců prostředku⁹⁸⁷. Jiní záhadologové si existenci golema snaží vysvětlit prostřednictvím mimozemské civilizace. Golem pro ně představuje jakéhosi „robota oplácaného vrstvou hlíny“⁹⁸⁸. Nakonec mnohá současná manga se těmito myšlenkami inspirovala.

Se zásadní novinkou v pojetí golema přichází osvícenství. Golema jakožto účinnou zbraň nově tvoří (většinou šílený) vědec, astronom či dokonce mechanik. Instrument v podobě oživené sochy má původně sloužit jako ochránce, pomocník či dárce, nicméně situace se brzy vymyká kontrole a je potřeba zakročit.

Přesun z „mystična“ k fyzice, od čaroděje k vědátorovi, umožňuje záměnu čistě židovských pánů za světské postavy, jak vypráví například M. Shellyová ve *Frankesteinovi*⁹⁸⁹. Vzniká tak půda pro mnohé dnešní příběhy, v nichž golem není principiálně postavou prázdnou s předem vyhraněným osudem. Svě o tom věděl i Karel Čapek. V *Rossumových universálních robotech* (1921) rozebírá otázku vyšších citů strojů velmi podrobně a vkusně. Zároveň varuje před nebezpečími spojenými s moderní technologií: „Nikdy už lidstvo nebude s Roboty hotovo, nikdy jich neovládne –“⁹⁹⁰

Posun z duté masy hlíny k propracovanému stroji souvisí mimo jiné s preferencemi společnosti po průmyslové revoluci. Zatímco náboženstvím a kouzly prosycená období starověku a středověku byly skvělým podhoubím pro židovské legendy, století páry a vynálezy Edisona, Bella a dalších odváděly pozornost k továrnám a strojům. Ne nadarmo tak použil Chajim Bloch v knize *Der Prag Golem* slova „vergolemt“, doslova „zgolemovaný“, pro charakteristiku doby po první světové válce. Z umělé bytosti se stává umělá inteligence, z golema vzniká robot. A od robota není daleko k počítači či ke klonu⁹⁹¹.

Francii, v 90. letech odešel do NY, stal se profesorem filosofie a náboženství v Bostonu a předsedou americké rady na paměť obětí holocaustu, bojoval proti znevažování historických událostí, napsal několik knih (autobiografický román *Noc*) na golemovské téma, je nositelem Nobelovy ceny za literaturu.

⁹⁸⁵ MEYRINK, Gustav. *Golem*. 6. vyd. Praha: Argo, 2005, str. 34. ISBN: 9781873982914.

⁹⁸⁶ To by nakonec vysvětlovalo, proč pražský golem bývá oživován vkládáním šemu pod jazyk, a navíc se v mnohých verzích legendy pohybuje v podobě člověka mezi lidmi. Má přitom přezdívku Jossile.

⁹⁸⁷ Podobnou myšlenku uvádí v knize *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie* prof. Vondráček. Ten Golema, ve chvíli, kdy se vymyká kontrole, diagnostikuje jako člověka ve stavu patické opilosti, melancholického raptu či jako mráкотného epileptika.

⁹⁸⁸ ČESAL, Aleš. *Záhady staré Prahy*. 2. vyd. Pohořlice: Levné knihy. 2009, str. 114. ISBN: 978-80-7309-775-2.

⁹⁸⁹ Autorka sama v úvodu knihy přiznává, že ji inspirovaly německé romantické strašidelné příběhy. Bratři Grimmové, jejichž dílo vycházelo touž dobou, se golemovskými legendami zabývali podrobně a není tudíž vyloučeno, že právě jejich verze zaujmout.

⁹⁹⁰ ČAPEK, Karel. *RUR: rossum's universal robots*. Praha: Artur, 2004. Edice D, str. 62. ISBN 80-86216-46-2. Dostupní také zde: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/81/rur.pdf>.

⁹⁹¹ Nabízí se otázka, zda lze klon považovat za bytost umělou, jedná-li se o kopii živé bytosti včetně genetické

Neotřelým způsobem se k problematice staví filmové studio Universal prostřednictvím akčního hrdiny *Terminátora* (1984, Cameron). Za vůbec prvního robota se schopností samostatného myšlení a cítění je mnohými považován přeprogramovaný policejní droid *Chappie* (2015, Blomkamp), hrdina stejnojmenného akčního snímku z roku 2015. Dětská diváci se s golemem seznamují v podobě *Čísla 5* (1986, Badham), robotů z *Ocelové pěsti* (2011, Levy), Rodneyho z *Robotů* (2005, Wedge, Saldanha) nebo *Wall.e.ho* (2008, Stanton). Milovníci komiksů vzpomenou na *Avangera*⁹⁹² jménem Vision a na jeho stvořitele, robota Ultrona, nebo na současnou mangu (anime) *Attack on Titan*⁹⁹³. Ve všech případech se potýkáme buď s charaktery stvořenými za pomoci mimozemské technologie⁹⁹⁴, nebo s tvory záhadného původu, často s jasným cílem mstít se lidské rase.

Komiks však nezanevívá ani na golema původního, čehož je důkazem série *Golem* od studia Olydri (poprvé vyšlo v dubnu 2016), *The Golem Retwins* od C. S. Gebinové (2008), texty *Golem* H. Golsteinové (paperback 2013) a stejnojmenný titul A. Lexe Leunga. Děj posledního komiksu se odehrává na konci devadesátých let v Sarajevu po vyvrcholení balkánského konfliktu. Profesor okultních věd Srdjan Zivojin vyrábí golema, neboť obyvatelé města potřebují ochránit. Situace se však vymkne kontrole. Golem se rovněž objevuje v sérii izraelského autora Eliho Esheda⁹⁹⁵ (2003) či v dílech Michaela Chabona.

Podobně jako golem se chová také postava jménem Gumby z komiksu Boba Burdona. Nelze také opominout postavu Galaktického golema (vytvořená L. Luthorem), jenž bojuje v jedné z mnoha kapitol se *Supermanem*.

V souvislosti s *Fantastickou čtyřkou*, přiznal v roce 2002 Jack Kirby, jeden z tvůrců, že se nechal u postavy nazvané v originále „The Thing“ inspirovat hebrejskými legendami, jež mu vyprávěla jeho matka, původem Židovka: „*Byla plná legend, které sama psávala. Všechno dramatovala, měla velkou představitost, o všem jsme mluvili a mluvili a ona si pro mě vymýšlela příběhy. Myslím, že styl, jakým tvořím komiksy, je přímo inspirován tím, jak na mě působila.*“⁹⁹⁶

V dubnu 2004 vyšel komiks pojmenovaný *Monolit* odehrávající se v New Yorku 30. let, jehož hrdinou se stal golem uhnětený J. Plamiottim, J. Grayem a P. Winsladem. Ten zůstal mnoho let v zajetí domu, než jej po své babičce zdědila Alice Cohenová, drogově závislá prostitutka. Těm, jež lákají postapokalyptické scénáře, případně se zajímají o vědecké pokusy, neunikají snímky typu *Ostrov* (2005, Bay), *Hvězdné války* (1977, Lukas) hemžící se uměle produkovánými klony, a nakonec ani moderní seriál *Černé zrcadlo* (2011, Brooker). Příběhy Černého zrcadla na sebe nenavazují, spojuje je však téma „mediální svět 21. století a

informace atd. To si však nemyslím. Nikdy nelze zkopírovat celou bytost (myšleno „duši“, osobní vlastnosti, zkušenosti), klony lze zcela jistě zneužít (v mnohých sci-fi snímcích je tato myšlenka zpracována – asi nejvýrazněji v rámci klonových armád ve *Star Wars*). I klon se tak v daném světle jeví jako „tabula rasa“ bližší svým potenciálem golemovi. V opačném případě bychom však klonování (zejména v kontextu židovství) museli považovat za naprosté porušení Božího přikázání a přísně jej trestat.

⁹⁹² Hrdinové studia Marvel, výjimečné osobnosti se specifickými schopnostmi ochraňující Zemi před zlem.

⁹⁹³ Autor Hajime Isayama, vydávaná od roku 2009 do prosince 2016. Lidská rasa byla napadena neznámými obry a přežívá v několika opevněných městech. Léta míru ukončuje útok šedesátimetrového golema na město Maria, ježž proti výpadu nechrání ani dosud nepřekonané zdi.

⁹⁹⁴ Někteří záhadologové si existenci golema snaží vysvětlit prostřednictvím mimozemské civilizace. Golem pro ně představuje jakéhosi „robota oplácaného vrstvou hlíny“.

⁹⁹⁵ Současný izraelský filmový a televizní tvůrce, autor komiksů a kulturní popularizátor, který prostřednictvím golema popisuje vývoj komiksového žánru v zemi.

⁹⁹⁶ Volný překlad, originál dostupný zde: <http://www.comicmonsters.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=962>.

jeho nebezpečí“. V úvodní epizodě 2. řady, v originále nazvaném *Be Right Back*, tak ovdovělá žena podléhá svým citům a zakoupí si nově nabízenou službu. Počítačový program prostřednictvím facebookových, mailových a dalších videí a zpráv, které kdy její muž poslal a natočil, vytváří simulaci manželova „já“⁹⁹⁷.

Padne-li hovor na klony, mnozí si vzpomenou i na bláznivou komedii *Jako vejce vejci* (1996, Ramis), v níž stavební inženýr Doug bojuje s nedostatkem času za pomoci svého umělého dvojníka. Bohužel, ani ten nestíhá plnit zadané úkoly a situaci řeší tvorbou dalšího golema... Pakliže jsem zmínila *Star Wars*, nelze v souvislosti s tématem opominout dva dnes již legendární roboty, R2D2 a 3PO, kteří rovněž posunuli hranici vnímání umělé bytosti recipientem. Podobně učinil i maniodepresivní Marwin ze *Stopařova průvodce po galaxii* (1979, Adams) či superchytrý/á Holy operující v rámci *Červeného trpaslíka* (1988 – 2016, Grant, Naylor) nebo počítačově naprogramovaný Rimmer (hologram) z téhož britského sitcomu. Cestu k obecenství si našla i vesmírná auta, tzv. *Transformers* (2007, Bay), robot Gortem ze snímku *Den, kdy se zatavila země* (1951, Wise), nebo apokalyptický *Jox* (1989, Gordon).

Srdce mnohých získal nedokončený robotický mladík ztvárněný Johnym Deppem, tzv. *Střihoruký Edward* (1990, Burton). Vynálezce svého golema nestačil dotvořit, neboť během práce dostal infarkt. Edwardovi tak zůstaly místo rukou nůžky. Nesmrtelný homunkulus dlouho žije osířele na skále nad městem, nakonec však najde porozumění a lásku.

Do jaké míry může golem ovlivnit své jednání, řeší i detektivní příběh Alexe Proyase *Já, robot* (2004). Přítel detektiva Spoonera doktor Hogenmillera páchá sebevraždu, nicméně Spooner pojímá podezření a začne událost prošetřovat. Brzy zjišťuje, že lékař se stal obětí spiknutí. Mohl však vraždit robot, na nějž důkazy ukazují? Hned v úvodu snímku jsou citovány 3 zákony robotiky: „1. Robot nesmí ublížit člověku nebo svou nečinností dopustit, aby bylo člověku ublíženo. 2. Robot musí uposlechnout příkazů člověka, kromě případů, kdy jsou tyto příkazy v rozporu s prvním zákonem. 3. Robot musí chránit sám sebe před poškozením, kromě případů, kdy je tato ochrana v rozporu s prvním nebo druhým zákonem.“⁹⁹⁸

Pravidla ve svých dílech stanovil Isaak Asimov, světově proslulý autor židovského původu. Poprvé vyšla v roce 1942 v povídce *Hra na honěnou* a dnes jsou označovány za dogma science fiction. V Chicagu budoucnosti (2035), kde se odehrává příběh filmu, jsou všechny služební stroje programovány tak, aby jednaly ve shodě s trojicí základních požadavků. Nejednal by tedy robot – násilník - v rozporu se svým nastavením? Vyžrál někdo na propracovaný systém? A co když se stroje naopak rozhodly zásady dodržovat do nejmenšího detailu?

Samostatnou kapitolu tvoří počítačový svět *Matrixu* (1999, Wachovski), v němž lidstvo slouží pouze jako zdroj tepla, zatímco reálný „život“ se již odehrává ve světě strojů. Zajímavě je téma převahy počítačů zpracováno i ve snímku *Náhradníci* (2009, Mostow) a do jisté míry také ve filmu *Gamer* (2009, Nevelidine, Taylor).

⁹⁹⁷ Moderní technologie je nejen schopna reagovat pro ženu známým způsobem v rámci běžné konverzace, nýbrž dokáže napodobit manželův hlas, v pozdější fázi si vdova objednáva golema v podobě umělého dvojníka zesnulého. V závěrečné scéně se však dokonalá aplikace neprokáže, neboť stroj nedokáže správně vnímat emocionální rozpoložení své partnerky a reaguje v rozporu s tím, jak by očekávala. Až v tu chvíli si hrdinka uvědomuje, do jaké míry se nechala počítačem ovlivnit, umělé náhrady se vzdává a začíná truchlit.

⁹⁹⁸ Já, robot (2004, Proyas).

Vzájemné ovlivňování života lidí a strojů se zrcadlí i v příběhu tzv. *Harcord Henryho* (2015, Naishuller, natočeno „ich formou“). Ten se narodil jako člověk, nicméně po té, kdy byl vážně zraněn, přišel na svět podruhé, a to jako cyborg⁹⁹⁹ s robotickými končetinami, jejichž funkčnost lze zajistit pouze implantací kybernetické pumpy přímo do srdce. V japonské manze *One piece*¹⁰⁰⁰ se objevuje pirát Kuma, jehož v pozdějších epizodách přetváří geniální vědec Vegapunk na robota: vzor pro mariňácké bojové stroje. Ornamentální nápis „emet“ nosí na svých laclových kalhotách rovněž tzv. Nejstarší golem, postava moderní mangy *Soul Eater*¹⁰⁰¹. Typický homunkul se dvěma očima, kulatou hlavou a velkými zuby, jehož tělo je však vyrobeno z hlíny a celkově převyšuje živé druhy¹⁰⁰², se v sérii objevuje ve 26. epizodě 24. kapitoly (The Oldest Golem). Čarodějnice Arachne jej zneužívá jako úkryt své duše před bohem smrti.

Za zmínku jistě stojí i současný seriál *Westworld* (2016, Nolan). Zábavní park plný umělých stvoření funguje jakožto relaxační zóna pro lidské návštěvníky, ale s vývojem technologií a s postupem času se stává noční můrou pro „golemy“, kteří získávají pojem o vlastním já a vnímají velmi dobře, co se kolem odehrává¹⁰⁰³. Divák zároveň přemýšlí o tom, do jaké míry by byla podobná hra morální, přestože by „neživí“ zůstali všech citů zbaveni.

Umělá bytost v čase mění svoji náuru. Až do 20. st. se s pojmem golem pojil v zásadě jen hrdina mužského pohlaví, dá-li v tomto smyslu o pohlaví hovořit. Fenomémem moderní doby lze nazvat snahu o genderové vyvážení. Na řadu proto přicházejí tzv. golemy a robotky.

Zatímco Werich v *Císařově pekaři* podobnou možnost nastiňuje (falešné golema Siracl ztvárněná lidskou herečkou), Helene Weckerová pracuje se „skutečnou“ umělou ženou: „*Měla však duši? Na pohled byla odpověď jasná: ne. Jen Všemohoucí mohl obdařit nějaké stvoření duší, tak jako svým božským dechem vnukl duši Adamovi. Kdežto golemu nevytvořil bůh, ale člověk. Jakýkoliv duch, kterého mohla mít, by byl nanejvýš dílčí, jen pouhý úlomek. Kdyby ji obrátil v prach, byl by to neoprávněný akt zničení; nedalo by se to však hodnotit jako vražda. Ona biblická ujištění však bledla tváří v tvář samotné golemě...*“¹⁰⁰⁴

David Mitchell, autor bestselleru *Atlas mraků*, z dívky Sonmi-451 dokonce činí bohyni budoucnosti po té, kdy je ochotna obětovat se pro lepší vyhlídky svých přátel. Alex Garland se rovněž specializuje na robotky. Ve snímku *Ex machina* (2014) tak dostává prostor Ava, jež je výsledkem unikátního technologického experimentu a jejíž komunikační schopnosti dokáží i odborníky vyvést z konceptu.

⁹⁹⁹ Bytost s organickými i mechanickými částmi těla.

¹⁰⁰⁰ Manga Oličiró Oda o chlapci, který touží stát se pirátským králem.

¹⁰⁰¹ Manga Acuši Ókuba, vycházela mezi lety 2003- 2013. Děj se odehrává ve fiktivní škole, kde jsou lidé se schopností transformace ve zbraň cvičeni v boji proti čarodějnícím. Manga existuje i ve verzi anime, přičemž jeden díl se odehrává v Praze. Nejstarší golem navíc není jediným svého druhu v příběhu.

¹⁰⁰² Podle některých názorů byl golem z mangy *Soul Eater* po fyzické stránce inspirovaný postavou Leatherface ze snímku *Texaský masakr motorovou pilou*.

¹⁰⁰³ Jedna z mnoha teorií hovoří o seriálu jako o biblické alegorii. Anthony Hopkins alias doktor Ford, zakladatel a kreativní ředitel parku, je zde svým způsobem vsazen do role „Spasitele“. Robotka Dolores představuje pokoušenou Evu, jejímž Adamem je věrný Teddy. Černý jezdec (William) představuje hada pokoušitele (charakter podlý, ne však zcela negativní), centrum labyrintu (Arnoldova hádanka) symbolizuje strom pravdy (jablko poznání). Svoji roli hraje také fakt, že umělá stvoření *Westworldu* (stejně jako první lidé v Edenu), se ocitají před svými stvořiteli nazí. V tomto případě by scénáristé dávali zapravdu exegetům, a totiž: Adam a Eva se z homunkulů v lidi postupně vyvinuli.

¹⁰⁰⁴ WECKEROVÁ, Helene. *Golema a džin v New Yorku*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, str. 173. ISBN: 978-80-7306-616-1.

Rok 2017 se nesl ve znamení úspěšné mangy *Ghost in the shell*. Děj se odehrává ve futuristickém Japonsku, kde veřejný pořádek hlídají roboti společnosti Hanka Robotics. Hlavní hrdinkou¹⁰⁰⁵ je robotka z elitního týmu Sekce 9, ve filmové verzi (2017, Sanders) ztvárněná S. Johanssonovou.

Jinou známou mangou (anime), v níž vystupuje golema, je *Bleach*¹⁰⁰⁶. Její jméno zní Nemu Kurocuči. Jedná se o umělou bytost, již stvořil Korocuči jako svoji asistentku. Její modifikované tělo je imunní vůči různým druhům jinak smrtelných zranění. Nemu tak mimo jiné funguje jako schránka jedů a léků. Svého pána němě následuje a plní všechny jeho příkazy.

V současné době jsou výraznými golemovskými hrdinkami jednak Dolores a Madam Meave ze seriálu *Westworld* či počítačový program A. L. I. E., založený vědkyní Baccou v seriálu *100*. Z dřívějšíka lze zmínit robotku Evu, partnerku Wall.e.ho či Cappy, životní lásku Rodneyho z animovaných Robotů. V rámci komiksu mohu připomenout tzv. „Working Girl“, golemu vytvořenou na zakázku magazínu HEEB.

Nakonec právě humanoidní robotka Sofia¹⁰⁰⁷ je považovaná v současnosti za nejinteligentnější umělou bytost světa. Při rozhovorech, jež poskytla během své návštěvy na Týdnech inovací v Praze¹⁰⁰⁸, prozradila, že ačkoliv jako stroj je bezpohlavní, ženský design ji nevadí, označila se dokonce za feministku. Na otázku, v čem vidí největší rozdíl mezi roboty a lidmi, reagovala prosbou: „*To mi řekněte vy!*“ Sofia také prohlásila, že o Praze už mnohé slyšela. Mimo jiné to, že právě tam vzniklo slovo robot, což ji nadchlo.

Při tvorbě herních hrdinů autoři často sahají do legend a narazí-li na obra nevidané síly, jásají. Golema je navíc zapotřebí stvořit (což mnohý herní plán po svých účastnících vyžaduje) a jeho chování je do jisté míry stabilní, tedy žádoucí. Zároveň má jaksí v popisu práce se občas kontrole vymknout, tedy jedná se o ideální herní charakter.

Výše zmíněného využili například tvůrci PC (a rovněž anime) *Pokémon*¹⁰⁰⁹. Golem pokémonů existuje hned několik druhů. Vyskytují se na hornatých územích nebo pod povrchem a mají schopnost „zakuklení“. Mohou se zvětšit, ale při styku se vzduchem se smrští a zalézají zpět pod zem. Jejich krunýř (vypadají jako velké neohrabané želvy) nepoškodí ani granát. Poprvé se objevili v díle *the Bridge Bike Gang*.

Postava Golem také figuruje v rámci oblíbené PC hry *Minecraft*¹⁰¹⁰. Chodí zde pouze po vesnicích, je přátelská k jejím obyvatelům, imunní vůči útokům, topení i pádu.

V roce 2016 byla uvedena na trh počítačová hra s názvem *Golem*. Její tvůrci ze studia

¹⁰⁰⁵ Text se robotkami jen hemží. Zajímavé jsou například robogejši.

¹⁰⁰⁶ Šónem manga Tita Kuba, do roku 2012 vyházela v českém překladu Anny Křivánkové. Byla ohodnocena jako 4. nejoblíbenější anime příběh. Získala řadu ocenění.

¹⁰⁰⁷ Sofia (z řeckého výrazu „moudrost“) byla poprvé aktivována v roce 2015, jejím tvůrcem je David Hanson (Hanson Robotics), jež původně zamýšlel vytvořit robota vhodného pro asistenci v sociálních službách. Sofia jako první robot získala státní občanství (Saudská Arábie). Více zde: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/praha-sophia-robot-selfie_1805141932_rez.

¹⁰⁰⁸ Každoroční celorepubliková událost k podpoře inovací.

¹⁰⁰⁹ Inteligentní bytost známá z japonských videoher společnosti Nintendo, později přenesená rovněž do animovaného světa.

¹⁰¹⁰ Hru vyvinul v roce 2009 Švéd Marcus Persson. Základní verze spočívá ve snaze hráčů přežít v nehostinném světě pouze s využitím přírodních zdrojů.

Moonbot, majitelé Oscara v kategorii krátkých animovaných filmů, se byli inspirovat v Praze: „Podle autorů hry je golem ve své podstatě předobrazem pro ještě mnohem slavnější fiktivní umělé bytosti, jako je Frankenstein(ovo monsturm) nebo Terminátor. Jeho legenda je týmž příběhem o ožvlém stroji, který se obrátil proti svému stvořiteli. V tomto případě však golem nemá být jen neohrabaným služebníkem, ale spíše válečným strojem, který má pomoci Prahu uchránit před invazí šlechtického rodu Borgiů.“¹⁰¹¹

Dragon Quest, v současnosti jedna z neúspěšnějších konsolových her, má také svého golema a nejen jednoho. V rámci příběhu se lze setkat s hrdinou Kamenným, Zlatým, ba dokonce Čokoládovým, jenž má na čele růžovým písmem vyryto slovo „Láska“. Postava nechybí ani ve světově uznávaném *Warcraftu*¹⁰¹². Opět se lze setkat s vícem typů golemů. Využívání jsou zejména ti Váleční, ale ve hře se objevují i obři Nebeští.

Hovoříme-li o deskové zábavě, lze zmínit karetní hry *Warlock Deck* a *Heratstone Deck*, v nichž figurují např. Anima Golem, Lotus Golem, Druid Golem apod. Stolní hra *Golem* existuje také¹⁰¹³.

I známá mobilní hra *Clash Royal Cards* obsahuje figuru Golema. Je popisován jako extrémně silná postava s destruktivními schopnostmi. Stejná společnost produkuje i aplikaci *Clash of Clans*, v níž lze hrací postavku Golema zakoupit jak na útok, tak na obranu. V tomto případě se jedná o obra kamenného s mohutnými rukama a fialovými očima. Golem se rovněž pohybuje ve hře *Terraria Xbox*, přičemž k jeho zneškodnění je zapotřebí speciální klíč. Golem jako zbraň však není jen otázkou her. Například čaroděj Saruman z pera J. R. R. Tolkiena¹⁰¹⁴ vytváří své skřeti vojáky za pomoci dávných zaklínadel a hroud hlíny. Na slavnou legendu, konkrétně na její pražskou verzi, narážejí také tvůrci detektivní řady *Sherlock*¹⁰¹⁵, jednoho z neúspěšnějších seriálů současnosti, když se ve druhém díle první sezóny objevuje sériový vrah Golem pocházející z východu a ohromující každého svou velikostí. Nakonec i mezi golemem a krvelačnickými *Živými mrtvými*¹⁰¹⁶ by se jistě pár paralel našlo?

Golemův odkaz nacházíme v beletrii, hudbě, ve výtvarném umění, v sochařství, v moderních seriálech, filmech, komiksech, v manze, v počítačových hrách, je otcem robotů a klonů... Studenti jsou dnes golemi doslova obklopeni, čímž získáváme ideální průřezové téma, o němž je možné hovořit nejen v hodinách literatury, historie či filosofie, ale dokonce i v předmětech přírodovědných či v souvislosti s informačními technologiemi a mechanikou¹⁰¹⁷. Proč toho tedy nevyužít? Proč žákům neukázat, že Golem není jen fantom rudolfínské Prahy a že židovská tematika dokáže být „in“?

¹⁰¹¹ [online]. Dostupné z: http://praha.idnes.cz/golem-ozije-v-americke-pocitacove-hre-z-historicke-prahy-pku-metro.aspx?c=A130210_142826_co-se-deje_mpe.

¹⁰¹² Známá také jako *World of Warcraft* či „Wofko“, série počítačových fantasy her a sběratelských karet společnosti Blizzard, pravděpodobně neúspěšnější svého druhu v historii. V roce 2016 natočil americký režisér D. Jones na její motivy komerčně úspěšný film.

¹⁰¹³ Vrchní posuvný herní plán představuje pohled do chodeb a čtyř barevných komnat tajemného hradu. Cílem hry je projít tři pokoje soupeřů, získat jejich klíče a dosáhnout svou figurkou na barevně shodný terč s písmenem G – šem.

¹⁰¹⁴ Řeč je o jedné ze záporných postav z trilogie *Pán prstenů*.

¹⁰¹⁵ Seriál na motivy detektivních románů Sira A. C. Doyle je zasazený do moderního Londýna. Sherlock Holmes pracuje s nejnovějšími vymoženky technologie, neztrácí však na svých dedukčních schopnostech ani na typickém charakteru. Právě on diváky seznamuje s pražskou legendou.

¹⁰¹⁶ Děj postapokalyptického komiksu/seriálu sleduje osudy hrdinů, jejichž svět ovládla „zombie“ epidemie.

¹⁰¹⁷ I kultovní vozidlo Pražské záchranné služby, jediné svého druhu na světě, nese název podle slavného siláka.

3.2.6 LEO PERUTZ - DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU

Leo Perutz se ve své sbírce *Noc pod Kamenným mostem* nechal mimo jiné inspirovat také mystickou hebrejštinou (viz str. 111). V povídce *O čem si povídal bílý pudl s venkovským hafanem* se věčný smolař Berl Landfahren dostává do „křížku“ se zákonem a má proto: „nazítrí ráno viset na šibenici mezi dvěma psy, ostatním pro výstrahu.“¹⁰¹⁸

Berl během bezesné noci dumá nad podstatou žití: „*Přemítal o hybných silách, jež v sobě tají čtyřpísmenkové jméno boží, a o tajemství, které jeho Jméno ovládá...Myslí se mu mihala písmena abecedy s významem zřejmým pouze vědoucím.*“¹⁰¹⁹ Tajnou symboliku hebrejských grafémů autor potvrzuje větami „...*dospěl v myšlenkách ke Kaf, které, je-li napsáno na konci nějakého slova, znamená boží úsměv...Pod Vav načrtl znamení Byka, které zahrnuje všechny bytosti na zemi žijící, avšak člověka nezahrnující.*“¹⁰²⁰

Později začali psi, s nimiž sdílel celu, štěkat a vrčet a Berl, jehož tím vyrušovali z meditace, se rozhodl použít tajné zaříkadlo a dotěrná zvířata tak ovládnout. Rituál se však nezdařil: „...*paměť jej přitom oklamala. Písmeno Tet nezahrnuje v sobě totiž sílu a moc, nýbrž proniknutí a poznání. A ona změna v zařikací formuli způsobila, že nezískal moc nad tvory, ale pouze schopnost ovládnout jejich řeč.*“¹⁰²¹

Co se mohl dozvědět, a jak to s ním nakonec dopadlo? Námět pro práci s otevřeným koncem či čtení s předvídaním, téma k dramatizaci, ale rovněž k diskuzi. Studenty lze také blíže seznámit s významy hebrejských písmen¹⁰²², a v rámci tvůrčího psaní pak mohou vymýšlet symboliku grafémů českých.

3.3 ŽIDOVSTVÍ

Následující sekce bude věnovaná několika významným autorům židovského původu, již se zcela zásadně podíleli na teoretickém i uměleckém zpracování tématu „židovství“ v české literatuře (převážně v užším slova smyslu). Zejména půjde o Maxe Broda, Vojtěcha Rakouse, Ivana Olbrachta, Jiřího Langera, Františka Gellnera, Viktora Fischla a Egona Hostovského, v menší míře pak o Pavla Eisnera, Julia Zeyera, Františka Gottlieba, Richarda Weinera, Johanna Urzidila a Jiřího Ortena. Nejprve se však zaměříme na výchozí životní situaci těchto literátů a s nimi související terminologii.

3.3.1 SEBEREFLEXE ČESKÝCH ŽIDŮ

„*Sociální identita coby vymezení a prožívání sebe sama v kontextu společnosti je ve vztahu vzájemné podmíněnosti s alteritou, chápáním druhých jako jiných, a podobně jsou provázány i autostereotypy, tedy schematizované, ustálené a rozšířené představy skupiny o sobě samé, a heterostereotypy, představy o jiné skupině. Také autoobrazy, tj. komplexy historických zkušeností, názorů a postojů a představ, které si lidé vytvářejí vzhledem k sobě jakožto příslušníkům určité společenské skupiny, úzce souvisejí s heteroobrazy, obrazy příslušníků*

¹⁰¹⁸ PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. vyd 1. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 24. ISBN 80-7021-035-4.

¹⁰¹⁹ PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. vyd 1. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 27. ISBN 80-7021-035-4.

¹⁰²⁰ PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. vyd 1. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 28. ISBN 80-7021-035-4.

¹⁰²¹ PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. vyd 1. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 29. ISBN 80-7021-035-4.

¹⁰²² Např. s užitím výukových materiálů a videí z webové stránky Lamed Wav: <http://lamedwaw.org/symbolika-hebrejskych-znaku/index.html>, skrze práci s výukovým materiálem poskytovaným Židovským muzeem Praha atd. Žáky lze také seznámit s hebrejskými hodinami na Staronové synagoze a zábavnou formou, s pomocí tabulek s hebrejskými písmeny a jejich číselnými ekvivalenty, luštit, jakou hodinu zrovna rafičky ukazují.

skupin cizích.“¹⁰²³

Nemalou roli v rámci formování totožnosti hrají média (včetně tisku a literární tvorby), která: „kromě obrazů společenských skupin spoluvytvářejí a přenášejí také specifické skupinové narativy (složku identity formulovatelnou jako příběh, srozumitelný výklad kolektivní zkušenosti).“¹⁰²⁴ Nelze přitom opomenout ani fakt, že v čase politických či společenských změn, jež ústí v obrat co postavení minority týče, dochází k přezkoumání jejich autoobrazů i autostereotypů a stejně tak si své stereotypy a obrazy o menšině reviduje majorita.

V době, na niž je práce zaměřena, a tedy na přelomu 19. a 20. století, byli evropští občané židovského původu postaveni před několik zásadních voleb. Pevně daný autostereotyp i autoobraz židovských minorit byl totiž pomalu ale jistě tříštěn. Byl sice zároveň skládán zpět, avšak ve stylu kubistickém, a tedy, původní idea zůstala, ale získala reformovaný tvar. Podobnou fází procházely i představy většinové společnosti ohledně židovské menšiny, a bylo tedy nutno reagovat. Rozhodování evropských Židů se přitom neprojevovalo jen v životě osobním, ale i v tom pracovním. V případě literátů se tedy nutně zrcadlilo v jejich textech, a to jak rázu teoretického, tak v těch uměleckých. Toto zrcadlení pak jakožto prvek „mediální“ napomáhalo v utváření, přetváření či usměrňování názorových proudů obou výše zmíněných táborů.

V příslušné kapitole *Literatury s hvězdou Davidovou* jsou výše popsané existenční záležitosti rozděleny do tří základních kroků, a to sebereflexe, sebeuvědomění a sebevědomí.

Sebereflexe se rovná otázce – *Kdo jsem já ve vztahu k* – již byla zakončena různě – *Bohu, většině, ostatním Židům, sobě atd.* Odpověď na dané dotazy - např. *Ne/jsem Žid/křesťan, Ne/jsem asimilant/ortodoxní/reformista, Ne/jsem sionista, Ne/jsem Čech/Němec/Izraelec, Upřednostňuji češtinu/němčinu apod.* - pak splyvala se sebeuvědoměním. Obě fáze se zračily v četných úvahách, esejích i kritických článcích, stejně tak stály u zrodu mnoha básní či existenciálních románů. Upevnění se v daném názoru vedlo k navýšení sebevědomí, jež často šlo ruku v ruce s jasným literárním programem daných autorů, a tím i ke vzniku tematických románů, novel, povídek i teoreticky zaměřených prací, ať už charakteru odborného, populárního naučného či textů učebnicových.

Ne vždy byly cesty k odpovědím jednoduché a ne vždy osud dovolil, aby se dotyční mohli v životě svými ideály řídit. Mnozí asimilanti, byť přešli ke křesťanství a hovořili plyně česky, se museli potýkat s dopady nacistických zákonů, ne všichni sionisté docílili šťastného života ve Svaté zemi. Pro příklad lze naznačit životní volby Jiřího Mordechaje Langer. V rámci sebereflexe se rozhodl, že je Židem, dokonce ortodoxním, s kladným vztahem k sionismu, kdo sice upřednostňuje češtinu, ale velkým dílem bude propagovat i hebrejštinu. Jeho přesvědčení ho přivedlo k detailnímu studiu judaismu, na výpravu za ukrajinskými chasidy i na náročnou cestu do Palestiny. Literárně se věnoval nejen překladům z hebrejšky do češtiny, ale rovněž jako jeden z mála spisovatelů pronikl do reálií i legend chasidské komunity, které zdokumentoval, tvořil úvahy o podstatě kabalistických spisů i naučné knihy týkající se židovství určené čtenářům tematikou jen málo dotčeným. Langer čelil neporozumění, a to nejen z řad Čechů, ale rovněž od západožidovské komunity odvyklé již východožidovským mravům, potýkal se i s pochybnostmi vlastní rodiny, nakonec jeho začátky mezi chasidy také nebyly jednoduché. Cesta do Svaté země jej nadto připravila o zdraví. Přesto se svého přesvědčení nevzdal a svou tvorbou se výjimečným, dosud nepřekonaným (a jen stěží by k tomu mohlo dojít) způsobem zasloužil o fundovanou propagaci židovské tematiky v české literatuře jak v užším, tak v širším slova smyslu.

Jaké skutečnosti sebereflexi Židů ovlivňovaly?

¹⁰²³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 135. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰²⁴ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 135. ISBN 978-80-7470-125-2.

Na počátku kýženého období by bylo možné evropské židovstvo z obecného hlediska rozdělit na dva tábory. První tvořili Židé západoevropští¹⁰²⁵. Pro ně byla typická vysoká míra akulturace a snaha asimilovat. S tím souvisel jejich odklon od ortodoxního judaismu i od jidiš, druhotnými důsledky byla také tolerance smíšených manželství či nižší porodnost. Převážně se jednalo o střední třídu, která preferovala městský život. V pozdější fázi emancipace se tento tábor proměnil v jednotlivce rozptýlené mezi většinu. Sekularizace byla touto skupinou často vítána, byť vedla k odklonu od tradičních židovských hodnot.

Protipól tvořili Židé východoevropští¹⁰²⁶. Míra akulturace a asimilace byla u této skupiny poměrně nízká, převažovala u ní ortodoxie, rovněž jidiš byla stále aktuální. Převážně se jednalo o nižší střední vrstvy a proletariát. K smíšeným sňatkům docházelo málo, nicméně porodnost byla vysoká. Nejčastěji se jednalo o obyvatele tzv. štetlů, a tedy židovských městeček (s případnou nežidovskou menšinou) vystavěných v dosahu náboženské instituce. Reformy, haskala a laicizace u této skupiny velké uplatnění nenašly, ba naopak vedly k semknutí tábora a k posílení ideje národní identity. U výchožidovské větve na úrodnou půdu také mnohem častěji padala myšlenka sionismu.

Čeští Židé se řadili k větvi západoevropské. Už jen fakt, že většina vybraných autorů tvořila česky, měli nežidovské partnery a žili v různých koutech země, svědčí o vysokém stupni jejich akulturace i o jejich snahách asimilovat. To však neznamená, že se západní Židé nezajímali o osudy východních „souvěrců“, případně je nezaujala představa návratu do Palestiny. A tak zatímco Vojtěch Rakous zachytil českou židovskou urbanizaci, Viktor Fischl popsal Jeruzalém, zatímco Pavel Eisner velebil češtinu, Jiří Langer křísil hebrejštinu a zatímco Ivan Olbracht procházel východní štetly, František Gellner vykresloval charaktery českých rabínů.

Následující kapitoly budou věnovány těm spisovatelům židovského původu, již se v rámci výše zmíněných tří kroků rozhodli, ať dobrovolně v rané fázi sebereflexe, či nuceně v pozdní fázi sebeuvědomění, že se jich židovství týká do větší míry, než jen jako nahodilá okolnost přítomná jejich zrození. Těm autorům, již se rozhodli k židovství vyjádřit ve svých textech, ať už kladně či s nádechem skepse, ať proto, aby jej podpořili, propagovali, „odtajnili“ nebo proto, aby ulevili své osamělé duši, zklamanému srdci, aby uctili památku otců, aby potěšili přátele, aby si postěžovali.

Ti všichni totiž, ať už se o to vědomě snažili, nebo tak učinili bezděčně, přispěli svými střípky ke zkvalitnění do té doby značně rozkolísaného obrazu, jenž majoritní skupina obyvatel českých zemí o židovství měla. Ať už to byly filosofické teorie Maxa Broda, Hostovského neutuchající pocity „bytí cizincem“, Ortenovy kontemplativní verše či Gellnerova kritika klerikalismu – všichni tito spisovatelé se svou tvorbou podílely na literárním ztvárnění a tím i na zhmotnění pravého ducha židovství a je třeba je zmínit.

3.3.2 MAX BROD

Brod se narodil na jaře 1844 v Praze do rodiny bankovního úředníka Adolfa, jenž svůj původ odvozoval od samotného rabína Löwa. V útlém věku onemocněl zkřivením páteře – kyfózou, již se ani přes značné zadlužení rodiny a nadstandardní péči nepodařilo vyléčit. Během dospívání tak musel Brod nosit železný korzet s krční dlahou, jemuž, dle vlastních slov, vděčil za to, že se jeho „nešťastná postava“ alespoň částečně narovnala. S touto neblahou životní zkušeností se později Brod vyrovnával také literární cestou. V mnohých jeho dílech totiž vystupují postavy mimořádně inteligentní, avšak fyzicky hendikepované.

Brod absolvoval pražské německé gymnázium ve Štěpánské ulici, kde se mimo jiné seznámil s budoucím spisovatelem Franzem Werflem. Na právech se pak stal nerozlučným přítelem

¹⁰²⁵ Dle Magdalény Fottové by sem měli být zařazeni Židé z Německa, českých zemí, Maďarska, rumunského Valašska, severu Litvy a západu Evropy (např. Francie).

¹⁰²⁶ Halič, centrální Polsko, Lotyšsko, Podkarpatská Rus, Bukovina, Besarábie, jih Litvy, Rusko.

Franze Kafky. Po ukončení studií začal pracovat jako soudní úředník na ředitelství pošt. Tou dobou byl členem mnoha zájmových klubů, navštěvoval přednášky světových odborníků, vedl náročné filosofické rozhovory s četnými osobnostmi doby a publikoval existenciálně laděné texty, a to (z podobných důvodů jako F. Kafka) v němčině.

Jak prohlásil Brod sám, to, že byl vychováván asimilanty vyznávajícími německý liberalismus, ani to, že německy psal, neznačilo, že toužil po německé sounáležitosti: „*Svůj poměr k německému jazyku jsem si definoval jako kulturní sounáležitost; byl jsem totiž jednoznačně a důvěrně vychováván v německé kultuře, ale to do budoucnosti nikterak neznamenalo, že bych chtěl s německým národem splynout.*“¹⁰²⁷ O pravdivosti citovaných slov jistě svědčí jak Brodův sionismus, tak jeho emigrace do Izraele. Stejně tak se Brod zajímal o hebrejštinu. Činil tak ještě za svého pobytu v Čechách, kdy se rozhodl docházet na soukromé lekce společně s přáteli, mezi nimiž figuroval také Jiří Langer. Své pocity přitom zachytil v poetické sbírce *Země zaslíbená* (1917) v básni *Lekce hebrejštiny*: „*Třicet let bylo mi, / když jsem se začal učit jazyk svého národa. / A bylo mi, jako kdybych byl/ třicet let hluchý.*“¹⁰²⁸ Jak upozorňuje Olga Zitová, studiem hebrejštiny chtěl Brod „*poznávat židovství ad fontes*“¹⁰²⁹ a zároveň se vyhnout „*oxymóronu žida, či přímo sionisty, který nezná jazyk svých předků a své domoviny.*“¹⁰³⁰

Jakkoliv v ní nikdy netvořil, již krátce po svém příchodu do Tel Avivu pořádal v hebrejštině přednášky. Jak se vyznává ve své vzpomínkové knize *Život plný bojů*, zpočátku se své proslovy učil nazpaměť, přičemž si hebrejský text napsal latinkou a předčítal jej z listu. Sklízel přitom „*živé sympatie*“, nicméně až po několika měsících zdárných úspěchů ho jeden „*duchaplný novinář*“ za hebrejštinu skutečně pochválil. Brod prý se začal zlepšovat – začal totiž chybovat, což svědčilo o tom, že se pomalu dokáže odpojit od předem stanoveného scénáře. Brod však hovořil i česky, a to celoživotně: „*Brod navštívil Československo po svém odchodu do emigrace již jen jedenkrát, u příležitosti zahájení výstavy o Franzi Kafkovi v červnu roku 1964. Jak vzpomínají pamětníci této návštěvy, např. prof. Josef Čermák, Brod, tehdy již osmdesátiletý, mluvil krásně česky.*“¹⁰³¹

Svoji prvotinu *Smrt mrtvým!* (1905) – soubor novel ovlivněný Schopenhauerovou filosofií – Brod věnoval svému příteli a rádci Hugo Salusovi (více v kpt. Praha). Posléze se autor začal věnovat tzv. indiferentismu. I v tomto případě byl ovlivněn Schopenhauerovým fatalismem. Brod byl v této fázi kariéry přesvědčen, že: „*je zcela lhostejné, zda životu přitakáme, či jej zatracujeme, jestli jsme aktivní, či pasivní...Dokonce ani mezi dobrem a zlem neexistuje zásadní rozdíl.*“¹⁰³²

Prakticky tuto myšlenku vyslovil zejména v knize *Zámek Nornepygge*¹⁰³³ (1908) Hlavní protagonistu je mladý vysoce postavený muž, jehož neuspokojuje žádný styl života. V románu vystupuje zámecký pán Walder Nornepygge, jenž sám sebe charakterizuje jako indiferentistu: „*...považuje vše na světě za nutné, a proto také za posvátné, nedotknutelné, rovnocenné...považuje za rovnocenného také sám sebe a všechno, co dělá, zase za nutné...proto mu připadá všechno stejně blízko i stejně daleko...dovoleno, a přece nemožné...Necítí se být k ničemu zvláště přitahován, nikam ho to instinktivně*

¹⁰²⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 112. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰²⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 112. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰²⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 112. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 112. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³¹ *Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha* [online]. Copyright ©A [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/3.pdf>.

¹⁰³² MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 42. ISBN 80-7220-019-4.

¹⁰³³ S podtitulem *Román indiferentna*. Jedná se o vrcholné dílo této části jeho kariéry.

netáhne...každým okamžikem na sobě pozoruje tlak nesvobody.“¹⁰³⁴ Na čas se proto stává asketou, na čas donchuanem, avšak jeho pasivita a neschopnost nalézt skutečné hodnoty jej dohánějí k sebevraždě.

„V Zámku Norneppyge jsem v osobě hrdiny odstranil sám sebe ze světa, v němž už nebylo místo pro indiferenta... Musel jsem začít od počátku, nově.“¹⁰³⁵ Tak se na adresu svého díla Brod vyjádřil v doslovu ke 2. vydání románu *Židovky* (1912, resp. 1918). Počátkem 20. století se Brod přiklonil k idejím sionismu. S nimi se seznamoval jednak díky příteli Hugo Bergmannovi, ovlivnily jej rovněž přednášky filosofa Martina Bubera konané v pražském sionistickém kroužku Bar Kochba. Tím rovněž nastala další etapa jeho literární činnosti. Stal se z něj „bojový etik“ vyjadřující nahlas svou lásku k židovství (Raabe).

Do Brodovy nové tvůrčí etapy zapadaly už výše zmíněné *Židovky*. Román pojednával o osudech dvou židovských žen, Ireny a Olgy, z nichž zjednodušeně řečeno jedna symbolizovala jakousi nabubřelost až přetvářku obyvatel velkých měst a druhá dobrosrdečnost a nekomplikovanost maloměsta. Zatímco *Židovky* kritika přijala poměrně vlažně vyčítajíc jim pouhé předkládání stávajících skutečností bez nástinu vizí do budoucna, dílo *Arnold Beer. Osud jednoho Žida* (1912) slavilo úspěch.

Jak název napovídá, retrospektivní vyprávění je věnováno osudům Arnolda Beera. Beer, jediné dítě maloměstského kupce, má již od útlého věku bezpočet různorodých zájmů. Bohužel, kvůli své roztržitosti a ledabylosti se žádné aktivity nedokáže věnovat naplno. Zatímco jeho okolí jej považuje za všemi talenty obdařeného a mnozí právě díky Beerovo tvořivosti sami nacházejí energii dokončit vlastní projekty, on dobře vnímá jakési interní vakuum: „První Arnold Beer je typ vykořeněného a samolibého pražského žida, který se do všeho a snad až příliš aktivně zapojuje a nic nenechá bez komentáře“,¹⁰³⁶ píše Leo Harrmann: „Naopak Arnold, který prošel proměnou při návštěvě své babičky, je považován za typ židovského mladíka, který poznal cestu zpět k vlastním kořenům“,¹⁰³⁷ vyplývá z dalších částí kritiky. Co se onou transformací myslí? Arnold začíná navštěvovat svou umírající babičku. Tato jediná „skutečně živá“ bytost, kterou kdy poznal, připomínajíc biblickou Deboru jakoby mu „přeskládala útroby do nového pořádku“¹⁰³⁸, vnuká mu cílevědomost a vůli žít. *Osud jednoho Žida* propojuje obě dílčí složky Brodovy kariéry – lhostejnost přecházející v Raabe.

„Židovský básník ztvárňuje v postavách, jež osvětluje zevnitř, většinou Židy“,¹⁰³⁹ uvedl Max Brod ve svém sborníku *O Židovství* roku 1913, čímž se snažil odůvodnit, proč by se podle něj neměla tvorba židovských autorů zaměřovat pouze na židovské látky. Ať už se totiž židovský literát rozhodne pro jakýkoliv námět, s velkou pravděpodobností se do jeho umělecké práce židovství stejně promítne. To ostatně potkalo autora samého v próze *Česká služka* (1909). Vídeňský rodák William Schurhaft v románu vzpomíná, jak ho v mladistvém věku otec vyslal do Prahy, aby se z lhostejného člověka stal muž činorodý. William se dlouho své indiferentnosti nevzdává. Po nějaké době však pozná služku Pepičku, švarnou českou dívku. Její elán vyláká Williama z ulity, načež i on zakusuje smyslnost. Právě do Pepičky se tak William záhy zamiluje a svede ji. Vzájemný vztah však Pepičku vrhá do neštěstí, načež si dívka sahá na život. Tím však umírá i veškerý Williamův entusiasmus.

¹⁰³⁴ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 113. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³⁵ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 42. ISBN 80-7220-019-4.

¹⁰³⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 117. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 117. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 117. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰³⁹ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 43. ISBN 80-7220-019-4.

„Mladý autor podle všeho věří, že národnostní otázky se dají vyřešit v posteli,“ konstatoval o textu svého budoucího přítele Broda Leo Herrmann¹⁰⁴⁰. V hlavní mužské postavě *České služby* totiž mnozí spatřovali více než jen symbol tragické lásky a hledání správné životní cesty - souboj nacionální, rasový, genderový, třídní... Někteří Židé, byť v díle není židovství nikterak řešeno, dokonce Williama považovali za jakýsi zevšeobecněný symptom sebe sama, což Brod zaregistroval a patřičně okomentoval: „Aniž jsem chtěl, vylíčil jsem ve svém Williamovu Schurhaftovi typ odcizený jakékoliv přirozenosti, s jakým se bylo možno tehdy setkat mezi velkoměstskými židy častěji než mezi Nežidy. Už to anglické jméno důrazně naznačovalo, že hrdina je cizinec, požívající jakési židovské exteritoriality, i když si ovšem autor nebyl ani zdaleka vědom těchto souvislostí... Zcela bezděčně jsem vytvořil něco velmi typicky židovského.“¹⁰⁴¹

Roku 1921 Brod vydal, dle vlastních slov nejdůležitější a přitom nejméně známé, dílo své kariéry, a to esej pojednávající o *Pohanství, křesťanství, židovství*¹⁰⁴², jež ve 40. letech doplnil knihou *Na tomto a na onom světě*. Spíše než rozdíly mezi náboženstvími se Brod snaží popsat jejich společný zdroj – snahu poznat Boha a splynout s ním. Brod se snaží prokázat, že existuje nekonečno (v pojetí Cantora¹⁰⁴³) složené z mnoha rozmanitých infinitesimálních veličin. Na základě této ideje také vysvětluje nutnost existence utrpení jako jedné části Božího „já“. Bůh je nekonečný a dokonalý. Podmínkou Hospodinovy dokonalosti je však právě jeho vůle trpět, neboť utrpení a neštěstí patří ke strukturálním prvkům světa, a pokud by je Bůh neprožíval, nebyl by úplný: „Bůh chce trpět, protože se i tento druh existence v jeho nekonečné sféře má a musí projevovat. Člověk a zvíře: to jsou ony provincie Boha, ve kterých Bůh trpí...“¹⁰⁴⁴

Lidé jsou přitom stvoření konečná, omezená svojí smrtelností. Jelikož se i přes tyto limity snaží sjednotit s nekonečným Bohem, doprovází jejich bytí jistá tragika. Brod v této souvislosti hovoří o tzv. ušlechtilém a neušlechtilém neštěstí. To ušlechtilé je spjaté s člověkem a jeho vrozenou snahou přiblížit se Hospodinu, a nelze se mu proto vyhnout. To neušlechtilé se na lidskou podstatu neváže (válka, nespravedlnost). Právě tomuto druhu neštěstí se lze postavit. Lidé jsou schopni svou nelehkou situaci vyřešit, a to díky lásce. Ne vždy jsou však úspěšní. Toto své přesvědčení Brod uplatňuje i v obecné rovině, když nabádá izraelskou populaci, aby dobře vážila své politické kroky: „Jako příslušníci společenství, které samo na sobě nejstrašlivějším způsobem zažilo, kam vede ideologie vybudovaná nenávist, nesmíme připustit, aby se nenávist stala jedním ze základních kamenů našeho vlastního státu a jeho společnosti.“¹⁰⁴⁵

Židovství Brod charakterizuje jako víru schopnou oba druhy neštěstí rozlišit. Jedná se o „náboženství konkrétnosti“, přičemž „jiskry božství“ lze v jeho rámci nalézt nejen „v sakramentálních úkonech, ale v... zcela rozumových či čistě životních funkcích, ve studiu, v mytí rukou, v jídle... dokonce i v hříchu.“¹⁰⁴⁶ Křesťanství se přitom utíká spíše na onen svět a

¹⁰⁴⁰ Není jisté, v jakém periodiku kritika vyšla. Podle Vassogneové tak učinil v *Sebeobraně* (byl jejím šéfredaktorem), a to pod titulem *Hlas židovského národa*, avšak podle Zitové se muselo jednat o jiný časopis (HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 114. ISBN 978-80-7470-125-2.).

¹⁰⁴¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 114. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁴² Brod dokonce prohlásil, že všechna jeho následná díla se k dané eseji vztahovala.

¹⁰⁴³ Georg Cantor – německý matematik, logik a myslitel, jenž se mimo jiné zabýval teologií a rozvinul vlastní teorii nekonečna, respektive nekonečen.

¹⁰⁴⁴ BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 298. Kapka.

¹⁰⁴⁵ Nejedná se o slova Brodova, nýbrž o větu, kterou si přečetl v Izraelském fóru v Haifě, citoval ji ve svých pamětech a dle kontextu se s jejím obsahem ztotožňoval. V knize *Život plný bojů* v této souvislosti Brod komentuje politické kroky nově založeného Izraele. Barvitě popisuje vzájemné vztahy Židů a Arabů (která byly zpočátku, alespoň na úrovni řádových občanů vřelé) a nabádá také ke smířlivější diplomacii vůči Německu, jehož mladou generaci charakterizuje jako „vskutku znamenitou“.

¹⁰⁴⁶ *Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem* [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.

často se omezuje na sféru duchovní. Dva přední monoteismy figurovaly také v Brodově románu *Mistr* (1952), v němž autor pojednával o Ježíši. Ve snaze nalézt rovnováhu mezi židovským a křesťanským vnímáním Krista, uvedl například zcela ojedinělý důvod Jidášovy sebevraždy: „*Dělám to, protože odchází. Protože jde, umírám...A protože jsem ho miloval. Vkládal jsem do něj všechnu svou naději.*“¹⁰⁴⁷ Zároveň i v tomto textu potvrdil své přesvědčení ohledně lásky – vykupitelky – která je nadto společným prvkem obou náboženství: „*Věčná láska nevyhasne. Je silnější než smrt.*“¹⁰⁴⁸

Brod byl dlouhodobě (1924-1939) zaměstnán jako divadelní a hudební kritik německého časopisu *Prager Tagblatt*. Jeho vztah k hudbě byl výjimečný. Nejen že se zasloužil o šíření dobré pověsti mnohých skladatelů (napsal biografii Leoše Janáčka), sám také komponoval. Složil téměř 40 opusů. Právě v *Prager Tagblatt* uveřejnil Brod (1924) článek, v němž sdílel žádost zesnulého přítele Kafky vztahující se k jeho dosud nepublikovaným rukopisům a zároveň se svěřil se svou vnitřní rozpolceností v téže věci: „*Nejmilejší Maxi, moje poslední prosba: Všechno, co se nachází v mé pozůstalosti...to všechno spal...*“ žádal přítele ve zkratce Kafka, načež Brod uvažoval: „*Nejsem mu vděčný, že mě uvrhl do tohoto těžkého konfliktu svědomí, který musel předvídat, protože věděl, jak fanaticky zbožňuji každé jeho slovo a jak jsem po 22 letech našeho ničím nezkaleného přátelství nebyl schopen vyhodit nejmenší papírek či jedinou jeho pohlednici...*“¹⁰⁴⁹

Roku 1939¹⁰⁵⁰ emigroval Brod i s manželkou do Palestiny, kde se ujal postu dramaturga hebrejského divadla Habimah, a tedy dnešního národního divadla Izraele sídlícího v Tel Avivu: „*Mé povolání mě těšilo, bylo krásné a čestné. Byl jsem zapojen do samého středu rozkvétající novohebrejské kultury hned od počátku daleko intimněji než většina přistěhovaleckých západních Židů,*“¹⁰⁵¹ popisuje Brod. Přiznává přitom, že jeho cesta do Izraele byla krokem „do nejistoty“, neboť země tou dobou volala po „silných mladých lidech, pionýrech, mužích činu, inženýrech, traktoristech, pěstitelích drůbeže, dřevorubcích, pastýřích,“ zatímco intelektuální padesátníci neměli na různých ustláno. On přesto odmítl emigrovat do USA a jeho instinkt jej nezklamal. Kromě práce v Habimah i nadále psal, přednášel, překládal a skládal hudbu. Tematicky se přitom navracel do českých zemí, zejména do Prahy: „*Někdy mi připadalo, jako by poslední paprsky literární Prahy ožívaly v Tel Avivu. Pražské slunce zapadá ve Středozezemním moři.*“¹⁰⁵² Staral se rovněž o pozůstalost Franze Kafky, jehož nevydané dílo s sebou odvezl, zredigoval a nakonec bylo i vydáno.

Max Brod zemřel roku 1968. Jeho hrob se nachází v Izraeli. Na jeho telavivském domě visí pamětní deska připomínající jej jako „spisovatele, básníka, hudebníka a autora divadelních her“. Pamětní desku věnovanou Brodovy lze nalézt také na Novém židovském hřbitově v Praze. V tomto případě je charakterizován jako „pražský rodák, spisovatel a myslitel, průkopník české literatury v zahraničí, přítel Franze Kafky a vykladatel jeho díla“.

3.3.3 IVAN OLBRACHT

Jeho vlastní jméno znělo Kamil Albrecht¹⁰⁵³ Zeman. Narodil se roku 1882 do rodiny

¹⁰⁴⁷ Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.

¹⁰⁴⁸ Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.

¹⁰⁴⁹ *Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha* [online]. Copyright ©A [cit. 04.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5769/3.pdf>.

¹⁰⁵⁰ Podle některých zdrojů tak učinil posledním možným vlakem v podvečer 14. března 1939.

¹⁰⁵¹ BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 287. Kapka.

¹⁰⁵² Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.

¹⁰⁵³ Úprava druhého křestního jména ve spojení se jménem bířmovacím (Ivan) se stalo autorovi inspirací pro tvorbu literárního pseudonymu, jímž se podepisoval již v mládí, avšak oficiálně se Ivanem Olbrachtem stal až roku 1945.

soukromého vychovatele, právníka, politika a spisovatele Antonína Zemana proslulého pod pseudonymem Antal Stašek¹⁰⁵⁴. Jeho matka Kamila pocházela z dobře situované židovské rodiny Schönfeldů, nicméně těsně před uzavřením sňatku konvertovala ke katolicismu: „A já, která jsem ochotna s tisící radostí obětovat své štěstí, svou spokojenost, bude-li to pro Vás požadovat osud, já jsem odsouzena způsobit Váš zármutek! Dnes v noci jsem se ptala, co by to vůbec mohlo být, co by mohlo rozdělit naše duše...slyšela jsem, že říkáte: židovka! Řekněte, ach řekněte, že tomu tak není, že jste ochoten přinést taky jednu oběť, když já chci dát za vás svůj život – že se neodvracíte proto, že podle jména náležím jiné víře, že to budete brát jako pravdu, když Vám řeknu – moje náboženství, moje víra jsi Ty!“¹⁰⁵⁵

Po maturitě (1900) se Olbracht nejprve rozhodl pro vysokou školu v Německu, posléze však odešel do Prahy, kde se nejprve věnoval právům, nakonec se rozhodl studovat historii a zeměpis na pražské filosofii, avšak titul nezískal.

Již v době studií se Ivan Olbracht aktivně zapojoval do politiky. Zprvu byl členem radikálního křídla sociálních demokratů, později¹⁰⁵⁶ přestoupil do komunistické strany Československa. Jeho sociálnědemokratické, respektive komunistické přesvědčení mu bylo výzvou. Na jednu stranu jej jeho zájem přivedl k novinářině, právě díky němu se seznámil se svou budoucí ženou (Helena Malířová) a po opětovném získání členství se dokonce dostal do vrcholové politiky (člen ÚVKČ, poslanec NS), na druhou stranu byl kvůli své činnosti degradován, opakovaně vězněn, a nakonec i vyloučen ze strany, což jej vehnalo do ilegality.

Na počátku své literární kariéry byl Olbracht činným komunisticky orientovaným publicistou. Pracoval jako redaktor *Práva lidu*, jeho články vycházely v brněnské *Rovnosti*, vídeňských *Dělnických listech* a později působil také v *Rudém právu*. Jak svou novinářskou činností, tak svou značně radikální politikou však mnohdy balancoval na hranici zákona, což vedlo k jeho internaci. Poprvé byl vězněn roku 1926 ve Slezské Ostravě, dva roky nato na Pankráci: „O rok později veřejně polemizoval s novou politickou strategií tehdejšího stranického aparátu SČ vedeného Klementem Gottwaldem. V tzv. manifestu sedmi společně s Josefem Horou, Marií Majerovou, Helenou Malířovou, Stanislavem Kostkou Neumannem, Jaroslavem Siefertem a Vladislavem Vančurou odmítl „bolševizaci“ strany. „Nevytýkám dnešnímu vedení KSČ to, co chce, nýbrž jak to dělá,“ vysvětloval v dopise F. X. Saldovi. *Střetnutí bylo vyřešeno 26. 3. vyloučením všech signatářů dokumentu ze stranických řad.*“¹⁰⁵⁷ Tuto životní etapu autor uzavřel roku 1930 autobiograficky laděnou prózou *Zamřížované zrcadlo*.

Až do konce 2. sv. v. se Olbracht věnoval pouze psaní, o čemž svědčí i následující vyznání autora publikované roku 1946 v časopise *Tvorba*: „Rozhodl jsem se věnovat jen literatuře. Nevstoupil jsem do žádné strany ani do žádného listu, po 16 let jsem nenapsal žádný článek, kromě jediného případu.“¹⁰⁵⁸ Avšak ve svých politických názorech zůstal pevný: „Svět kapitalistický našel nejjasnější formulaci ve fašismu. Svět proletářský jedinou jasnou formulaci v komunismu. Povinností lidí kulturně pracujících, to je snažících se o největší jasnost, je postavit se nekompromisně za jeden z nich,“¹⁰⁵⁹ uveřejnil například v úvaze *Proč volím komunisticky* v *Haló novinách* roku 1934, přičemž o dekádu později prohlásil: „Sám

¹⁰⁵⁴ Mezi známé romány autora patří např. *Blouznivci našich hor*, *Na rozhraní* či *V temných vírech*. Antal Stašek často situoval svá díla do Podkrkonoší. Byl také překladatelem, dramatikem a básníkem. Napsal první odbornou studii o ruském spisovateli Turgeněvovi (sám část života působil jako soukromý lektor v Petrohradě).

¹⁰⁵⁵ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 442. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁵⁶ Rozhodnutí mohlo být ovlivněné autorovým pobytem v Rusku, kde se blíže seznámil s myšlenkami komunismu.

¹⁰⁵⁷ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 442-3. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁵⁸ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 443. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁵⁹ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 424. ISBN 80-7106-529-3.

*sebe jsem nikdy za komunistu pokládat nepřestal.*¹⁰⁶⁰ Nutno podotknout, že Olbracht psal česky.

V době, kdy se Olbrachtův zájem přesunul čistě k tvorbě, byl ve společnosti poměrně hodně diskutovaný fenomén tzv. „československého Dálného východu“ anebo „nejzápadnějšího orientu“, a tedy Podkarpatské Rusi či Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Ta byla mezi lety 1919 – 1939 součástí Československa, avšak představovala velkou neznámou: „...začlenění správního celku do chodu nově vzniklého státu se ukázalo jako komplikované, neboť politické, kulturní a národnostní poměry v kraji byly nepřehledné. Pro Čechy a Slováky byla neznámým a exotickým kusem země, který je třeba teprve prozkoumat...Pandořinou skříňkou s obávaným obsahem.“¹⁰⁶¹

Pochopitelně se zájem o Podkarpatskou Rus promítl i do české literatury. Tím spíše, když kvalita tamní (rusínské) tvorby ještě nedosahovala takové výše, aby mohla být prostředkem poznání¹⁰⁶². Ve 20. letech vznikaly na dané téma spíše práce populárně naučného charakteru, byla také zahájena národopisná výstava Umění a lid Podkarpatské Rusi (Praha, 1924), postupně přibývaly texty odborné, monografické, ale také ty beletristické. Ivan Olbracht oblast pravidelně navštěvoval, a to po dobu šesti let (poprvé 1931). Podkarpatská tematika se tak objevuje hned v pěti jeho dílech. Ať se jedná o texty reportážní – *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*, *Země beze jména*, *Hory a staletí* – o román *Nikola Šuhaj loupežník* či o povídkový triptych *Golet v údolí*, všemi díly Olbracht poměrně objektivně a přesto velmi něžně odkryl masku Podkarpatské Rusi jako takové a zároveň čtenářům přiblížil svět tamního židovstva, jehož specifická východní nátura byla do jisté míry cizí už i českým (myšleno de facto západním, viz výše) Židům. Právě židovská tematika byla přítom v kýžené době rovněž značně oblíbená, ať z hlediska folkloru, náboženství, ve spojení s emigrací, psychologii či ekonomikou, což jen svědčí o Olbrachtově přehledu a schopnosti dobře volit námět¹⁰⁶³.

*„V těchto horách jsem poznal zemi, jaké již není druhá v Evropě a jaká patrně v době nepřiliš dlouhé zmizí i z východu Československa: kraj, kde jsou posud pralesy s vlky, rysy a medvědy, kde ještě nebyl vynalezen pluh, kde lidé posud nedospěli z historického stádia pastevectví do stádia zemědělského, kde se nic nekupuje, neprodává a vše vyrábí doma, kde žije posud pohanský bůh se vším svým průvodem víl, hadích králů, čarodějnic a bab jag, zemi s životy a názory 19. století, mísícími se podivně s novodobým životem století 20.“*¹⁰⁶⁴ Tak Olbracht charakterizoval Zakarpatsko a tak jej také popsál ve svém díle.

Nejprve se Olbracht oblasti věnoval skrze četné reportáže: *„Přišel jsem psát beletrii. Ale když jsem viděl, do jak bezměrné bídy byla celá země vehnána, jaké kulturní a politické zmatky se tu zcela vědomě a za zništnými účely vyvolávají a jak nebezpečná a dobře organizovaná smečka lotrů rabuje celé kraje, nebylo možno alespoň v první době nenechat beletrii beletrii a nepsati o nich,*¹⁰⁶⁵ uvedl autor své důvody a kritika (např. S. K. Neumann) jej za to velebila: *„...podíval se napřed důkladně, nebojácně a vřele na Zemi beze jména a teprve poté*

¹⁰⁶⁰ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 423. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁶¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 267. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁶² Jedná se o názor, jež nahlas formuloval např. Antonín Hartl v analýze *Čeští spisovatelé a Podkarpatská Rus (Rozhledy, 1933)*. Podle autora tak čeští literáti svými texty s danou tematikou de facto nahrazovali chybějící díla domácí, a nadto obohacovali českou literární sféru o nové náměty.

¹⁰⁶³ Židé na Podkarpatské Rusi se objevují i v dílech jiných autorů – např. A. Londrese (*Věčný Žid před cílem*) či F. Bartha (*V zemi Chazarů*). Podkarpatská Rus figuruje v textech J. Vrby (*Duše na horách*), S. K. Neumanna (*Enciány z Popa Ivana*), J. Zatloukala (*Vítr z polonin*) či V. Káni (*Zakarpatsko*).

¹⁰⁶⁴ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 428. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁶⁵ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 429. ISBN 80-7106-529-3.

zašel si sem ještě jednou pro Nikolu Šuhaje.“¹⁰⁶⁶

Zpočátku vycházely Olbrachtovy články na pokračování v *Literárních novinách*. V srpnu 1931 tak vznikla celkem sedmidílná série reportáží s titulem *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*, v níž Olbracht analyzoval ekonomickou situaci v oblasti, hodnotil národnostní a jazykové otázky, charakterizoval situaci ve školství, v literatuře, stav národního hnutí, politické působení Maďarů i Čechů, z hlediska třídního věnoval pozornost různým rolím tamní inteligence, z hlediska sociálního se pokoušel vykreslit povahu Rusínů a rusínských Židů. Více či méně přitom konstatoval toto: „...dnes se ještě národní hnutí na Podkarpatsku daleko spíše podobá českému vlastenectví let šedesátých s jeho živelností, nediferencovaností a často i naivností. Jde tu v první řadě o boj o jazyk a kulturu...Diferenciace politická, sociální i kulturní přijdou teprve později.“¹⁰⁶⁷

Během následujících let Olbracht své reportáže revidoval a rozšiřoval. Postupně také měnil jejich kompoziční a stylizační charakter. U textů kulturněpolitických tak nastalo „zepičtění a zdramatičtění“, autorský monolog byl nahrazen dialogy a ze strohých časopiseckých článků se staly „bohatší, názornější a poetičtější“ texty knižní. S tímto postupem korespondoval i vývoj názvu – *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi* (1931), *Země beze jména* (1932) a *Hory a staletí* (1935). Pokaždé se však autor věnoval židovské komunitě, a to předně v sekci nazvané *Židé*.

Z Olbrachtových reportáží věnovaných podkarpatským Židům vyplynulo několik zásadních faktů. Jeden z nich vyvracel všeobecně rozšířenou, avšak dle Olbrachta mylnou, představu o tom, že podkarpatský Žid rovnal se chudý Žid. Olbracht v této souvislosti upozorňoval na to, že se jednalo o „bídu podkarpatskou“ a nikoliv o jakousi specificky židovskou: „*Zde žijí chudí Židé a zámožnější Židé, chudí Rusíni a ještě chudší Rusíni.*“¹⁰⁶⁸ Podobně Olbracht dementoval stereotyp Žida – lichváře: „*Ted' lichvaří jiní, lépe a na zákonitějším podkladě.*“¹⁰⁶⁹ Olbracht také odmítal vyčleňovat podkarpatské Židy jako jakousi zvláštní¹⁰⁷⁰ skupinu vybočující svým domnělým chazarstvím z běžných pořádků, přičemž právě ono chazarství mnohdy nejen západním Židům sloužilo jako výmluva, proč zakarpatskou komunitu ze svých řad ostrakizovat: „...*mezi Židy podkarpatskými a ostatními východoevropskými Židy není rozdílu.*“¹⁰⁷¹ Na druhou stranu Olbracht přiznal, že podkarpatští Židé přilnuli kdysi k chasidismu a jeho myšlenky se u nich stále udržují. Zároveň však tato rezidua chasidismu kritizoval (zcela v rozoru s Jiřím Langerem, viz níže), neboť jejich jádro spatřoval v „křepčení při modlitbě“, sektářství, zkorumpovanosti rabinů a zneužívání prostoty řádových věřících: „...*chasidismus ovládají rabíni podporovaní navíc československou vládou, protože právě ti díky svému vlivu mohou státu přivést loajální hlasy...Židé...ze svého malého výděлку bohatě podporují rabíny, platí si draze za veškeré potřeby spojené s vykonáváním náboženských obřadů a pravidelným svěcením svátků. Z měsíčního výděлку jim tak...zbude sotva polovina.*“¹⁰⁷² Pozitivem chasidismu tak dle Olbrachta snad bylo jen lepší dodržování hygieny oproti jiným východožidovským komunitám (např. polským). A Olbracht zůstal skeptický, i co se týkalo psychologie zkoumané komunity: „*Jejich vědomí výlučnosti a pýcha vyvolaného národa jsou příliš srostlé s jejich nejvnitřnějším nitrem, jejich štitivé opovržení proti všemu*

¹⁰⁶⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 268. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁶⁷ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 430. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁶⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 269. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁶⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 269. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁷⁰ Mnohé teorie hovořily o tom, že tamní Židé jsou původu chazarského, a tedy turkického (viz pozn. 213 a 601).

¹⁰⁷¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 269. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁷² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 270. ISBN 978-80-7470-125-2.

*nečistému, tj. všemu nežidovskému, jest příliš nepřekonatelné, a stojí-li goj o něco níže než vepř, stojí nevěrný západní Žid ještě o něco níž než goj.*¹⁰⁷³

Svou roli měli Židé také v románu *Nikola Šuhaj loupežník* (1932). V díle vystupují skutečné postavy. Podklady získával od očitých svědků, poznal celou Šuhajovu rodinu, Nikolovu ženu Eržiku potkal osobně. Na druhou stranu sám přiznal, že v době, kdy se k látce dostal, „zastihl postavu Šuhajovu ve stavu tvořící se legendy“, a proto i v románu se mísí prvky legendární (dle autora makbethovský a samsonovský) s těmi skutečnými: „*Podkarpatský lid nemá národní tradice a nemá psaných dějin...Ale hrdiny má. A mnohem půvabnější, než jsou ti v třmenech a s mečem po boku: loupežníci. Žijí ve vzpomínání, v jeho písních, v jeho pověstech i v jeho povídkách.*“¹⁰⁷⁴

Lze souhlasit s Olgou Zitovou v tom, že zatímco rusínští obyvatelé jsou v rámci románu *Nikola Šuhaj loupežník* jakýmsi „mytickým živlem srostlým s přírodou, tamními pohanskými kořeny a až pohádkovými tradicemi“, místní Židé spolu s četníky představují prvek cizorodý a svým způsobem dočasný – četníci jsou uměle nasazeni státní mocí a Židé v kraji vyčkávají příchodu Mesiáše. Zatímco četníci jsou v oblasti krátce a pravidla kraje plně nepochopili, Židé na Mesiáše čekají již celá staletí: „*Za tu dobu s krajem jakožto chasidé nábožensky ani kulturně nesplynuli, ale zato mu na rozdíl od jakýchkoli mocenských sil přicházejících zvenčí dokonale porozuměli. Ovládají obchod, řemesla a pohostinství...přizpůsobují se měnícím se poměrům, a žijí tak s Rusíny ve zvláštní symbióze.*“¹⁰⁷⁵ Toto soužití však má své hranice: „*Pravda, řeckokatolický křesťan by za nic na světě nepožil o petropavelském postě mléčného jídla, a Žid by raději zahynul, než by se napil vína, kterého se dotkl gój, ale za staletí si již na své podivnosti zvykli...Ale chraňte se mezi ně hodit myšlenku! Tehdy se ihned objeví dvojí mozky. A dvojí nervový systém. A dva Bohové šlehnou proti sobě blesky.*“¹⁰⁷⁶ V románu se tak objevuje trojí vnímání světa a s tím také Nikoly Šuhaje. První perspektiva je ta mocenská, již zaujímá Československo (četníci). Z tohoto úhlu pohledu je Nikola především zločincem provinující se protistátními výroky, okrádáním státu atd. Pro Rusíny je zbojník variantou Robina Hooda či Jánošíka, jakýmsi hrdinou utiskovaného národa. A nakonec z hlediska židovské menšiny jde o nestabilního obchodního partnera.

Židovská obec v Koločavě je v díle popsána jako rozpolcená. Zatímco starší generace zůstává konzervativní a stále je věrna rabínské autoritě, tu mladší oslovuje sionismus a její vztah k tradici není tak pevný. Chudí obyvatelé Koločavy, ať Rusíni, nebo Židé, svorně chovají nenávisť vůči Židům majetnějším představovaným zejména rodinou Wolfů a Beerů. Chudší Židé jsou přitom ve své nevráživosti zvláště úporní. Olbracht ji charakterizuje jako „*zášť s hrotem závisti*“¹⁰⁷⁷. Zejména Abram Beer je svým sousedům trnem v oku: „*Je to tady jako v lese. Jeden žere druhého. Ale Abram Beer požere nakonec všechny.*“¹⁰⁷⁸

V textu se rovněž objevuje motiv moderní formy židovské lichvy, o níž Olbracht čtenáře informoval již ve svých reportážích. Jednalo se o machinaci s pozemky, jejichž původní majitelé (potažmo jejich dědici) se následkem války přesunuli do jiné oblasti a pozemek si již nenárokovali, respektive o svém nároku nevěděli. Židé v takovém případě majitele navštívili (nejčastěji v Maďarsku) a podepsali s ním smlouvu, na jejímž základě jim dotyčný legálně

¹⁰⁷³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 270. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁷⁴ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 437. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁷⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 273. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁷⁶ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 20. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁷⁷ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 21. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁷⁸ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 90. ISBN 80-7106-529-3.

pozemek za minimální sumu odprodal a učinil z nich legitimní vlastníky¹⁰⁷⁹. Podobný plán má židovský obchodník Beer s loukou Petra Šuhaje, Nikolova otce, avšak přítomnost Nikoly mu v jeho uskutečnění brání.

Židé jsou rovněž popsáni jako ti, kdo si rádi hrají se slovy, jsou přemýšliví, vyžívají se v metaforách: „...zde mluví jen Židé,¹⁰⁸⁰“ hovoří se o nich jako o hlavách Koločavy: „...věci jsou díla Věčného a byly stvořeny k potěšení božím dětem. A není věru větší radosti než hrát si a hýbat jimi...ruce nedělají nic, všechno dělá hlava...“¹⁰⁸¹ Je to analogie Herše Wolfa o vši a bleše, díky níž si Židé v Koločavě uvědomují, jak lze Nikolu snadno odstranit: „Zabít o šábesu veš dovoleno není, ta do zítřka neuteče, ale zabít blechu lze, protože ta by do neděle nečekala. Šuhaje opravdu nemají a bude stát ještě velmi mnoho námahy, než ho učiní neškodným. Ne, Nikola není veš, pro kterou možno kdykoli sáhnout, u Šuhaje není možno opírat se o písmeno Zákona.“¹⁰⁸² Právě oni tak kapitánu četnictva navrhnou, aby zatknul Eržiku a naopak aby propustil Šuhajovi kamarády, což vede k Nikolově smrti: „Toho úterý si po oblázcích koločavské ulice vykračovali Židé velmi spokojeně a skoro šábesevě.“¹⁰⁸³

Nutno podotknout, že Nikola Šuhaj, na rozdíl od svého mladšího bratra Jury, není postavou antisemitskou. Samozřejmě, že obětmi jeho loupežných výprav se stávají i Židé, nicméně o tom, jakým způsobem se k nim zbojník chová, rozhoduje jejich finanční situace, nikoli náboženské přesvědčení. Těm bohatým majetek bez výčitek odcizí, ale potká-li jedince chudé, bývá naopak štedrý. Roze Grünbergové, židovskému děvčeti, které zná od dětství, tak Nikola například přes její zjevné obavy peníze dává. Pro Beera je nadto Šuhaj krátkodobým obchodním partnerem, od něhož Beer odkupuje kradené zboží. Jakmile se situace zkomplikuje, Beer se marně pokouší ze vztahu vyvázat, načež dostává z Nikoly strach. Navíc mu zbojník stojí v cestě, co se zisku rodinné louky Šuhajů týče. Za snahami odklidit Nikolu proto spíše než náboženské zájmy stojí individualistická ziskuchtivost a rovněž touha obchodníků urovnat Nikolou rozvrácené poměry v kraji.

Román vzbudil rozporuplné reakce. Na jednu stranu šlo o dílo opěvované, jež Olbrachtovi vyneslo státní cenu za slovesné umění (1933). Část kritiky však textu přičítala protistátní charakter, znevažování četnictva, překrucování skutečnosti a dále pak demoralizaci společnosti (mládeže především), neboť dílo oslavovalo zločince a vraha jakoby šlo o hrdinu. Olbracht čelil návrhům na trestní stíhání, román měl být stažen z četnických knihoven, ukrajinský překlad byl zkonfiskován a kniha zmizela z knihoven středoškolských. Sám autor na nařčení reagoval v článku *Loupežník Šuhaj a rozhořčení četníci*¹⁰⁸⁴, a to roku 1933 prostřednictvím časopisu *Čin*. V textu sice přiznává, že použil literární nadsázku, zároveň však upozorňuje na fakt, že podkladem mu byla reálná zkušenost a četný dokumentární materiál: „Má kniha je román a ne historická monografie a rozumí se samo sebou, že věci v ní se neudály tak jako ve skutečnosti, a osoby v knize vystupující že nejsou lidé opravdoví...ale Nikola Šuhaj by byla přes to kniha i literárně špatná, kdybych si byl do ní vymýšlel věci přemrštěné, neodůvodněné nebo takové, které se v té době a v tom kraji státi nemohly.“¹⁰⁸⁵

¹⁰⁷⁹ „Ty máš v Československu pole?“ „Nic tam nemám a jakživ jsem neměl.“ „Možná. Ale ať už tak či tak, prodal bys mi to pole v Majdanu, kdyby bylo tvoje?“ „Tady na ten papír udělej tři křížky a já si přivedu svědky, že jsi to ty.“ Proč by neprodal, co nemá, a proč by nenapálil Žida o 5 nebo 10 pengö?

¹⁰⁸⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 278. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁸¹ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 52, 164. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁸² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 276. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁸³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 278. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁸⁴ Četnictvo bylo veskrze popisováno jako nepřilíš schopné, neochotné jednat, projevovalo nesnášenlivost (včetně antisemitismu) atd. Ve snaze poskytnout nový pohled na nelehkou situaci četnictva v kýžené oblasti sepsali B. Mladý a R. Gordon knihu *Sami. Na východě republiky klid*. Kvalitativně ani obsahově však text čtenáře nezaujal.

¹⁰⁸⁵ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství

Mnohem poetičtěji a smířlivě působí na čtenáře Židé povídkového souboru *Golet v údolí* (1937). Celkem se jedná o tři příběhy, které propojuje jednotná vypravěčská strategie, židovská tematika, jsou sjednoceny rovněž v rámci časoprostoru a s různou měrou podstaty jimi procházejí také tytéž postavy. Sám Olbracht přitom dílo charakterizoval takto: „*Navrchu to bude o podkarpatských Židech, vespod o tragikomice náboženství a tvarově to bude vypadat jako „Zamřížované zrcadlo“, budou to tři povídky románového celku.*“¹⁰⁸⁶

Název souboru autor vysvětlil čtenářům prostřednictvím glosy - *Co to je golet?* – vydané v *Hovorech o knihách* roku 1937. Podle článku se jednalo se o exil, v němž Židé žili mimo Palestinu. V Podkarpatské Rusi měl však výraz ještě další specifický význam, a to magický. Olbracht upozorňoval na chasidské představy o šechině, a tedy o božství, jehož část se během odchodu Židů do galutu odpojila a v podobě „mystických jiskřiček“ byla rozdrobena po světě. Předním úkolem Mesiáše proto namísto tradičního nakrmení věřících rybou leviatanem, jejich napojení a odvedení do Země zaslíbené mělo být posbírání oněch jisker a jejich vrácení k božskému celku.

První povídka nese název *Zázrak s Julčou*. Václav Černý ji označil za „*krátký obrázek...s prvky humoristickými*“, Josef Strnadel ji přirovnal k prologu a Olga Zitová o něm hovoří jako o paralele příběhu Abrahama. Stejně jako i Praotci Bůh seslal včas beránka, aby nemusel být obětován Izák, tak Bajnyši Zisovičovi postavil v době hladu do cesty turisty, aby dotyčný nebyl nucen utratit tajně uspořené peníze určené na vzdělání syna.

Událost v mikve je dle Zitové analogií osudů biblického Jozua. Byl to Jozue, jehož žádost zastavit čas, aby nadcházející noc nepřerušila dosud vítěznou bitvu u Gabaonu, Hospodin vyslyšel. A byl to Pinches Jakubovič, jenž díky nedostatku vody v rituální lázni (a tedy Božím zásahem) pro sebe získal několik večerů osvobozených od manželských povinností. Strnadel druhý příběh v pořadí označil za „*námětové, situační i psychologické rozvedení*“ tématu a Černý povídku charakterizoval jako tragikomedii.

Umělecké „*vyvrcholení*“ (Strnadel), „*překrásný románek...s jehož uměleckou čistotou, vroucností, prostotou, ale suverénní zákonitostí epickou stěží můžeš co srovnávat,*“ (Černý), tak psala dobová kritika o *Smutných očích Hany Karadžičové*, načež Zitová dodává, že právě Hanin příběh je symbolem osudu a utrpení celého židovského národa.

Skrze *Zázrak s Julčou* lze vskutku doložit onen typický vztah mezi zbožným Židem a Hospodinem, a totiž vztah naplněný bezmeznou vírou, jistým druhem optimismu a přitom i životní moudrosti. Hlavní protagonista Bajnyš například svou složitou situaci, kdy on i jeho rodina hladoví, komentuje slovy: „*Dobry zítřek! To je hlavní věc. Protože dnešek už se nějak přečká...A dal snad kdy Hospodin nějakému ze svých židů zemřít hladem? Co svět světem stojí, se to ještě nestalo. Když bylo nejhůře, seslat vždy z nebe manu a křepelky.*“¹⁰⁸⁷ Když pak druhého dne na svazích nedaleko vesnice potkává dva cizince, okamžitě si jejich přítomnost vysvětluje jako Boží zásah: „*A když pak spatřil ty dva turisty...věděl ihned, že je k němu posílá milý Pán Bůh. Jako berana Abrahamovi. Aby byli obětováni místo jeho děti.*“¹⁰⁸⁸ S užitím poměrně nevinného podvodu: „*Pán je k němu posílá. Ale o podrobnosti provedení se Bůh nestará a také starati nemůže,*“¹⁰⁸⁹ tak Bajnyš získává u turistů důvěru, pronajímá jim svou klisnu Julču a stává se jejich průvodcem: „*Je omyl domnívati se, že svět jest to, čím se*

Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 279. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁸⁶ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 441. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁸⁷ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 217. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁸⁸ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 221. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁸⁹ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 222. ISBN 80-7106-529-3.

*naším smyslem jeví, něčím cizím, něčím pevným...Svět je to, co si z něho sami uděláme!*¹⁰⁹⁰ Nakonec potěšený Bajnyš opět blahořečí Hospodina: „*Adonai učinil nový zázrak a to, co včera nebylo, dnes už je, julalá...protože Hospodin nedal ještě žádnému ze svých Židů zahynouti hladem, jula jula julalá.*“¹⁰⁹¹ Bajnyš sám sobě neponechává žádný kredit, vše je dílo Hospodina: „*Zázrak je dokonán. Zanícení pominulo. Ohnivý keř na poušti, v němž se mu zjevil Hospodin, dohořel a poušť zase nabyla střízlivého osvětlení všedního dne...Dokud opět nerozkáže Pán. Jeho jméno budiž pochváleno!*“¹⁰⁹²

Událost v mikve vypovídá zejména o židovských zvycích. Olbracht přitom klade důraz na fakt, že pro pochopení jejich významu není možné spoléhat se na pouhý věcný popis a metody racionalistické, neboť jejich podstata spočívá v rázu liturgickém, jemuž lze porozumět až po projevení úcty a snahy vžít se do duše nábožensky orientovaného jedince: „*...nechtíce pochopit, že tajemství leží na zcela jiné trati, než kudy jezdívá rozum, vzdalujeme se mu tím více, čím více je honíme po vyježděných kolejích, popohánějíc drezín rozumu. Nejde o věc poznání. Jde o věc citění. Ale my zaměňujeme tajemství s věcí pouze neznámou.*“¹⁰⁹³

V počátku textu se lze setkat s popisem práce tzv. šocheta: „*...rituální zabijec obchází rodiny, aby oboustranně nabroušeným nožem vykonal na počest blížící se princezny Sabat své odborné dílo...*“¹⁰⁹⁴ O něco dále se nacházejí řádky věnované halaše: „*Neznáte, že Bůh Hospodin uložil mužům šest set třináct zákonů (tolikéž, jako jest žil v lidském těle), kdežto ženám toliko tři: svěcení sobotních světel, zápalnou oběť při pečení chlebu a zákon mikve?*“¹⁰⁹⁵

V díle se objevují zmínky o liturgických pomůckách a nechybí ani závan kabaly: „*Vědí ti amhorecové, proč nosí cicis s mystickým číslem jejich pěti uzlíků a osmi třásniček, které za dne tak elegantně vykukují mladým švihákům zpod vest a u starců jsou tak propocené a umolousané? Snad...vědí, že s nimi cicis, až z nich bude čtvrtina odstřižena, půjde do hrobu, vědí, že je cicis ochraňují před přístupem všeho zlého, - ale více neznají. Ale Pinches Jakubovič jest poučen...písmeno c značí číslo 90, a to jest 180; a dvě i, to jest dvakrát 10 a písmeno s, v kterém jest ztajena číslice 400, a to vše dohromady jest 600. A přidejte k tomu 8 třásniček a 5 uzlíků, a dospěli jste opět k svatému číslu 613.*“¹⁰⁹⁶ Dále je s povídkou pracováno v rámci návrhu didaktického využití materiálu v závěru kapitoly.

V hořkosladkém příběhu *O smutných očích Hany Karadžičové* je nastíněna celková mentalita východožidovské enklávy, zejména její konzervatismus, fanatismus, xenofobie a nelehké postavení žen. Text se rovněž dotýká sionismu a palestinské aliji. Olbracht brilantně charakterizuje jak náboženskou komunitu v Polaně, kde se velká část děje odehrává, tak židovství obecně: „*Židovstvo jest řetez! Otřeste jediným jeho článkem a otřese se celý! Přidejte čárku nebo uberte puntík, a zničili jste vše!*“¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁰ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 224. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹¹ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 229-30. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹² OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 232. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 282. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹⁰⁹⁴ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 234. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹⁵ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 239. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹⁶ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s.253. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹⁷ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 282. ISBN 80-7106-529-3.

Olbracht rovněž zachytil ono typické přesvědčení Židů, že ve chvíli, kdy se odvrátí od víry, Hospodin sešle trest, přičemž nástrojem mu zpravidla bývají gójové. V povídce je takovým instrumentem zkázy místodržitel Egan zavádějící nevýhodné zákony a vysoké daně: „*To proto, aby odvedl svůj lid od hromadění bohatství, aby mu opět připomněl povinnost pokory a navrátil ej jeho polsání v goletu.*”¹⁰⁹⁸ Olbracht také narazil na vztahy sousedské: „*Zášť Žida proti gójovi jest věci nebyvalou; nepokládá ho za sobě rovna, přezírá ho, snad jím někdy i opovrhuje. Ale vzplane-li zášť Žida proti Židovi, není na světě větší.*”¹⁰⁹⁹ A nevynechal ani roli Židovek: „*Životním účelem židovské ženy jest míti syny, z nichž jeden může býti Mesiáš.*”¹¹⁰⁰

Když se v Polaně začaly šířit myšlenky sionismu, mládež byla nadšena: „*zaslíbená země otců, dva tisíce let vzpomínaná každodenními obřady, sty pohyby a tisícerymi slovy modliteb...lákalý hrozny ze země kananejské.*”¹¹⁰¹ Starší generace včele s rabínskými autoritami však byla velmi negativní: „*Nešťastný národe izraelský!...Zapomněl jsi přísahu, již tě Hospodin zapřísáhl, posílaje tě do goletu? Aby ses nikdy nepokoušel návrat do země zaslíbené si vymoci, nýbrž sečkal, až ti pošle Mesiáše, který tě tam uvede?*”¹¹⁰² A ve výtkách pokračovali: „*Hlásáte zachování národa, a přitom si strháte pejzy, holíte se, jíte nečisté věci a tvrdíte, že jest sobota jako dny ostatní.*”¹¹⁰³ Konzervativci vyčítali sionistům jejich kladný vztah k moderní vědě, která bývá „každé století jiná“, přestože odpověď, kterou vědci hledají, znají v Polaně již dávno – Bůh. Nadto, propagace vystěhovalectví neprosplávala obchodům, neboť hrozila ztráta zákaznictva.

Sionisté oproti tomu hovořili o potřebě židovské jednoty, o národním utrpení a pronásledování, jemuž v goletu čelí, popisovali chudobu, nezaměstnanost, hlad, vysokou úmrtnost. Zároveň připomínali, že ne všichni Židé trpí stejnou měrou: „*Židovští chudí trpí dvojí bolestí: svým židovstvím a svou bídou. Bohatým je dobře i v goletu, ti po změně netouží...jejich poslání je stejné jako všech boháčů ostatních: vykořisťovat chudé.*”¹¹⁰⁴

Hanele, jakkoliv v Polaně vyrostla, opustila ji a připravovala se na Moravě na odchod do Palestiny. Už tím se odklonila od role ženy, jak jí polanská komunita vnímala. Během svého pobytu v Ostravě se však seznámila s Ivem Karadžičem, svým budoucím mužem. Jeho matka se víry vzdala, on sám pak odmítal ideu vyvolenosti židovského národa, jeho víra v Boha nebyla jistá, zato jeho snaha asimilovat byla značná. Životní volba obou mladých lidí jejich rodiny přinejmenším překvapila. Ivova matka si synovo rozhodnutí vzít si dívku z pravověrné rodiny vysvětlovala jeho voláním krve a podvědomou touhou navrátit se ke kořenům (jakkoliv on to popíral). Něco podobného nakonec vyslechl také od rodičů Hany. Její svolení k sňatku představující de facto její „duchovní smrt“ přitom polanské zcela šokovalo a dohnalo je ke snaze situaci řešit krajním způsobem, avšak, jak podotýká Miloš Holas, vše skončilo „happy endem“. Jde samozřejmě o relativismus, neboť přestože Hana unikla ukamenování a Ivo alespoň zčásti pronikl do tajů komunity, křehká stabilita kraje byla nerušena a Haneliny

¹⁰⁹⁸ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 287. ISBN 80-7106-529-3.

¹⁰⁹⁹ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 289. ISBN 80-7106-529-3.

¹¹⁰⁰ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 310. ISBN 80-7106-529-3.

¹¹⁰¹ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 311. ISBN 80-7106-529-3.

¹¹⁰² OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 313. ISBN 80-7106-529-3.

¹¹⁰³ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 314. ISBN 80-7106-529-3.

¹¹⁰⁴ OLBRAUGHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 319. ISBN 80-7106-529-3.

oči zůstaly smutné.

Politické dění konce třicátých let vedlo k tomu, že byly Olbrachtovy podkarpatské tituly páleny nacisty. Olbracht se tak v tvorbě věnoval převážně překladu a adaptacím biblických příběhů, potažmo bajek, jež byly určeny primárně dětem a mládeži. Z překladů lze zmínit například převážnou část románové tetralogie *Josef a bratři jeho* německého autora Thomase Manna. Mezi nejzásadnější Olbrachtovy textové úpravy patří jeho *Biblické příběhy*. Je až s podivem, že kniha sepsaná roku 1939¹¹⁰⁵ dosud slouží jako de facto jediná literární adaptace, prostřednictvím níž se mladší čeští čtenáři seznamují s biblickou látkou. Jakoby to však Olbracht tušil, ba co víc, jakoby měl schopnost předpovídat budoucnost: „*Olbracht věděl, že s odstraňováním náboženství ze škol...ztrácejí se znalosti postav a příběhů Starého i Nového zákona, jak je kdysi ve školách udržovala biblická dějprava...Mluvil někdy s úsměvem o tom, že v blízké budoucnosti budou muset být v knihách pro mládež vysvětlována slova tak známá jako Mojžíš, anděl nebo oltář...Vybral si k úpravě Starý zákon, historii národa stále bojujícího, pronásledovaného, udržujícího si mravními zákony a nezlomnou vůli, že bude jednou osvobozen a žít v míru a spokojenosti.*“¹¹⁰⁶ Olbracht pro mládež upravil rovněž texty starších kronik (*Ze starých letopisů*, 1940), indické bajky (*O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách*, 1947), mexické dějiny (*Dobyvatel*, 1961).

Ve 40. letech se Ivan Olbracht opět začal angažovat v politice, byl rovněž jmenován národním umělcem. Český literát zemřel roku 1952. Kromě četných památníků v Čechách včetně semilského muzea, lze jeho pomník nalézt také v ukrajinské Koločavě.

3.3.4 VOJTĚCH RAKOUS

„*Ovšem že jsem se narodil, ale kdy – to nevím. Den po veselce tázala se mne moje žena...Mně to byla hanba - ... doznat, že takovou samozřejmou věc nevím, a tak jsem jí řekl rok a den, jak mi slina na jazyk přinesla. A toto datum se nyní v mé rodině už dlouhou řadu let s velkou okázalostí slaví jako můj svátek.*“¹¹⁰⁷ Takto Vojtěch Rakous, rozený Adalbert Österreicher/Östreicher, odůvodňuje nejasnosti kolem svého narození. Dodává sice, že ve snaze přesné datum dohledat zkontaktoval patřičnou farnost, avšak odpověď, které se mu dostalo, nepřinesla žádané vyjasnění, ba naopak: „*Mezi roky 1860 až 1870 je prý zapsáno v matrice z naší rodiny celkem devatenáct dětí (já vím určitě, že nás bylo jen sedmnáct) a mezi nimi...Vojtěchové 3...První Vojtěch narodil se 21. října 1861, druhý Vojtěch 14. května 1863 a ten třetí a poslední Vojtěch 7. února 1867.*“¹¹⁰⁸ Rakous si měl jedno datum zvolit, avšak on si nevybral žádné, naopak, podle dnešních oficiálních zdrojů přišel na svět v prosinci roku 1862 a jeho rozhodnutí je třeba respektovat.

Ale proč se vůbec podobnými záležitostmi ze života dnes již méně známého autora zabývat? Konkrétní den jeho narození snad není tak důležitý, avšak poznámka, že se ohledně případného dohledání dat musel obrátit na katolického faráře a nikoliv na představeného synagogy, ta jistě stojí za zmínku. Poukazuje totiž na v té době běžnou praxi, kdy židovští obyvatelé vesnic nechávali své děti zapsat do křesťanských matrik. Potomky nahlašoval otec: „*...buď mohl dáti zapsat děti do židovské matriky v Brandýse, nebo do katolické ve Sluhách. Otec dával přednost katolické matrice, neboť zažil s pány od židovské obce v dobré shodě – pořád vymýšleli nové platy – ale s panem farářem ze Sluh měl vždycky dobrou vůli. A hlavně: do Brandýsa byl by musel běžet s každým jednotlivým dítětem zvlášť – bralít to páni v Brandýse náramně přísně – kdežto pan farář ve Sluhách byl uznalý pán. On věděl, že chudý*

¹¹⁰⁵ Nabídku poskytl autorovi nakladatelství Melantrich, které chystalo vydávat základní díla světové literatury speciálně upravené pro mládež.

¹¹⁰⁶ OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*. Druhé vydání (v SNDK první). Ilustroval Gustave DORÉ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1958. Obnovené obrazy (SNDK), s. 7.

¹¹⁰⁷ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 217. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹⁰⁸ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 218. ISBN 80-85243-29-6.

člověk nemá vřdycky pokdy běžet s každým jednotlivým dítětem do matriky, a zahmuřoval obě oči, když otec dával zapisovat dvě až tři děti najednou.“¹¹⁰⁹ To, že židovská správa nebyla levnou záležitostí, potvrzuje i další z Rakousových textů: „Pokřtít jsme se dali před půl rokem, a to proto, že na nás páni od židovské obce chtěli pětku každý rok – já nevím za co. Kantůrek – jako můj muž – se na to dopálil a řekl: Dám se pokřtít a nebudeme platit nic. A to jsme taky hned udělali, pětku jsme ušetřili a ještě jsme dostali od kmotra darů, že to má cenu několik desítek.“¹¹¹⁰ Je sice pravda, že využitím katolické církve dotyční Židé ušetřili, na druhou stranu, kdyby Rakousův otec musel dodržovat onu „náramnou přísnost“ židovskou, možná by pak spisovatel své datum narození dohledal, ba co víc, dohledávat ani nemusel.

Vojtěch byl vychováván početnou židovskou rodinou uprostřed malebné české vesnice - Starý Brázdím poblíž Brandýsa nad Labem. Jeho vzpomínky na dětství jsou dnes uspořádány v povídkových cyklech *Doma* a *Ještě jednou doma*. Jelikož finanční situace chalupníků Österreicherových byla svízelná, chlapec dokončil pouze jeden rok školní docházky a po zbytek života získával vědomosti jako samouk. Základy němčiny¹¹¹¹ pochytil až během svého pražského pobytu (učil se prodavačem bot v galanterním obchodě), do té doby hovořil pouze česky a svoji literární činnost rovněž vedl v češtině. Zpočátku se živil jako hauzír (podomní obchodník), později se spolu s bratrem věnoval prodeji obuvi. Volný čas věnoval psaní humoresek z venkovského prostředí, zejména ze židovských komunit vkořeněných již do českých vesnic. Postupně se tak vypracoval v úspěšného českého spisovatele.

„Talentovaného autora si roku 1885 všiml redaktor časopisu *Čas Jan Herben*, jenž vymyslel jeho literární pseudonym, poskytl mu cenné rady a kontakty na redaktory českých periodik a také na Karla Fischera z *Kalendáře česko-židovského*.“¹¹¹² Kritika si pochvalovala Rakousův „přirozený fabulační talent“, dále „přímocharý styl“ a vyzdvihovala také jeho literárního jazyk, v rámci něhož autor užíval typické nářeční rysy češtiny a zároveň prvky jidiš a podobné zvyrazňující židovské zázemí vybraných postav¹¹¹³. Někteří přirovnávali jeho texty k „nekomplikované literární vzpomínce na dávno zaniklý židovský svět“, jiní naopak vyzdvihovali Rakousovo literární „tematické novum“ spočívající v tom, že jeho Židé „na rozdíl od dosavadních obrazů Židů v novočeské literatuře – s okolním křesťanským prostředím splývají.“ Naráželi tak na fakt, že židovské postavy byly sice „přirozenou součástí písemnictví národního obrození“, avšak ve většině případů vystupovaly jako bytosti „vykořeněné, nešťastné, cizí, komické či zlo působící“, zatímco Rakous zvyrazňoval ideu „českožidovskou“ vyznačující se „provázaností Židů s českým světem“.

Rakous tak často činil úmyslně ve snaze poukázat na to, že existuje rozdíl mezi prostými Židy z venkova – takovými, kteří znali chudou, pracovali rukama, hovořili česky a distancovali se jak od myšlenek sionismu, tak od německé asimilace – a těmi měšťskými – preferujícími němčinu, živícími se finančními machinacemi a prosazující jiné než české zájmy. Právě k onomu velkoměšťskému němčení se Rakous stavěl značně odmítavě. Zpočátku byl poměrně neutrální i jeho vztah k židovství, které si spojoval především s oním nelibým němčením a bohatstvím Židů měšťských. Sám se tak cítil více Čechem nežli Židem. Když se však seznámil s redaktory a obsahem *Kalendáře českožidovského*, zamyslel se: „*Jakoby někdo rozžehl přede mnou veliké světlo*.“¹¹¹⁴ Uvědomil si, že některá židovská specifika, včetně

¹¹⁰⁹ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 216. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹¹⁰ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 65. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹¹¹ V této souvislosti je velmi poučná Rakousova povídka *Jak se u nás němčilo* z cyklu *Doma*, v níž autor s vtipem a nadhledem popisuje, jak otec neznaje němčinu, používal ve svátky namátkou naučená slovíčka a toto rodinné němčení se stalo natolik proslulé, že jej převzala celá vesnice.

¹¹¹² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 185. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹¹³ V tomto kontextu stojí za zmínku fakt, že hovoří-li se v Rakousových textech o synagoze, podobně jako i Karel Poláček (*Okresní město*) či Jiří Weil (*Život s hvězdou*) používá autor prostého slova „kostel“.

¹¹¹⁴ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 298. ISBN 80-7220-019-4.

koloritu Židů venkovských, jsou výjimečná a svým způsobem půvabná a zároveň, že je třeba Čechy a Židy sblížovat. Hlavním znakem židovství přitom dle něj nebyla národnost, ale víra. Právě prvky judaismu (svátky, tradice, jidiš, hebrejščina) proto ve svých textech zvyrazňoval.

Některé Rakousko-črty a povídky vyšly pouze časopisecky (Rozvoj, Tribuna, Kalendář česko-židovský, Českožidovské listy, Hvězda, Naše hlasy), jiné byly seřazeny do cyklů a publikovány knižně – *Modche a Rezi*, *Vojkovičtí a přespolní*, *Židé a židovky*, *Kieslerův Lojza*, *Dědeček a babička*, *Doma*. Ve všech případech se jedná o texty idealizované a umělecky nadsazené, vlastenecky laděné, avšak s lehkým stínem sociální kritiky vykazující se autorovou schopností vžít se do pocitů svých postav i svých čtenářů toužících jak po poznání, tak po zábavě. Níže ukázka z vybraných povídek.

Sbírka *Modche a Rezi* se zabývá každodenními radostmi a strastmi postaršího židovského páru, jejichž svět autor zasadil do fikčního Sedletína inspirovaného rodným Brázdínem. Nedaleko Sedletína leží také další fiktivní obec Vojkovice (ve skutečnosti Předletice), kam manželé docházejí do synagogy a jež hraje významnou roli také v další sbírce – *Vojkovičtí a přespolní*. Zatímco Rezi je svérázná, praktická a energická duše domácnosti, Modcheho lze charakterizovat jako lehce zmateného, okolním vlivům snadno podléhajícího, přesto věrného muže, který se nebojí tvrdé práce. Oba přitom ctí tradice, a přestože jsou ve svém uzavřeném světě lehce omezeni, nelze jim upřít onen typický „selský rozum“. Povídky jsou postaveny na kontrastech povah hlavních protagonistů (Modche versus Rezi, Židé versus křesťané), jejichž odlišné přístupy k různým předmětům vyprávění ústí v situační komiku.

Tak například v textu *Před svátky* posílá důkladná Rezi Modcheho pro macesy, aby bylo na nadcházející Pesach vše včas nachystáno. Zatímco běžně objednávají pečivo z nedalekých Vojkovic, Rezi si usmyslí, že si je nechají poslat ze vzdálených Libčan. Samozřejmě, že v poštovních balíčcích se pečivo rozdrobuje, načež Rezi Modchemu vyhubuje, že měli vzít vojkovické macesy, jak to ONA přece chtěla a poručí manželovi, aby drobky poslal rekomando zpátky. Modche je ale schovává na půdu za komín, neboť mu je jasné, že pošta reklamaci nevyřídí. Chce vyčkat, až žena odejde za pochůzkami, a zbavit se jich po svém. V noci se ale strhává prudký vítr, který kousky pesachového pečiva rozfoukává po okolí, přičemž křesťanští sousedé na dění velmi rychle reagují, a to jako na ne úplně spravedlivý „zázrak“: „*Ráno, ještě za tmy, kupil se kol domku zástup lidu a jeden přes druhého se divil, že zase židům padá z nebe mana, jako za starých biblických časů. „Tihle židé mají z pekla štěstí,“ minil jeden soused“ kde všemu lehkó přijdou. Našinec, když si mazanec neupeče, tak jich nemá, a jim ty macesy padají z oblak.*“¹¹¹⁵

V povídce *Modche před odvodem* se manželé dozvídají, že Modche bude pravděpodobně muset narukovat. Rezi zprvu muži spílá: „*Všecko mi děláš naschvál, měla jsem já to zapotřebí? Nemohl jsi se narodit o tři léta dříve, aby ti už bylo 70?*“¹¹¹⁶ Zároveň se praktická žena zajímá, zda by v případě Modcheho nasazení brala podporu a jak by to bylo s důchodem, kdyby se mu nedejbož něco stalo. Nakonec se však ukazuje, že ani příslib slušné výplaty Rezi nepřesvědčí, aby Modcheho na vojnu pustila a že její frustrace vůči manželovi je jen skrytý strach o něj. Zatímco Modche už se na vojnu vidí, a to u tzv. jednoročáků, Rezi se tak společně s přáteli snaží vymyslet důvod, který by jejího muže před odvodem uchránil: „*Tedy nějakou nemoc kdyby si moh vymyslet...snad srdeční vadu?...srdeční vadu už mají na vojně všichni židé...co takhle souchotiny?...Co kdyby si usek palec u pravé ruky...snad by se to dalo podplatit...*“¹¹¹⁷ Posléze se Rezi snaží vymyslet, jak by Modchemu ulehčila, kdyby přece jen narukovat musel: „*Každý žid se dostane do kanceláře...*“¹¹¹⁸ Rezi také přichází s ideou

¹¹¹⁵ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 9. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹¹⁶ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 100. ISBN 80-8524 3-29-6. Rezi naráží na nařízení, které muže starší 70 let vojenské služby zprošťuje.

¹¹¹⁷ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 101-3. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹¹⁸ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 103. ISBN 80-85243-29-6.

„židovského regimentu“, v němž by Modche dostávala košer stravu a služba by mohla být jednodušší. Přestože nakonec Modche na vojnu nemusí, povídka mimo jiné vypovídá o tom, že i čeští židé rukovali, bojovali, trpěli a umírali pro vlast, což ostatně dosvědčují biografie mnohých autorů židovského původu (František Gellner, Jiří Langer, František Langer, Karel Fleischmann, Leo Perutz, Karel Poláček, Johannes Urzidil, Richard Weiner, Franz Werfel, Ernst Weiss).

Na vážnější notu hraje povídka nazvaná - *Když se okna tloukla*, v níž je nastíněna problematika antisemitismu. Manželé vedou během šábesu procitěný rozhovor na téma „*Proč jsou židé všude a vždy utiskováni*“ podnícený přibývajícými incidenty vytloukání oken židovských domácností v okolních vesnicích: „*Nevíš, že všude tloukou židům okna – pro nic a za nic? ...Snad hned od stvoření světa židům tloukli okna, už je to takový obyčej...*“¹¹¹⁹ Manželé se zmiňují i o dalších projevech nesnášenlivosti: „*Co okna? ...Něco horšího se mu stalo! Šel v Hradci do bálu a tam se mu začali posmívat, zpívali schválně před ním písničky o židech, takže tam chudák pro ostudu nemoh vydržet, a než by to byl poslouchal, raději s hanbou utek domů. A takový pán! Dva domy má v Hradci a pivovar a mlýn, a stane se mu taková ostuda!*“¹¹²⁰ Zde Rakous naznačuje jeden důležitý fakt, a totiž, že mnohdy to byli majetní, vzdělaní a dobře postavení lidé se značným zájmem o kulturu a socializaci, kteří se stali terčem antisemitismu. Takového, jemuž se přes všechny své zdroje nemohli bránit, takového, který mohl přicházet od jedinců po všech stránkách méně kvalifikovaných a který zcela jistě neměl logické opodstatnění. O to více se mohly oběti cítit poníženy, o to více mohly uvažovat o jiné alternativě, než o české asimilaci. Debatéři se také shodují na následujícím: „*Arcit', takový žid s rancem, ten je tomu zvyklý odjakživa, že se za ním pokřikuje a kamením hází, jakmile hlavu vystrčí...*“¹¹²¹ a tedy na tom, že majetek nehraje u nenávistných projevů vždy hlavní roli. Rezi pak pokládá zásadní otázku: „*...proč tohle všechno je ...Co z toho máme, že jsme židé?*“ a dokonce uvažuje o konverzi, načež Modche reaguje: „*Proto, že nás je tady málo, a jich stokrát víc...jeden na sto sobě netroufá, ale sto na jednoho vždycky...*“¹¹²² k otázce „proč“ a v otázce Reziina křtu jen konstatuje, že se z ní stane pokřtěná židovka: „*To máš pěšky jako za vozem,*“¹¹²³ čímž stručně, bohužel však výstižně shrnuje celou nešťastnou situaci.

Modche a Rezi si záhy získali oblibu u čtenářů a tato popularita je stále aktuální. Na motivy Rakousových povídek vzniklo několik divadelních, filmových i rozhlasových adaptací a staly se také předmětem literárních úvah. Namátkou lze jmenovat němý film *Modche a Rezi* režiséra Přemysla Pražského (1926), četbu Rakousových textů na pokračování v rámci pořadů Českého rozhlasu Vltava (1999, četl například Josef Somr) či úvahu Ondřeje Vaculíka *Když Rézi pekla macesy a Modche hauzíroval* (2016 pro pořad *Psáno kurzívou* Českého rozhlasu)¹¹²⁴.

Z hlediska soužití křesťanské a židovské komunity lze použít vzpomínkovou pasáž: *Jak se u nás nábožensky vychovávalo*, v níž stojí psáno například toto: „*S modlicími řemínky na ruce a hlavě viděli sousedé otce denně běhat po dvoře, a přišli-li do naší vesnice a zastihli otce se modlicího, věděli, že na něj nesmějí promluvit, dokud modlitby neskončí.*“¹¹²⁵ Podobně o

¹¹¹⁹ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 31. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²⁰ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 32. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²¹ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 32-3. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²² RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 32-3. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²³ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 33. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²⁴ KLEPÍKOVÁ, Aneta. Česko-židovský spisovatel Vojtěch Rakous. In. *Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/ls5y5b/21217840>.

¹¹²⁵ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 200. ISBN 80-85243-29-6.

vzájemném porozumění skupin obyvatel svědčí následující ukázka: „Svátky slavily se u nás s velkou přísností, ale také s velkou okázalostí. Bylo sice modliteb bez počtu a všelijakých náboženských úkonů, ale zato zase jídel hojnost a všelijakých. Placky a koláče pekly se o každých svátcích v peci. Celá vesnice věděla o týdny napřed, na které sny ty které židovské svátky připadnou, a zpola je slavila s námi. Velká radost byla ve vsi, když náhodou židovské svátky padly na tytéž dny jako katolické, „takto že máme všichni stejně“. O první den velikonočních svátků roznášeli jsme po všech domácnostech ve vsi macesy, a všude vyřizovali stejně: „že maminka vzkazuje pozdravovat a posílá macesy, abyste nedostali zimnici.“ A odpověď byla také všude stejná: „Že necháme mockrát děkovat, a že si maminka nemusila dělat takovou škodu.“¹¹²⁶ Jak z textu vyplývá, sousedské vztahy židovských a křesťanských chalupníků byly, alespoň dle Rakousových memoárů, poměrně harmonické. Právě tento optimistický pohled na věc představoval podle mnohých kritiků jakousi „revoluci“ v pojetí postavy Žida venkovana a stejně tak kvalitní „zbraň“ pro propagátory českožidovské vzájemnosti.

Rakous byl aktivním členem českožidovského hnutí. Zastával rovněž řadu významných funkcí v libeňské náboženské obci. Kromě humorně laděných textů vydal také dílo nazvané *Na rozcestí* (1914, Svaz českých pokrokových židů) zabývající se hořkými osudy Židů v době před emancipací, zejména jejich vypořádáním se s familiantským zákonem (viz str. 57). Jak podotýká doktor Balík, je zajímavé, že právě tato Rakousova próza byla v rámci propagace českožidovského hnutí přeložena do několika cizích jazyků.

Vojtěch Rakous zemřel roku 1932 v Praze a jeho dílo lze po právu zařadit do české literatury užšího smyslu. Jeho texty, které nepostrádají vtipný nadhled, a přesto jsou v zásadě věcné, by jistě našly v literární výchově své uplatnění.

3.3.5 JIŘÍ MORDECHAJ LANGER

Jiří Mordechaj Langer zasvětil svoji spisovatelskou kariéru židovské tematice, zejména pak různým podobám judaismu. Jiří Mordechaj Langer psal česky, německy, ale také hebrejsky. Jiří Mordechaj Langer žil v Čechách, v Belzu i v Palestině. Jiří Mordechal Langer byl literátem, pedagogem, překladatelem, filosofem, teologem, kabalistou i rebelujícím vojínem. Jiří Mordechaj Langer vyrůstal jako asimilovaný Západoevropan, žil jako ortodoxní Žid východu a umíral jako nemocný palestinský básník.

Jak bylo řečeno výše, čeští Židé se řadili k těm západoevropským se všemi klady i zápory „západní židovství“ provázejícími. S východními Židy přitom měli poměrně malou přímou zkušenost. Jakkoliv se v průběhu 19. i 20. století východní Židé snažili řešit svou nelehkou situaci přestěhováním, cílem jim buď byla Palestina nebo Vídeň, případně větší holandská, německá či belgická města. Migrační trasy se tak v obou případech vinuly mimo Prahu, která sama o sobě atraktivní metu uprchlíků nepředstavovala. Zatímco většina východních Židů zastávala i po roce 1848 konzervativní náboženské postoje a spíše se utíkala před špatnými poměry, než že by prahla po možnosti asimilovat, v Praze větší ortodoxní komunita, jež by nabídla návštěvníkům zázemí, chyběla: „Protože se českým zemím východní migrační proud vyhnul, udržela si pražská židovská obec „západnější“ charakter než komunity v městech západní Evropy, které uprchlíky absorbovaly.“¹¹²⁷ Čeští Židé se tak po boku českých křesťanů učili o svých východních souvěrcích zprvu prostřednictvím přednášek Martina Bubera, později i díky sionistickým časopisům a skrze literární texty, zejména pak díky knihám Langerovým.

Samozřejmě, že i v českých zemích se někteří východní Židé usadili¹¹²⁸, případně procházeli

¹¹²⁶ RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustroval Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992, s. 201. ISBN 80-85243-29-6.

¹¹²⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 144. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹²⁸ Např. během 1. sv. v. přišlo do českých zemí značné množství Židů z Haliče (viz dále).

města jako turisté. Před emancipací, v časech ghetta, přitom nebyli tito Východoevropané tak nápadní. Později se však stávali předmětem živých diskusí a často také výsměchu, neboť jejich očividné židovství (kaftan, dlouhé vousy, specifická gesta a mimika) připadalo reformistům trapné. Východní Židé se stali symbolem zašlých časů – přicházeli z ghatt, která značila na západě již překonanou nesvobodu, hovořili jidiš, a tedy jazykem považovaným za neestetický, byli neupravení, hlasití, fanatičtí, kulturně zaostalí a chovali se hrubě – a tedy v přímém rozporu s uhlazeným, vzdělaným a civilizovaným asimilantem: „*Pro domácí Židy ztělesňovali východní Židé již překonané vývojové stádium na cestě za modernitou a představovali tak snadný terč výsměchu i měřítko jejich vlastního civilizačního pokroku.*“¹¹²⁹ Onen pokrok pak představovala zejména asimilace: „*Asimilovaní čeští Židé se cítili být Židy jen vzpomínkou, životem a kulturou se již hlásili k Čechům.*“¹¹³⁰

Nejednalo se o soukmenovce, východní Židé byli pro ty české jakýmsi orientálním prvkem. Postupně si však začali někteří, zejména pak literáti, klást otázku, zda je to vskutku tak? Zatímco Viktor Vohryzek v časopise *Rozvoj* roku 1915 ještě stále tvrdil, že západní a východní Židy nespojuje de facto nic kromě historické stopy: „*Náš poměr k nim je určován jejich neštěstím,*“¹¹³¹ v rámci českožidovského hnutí se již formovala skupina autorů včele s Otakarem Guthem¹¹³², Viktorem Teytzem, Josefem Kodíčkem, Ervínem Taussigem a Alfredem Fuchsem, jejíž členové, jakkoli „cele odchování českou kulturou“ se rozhodli literárně rehabilitovat některá sporná témata – zejména pak sionismus, chasidismus a mysticismus. Na stránkách *Rozvoje* tak byla rozpoutána polemika¹¹³³, jež vyústila v odchod mladších reaktorů Fuchse, Taussiga a Kodíčka (1914) a de facto také v zánik periodika¹¹³⁴ (1915).

V té době (počátek 1. sv. v.) již přecházela přes Čechy masivní vlna uprchlíků z Haliče. Zatímco bohatší třída prchala především přes Uhry do Vídně, vlakový transport přes Čechy volily vrstvy nižší. Právě tito Židé také povětšinou tvořili oněch 125 tisíc židovských válečných uprchlíků, kteří se pohybovali na území Čech, Moravy či Slezska v roce 1915. Nejen jejich zubožený stav, ale celkově odlišné zvyky či, jak upozorňuje Magdaléna Fottová, obchodní praktiky, způsobily v Čechách ponejprve šok a posléze odpor: „*Ten, kdo zabloudil do Haliče, vypravoval vždy s hrůzou a s posměchem o nečistotě, hrabivosti a orthodoxnosti polských židů...Ti z nich, kteří k nám přišli...nepřispěli k zlepšení utvořené představy,*“¹¹³⁵ konstatoval tak v *Rozvoji* Max Lederer.

Zhruba v té době, roku 1913 a 1914, přijížděl ze svých prvních návštěv Haliče také Jiří Langer. Jeho cesty tam přitom autorův bratr František charakterizoval takto: „*Za dvacet čtyři*

¹¹²⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 138. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹³⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 146. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹³¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 146. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹³² O. Guth (1882 – 1943) byl český právník a spisovatel. Zajímavé je jeho dílo *Podstata židovství* (1923), v němž se staví jak proti těm, kteří své kořeny považují za přítěž, tak proti těm, již jsou jím „opilí“, a tedy jak proti asimilantům, tak proti sionistům. Sám patřil ke členům českožidovského hnutí. V umělecké oblasti navazoval svými prozaickými humoreskami na V. Rakouse. Zemřel v Terezíně.

¹¹³³ Jednalo se zejména o lišící se názory jednotlivých redaktorů na Vohryzkův článek *Absurdnosti Buberovy* (1913), v němž se Vohryzek jednoznačně stavěl proti Buberově myšlence, již filosof zveřejnil v druhé části svého díla *Tři řeči o židovství*, a totiž, že základním rysem židovské duše je polarita a rozdvojenost. Vohryzek tuto polaritu připisuje k obecně lidským vlastnostem, odmítaje tak Buberovu výlučnost. Vohryzek rovněž označil Bubera za básníka a nikoliv za badatele, neboť ho prý při sepisování textů spíše než pravdivost obsahu zajímal půvab formy.

¹¹³⁴ Vzhledem k tomu, že většina mladých členů redakce byla povolána na frontu (kde se s východními Židy setkávali osobně), *Rozvoj* udržovala v chodu starší generace (Vohryzek) s jasně koncipovanými názory, co se otázky východních Židů týká. Po odchodu poslední mladé krve tak časopis nemohl konkurovat rychle se měnící situaci ve společnosti a nebyl dostatečně atraktivní pro mladší čtenáře, čímž rovněž utrpěl.

¹¹³⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 149. ISBN 978-80-7470-125-2.

*hodiny neb o něco dále ve špinavém vlaku se tedy Jiří octl v roce 1913 o půl tisíce kilometrů dále na východě a zároveň o dvě či dokonce pět století nazpět v čase.*¹¹³⁶ Ovšem, paralelně bychom mohli totéž říci o pouti haličských Židů do Čech – propukla válka a haličští Židé tak museli uprchnout, a to nejen o 500 kilometrů dále na západ, nýbrž přeskočit i dvě stě či pět set let vývoje. Jeli tedy do budoucnosti, která s nimi musela začít počítat.

První český spisovatel, který tak učinil, byl právě Jiří Langer. Ten se přitom zaměřil na jednu ze tří výše zmiňovaných priorit, a to chasidismus. Společenství zbožných, a tedy chasidim, se přitom v rámci židovské diaspory objevilo vícekrát. Ve středověku se jednalo o skupinu učenců známou jako „Chaside Aškenaz“, která se, dle slov Tomáše Pěkného, pokoušela „demokratizovat ideály mystické zbožnosti“, přičemž kladla důraz na „vřelou víru, život v pokoře a sílu modlitby“, oproti „talmudické učené zbožnosti“. V čele hnutí stál rabi Jehuda ben Samuel he-Chasid z Řezna, jemuž je připisováno autorství důležitého spisu *Sefer chasidim* (Kniha zbožných) a který je díky svým etickým ideálům přirovnáván ke svému současníkovi Františkovi z Assisi. Jiří Langer se však v Haliči setkal s novodobým chasidským směrem, jenž byl založen v 18. století Jisraelem ben Eliezerem z Mezibože a jenž byl de facto „posledním velkým vzepětím živého lidového judaismu“. Moderní chasidé navazovali na principy předchůdců, přičemž dbali na dodržování vnitřní jednoty celku navzdory duchovní a sociální rozmanitosti. Martin Buber konstatoval, že mezi chasidy neexistuje roztržka mezi vírou a skutkem, mezi pravdou a jejím zachováním, mezi politikou a morálkou.

Hlavním centrem hnutí byla právě Halič a západní Ukrajina a v době rabinátu Šmuela ha-Leviho z Horovice (druhá polovina 18. století) také Mikulov¹¹³⁷. A právě přes tyto oblasti se během 1. světové války opakovaně přehnal boj, jež rozvrátily tamní židovskou komunitu a stály u zrodu postupného úpadku chasidské společnosti. Pakliže se chasidští uprchlíci vrátili a pokusili se nastolit staré pořádky, netrvalo dlouho, a jejich snahy zmařili nacisté. O to důležitější jsou literární svědectví z dob, kdy chasidské kehyly fungovaly¹¹³⁸. Mějme přitom na paměti toto: „*Jen stěží se můžeme pokoušet o lakonický a přitom smysluplný výklad myšlenkového systém, jenž si vyžaduje dlouhá a obtížná studia a jehož pochopení činí potíže i tomu, kdo je důkladně obeznámen s ostatní starou hebrejskou literaturou. Kabalistická zkoumání nebyla nikdy účelem sama sobě: vlastním a konečným cílem veškeré židovské mystiky bylo přiblížení se k Bohu a odstranění zla, jež je v Zoharu, základním kabalistickém spisu, chápáno nikoliv jako primární hřích člověka, ale jako porušení souvislostí, které je třeba vyrovnat modlitbou a následováním tóry.*“¹¹³⁹ Není proto cílem této kapitoly detailně analyzovat Langerovo dílo jako spíše poukázat na to, že je dodnes velmi důležité (a to ve světovém měřítku) a poukázat na některé jeho didaktické aspekty.

Jakkoliv Langer sám navštěvoval před válkou Buberovy přednášky, jeho ztvárnění chasidských legend se od Buberových verzí (např. *Chasidská vyprávění, Gog a Magog: chasidská kronika*) značně liší, což přiznává i sám Langer: „*Buberovo německé zpracování není právě šťastně provedeno, je příliš přizpůsobeno vkusu intelektuálního čtenáře a jeho četné škrty jsou naprosto neodůvodněné. Zejména postrádáme v Buberově zpracování onu skoro dětskou naivitu mluvy, která dodává pohádce její vlastní půvab a kouzlo.*“¹¹⁴⁰ Langerova sbírka chasidských legend nazvaná *Devět bran*, již autor publikoval prostřednictvím přítele Egona Hostovského roku 1937¹¹⁴¹, se tak pro českého čtenáře stala na dlouho jediným

¹¹³⁶ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 39. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹³⁷ O chasidismu více v historických kapitolách.

¹¹³⁸ Kromě Jiřího Langera se tématu věnoval Martin Buber, Isaac Basevice Singer či Otto Muneles. Cestu do Haliče podnikl rovněž Egon Hostovský.

¹¹³⁹ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 15. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁴⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 206. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹⁴¹ Langer ještě před vydáním ucelené sbírky publikoval samostatné texty s chasidskou tematikou (např. v *Kalendáři českožidovském, Sebeobraně* či *Českém slově*) a v psaní pokračoval i po vydání knihy. Chystal

spontánním zdrojem poznání chasidské tematiky: „...chasidský svět tu byl zachycen v původním umělecké díle, jež vzniklo na základě přímého a bezprostředního styku s chasidským životem.“¹¹⁴²

Většina uprchlíků zemi opustila ještě před koncem války, jakmile byla Halič dobyta rakousko-uherskou armádou. Ostatní byli vykázáni nově vzniklou československou vládou krátce po uzavření mírových dohod: „Podle odhadů ministerstva vnitra z konce prosince 1919 zůstalo v Čechách tou dobou již jen 1428 židovských uprchlíků, z toho 515 v Praze.“¹¹⁴³ Sionisté měli k východním Židům celkově blíže. Max Brod například za války vyučoval haličské uprchlíky a právě nejistá politická situace východních Židů byla jedním z faktorů, které po válce vyburcovaly české sionisty k činu.

Národní rada židovská začala s rodícím se Československem záhy projednávat židovské národní zájmy, jejichž výsledkem bylo uznání Židů jako národnostní menšiny¹¹⁴⁴. Při přiřazování osob k této minoritě přitom výjimečně nerozhodoval společně užívaný jazyk, ale individuální přesvědčení jednotlivce¹¹⁴⁵. Ještě více se tak rozhořela debata mezi sionisty – reprezentanty židovského národa v Čechách – a hnutím českožidovským – plně asimilovanými Čechy, případně Čechy hebraického vyznání¹¹⁴⁶. Mnozí sionisté se navíc rozhodli pro emigraci do Palestiny, a nadto se smířlivě vyjadřovali ohledně východních Židů, jež oceňovali pro jejich náboženskou a národní čistotu, srdečnost, semknutost a upřímnost. Činil tak i Jiří Langer, který tyto kvality uznával natolik, že se rozhodl stát následovníkem haličského rebeho.

Langer se narodil roku 1894 v Královských Vinohradech do rodiny značně asimilované¹¹⁴⁷. Jeho bratr František, občanským povoláním lékař, proslul jako autor veseloher, textů s legionářskou tematikou a děl určených pro mládež. Zatímco František se k židovské tematice vyjadřoval jen skromně, zejména pak v závěru kariéry, Jiří o víru svých otců jevil zájem od mládí. Spolu s přáteli Alfredem Fuchsem¹¹⁴⁸, Maxem Brodem a Franzem Kafkou se naučil hebrejsky, načež se ponořil do židovské mystiky a jal se také studovat biblické texty. Podle vzpomínek bratra Františka se Jiří záhy uzavřel do sebe, vzdal se všech světských potěšení (sport, koncerty, kamarádi) a veškerý čas trávil s velkým kloboukem na hlavě polohlasně si čítaje z foliantů talmudu. František, tou dobou student medicíny, zprvu soudil, že jde o opožděnou pubertální psychopatii, a tedy stav pomíjivý. Ovšem, když si Jiří sbalil skromné zavazadlo a vydal se roku 1913 na svou první cestu do haličského Belzu, a to aniž by rodině cokoliv oznámil¹¹⁴⁹, jeho blízcí pochopili, že se jedná o víc než o adolescentní pózu.

„Neschůdná je cesta do říše chasidů. Cestovatel prodírající se houštinami pralesů, nezkušený

pokračování *Devíti bran* (Sv. reb Velvele, vlk statečný ze Zberže, nedokončeno), pro denní palestinský tisk vydával krátké *Belzské agady* (tematická vyprávění na pokračování) a publikoval rovněž prózu *Zakletý zámek*. Vše inspirováno chasidskými legendami.

¹¹⁴² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 149. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹⁴³ Holý, 150.

¹¹⁴⁴ S nárokem na státní příspěvek na kulturu a vzdělání. V této souvislosti došlo k obrodě židovského vzdělávacího systému.

¹¹⁴⁵ Členství v náboženské obci nebylo podmínkou.

¹¹⁴⁶ Čechožidé nesouhlasili s pojetím židovské národnosti jakožto pouhé osobní volby, neboť v jejich očích bylo židovství spojeno s členstvím v kehile a češství bylo dáno především používáním češtiny. Stejně se čechožidé obořovali proti opětovnému zakládání židovských škol (byť s výukou v češtině), které dle nich vedlo k zpětné segregaci. Celkové chování sionistů pak dle čechožidů přispívalo k antisemitským výrokům.

¹¹⁴⁷ František Langer ve vzpomínkovém textu *Můj bratr Jiří* přiznává, že otec si ještě navlékal modlitební řemínky, avšak v sobotu docházel pracovat do obchodu, děti navštěvovaly českou školu a četly české knihy, o židovských dějinách se učily stejně jako třeba těm římským a on sám si hebrejská písmena přepisoval do latinky.

¹¹⁴⁸ Fusch se posléze začal zabývat texty křesťanskými a konvertoval, čímž se cesty obou přátel rozešly. Během 2. sv. války byl Fusch umučen k smrti v koncentračním táboře Dachau, kam byl odveden jak pro svůj židovský původ, tak pro své katolické vyznání.

¹¹⁴⁹ Až po týdnů od odjezdu poslal Jiří domů lístek, v němž rodině oznámil, kam odjel, že je v pořádku a že na místě hodlá nějaký čas zůstat.

a nedostatečně vyzbrojený, není větším odvážlivcem než ten, kdo se odhodlá vniknout do světa chasidského, nevzhledného, ba odpuzujícího svým podivínstvím. Jen málo dětí Západu tuto cestu vykonalo. Sotva tolik – když o tom přemýšlím – kolik je prstů na ruce, která píše tyto řádky.“¹¹⁵⁰ Tak na svou pouť do židovského Říma – městečka Belz - vzpomíná sám Jiří a zároveň čtenáře varuje, že jeden pobyt k pochopení tamních pravidel života zdaleka nestačil: „*Neboť brána do říše chasidů se před nikým neotvírá rázem. Je uzavřena dlouhým řetězem strádání tělesného i duševního. Ale ten, kdo do ní jednou nahlédl, nezapomene nikdy bohatství, které tam spatřil.*“¹¹⁵¹ Ještě téhož roku se Jiří vrátil do Prahy, aby se vyrovnal s nabytými dojmy. Jak konstatoval František, přivezl si Jiří Belz s sebou: „*Stál proti mně v odřeném svrchníku stříženém jako kaftan, sahajícím od brady až k podlaze, a na hlavě měl okrouhlý široký klobouk z černého plyše, vražený hluboko do týlu. Stál shrbeně, celé tváře i bradu měl zarostlé nazrzlým vousem a před ušima mu visely až na ramena do vývrtky nakroucené vlasy, pejzy. Co zbývalo z obličeje, byla bílá, nezdravá pleť a oči chvíli unavené, chvíli horečnaté.*“¹¹⁵² Jakoby se bratr proměnil ve švába z Kafkovy *Proměny*, poznamenal František k tomu, jak nenadálá změna zapůsobila na Langrovu rodinu.

Krátce po propuknutí války vyrazil Jiří do Belzu podruhé, podle jeho slov na základě zjevení¹¹⁵³. Místo Haliče však musel Jiří odejít do Maďarska, kam se celý rabinův dvůr přesunul kvůli válečným nepokojům. Tam Jiřího zastihla předvolánka. Bohužel, chasidský způsob života, kterému Jiří tou dobou již propadl, mu nedovoľoval se přizpůsobit vojenské službě. Záhy se tak Jiří ocitl ve vojenském vězení: „*...měl svou vojenskou službu velmi těžkou. Vstával ráno hodinu před kasárenským budíčkem, takřka v noci, aby se mohl řádně pomodlit, a krmil se jen chlebem, snad ještě i cibulí, protože nic z vojenské kuchyně by nevzal do úst. To všechno by mu armáda dovolila. Ale protože žádný žid nesmí v sobotu nic nosit, odpíral vzít v sobotu pušku do ruky nebo konat jakoukoliv práci.*“¹¹⁵⁴ Jelikož Jiří navíc přestal mluvit, hrozil mu vojenský soud, tou dobou však zasáhl František, jenž sloužil jako vojenský lékař na východní frontě. Chasidův bratr dodal příslušným úřadům dostatek anamnestických dat, na jejichž základě byl Jiří prohlášen za chorého duchem, a byl tak vojenské služby zproštěn.

Zatímco Jiří strávil zbytek války u belzského rabína v Maďarsku, František putoval s vojenskými oddíly po Haliči a potkával chasidské uprchlíky v místech, kam před tím jezdíval bratr: „*Prchali zoufale z přifrontových krajů pěšky, s ranci na zádech, nebo na trakařích před sebou tlačili pár peřin a domácí nářadí...Těžko jsem si po letech mohl srovnat tyhle drásavé obrazy čilé hrůzy s naivní, bezstarostnou, skoro dětskou radostí, v které žili před válečnou katastrofou, a která byla spodním tónem všeho života chasidů, jak je bratr líčil ve své knize.*“¹¹⁵⁵

Po válce se Jiří i František opět setkali v Praze. Jiří, kromě toho, že navštěvoval košer jídelnu, stranil se žen¹¹⁵⁶ a doma nosil jarmulku, působil plně „evropsky“ a urovnal také své rodinné vztahy. Začal se přitom podrobně zajímat o Freudovu psychoanalýzu, na jejímž základě se pokusil rozebrat jádro židovských zvyků. Učinil tak zejména v knize *Die erotik der Kabbala*

¹¹⁵⁰ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 205. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵¹ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 63. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵² LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 46. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵³ V kuchyni pražského domu se mu zjevil belzský rabín a pozval jej k sobě.

¹¹⁵⁴ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵⁵ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 50. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵⁶ „*Na tvář ženy světec nikdy pohlédne...Je-li nucen s ženami mluvit...vyhlíží za řeči oknem...Talmud vypráví o jednom zbožném muži, který teprve při manželčině pohřbu poznal, že měla místo nohy – dřevěnou protězu. Ten člověk byl učitelem. – Potud Talmud.*“ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 71. ISBN 978-80-7407-301-4.

(1923) a dále v tematických člancích pro časopis *Imago*. Spisy uveřejňoval v němčině už proto, že Freudovy myšlenky samy o sobě byly v dané době v Čechách poměrně neznámé a jejich propojení s judaismem by tak stěžilo našlo v českém prostředí patřičnou odezvu. Langer přitom neváhal náboženské symboly judaismu (např. modlitební řemínky či mezuzu) přirovnávat k obecně pojatým kultickým idolům, jejichž tvar byl inspirován pohlavními orgány. Františkovi některé bratrovy názory připadaly až kacířské, jakkoliv nepochyboval o tom, že jsou myšleny upřímně a vychází ze zapáleného výzkumu. Ani kritika však nebyla příliš pozitivní. Své zklamání nad obsahem knihy vyjádřil rovněž Geršom Scholem, jeden z nejvýznamnějších judaistů doby, který se s Langerem osobně znal a který byl o to překvapenější, neboť Jiří nebyl „žádný ignorant, naopak člověk, který měl pro mystickou literaturu hluboké porozumění.“¹¹⁵⁷

Ono hluboké poznání židovských textů Langer plně prokázal v dílech pozdějších. Roku 1938 vydal na popud Svazu Čechů – židů česky psanou sbírku nazvanou *Talmud. Ukázky a dějiny*. Knihu přitom rozdělil na dvě části, z nichž první byla věnována výkladu dějin a smyslu Talmudu, stejně tak rozboru různých jeho podob a způsobu studia, zatímco druhá obsahovala sto z hebrejštiny do češtiny přeložených talmudických ukázek: „*Publikace byla určena českým úředníkům, kteří se na Podkarpatské Rusi setkávali s živou tradicí židovského náboženství, ale její význam přesáhl původní záměr. V době jejího vydání byla kniha chápána jako obrana před antisemitskými smyšlenkami o Talmudu jako zdroji židovské nenávisti a pohrdání nežidovským obyvatelstvem.*“¹¹⁵⁸

V rámci Langerovy básnické tvorby nelze opominout jeho českou sbírku překladů původní hebrejské poezie, která vyšla poprvé roku 1938 pod titulem *Zpěvy zavržených*. Jedná se o útlou antologii, v níž autor „krásnou, tvárnou, moderní češtinou“ tlumočil čtenáři dvacet děl hebrejského básnictví 10. – 19. století včetně textu Avigdora Kary *Všechna ta protivensství* (více v historických kapitolách). Jiří sám pak složil několik básní v hebrejštině. První sbírku vlastní poezie *Pijutim vešire jedidut* (Básně a písně přátelství) vydal roku 1929 v Polsku, druhou nazvanou *Meat cori* (Kapka balzámu) publikovalo telavivské nakladatelství Davar v roce spisovatelovy smrti (1943). Sám Langer se později k této životní etapě vyjádřil takto: „*Ale tuze dobře již vím, že všechno ostatní, co jsem kdy napsal, mé hebrejské básně, jako mé psychoanalytické spisy, byly v mém životě čímsi přechodným a podřadným, ne-li omylem, a že to právě, o čem mohu ještě mnoho a mnoho vyprávět a v čem sám sebe nalézám, byl jen můj zážitek chasidismu. Zdá se mi, že už asi sotvakdy se pokusím psát o něčem jiném.*“¹¹⁵⁹

Langerovy básně jsou převážně lyrické – a to reflexivní, mystické, meditativní, s prvky milostnými a náboženskými, přičemž se nevyhýbá citacím, parafrázím a biblickým odkazům. Autor v nich vyjadřuje lásku k židovství, Palestině i k Praze, oslavuje některé přátele (např. Franze Kafku v textu *Na smrt básníka*) a rovněž žehrá nad osamělostí a složitostí osudu.

Jakkoliv bylo osamění a strádání součástí Langerova bytí po celou dobu, z velké části se jednalo o akt dobrovolný spojený s chasidským způsobem života. To se však změnilo na závěr roku 1939, kdy se Jiří rozhodl pro odchod do Palestiny. Cesta vedla přes Dunaj a Cařihrad. Parníky se židovskými emigranty zamrzly tehdy hluboko v řece. Jiří tak zůstal uvězněn na palubě: „*Ted' byli uprchlíci uvěznění v železných baržách leckdy při třiceti stupních Celsia pod bodem mrazu, bez nejprimitivnějšího otopného zařízení a při nedostatečné stravě. Vznikly epidemie dyzentérie, těžké influence, zápalý plic...*“¹¹⁶⁰ Jiří, který si nad to zavazadla namísto teplého oblečení naplnil dvěma sty oblíbenými knihami, tak několikaměsíční zdržení zaplatil

¹¹⁵⁷ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 17. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵⁸ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 14. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁵⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 206. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹¹⁶⁰ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 57. ISBN 978-80-7407-301-4.

svým zdravím¹¹⁶¹. Nebyl schopen pracovat¹¹⁶², proto v Palestině dostával jen skromný důchod, často musel být hospitalizován, a pakliže se o nějakou činnost pokusil, jednalo se právě o výše zmiňovanou hebrejskou tvorbu. Jakkoliv autor pomýšlel na pokračování české verze chasidských legend, potřebnou sílu již nenašel. Zemřel v březnu roku 1943 v Tel Avivu, kde se o jeho památku staral jeho přítel Max Brod.

Jak z medailonku autora vyplývá, jeho nejzásadnějším spisem se stala *Devátá brána*. Dílo bylo vydáno roku 1937 a v českých zemích šlo o text průkopnický. Chasidská legenda byla z principu tradována pouze ústně. Její literární forma vznikala až ve 20. století a autoři tak byli postaveni před mnohé překážky. Zatímco Martinu Buberovi bylo vyčítáno, že toto specifikum nezohledňoval, příběhy přepracovával s vlastním uměleckým záměrem a byly tudíž neautentické, Langer se snažil chasidský duch postihnout v jeho přirozenosti. V knize je například dodržován mluvený charakter legend, jména světců jsou udávána v lidových formách (a tedy ve zdrobnělé verzi jidiš – Majrlíček, Malkele atd.), Langer se nevyhýbá humoru, paralelám a každou legendu doplňuje citacemi a filosofickými sentencemi chasidských učenců.

Jeho bratr, jemuž Jiří knihu půjčil k posouzení, oceňoval jeho přirozenost, a schopnost vypravovat tak, jako by čtenáři mohli proniknout za řádky a spatřit mimiku, gesta a úsměvy, které běžně doprovázely ústní verze příběhů. O to se Jiří Langer také snažil, neboť si byl vědom, že chasidská vyprávění jsou zcela zásadně spojena s verbálními a nonverbálními komunikačními prostředky, a to je nutné v textové podobě alespoň částečně nastínit: „*Vypravěč nemluví toliko slovy. Kde se nedostává slovního bohatství, je přece možno vypomoci si posunkou, mimikou obličeje, modulací hlasu. Ličí-li vypravěč něco pochmurného, ztlumí hlas, šeptá. Jde-li o něco tajemného, pouze napoví, větu nedokončí, významně zamrká nebo zašilhá. Má-li znázornit nějakou nadpozemskou krásu, činí to takhle: Zamhouří oči a krouť hlavou na všechny strany v opravdovém vytržení.*“¹¹⁶³ Za tímto účelem autor často používá apostrofu (proto všichni, kdož žítí chcete), zvolání (kež by nás jeho zásluhy na věky chránily), zdrobněliny (človíček, tatínek), řečnické a jiné otázky (Proč? Ale jakpak se to jen asi dělá?), přímou řeč, prvky jidiš a hebrejštiny (Irelíček, mezuzá, reb, bes hamidreš), citoslovce (hle, šá) a výrazy expresivní (klid' se, paličák). Legendy rovněž doprovází typické znaky – výrazně kladné vlastnosti až nadpřirozené schopnosti hlavních protagonistů, zázrak jako důkaz Boží prozřetelnosti apod.

Kromě předmluvy, v níž Langer popisuje své cesty na východ, život v Belzu (tamní učence, mikve, synagogu, vztah mužů a žen, svoji pozici jakožto búchra čili hocha z Prahy, talmudická studia, chudobu, náboženské rituály apod.) je kniha rozdělena do devíti kapitol, z nichž každá je věnována jedné chasidské legendě. Každý příběh tvoří jakousi bránu do světa chasidů, přičemž v úvodu každé z nich Langer shrnuje její obsah a zve čtenáře ke vstupu.

Brána první je věnována osudům svatého reba Šulema z Belzu. V této legendě se například dozvídáme podstatu slova Žid: „*Uzel modlitebního řemínku...Připomíná nám svým tvarem první písmenko hebrejského jména Božího. Tohle písmenko se jmenuje jid a vypadá...navlas jako uzlíček. Žid se však řekne v naší židovské řeči také tak. Docela stejně jako první písmenko jména Božího: Jíd. Proto nesmíme uzlíčku na modlitebním řemínku zakrývatí. Neboť Žid, Jíd, má být otevřený a má jednat vždy nepokrytě.*“¹¹⁶⁴ Druhá legenda hovoří o svatém Majrlíčkovi přemyšlanském. V ní je například vysvětleno, proč učenci nepoužívali první osobu singuláru: „*Jak jsme řekli, mluvil Majrl o sobě v třetí osobě...To je také docela správné, neboť Já je toliko pomocné slovo, kterým si ta naše nedokonalá řeč vypomáhá z nesnázi. Vždyť člověk vlastně žádné „já“ nemá. Je ničím, docela ničím, neboli jak vykládá kabalistická kniha Tikúnim, z týchž hlásek, hebrejské slovo ajin, tj. NIC, a slovo anij, Já, se*

¹¹⁶¹ Nejzávažnější diagnózou byla nefróza (komplikovaný zánět ledvin).

¹¹⁶² Posílal bratrovi do Anglie dopisy, z nichž vyplývá, že často byl tak vysílený, že nemohl ani číst.

¹¹⁶³ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 81. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁶⁴ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 102. ISBN 978-80-7407-301-4.

skládají z týchž hlásek, jenže jinak seskupených. Také jiní světci nevyslovovali slůvka „já“...poněvadž lidská osobnost není nic jednotného, nýbrž je složeninou mnoha oddělitelných duší, a o nějaké „individualitě“ nemůže být řeči.“¹¹⁶⁵

Ve čtvrté bráně věnované osudům reba Írela ze Strelisky jsou jako v závěru každé legendy otištěny jeho citáty, z nichž jeden hovoří o tolik potřebné solidaritě: „Vidíš Írelíčku, tahle dvě písmenka vedle sebe? To je monogram Božího jména, a kdekoliv v modlitbách tyhle dva čtverhranné puntíčky takhle vedle sebe vidíš, musíš na onom místě vyslovit jméno Boží...Četli jsme s panem učitelem dál, až jsme došli k dvojtečce. Byly to také takové dva čtvercové puntíčky, jenže...pod sebou. Pomyslel jsem si, že je to asi také monogram Boží...Pan učitel však povídal...Jen kde jsou dva pěkně vedle sebe, kde druh vidí v druhovi sobě rovného – tam je jméno Boží, ale kde je jeden pod druhým a druh se nad druhu povyšuje – tam není jméno Boží.“¹¹⁶⁶ Brána šestá vypovídá o důležitosti Mikulova, jehož chasidská minulost sice v českých zemích z pamětí vyvanula, avšak na východě ji stále oslavovali. Zejména je připomínán Rebe reb¹¹⁶⁷ Šmelke. Jelikož Mikulovští v době jeho příchodu již „přičichli k západnickému osvícenství“, hebrejsky hovořící mystik z východu způsobil značné pozdvížení. Postupně si však získal příznivce a zázrakem se mu podařilo uchránit mikulovskou židovskou obec před zánikem.

Závěrečné vyprávění je věnováno rebemu Pincheslu z Korice. Z textu mimo jiné vyplývá důležitost přátelství: „Každému člověku hoří ve vyšším světě zvláštní světlo...Sejdou-li se dva přátelé v tomto světě, tu se ta jejich světla tam nahoře na chvíli spojí a spojením obou světél se rodí anděl...ten je však obdařen silou k životu toliko po jeden rok. Sejdou-li se ti dva přátelé během roku znovu, dodávají mu tím další sílu k životu. Jestliže se však po celý rok ani jednou neviděli, tu onen anděl chřadne a odumírá nedostatkem světla. Talmud nám přikazuje, abychom při spatření přítele, jehož jsme celý rok neviděli, žehnali Bohu, že „křísí mrtvé“...Tím mrtvým není zajisté myšlen nikdo jiný než onen odumřelý anděl, jehož životní síla se obnoví naším shledáním.“¹¹⁶⁸ Devátá brána obsahuje mnohá podobně moudrá prohlášení, nad jejichž obecně platným obsahem by bylo možné se v rámci literární výchovy alespoň krátce pozastavit.

Knihy byla přeložena do desítek světových jazyků a dodnes tvoří zásadní svědectví o jednom druhu židovství, které ve formě, jež je v próze popsána, již neexistuje. A byl to právě český spisovatel Jiří Langer, který se o chasidismus zajímal do takové míry, že se maximálně zasloužil o literární a kulturní propagaci tohoto fenoménu a s tím i o osvětu čtenářstva, a to nejen českého, nýbrž i světového. A to je třeba ocenit a připomínat.

3.3.6 FRANTIŠEK GELLNER

Jakkoliv se anarchista, bohém a cynik František Gellner (1881 – 1914) k židovství nikterak nehlásil, i on se k němu často vyjadřoval, a to jak na bázi umělecké, tak na té odborné. Většinou si přitom neodpustil ironii a jízlivost, nakonec takto Gellnera charakterizoval jeho přítel S. K. Neumann: „...jak jsem se s ním hádával o antisemitism... Sám, Žid bez vyznání, byl antisemitou dosti zatvrzelým, třebaže v mezích svého dobráckého racionalismu.“¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁵ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 116. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁶⁶ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 165. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁶⁷ Zdvojené označení Rebe reb označovalo nadměrnou svatost dané osoby. Rebe rebů bylo dle Langera v židovské historii celkem osm. V knize jsou vyjmenováni a jsou rovněž popsány jejich životní cesty.

¹¹⁶⁸ LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015, s. 267. ISBN 978-80-7407-301-4.

¹¹⁶⁹ Neumann, Stanislav Kostka. O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927-1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71-2; č. 4, leden 1928, s. 181-2.

Gellner byl synem chudého židovského kramáře¹¹⁷⁰, s nímž v mládí jako pomocník obcházel poutě. Studoval sice technicky zaměřené univerzity ve Vídni i v Příbrami, nicméně studia nedokončil. Účastnil se anarchistických schůzí, sblížil se s S. K. Neumannem a po vyloučení z vojenské služby odjel do Paříže. Ve Francii se živil zejména ilustrací pro satirické časopisy. Po návratu do Čech se stal redaktorem *Lidových novin*, začal publikovat fejetony, lyriku, povídky, ale také články charakteru úvahového.

Nejprve ke Gellnerovým uměleckým textům. Židovská tematika se objevuje jak v jeho básnickém díle, tak v tom povídkovém. Například v básni *Píseň dobrodruha* (Po nás ať přijde potopa, 1901) se lyrický subjekt vyznává z pocitu vykořeněnosti, který na něj jako na dítě exulantů, dopadá: „*Domov mých otců byl kdesi v dálce/(Jak je to dávno již, kdožpak to ví!)/Po krajích oněch, jež v zuřivé válce/probili, ztratili – v zoufalé válce! - /orel mé touhy nehladoví./Dobře však cítím v sídle svém novém/kde nyní dlím, že jen cizincem jsem/Jak je mně cizí vše pod tímto krovem/u lidí skrčených pod nízkým krovem/jak je mi cizí ta nevlídná zem!...*“¹¹⁷¹ Je zajímavé, že v souladu s obsahem básně vyznívá svědectví S. K. Neumanna, který hovořil o Gellnerově „ahasverismus“ velmi otevřeně: „*Jsem přesvědčen, že touhy Gellnerova mládí nebyly pouhými zelenými touhami všech probudilejších mládenců a panen, nýbrž hlasem cizí krve, která těžce aklimatizovala se ve středoevropské všednosti. Tento mladý, sličný, ztepilý Žid nenesl v sobě žalostných stop ghetta: spíše po africkém slunci toužila jeho krev a všude, od Vídně až do Paříže, bylo jí zima...Skeptický racionalism Gellnerův rázu dosti primitivního, ale velmi houževnaté povahy, snad jeden důsledek jeho židovského původu, byl v jistém smyslu jeho neštěstím.*“¹¹⁷²

V básni číslo XXII (Radosti života, 1903) se přitom paradoxně objevuje Gellnerovo negativní smýšlení týkající se Židů: „*Sobota myslím byla snad./Židovský pánbůh měl svátek, a židi mu šli děkovat/za všechn vezdejší statek,/za prosperování obchodů/galanterních a střížních,/za těhotných žen úrodu/a za hloupost svých bližních,/za jmění Rothschildů veškerých/(bože, kde krást a nebrat?!),/za zdraví souvěrců, u kterých/musí králové žebrat,/za slávu továrních komínů,/za marnou závist chátřů,/za chladnokrevnost vojínů,/kteří střílí své bratry,/za všechny dary přírody,/za vhodná krupobití/a za hesla pokroku, svobody,/jichž možno zneužít.*“¹¹⁷³ Ironicky se vůči židovské tradici Gellner vyjádřil také v textu XXXII: „*...Komu zvyk předků pohlavní úd zchromil, ať se mu horšího cos nestane.*“¹¹⁷⁴

Pro *Lidové noviny* Gellner napsal několik povídek se židovskou tematikou - *Zaviněná krída*, *Konkurenti*, *Přemysl Otakar a nevinná panna* či *Starosta náboženské obce*.

V posledním zmíněném textu se Gellner věnuje životním osudům židovského hodnostáře Šimona Mendla. Text obsahuje neutrální konstatování vztahující se k typickým rysům židovského věřícího: „*V obchodě pokrýval mu hlavu tvrdý černý klobouk, jakýsi prostředník mezi vysokým plstěným a kulatou bouřkou, který v kruhu rodinném byl zaměněn za sametovou čepičku,*“¹¹⁷⁵ nebo „*Šimon Mendl byl...vzdělaný, znal hebrejsky...*“¹¹⁷⁶. Zároveň nabízí bližší,

¹¹⁷⁰ Jeho vztah k otci je vyjádřen v básni *Otec a syn* (Básnická pozůstalost) a vztah k Bohu vyjádřil v textu *Spletitost věcí* (Nové verše).

¹¹⁷¹ GELLNER, František. *Po nás ať přijde potopa!*: Praha: KMa, 2003, s. 10. ISBN 80-7309-983-7

¹¹⁷² Neumann, Stanislav Kostka. František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. Rozpravy Aventina 4, 1928-1929, č. 10, s. 96.

¹¹⁷³ GELLNER, František. *Po nás ať přijde potopa!*: Praha: KMa, 2003, s. 64. ISBN 80-7309-983-7

¹¹⁷⁴ GELLNER, František. *Po nás ať přijde potopa!*: Praha: KMa, 2003, s. 76. ISBN 80-7309-983-7

¹¹⁷⁵ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon), s. 75.

¹¹⁷⁶ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon,

poněkud skeptičtější pohled na židovskou politiku. Mendl je obchodník, přičemž krám zavírá jen o velkých svátcích a v sobotu navštěvuje synagogu¹¹⁷⁷ pouze, nudí-li se. Ze zdravotních důvodů musí jíst vepřovou šunku a není nikterak majetný. Přesto se právě on dostává do čela židovské obce, neboť „lepší souvěrci“ se vystěhovali do velkoměst a v obci, jež upadala „nebyl, kdo by se byl pro čestný tento úřad jen trochu hodil.“

V textu je rovněž zmínka o pražském ghettu: „*Mendl vyrostl a žil ještě i první léta co ženatý člověk v ghettu. Pamatoval si každý kout oné úzké špinavé ulice, mimo níž nesměli židé ani bydlet ani majetku nabývat. Přeplněné baráky rozděleny byly na čtvrtky a každá z nich měla jiného majitele.*“¹¹⁷⁸ A stejně tak poznámka o dopadech familiantského zákona: „*Bratři dávali si různá jména, poněvadž počet sňatků v rodině byl úředně omezen, a mnozí manželé žili spolu tajně pouze se svolením rabína.*“¹¹⁷⁹ Závěr povídky pak spočívá v úvaze nad Tanachem a dopady asimilace na judaismus: „*...Medl hleděl zadumaně na zasklenou skříň, ve které byly v černé kožené vazbě narovnány knihy Starého zákona. Po tisíciletí a tisíciletí shromažďovaly tyto popsané a potišťené stránky kolem sebe věrný svůj lid, semitské pastýře, syrské rolníky a bojovné Indogermány stmelily v jeden národ, který v dobách nejkřutějšího pronásledování rostl a přijímal v svůj střed jak Římany, tak černochoy, Tatary i Slovany. Nevinně prolitá krev, ponižování, život bez práva a beze cti, nic z toho neochromilo moc svaté knihy. Ale budova na ni položená se začínala hroutit pod prvním mírným dechem svobodného života.*“¹¹⁸⁰

Roku 1912 Gellner zasvětil pozornost evropskému židovstvu v článku *Vliv a zvyklosti středoevropských židů*. Gellner se tématu věnoval vskutku obšírně. Hned v úvodu například vypíchl rozdíl mezi Židy evropskými a těmi „z dalekých krajů“, který dle něj netkvěl pouze ve „způsobu života, zvyklostech a kroji“, nýbrž i v „tělesných znacích“. Židé v Evropě se pak mezi sebou rozlišovali především „růzností prostředí“. Gellner následně charakterizoval jednotlivé teritoriálně unifikované skupiny evropských židů: „*Polští židé a stejně židé v Litvě a v Rusku mluví zvláštní řeči, žargonem, smíšeninou to němčiny a slovanských i hebrejských výrazů. Němčina tvoří jaksi mluvnický podklad*“¹¹⁸¹. *I jinak jsou polští židé zajímaví. Tvoří celé obce...mají svého zázračného rabína, kterýžto úřad je v rodině dědičný, jsou mezi nimi i sekty či spíše náboženské směry, jako například Chasididsti, kteří vynikají svou horlivostí ve víře.*“¹¹⁸² Podobně pokračoval: „*Na Balkáně a i v Bosně jsou zase Španiolové, židé, kteří mluví jakýmsi nářečím španělským*“¹¹⁸³, *jež si přinesli z poloostrova Pyrenejského, kdež byli začátkem nového věku vypuzeni.*“¹¹⁸⁴

Středoevropské Židy (zejména německé a české) Gellner označil za ty „nejméně zajímavé“. Zároveň konstatuje: „*Civilisovaní židé středoevropští, kteří mluví řečí svých krajanů a jsou účastni i všech jejich kulturních vymožeností, byli ovšem nuceni svoje náboženství přivést v soulad se vším zařízením společenským svého prostředí. Sobot...již nesvěťí. O velikých*

1967. Světová četba (Odeon), s. 75-6.

¹¹⁷⁷ Gellner, podobně jako Poláček, Weil či Rakous používá slovo kostel.

¹¹⁷⁸ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon), s. 76-7.

¹¹⁷⁹ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon), s. 77.

¹¹⁸⁰ GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon), s. 81.

¹¹⁸¹ Jidiš (viz str. 114).

¹¹⁸² Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁸³ judeošpanělsština více kapitola jazyky

¹¹⁸⁴ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

*svátcích však zavírají svoje obchody a s modlitební knihou v ruce a s cylindrem na hlavě ubírají se do synagogy.*¹¹⁸⁵

Následující řádky autor věnoval popisu některých židovských tradic a zvyklostí. Nutno přiznat, že jindy satirický Gellner se v řadě záležitostí snažil uvést věci na pravou míru a jeho věty ta částečně vyznívají přinejmenším neutrálně, někdy až pochvalně: „*Obřízka bývá omylem stavěna na roveň křesťanského křtu. Je mnoho židů, kteří své děti ze zdravotních nebo jiných důvodů obřezávat nedávají, a nicméně tito jejich potomci jsou stejně považováni za členy církve jako všichni ostatní.*“¹¹⁸⁶ Podobně také: „*Největším svátkem židovským je čtyřicetihodinový půst, tak řečený Dlouhý den...Kdo se ovšem cítí slabým nebo nemocným, nepostí se,*“¹¹⁸⁷ nebo, „*...vůbec židé nepovažují svého kněze za prostředníka mezi bohem a věřícími. Chodí-li rabín na pivo, hraje-li karty nebo je-li s ním náboženská obec z jiné příčiny s ním nespokojena, dostane čtvrtletní výpověď a musí si hledat štěstí jinde.*“¹¹⁸⁸ Z Gellnerova popisu také poměrně kladně vychází vztah židů k zemřelým, k chudým i to, že jakkoliv většina sňatků byla zprostředkovaných, působila manželství klidně a vyrovnaně.

Gellner se však nevyhnul ani ironii a ostré kritice. Hovořil například o vztahu Židů k Bohu: „*Tento Bůh stvořil sice všechno lidstvo, taky černochoy a Čiňany, ale židé mají k němu jaksi zcela jiný poměr...pokládají se za staré známé a důvěrné přátele všemohoucího. Jejich bůh je onen, který již předky vyvedl z Egypta, který se sice většinou na ně horšil, ale nikdy na ně zcela nezapomněl.*“¹¹⁸⁹ Dále také: „*V každé náboženské obci jsou chudinské, kostelní a pohřbení spolky! Tato družstva mají každého roku svou velikou hostinu, která dlouho skýtá látku k všelikým zlomyslným poznámkám o tom, kdo zase několik dní před tím nejedl, aby mohl toho na obecné útraty tím více pozřít, jak ten onen strkal celé krabičky cigar do kapes a jiný jak vypašoval několik lahví vína.*“¹¹⁹⁰ Ne zcela pozitivně také Gellner vykresloval postoj Židů k ženám¹¹⁹¹, o nichž byla vyžadována „naprostá bezúhonnost“ a byly celkově upozadňovány (např. v synagogách). Podobně skepticky Gellner líčil vztah Židů k majetku.

Některé pasáže Gellner věnoval specificky Židům středoevropským, mezi něž radil i ty české. Na jednu stranu o nich hovořil jako o těch civilisovaných, na druhou přiznal, že právě oni nejvíce ustoupili od některých tradic – svátky typu Pesach či svátky stanů již zdaleka neslavili s tradiční obřadností (nezpívali modlitby, nevyzdobovali, ba ani nestavěli stany), že se netajili studem za východoevropské soukmenovce a že byli velmi sebestřední: „*Soudržnost židů bývá docilována hlavně vnějším tlakem. Neštěstí souvěrců neberou si tolik k srdci, jak se myslí. Záleží jim však na tom, aby na ně samy nepadl stín, aby nebyla ohrožena jejich vlastní*

¹¹⁸⁵ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁸⁶ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁸⁷ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁸⁸ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁸⁹ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁹⁰ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁹¹ Tato situace se výrazně změnila, nikoliv však v ultra/ortodoxních komunitách. I v nich je žena nadále zbavena možnosti studovat či cestovat a veškerá její společenská role je okleštěna na přípravu dobře se postarat o muže, o domácnost a zejména pak na to být matkou početného potomstva. Velmi zajímavě je život žen v ortodoxních komunitách v Izraeli a USA vyobrazen např. v seriálech Schtitzel (Zingman, 2013), Unortodox (Schrader, 2020) či One of us (Ewing, 2017).

*existence a jejich výdělek. Hilsnera by byli všichni rádi obětovali, kdyby podezření z rituální vraždy nebylo vzbuzovalo nedůvěru k nim jako celku.*¹¹⁹²

A Gellner nešetřil ani český stát, jenž se rovněž „zasloužil o zachování židů jako souvislého celku“, neboť náboženským obcím udělil právo vymáhat dluh po těch, kteří neplatili církevní daně. Ve Francii, kde byly náboženské obce odkázány na podporu dobrovolnou, se počet jejich židovských členů rapidně snížil. Nakonec, k politice a klerikalismu se Gellner vyjádřil již roku 1904 v článku *Židovská otázka*¹¹⁹³ uveřejněném v *Novém kultu*. Gellner v textu reagoval na obsah časopisu *Rozvoj*, v němž byli posměšně komentováni východní Židé a kde byl na roveň pokládán židovský a katolický klerikalismus, přičemž vzápětí byl ten židovský zase obhajován. Literát svým textem vyvolal polemiku a snesl na svou osobu vlnu kritiky včetně osočení své osoby z antisemitismu.

Gellner českým (středoevropským) Židům vyčítal jejich nekolegiální přístup k Židům polským, již se vesměs chudí a nemocní objevovali například v ulicích Karlových Varů. Gellner českého Žida oslovil takto: „...a ty ne abys hledal léků na jejich rány, ne, ty pohrdáš jimi...v tobě by se nepohnulo srdce, ani kdybys uviděl polského Žida, kterého sežraly vši i s chlupy.“¹¹⁹⁴ Rovněž porovnával křesťanský a židovský klerikalismus: „Pravda, jak velký to rozdíl mezi katolickým klerikalismem, který usiluje o vládu církve nad zkaženým světem, a mezi židovským, jenž nebojuje o rozšíření moci svých rabínů, nýbrž jen za prospěch a zisk vyvoleného národa mezi nepraktickými domorodci.“¹¹⁹⁵

Gellner dále kriticky vystupil jak proti sionistům, tak proti asimilantům, z nichž ani jedni podle něj nebyli ve svých záměrech upřímní: „Dvěma cestami kráčí Židé za svým předsevzetím jedni předstírajíce lásku ke staré a druzí k nové vlasti. Ale mýlil by se každý, kdo by vážně pojímal heslo Sionistů vystěhovati se do Palestiny. Do této nehostinné země hledí leda vylákati židovské proletáře z Ruska...Sionistům nejedná se o nic jiného, než aby kmenová souvislost Židovstva byla utužena mohutnou hospodářskou organizací, rozprostírající se po všech končinách světa. Zrovna tak asimilanti nemají nijaké vážné snahy splynouti s národy, mezi nimiž žijí, což nejlépe dosvědčuje ta okolnost, jak patrní jsou ve výběru družek svého života, aby snad krev rasy se nepokazila. Asimilanti chtějí svým vlastněním získati důvěry svých spoluobčanů. Neboť bez důvěry vázne obchod.“¹¹⁹⁶

Nakonec hovořil o tom, že zatímco o zločinech katolicismu (činnost inkvizice, nezákonné kroky vatikánské politiky) bylo možno mluvit nahlas, byly považovány za skutečné, závažné a nikdo se proti podobnému „pokrokovému smýšlení“ nestavěl, byla-li zmíněna rituální vražda „řve všechno Židovstvo o zpátečnictví, až uši zaléhají.“ Gellner přitom přiznal, že nevidí důvod „proč by svobodomyšlný a pokrokový člověk nemohl pokládati za pravděpodobné tajné zločiny, páchané fanatickou církví, která je příliš malou a opatrnou, než

¹¹⁹² Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹¹⁹³ Detailnímu rozboru článku včetně jeho dopadů na český literární svět (literární polemika, osočení autora z antisemitismu apod.) se ve své disertační práci *František Gellner, Text-obraz-kontext* věnuje doktorka Lucie Kořínková. Práce je rovněž kvalitním zdrojem informací, dat a analýz Gellnerova díla jako celku a při tvorbě kapitoly z ní bylo částečně čerpáno.

¹¹⁹⁴ Židovská otázka – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/%C5%BDidovsk%C3%A1_ot%C3%A1zka.

¹¹⁹⁵ Židovská otázka – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/%C5%BDidovsk%C3%A1_ot%C3%A1zka.

¹¹⁹⁶ Židovská otázka – Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/%C5%BDidovsk%C3%A1_ot%C3%A1zka.

aby se odvážila hřešiti veřejně.“ Židy prohlásil za nejkonzervativnější sektu Evropy, která vystupuje jako obhájce liberalismu, ale „*liberalismem rozumějí liberálnost vůči sobě samým – láskyplné šetření své církve.*“

Gellner by mohl být osočen z antisemitismu a někteří mu jeho skepsi v tom smyslu vyčítali. Mezi nimi například literární historik Oskar Donath: „*Na příkladě Gellnerově vidíme, jak nedostatečná výchova vede ke chladnosti a lhostejnosti vůči židovství a jimi k zaujatosti a nevraživosti proti lidem vlastní krve.*“¹¹⁹⁷ Redakce *Rozvoje* publikovala odpověď, z níž lze citovat například: „*Každý svobodomyšlný a pokrokový člověk může sice všemu věřiti a vše pokládati za pravděpodobné, ale poctivý člověk bude o tajných zločinech mluvit jen tehda, když bude míti toho důkazy. Že pan Gellner takto píše, ač ví, že právě jeho jako Semity budou se dovolávati tmáři jako autority a bojovati tím i proti židovským revolucionářům, kteří jedině našli milosti v jeho očích – to o dobrém srdci nesevřídí.*“¹¹⁹⁸ Podobně didaktická byla odezva také v *Českožidovských listech*: „*P. Gellner může spáti bez obavy; nestane se mu ničeho, neboť polehčující okolností jest, že tento kousek spáchal právě p. Gellner. Nemusí však tento náš soukmenovec na svůj výplod býti nijak domyšlivým, prozradil jím jen kus ghetového Žida v sobě, neboť kousek jeho upomíná silně na to, co Židé označují zajisté i jemu známým slovem – chucpe*“¹¹⁹⁹ „¹²⁰⁰

S. K. Neumann přítelovu rétoriku omlouval: „*Kuriozitou Gellnerova racionalismu byl jeho „antisemitism“. Nebyl to antisemitism skutečný, antisemitism klerikálů a nacionalistů nebo rasových teoretiků. Byl to soubor oprávněných celkem námitek hospodářského, sociálního a kulturního rázu proti „nejkonzervativnější sektě Evropy“, která se tváří liberálně, ale liberální je toliko k sobě. Tento „antisemitism“ zastavoval se u vykořisťovaných proletářů židovských, byl to tedy jen jakýsi zrakový klam, který třídni nectnosti a zločiny Židovstva bohatého a vládnoucího viděl příliš blízko a ve velkém formátu, a nectnosti a zločiny čistě árijských soudruhů židovských kapitalistů neviděl přitom zároveň, po jejich boku, v těsné souvislosti. Byl to zrakový klam spravedlivého Žida.*“⁴

I Alexej Mikulášek zdůrazňuje to, že Gellner se ostře vymezoval pouze proti určité skupině Židů a nikoliv proti Židům jako celku, to, že negativně hodnotil spíše jistý vzorec chování, nežli víru či rasu: „*Označujeme-li tyto projevy jako (radikální) antisemitismus, nelze přehlížet, že rozlišují autoři zásadně mezi MY (v Neumannově případě k třídne vymezenému MY přistupují logicky „židovští proletáři“) a ONI (např. židovský kapitál, obchod, fanatický rabinismus jako staronová forma klerikalismu u Gellnera). Pojem „Žid“ tak nabývá specifického obsahu — nejde o označení pro národ, rasu, vyznání, ale o synekdochické pojmenování. Z dnešního hlediska se jedná na první pohled o soudy antisemitské, byť nekonceptně, jakoby „nedotaženě“ nebo „nedůsledně“. Ve skutečnosti jsou to však historicky významné šifry, symboly, projev jakéhosi metaforicko-abstraktního jazyka s vlastní sémantikou.*“¹²⁰¹

V Gellnerově díle lze nalézt negativní charakteristiky Židů, stejně jako ty neutrální, ba dokonce kladné výroky o nich. Stejně tak lze souhlasit s Mikuláškem, že Gellner nehodnotil

¹¹⁹⁷ DONATH, Oskar: František Gellner. In: týž: Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století II. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné. Nákladem vlastním, Brno 1930, s. 229–237, cit. s. 237.

¹¹⁹⁸ Nový kult. Rozvoj 1, 1904, č. 26, 22. 6., s. 5, nesignováno.

¹¹⁹⁹ Opovázlivý až drzý, přičemž pozitivní či negativní konotace výrazu je odvozena z kontextu.

¹²⁰⁰ Anarchista, Žid a básník. Českožidovské listy 10, 1904, č. 13, 1. 7., s. 4, nesignováno.

¹²⁰¹ Mikulášek, Alexej: Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie. Votobia, Praha 2000, s. 93.

Židy jako celek, např. s východními Židy značně sympatizoval, rovněž poukazoval na nedůstojné postavení některých Židovek. Mnohé jeho texty byly také značně ironické, přičemž „stereotypičnost“ židovství v nich autor využíval jako prostředek vyjádření znechucení nad společenským vývojem obecně (soudil i křesťany, mocnáře, bohaté, politiky). V souladu s postupy naznačenými v teoretické části sekce (viz str. 176) proto označení Františka Gellnera za antisemitského autora považuji za přinejmenším nešťastné.

Na sklonku léta 1914 narukoval Gellner na haličskou frontu, od září téhož roku byl prohlášen za nezvěstného. Jelikož jeho tělo nebylo nalezeno, existuje mnoho teorií o Gellnerově smrti. Zatím co podle jedné z nich byl zastřelen bez soudu, druhá spekuluje s myšlenkou, že situace využil a jakkoliv přežil, po válce se rozhodl pro nový začátek¹²⁰². V této záležitosti jde jen stěží spekulovat, avšak jedno je jisté, platil-li níže uvedený Gellnerův osobitý názor na posmrtný život, jistě by byl český autor nevzrušeně pozoroval dění v Čechách i z poválečné skrýše: „*Živému je možno škodit, ale mrtvému nelze prokázati žádnou službu...v pekle, tahají-li ho čerti žhavými kleštěmi za ucho, nerozveselí ho zpráva, že se Akademie rozhodla vydat jeho souborné spisy. Jestliže však metempsychóza odhalila tajemství záhrobní a stěhují-li se duše lidské po smrti v těla zvířat, těžko lze předpokládati, že bengálský tygr, prohánějící se po džunglích, má jakýkoliv zájem o české písemnictví.*“¹²⁰³

3.3.7 FRANTIŠEK GOTTLIEB, JULIUS ZEYER A FRANZ WERFEL

V duchu Gellnerovy filosofie, a totiž - Židy spojuje spíše sociální útlak nežli rasa či náboženství a jsou-li jejich podmínky dobré, o strádající soukmenovce jeví interest spíše z důvodu zajištění vlastní bezpečnosti, nežli ze zájmu upřímného - tvořil také František Gottlieb (1903-1974).

Gottlieb vystudoval filosofii a práva, kromě advokacie se však věnoval také činnosti literární a politické. Redigoval *Židovské listy*, publikoval v *Zemi*, *Hostu*, *Pramenu*, *Lumíru*, v *Lidových novinách*, *Národním osvobození*, *Mladé frontě*, *Rudém právu*, *Českožidovském kalendáři*, *Židovském kalendáři*, v *Rozvoji* i v *Židovských zprávách*. Roku 1939 odešel do palestinské emigrace. Během druhé světové války se jako člen československé zahraniční armády účastnil bojů u Tobruku¹²⁰⁴. Roku 1944 pracoval jako úředník na ministerstvu zahraničí české exilové vlády v Londýně. Ve službách ministerstva přitom zůstal i po návratu do Československa. Účastnil se rovněž valných shromáždění OSN (Paříž, Londýn) a dále studijního zájezdu v Sovětském svazu, jenž ho inspiroval k sepsání díla *Člověk není stěhovavý*.

Gottlieb se židovské tematice věnoval celý život. To ostatně potvrzují mnozí literární kritici, mezi nimi i Antonín Matěj Píša: „*Lyrik židovského rodu a nadto sionistického smýšlení, prožíval Gottlieb od počátku s neobyčejnou intenzitou – blížek v tom uctívanému Ot. Fischerovi – problematiku svého původu a jeho údělu, která se mu arci za uplynulých let nově utvářela jednak tragickým losem jeho souvěrců, jednak vzdáleností od české domoviny a jejím osudem.*“¹²⁰⁵

¹²⁰² V *Radostech života* v básni *Už se mi k smrti protiví* totiž Gellner naznačoval, že by se rád „vzdálil“ od svých blízkých a nejbližších a nikdy se již nenavrátil.

¹²⁰³ *Digitální repozitář UK* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné

z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/81356/140044672.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹²⁰⁴ Gottlieb tvořil prozaická díla založená na zkušenost z válečného pobytu v cizině, například *Jaro a poušť*.

¹²⁰⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 463. ISBN 978-80-7470-125-2

Již svou básnickou prvotinu Gottlieb nazval *Cesta do Kanaán* (1924). Kromě veršů vzpomínkových kniha obsahovala aluze na starozákonní motivy, dialogických pasáže vedené s Bohem a dále básně hodnotící aktuální situaci mezi západními i východními Židy¹²⁰⁶. I v autorových dalších sbírkách (*Proměny*, *Bílý plamen*, *Vzkaz*) převažovala reflexivní lyrika. Literát v nich rozebíral vztah Židů (včetně toho svého) k židovské komunitě i ke společnosti jako celku. Židovská tematika se promítala také do Gottliebovy poezie milostné: „*Já nejsem stařec David, král/ty nepřišla jsi zahřát moje tělo./Čím bych ti mezi stromy hrál?/Na harfu bříz? Na jasan ztepilý,/či pod chocholem borovic/mám skryté říc:/Děvečko moje, Abizag¹²⁰⁷?/Tvůj polibek mi září v dlani,/tvá prsa zneklidňují moji hrud',/tvůj útlý pás mě samotného svírá,/tvé tělo je má lyra,/zakrojená až po srdce./Ale když večer mizíš jako tažný pták/a samo slunce chladce,/myslím, že ve mně volá David, král: /Děvečko jará, Abizag!¹²⁰⁸*

Námět „hledání sama sebe“ se objevuje také v Gottliebově románu *Život Jiřího Kahna*, v němž židovský hoch hledá své místo v kolektivu. V mládí zažívá Kahn situaci, v níž na něj lidé volají: „*Žide!*“ a přirovnávají ho k nižším živočichům. Jeho první láska pochází z antisemitisticky založené rodiny, na vojenské škole ve Vídni se setkává s nesnášenlivostí skrytou. Kahn tak symbolizuje první generaci Židů, která sice nepocházela z ghetta reálného, avšak všude narážela na jakousi neviditelnou bariéru, ono kafkovské ghetto bez zdí sestávající z nevyřčených nerovností a nesvobod, o níž „se ubíjí jako moucha o sklo“¹²⁰⁹.

Básnickou sbírku *Vzkaz* (1938) přitom sionista Gottlieb věnoval památce Otokara Fischera, jenž mu byl vzorem, přestože smýšlením patřil k českožidovskému hnutí (viz níže). Gottlieb věnoval také několik esejí židovským motivům ve Fischerově a v Zeyerově díle.

Roku 1941, konkrétně 6. října, Gottlieb složil báseň, již nazval *Z Jeruzaléma do Prahy*: „*Ty svaté město. Družka tvého boje /tam na severu ztrácí děti svoje/Pro lásku, již jsi světu dalo/čiň, aby tolik matek neplakalo/paprsky zakal, jak je bolest žhavi/nebeskou pomstu za bezbranné davy/Ó mrtví! Bratři! Nesmíte již spat! Soud volá svědky/Vstává Josafat!^{1210,1211}* Verše byly poprvé publikovány až o rok později prostřednictvím Kulturního odboru Ústředního svazu československého studentstva v Londýně jako součást sbírky *Dvojí nástup*, která obsahovala několik textů dedikovaných Jeruzalému, válečným ztrátám a niterní rozpolcenosti přeživších: „*Až vrátíme se, budem procházet/chvějícím sloupořadím stínů/a krvi budem zardělí/těch, které nepotkáme/Až vrátíme se, budem vzpomínkou. / I k sobě dojdem z minulosti.*“¹²¹²

Svatou zemi Gottlieb zobrazoval také v próze. Konkrétně prostředí palestinských kibuců popsal v úvodním oddíle povídkového souboru *Čelem proti čelu* (1947). V téže sbírce

¹²⁰⁶ Mikulášek v této souvislosti upozorňuje na básně Pogrom a Západu, v nichž autor hovoří o tom, že zatímco na Ukrajině řadí pogromy, západní Židé dále pění o klidu a sedí ve vinárně. „*To člověk nekrvácí – to krvácí jen Žid!*“ – a tedy asimilace z vás sice udělá člověka, ale de facto jím být přestáváte.

¹²⁰⁷ Dospívající dívka (přibližně 12 let), již bylo uloženo sloužit zestárlému králi Davidovi. Mimo jiné s ním měla v noci uléhat a starce hřát svým tělem, aniž by však došlo k intimnímu styku.

¹²⁰⁸ GOTTLIEB, František. *Abizag*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach...Praha:Apeiron*, 1994, str. 152. ISBN 80-900703-4-3.

¹²⁰⁹ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 124. ISBN 80-7220-019-4.

¹²¹⁰ Údolí u Jeruzaléma, kde dle biblické tradice (Prorok Jóel) Hospodin bude shromažďovat a soudit nevěřící pro jejich zločiny vůči Svaté zemi.

¹²¹¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 575. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²¹² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 462. ISBN 978-80-7470-125-2.

Gottlieb komentoval naděje, s nimiž se Židé do Palestiny utíkali a jež se často ukazovaly jako falešné (*Návrat*), rovněž se pokusil popsat všudypřítomný střet tří kultur (*Zážitok Východu*) a také složil poctu českému autorovi jednoho z do té doby nejkompexnějších cestopisů o Svaté zemi (*Dopis urozenému pánu Kryštofu Harantu*). Otázku druhé světové války, zejména situaci intelektuálů, únik občanů ze země (včetně autobiografických prvků), ale také meziválečný život Židů na českém venkově završený jejich odvozem do Terezína – i to vše lze dohledat v Gottliebových povídkových knihách a novelách: *Novely z rozchodu* (1958), *Z okna do okna* (1973). V *Novelách z rozchodu* přitom Gottlieb, podobně jako Šalda¹²¹³ či Machar¹²¹⁴ porovnává Jeruzalém s Aténami. Jeruzalém přitom označuje za „věčný v čase“ a Atény za „věčné v prostoru“. Text *Z okna do okna* je věnován osudům jedné z mnoha židovských rodin, které po generace žily v pohraničním maloměstě, přičemž se potýkaly s finančními, sociálními i rodinnými problémy.

Rovněž v Gottliebově sbírce ze sklonku 50. let - *Nápěvy a nárazy* (1957) – se objevují židovské motivy. Výrazně se tak děje například v básni *Předjarní vzpomínka na mrtvé* (s podtitulem *Osvětimským*): „...dým stoupal z hloubky podsvětí/jak duše by tam potkávala duši/Ó smrti! Přátelé! Zda doletí/stesť za vámi, jenž dosud kruší?...Až okno nad sad otevřu/víc dech než vzpomínka mně povi?/Ne v hloubkách, jenom v plodech mřů/by zrůžověl zas život nový!Ó proměno, v těch řadách stát/i se všemi, kdo schýlili užhavy/Druh k druhu, shromáždění, sad/Koruny zkvětélé, šumějící davy!“¹²¹⁵

Gottlieb se také věnoval drammatizaci. Ve hře *Golem* (1965) se tak pokusil vykreslit hamiznost lidí. Ti, ať už přicházeli odkudkoliv (alchymisté, pískaři, vládcí), toužili po šemu, aby Golem bojoval za jejich věc, proto rabi Jehuda hliněného obra raději zničil.

Židovská tematika se objevují také v knihách „*kosmopolitně rozhleděného*“ Julia Zeyera (1841 – 1901), jehož matka Eleonora pocházela ze židovské rodiny a dle halachy by tak i on mohl být za Žida považován. V jeho díle se zračí okultismus, kabala, mytologie i hebrejščina (*Fantastické povídky*). Náboženské otázky, přestože v mládí chtěl vstoupit do kláštera, se v jeho díle příliš nezrcadlí. Dbal však na kontextuální přesnost a nevyhýbal se ani orientálním či biblickým tématům. V této souvislosti často psal o králi Šalamounovi (např. *Co slza zmůže, Sulamit*), věnoval se také Izákovi (pastýřská hra *Z dob růžového jitra*), Josefovi (*Asenat*) či Mojžíši (*Na Sinaji*). Mnohé texty zaměřené na dějiny Židů přitom zasadil do španělského středověku (*Tři legendy o krucifixu*) a dále do evropských ghatt, v nichž sledoval osudy Židů z celého světa (*Báje Šošany*).

Franz Werfel (1890 – 1945) se řadil k pražským německy píšícím literátům. Narodil se do asimilované židovské rodiny, ale již v mládí se začal zajímat o judaismus (studoval hebrejštinu s Kafkou, Brodem a Langerem). Studium jej však přivedlo ke křesťanství. Jakkoliv se nenechal pokřtít, pohřben byl s růžencem a onen celoživotní zápas mezi židovskou a katolickou vírou se zrcadlí také v jeho textech.

Během 1. světové války Werfel bojoval na frontě. Jeho zážitky z něj později učinily člena

¹²¹³ *Génius řecký a génius židovský* (1932, viz str. 37) - řecký rozum se rovná prostor, stát, myšlení v pojmech a geometrii (čas je pro Řeky měřidlo, a tak hrozí, že skončí), a tak se dnes jeví jako úzký a chladný. Židovský génius je obrazborecký, tekutý, je to řízený nepřítel věcí hotových a strnulých, je spojen s časem, zázraky a národem. Řecko zajišťuje blahobyť a neutralitu, v židovství jde o naději sociální a o vyšší božské poslání.

¹²¹⁴ *Antika a křesťanství* (1919), autor vytýká judaismu i křesťanství, že člověk jako takový nemá v jejich rámci svobodu jednání.

¹²¹⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizi i blízci: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 463. ISBN 978-80-7470-125-2.

antimilitaristického hnutí a propagátora lidské svobody a důstojnosti. Werfel převážně tvořil v duchu expresionismu. Jeho dílo (*Přítel světa, Jsme, Navzájem, Soudný den, Realismus a niternost, Můžeme žít bez víry v Boha?, Zrcadlový člověk*) se vyznačuje snahami nalézt ideální rovnováhu mezi vírou, politikou a obyčejným životem. Autor například tvrdil, že vymanění se z onoho biblického břemene – viny otců – lze pouze tehdy, pokud na místo pouhých „já“ jednotlivci přistoupí na existenci kolektivu, a tedy „my“¹²¹⁶. Násilná revoluce neponese nikdy žádné ovoce. Lidé jsou odpovědní za své jednání, musí chtít změnu sami, a to takovou, jejíž součástí je hledání cesty ke druhým lidem, pokus o sbratření a upevnění mezilidských vztahů. Lidé přitom bojují s vlastní bipolarností duše, s tím, že balancují mezi dobrem a zlem. U judaismu přitom spatřuje problém v tzv. „ješitnosti slova“.

K rodné zemi se Werfel vyjadřoval také, například v dramatu *Království Boží v Čechách*, v němž se věnoval osudu Prokopa Holého. Mezi jeho další významné texty patřila hra *Pavel mezi Židy, 40 dnů, Tragédie malého národa* (text věnovaný genocidě Arménů Turky na počátku 20. století), novela *Sjezd abiturientů* a povídka *Ne vrah, zavražděný je vinen*. Posmrtně byla také vydána jeho kniha *Hvězda nenarozených*, v níž Werfel projevil odpor k tomu, že se lidé nechovali podle jeho instrukcí. Zejména byl dotčen událostmi předcházejícími druhou světovou válku. I proto ve 30. letech emigroval do Francie a následně do USA. Zemřel roku 1945 v Beverly Hills.

3.3.8 IVAN OLBRACHT – DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ MATERIÁLU

„Mikve! Mikve... Bože, jak přiblížiti pojem mikve lidem západu, zvyklým na uzounké uliční obzory, a jak mozkům, zaměřeným jen na pokroky techniky, neschopným pochopiti hlubokost tajemství, ba pochybujícím o jsoucnosti tajemství vůbec? Jistě. Je možno pokusiti se o to metodami popisnými a říci, že je to chýše se zabeđenými okny, uvnitř rozdělená napůl, a v té jedné, do černa vyuzené, že hází lanebník Riva do pece buková polena a ohřívá v kotli vodu, a v šeru té druhé že stojí dvě dřevěné vany, v nichž se každého měsíce zbavují ženy zbytků své krve, v zemi a na okraji té nádrže že jest pohoří stearinu a loje se zbytky černých knůtků, to od toho, jak ženy při rituálních nočních koupelích nalepovaly oharky jedné svíčky na nedopalky ostatních...Ale: víme už něco o mikve? Ani zbla!“¹²¹⁷

Jak ukázkou didakticky využít? Můžeme vést interpretační dialog a klást při něm žákům pomocné otázky: *Kdo jsou v kontextu díla „lidé ze západu“? Co si vybavíte pod pojmem „uzounké uliční obzory“? Autor naráží na rozdílné pojetí světa z pohledu vědy a víry – jak problematiku vnímáte vy? Jak si vysvětlujete „jsoucnost tajemství“¹²¹⁸? Jaké krve se ženy v mikve zbavují? Proč? Co by se stalo, kdyby tak židovské ženy neučinily? Jaká ženská role je rituální lázní podtrhována?¹²¹⁹ Jaké další funkce podle vás mikve má? Existuje taková lázeň dodnes, funguje také v ČR? Připomíná Vám židovský rituál ponořování do očištné vody tradici spjatou s jiným náboženstvím?¹²²⁰ V čem jsou si rituály podobny a v čem se naopak liší? Který rituál je podle vás starší?*

¹²¹⁶ Srovnej s *Devátou bránou* J. Langera, chasidští rabíni neoznačovali svou osobu za „já“, neboť „já“ není/je ničím.

¹²¹⁷ OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 236-7. ISBN 80-7106-529-3.

¹²¹⁸ Narážka na problematiku znaku a symbolu.

¹²¹⁹ Role mateřská – žena je především povinována počít a porodit (v tradičním pojetí).

¹²²⁰ Následující otázky pokládáme studentům v případě, že dospějí k odpovědi – katolický/křesťanský křest.

Může následovat audiovizuální část, a to návštěva divadelního představení Mikve¹²²¹. Ve hře je brilantně rozebírána otázka postavení ženy v ortodoxní židovské rodině. Diváci mohou vidět, jak obřad mikve probíhá včetně všech doplňujících prvků (odlakování nehtů, odložení doplňků, potopení celého těla včetně hlavy atd.). Lze si také promítnout rozhovor s autorkou hry či fotografie z reálné mikve a vyhledat (domácí práce) další texty či filmy, kde se mikve objevuje.

Základním principem mikve je třikrát se potopit ve vodě přirozeného původu. Jan Křtitel, původem Žid, proto „křest“ odvodil od zvyku „mikve“ a provozoval jej v řece Jordán (přirozený tok) tak, že novopečeného křesťana až po poslední vlas podržel pod hladinou. Tímto způsobem probíhal křest ještě dlouhou dobu. Důkazem jsou nejen mnohé texty a dokumenty, nýbrž i historické snímky. Například aktuální seriálový fenomén „Vikingové“ rovněž nabízí scénu, v níž je bratr hlavního hrdiny Rollo křtěn na důkaz mírové smlouvy s anglickým králem. Křest probíhá v řece a Viking se musí celý několikrát potopit (scénu lze pustit na youtube)¹²²². I tímto poměrně zábavným způsobem tak lze žáky upozornit na historický vývoj probíraného fenoménu.

3.4 AHASVERISMUS

V lékařském slovníku pro širokou veřejnost je pojem ahasverismus definován jako „*blud eternity věčnosti, při němž je pacient přesvědčen o tom, že bude věčně žít a trpět*“. Název onemocnění je přitom metonymicky odvozen ze staré legendy, v níž vystupují Ahasver a Ježíš Kristus. Ahasver je v ní přitom odsouzen k věčnému bloudění po zemi, neboť je ke Kristu hrubý.

Existuje několik verzí příběhu, v nichž se liší jak místo, kde se incident měl odehrát, tak slova, která měla mezi oběma protagonisty padnout: „*Podle jedné verze byl Ahasver vrátný v Pilátově domě. Když odtud Kristus odcházel, Ahasver ho udeřil a povídá: „Jdi už, Ježíši, hni sebou, na co čekáš?“ A on mu odpověděl: „Já jdu. Ale ty tady zůstaneš, dokud se nevrátím! Ale možná se to stalo při Kristově výslechu u Kaifáše. Podle druhé verze byl Ahasver švec a nedovolil Ježíšovi, aby si cestou na Golgotu na chvíli sedl na jeho lavičku a odpočinul si. Anebo možná se Ahasver Kristovi cestou na Kalvárii dokonce vysmíval a popoháněl ho, aby šel rychleji.*“¹²²³ Italská verze legendy hovoří o tom, že Ahasver byl Kristův bičovatel, který uhodil Ježíše železnou rukavicí, načež byl uvržen do podzemí, kde měl do skonání světa obcházet kolem sloupu apod.

V každém případě byl Ahasver odsouzen k nesmrtelnosti. Vždy, když dosáhl sta let, dostal jakousi záhadnou nemoc, a opět se proměnil ve třicetiletého mladíka. Stal se bludným Židem čekajícím na Poslední soud. Od 17. století přitom s legendou začali pracovat umělci všeho druhu, zejména pak malíři a literáti. V českém prostředí se mezi takové básníky řadí například Jaroslav Vrchlický či dále citovaný Václav Bolemír Nebesky: „*...na hřbitově světa velkém bude/bloudit zoufale od pólu k pólu,/v hadrách nesa žhavé uhlí bolu...V soumrak vidět postavu tu šedou,/s tváří vyschlou, zoufalostí bledou,/s tváří zvráštěnou života záští,/s tváří umořenou smrti touhou/kráčet v šedém klobouku a plášti,/v dešti, mlze, v chumelici sněhu,/s holí sukovitou, těžkou, dlouhou,/poutník žíznicí po umírání,/lovec ženoucí se v divém běhu/za smrtí co zvěří zvětřelou,/bez oddechu, bez tichého spaní. / A kde ona zuří nejkřutěji,/tamo pádí noha jeho štvaná;/smrt se však mu vyhne polekaná.*“¹²²⁴

¹²²¹ Stavovské divadlo, autorka Hagar Galronová, hlavní role Iva Janžurová, překlad Ester Žantovská.

¹²²² Více zde: <https://www.youtube.com/watch?v=Y8U240rJrQY>. Tímto způsobem se podařilo nejen téma zasadit do historického kontextu, ale zároveň jej spojit s něčím, co většina žáků osobně zná (moderní seriál).

¹²²³ Bloudí jako Ahasver | Původ úsloví. [online]. Copyright © 1997 [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/cesky/puvoduslovi/_zprava/bloudi-jako-ahasver--1341450.

¹²²⁴ Full text of "eská poesie XIX. vku. Vydal Spolek eských spisovatel-belletrist "Máj". *Internet Archive*:

Byť neexistuje žádná jiná oficiální diagnóza, než ta výše uvedená, historie prokázala, že ahasverismus svým způsobem provází mnohé Židy jako jakýsi neviditelný úděl, jako cosi, co je jim vnitřní snad už při zrození, jakási součást jejich psyché, na niž postupně narážejí a upozorňují ve svých dílech také spisovatelé. Jako by i oni byli věčně trestáni, vyháněni ze svých domovin, odsuzováni bloudit po světě, hledat štěstí a vysvobození mezi cizinci, a přitom pokaždé utrpět zklamání a začínat znovu. Někteří si toho byli vědomi od počátku, jiní na to přicházeli s postupem času, někteří byli ahasvery podvědomě, ale přesto se tento neblahý úděl v jejich osudech a textech zračil.

3.4.1 EGON HOSTOVSKÝ

Dělo se tak například v díle českého spisovatele Egona Hostovského (1908 – 1973). Ten pocházel z asimilované židovské rodiny, která: „*k židovskému celku příslušela celkem vzato spíš z tradice a ze setrvačnosti.*“¹²²⁵ Jakkoliv však Egonovi příbuzní nebyli ortodoxní a dle historika Vladimíra Papouška byl i vztah Egona samého k judaismu poměrně vlažný, nedokázal se od něj zcela oprostít, ba naopak: „*...přece se mi už asi od sedmnácti let zdálo, že se (a také moji příbuzní) přece jen čímsi liším od svých přátel a známých... Ta má „odlišnost“ měla zvláštní znak: nostalgii, jež neměla obsah. Toužil jsem po čemsi, co jsem nedovedl pojmenovat.*“¹²²⁶ Přiznal tak sám Hostovský, přičemž v myšlenkách pokračoval: „*Sám jsem se ptával, odkud se v mých prvních knížkách vzaly židovské motivy.*“¹²²⁷

Dospívajícího Hostovského trápilo vlastní nitro. Roku 1923 však jiný mladý spisovatel židovského původu, Otokar Fischer, vydal básnickou sbírku *Hlasy*, kterou svému příteli Egonovi k četbě doporučil náhodský rabín Gustav Sicher. „*Tak od těch odlišen, jichž zpívám zpěv/ tak odpadlíkem těch já, z nichž mám krev,*“¹²²⁸ zněl přitom jeden z veršů, v němž se Fischer zpovídal ze své neukotvené situace. Fischerova sbírka Hostovského nadchla a přiměla jej k meditaci nad vlastními osudy: „*...sbírka Hlasy mi jaksi otevřela mé vlastní problémy... Začalo mě zajímat, co je židovství vlastně za čarodějnictví.*“¹²²⁹

Hostovský sice nikdy nestudoval hebrejštinu, talmud nebo kabal, ale začal se angažovat v českožidovském hnutí. Stal se předsedou Akademického spolu Kapper a ve 30. letech rovněž hlavním redaktorem *Kalendáře česko-židovského*. V době působení Hostovského přitom procházela organizace jakousi mezigenerační pří. Zatímco starší členové českožidovského hnutí pracovali s tou myšlenkou, že jakmile nastane úplná asimilace, českožidovské spolky tím vyčerpají svoji funkci a postupně zaniknou. S touto dočasností spolků však zásadně nesouhlasila generace mladá (včetně Hostovského): „*Jak poznamenává Kateřina Čapková, oproti starším generacím není již otázka češtví pro mladé Čechožidy tolik relevantní, pro novou generaci je zakořenění v české společnosti samozřejmé. Naopak znalost židovství už tak automatická není. Proto začínají členové Akademického spolku Kapper organizovat přednášky a diskuse s odborníky na různá židovská témata a snaží se poznat etický a kulturní rámeček českožidovství.*“¹²³⁰

Digital Library of Free & Borrowable Books, Movies, Music & Wayback Machine [online]. Copyright

©sluněným rozptyl mráčky myšlének okem. [cit. 05.04.2020]. Dostupné

z: https://archive.org/stream/eskpoesiexixvk01spol/eskpoesiexixvk01spol_djvu.txt.

¹²²⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 233. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²²⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 233. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²²⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 233. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²²⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²²⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 233. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016,

Mluvčím oné mladé generace se stává Egon Hostovský, jemuž ve *Věstníku Akademického spolku Kapper* roku 1932 vychází proslavující proslavující proslavující: *Co jsme a co chceme*. V něm autor naznačuje, jakými cestami by se měli Čechožidé, respektive Židé vydat: „*Od nepaměti jsme v disperzi. Tato disperze byla a jest nám namnoze utrpením, ale je třeba věřiti v toto utrpení, rozumět mu a milovat je, neboť nás opravňuje k vůdčovství na cestě z disperze, z diaspory ke koncentraci, k jiné, než o jaké sní sionista.*“¹²³¹ Hostovský se dále pokoušel o definici oné „nesionistické“ pouti za opětovným nadnárodním sloučením. Tu vidí v „bratrské ruce asimilovaného židovstva“, v tom, že Židé mohou „jít s národem, v němž žijí, nad národy“. Toho lze dosáhnout pouze tehdy, budou-li čeští Židé stejně jako Proroci „milovat svůj lid“ a nebudou zapomínat „na své bratry roztroušené po světě“, když nebudou svůj život chápat jako cosi „nezměnitelného“, ale jako osud, jenž je „v pochodu s proměnlivým časem“, když budou schopni „přijímat, rozdávat, vyměňovat, trpět i se obětovat za rod cizí, který prostupují oni a který prostupuje je.“

Spolu s přítelem Jiřím Langerem navštívil Hostovský chasidy na Podkarpatsku. Události 30. let, zejména pak mnichovská dohoda, však literáta silně zklamaly. Válečná léta tak strávil v USA ve službách československé exilové vlády. Do Evropy se vrátil roku 1948, kdy pracoval na zastupitelském úřadě Československa v Norsku, nicméně byl znovu politicky zklamán, navrátil se do USA, své druhé vlasti¹²³², oženil se a stal se spisovatelem z povolání. Zemřel v NY v roce 1973.

V díle Hostovského je židovská tematika poměrně rovnoměrně prostoupena. Sociální zázemí židovských postav autor řešil například v románech *Ghetto v nich* (1928), *Případ profesora Körnera* (1932) či *Dům bez pána* (1937), jejichž obsah z hlediska řešené problematiky pečlivě rozebírá Lucie Kroulíková¹²³³.

Odborně se tématu věnoval také, a to v rámci monografie *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Survey* (Philadelphia), kde uveřejnil dvě studie – *Participation in Modern Czech Literature* (Židovští spisovatelé v novější české literatuře, 1968) a dále *The Czech-Jewish Movement* (Česko-židovské hnutí, 1971). V prvním článku podal přehled židovských autorů píšících česky, a to od 19. století až po období nástupu nacismu. Krátce se také zmínil o situaci poválečné. Nejvíce se přitom věnoval tvorbě Richarda Weinera, Otokara Fischera, Jiřího Ortena, Karla Poláčka, Jiřího Langerera, Ivana Olbrachta, Alfreda Fuchse, Jiřího Weila a Hanuše Bonna¹²³⁴. Druhý text reflektoval snahy českých sionistů i českého asimilačního hnutí včetně nástinu historického vývoje obou skupin. Ze slov Hostovského přitom vyplývá, že pro něj českožidovská myšlenka nebyla ani mrtvá, ani zodpovězená: „*Dnes, stejně jako v minulosti a pravděpodobně i stále v budoucnu, žije většina Židů mezi nežidovskými národy. A tak jako v minulosti...nenachází žádné uspokojivé řešení dilematu...netouží ani splynout se světem, který je obklopuje, ani nejsou ochotni žít v zemi svých otců.*“¹²³⁵

Zatímco Vladimír Papoušek naznačuje, že židovství představovalo pro Hostovského jakýsi „domov přesahující místo i čas“, a tedy „domov, který si stále nesl s sebou“¹²³⁶, vzpomínková

s. 234. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³¹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 235. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³² Roku 1957 získal občanství.

¹²³³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 233. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³⁴ H. Bonn (1913-1941) byl český právník, básník a spisovatel. Za 2. sv. v. vedl vystěhovalecké oddělení židovské radnice. Kromě lyrických veršů podobných svým obsahem J. Ortenovi, překládal Bonn poezii primitivních národů (*Daleký hlas*). V době persekuce publikoval verše pod pseudonymem Jan Kohout, a to díky V. Černému (podobně jako J. Orten). Odmítl emigrovat. Utonul při pokusu o útěk z Mauthausenu.

¹²³⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 236. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016,

kniha *Listy z vyhnanství* (1941) vypovídá o něčem jiném. Právě v tomto autorově díle se nejvíce zračí onen typický židovský ahasverovský stihomam a zároveň jasný literátův žal po domově, myšleno po rodné zemi - po Čechách.

Hned v úvodním dopise z exilu nazvaném *Zapomenutá pěšinka* tak Hostovský čtenáře upozorňuje, že sice nepropadá panice: „*Nicméně, nebojte se, nepropadl jsem exulantské melancholii, ani bezmocné nevraživosti k světu, život mám mnohem raději než kdykoliv jindy. Myslím, že jsem se ani příliš nezměnil, jen poněkud zestárl, a jak tomu někdy bývá u starších lidí, pletu si věci a děje daleké s věcmi a ději zcela blízkými. Mám v sobě nějak podivuhodně zmotanou minulost s přítomností, a vše, co jsem prožil i co právě prožívám, má podobu těžkých snů.*“¹²³⁷ Záhy se však jeho optimismus proměňuje.

V analogii s obsahem svých slov pak přirovnává staré noční mury s pointou současné situace nejen své, ale všech cizinců, přičemž Čechy jasně nazývá domovem: „*...míval jsem doma před lety sen, který se často opakoval: Potácel jsem se noční Prahou po jakýchsi ohavných hráčských doupatech, byl jsem opilý, zapomněl jsem, kde bydlím, jacísi špinaví pobudové byli mými společníky; představte si noc bez světél, vlhkou, dotěrnou, deštivou, hlavu jsem měl prázdnou a těžkou, byl jsem bez domova a strach mi seděl v týle. Strach z politických stoků, ze zápachu sklepních lokálů, z noci, jež jako by ve vánici zimomřivých temnot nemohla doplouti k hranici jitra.*“¹²³⁸ A právě tyto úzkostné pocity si později autor spojoval s emigrací: „*Ano, ano, jen z tohotohle snu poznávám teď sebe a své dnešní druhy, znavené předlouhými cestami, opilé jakýmsi marnými plány. ty lidi bez domova, přišlé ze všech světových stran, mluvící tichou, ustrašenou hantýrkou exulantů Ukazují si stále své papíry jako si hráči z mého snu ukazovali pokradmu karty, bojí se upřených pohledů, na politických stolech kaváren malují ukazováčkem ztracené hranice svých vlastí nebo značkují dráhy oněch strašidelných zaoceánských parníků rozvážejících ahasvery, jimž nikde není dovoleno vystoupiti na břeh. Prazvláštní lidé! Nepracují, jen si hrají na práci, stále spěchají, nevědouce, proč a kam, zapomněli milovat i nenávidět, lásku i nenávisť jen předstírají a hledají, co lze tak těžko nalézt. Bloudí na utrácených nohou bůhví po kterých čertech, bloudí očima i srdcem.*“¹²³⁹

Hostovský se dále sám sebe ptá na podstatu slova „domov“ a uvědomuje si, že teprve v exilu začal obsah slova pomalu odkrývat: „*Neboť teprve dnes, z těžkého snu a před rozednívajícimi se dálkami poznáváme zvolna a s úžasem svou pravou tvář a skutečné podoby bližních a krajiny svých lásek a nebe i kouř domova. Teprve dne, opravdu až dnes poznáváme, co jsme ztratili.*“¹²⁴⁰ Následně autor vzpomíná na své rodné město (Hronov), na jeho podobu i na jeho obyvatele. Zastavuje se přitom u obrazu jisté polní pěšinky, kterou v dětství s přítelem vyšlapali v obilí: „*Stvořili jsme novou pěšinky, naše šlépěje byly zakrátko zasuty šlépějemi jiných. Ta pěšinka měla svůj román. Chodily po ní děti a dělníci, ujali se ji milenci, žila dloho, mnoho let, vodila mě po ní matka, vodil jsem po ní dívku, která se stala mou ženou, vodil jsem po ní naši dcerku, jedva se naučila chodit.*“¹²⁴¹ Hostovský následně informuje čtenáře, že se nedávno dozvěděl, že zmiňovaná pěšinka zarostla a zůstává opuštěná. A právě tato zpráva literáta hluboce zasáhla: „*Ta pěšinka, teď to vidím, je můj domov! Já s pasáčkem koz jsem ji poprvé vyšlapal. Za to mám od boha domovské právo v krajině dětství!*“¹²⁴² Hostovský pak volá po nápravě, tvrdí, že pěšinka musí znovu ožít a snad tím i doufá v návrat do Čech: „*...pak, až provždy nalezneme, sejdem se s dávno zapomenutými podobami bližních, živých i zemřelých...tisíce pěšinek se vynoří na půdě zasutých domovů.*“¹²⁴³

Bohužel, naděje vyjádřená v úvodním listě nenachází svého naplnění, a tak se i v dalších textech Hostovský pokouší vykreslit situaci a povahu exulantů. Jednou z výrazných pasáží

s. 237. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²³⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 8.

¹²³⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 8.

¹²³⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 8-9.

¹²⁴⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 9.

¹²⁴¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 12.

¹²⁴² HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 13.

¹²⁴³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 13.

věnovaná životu v cizině je bezesporu ta ze *Záhadného posla*: „*A je to náramně podivuhodný život! Tak trochu život jepičí...hledíš-li do minulosti, vidíš ji soustředěnou v několik málo okamžiků a na docela úzkou plochu místní, jako když vzpomíná člověk mající příliš naspěch. Snažíš-li se uhádnouti něco z budoucnosti, cítíš jen slastnou úzkost ze zakřiknutých vidin, jaké provázejí modlitby milenců, už zpola oklamanych...sníme s otevřenýma očima, a naše naléhavé starosti (co jíst, kde spát, v čem chodit) odplouvají v pěnách marnivých vzpomínek a úděsných představ tak chvatně, že ani dobře nerozpoznáváme, co je pravda a co se nám jen zdá.*“¹²⁴⁴

V *Záhadném poslu* je rovněž naznačeno téma kosmopolitismu a hasverů. Hlavní protagonist se seznamuje s jistým Jiřím Rindtem. Ten je dle vlastních slov Čechem, neboť v Čechách se narodil. Podle některých dokumentů je ale také Polákem a podle jiných zase Rakušanem, neboť žil dvacet let ve Vídni. Do místa setkání přijel z Anglie, účastnil se však rovněž občanské války ve Španělsku, vlastnil továrny v Holandsku a v Americe...Hostovský jej přirovnával k baronu Prášilovi a k Marku Polovi v jedné osobě, z jehož živého vyprávění o potyčkách s policií, válečných zraněních, finančních machinacích a přátelích ve vyšších kruzích se jako posluchač cítil „podnapilý“. Jenže stejně tak rychle, jak se objevil, tak rychle a záhadně také Jiří Rindt zmizel. Krajané, které během svého pobytu hostil, tušili, že k nim nebyl zcela upřímný, ale přesto pro ně tento fantóm představoval jakousi vzpruhu, byl pro ně „tlumočníkem fantasmie“, a na jeho novou pouť mu proto požehnali.

Fyzické překážky exulantů Hostovský shrnul v povídkách *Závrat'* a *Zápisky Bedřich Davida o velké nevěře*, přičemž v prvním případě popisuje rozdílnou pozici těch, kdo v souvislosti s druhou světovou válkou exil zvolili a těch, kdo zůstali: „*Někdy zvečera, když sedím sám ve tmě u kamen a naslouchám nářkům vdov, sirotek, hladových, ztracených a zbloudilých, známým nářkům, které napodobí meluzina, zdá se mi, že se neslyšně otevírají dveře a vcházejí ke mně po špičkách přátelé a příbuzní z domova. Usedají kolem na židle, na pelest i na zem, klopi hlavy a mlčí. Přišli ze žalářů, z demolovaných bytů, vyloupených statků, zapálených synagog. Na útěku z vlasti jsem neměl ani kdy stisknouti jim ruku. Co jim mám teď říci? Co jim mám říci? Proč mlčí? Vyčítají mi něco?*“¹²⁴⁵ Situace obou skupin je přitom nelehká. Jedni jsou ohroženi existenčně, druzí se však musí prosazovat v cizím prostředí a často materiálně i duchovně strádají.

Nadto, získat povolení k pobytu v zahraničí nebylo vůbec jednoduché, ba pro mnohé šlo o předem ztracený proces: „*My tu píšeme dopisy, my, uprchlíci z Francie. Na všechny strany píšeme. Svým vládám do Londýna, paní Roosveltové do Washingtonu, jakémusi slavnému rabínu do New Yorku, čert ví, komu ještě. Píšeme, že se přece někdo nad námi musí ustrnout a pomoci nám odtud. Protože v Portugalsku nemůžeme zůstat, jsme tu jen trpění z milosti vlády a policie, jež co chvíli nás může dát zavřít jako nepohodlné cizince. že sem každého dne mohou přijít Němci, že jsme ohroženi...Chceme kamkoli, ale nejraději do Spojených států, nevím, proč právě tam...americký konsul má jinou vůli než my, říká „I am sorry“ a žádá neuvěřitelné množství papírů...A podpisy a otisky prstů a křestní listy a odmovské listy a vysvědčení o zachovalosti...Chcete-li za oceán, musíte především spolehlivým lejtrem přesvědčit, že jste se narodili...*“¹²⁴⁶ Hostovský vypočítává absurdity, které musí Žid splňovat, chce-li odejít do ciziny. Pro cestu do Brazílie je nutné být pokřtěn vleže a mít na místě uložené peníze, nebo tam mít bohaté příbuzné. Američanům je třeba prokázat, že jste ohroženou osobou: „*Co to znamená? Maličkost! Dokázat, že vás Němci hned oběsí, jestliže vás dopadnou.*“¹²⁴⁷ Zároveň však dodává, že i kdyby snad člověk takový dokument získal, beztak by nebyl do země vpuštěn hned: „*...musíte čekat, až nebezpečí bude svrchované, až Němci budou na hranicích, až nepoplují žádné lodi...*“¹²⁴⁸ Autora podobná byrokracie deptá a odvolává se k Bohu: „*Jen Pán Bůh sám, a ten se usmívá, snad se konečně přestal na nás hříšně hněvat, snad jen mu na*

¹²⁴⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 14-5.

¹²⁴⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 72-3.

¹²⁴⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946.

¹²⁴⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 97.

¹²⁴⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946.

nás nezáleží, usmívá se a diví hrám svých zlých dětí.“¹²⁴⁹

Egon Hostovský nakonec patričné emigrační podmínky splnil. Je pravda, že v románu *Dům bez pána* stojí tato věta: „Pro žida je všude góles, vyhnanství, zde si to ovšem uvědomují silněji. Ale i ve vyhnanství si můžeme najít pevné místo.“¹²⁵⁰ Slova snad korespondují s jeho českožidovskou filosofií, vírou, že je třeba nejen stát pevnýma nohama ve společenství českém, ale pokoušet se také o nadnárodní židovskou spolupráci. A právě tato nadnárodně pojatá sounáležitost mu mohla být v exilu oporou. Na druhou stranu, pakliže si pročteme následující úryvek ze *Zápisů Bedřicha Davida o velké nevěře*, v němž autor vyznává city rodné zemi, pochopíme, že se právem jedná o jednoho z nejvýznamnějších českých spisovatelů a že jakkoliv sepsal celou řadu existenciálních románů, v nichž jako by hledal své pravé místo¹²⁵¹, svůj domov měl v Čechách a Čechy tak nesmírně pocítil: „Ty, pro niž jméno vlast je slovo příliš zvětralé a jméno otčina je slovo příliš kruché, ty nepojmenovatelná, jež na nás hledíš očima laní, obláčku nebo baštami hájů, pelíšku plaché zvěře, úkryte vlaštovek, úkryte milenců, ty, moje trápení, ženo má, mámo má – tebe jsem nezapřel, tebe jsem nezradil! Zvatlám po tobě prvotní slova, kterým jsi mě naučila, poznávám tvůj dech ve větru, barvu tvé pleti v oblouku duhy, mír tvých nocí v pocelu hvězd. Má jediná! Hlase můj, smíchu můj a pláči můj! Tobě jsem věrný! Ty má, ty má! Kolébko, první hračko, perníková chaloupko, zásrubní prstýnku, záhone, růžičko, barevný ptáčku v kleci, pěšinko moje, lípo má, kříži na rozcestí, chudobko uschlá v slabikáři! Vy moje hry, mé pišťalky, praku můj, káčo a kuličky! Má noci zázraků, noci pokladů, noci svatební! Vy ruce zapojené v kruh, vy ruce živých, mrtvých a ještě nenarozených! Světluško, chomáčku pampeliščího chmýří, bludičko rákosí, daleký kouří! Pro vidinu tvých čtveroročních šatů ještě žiji. Pro hebkost tvého mechu. ro sladkost tvých písní, pro závrát tvého rána i soumraku, pro živou vodu tvých studánek a pramenů, pro tvá batolata, pro tvé modlitby, pro tvou pohanu, pro tvou chudobu, a pro tvou příští slávu! Tobě a jenom tobě jsem věrný!“¹²⁵²

3.4.2 RICHARD WEINER

„Ó, kdyby byly napsány dějiny oněch nevysvětlitelných přesmyků, jimž podlely naše úmysly, kdyby bylo možno vypsati slovy, proč se stalo, že ty, jenž jsi se chystal právě sáhnout v struny harfy nebeské, spustíš místo toho kakofonii kýchs bláznivých harmonik, kdyby se podařilo něřku pojmenovati onu hmyzně maličkou myšlencečku, která způsobila, že šumná radost tvá sráží se obrátkou v jakousi nechutnou truchlost, tak jako mléko, zdánlivě bez příčiny, se sráží, sbalujíc se v mazlavé chuchvalce tvarohu...jaké to by byly dějiny!“¹²⁵³ O nemožné žádal v knize nazvané *Škleb* (1919) v úvaze *Smazaný obličej* Richard Weiner. I on se snažil upozornit na to, že lidské nitro je velmi složitý koncept a je nemožné mu porozumět, natož jej popsat. Striktně se postavil proti tomu, že by mohla existovat „harmonická bytost“, jejíž život by „nevykazoval dramatických peripetií“, jak se mohl dočíst z řad biografii slavných osobností. Nesouhlasil ani s historiky tzv. „esprits fins“, kteří „látají psychologické podobizny“, avšak vytvářejí pouhou abstrakci z myšlenek a záznamů, „v nichž jejich nožíky rejdí jako larvy hrobařů“, ale reálnou umělcovu duši postihnout nemohou: „*Jak prostý a umoudřený je život šilencův, jestliže mu měříme pocity a představami a myšlenkami, jichž jména aspoň vykoktati dovedeme, ale v jaký to pekelný blázeňec noří se kořeny i toho „nejvyrovnanějšího“ života, jenž jen trochu, trošinku naslouchá oněm vnitřním nezvučným hlasům, jestliže si troufá pohlédnouti na ony kabalistické obrazce, vyvolávané příšernými zaklínadly na sítnici podvědomého zraku a nemající ani obrazův, ani ploch, ani barev – a jež přece jsou, jsouce našimi vlkodlaky.*“¹²⁵⁴

¹²⁴⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 97.

¹²⁵⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 246. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²⁵¹ Cizincec hledá byt, Dobročinný věčirek.

¹²⁵² HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946, s. 155-6.

¹²⁵³ WEINER, Richard, HORÁKOVÁ, Dita a Martin HNILO, ed. *Škleb*. Praha: Argo, 1993, s. 7-8. ISBN 80-85794-03-9.

¹²⁵⁴ WEINER, Richard, HORÁKOVÁ, Dita a Martin HNILO, ed. *Škleb*. Praha: Argo, 1993, s. 7. ISBN 80-

Weiner se narodil roku 1884 do česky orientované rodiny a vystudoval chemii. Účastnil se bojů 1. světové války, avšak roku 1915 byl demobilizován z důvodu duševního zhroucení. Po zbytek života trpěl tzv. heautoskopií¹²⁵⁵, úzkostnými stavy a pravděpodobně také schizofrenií. V roce 1916 publikoval povídkovou sbírku *Litice* – první českou moderní knihu z prostředí světové války, v níž se odrážely motivy destrukce psychiky lidského jedince pod tlakem frontových zážitků, přinášející obrazy depersonalizace a odcizení osobnosti. Expresionismus, surrealismus a existencialismus později prolínaly celé jeho dílo, z něhož velká část vznikla ve Francii (*Rozcestí, Mnoho nocí, Mezopotámie*), kam se po válce vydal jako dopisovatel *Lidových novin* a kde zůstal až do své smrti roku 1937.

Podle publicisty Gustava Wintera si byl Weiner svého židovského původu dobře vědom a „hledal v něm klíč k zvláštnostem své povahy“¹²⁵⁶ i k „originálním stránkám“ své tvorby: „*Ale dokázat, že jsem už tehdy tušil a říkal, k Bohu že lze dospět jedině důsledným zoufalstvím, totiž zoufalstvím, jehož žádné chlácholení neobelstí a na jehož konci se tomu, kdo šel zatvrzele, otvírá propast světla, kam stačí pak už jen střemhlav se vrhnout, a pomstil jsem se všem, aniž jsem po pravdě byl na skutek tak nepěkný atsi jen pomyslí. A já bych dokázat mohl. Ale nač smlouvat atsi jen o tom? Je tolik, tolik lidí, kteří se svým zoufalstvím vychloubají; kéž jim slouží. Mně stačí milovat vše, totiž milovat se zavřenýma očima, před nimiž tančí duhy v kružích stále širších a širších. Mně stačí ruka, již mi podává tvor jediný jeden, skloniv hlavu, abych neviděl, že slzí, zatímco v úsměvu, který chystá a jehož neuzřím jinak, než stav se nepojmenovatelným veškerem, Bůh hněte manu, které neokusí já.*“¹²⁵⁷ Zároveň na sobě v pařížském exilu pocítoval tíhu ahasverismu: „*Jsemť odkořeněn, nemám vlasti. Hůře už ani nemusí býti člověku, jenž tu je, aby snad ztratil i cizinu.*“¹²⁵⁸

3.4.3 OTOKAR FISCHER

Přednášku na téma Ahasver si roku 1903 Spolek českých akademiků židů připravil Otokar Fischer. Jeho rodina (narozen 1883) byla značně asimilovaná, avšak Otokar se o judaismus začal zajímat poměrně brzy. Podobně jako Hostovský, rovněž Fischer si byl vědom své odlišnosti, toho, že mezi Čechy nezapadá tak hladce, jak by si představoval, a snažil se dopídit toho, v čem tento stav spočívá. Literárně tak činil například v básnických sbírkách *Ozářená okna* či *Hlasy*, přičemž svou roli ve světě vnímal poměrně negativně, hledal se, jen stěží se ztotožnil s prostředím, z něhož vzešel: „*...mé místo: křižovatka, můj osud: rozhraní/ mou prapodstatou: změna, severojižní můj směr/ můj domov: labyrint věků, má duše: prolnutí sfér:/Jsme krev oné krve, z níž vzešel Ahasver.*“¹²⁵⁹ Sám autor přitom ve svých dopisech na účet sbírky *Hlasy* píše toto: „*... chci také už brzo dokončit svou knihu vyznání, která snad ještě intenzivněji než mé dosavadní sbírky objasní onu dvojí hru romantikovy duše, zrozené pro to, aby byla zklamána...*“¹²⁶⁰

Fischer si zvolil spisovatelskou profesi a během své kariéry vydal několik textů zabývajících se židovstvím, jednak proto, že jej téma zajímalo, jednak z přesvědčení, že právě Židé by měli být těmi, kdo budou židovskou tematiku nejlépe propagovat: „*Je...naléhavým úkolem poznávat kulturní filosofii toho kterého kmene v jeho vlastním podání a ne jen v tom, jak je tradováno mocnějšími...*“¹²⁶¹ Z jeho přednášek a studií *Dvojí typus moderního židovstva*

85794-03-9.

¹²⁵⁵ Stav, v němž jedinec vidí sama sebe v zorném poli. Dvojnictví.

¹²⁵⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁵⁷ Lazebník – více zde: <https://www.petr-fabian.cz/antologie/autori/weiner.htm>.

¹²⁵⁸ LANGEROVÁ, Marie: Weiner. Vyd. 1. Brno: Host, 2000, s. 16.

¹²⁵⁹ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁶⁰ *Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Copyright ©N [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://theses.cz/id/mklg57/Disertan_prce_Homolov_Richtrov.pdf.

¹²⁶¹ *Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Copyright ©N [cit. 05.04.2020]. Dostupné

(1928, Právo), *Židé a literatura* (Čin, 1933) a *Dvoji Německo* (1933, Výbor pro pomoc německým emigrantům) vyplývá například, že autor nesouhlasil s tím, aby bylo židovství chápáno pouze na bázi rasy, neboť jde o složitý kulturní a sociologický pojem. Fischer se snažil najít společné znaky mezi evropskou a židovskou literaturou a zároveň analyzovat židovská specifika (např. slovní hříčky). Tvrdil také, že nadřazenost árijsko-germánské rasy představuje paralelu hebrejského předsudku o vyvolenosti národa¹²⁶² a varoval před ztrátami, jaké postihnou německou/evropskou kulturu ve chvíli, kdy ji kvůli nacistické politice opustí řada významných osobností.

Židovství Fischer řešil také v rámci svých uměleckých textů – *Otroci* (1925), *Kdo s koho* (1928), v životopisné knize věnované básníku Heinovi. O významu Heinovy biografie se Fischer zmínil ve své korespondenci: „... připravuji nový svazek básní (...) v němž by měly přijít ke slovu moje velké bolestivé a, řekl bych, z mé krve zrozené a krví psané problémy...“¹²⁶³ Prvek ahasverovství se rovněž nachází v jeho dramatu *Herakles* (1914). Text plná vnitřního nepokoje, rozporu mezi sny a realitou, vypovídající také o postupném rozkladu osobnosti je do značné míry hrou autobiografickou. Fischer podlehl mrtvici po té, co se dozvěděl o anšlusu Rakouska.

3.4.4 VIKTOR FISCHL

Rodina Viktora Fischla (Avigdora Dagona) se hlásila k židovské národnosti a svého syna vychovávala ve víře. Fischl vystudoval práva, začal se angažovat v sionistickém hnutí, stal se předsedou spolku Theodor Herzl, tajemníkem Židovské rady a redaktorem česky psaného sionistického periodika - *Židovských zpráv*. Roku 1939 odešel do Velké Británie do služeb exilové vlády. O rok později založil v Londýně, po boku Františka Langerera, Gustava Wintera a dalších, československý PEN-klub a podílel se rovněž na vzniku tzv. Selfhelp Association, a tedy svépomocné sdružení pro židovské emigranty. Na sklonku 40. let Fischl emigroval do nově založeného státu Izrael, kde se stal zástupcem země pro zahraniční styky. Do Čech se vrátil až po roce 1989. Roku 1991 získal Řád T.G. Masaryka a o rok později cenu Egona Hostovského náležející česky psaným prózám vydaným v exilovém nakladatelství. Získal také čestný doktorát na Pedagogické fakultě hradecké univerzity. Dnes je po Fischlovi pojmenována nadace, jejíž příjmy jsou určeny k obnově židovských památek.

Fischl psal básně, překládal, byl kritikem děl se židovskou tematikou, mnohé jeho texty byly inspirovány válečnými událostmi (*Mrtvá ves*, 1943, báseň věnovaná Lidicím, *Dvorní šašci*, 1982, po/válečné osudy čtyř vězňů z Osvětimi). V exilu Fischl často literárně vzpomínal na Čechy (*Hovory s Janem Masarykem*, 1951, *Dům u tří houslí*, 1981, *Pátá čtvrť*, 1991, *The Jews of Czechoslovakia*, 1984). Další skupinu jeho děl tvoří ta inspirovaná Svatou zemí (*Jeruzalémské povídky*, 1982, *Loučení s Jeruzalémem*, 1997, *Žlutý dům*, 2002).

„Lidi nechtějí vidět hvězdy. Zvednout oči a podívat se k nebi. Chodí s hlavou k zemi, jako by hledali něco, co ztratili. A možná že by to našli právě tam nahoře ve hvězdách.“¹²⁶⁴ Fischl psal své texty vždy česky: „V žádném jiném jazyce se nemohu vyjádřit tak volně a čistě jako – jak doufám – v češtině!“¹²⁶⁵ Posléze je sám překládal do angličtiny či do němčiny, načež byly tlumočeny do hebrejštiny. Už to je jasným důkazem složité situace českých Židů, kteří, byť sionisté, zakořenili hluboko v naší kultuře. K otázce „bipolárnosti“ českých Židů se ostatně vyjádřil i sám Fischl: „Jsem česky píšící spisovatel, který vyrostl v českém kulturním ovzduší

z: https://theses.cz/id/mklg57/Disertan_prce_Homolov_Richtrov.pdf.

¹²⁶² MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁶³ *Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Copyright ©N [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://theses.cz/id/mklg57/Disertan_prce_Homolov_Richtrov.pdf.

¹²⁶⁴ FISCHL, Viktor. *Jeruzalémské povídky: Kafka v Jeruzalému*. Vyd. 2. Praha: Garamond, 2004, s. 13. ISBN 80-86379-71-X.

¹²⁶⁵ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

(a toto ovzduší je v něm hluboce zakořeněné), ale který se zároveň snaží už od počátku do sebe vstřebat co nejvíce z kultury židovské.“¹²⁶⁶

V povídce *Stařec pod cypřišem* český literát uvažoval takto: „Je psáno: když se člověk narodí, radují se všichni jeho blízcí. Když zemře, všichni nařikají. Tak nemá být. Když se člověk narodí, není důvod k radování, neboť nevíme jistě, jaký to bude člověk a jak bud jednat... když zemře, je důvod radovat se, odchází-li s dobrým jménem a opouští-li tento svět v pokoji.“¹²⁶⁷ Viktor Fischl se dožil úctyhodného věku devadesáti pěti let. Zemřel roku 2006 v Jeruzalémě a jeho pohřeb byl svým způsobem radostnou událostí.

3.4.5 PAVEL EISNER

Roku 1939 byl z rasových důvodů předčasně pensiován Pavel Eisner (1889 – 1958), do té doby úředník, redaktor, překladatel a renomovaný jazykovědec. Eisner vystudoval germanistiku, slavistiku a romanistiku. Jelikož se mu nepodařilo opustit zemi, během války zůstal v ústraní a bylo-li to možné, publikoval pod pseudonymy (např. Jan Ort). Závěr nepokojů pak strávil na infekčním oddělení pražské Bulovky, kde vznikla jeho úvahová kniha věnovaná českému jazyku - *Bohyně čeká*.

Eisner se celý život věnoval činnosti spisovatelské, překladatelské¹²⁶⁸ a rovněž vědecké kariéře v oblasti lingvistiky. Z němčiny tlumočil především knihy pražských německy píšících autorů, z nichž většina náležela k židovské menšině. Symbiózu české, německé a židovské kultury, již v díle těchto autorů vnímal, přitom považoval za „vrchol německého písemnictví“, za cosi, co nemá v Evropě obdoby. Tvrdil dokonce, že židovství dodává německé literatuře „injekci světoobčanství.“ Podobné vidění světa přitom bylo, dle Alexandra Sticha, pro Eisnera typické: „Dnes bychom Eisnerův postoj charakterizovala jako středoevropanství, které vědomě překonává bariéry hranic a vítá veškeré odlišnosti jako zdroj obohacení.“¹²⁶⁹

Eisnerovy odborné stati pravidelně vycházely v *Kritickém měsíčníku*, *Slově a slovesnosti* či v *Literární vědě*. Sám přitom přiznal, že o svém vztahu k češtině začal blíže přemýšlet během války, přičemž dospěl k závěru: „Co bylo láskou, stalo se vášní.“¹²⁷⁰ Od 40. let se tak Eisner začal, přes veškerou zažitou persekuci, věnovat s velkým nadšením bohemistice.

Své prvotní ideje na dané téma autor zveřejnil prostřednictvím knihy nazvané *Bohyně čeká* (1945). Vyjadřuje se v ní značně negativně proti neefektivnosti státního aparátu, proti „jazykové lenosti“ některých uživatelů češtiny, proti systému výuky jazyka ve školách, proti zjednodušování a ztrátách v oblasti symboliky apod. Obhajuje pedagogy, jejichž pozici považuje za značně složitou: „A zas: učitele není vinen. Je obětí kulturní lži národní. Člověk v pozoru před ředitelem, člověk v třasu před inspektorem, člověk bídně placený: potají povrhel pro každého prosperujícího koloniála. Místo aby si směl podle vlastního uvážení tvořit selekty nejnadanějších, přivydělává si po škole tím, že soukromě připravuje kluky nejhoupější, tedy: místo, aby tříbil výkvět, pomáhá výmětu přes oslí můstky.“¹²⁷¹ Eisner také

¹²⁶⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁶⁷ FISCHL, Viktor. *Jeruzalémské povídky: Kafka v Jeruzalému*. Vyd. 2. Praha: Garamond, 2004, s. 20-1. ISBN 80-86379-71-X.

¹²⁶⁸ Eisner překládal z velkého množství jazyků včetně těch orientálních (němčina, francouzština, španělština, italština, angličtina, ruština, srbochorvatština, maďarština, islandština, čínština...). Z němčiny tlumočil především pražské německé autory (Kisch, Werfel, Rilke, Kafka). Z češtiny do němčiny převáděl zejména Máchu, Vrchlického, Halase či Šaldu. Sestavil rovněž německy psanou antologii české tvorby.

¹²⁶⁹ EISNER, Pavel. *Rady Čechům, jak se hravě přiučiti češtině*. Praha: Academia, 2002, s. 283. ISBN 80-200-0947-7.

¹²⁷⁰ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁷¹ EISNER, Pavel. *Bohyně čeká: traktát o češtině*. 2. vyd. (1. exilové vyd.). Curych: Konfrontace, 1977, s. 33. ISBN 3-85770-053-X.

upozornil na nešvár (aktuální dodnes), kdy čeština používaná veřejnými osobami a ta používaná v rámci médií či administrativy byla neustále zjednodušována, degradována či používána špatně: „*Od hlavy ryba páchne, vždy jen od hlavy, shora, odkud by se měla šířit jakost a čivost i ve věcech jazykových, valí se dnem i nocí stoka otravných splašků, jazykových fekálií do všech průdušek národního těla.*“¹²⁷²

A jakkoliv židovství není na první pohled s tématem sloučené, Eisner si (navzdory či možná právě kvůli událostem šoa) neodpustil drobný úšklebek, když obhajoval důležitost překladu: „*Fakt první: norma novověké spisovné češtiny vzešla z Bible kralické, tedy z překladu. Že se spisovná norma národního jazyka zakládá na překladu Písma, není zjevem nikterak vzácným – je tomu tak u většiny národů evropských. (Uchyluji se nyní do závorek, abych ulevil svému stesku. Písmo svaté, toť také Starý zákon, i znamená také historická skutečnost shora uvedená, že jazyky evropských národů jsou již dávno a dáno zaneřáděny jedem z Judey. Než nedosti na této hrůze: právě národ český byl a je podnes zamořen morem ještě odpornějším: Starý zákon pro bibli Kralickou do češtiny přeložil - nastojte! – Židhák (phokřtěný). – Uleviv takto své trýzni, postupuji tento do nebe volající případ kukátkáři Arijského boje a zavírám závorky.)*“¹²⁷³

Češtině se Eisner věnoval na stránkách mnohých knih – *Čeština poklepem a poslechem* (1948), *Sonety kněžně* (1945), v 90. letech byly vydán soubor jeho nejlepších prací k českému jazyku se vztahující pod titulem *Rady Čechům, jak se naučit češtině*. S českou mluvnicí je spojen také jeden s Eisnerových překladů. Anglický originál *The education of H*Y*M*A*N K*A*P*L*A*N* amerického humoristy Lea Rostena Eisner přeložil do češtiny pod názvem *Pan Kaplan má třídu rád*. Zatímco v původním textu se newyorští přistěhovalci ve večerní jazykové škole učí angličtinu, Eisner text přizpůsobil českému čtenáři tím, že newyorské žáky nechal studovat češtinu. A zatímco původní postavy bojovaly s jazykovými obtížemi angličtiny, ti v překladu se seznamovali se specifiky češtinářskými. Roku 1946 pak Eisner publikoval rozsáhlou knihu esejů o češtině - *Chrám a tvrz* -, již odkoupilo MŠMT jako učebnici češtiny pro střední školy.

Ve své práci Eisner vycházel z filosofie Pražského lingvistického kroužku. Snažil se popsat jazyk nejen jako cosi, co se používá, ale rovněž jako předmět prožitku. Velmi často používal hyperbolu (prakonvenční, pravýznamný), kalky či polokalky nahrazoval českými verzemi daných lexémů (kvazipoezie pro něj byla jakoby/rádoby poezie či o-vlásek-cosi-jako-poezie), jeho neologismy byly nevšední, avšak utvářel je s respektem k českému jazykovému systému (sebezbásňující úsilí, umělecká nulnost), rád používal synonyma, opisy, cizí termíny doprovázel českými vysvětlivkami. Věnoval se stavbě dialogu, slovtvorbě, větné stavbě i o stylu, přičemž různorodosti funkčních stylů si byl vědom a byl přesvědčen, že právě skrze správné pochopení a užívání jazykových vrstev vede cesta k udržení jazykové kultury.

Eisner se obával toho, že poválečná situace v Čechách by mohla vyústit v opětovnou ztrátu češtiny, a tedy v „odnárodnění“ země. Stačilo, aby byla zavedena výuka v němčině a za dvě tři generace by český jazyk zahynul. Právo na to zůstat Židem měl podle něj pouze sionista či věřící, ale úkolem asimilantů byla zcela zapadnout. Ve svých literárních kritikách a esejích se proto zaměřoval na ty autory židovského původu, již se v tomto smyslu zachovali a svým způsobem se tak rovněž, po boku autorů původu českého, zasloužili o zachování nejzásadnějšího českého atributu – češtiny. Eisner měl na dané téma mimo jiné také přednášku na pražské filosofii (1948), která byla následně pod titulem *Židé v české literatuře*

¹²⁷² EISNER, Pavel. *Bohyně čeká: traktát o češtině*. 2. vyd. (1. exilové vyd.). Curych: Konfrontace, 1977, s. 42. ISBN 3-85770-053-X.

¹²⁷³ EISNER, Pavel. *Bohyně čeká: traktát o češtině*. 2. vyd. (1. exilové vyd.). Curych: Konfrontace, 1977, s. 34. ISBN 3-85770-053-X.

vytištěna ve *Věstníku židovské obce náboženské v Praze*. V textu vědec shrnul českou literaturu (především v užším smyslu) psanou autory židovského původu za posledních sto let. Povšiml si přitom, že zatímco Židé pražští sympatizovali spíše s kulturou německou¹²⁷⁴, ti regionální inklinovali k češtině: „...*Vojtěch Rakous, Viktor Vohryzek, Josef Fischer, Otokar Fischer, Richard Weiner, Karel Poláček a další. Zakořeněnost těchto autorů do českého venkova má vliv na jejich demokratismus,*“¹²⁷⁵ přičemž v osobitých textech Jiřího Ortena (viz níže) „*vrcholí století zásnub ducha židovského s duchem českým.*“¹²⁷⁶

3.4.6 JIŘÍ ORTEN

Dílo Jiřího Ortena (1919 – 1941) zůstalo nedokončené, neboť autor tragicky zahynul pod koly německého sanitního vozu¹²⁷⁷. Vlastním jménem Jiří Ohrenstein přišel na svět v Kutné Hoře, kde je dodnes udílěna mladým začínajícím básníkům literární cena Jiřího Ortena. Autor se věnoval poezii, konkrétně reflexivní lyrice existenciálního rázu. Pavel Eisner jej označil za „*prvního židovského tvůrce významu absolutního*“¹²⁷⁸.

Už Ortenův strýc byl českožidovský básník a publicista. Jiří se seznámil s celou řadou českých literátů (Halas, Bednář, Bonn, Černý, Fischer) a již před válkou začal publikovat (*Hejrup, Haló noviny, Kritický měsíčník, Rozhledy*). Z rasových důvodů byl vyloučen ze studií (státní konzervatoř v Praze), načež našel uplatnění v redakci Židovské obce náboženské. Původní práce pak začal vydávat pod pseudonymy. K užití pseudonymu se literát uchýlil poprvé roku 1936. Kromě Jiřího Ortena používal také jména Karel Jílek, Jiří Jakub apod.

S každou novou básnickou sbírkou ubývalo v Ortenových textech naděje a optimismu na úkor sebe/obviňování, nostalgie, předzvěstí smrti a dialogů s Bohem ohledně osudu. *Čítanka jaro* (1939) tak převážně obsahuje naivní, zamilované verše a vzpomínky na dětství, nicméně autor v ní naznačuje i to, že si je vědom přítomnosti chaosu, disharmonie a čehosi, co přijde. To ostatně vyplývá z básně *Čekání*, z níž je patrné, že jakkoliv i Ortena postihla persekuce, cítil se být v zemi doma: „*Čechy za oknem smutných duší/obzore můj já vidím vás/ze svého žalu nejčistěji/až v hloubi jezer jež se chvějí/Čechy za oknem smutných duší/čekání dané na pospas/k minulosti se usmívati/s tím co jsou slzy v úsměvu/vědět že láska ráda mučí/nežli ti padne do náruči/vědět že hlas se tehdy vrátí/až vyučí se ve zpěvu/A jenom nepatrná zmínka dříve než zmlknu na chvíli:/kdo ještě žije nemoc přečká/a musíš myslit na Palečka/na bludičky a na Ječmínka/že také bloudili.*“¹²⁷⁹

Cesta k mrazu (1940), *Jeremiášův pláč* (1941), *Ohnice* (1941) i posmrtně vydané *Elegie* (1946) a *Scestí* (1947) pak skrze řadu oxymoronů, synestezií a věcných avšak nezodpovězených otázek vyjadřují autorovu skepsi, vnitřní rozpolcenost, strach a úzkost z toho, že v životě vzdorujeme něčemu, s čímž je náš boj předem prohraný: „*Je tolik bolesti, které se marně tlukou/v bezbranné kleci lidskosti,/a do nichž, Bože, saháš krutou rukou/bez krve, bez žil, bez kostí...Jablkem tvým se stát, do něhož vesmír hryže/a plodné červy polyká,/stát se tvým jablkem z omamující tíže/matky, slz, hvězd a básníka,/jablkem volnosti na větvi zprohýbané,/nádherným zimním ovocem,/abys už nesahal svou krutou rukou, Pane,/do křehkých věcí pod srdcem.*“¹²⁸⁰

¹²⁷⁴ Eisner se tématu věnoval ve studii - *Německá literatura na půdě Československé republiky od r. 1848 do našich dnů*, a dále v řadě prací o Kafkovi a pražské německé literatuře.

¹²⁷⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 13. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²⁷⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 13. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹²⁷⁷ Orten odmítl emigrovat, pravděpodobně kvůli mladické lásce.

¹²⁷⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 273 ISBN 80-7220-019-4.

¹²⁷⁹ *Čítanka jaro*.

¹²⁸⁰ *Báseň Druhá modlitba* ze sbírky *Zcestí*.

Podobný tragický nádech nese také Ortenova próza, jež byla vydána až v 60. letech. Jedná se o značně reflexivní, snové texty zabývající se rozporem mezi duchem a tělem – *Eta, Eta, žlutí ptáci*, *Malá víla*, *Podivná smrt Filipa Frieda*. Rovněž byly publikovány Ortenovy deníky, které označoval dle barev obálek – *Modrá kniha* (1938 – 1939), *Žíhaná kniha* (1939 – 1940) a *Červená kniha* (1940 – 1941). Zápisky obsahují Ortenovy úvahy, literární náměty, citáty i básně, v nichž se odráželo Ortenovo aktuální rozpoložení: „*Tot' slavné vyprávění./O kapesní nůž/ svět se pořezal./A teklo mnoho krve. Básní/i nocí. Vítr k tomu dul,/leč nedodul, ne--- Ženám/šlo o život, nám ale o smrt šlo,/prožížnili jsme ku pramenům/nejenom rty. I hlas!/Jdi dozpíván a zbrocen,/jdi, hlase, k domovu,/který se jeví ztracen/skalám a zeleni,/jestliže se jim najde,/jaký to bude čas!/rozrazí svojí přídí/všechno, co hnije v nás.*“¹²⁸¹ Zachovala se také Ortenova korespondence – *Sám u stmívání* - a rukopis dramatu *Blahoslavení*.

Orten se ve svých textech náboženství nevyhýbal, mnohdy se na Boha odvolával, oslovoval jej, kladl mu těžké otázky a vedl s ním dialog. Z básní však nevyplývá, o jakého Boha se jedná, tedy, zda o židovského, křesťanského či jakéhosi obecně pojatého tvůrce vesmíru. Ortenovo židovství se přesto v jeho textech zrcadlí, a to už proto, že byl perzekuován, pocítoval strach a nejistotu, z nichž se vyznával. Potkával se také s řadou autorů židovského původu a po odchodu dobrého přítele Otokara Fischera mu složil poctu v *Básni na smrt*. Už v počátcích kariéry vykazovaly Ortenovy básně znaky existencialismu a paradoxu, což, ve smyslu idejí Broda či Bubera, mohla být známka literátova židovství, oné bipolarnosti/pocitu vyřazenosti z normality/ahasverismu, jimiž autoři židovské původu trpěli. Orten rovněž miloval hrátky s lexémy, byl označován za „alchymistu slov“ a do svých textů skrýval tajná poselství, což bylo rovněž výsadou židovských autorů. Na důkaz úryvek z básně *Exodus*, jež měla být součástí hry *Blahoslavení*: „*Hra nekončí, hra započíná/a hraji já, já, Exodus./Jsem synem z konce. Z jeho klína/narozen jako praprůčína./Pro mne se zmírání, pro mne vzpínání/naděje znova křídla svá,/pro mne, ach, pro mne zapomínání/na vinu vina, ona vina,/jež tím, že trvá, netrvá.*“¹²⁸²

3.4.7 OTTO PICK A JOHANNES URZIDIL

Mezi ahasvery života by mohl být zařazen také básník, prozaik a překladatel Otto Pick (1887 – 1940), o němž Max Brod prohlašoval, že „bourá čínskou zeď mezi českou a německou kulturní oblastí“. Liberál stavící se ostře jak proti radiálním sionistům, tak proti konzervatismu, napsal mimo jiné prozaickou sbírku *Zkouška*. Částečně autobiograficky laděné povídky se opakovaně zabírají osudy několika mladých mužů, již hledají svůj životní styl, místo ve společnosti i sama sebe. Dále Pick vydal básnickou sbírku *Chvály* opěvující české a německé umělce.

Postavení exulantů se ve své eseji *O důstojnosti emigrantů* zabýval také Johannes Urzidil (1896-1970). Urzidil sám se považoval za katolíka: „*Narodil jsem se v Praze jako katolík a byl jsem jako katolík vychováván...Křesťanství zůstalo...základem mého života. Po celý život jsem se modlil a ještě dnes se každý večer modlím modlitbu Páně v latinském znění vulgaty. Chtěl bych zde hned zdůraznit, že podle mých představ zbožnost člověka netkví ani tak ve striktním dodržování všech církevních rituů, jako spíš ve stále živém konfliktním pocitu, že jsme nedostáli celým svým srdcem její vnitřní zákonitosti.*“¹²⁸³ Jeho otec byl katolík a matka, původem židovského, rovněž před sňatkem konvertovala. Nadto zemřela, když byl Johannes malý. Otec jej vodil na návštěvy pražských památek, včetně synagog a mnozí jeho gymnazijní spolužáci byli židovského původu, tudíž autor s židovskou enklávou kontakt neztratil. Nakonec, mezi jeho blízké přátele patřili pražští němečtí spisovatelé – Kafka, Brod, Werfel aj. a jeho žena Gertruda byla rovněž Židovka, dcera pražského rabína a sestra pražského náboženského badatele.

¹²⁸¹ *Tot' slavné vyprávění, Červená kniha.*

¹²⁸² *Exodus, Červená kniha.*

¹²⁸³ URZIDIL, Johannes, Anna NOVÁKOVÁ a Jindřich BUBEN. *Kde údolí končí*. Praha: Argo, 1996, s. 9. ISBN 80-85794-63-2.

V předmluvě k povídkové sbírce *Kde údolí končí* Urzidil zdůraznil, že vždy stál na straně slabších: „Byl jsem celý život vždycky na straně práva a těch, kterým se ubližovalo, bez ohledu na to, jaké byli národnosti nebo náboženského vyznání. Nezajímali mě jako Němci, Češi, křesťané či židé, nýbrž vždycky a jediné jako lidé, a podle toho, zda se jako lidé projevovali kladně či záporně, jsem s nimi souhlasil, nebo je odmítal...“¹²⁸⁴ Přiznal tak, že zatímco během 1. světové války stál na straně Čechů, po válce se ocitl na straně Němců, neboť Češi dle něj začali zneužívat své pravomoci a Spojenci podcenili situaci. Jakmile se začal projevovat německý nacionální socialismus, Urzidil se opět přiklonil na stranu českou (potažmo židovskou), nicméně po válce nesouhlasil s odsuny Němců: „Spravedlnost je poutník a slušný člověk putuje s ní.“¹²⁸⁵

A právě v duchu všeobecné morálky vyznívá Urzidilův text o povaze těch, kteří: „musili opustit rozličné své otčiny, by v nenarušené, diktatur a válek prostě Evropě mohl vést tak zvaný normální život, probíhající po předvídatelně vytyčených cestách.“¹²⁸⁶ Literát dále hovořil o největší překážce, která na exulanty v cizině čekala, přičemž jeho stanovisko vycházelo z psychologické stránky věci: „To, co se s nimi nyní odehrává, je dojemné a zarážející nikoli snad jen kvůli tisícům potíží emigrace, kvůli útrapám mnohočetné změny zaměstnání, zápasu o přizpůsobení a přirozenému strachu před ztrátou práce a eventuální nouzí, nýbrž zejména proto, že všichni tito lidé jsou náhle vystaveni předimenzovanému osudu.“

Urzidil přišel s myšlenkou, že je třeba se zaměřit na propast, jež zeje mezi mírou vlastní osobnosti a objemem osudu. Někteří jsou schopni postavit most a onu propast, byť s nesnázemi, překonat, jiní však disproporcí osudu nezvládnou, ztratí rovnováhu a upadnou na dno. Autor se přitom odkázal na jeden příklad z mnoha: „Znal jsem jednoho prostého, zcela nepolitického, slušného a ve spořádaných poměrech žijícího židovského obchodníka z mého domovského města. Musil vycestovat i se svou rodinou. Poštěstilo se mu dorazit do Ameriky ještě před válkou. Technické potíže se získáním víza ho vystavily nebezpečí, že bude musit USA znovu opustit. Jeho žena - nedokázala asi snést strach před novým přelomem, ba snad i návratem do nacistické Evropy - volila se svými dětmi smrtelný skok z jedné výškové budovy.“

Byť Urzidil přiznal, že jde o příklad extrémní, dodal: „I lidem, jejichž osud je méně vzrušující nežli ten onoho obchodníka a jeho rodiny, lidem, kterým se vlastně "nic nestalo", kteří se neocitli v koncentračním táboře, nebyli přímo mučeni a měli snad dokonce v emigraci to štěstí, že dosáhli nějakého zaměstnání s postačujícím výdělkem, je uloženo mnohem více, nežli smí být po právu žádáno od nějakého průměrného lidského tvora. Neboť to není toliko ztráta domova v jeho úhrnném významu, opuštění milovaných příbuzných a přátel, ztráta majetku (to už je nám dávno jen pro smích), zvrát v povolání, nevyhnutelná ponížení, kterých zůstane sotva kdo ušetřen, je to právě to, že prostý člověk má náhle dorůst osudu, který je jinak ve svých rozměrech vyhrazen toliko neobyčejným, význačným, dobrodružným naturám nebo na který je možno vyzrát jen nějakému filosofickému postoji, k němuž je nezbytné mnoho sebeovládání, sebekázně a schopnosti rezignace. Od prostého člověka se najednou žádá, aby se stal v jistém smyslu hrdinou, mučedníkem, filosofem.“

Urzidil chápal, že pakliže hovoří o emigrantech jako o hrdinech, mohl by se tak dotknout těch, kteří zůstali doma a byli tak účastni bojů, ať pasivně, či aktivně. Naznačil však, že v případě obrany vlasti nebo zachování vnitrozemského bezpečí mohl dotýčný pocítit „odškodnění v podobě možné proslulosti, kterou právě rozměr nepoměrně velkého a náhlého osudu zevnitř naplňuje“, což však bylo u emigranta jevem ojedinělým: „Mnohdy se zdá, jako by svou obět' přinášel toliko pro ni samu, pro vnější zachování své existence“.

¹²⁸⁴ URZIDIL, Johannes, Anna NOVÁKOVÁ a Jindřich BUBEN. *Kde údolí končí*. Praha: Argo, 1996, s. 11. ISBN 80-85794-63-2.

¹²⁸⁵ URZIDIL, Johannes, Anna NOVÁKOVÁ a Jindřich BUBEN. *Kde údolí končí*. Praha: Argo, 1996, s. 11. ISBN 80-85794-63-2.

¹²⁸⁶ URZIDIL, Johannes (1896-1970) - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=urzidil>. Odtud všechny citace v rámci rádek věnovaných Urzidilovi.

Na druhou stranu však Urzidil tvrdil, že i exulanti mohli jakési proslulosti dosáhnout: „Nehovořím pouze o posílení vnitřního bohatství člověka, který poznává nové světy a formy bytí, který je vystaven zážitkům ne vždy negativního rázu, na kterých by se jinak nikdy nemohl podílet. Nehovořím pouze o třibení charakteru, z něhož mohou vzejít vlastnosti dosud nevidané, ačkoli v takových vyložených situacích "proměna" člověka spočívá hlavně v tom, že jeho dobré a nepříhodné vlastnosti se prostě jen intenzivněji projevují. Nehovořím pouze o velkých zkouškách poctivosti a ušlechtilých mravů, které navzdory všem neštěstím a nepříjemnostem potkávají každého z nás,“ naznačil přitom a prozradil, „Hovořím o štěstí pomoci, nejen snad té, které se každému z nás nějakým způsobem dostalo, nýbrž i té, které se nám kdykoli přece jen mnohdy podařilo na někom dosáhnout, byť by dotyčný asi nevěřil tomu, že stačilo, aby na nás neupřel pohled příliš břitký. Neboť není na celém širém světě nikoho, kdo by nedokázal být i čímsi nepatrným překonat sám sebe.“

V závěru textu Urzidil charakterizoval roli oněch tisíců ahasverů, jimž se „propast“ překonat podařilo, a zahájily tak nový život v zahraničí. Jeho myšlenka je přitom nadčasová a lze ji vztáhnout jak do historie, tak do současnosti (a nejen na Židy): „Nový osud světa nebude vybojován jen na bitevních polích a za pomoci revolucí, nýbrž stejně tak i niterným přínosem té hluboké tvrdošíjné a neúnavné houževnatosti, formující nejen jednotlivé charaktery, ale i opravdový obraz celého lidské existence. Nikoli vyhnanci a vyvrženci, v nových světech tak obtížně hledající své oprávnění, nýbrž nositelé jakési nikdy nebývalé, na okolí mravně působící důstojnosti jsou všichni emigranti, kteří svůj osud správně chápou, nositelé jakéhosi bolestného ovšem, avšak zároveň vznešeného poslání, které jim nikdo nemůže odejmout a které nikdo místo nich nemůže splnit. I na domácky klidných lidech jejich nového okolí se musí dříve či později projevit morální síla, kterou dotyk s výjimečnými osudy nevyhnutelně vyvolává.“

Urzidil se židovské tematice věnoval také v dalších svých dílech – *Ghetto v Čechách* (1932), *Tudy jde Kafka* (1965), *O mém pražském tatínkovi a o mém newyorském řemesle* (1969), *Pedantova zpověď* (1972, posmrtně) a dále v dílčích povídkách.

Sám se přitom mezi emigranty také řadil. Roku 1939 odešel do Itálie, následně do Británie a nakonec do New Yorku. Po válce podnikl několik přednáškových cest do Evropy a právě během jedné z nich zemřel na mozkovou mrtvici. Je pochován v Římě.

3.5 ŽIDOVSKÝ HUMOR

„Židovské anekdoty možno považovati za lidovou poesii. Tak jako neznáme autora ruských bylin nebo srbských zpěvů bohatýrských, arabských pohádek a středověkých legend, tak neznáme původce židovských anekdot.“¹²⁸⁷ Těmito slovy uvedl Karel Poláček svoji sbírku *Židovských anekdot*, již publikovalo roku 1933. Přiznal sice, že u vybraných vtipů je možné autora dohledat (zejména ve vídeňských a budapeštských kabaretech), nicméně pochybuje o tom, že se v takovém případě jedná o anekdoty originální, neboť i nad nimi znalec jen mávne rukou s prohlášením: „To je staré.“¹²⁸⁸ Poláček posléze připomíná myšlenku Karla Čapka, a totiž že: „...vůbec není nových anekdot. Podle jeho názoru se anekdoty objevily na zemi současně s lidstvem.“¹²⁸⁹ Tyto „praanekdoty“ anebo „prabuňky“ poté procházely vývojem podobně jako živoucí organismy a akomodovaly se současným podmínkám.

V souvislosti s tím také Poláček vzpomíná na estetiku, z nichž někteří podmiňovali estetické

¹²⁸⁷ Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.

¹²⁸⁸ Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.

¹²⁸⁹ Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.

půvaby děl tomu, v jakém sociálním, politickém a intelektovém zázemí se pohybovali jejich autoři.¹²⁹⁰ Z toho usuzuje, že židovská anekdota je jakýsi „poetický výraz“ dlouhodobě opovrhované, ustrkované a ponižované rasy. Poláček poměrně stroze shrnuje historický vývoj židovstva: „Židovskému lidu nebylo dopřáno, aby vybíjel svou energii v usilování po hodnostech, po světské moci a po činech válečných. Ve dne se žid zabýval obchodem, lichvou, lékařstvím a jiným opovržením hodným zaměstnáním. Večer pak stáhl záclony, odloučil se od světa a usedl ke stolu, aby přemítal a mudroval nad svatým písmem a talmudem.“¹²⁹¹ Poláček následně, podobně jako například Olbracht, připomíná vztah Židů k řeči, textu a metafoře: „Místo činu miloval slova, ale dovedl také pochopiti druhou, skrytější stránku slova, která je zjevena dětem a básníkům, ale neznáma lidem hlučným a světským: seznal, že slovo má mocnou sílu asociativní a že dovede žít samostatně. Dialektika teologických spisů přešla židům do krve.“¹²⁹²

A to je podle autora důvod, proč židovský humor vyniká „břitkou formou“ a „logickým obsahem.“ Jedná se o způsob vyjádření sebeironie a melancholické nálady těch, kdož jsou „odvráceni od skutečnosti“, byť po ní touží, těch, kdo jsou odtrženi od plnoprávnosti, jakkoliv prahnou po všech typech aktivit. Slavný izraelský humorista Ephraim Kishon přitom podotýkal, že v českých zemích jsou židovské vtipy značně oblíbené. Tyto sympatie si vysvětloval paralelami mezi osudy židovského a českého národa, který rovněž dlouho trpěl pod cizím jařmem: „Jediným Čechům nemusíme my Izraelci nic vysvětlovat.“¹²⁹³ Nutno přiznat, že i český humor bývá „černým“ a zkratkou v rozmezí několika řádek dokáže vyjádřit celou esenci češství. Není proto divu, že humorista J. R. Pick¹²⁹⁴ na otázku, jak se má, vždy odpovídal s úsměvným nadhledem shrnujícím v sobě všechnu tíhu světa: „Jsem Žid a zdráv.“¹²⁹⁵

Kromě J. R. Picky a Karla Poláčka se židovskému humoru literárně věnoval také prozaik, esejist, dramatik a překladatel v jedné osobě – Alfred Fuchs (1892 – 1941). Učinil tak ve sbírkách: *Zfary a ze sakristie* (1935), *Cestovní anekdoty* (1938) či *Anekdoty o řečnících* (1939). Přestože byl Fuchs asimilantem, dokonce konvertoval ke katolicismu a přestože prohlašoval, že asimilovaní Židé „nemají již k židovství vztahu subjektivního“, ani jeho události druhé světové války neminuly. Roku 1940 byl zatčen gestapem a přes Terezín odvezen do Dachau, kde byl poléván v mrazu studenou vodou, dokud nepodleh. Na jednom z motáků, který se podařilo Fuchsovi propašovat jinému vězni, však přesto stojí lehký povzdech s hlubokým obsahem: „...dobrý voják Švejk slouží již v šupo a eses...“. I Fuchsovův příběh proto svědčí o síle židovského smyslu pro humor.

Židovských anekdot existuje bezpočet a svým obsahem se váží téměř ke každé oblasti jak činností obecně lidských, tak těch specificky židovských. Níže následuje výběr několika vtipů, na nichž lze deklarovat typickou vybroušenou formu židovské anekdoty – a tedy její stručnost z hlediska délky, avšak hloubku a vícevrstevnatost co se obsahu týče. Z hlediska didaktického mohou zvolené texty posloužit jako inovativní nástroje v rámci opakování učiva (např. historického kontextu probíraných děl), případně mohou být užity v rámci tzv. „zahřívacích aktivit“ (vyvolání diskuse, práce s metaforou, práce s idišismy v češtině apod).

Nejprve se zaměříme na vztah mezi židovstvím a křesťanstvím, který bývá v židovských anekdotách rozebírán velmi často, a to jak v kontextu biblickém, tak v tom obecně

¹²⁹⁰ Například ruský realistický román mohl být skvěle psychologicky vybroušeným pouze proto, že ruský lid dlouhodobě strádal jak fyzicky, tak psychicky.

¹²⁹¹ Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.

¹²⁹² Kramerius. *Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.

¹²⁹³ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 9. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹²⁹⁴ Básník, humorista a dramatik. V 50. letech spolupracoval s J. Suchým a I. Vyskočillem v Redutě. Věnoval se rovněž literární parodii (*Parodivan aneb Kobereček aneb Co Drda nenapsal a Nezval nezbásnil*). Mezi jeho texty se židovskou tematikou patří *Spolek pro ochranu zvířat* (1969).

¹²⁹⁵ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 5. ISBN 978-80-87391-04-4.

společenském. Následující ukázky tak mimo jiné narážejí na židovský původ některých známých osobností: „*Velkolepá oslava. Asi čtyřicet novickek symbolicky vstupuje ve svazek manželský s Ježíšem Kristem. Příbuzní, přátelé, známí. Slavnostní mše, pak hostina. Na té se však objevují tři divní muži: pejzy, štramly, kaftany. A bohatě si dopřávají...Ke konci hostiny, kdy již panuje uvolněná atmosféra, ti nejzvědavější nevydrží: „Omluvte nás pánové, vy jste tu jako příbuzní, přátelé – či známí nevěst Kristových?“ Tři muž pokývnu: „Příbuzný. Příbuzní z ženichovy strany.“¹²⁹⁶ Podobný princip, rozšířený o další jména nabízí následující text: „*V kupé vaku rabín a katolík již delší dobu diskutují o tom, kdo byl kdo ze slavných osob v dějinách. Diskuze probíhá, pán vyjmenoval kdekoho, Mendelsohna, Goyu..“Schoppenauer,“ pokračuje muž. „To byl žid,“ odvětlí rabín. „Freud!“ „Taky Žid.“ „Marx!“ „Jistě, známý žid.“ „Einstein!“ „taky žid.“ „Ježíšmarjá!!!“ vybuchne už rozzuřený katolík. „Taky židi,“ zní suchá odpověď.“¹²⁹⁷ V četných dialozích mezi rabíny a knězi přichází na přetřes mnohé otázky náboženské i ty týkající se tradic a zvyklostí obou monoteismů, například pověstná židovská synagogální hlučnost bývá stavěna do protikladu s křesťanským kostelním tichem apod.: „*Farář: „Zdalo se mi o židovském ráji: rámus a nepořádek, všude plno hádajících se lidí.“ Rabín: „Mně se zdálo o křesťanském ráji: nádhera a klid, nikde ani živáčka.“¹²⁹⁸***

Humor se rovněž dotýká problematiky náboženské konverze a asimilace. Anekdoty jsou tak poměrně věrohodným dokladem toho, že ne všichni asimilovaní Židé se vzdali své víry: „*Asimilovaný Žid z newyorské Upper West Side, zatvrzelý ateista, poslal studovat svého syna do Trinity School, která – navzdory názvu – byla zcela sekulární a měla velmi dobrou pověst. Asi po měsíci se synek otázal: „Mimochodem, papá, víš, že to Trinity v názvu školy znamená Otec, Syn a Duch svatý?“ Otec nevěřícně kouká, pak se nadechne, chytí pevně synka kolem ramen, začlouná s ním a praví: „Synu, teď ti něco povím, co do smrti nezapomeneš. Je jenom JEDEN Bůh, ve kterého nevěříme!“¹²⁹⁹ Zároveň však ti, kteří se o asimilaci upřímně snažili, museli čelit různým překážkám: „*Pan Kohn se dá pokřtít a pak chodí ostentativně s velkým zlatým křížem kolem krku. Jednoho dne přijde takhle do sauny a jak tam tak stojí nahatý, řekne mu pan Finkelstein: „Kouknou, Kohn, buď sundaj ten kříž, nebo natáhnou plavky. Ale takhle vypadaj strašně blbě.“¹³⁰⁰**

Další téma tvoří obchod, a to včetně lichvy a dalších čachrů, které jsou v rámci anekdot připouštěny. Někdy jsou úsměvně omlouvány, jindy jen konstatovány: „*Dlouhá složitá právní pře. Silbaum nervózní. Konečně přijde zpráva od právníka: „Spravedlivá věc zvítězila!“ Silbaum hned vzkazuje: „Okamžitě se odvolejte.“¹³⁰¹ Podobně také onen typický úzkostlivý vztah Židů k majetku, tak, jak byl popsán v historických kapitolách: „*Babička Sára je s vnoučkem na pláži...Najednou...velká vlna spláchne...vnoučka do moře..., Panebože, jak jsi jen mohl? Zač mně tresceš? Cožpak jsen nebyla vzorná matka a babička? Cožpak jsem nepřispívala na dobročinnost? Cožpak jsem nevedla zbožný život? Jak jsi jen mohl?- L Vtom se objevila další velká vlna – a klouček stojí zase na pláži..., Vrátil jsem ti vnuka. Jsi spokojená?“ ozve se z nebe hlas. „Dobře,“ povídá babička, „ale on měl ještě klobouček!“¹³⁰²**

A samozřejmě, že židovský humor naráží také na zázraky, jež mají v židovství roli velmi důležitou, jakkoliv jejich podstata často bývá profánního charakteru: „*Poslouchej, Roubiček, takovej zázrak ještě neviděli. To vám včera o šábesu jdu po ulici a najednou koukám, na zemi naditá šrajtofle. Na ja, ale copak se já o šábesu můžu pro ni sehnout, vždyť to by byla práce a s penezi k tomu navíc? A jak vám tam přemejšlim, co s tím, tak najednou zázrak, jakej ještě neviděli. Všude kolem šábese a nade mnou úterý.“¹³⁰³*

¹²⁹⁶ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 8. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹²⁹⁷ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 59. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹²⁹⁸ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 41. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹²⁹⁹ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 33. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹³⁰⁰ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 33. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹³⁰¹ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 35. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹³⁰² VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 17. ISBN 978-80-87391-04-4.

¹³⁰³ VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009, s. 20. ISBN 978-80-87391-04-4..

Na závěr si přečteme anekdotu ze sbírky Karla Poláčka: „*O těchto svátcích si pan Lissauer počínal v kostele náramně bouřlivě. Tak se horoucně modlil, až se rozčilil a čím dále byla jeho slova hlasitější a gestikulace bouřlivější. Tu se ho dotkl šames konejšivě prstem: „Pane Lissauer, nekřičte tak na Pána Boha. Věřte mi, že v dobrotě se to dá lépe vyřídit.*““¹³⁰⁴ Do jaké míry je však jádro ukázky žertovné a do jaké jde o seriózní záležitost? Spíše než jako vtipná narážka, nejeví se pointa této anekdoty (a to nejen v kontextu židovské tematiky) jako vážná a dobře míněná rada? Nakonec, podobné obapolné pocity židovské písemnictví vyvolává. Uvedme například knihu Jaromíra Johna¹³⁰⁵ (Bohumil Markalous, 1882-1952) *Zakukala lelulinka*. Hlavní protagonista trpí tzv. „elžetismem“ - není schopen vyslovovat hlásku „ž“. Když je za války konfrontován německými příslušníky, kteří po něm žádají, aby řekl: „*Ven s vámi, zatracení židi!*“, vyřkne tak hořkosladkou pravdu: „*Ven s vámi, zatracení lidi!*“¹³⁰⁶.

3.6 TEREZÍNSKÁ TVORBA

Dne 27. září 1941 nastoupil do funkce zastupujícího říšského protektora Reinhard Tristan Eugen Heydrich. O dva dny později byly v Protektorátu Čechy a Morava uzavřeny židovské synagogy a modlitebny s odůvodněním, že se jedná o shromaždiště podvratných živlů. V říjnu téhož roku byl vyslán první židovský transport, a to z pražského shromaždiště na Výstavišti. Jednalo se o přibližně 1 tisíc osob, které již před tím odevzdaly klíče od svých domovů a rovněž soupis majetku, jenž tím propadl Říši. S sebou mohly mít jen 50 kg zavazadel: „*Před panem Mundstockem se vynoří široká, v této hodině již dosti rušná třída a na její druhé straně šedivý betonový kolos o mnoha patrech s širokánskými skleněnými okny,*“¹³⁰⁷ popisuje seřadiště Ladislav Fuks.

Touž dobou padlo rozhodnutí o zřízení speciálního ghetta na území Protektorátu Čechy a Morava. Zařízení mělo primárně sloužit jako „soustředovací a průchozí tábor“ pro české Židy před jejich transportem na východ a neoficiálně rovněž jako „starobinec“ pro ty jedince¹³⁰⁸, již sice pro svůj židovský původ museli být stíháni, avšak zasloužili se o stát v takové míře, že nemohli být posláni do koncentračních táborů (přínejmenším ne přímo).

Stavba ghetta byla naplánována do posádkového města s pevností z 18. století – Terezína¹³⁰⁹. Po válce měl být tábor přetvořen v německé sídliště – jakési jádro germanizačního procesu českých zemí.

První Židé byli do Terezína posláni 24. listopadu 1941. Krátce na to, 9. ledna 1942, byl z ghetta vypraven první transport směřující na východ. Počátkem července 1942 se město stalo

¹³⁰⁴ Vliv a zvyklosti středoevropských židů – Wikizdroje. [online]. Dostupné

z: https://cs.wikisource.org/wiki/Vliv_a_zvyklosti_st%C5%99edoevropsk%C3%BDch_%C5%BEid%C5%AF.

¹³⁰⁵ Autor prozaických textů (pro dospělé i pro mládež). Mikulášek jej označuje za literáta typu cervatovského, jehož texty jsou tragickomické, s hlavními protagonisty „podivíny“. Mezi jeho dílo patří například *Večery na slámníku* (1920), *Zbloudilý syn* (1934), dále *Pestrý týden*, *Výbušný zlotvor* či *Estét* (texty se židovskými postavami).

¹³⁰⁶ MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998, 460 s. ISBN 80-7220-019-4.

¹³⁰⁷ FUKS, Ladislav. *Pan Theodor Mundstock*. Vydání páté, v EMG druhé. Praha: Odeon, 2015, s. 185. ISBN 978-80-207-1644-6.

¹³⁰⁸ Týkalo se více než 60 tisíc osob z Rakouska, Německa a Holandska. Jednalo se o staré, zasloužilé či tzv. privilegované (např. účastníky 1. sv. v.) Židy a jejich rodiny. Zatímco ti práceschopní byli oficiálně vysíláni na pracovní nasazení, ti starší 65 let odjížděli do „ghetta pro staré“. Ani pro tuto skupinu Židů však Terezín nebyl nutně konečnou stanicí. Téměř 30 tisíc z nich bylo i přes svůj status transportováno do vyhlazovacích táborů.

¹³⁰⁹ V době vzniku na místě žilo kolem 7 tisíc vojáků a civilistů. Německá armáda a místní obyvatelé pak dostali rozkazem místo vyklidit, aby mohlo dojít ke zřízení tábora.

koncentračním táborem: „Na 6000 nově přichozích živořilo na nepřipravených půdách bez světla, vody, hygienických zařízení. Mnozí lidé spali na holé zemi, jiní museli bydlet v temných kasematech, která byla tak vlhká, že je armáda před válkou nepoužívala ani jako skladiště. Postupně se do katastrofální situace dostalo zásobování vodou a elektřinou, kuchyně nestačily nasycit všechny obyvatele. Bezťak zcela nedostatečné jídlo bylo většinou studené. Před záchody a latrinami stály ve dne v noci fronty, vypukly epidemie.“¹³¹⁰

3.6.1 ŽIVOT V TÁBOŘE

O tom, že život v Terezíně nebyl jednoduchý, svědčí mnohé literární texty založené na vlastní zkušenosti: „A vím, že jsme v Terezíně přežili jen díky tomu, že vůdci Židů – sionisté – brali jídlo starým a dávali ho mladým v lidské a idealistické víře, že to bude budoucí generace, která vybuduje stát Izrael, zaslíbenou zemi (...)“¹³¹¹ Vypovídající jsou samozřejmě i mimoliterární vzpomínky vězňů: „Narodil se v Praze, v židovské rodině, a za druhé světové války strávil tři a půl roku v koncentračním táboře Terezín, odkud jen zázrakem nebyl poslán „na východ“, jak se říkalo transportu tam, odkud už většinou nebylo návratu. Příčina jeho uniknutí smrti: byl synem vědeckého pracovníka v oboru silnoproudé elektroniky, což, jak se ukázalo, byl velmi potřebný vězeň pro Němci spravované terezínské ghetto,“¹³¹² vyšlo tak například najevo v pořadu Třináctá komnata Ivana Klímy. „Od té doby už mě nikdo v životě nemusel přesvědčovat o tom, že existuje lidská solidarita, slušnost, zákon člověka (...) Já věřím v člověka,“¹³¹³ přiznal kdysi Arnošt Lustig v souvislosti s nezištnými činy svých spoluvězňů. Stovky, ba tisíce lidí pocházející z odlišného kulturního, jazykového i sociálního prostředí byly totiž schopny zachovat si svou důstojnost a prokazovat si vzájemně solidaritu: „Byl to odboj beze zbraní, přesto vedený stejnými cíli: zachránit co nejvíce lidských životů.“¹³¹⁴ Tento nemá revolta spočívala v péči o nemocné, staré i o děti, poskytování lékařské i technické podpory, starání se o chod kuchyně, dodávky vody a elektřiny a v neposlední řadě také v tvorbě kulturního programu. Na mysl přicházejí slova Vítězslava Kocourka: „Podíval se na špinu jejich života a uviděl čistotu jejich srdcí.“¹³¹⁵

Nejvyšší počet osob se dle záznamů v českém ghettu nacházel 18. září 1942 (58 491), téhož dne 156 lidí zemřelo (nejvyšší číslo úmrtí za jediný den). Zdánlivě bezvýchodnou situaci nacisté řešili navýšením počtu transportů na východ. Poslední deportace, konkrétně do Osvětimi¹³¹⁶, proběhla 28. října 1944: „Více než 60 000 českých a moravských Židů bylo posláno z Terezína do vyhlazovacích táborů. Z tohoto počtu přežilo hrůzy deportací pouze 3097 osob.“¹³¹⁷ Přes to vše Terezín sloužil jako nástroj nacistické propagandy. Nacisté místo používali jako vějičku pro západní svět: „Později už zdejší ghetto nebylo vydávané za starobní, ale dokonce za tzv. židovské sídliště, experimentální samosprávný územní celek,

¹³¹⁰ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 70-1. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³¹¹ LUSTIG, Arnošt: *Odpovědi*. 3. vyd. Praha: Prostor, 2003, s. 25. ISBN 80-7260-098-2.

¹³¹² 13. komnata — Česká televize. *Česká televize* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/213562210800012-13-komnata-ivana-klimy/>.

¹³¹³ EMINGEROVÁ, Dana: *Živel Lustig. Jak se píše kniha*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 32.

¹³¹⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 72. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³¹⁵ LUSTIG, Arnošt: *Noc a naděje*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1958, 159 s.

¹³¹⁶ První deportace z Terezína do Osvětimi proběhla 26. října 1942. Všechny následující transporty byly směřovány tamtéž (dříve Treblinka, Malý Trostinec aj.).

¹³¹⁷ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 70. ISBN 978-80-86889-59-7.

údajně příprava na poválečný židovský stát, pokud by byl zřízen.“¹³¹⁸

Jelikož spojenecké vlády (včetně československé exilové vlády) se proti německé antisemitské politice ostře ohradily¹³¹⁹, pokoušeli se nacisté zmírnit odpor západu falšováním skutečnosti. Heinrich Himmler se rozhodl, že k oklamání světa využije právě Terezín: „V polovině února 1943 dal odtud na sedm měsíců zastavit transporty do vyhlazovacích táborů a ghetto se začalo připravovat na návštěvu delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže...Byla určena zvláštní trasa, od níž se delegace neměla odchýlit – lživá kulisa v budoucí inscenaci.“¹³²⁰

Ve snaze zastříti skutečnou podobu a především rozměr šoa začali nacisté s obsahovými i formálními úpravami Terezína. Došlo k přejmenování ghetta na židovské sídliště, na místo denních rozkazů vězni dostávali „sdělení samosprávy“, a to dokonce prostřednictvím zdobených plakátů. Terezínské ulice, označované písmeny a čísly, dostala civilní názvy. Byla zřízena „Banka židovské samosprávy“ a do oběhu byly vydány terezínské peníze (bezcecné). Byly vyčištěny domy i ulice, upraveny vybrané fasády. Podél předem určené trasy vyrostly obchody, kavárny, lékárna, lázně i hudební pavilon. Byly zřízeny jesle, hřiště, školka, škola (nikdy se v ní nevyučovalo). Terezínské náměstí, na nějž měli do té doby vězni vstup zakázán, byl zkrášlen trávíkem a růžovými keři. Vězni se mohli volněji pohybovat, byla prodloužena doba vycházek a zrušeny některé povinnosti (např. povinnost zdravit). Očividnou předílnost ghetta (46 tisíc osob) pak nacisté vyřešili postupným transportem části vězňů na východ (téměř 30 tisíc), z toho část praceschopných včetně rodin byla odvezena do rodinného tábora v Březince¹³²¹, účelově zřízeného pro případné pokračování návštěv zástupců zdravotnické organizace.

Mezinárodní výbor Červeného kříže o povolení vstupu do některého z koncentračních táborů usiloval již delší dobu: „Konkrétním podnětem, který vedl k rozhodnutí o „zkrášlení“ Terezína byl požadavek Dánského Červeného kříže, aby bylo jeho zástupci umožněno navštívit 466 dánských Židů, deportovaných do ghetta v říjnu 1944. Dánské úřady ve prospěch těchto svých občanů intervenovaly u německých úřadů v Kodani a Berlíně.“¹³²² Po sérii výše zmíněných vylepšení, dne 23. června, Terezín navštívila tříčlenná delegace¹³²³ ve složení Frants Hvass (dánské ministerstva zahraničí), Juel Henningsen (zplnomocněnec dánského Červeného

¹³¹⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 70. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³¹⁹ Dne 18. prosince 1942 vydalo 12 spojeneckých vlád společné prohlášení, v němž odsuzují pokusy nacistického Německa o vyhlazení evropského židovského obyvatelstva. Jedná se o tzv. *Joint Declaration*, jejíž anglický text lze nalézt zde: 11 ALLIES CONDEMN NAZI WAR ON JEWS; United Nations Issue Joint Declaration of Protest on 'Cold-Blooded Extermination' 11 ALLIES CONDEMN NAZI WAR ON JEWS - The New York Times. *The New York Times - Breaking News, World News & Multimedia* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1942/12/18/archives/11-allies-condemn-nazi-war-on-jews-united-nations-issue-joint.html>.

¹³²⁰ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 74. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³²¹ Někteří terezínští vězni byli v souvislosti s nacistickou propagandou odvezeni do pobočného osvětimského tábora – Birkenau (Březinka). Na místě byl účelově zbudován tzv. „pracovní tábor Birkenau u Nové Beruně“, jenž měl rovněž sloužit jako Potěmkinova vesnice nacismu. V některých záležitostech se vskutku od ostatních vyhlazovacích táborů odlišoval (rodiny od sebe nebyly odděleny, děti dostávaly lepší stravu, byla stavěna silnice, kanalizace atd.), úmrtnost vězňů se však nijak zásadně nelišila od Osvětími.

¹³²² Zkrášlovací akce a návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže v Terezíně (1944) | Holocaust. *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/zkraslovaci-akce-a-navsteva-mezinarodniho-vyboru-cerveneho-krize-v-terezine-1944/>.

¹³²³ Frants Hvass z dánského ministerstva zahraničí, zplnomocněnec dánského Červeného kříže Juel Henningsen, delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže, Švýcar Maurice Rossel.

kříže), Maurice Rossel (delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže, Švýcar). Muži byli doprovázeni vysokými nacistickými funkcionáři, kolegy z řad Německého Červeného kříže a dále doktorem Paulem Eppsteinem v neblahé roli „židovského staršího“.

Během přibližně osmihodinové prohlídky byly delegátům ukázány fiktivní instituce a obchody, předloženy zmanipulované statistické údaje, „náhodně“ se stali svědky kulturního programu a bylo jim umožněno hovořit s dánskými vězni. Všichni tři později sepsali oficiální zprávy. Z žádné z nich nevyplývá, že by odhalili předkládanou lež, avšak zatímco dánští delegáti byli ve svých tvrzeních opatrní, doktor Rossel ve své zprávě mimo jiné uvedl: „Řekněme, že náš úžas byl mimořádný, když jsme v ghettu našli město, které žije téměř normálním životem.“¹³²⁴ V souladu s nacistickou představou pak uvedl: „Policie SS ponechává Židům volnost, aby si zorganizovali správu podle svého... Terezínský tábor je konečný tábor; odkud normálně nikdo, kdo jednou vstoupil do ghetta, není odeslán jinam.“ Obzvlášť poslední věta se přitom zcela minula s realitou. Když se ukázalo, že zájem západu o tábory polevil, bylo téměř 19 tisíc¹³²⁵ terezínských vězňů deportováno do Osvětimi a zároveň byl zrušen „pracovní tábor“ Birkenau, což stálo život dalších 6 tisíc lidí.

3.6.2 TEREZÍNSKÁ KULTURA

Jelikož Terezín sloužil jako „výstavní“ tábor, pravidla omezující uměleckou tvorbu v něm nebyla tak striktní jako jinde. V některých případech byla dokonce tato činnost iniciována nacisty, zejména v souvislosti s návštěvou delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže naplánovanou na 23. červen 1944 (viz výše). Umění mělo rovněž sloužit jako rozptýlení vězňů, kteří tak nepomýšleli na rebelii.

Terezínská kulturní v sobě zahrnovala mnoho žánrů – přednášky, koncerty, výtvarnou i literární činnost, tvorbu časopisů a divadelní hry. Bohužel, ve snaze zahladit stopy po válečných zločinech, většinu terezínské tvorby nacisté v závěru bojů zničili. Zachovala se pouze torzo – např. dílo lékaře, spisovatele a malíře Karla Fleischmanna, básníka Oty Reicha, básníků Vlastimila Arthura Poláka, Georga Kafky, H. G. Adlera, Ilse Weberové, Otto Weisse, Dagmar Hilarové, spisovatele a kreslíře Petra Kiena, dramatiků Hanse Krásky, Adolfa Hoffmeistera, hudebníka Rafaela Schächtera, kabaretiéra Karla Švenka, skladatele Viktora Ullmana, Gideona Kleina, autorů Karla Reinera, Norberta Frýda, Pavla Haase, výtvarníků Bedřicha Frinty, Otty Ungara, Ferdinanda Blocha, Lea Haase, Norberta Trollera, portrétistů Maxe Plačka, Mořice Müllera, jevištního výtvarníka Františka Zelenky či spisovatelů a dramatiků H. Weissové Hoškové, Kamily Rosenbaumové, Vlasty Schönové, Gustava Schorsche a Pavla Fischla (Pavel Bondy).

3.6.3 TEREZÍNSKÁ POEZIE

Karel Fleischmann (1897 – 1944) pocházel z Českých Budějovic a primárně se živil jako lékař (dermatolog a venerolog). Tomuto řemeslu se nepřestal věnovat ani v Terezíně, kde z pozice vedoucího zdravotní správy poskytoval zdravotní péči přestárlým. Jako „sváteční umělec“ se věnoval tvorbě poezie, fejetonů a rovněž maloval. Roku 1929 vydal *Prázdninovou cestu*, sbírku, v níž prostřednictvím obrazů líčí svou návštěvu Korsiky. Ve 30. letech se

¹³²⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 76. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³²⁵ Byli deportováni mezi zářím a říjnem 1944.

v *Návratu* vyjadřuje jak ke své medicínské profesi, tak ke zkušenostem svého bratra Emila ze zákopů 1. sv. v. Lékařská praxe i vlastní zdravotní hendikep (zmrzačená páteř) byly Fleischmannovi celoživotní múzou. Využil je např. v psaní fejetonů, z nichž řadu publikovaly *Jihočeské listy* pod značkou Al Terego¹³²⁶. Vlastním nákladem autor vydal dvě eseje - *Podoby mého otce* a *Duch a Tvar*. Druhý zmiňovaný text je literární poctou sochaři Ottu Gutfreundovi – příteli Karla Fleischmanna, s nímž byli „*spojeni jednotícím ukazatelem krve a laděním, společným akordem historie*“. Otto Gutfreund, mimo jiné autor pomníku Babičky v Ratibořicích či pomníku TGM v Hradci Králové, byl dle Fleischmanna: „*Žid, který milostí svobodnější doby a svého nadání směl místo spirituálních kompozic vytvářet hmotné zápasy myšlenek, konfrontovat svou orientální dynamičnost se statikou hmoty. Později vlivem prostředí a stykem s českou kulturou odváděn ke skutečnosti a životu, přibližuje se i formou ke kultuře lidu, v jehož středu se narodil.*“¹³²⁷ Věty shrnují vše – fakt, že v dřívějších dobách se židovští autoři nejčastěji věnovali tématům náboženským, avšak emancipace přinesla inspirační uvolnění. Nadto je deklarováno, že umělec židovského původu „vrostl“ do českého prostředí a přijal jeho realitu.

V rámci výtvarnictví Fleischmann vydal několik grafických cyklů (např. *Nemocnice, Rybolov*) a v časopise *Linie* publikoval mnohé úvahy a eseje týkající se moderního umění (např. *Zánik obrazu, Vzpouza hmoty*): „*Musíme věřit, že Země se otáčí, musíme i v noci myslet na dny, jež přijdou, a měřit cestu, jež leží před námi... Umělec je ozdravitel kultury. Hledá lék proti nemocem. Snad jej najde, i kdyby doba byla proti němu a tleskala šarlatánům.*“ Tak se Fleischmann vyjádřil ve své úvaze *Umělec a doba roku 1933*. Jelikož sám sebe vnímal nejen jako žida, ale rovněž jako Čecha, odmítl zemi opustit, načež byl dubnu 1942 deportován do Terezína¹³²⁸. Na místě vytvořil řadu kreseb, básní a fejetonů. Jeho verše z roku 1944 po válce našly cestu do rukou Viktora Fischla, jenž je přirovnal k villonským baladám a připodobnil jejich obsah k „zoufalství vytesané do tvrdého kamene.“ Až na drobné výjimky publikované zejména v *Židovských ročenkách* nebyla terezínská tvorba Karla Fleischmanna otištěna. Je majetkem Židovského muzea v Praze. Autor zemřel v Osvětimi.

Ota Reich (1914 – 1942/43), student práv, v Terezíně pracoval na stavbě krematoria: „*Budete stavět krematorium! / [...] zkopu-li čtvercový lán těchto záhonů, / vztyčím-li bílé zdi, a na nich střechu, / budeme chráněni před Polskem, před jízdou, / které se obáváš. / Tobě pro útěchu / pracuji...*“¹³²⁹ píše se v knize *Květy terezínského ghetta*. Lyrický subjekt, ve snaze vyhnout se deportaci, přijímá nevděčnou práci: „*Na jejích roštech lidé budou mřít / v plamenech výhně. Stěna / je dosud bílá, kouřem nezčazená / a přece slyšíš v její šířce vřít / olejem žhavým kosti rozpálené...*“¹³³⁰ pokračuje v popisu a přiznává: „*nechci být tím tvorem / jenž první tělo v tlamu pece strčí / a zažhne v plamen / I myšlenka na bolest mrtvých bolí.*“¹³³¹

Tvorbě prózy a poezie se v ghettu věnoval také H. G. Adler (1910 – 1988), jenž po válce vydal rozsáhlou knižní studii *Terezín 1941 – 1945. Tvář nuceného společenství* (Theresienstadt 1941 – 1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft). V britské emigraci se věnoval vědě a literatuře. Mezi jeho nejznámější terezínské texty patří *Terezínské skládačky, Osamělý v poutech, Člověk a jeho den* či *Roční doby*. Adlerovy verše se vyznačují poměrně

¹³²⁶ Fejetony byly postupně vydány ve třech svazcích (*S dlani nad očima, Prstem po mapě, Lidé v ordinacích*).

¹³²⁷ FLEISCHMANN, Karel. *Duch a tvar*. In: HOUSKOVÁ, Hana, ed. *Českožidovský almanach*... Praha: Apeiron, 1994, str. 92. ISBN 80-900703-4-3.

¹³²⁸ Konkrétně šlo o 18. duben 1942 a českobudějovický tranport “Akb”.

¹³²⁹ RIECH, Ota. *Terezínská balada. Květy terezínského ghetta*. Praha: vydal okruh přátel, 1946, s. 46-47.

¹³³⁰ REICH, Ota. *Terezínská balada. Květy terezínského ghetta*. Praha: vydal okruh přátel, 1946, s. 44.

¹³³¹ REICH, Ota. *Terezínská balada. Květy terezínského ghetta*. Praha: vydal okruh přátel, 1946, s. 45.

výraznou obrazností, čehož je dokladem i báseň *Umrličí mlýny*¹³³²: „Žhnouc padá trýzeň do umrlčích mlýnů/jež dusí příkrčená těla v žluklou zmeť/žeh škvíří špinu z chladem ztuhlých stínů/a prašný mour se snáší na zlou sněť/Vřesk pomatený v nepříčetném dění/den ostře řeže do skvrn, na šrot kus co kus/se drolí zkřehlé ruce za mřížemi/a skřípe slzami hlad od všech úst/Zrak vážne hasna tupým lomem v očích/cejch hrůzy vpaluje se do tváři a čel/a bídné osudy tu chroptí v křečích/Tma rdousí výkřik, který dokřičel.“¹³³³

Literatuře se věnoval také válečný veterán z 1. světové války Otto Weiss (1898 – 1944), původním povoláním bankovní úředník, jenž se k psaní rozhodl až za nacismu. Mezi jeho díla patří například próza *A Bůh viděl, že je to špatné* či četné sarkasticky laděné verše: „Už zhoustlo šero na střechami ghetta/ městečko lehá ke spánku/ kostelní věže štíhlá silueta/se tyčí v zlato červánků/...Až ráno vstanu, řeknou na pokoji: to byla zase krásná noc. A kolik mrtvých? – jak by padli v boji – šedesát šest – to není moc.“¹³³⁴

Franz Peter Kien (1919 – 1944) se projevoval výrazným talentem již od útlého dětství: „Podle otce si od tří let stále něco rýmoval, v pěti normálně četl a psal, od nejtělejšího dětství také kreslil a již jeho nejranější kresby nesou neobyčejnou svobodu výrazu... Ve 13 letech napsal ve verších a próze svůj první dramatický text, komickou hru *O pravdě a lži*, kde se již objevují vážná témata smrti, násilí, pravdy a svobody. V lámané němčině napsal povídku *Válka s abecedou – rozpad pořadí písmen v abecedě vede k totálnímu chaosu a válce všech proti všem, kterou vede pomatený vůdce. V parodické povídce popisuje šestnáctiletý Kien brněnské vězení, v němž jistý „Schmuss ben Quatschi“ studuje rafinované způsoby mučení, které chce uplatnit ve své zemi. V těchto pracích jsou již předznamenána vážná témata totalitní společnosti a války z jeho terezínských dramát.“¹³³⁵ Nadějný umělec studoval grafiku, film, malířství i scenáristiku. Události roku 1939 jej přimějí k pokusu o emigraci: „Cítíme se opravdu jako krysy, které mají na vybranou skočit do moře, nebo počkat, až si je moře vezme. Rozhodli jsme se ale skočit.“ Stal se činným sionistou, členem mnohých spolků a připravoval se na odjezd do Palestiny, rovněž vedl grafické kurzy. Roku 1941 byl však deportován do Terezína. Kromě bohaté výtvarné a grafické činnosti v ghettu vytvořil divadelní hry *Medea*, *Loutky* a *Sabbatai Cwi*, povídku *Na hranici*, alegorii *Pět velikánů*, prózu *Strašný sen*, operní libreto *Císař Atlantidy* a básnický cyklus *Mor*. Loutky představovaly drama pro tři herce. Základní děj, inspirovaný atentátem na R. Heydricha, spočíval ve snaze porobeného lidu zabít tyranského vládce. Hra se dočkala 25 repríz. „Císař vyhlásuje totální válku všech proti všem až do konečného vítězství, jímž bude vykořenění „zkaženosti“ a současně vyhlazení celého lidstva. Na to nestačí ani Smrt, která opustí své místo a lidé přestanou umírat.“¹³³⁶ Příliš nápadné narážky na nacismus však vedly k tomu, že výše popisovaná opera *Císař Atlantidy*, byla zakázána (objevena až v 70. letech). Básnický cyklus *Mor* byl nejen přeložen do češtiny (literární řeči Kiena byla němčina), ale byl i zhudebněn (Gideonem Kleinem). Množství autorových kreseb je dnes vystaveno v Malé pevnosti Terezín.*

Původním jménem Salomon Polák (1914-1990) se narodil v Úsově. Pocházel přitom ze starobylého židovského rodu. Mezi jeho předky z matčiny strany patřili vážení rabíni a soudci

¹³³² Přeložila Věra Koubová, poprvé vydáno roku 1978 v souborném Adlerově díle. Báseň autor několikrát přepracoval. Citovaná verze pochází z roku 1972.

¹³³³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 347. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³³⁴ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 354. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³³⁵ *Federace židovských obcí v ČR* | www.fzo.cz [online]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2009-07.pdf>.

¹³³⁶ *Federace židovských obcí v ČR* | www.fzo.cz [online]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2009-07.pdf>.

– nizozemští sefadim.

Polák byl internován až v závěru roku 1944. Po válce se živil jako původčí a drážní úředník. Většina jeho děl byla vydána až po jeho smrti. Věnoval se v nich zejména židovským pověstem. Celkem se jednalo o dva cykly úsovských pověstí, souborně publikované např. v knize *Bílá paní z ghetta*: „*Má tvorba má do jisté míry deníkový charakter. Vždycky mne také zajímaly historické paralely - tedy to, co je přes všechny proměny v dějinách věčné. V první polovině sedmdesátých let jsem začal psát pověsti ze židovské obce v rodném Úsově, jak mi je kdysi vyprávěl můj otec JUDr. Julius de Avalos Pollak a má staříčká teta. K psaní mě přiměl docent Ludvík Václavek, nynější děkan filosofické fakulty, který neustále zdůrazňoval: „Když je nenapíšete vy, kdo jiný to může udělat?“* Vyjádřil se Polák ke své tvorbě (ukázka v historické kapitole).

Polák byl také básníkem šoa. Roku 2003 byl vydán souborný svazek jeho poezie (do češtiny přeložila Poláková druhá žena Olga) pod názvem *Uhaslý svícen*. O deset let později byly souborně publikovány také Polákovy verše z let válečných – *Město černých bran* – v nichž reflektuje život v Terezíně. Během autorova života vyšla pouze jedna jeho sbírka, a to *Veliké osamění* (1975, Vídeň). I v ní se Polák převážně vrací k událostem druhé světové války.

Polák psal česky i německy, avšak němčina převažovala. Byl dokonce označen za posledního německy píšícího básníka v Československu. Jeho verše jsou značně expresivní: „*Píši /Pod vagóny duní kola. /Píši. /Pero se mi v ruce chvěje./ Píši./ Život ubíhá /Jak země v dál. /Píši. /Bohat nejsem, /Pokdy jsem nemíval. /Píši./ Láska ženy?/Býval jsem opodál. /Píši. /Žádný přítel, /Který by při mně stál. /Píši. /Tisíce písní, /Žádná kniha v tisku. /Píši. /Až mě jednou pohrbí v písku. /A já se ztiším.*“¹³³⁷ Mnohdy svou take tvoří překladatelský oříšek: „*Transport/Hrůzu značí./Transport/slova nepostačí.../Transport: Smrt na „Východě“./ Bez naděje, jde se, jde a jde./...*“¹³³⁸ Tak zní úryvek z básně *Ost-Transport*, již Polák složil v červnu 1942. Verše, které se staly mottem literární expozice Památníku Terezín, v originále „rytmicky sugerují pochod“ a nadto se vyznačují „ojedinělými rýmovými dvojicemi“¹³³⁹.

3.6.4 TEREZÍNSKÉ DIVADLO

Na kulturním životě ghetta se významně podílel také dirigent, pianista a hudebník Rafael Schächter (1905 – 1945). Kromě sborových úprav lidových písní zpracovával známé opery. V listopadu 1942 nastudoval *Prodanou nevěstu*, která se dočkala více než 30 repríz. Do svého repertoáru zařadil i *Figarovu svatbu*, *Hubičku* či *Kouzelnou flétnu*. Během návštěvy Mezinárodního výboru Červeného kříže byl nucen předvést Verdiho *Rekviem*. Vzhledem k faktu, že během nácíku přišel kvůli transportům hned dvakrát o celý sbor, jde v souvislosti s účelem daného představení vskutku o paradox. Schächter spolupracoval také na originálních hrách z per svých spoluvězňů (*Brundibár*, *Císař Atlantidy*).

„...význam našeho divadla pro ghetto byl ještě daleko větší, než dnes může kdokoliv pochopit. Bojovlaj jsme z jeviště o zachování základních morálních hodnot...Ztráta pocitu vlastní lidské důstojnosti lámala vězně nebezpečněji než hlad, těžká práce a špatné zacházení. A takové

¹³³⁷ [online]. Copyright ©ZX [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.vkol.cz/data/soubory/krok/krok0402.pdf>.

¹³³⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 348. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³³⁹ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 348. ISBN 978-80-7470-125-2.

*divadelní představení dovedlo často zázračně stmelit řadu bezejmenných transportních čísel v nadšený lidský kolektiv. Třeba jen na dvě hodiny. Kouske toho pocitu si však člověk odnesl do své studenté ubikace. Taková jiskřička svítila a hřála řadu dní. Myslím, že tohle právě byl největší dar, který terezínské divadlo dávalo smému diváku.*¹³⁴⁰

Hned 55 repríz se dočkala dětská opera *Brundibár* skladatele Hanse Krásy (1899 – 1944) a textaře Adolfa Hoffmeistera (1902 – 1973). Premiéra se odehrála v září 1943 a díky své optimistické atmosféře se brzy stala symbolem naděje i sjednocujícím prvkem terezínských vězňů. O následující písni se dokonce hovoří jako o táborové hymně: „*Brundibár poražen, už jsme ho dostali, zavířte na buben, válku jsme vyhráli. Vyhráli proto jen, že jsme se nedali, že jsme se nebáli, že jsme si všichni svou písničku veselou do kroku zpívali...*“¹³⁴¹ Dětským představením se věnovaly také herečka a režisérka Vlasta Schönová (1919 – 2001, po emigraci Nava Shan) a choreografka a tanečnice Kamila Rosenbaumová. Spolupracovaly například na inscenaci Karafiátových Broučků. Dalším výrazným dětským představením se stala *Královna Esther* Waltera Freuda.

„*Všechno jde když se chce/ Za ruce se vezmeme/ Navzdor kruté době humor v srdci máme/ Den co den stále jdem/ Sem a tam se stěhujem/ A jen ve třiceti slovech smíme psát/ Hola zátra život začíná/ A s ním se blíží čas/ Kdy si sbalíme svůj raeneček/ A půjdem domů zas/ Všechno jde když se chce/ Za ruce se vezmeme/ A na troskách ghetta budeme se smát.*“¹³⁴² Podobnými texty inspiroval své diváky skladatel, recitátor, kabaretiér, spisovatel, agitátor a komik v jedné osobě Karel Švenk (1917 – 1945). Komunisticky ořintovaný umělec, který už za okupace založil Klub zapadlých talentů, v Terezíně působil jako producent, režisér a herec. Výše citovaný refrém pochází z písně Terezínský marš a pamětníci text označili za terezínské motto.

Mezi Švenkovy inscenace patřily mimo jiné *Poslední cyklus*, *Ať žije život* či *Poslední cyklista*. Studování druhé zmíněné hry popsal Hanuš Beck v terezínském chlapeckém časopise *Vedem* následovně: „*Přišli jsme na zkoušku v deset a oni nás tam pustili teprve v půl jedenácté. Bylo tam asi sto lidí a každý chtěl vidět poslední zkoušku. Nebylo ještě nic připraveno, a tak se muselo stavět. Každý účinkující musel pracovat, pomáhat, převlékat atd...*“¹³⁴³ Poslední cyklista inspirovaný anekdotou, podle níž za vše mohou Židé a cyklisté, byl i přes (pochopitelný) zákaz Rady starších hrán opakovaně: „*Všichni cyklisté, i ti, kteří nemohou dokázat, že jejich předkové do šestého kolena byli pěší, ať jsou okamžitě transportováni na ostrov hrůzy!*“¹³⁴⁴

Ne všichni kritici a ne všichni vězni se shodli na umělecké kvalitě terezínské tvorby, u textů Karla Švenka se však shodují: „*Ostrou kritiku terezínských kabaretů napsal ještě v ghettu jeden z jejich spolutvůrců Josef Taussig. Odsuzuje tzv. ghetto humor, produkovaný typem kabaretu, jenž „prodává smích, zábavu a zapomenutí na každodenní potíže.“ ...Pokud tedy dává kabaret nějakou perspektivu, je to perspektiva naprosto pasivní – sed'te klidně na zadku,*

¹³⁴⁰ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 315. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁴¹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 72. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³⁴² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007, s. 72. ISBN 978-80-86889-59-7.

¹³⁴³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 334. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁴⁴ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 334. ISBN 978-80-7470-125-2.

*nehněte ani prstem a ono to již dobře dopadne...kabaret Karla Švenka, byť i ten má slabší stránky, je jediný, který se nesnaží jen pobavit, ale také bojovat. Pokouší se o vytváření vlastních forem a ve svých aktualitách se neomezuje na Terezín.*¹³⁴⁵ Švenkův talent Taussig potvrdil i těmito slovy: „každý tón a každé slovo je jeho vlastní výtvor“¹³⁴⁶.

Divadlu se v Terezíně věnoval také Gustav Schorsch (1918 – 1945), jenž před válkou přináležel ke skupině Kamila Bednáře a Jiřího Ortena. Pracoval jako asistent Karla Dostala v Národním divadle a spoluzaložil Divadélko pro 99. V Terezíně pracoval jako vychovatel mládeže. Zároveň pořádal večery poezie, pořádal přednášky věnované divadlu, literatuře a filosofii, vedl zkoušky a inscenoval divadelní hry. Podle svědků se jednalo o systematického režiséra s hlubokým smyslem pro detail, jenž pro věc neváhal riskovat život. Básnická čtení připravoval dlouhé týdny, hry byly pod jeho taktovkou nacvičovány několik měsíců. Spolupracoval s profesionály i s amatéry. Stál proto u zrodu divadelního semináře: „Každý z nás měl své hlavní lágrové zaměstnání. Divadlu jsme mohli věnovat jen volný čas – a toho nebylo právě mnoho. Pracovní den skončil v ghettu v šest hodin večer. Mezi šestou a osmou jsme hráli představení pro obecnost. Teprve po představení bylo možné studovat další repertoár. A dvakrát týdně byl ještě v noci po zkouškách Schorschův herecký seminář pro začátečníky...A skoro každý transport nelítostně rozmetal některé z našich pečlivě nastudovaných představení...Ale hrát se muselo dál.“¹³⁴⁷

„Všichni si zajisté pamatujeme, jak před nějakým časem přišel k nám Nora Frýd. Vyprávěl nám, též mimo jiné o staročeských lidových hrách a jako ukázkou jedné z nich nám přinesl komedii jménem *Esther*...“ Tak autoři časopisu *Vedem* popsali terezínskou tvůrčí činnost Norberta Frýda a pokračovali, „Pozoruhodné je uspořádání scény, která je rozdělena na tři záclonami zakrytá oddělení. Střední scéna je trvale určena královi, levá pro královny, pravá pro knížete Haman a pro jiné vedlejší výstupy... Zpěvy, až na několik veselých skočných písní, jsou složeny na způsob staročeských kostelních chorálů...Zpěvy budou doprovázeny pětičlenným orchestrem, který se skládá z houslí, kontrabasů, trubky, klarinetu a bubínku.“¹³⁴⁸

Premiéra hry navazující na tradici her purimových se měla konat již ve třicátých letech, a to v divadle E. F. Buriana, autora libreta. Norbert Frýd i Karel Reiner tou dobou s divadlem spolupracovali. Frýd byl asistentem a autorem četných písňových textů, Reiner zastával pozici hudebníka. Hra byla však z důvodu „židomilství“ cenzurou zakázána. V Terezíně se však ujala. Choreografii připravila Kamila Rosenbaumová, Esther hrála Hana Munková, kostýmy připravil František Zelenka, proslulý svou schopností využít obyčejné věci pro sestavení působivé scény – např. královského řetězu z prázdných plechovek.

¹³⁴⁵ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 329. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁴⁶ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 330. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁴⁷ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 340. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁴⁸ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 343. ISBN 978-80-7470-125-2.

3.6.5 DĚTI ŠOA

Kapitolu samu pro sebe tvořily terezínské děti. Z 15 tisíc dětí, jež táborem prošly, válku přestála pouhá stovka. Dva přeživší chlapci později nesmírně obohatili české literární pole – Arnošt Lustig¹³⁴⁹ a Ivan Klíma: „*V ten květnový den roku 1945 se otevřela brána, na níž tři a půl roku hleděl z okna, a překročil povalený plot, do té doby nepřekročitelný. Od té chvíle Ivan Klíma – nejpřekládanější současný žijící spisovatel, žije s filozofií: „Je jen život a smrt, všechno ostatní je malichernost.“*¹³⁵⁰

Rovněž Hana Knappová později proslula jako spisovatelka – Hana Bořkovicová. Jelikož v době terezínského zajetí jí bylo šestnáct let, oficiálně ji k dětským vězňům řadit nelze, avšak z hlediska obecného pojetí „dospělosti“ i z hlediska charakterů textů (veskrze intencionálních zaměřených na dětského čtenáře), jež později vytvořila, je vhodné ji zařadit právě sem. Totéž platí pro Dagmar Hilarovou.

Chlapci z bloku L 417 (tzv. „ŠKID“) vydávali rukopisný časopis *Vedem*, a to od prosince 1942 až do července 1944. Zhruba osm set stran periodika se podařilo zachránit a dnes jsou k dispozici na webových stránkách¹³⁵¹. Hlavním redaktorem byl Petr Ginz (1928-1944). Ginz byl literárně nadaný chlapec, který tvořil již před nástupem do transportu. Jeho „předterezínská tvorba – deník a fantastický román *Návštěva z pravěku* – byla posmrtně vydána. Do časopisu přispívala celá řada autorů. Mezi nimi například Hanuš Hachenburg (1929-1944) – tvůrce loutkové hry *Hledá se strašidlo* a bezpočtu zdařilých básní: „Ta troška špíny v špinavých zdech/ a kolem ta trocha drátu/ a 30 000, kteří spí./ Kteří se jednou probudí/ a kteří jednou uvidí/ Rozlitou svoji vlastní krev.“¹³⁵²

Ilse Weberová (1903 – 1944) svého staršího syna vyslala do Británie ve vlaku Nicholase Wintona. Spolu s mladším synem a manželem pak byla deportována do Terezína. Na místě utvořila desítky převážně německy psaných, básní, z nichž některé (např. *Ovce z Lidic*) byly určeny dětskému čtenáři.

Vzhledem k obsahovým možnostem disertace nebude tato oblast již dále analyzována. Zájemci mohou hledat inspiraci u historičky Hana Hříbková, která se věnuje podrobně veškeré tvůrčí činnosti terezínských dětí (např. i výtvarné). Dětský pohled na holocaust včetně problematiky intencionální tvorby na téma šoa – tvorby specificky určené dětem a mládeži – zpracovává zejména bibliografka Šárka Sladovnicková¹³⁵³.

3.6.6 LADISLAV FUKS - DIDAKTICKÉHO VYUŽITÍ MATERIÁLU ZABÝVAJÍCÍHO SE ŠOA

Pan Theodor Mundstock je nejen postava, ale i samotný titul Fuksova¹³⁵⁴ románu. Jméno

¹³⁴⁹ Podrobné analýze díla A. Lustiga se věnuji v diplomové práci, a nebude tudíž rozebírán zde.

¹³⁵⁰ 13. komnata — Česká televize. *Česká televize* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/213562210800012-13-komnata-ivana-klimy/>.

¹³⁵¹ Vedem | Homepage. *Vedem | Homepage* [online]. Dostupné z: <http://www.vedem-terezin.cz>.

¹³⁵² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 358. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁵³ HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2.

¹³⁵⁴ Ladislav Fuks nebyl židovského původu. V jeho dílech se však židovská tematika často objevuje. Jednak byl svědkem perzekuce židovských spolužáků, jednak sám se jako homosexuál potýkal s problémy menšiny. Podrobné analýze jeho díla (v porovnání s dílem Weilových a Lustigovým) jsem se věnovala v bakalářské a diplomové práci. V didaktické pasáži se autor objevuje vzhledem k tomu, jak propracované jeho texty z hlediska

s velkou pravděpodobností vzniklo ještě před textem, s autorským záměrem kompletně vyplnit informační mozaiku týkající se Mundstockova charakteru. Podíváme-li se na dané pojmenování z hlediska etymologického, pak zjistíme, že Theodor má svůj původ v řečtině a vznikl spojením dvou slov, „théos“ a „dórón“, tedy „bůh“ a „dar“. Jméno se tedy volně překládá jako „dar boží“ a jeho nositelem je: „*Ten, kdo svým blízkým přináší poselství z nebes.*“¹³⁵⁵

Co se týče příjmení dotyčného, jeho lexikální složka nesahá do tak vzdálené minulosti, jako tomu je u jména křestního. Jedná se o složeninu dvou německých výrazů, „Mund“ a „Stock“ - „ústa“ a „sklad“. Ovšem i v takto zvolené dvojici lze spatřovat záměr, neboť svým obsahem koresponduje s významem jména prvního. Postava v ústech skladuje cosi, předpokládejme, vzácného. Úložiště ovšem není cílovou stanicí, tedy i v případě Mundstocka musí poklad, který skrývá, vyjít na světlo.

Fakt, že výběr jmen byl předem promyšleným autorským tahem, lze dokázat na rozboru pojmenování dalších postav vyskytujících se v příběhu. Například židovská rodina Šternů, jedni z mála lidí, s nimiž pan Mundstock udržuje blízký vztah, vyměňuje si s nimi dopisy, navštěvuje je, poskytuje jim rady. Jak symbolické příjmení, s přihlédnutím k významu slova „Stern“, jež v němčině znamená „hvězda“.

Postupně všichni členové rodiny Šternovy odjíždí do koncentračního tábora, všichni až na jednoho. Na malého Šimona. Tento chlapec, zdá se, znamenal pro Mundstocka mnoho. Byl skoro jako jeho vlastní, vždy si rozuměli, probouzel v Theodorovi lásku a soucit, chuť k životu. Ne nadarmo tedy Šimon, jež v hebrejštině značí: „*Ten, kdo naslouchá mé bídě.*“

Když se pan Mundstock navrácí do minulosti, ke kolegovi z bývalého zaměstnání, hovořil-li by německy, vzpomněl by si jistě na pána, jehož znal „vor jahren“. Ale není to nutné, stačí v myšlenkách sledovat pana Vorjahrena. A v srdci přežívá také přátelství. Celoživotní přátelství udržované formou dopisů a letmých schůzek s Ruth Krasovou. Je to opět hebrejščina, jež nám vyloží smysl zvoleného křestního jména. Ruth se rozumí: „*Přítelkyně.*“ Je tu i Moše Haus, který, uzavřen ve svém rozlehlém tmavém domě, sní o nadpozemské spravedlnosti. Ve stejné nehostinné budově pak pan Mundstock mrtvého Hause objevuje.

V neposlední řadě malá ukázka pojmenování dalších složek textu. Například místa. Ulice, v níž pan Mundstock objevil svoji metodu¹³⁵⁶, nese název Mečířská. Slovtvorným rozbořením docházím k základu slova, jež zní meč. Meč patří mezi zbraně, ovšem jako takový jej lze použít nejen k útoku, nýbrž i k obraně. A čím jiným nežli obranným manévrem objevení metody bylo?

Zmíněné příklady slouží jako možný důkaz Fuksovy volby romantických jmen¹³⁵⁷. Jmen, která sama o osobě vystihují charakter svého nositele, napovídají o jeho osudu, určují jeho roli v rámci příběhu, doplňují jej. Zároveň tento přístup napovídá o detailně propracovaném postupu a předem jasně stanoveném autorském záměru, jehož patrnou součástí jsou i předem zvolená pojmenování, neoddělitelně spjatá se signifikací postavy i s její finální interpretací.

symboliky jsou i s přihlédnutím k faktu, že se jeho dílo objevuje na seznamu školní maturitní četby.

¹³⁵⁵ Výklady jmen citovány z internetového zdroje: [online]. Copyright © Economia, a.s. [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <http://svatky.centrum.cz/>.

¹³⁵⁶ Jde o Mundstockovu filosofii, jak přežít šoa. Více v diplomové práci.

¹³⁵⁷ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu*. 1.vyd. Praha: Torst, 2001, s. 599. ISBN 80-7215-140-1.

Fuksovy knihy bývají často zařazovány na školní seznamy maturitní četby a vzhledem k tomu, že autorovy tituly nabízejí jak zajímavé téma, tak patří k útlejším svazkům, studenti je upřednostňují. Dochází-li v této souvislosti k literárnímu rozboru díla v hodinách českého jazyka, mohl by výše popsaný charakter pojmenování Fuksových postav posloužit jako námět pro práci se symbolikou. Studenti závěrečných ročníků (adolescenti) jsou přitom ideálními recipiency podobných složitých literárních textů, neboť je u nich zpravidla vyvinuto abstraktní myšlení a jsou již schopni plně pracovat s pojmy¹³⁵⁸. Na druhou stranu systematická a správná práce s mladšími studenty může napomoci jejich dřívějšímu pochopení „pojmu“ i schopnosti abstrakce, proto je vhodné zařadit podobné „čtení mezi řádky“ co nejdříve: „*Význam je dynamickým výtvořem, odhalení jeho nestálosti a proměnlivosti je hlavním objevem „dospělého“ myšlení.*“¹³⁵⁹

3.7 PLZEŇSKO

„*Karel, markrabě moravský, nařizuje přísně rychtáři a konšelům města Nového Plzně, aby nedopustili týrati Židy u nich bydlicí, a kdyby přece, kdo se opovážil proti tomuto nařízení jednati, aby toho přísně potrestali.*“¹³⁶⁰ Takto zní první písemná zmínka o Židech usídlených v Plzni. Jedná se o královské nařízení z roku 1338. Město přitom bylo založeno roku 1295¹³⁶¹. Dá se proto konstatovat, že historicky jsou Židé s Plzní spjati od počátku.

3.7.1 HISTORICKÉ POZADÍ

Jako první se ve městě usídlili židovští obchodníci, které tam přilákaly významné obchodní stezky, a to řezenská a norimberská¹³⁶². Vzhledem k početným omezením, jež se k židovské komunitě v průběhu věků pojila, a to zejména v oblasti volby povolání, byla hospodářsky cílá Plzeň pro Židy věnující se převážně obchodu¹³⁶³ a manipulaci s penězi ideální volbou.

Ze soudních listů (Liber Judicii) lze vyčíst, jaké bylo postavení Židů v Plzni v 15. století. Zejména v dnešní Solní a Sedláčkově ulici vlastnili Židé již poměrně velké množství domů. Židovská čtvrť přitom nebyla od zbytku města oddělená: „*Prostor byl na západě ukončen městskými hradbami, na severu jej uzavírala slepá ulička, vedoucí ke katovně.*“¹³⁶⁴ Židovské domy navíc stály i v jiných částech Plzně. V 15. století navíc už v Plzni fungoval košer řezník a židovský lékař.

¹³⁵⁸ V případě studentů velice záleží na jejich věku. V rané fázi si dítě utváří jen jakési „neuspořádané množiny řady předmětů“ neboli synkrety. V pozdější fázi jsou synkrety nahrazeny tzv. komplexy. Ty se pohybují na rovině faktického myšlení, zjednodušeně řečeno se řady uspořádají podle objektivních souvislostí. Komplexy se později transformují v pseudopojmy. Dítě je v takový moment schopno pracovat s reálnými pojmy, aniž by je skutečně chápalo. Často se stává, že ještě pubescenti nedokáží naplno pracovat s pojmy, respektive užívají slovo jako pojem, ale určují jej jako komplex. Problematicky také pubescenti pracují s pojmem v nových situacích a ještě nemají zcela vyvinuté abstraktní myšlení. K tomu naplno dochází až u adolescentů.

¹³⁵⁹ SLOUKOVÁ, Danica. *Úvod do filosofie jazyka*. [online]. 2002, s. 25 [citováno 16. 11. 2015]

Dostupné z: filosofia.cz/files/jazyk/fj.doc.

¹³⁶⁰ Strnad, Josef. *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I. Plzeň: Městské historické muzeum, 1891, str. 46.*

¹³⁶¹ Dekretem krále Václava II.

¹³⁶² Norimberk měl od roku 1499 s Plzní smlouvu o bezcelním obchodu.

¹³⁶³ K hlavním obchodním artiklům té doby patřila vlna, sukno, kořeni (pepř a zázvor), kůže a hovězí dobytek.

¹³⁶⁴ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, str. 6. 2000. Průvodce historií západních Čech. ISBN 80-86125-14-9.

„Starší Židé a celá židovská obec v Plzni kupuje od tamější městské obce stavební místo v předměstí Škvrňanském za 12 kop pražských grošů, aby si tam zřídili svůj hřbitov.“¹³⁶⁵ Ke koupi došlo 6. ledna 1432 a dále: „Představený obce, konšelé a veškerá obec Nové Plzně uznávají, že Židé potřebují pozemku k vystavění své školy a prodávají jim k tomu účelu, poněvadž nikdo proti tomu ničeho nenamítá, dům Linhartův.“¹³⁶⁶

Během husitských válek se Židé postavili na stranu svých katolických spoluobčanů, pomáhali budovat městské příkopy a rovněž se zapojili do obrany Plzně před husitskými nájezdy. Z tohoto období se zachovala následující pověst: *„Při obléhání města r. 1434 zasáhly dělové koule františkánský kostel během bohoslužby. Zázračně nedošlo k žádným zraněním, ale i Židé, strádající spolu s městem, byli ochráněni. Několik Židů, kteří byli husitskou kulí dokonce svlečeni z kaftanů, vyvázlo rovněž bez zranění. Dle této legendy, Bůh ochránil nejen věřící katolíky, ale i Židy před útoky husitských kacířů.“¹³⁶⁷*

Ve prospěch revitalizace města po husitských válkách se král Ladislav Pohrobek na dobu tří let vzdal městských daní a židovských poplatků. Později ale přicházejí neshody a potíže spojené například s přeformulováním kanonického práva, které nově umožňovalo křesťanům otevřený obchod s penězi. Tím skončil židovský monopol.

Svého času byla slova žid a obchodník vnímána jako synonyma, proto nová křesťanská pravidla znamenala rovněž vývoj tvrdé konkurence. Roku 1439 tak Židé v Plzni, ať už místní, tak ti přespolní, začali nosit povinné označení – muži kukly a ženy šlojře se žlutými okraji, dále byla stanoveny podmínky jejich podnikání, styku s většinovým obyvatelstvem atd. Konkurenční boj se stal důvodem k tomu, aby vedení města roku 1501 vyhlásilo tzv. devatenáct artikul. Ty měly sloužit k redukci židovského podílu na obchodu. Byla v nich stanovena výše úroku z půjčky, došlo k zákazu zastavování oděvů apod. Byla také omezena práva Židům, již neměli trvalý pobyt v Plzni, přistěhování do města bylo umožněno jen se souhlasem purkmistra atd.

„A také podepsaným měšťanům při tomto tuto milost činíme...aby oni Židy z města mohli vypověděti, když by se jim kdokoliv zdálo, vidělo a líbilo...“¹³⁶⁸ Tak znělo privilegium umožňující vypovězení Židů z města udělené měšťanům králem Vladislavem II. Jagelonským roku 1504. Plzeňané své nově nabyté právo využili záhy, a to v souvislosti s vyšetřováním krádeže monstrance a znesvěcení a hostií v Hostouni u Domažlic. Z činu byli obviněni tamní Židé, kteří ovšem uvedli, že do celé záležitosti byli zapojeni také židovští obchodníci z Plzně. Vypovězení Židů z města samozřejmě nešlo realizovat okamžitě. Jen pomalu a neochotně se židovští obyvatelé z Plzně stěhují, a to nejčastěji do menších měst a vesnic Plzeňského kraje (Pňovany, Kasejovice, Kozolupy, Malesice, Štěnovice). Tehdejší plzeňská synagoga, jež stála v Solní ulici, zanikla roku 1533 a poslední židovský dům byl prodán roku 1542. Posléze platilo ustanovení, jehož součástí byl například zákaz přenocování Židů ve městě.

Byť oficiálně židovská obec zanikla, nepřestali se Židé podílet na místním obchodu, a to díky

¹³⁶⁵ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, str. 8. 2000. Průvodce historií západních Čech. ISBN 80-86125-14-9.

¹³⁶⁶ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, str. 8. 2000. Průvodce historií západních Čech. ISBN 80-86125-14-9. Jednalo se o již neexistující budovu na rohu dnešních ulic Solní a Sedláčkova.

¹³⁶⁷ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, str. 9. 2000. Průvodce historií západních Čech. ISBN 80-86125-14-9.

¹³⁶⁸ Hruška, Martin. *Kniha pamětní královského krajského města Plzně*. Plzeň: V. Steinhauser, 1883, str. 477-8.

podomnímu prodeji a výročním trhům, jež mohli navštěvovat od roku 1584¹³⁶⁹. Návrat konkurence do města opět vyvolal vlnu nepokojů, která se projevila například vleklým sporem ze 17. století mezi křesťanskými řezníky a jejich židovskými košer protějšky zakončený omezením prodeje košer masa nežidovskému obyvatelstvu. Docházelo také k násilným křtům¹³⁷⁰.

S poněmčením města, Josefskými reformami a dalšími právními zásahy, jež umožnily Židům, samozřejmě za určitých podmínek, dočasný pobyt ve městě, případně pronájem nebytových prostor (sklad, vinopalna atd.) došlo k opětovnému pobouření Plzeňanů, jak lze vyčíst ze stížnosti císaři z roku 1826: „*Veškerý obchod, veškeré prameny obživy strhne výhradně na sebe, nesvědomitý a bezohledný u volby prostředků...Od té doby, kdy Židé mocněji do Plzně vloudili, utrpěli značných ztrát živnosti křesťanů, kteří ve svém jednání stejných pletich neužívají...*“¹³⁷¹

Žádosti o zásah státu však byly neúspěšné. Průmyslová revoluce, industrializace, zrovnoprávnění a židovská emancipace naopak znamenaly, že se Židé do Plzně postupně navrátili a zejména v tovární výrobě díky své pílì a neustálé snaze inovovat obohatili český, ba i světový trh o nemalý počet významných firem (původním majitelem božkovského lihovaru byl podnikatel židovského původu Josef Gutwilling¹³⁷²).

3.7.2 Z PERA NORBERTA FRÝDA

O tom, jak náročné takové výpravy za zbožím do větších měst byly, o tom, jak vypadala židovská škola, nebo jak se jedlo na maloměstě košer, píše velmi poutavě spisovatel Norbert Frýd. Ten je známý především jako autor knih souvisejících se šoa (např. *Krabice živých*). Méně proslulým dílem je pak jeho románová trilogie *Vzorek bez ceny a pan biskup*, *Hedvábné starosti* a *Lahvová pošta*. Jedná se o tzv. rodinnou kroniku, o vzpomínky či autorskou rekonstrukci životních příběhů Frýdovy rodiny počínaje osudy prarodičů.

Byť se s úryvky přeneseme do porevolučního období 19. století, bohapustý (dá-li se podobný výraz v našem kontextu použít) Drmoul, vesnička v Chebském okrese¹³⁷³ s necelými devíti sty obyvateli, od původních tradic ještě zdaleka neupustil. Hned z první ukázky lze vyčíst, jak důležité byly pro židovské obchodníky z venkova návštěvy komerčního centra – Plzně: „*Ještě daleko větší sláva ovšem provázela kupecké výpravy do Plzně. Tam se konaly čtyřikrát za rok jarmarky a samo jméno Plzeň mělo velkosvětsky fabulózní zvuk. Setkávali se zde obchodníci z celé oblasti, devatenácté století se rozbíhalo do Gründerských let, vzduchem létala slova akcie, průmysl, podnikání a tihle venkovští chud'asové aspoň okukovali novinky, porovnávali*

¹³⁶⁹ Zakoupili si k tomu práva.

¹³⁷⁰ Poslední doložený případ pochází z roku 1806. Schiebl, Jaroslav. *Křty Židů a jinověrců v Plzni na konci XVII. století a počátku XVIII. století*. In: *Plzeňsko*. 1924, č. 5, str. 4-5.

¹³⁷¹ Český západ, 1. 7. 1909, str. 3.

¹³⁷² Dále lze zmínit např. koželužnu Davida Leopolda Levita, papírnu Fürth & Gellert, továrnu na výrobu lihu Adofa Poppera nebo lihovar Gutmann & Kafka (továrna sloužila jako výrobní lihu a droždí. Roku 1870 ji převzal J. Hanák. Dodnes stojí v Lochotínské ulici.

¹³⁷³ Drmoul sice neleží v Plzeňském, nýbrž v Karlovarském kraji, nicméně v textu jsou města regionu Plzeňského často zmiňována, navíc před zavedením krajů měl Cheb k západočeské metropoli blízko i administrativně.

*ceny, pochyťovali tipy, navazovali známosti. Zcela mimochodem třeba sháněli i ženicha pro mladší sestru, nebo nevěstu pro syna.*¹³⁷⁴

A to není jediná chvála, kterou Frýd město častuje: „Už týdny před událostmi sepisoval otec Gaše na list papíru vše, co hodlal nakoupit. Posílal děti do domů dlužníků, aby jim připomněl pohledávky. Lidé ostatně chápali, že nemůže jet nakupovat bez peněz, respektovali pokud možná čtvrtletní termíny. Platilo se „do plzeňského trhu“.“¹³⁷⁵

Trhy samé pak autor popisuje takto: „Na náměstí kolem plzeňského kostela a přilehlé ulice, všecko hustě zaplněné ježatými stánky, byly v neděli ještě poměrně málo živé. Příval cizích trhovců se zbožím nastal až v noci na pondělí. Do elegantnějších prodejen centra nastěhovali se po dobu trhu páni továrníci z Prahy, Vídně, Liberce, skladovali a převáděli tu své šlágry. Jinak se každá z přilehlých ulic proměnila v otevřený tábor dodavatelů určitých tovarů. Někde byla k máni jenom kůže, jinde nevydělané kožky a peří, jinde zas košťata, košíky, hliněné nádoby, dřevěné vařečky, džbery a díže, troky a plechové vany. Zdánlivě nekoneční řady ulic se soustředily na hotové prádlo, punčochy, zástěry, obleky, šátky, vlnáky. Všecko mělo svůj pach, a zvláště boty, papuče, pantofle půl dřevěné půl kožené voněly pro odborníka příjemně. O ulici dál nabízeli dovozci z Moravy a Slovenska cibuli, česnek, koření, to už připomínalo zahrady Orientu.“¹³⁷⁶

V následující ukázce Frýd popisuje židovskou školu: „V jediné místnůstce se musely těsnat všechny děti ve věku šesti až dvanácti let a trávit tam celý den – od osmi do dvanácti, od jedné do pěti. Dlouhé letní prázdniny, jak je poskytovala křesťanské obecna, neznaly. Vyučování ustalo jen v pátek odpoledne, v sobotu a o židovských svátcích, ale to čekaly děti na děti často jiné povinnosti, hlavně návštěva templu. Neděle platila za všední den.“¹³⁷⁷

Následuje zajímavá pasáž týkající se vnitřních prostor školy: „Domek byl ze dřeva, bez jakýchkoliv hygienických zařízení. Zde měl svůj byt i pan učitel Salomon Spitz. Učební pomůcky chyběly – nebylo jich ostatně ani zapotřebí – děti si měly přisvojit je důkladné znalosti náboženství, klasického hebrejského jazyka a písma. Jaksi navíc se vyučovalo trochu počtům, nejnověji také čtení a gramatické německého jazyka a zeměpisu Čech.“¹³⁷⁸

Text postihuje i to, jaké pomůcky studenti potřebovali a jak to bylo s financemi: „Děti si přinášely břidlicovou tabulku, pisátko a hebrejský slabikář. V zimě, když byla brzy tma, i lojovou svíčku. Tatínkové platili týdně za každé dítě pětadvacet krejcarů školního, inkasovalo se veřejně, v templu, za přítomnosti učitele i dětí, a nebyl to malý obnos – šlo tedy jistě o tíživou proceduru, nepřijemnou pro všechny.“¹³⁷⁹

¹³⁷⁴ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 11, 1966.

¹³⁷⁵ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 12, 1966.

¹³⁷⁶ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 13, 1966.

¹³⁷⁷ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 13, 1966.

¹³⁷⁸ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 13, 1966.

¹³⁷⁹ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 13, 1966.

A co osobnost učitele? „*Salomon Spitz byl prudký, věčně rozzlobený, děti se před ním třásly. Nepozornost trestal hůlkou nebo pěstí, sám se chvástal, že u něho nebývá nouze na modřiny. Tloukl i do obličeje. Dědeček vzpomíná, jak jednou malý soused v lavici Jonáš Strauss dostal ránu, až vykřikl bolestí. Učitel měl na ruce pečetní prsten a úder byl tak silný, že se na chlapcově tváři dala přečíst písmena SS – která v těch poměrně nevinných dobách neznamenal ještě nic než iniciály Salomona Spitze.*“¹³⁸⁰

3.7.3 OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - PLZEŇ

S Plzní je spojena osobnost spisovatele Oskara Bauma¹³⁸¹, který se ve městě roku 1883 narodil. Pocházel z obchodnické rodiny: „*Otec vlastnil obchod se střížním zbožím na krásném velkém náměstí naproti kostelu.*“ Malý Oscar přišel na svět poznamenaný, neboť měl odchlíplou sítnici a špatně viděl na jedno oko, později (nedosáhl ani osmého roku věku) na něj oslepl zcela.

Když byl chlapec ještě malý, přestěhovali se Baumovi do Prahy: „*Během svého mládí v Praze navštěvoval gymnázium na Staroměstském náměstí v dnešním paláci Kinských. Do gymnázia tehdy chodili i pozdější členové „Pražského kruhu“ M. Brod, F. Kafka, a také Otto Pick nebo překladatel Pavel Eisner či Emil Utitz.*“ A právě se zmíněnou školou je pak většinou znalců spojován incident, při němž Oscar Baum přišel i o druhé, dosud zdravé oko. Podle všeho jej totiž ztratil v pranic s českými spolužáky¹³⁸². Dlouholetý Baumův přítel F. Kafka projevil lítost nad tím, že se Baum stal obětí „slepé“ nesnášenlivosti: „*Oscar Baum ztratil zrak jako Němec, jako někdo, kým vlastně nikdy nebyl a ani jím být neměl. Snad je Oscar Baumen smutným symbolem takzvaných pražských německých Židů.*“

Slepota spisovatele velmi ovlivnila, o čemž svědčí i úryvek z Baumovy knihy *Život v temnotě*: „*Fricek se pln blažených myšlenek ubíral k synagogální lavici. V kapse měl mimořádný úlovek: první díl Děti kapitána Granta... České děti, které zlobilo, že si tu někdo „přede všemi čte německou knihu“, ztloukly onoho chlapce tak, že oslepl.*“¹³⁸³ Již slepý Oscar odjel do Vídně, kde vystudoval hudební pedagogiku a stal se učitelem klavíru a hry na varhany. To, že byl moderním židem, dosvědčuje fakt, že sám hrál na varhany v Jeruzalémské synagoze. To by přitom ještě před sto roky bylo něco nemyslitelného a před padesáti léty by šlo o velkou novinku¹³⁸⁴.

Oscar Baum patřil k výjimečně nadaným autorům tzv. pražského německého kruhu. Jeho slepota mu v tvorbě nikterak nebránila, ba naopak. Jednak jeho dílu dodávala specifickou duši a navíc mu díky ní nechyběl jakýsi sedmý instinkt, na nějž ve svých vzpomínkách naráží např.

¹³⁸⁰ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 7, 1966.

¹³⁸¹ V textu vycházím mimo jiné z textu bakalářské práce Filipa Šamsi, toho času (2007) studenta Katedry Ústavu židovských studií na Husitské teologické fakultě UK nazvané *Oscar Baum a židovská tradice*. Dostupné zde: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/661/>.

¹³⁸² Jiné zdroje však s odvoláním na svědectví samotného Bauma uvádějí, že o druhé oko přišel tehdy, když vojáci (dokonce možná v Plzni) rozháněli demonstraci, přičemž chlapce jeden z vojáků udeřil.

¹³⁸³ V originále Das Leben Im Duken. Na pasáž upozornil J. Serke.

¹³⁸⁴ České židovství procházelo v polovině 19. století zásadní reformací (právo, školství, bohoslužba). Jednou z nejspornějších změn pak bylo zavedení varhan do synagog. Ty se nepravdělně v synagogách vyskytovaly již od pozdního 17. století (ohlašovaly začátek sabatu), ale nyní měly být stálou a věrnou pomůckou pravidelných modliteb. První reformovaná bohoslužba v Praze se konala ve Španělské synagoze roku 1837 a z nedostatku židovských hudebníků tehdy hrál František Škroup, skladatel české státní hymny.

Max Brod: „Věřili jsme/ a sám Baum nás svým nenuceným chováním v té víře utvrzoval/ že mu mnohdy nějakými tajenými záchvěvy můžeme sdělit, co vidíme. Slepý viděl našima očima.“ Brod také uvádí, že přítel Baum své texty a pocity vždy zaznamenával za pomoci Braillova přístroje, který vždy nosil s sebou.

V závěru už jen citace z autorova díla: „Okamžik je střed věčnosti. My každý jsme s tím, co právě činíme v každém okamžiku středem mezi tisíci pokoleními, které byli před námi a mezi tisíci pokoleními, jež přijdou po nás. Proto nemůže nikdo říci: "Jeden den nic neznamená!" Všechna minulost byla zbytečná a celá budoucnost bude beznadějná, jestliže naše přítomnost není skutečně naplněna.“¹³⁸⁵

V Plzni jistou dobu pobýval také Karel Poláček (1892 – 1945). Poláček pocházel z asimilované židovské rodiny. Jeho tvorba se vyznačuje osobitým, nikoliv však povrchním humorem. Mnohé jeho texty jsou svým charakterem podobny těm Hemingwayovým. Poláček nedokončil studium práv. Během 1. sv. v. sloužil na Balkáně. Později se stal úředníkem. Státní moloch jej přiměl k sepsání povídky *Kolotoč o byrokracii*.

Mladý Poláček publikoval v mnohých periodikách (*Lidové noviny*, *Tribuna*), stál rovněž za několika filmovými náměty (Včera neděle byla). Židovská tematika se v jeho díle objevovala průběžně. Například v textu *Mariáš a jiné živnosti* (1924) se autor dotkl problematiky antisemitismu, v *Povídkách izraelského vyznání* (1926) a v díle *Michelup a motocykl*¹³⁸⁶ (1935) s nadhledem a přitom velmi jemně vystihl tajemství židovské duše (asimilace, majetnictví, humor, „slovíčkaření“), věnoval se také židovskému humoru (*Židovské anekdoty*, viz str. 278), vzájemný vztah mezi Slovany a Židy líčil v knihách *Muži v ofsajdu* (1931), v cyklu *Okresní město* či v románu *Bylo nás pět*¹³⁸⁷ (1946).

Ve 40. letech Poláček pracoval u rady židovských starších. Měl na starosti sepisování titulů zabavených knižních fondů ŽNO. Za tímto účelem cestoval po republice, přičemž se ocitl také v Plzni. Svě zážitky zanesl do deníku, jenž roku 1959 vyšel pod názvem *Se žlutou hvězdou*.

„V pondělí o ½ 6. ráno pojedete se do Plzně prohlížet knihy,“¹³⁸⁸ začíná se zmínka o městě, načež autor pokračuje, „V Plzni na nádraží nás čekal pan Schliesser, vedl nás zadem na obec, aby větší množství židů nevzbudilo pohoršení. Obec: přirozeně v starém baráku, aby budila představu ghetta. Právě byla registrace smíšených manželství. Uváděl pán (v duchu jsem mu říkal básnický šaes Chamisso), umělecká, lyrická prošedivělá kštice, lyrické malé kotlety: Bývalý herec. Rašekol: Pán libující si v diplomatické póze: Jím maso, ale nechci nic vědět.“ A v duchu ironickém Poláček komentoval i další své zážitky: „V Plzni jsme z počátku třídili knihy v synagoze. Budova vystavěná ve slohu Komerzialrathském. My na to máme. Plzeňáci jsou na ni pyšní. Mírně jsme pana Sch. urazil, když jsme se vyjádřil o ní opovržlivě. Člověk se smí skepticky, ironicky a kriticky vyjádřit jenom vůči lidem vyšší úrovně...Při práci nás hlídal šupoš, který se oděl k této fuknci zvlášť sveřepým obličejem. Dali jsme mu do ruky obrazovou knihu, aby se nenudil“

¹³⁸⁵ Z německého originálu přeložil Filip Šamsa.

¹³⁸⁶ Židovský účetní pošle syna na křesťanskou školu, neboť rabín za stejnou cenu vykládá pouze Starý zákon.

¹³⁸⁷ Židovství Petra Bajzy není explicitně zmíněno, ale jedná se o vzpomínky autora na dětství, rodina nechodí do kostela atd. Z hlediska didaktického by bylo zajímavé položit studentům otázku, jak by Petr Bajza prožíval dospělost.

¹³⁸⁸ [online]. Copyright © [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/24/30/16/se_zlutou_hvezdou.pdf. Všechny další citace u autora pochází z tohoto zdroje.

Poláček zaregistroval také zdánlivě marginální záležitost týkající se jazyka: „Židovská knihovna: Engelhorns-Romanbibliothek, Kürschner's Bücherschatz a Bibliothek der Unterhaltung u. Wissens. V těch si říkaly babičky, tety, sestřenice. Potom: Skvostně vázání němečtí klasikové. Drušešenky a barmicve. Málo českých knih.“ A jaký byl jeho vztah ke knihám? „Hromady potišťného papíru jako hnůj. Je to nedůstojný pohled. Knihy chtějí být srovnány. Skutečně srovnány do hranic by vypadaly jako děti po koupeli, které se pomodlily a šly spát.“

Z deníku rovněž vyplývá, že nehledě na to, o jak těžkou dobu šlo, Poláček neztrácel humor: „Ve vlaku jeden po druhém utrousili vtíp: Půjdem do jídelního vozu,“ a svým způsobem stále nacházel inspiraci, „Povídka o hezké židovce, na kterou mladý voják čekává, aby jí mohl vyhodit z lelektriky: Jeho jediný způsob, jak vyznat lásku.“ Jedním z posledních zápisů v Poláčkově deníku je pak výstižný citát Charlese Dickense: „Zpravodajové jsou právě tak jako nepřítel pokojení lidského – vševědoucí, pokud se týče minulosti a přítomnosti (to méně, dodávám já), ne však budoucnosti.“ Karel Poláček přitom zemřel za nevyjasněných okolností v jednom z polských koncentračních táborů.

Ze západočeské metropole také pocházel český záhadolog Ivan Mackerle (1942 – 2013). Ten se během života pokoušel vyřešit mnohá tajemství – pátral po Lochneské příšeře i po madagaskarském lidožravém stromě, hledal kosmické vltavíny, říši Agharti, Péráka i Drákulu. Kromě jiného se také s geologickým radarem vypravil do pražské Staronové synagogy, aby odhalil Golema. Přátelé o něm tvrdili: „Ivan Mackerle je skvělý vypravěč, člověk, který se vzdal své perspektivní odborné kariéry (vystudoval fakultu strojního inženýrství), aby zasvětil svůj život studiu záhad.“¹³⁸⁹

V Plzni také působil advokát a aktivista Jindřich Kohn. Tento všestranný muž se angažoval v politice, byl rovněž redaktorem lokálního časopisu *Směr* a zajímal se o sociologické otázky. Byl zapáleným zastáncem židovské asimilace: „Otázku židovské asimilace, za níž se přimlouval, řešil její oboustrannou povahou, při níž dochází k vzájemnému obohacování asimilovaných i asimilující většiny. Zároveň přitom zdůrazňoval návaznost evropské kultury na antiku, v níž byly přítomné četné asimiláty židovství.“¹³⁹⁰

S Plzní je také spjata meditační zahrada s Památníkem obětím zla, již na Doudlevecích založil bývalý politický vězeň Luboš Hruška. Dále ve městě stojí budovy Malé a Velké synagogy (třetí největší stavba svého druhu na světě), na Lochotíně se rovněž nachází židovský hřbitov.

3.7.4 OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU – KASEJOVICE

V Kasejovicích dlouhá léta působil Václav Mertberger, místní rodák, vlastivědný pracovník a znalec umění. V bývalé židovské synagoze¹³⁹¹ sestavil sbírku uměleckých předmětů

¹³⁸⁹ Vzpomínka na Ivana Mackerleho – Projekt Záře. *Projekt Záře – Evidence a výzkum fenoménu UFO a dalších nevysvětlených jevů v ČR* [online]. Dostupné z: <http://www.projektzare.cz/vzpominka-na-ivana-mackerleho-2/aktualne/>.

¹³⁹⁰ Více zde: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kohn_Jind%C5%99ich.

¹³⁹¹ První rabín, který v kasejovické synagoze vedl bohoslužby, nesl jméno Solomon a zprávy o něm jsou datovány do roku 1651. Současná budova byla postavena v 18. stol. v souvislosti se založením městské židovské čtvrti. Během následujících let prošla nákladnou rekonstrukcí, fungovala jako škola, probíhaly zde také první bohoslužby rabína Filipa Bondyho (první rabín kázající česky). V důsledku transportu kasejovických židů do Terezína však po druhé světové válce nebyla synagoga jakožto modlitebna znovu otevřena. Postupně do ní byly

mapujících historii města: „Vzhledem k tomu, že v Kasejovicích v minulosti existovala velká židovská komunita, podařilo se Václavu Mentbergrovi shromáždit obsáhlou sbírku s židovskou tematikou.“¹³⁹²

Mentberger je také autorem několika knih. Ve svých vzpomínkách na období druhé světové války mimo jiné popisuje snahu Židů opustit město ve strachu před nacismem i to, jak postupně ztráceli občanská práva: „Židé, ač nás přespříliš poškozovali nejen hospodářsky, ale i národnostně, nejsou už lidmi?“¹³⁹³ Z citace sice vyplývá, že sám Mertberger nebyl Židům zcela nakloněn, nebyl však antisemitou. Deníky obsahují také pasáže věnované složitému soužití Čechů, Židů a Němců a situaci poválečné a mnohé další zajímavé (byť jistě subjektivní) pasáže, z nichž se lze poučit o historii Plzeňska.

Mentberger židovskou tematiku podrobně studoval. Byl majitel rozsáhlé sbírky knih v hebrejštině, je možné dohledat jeho strojopis *Kasejovičtí Židé*, sám také upozornil na to, že domy v kasejovické židovské čtvrti byly jinak očíslovány, a to římsky, nikoliv arabsky, což lze potvrdit i citací z knihy N. Frýda charakterizující židovská obydlí v Drmoule: „Dědeček ovšem vypráví, že neviditelná zeď ghetta nemizela ani potom, že židovské domky se lišily i nadále jiným, římským číslováním (Maierovic baráček měl číslo X).“¹³⁹⁴ Mertberger také pořádal odborné přednášky na židovské téma. Když prováděl hosty po Kasejovicích, neopomněl zmínit význam symbolů na náhrobcích na židovském hřbitově. Jednou dokonce obdržel od židovských představených dar - palmovou ratolest – jako vyjádření úcty.

Mezi lety 1859 a 1869 působil v kasejovické synagoze Filip Bondy, který jako vůbec první rabín v Čechách začal kázat česky. V dubnu roku 1885 provedl první českožidovskou bohoslužbu v Pinkasově synagoze v Praze. Česká kázání rovněž sepsal (*Hlas Jákobův*). Mimo to byl autorem učebnic (*Učení Mojžíšovo pro školní mládež*), začal v českém jazyce vyučovat, ba co víc, propagoval český překlad Tóry.

3.7.5 OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - OSEK U ROKYCAN

V malé vsi u Rokycan se v dubnu roku 1853 narodil Šimon Wels. Z hlediska Plzeňského kraje je důležitá jeho autobiografická kniha *U Bernátů*, v níž popisuje život vesnické židovské komunity západních Čech. Jde v mnoha ohledech o cenná a detailní svědectví zahrnující vzpomínky na období mezi léty 1853 a 1897.

Co se tedy můžeme dovědět z knih Šimona Welse? Tak například, jak to vypadalo v židovské domácnosti s jídlem: „Maso jsme měli pouze v sobotu, u nás i v Rokycanech, kde bydlel pouze jeden žid, nebylo maso košer k dostání. V Mýtě, městečku 2 hodiny od nás vzdáleném, košeroval jeden řezník, a to pouze na šábess nebo židovské svátky... V letním čase nebylo to maso zvlášť dobré, mnohdy tou dlouhou cestou zavánělo. V pátek se vařilo na sobotu všechno jídlo, o šábess se pouze ohřívalo.“¹³⁹⁵

přesunuty soukromé sbírky V. Metbergera, později se budova stala veřejně přístupným muzeem.

¹³⁹² Muzeum - Kasejovice | Město Kasejovice. *Město Kasejovice* [online]. Copyright © 2009 [cit. 23.04.2020]. Dostupné z: <http://www.kasejovice.cz/cs/historie-a-pamatky/muzeum-kasejovice/R20-A953/>. Převážná část sbírky byla převezena do Židovského muzea v Praze.

¹³⁹³ Více v diplomové práci Marie Sekáčové: *Václav Mentberger a vznik muzea v Kasejovicích* (2012, FPE ZČU).

¹³⁹⁴ FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, str. 33. 1966.

¹³⁹⁵ WELS, Šimon, HEJDA, Zbyněk, ed. *U "Bernátů"*. Praha: Triáda, str. 9. 2011. Delfin (Triáda). ISBN 978-80-87256-48-0.

Text také vypovídá o stavu tehdejšího templu: „Dva domky od nás dále stál židovský kostel. Dosti velká prostorná budova, asi 80 sedadel pro mužské a na západní straně velká galerie pro ženské. Okolo zdi, po všech stranách byly lavice s číslovanými sedadly a před nimi stojánky na sidorim a machsorim (modlitebné knížky). Na východní straně ve zdi skříň na 4 tory za záclonou (perouchis), a vprostřed vyvýšené místo se zídkou kolem, kde se četlo z tóry (lajinovalo). V roce 1803 se kostel ten vystavěl, a v roce 1863 se celý zrenovoval, prostřední vyvýšenina přišla pryč, lajinovalo se před oltářem. Místo okolních lavic se stojánky dali dvě řady po deseti lavicích se zdvihajícími sedadly, velký pozlacený lustr doprostřed a po zdi menší. V prvním patře pokoj s kamny pro zimní modlení, (Winteršul)...Kostel se dal vymalovati a každému se líbil.“¹³⁹⁶

A nakonec něco málo k místním poměrům: „V ulici, tak zvané židovně, bydlelo v každém z 6 domků po jedné rodině. Domky patřily vrchnosti, hraběti Sternbergovi. Ten je pronajímal za vysoké nájemné židům a později je museli nájemci od vrchnosti velmi draze koupiti. No, pan hrabě musel taky žít...Jeho otec byl velmi vzdělaný člověk. Na jeho zámku na Březině prý přenocoval slavný německý básník Goethe...V Osecké obci bydlelo v 18. století až 20 židovských rodin, ve Volduchách též tolik a oběma bylo přenecháno vrchností kolem roku 1700 kus skalnaté půdy u zříceniny Kamýku na pohřebišť.“¹³⁹⁷

Doslov k podnětné knize sepsal roku 1939 Welsův syn Rudolf, ve své době žák slavného architekta Adolfa Loose. Rukopis memoárů byl však objeven až ve druhé polovině 20. století v Anglii, načež jej český básník a překladatel Zbyněk Hejda připravil k samizdatovému vydání, k němuž poprvé došlo roku 1987, později text převzala oficiální nakladatelství.

3.7.6 OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU - RADNICE

S malebným městečkem na západě Čech je propojen osud Isaaca Mayera Wise¹³⁹⁸, muže, který se po světě proslavil jakožto americký zastánce židovských hodnot.

Weis se narodil roku 1819 v Lomniče, a tedy ve vesničce nedaleko Chebu. Jeho posledním působištěm v Čechách před emigrací však byla právě Radnice, kde působil jako rabín. Později se však i s rodinou přestěhoval do USA, kde založil tři instituce prosazující reformní tvář židovství, a to jednak Unii amerických hebrejských kongregací¹³⁹⁹, dále tzv. Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion (Hebrejský náboženský institut) a Central Conference of American Rabbis (Centrální konference amerických rabínů), jejichž prostřednictvím se mu podařilo prosadit výrazné reformy v americkém judaismu.

Jen díky Západočechu Wisovi se konzervativní Američané začali zabývat otázkou možnosti smíšeného sboru, birmování, možnosti počítat i ženy jakožto součást tzv. minjanu, zavedením rodinných lavic do synagog, atd. Isaac také propagoval nutnost odborného vzdělávání rabínů, potřebu spolupráce amerických židů i nutnost kooperace s křesťany.

¹³⁹⁶ WELS, Šimon, HEJDA, Zbyněk, ed. *U "Bernatů"*. Praha: Triáda, str. 10. 2011. Delfin (Triáda). ISBN 978-80-87256-48-0.

¹³⁹⁷ WELS, Šimon, HEJDA, Zbyněk, ed. *U "Bernatů"*. Praha: Triáda, str. 14. 2011. Delfin (Triáda). ISBN 978-80-87256-48-0.

¹³⁹⁸ Původně Weis, v USA si z důvodu snazšího vyslovování pozměnil jméno na Wise. Usídlil se v Cincinnati.

¹³⁹⁹ Union of American Hebrew Congregations, od roku 2003 jde o tzv. Unii pro reformní judaismus (Union for reform Judaism).

Rabbi Wise zemřel 26. března roku 1900. Již třicet let před svou smrtí si pečlivě zvolil výňatek z bible, jenž byl citován na jeho pohřbu: „*Který jest člověk, ješto se bojí Hospodina, jehož vyučuje, kterou by cestu vyvoliti měl? Duše jeho v dobrém přebýváti bude, a símě jeho dědičně obdrží zemi.*“¹⁴⁰⁰ Deník New York Times otiskl o ceremonii článek. Smuteční průvod čítající přes tisíc osob je v něm popisován jako jeden z nejdelších, jaký kdy Cincinnati zažilo. V den pohřbu prý padal ohlušující a bezútěšný déšť, synagoga byla skvostně osvětlena a obřad byl započat profesionální hrou na varhany. Mezi truchlícími byli kromě rodiny, přátel a členů židovské obce rovněž významní představitelé křesťanské (zejména pak protestanské) víry. Svědci Isaaca Wise charakterizují jako nestora amerického židovství milovaného židy i křesťany, jako patriota se srdcem na dlani i jako dobrého přítele a skvělého učitele: „*Právě zhaslo skutečně velké světlo intelektuálního a duchovního světa.*“¹⁴⁰¹

3.7.7 OSOBNOSTI ŽIDOVSKÉHO PŮVODU – KLATOVY A BLOVICE

S Klatovami jsou spojena hned tři významná jména – Fleischmann, Gottlieb a John. První dva jmenovaní jsou zařazeni v předcházející části práce. Jaromír John (vlastním jménem Bohumil Markalous), byl autorem existenciální prózy, především pak povídek¹⁴⁰². Působil také jako novinář, kritik a pedagog. Mimo jiné založil katedru estetiky na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Ve Blovicích se narodil advokát Adolf Kraus. Ten roku 1877 získal povolení vykonávat praxi v Chicagu. Jakožto jediný česky hovořící právník ve městě s 30 000 obyvateli byl během své kariéry přítomen případům všech členů početné české komunity, kteří se ocitli u soudu, většinu přitom obhajoval. Adolf Kraus byl rovněž členem mnoha právních i vzdělávacích institucí a také editoroval noviny Chicago Times, do nichž sám přispíval.

Na blovickém zámku se (dle autobiografie) dne 28. prosince 1825 narodilo děcko s velkou hlavou a slabým tělem, o němž lékaři prohlásili, že je nemocné a nemá šanci přežít. Zdrcená matka podle všeho prohlásila, že by novorozeně mělo být co nejdříve pokřtěno, k čemuž dle textu došlo hned následující den: „*A tak jsem neměl čas stát se židem, čehož lituji, kromě jiného kvůli Izraeli.*“¹⁴⁰³ Tak zní překlad anglického originálu vzpomínek Henriho Blowitze aneb Jindřicha Oppera, světoznámého žurnalisty: „*Blowitzova autobiografie pod názvem My Memoirs vyšla krátce po novinářově smrti roku 1903 v Londýně, není však pramenem zcela spolehlivým... Na nevěrohodnost některých tvrzení obsažených v knize (zejména týkajících se Blowitzova původu)... poukázal například Egon Erwin Kisch... podařilo se mu vypátrat, že Blowitz byl stejně jako on sám židovského původu a nenarodil se, jak tvrdil, na zámku, ale v blovické židovské obci, která tehdy čítala více než osmdesát rodin... Blovická matrika pak jasně dokládá, že Blowitz pocházel z prostých poměrů a do svých dvaatřiceti let byl židem.*“¹⁴⁰⁴

¹⁴⁰⁰ Modlitba za to, aby Bůh Davida slovem i duchem svým spravoval. Velebení dobroty Boží a štěstí bojících se Boha a opět modlitba. Ž 25, 12-13.

¹⁴⁰¹ New York Times, March 30, 1900. The New York Times. *The New York Times - Breaking News, World News & Multimedia* [online]. Copyright © [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1900/03/29/archives/rabbi-i-m-wises-funeral-all-jewish-business-houses-in-cincinnati.html>.

¹⁴⁰² Např. *Večery na slavníku* (1920) – sbírka povídek zachycujících válku očima nezvyklých hrdinů.

¹⁴⁰³ Memoáry Henriho Blowitze, volný překlad z anglického originálu.

¹⁴⁰⁴ Styděl se snad Blowitz za své kořeny? Je to možné, neboť antisemitismu se Opper nevyhnul: „Říkají mu všechno a skrze něj se mnohdy Francouzi dozvídají, co se děje ve Francii. Tento muž je Žid,“ prohlásil o něm jeden z kolegů. Často o sobě slýchal, že je špion Anglie, Němec, polský Žid, nafoukaný muž, oportunist a Bismarckův agent.

Ačkoliv Henri Blowitz strávil mládí v Čechách, o jeho kariéře se v českém prostředí příliš nehovoří.¹⁴⁰⁵ Mnohem známější je osobnost J. Oppera ve Francii, kde žil, a rovněž ve Velké Británii, neboť pracoval jako dopisovatel londýnských *Timesů*: „Blowitz byl novinář a nic než novinář, oddaný *Timesům* tělem i duší, připraven obětovat celý svůj život profesním povinností,¹⁴⁰⁶ prohlásil kdysi jeho spolupracovník. „...má přístup do všech zakázaných míst, stýká se po čtvrtstoletí s nejvýznamnějšími francouzskými státníky a neexistuje pro něj žádné tajemství, ať už ve vnitřní, nebo vnější politice Francie.“

Bohužel, *Timesy* až do druhé poloviny 20. století neuváděly u článků jména autorů, což stěžuje možnost dohledat všechny Blowitzovy texty. Jisté je, že procestoval svět, vedl rozhovory s politiky (Otto von Bismar, Napoleon III.) a dokonce s předstihem získal text Berlínské smlouvy¹⁴⁰⁷, aby jej mohl vydat téhož dne, kdy byl dokument podepísán.

Vezměme studenty na procházku po jim známých koutech města a seznámme je s něčím, co o nich nevěděli. Vezměme je na nádraží a přečteme Poláčkova slova, na náměstí Republiky citujme Frýda nebo se pokusme nalézt bývalou židovskou čtvrť. Plzeňský region je spojen s mnoha významnými autory židovského původu. Proč s nimi neseznámit studenty? Vždyť právě skrze společné lokální téma bude jednodušší přiblížit o to vzdálenější – židovské.

3.8 ŽIDOVSKÁ TEMATIKA – ODKAZ NA DIDAKTICKÉ MATERIÁLY

Židovské muzeum Praha nabízí množství kvalitních výukových programů pro základní i střední školy vždy úzce zaměřených (tradice, svátky, historie, symbolika, jazyk, antisemitismus, šoa, bible, Izrael apod.) a pojatých zábavně-vzdělávací formou. Pro vyučující muzeum dvakrát ročně pořádá cyklus přednášek, z nichž vždy alespoň jedna obsahově směřuje k jazyku či literatuře. Na půdě muzea se lze také setkat s pamětníky.

V rámci projektu *Varianty* pořádaného společností *Člověk v tísni* ve spolupráci s ČT, vzniklo v roce 2002 celkem 67 stran didaktického materiálu zaměřeného na judaismus, ŽIDY ve středověku, lichvu, ghetto, antisemitismus, šoa, symboliku a židovské osobnosti. Text vždy obsahuje informace pro učitele s následnou aktivitou pro studenty. Literatuře je věnována část nazvaná *Židovská kultura*, a to převážně pasáž obsahující informace pro pedagogy.

V rámci projektu *Naši nebo Cizí – Židé v českém 20. století*, vznikla obširná didaktická příručka zahrnující 4 svazky: *Velké a malé dějiny*, *Vyprávěné dějiny*, *Metodické materiály*, *Proč a jak se potýkat s antisemitismem. Příručka pro pedagogy*. Metodické materiály obsahují celkem 27 podrobných metodických návodů včetně teoretické části, textových úryvků a odhadu časové náročnosti přípravy a provedení.

Výukové semináře a praktické výstavy také pořádají české synagogy. Památník Terežín rovněž pořádá přednášky a projekty pro školy a učitele a jeho zaměstnanci se věnují tvorbě výukových materiálů zaměřených zejména na problematiku výuky šoa a antisemitismu. Památník Terežín také vydává měsíčník *Terežínská iniciativa* věnovaný šoa. Památník také

¹⁴⁰⁵ Výjimkou tvoří sbírkový fond Muzea jižního Plzeňska v Blovicích, kde jsou uloženy zmíněné paměti.

¹⁴⁰⁶ Vycházím z diplomové práce Ing. Jany Němcové *Zahraniční zpravodaj v 19. století: pařížský dopisovatel Oppera de Blowitz a jeho časy v Timesech* (MU, 2012).

¹⁴⁰⁷ 1878, závěrečný akt Berlínského kongresu upravující tzv. smlouvu Sansefanskou, jež ukončila rusko-turecký konflikt (1877-1888). Převážně šlo o územní záležitosti.

pořádá studentskou literární a výtvarnou soutěž. Roku 2018 se konala na téma: *Je minulost stále živá?* Vítězné práce jsou otištěny v červnovém a v zářijovém čísle časopisu.

Česká unie židovské mládeže (ČUMŽ), což je spolek s více než třicetiletou tradicí, pořádá (již sedmým rokem) festival JudaFest. Akci podporují také Federace židovských obcí v ČR, Lauderovy školy a městská část Praha 2. Převážně je věnovaná hudbě, tanci, nechybí ani Veletř židovských organizací, košer potravin a běh Maccabi Fun Run. Vstup je volný.

Při práci s texty zaměřenými na šoa se dá rovněž využít vzdělávací stránka *IWitness*¹⁴⁰⁸ vytvořená americkým institutem pro vizuální historii a vzdělávání *USC Shoah Foundation*, která poskytuje přístup k více než 1500 životních příběhů a svědectví přeživších Holocaustu a jiných genocid. Platforma obsahuje i didaktické knowhow pro pedagogy. Vše je upraveno dle mezinárodních technik učení, uzpůsobeno amerických středoškolským standardům. Na webu lze nalézt také svědectví v češtině.

Tvorbou didaktických materiálů zaměřených zejména na šoa se v rámci Plzeňského kraje zabývá magistra Monika Stehlíková (Mikulášské gymnázium), s níž jsem věc rovněž konzultovala.

3.8.1 ŽIDOVSKÁ TEMATIKA - HISTORICKÝ, KULTURNÍ A POLITICKÝ KONTEXT

Společnou česko-židovskou historií se zabývá více autorů. Asi nejucelenější obraz podal Tomáš Pěkný¹⁴⁰⁹ v knize *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, kde se mimo jiné nachází i kapitola věnovaná literatuře. Společným dějinám a vztahům se věnuje také Alexandr Putík ve sborníku *Dějiny Židů v českých zemích v 10. – 18. století*. Kateřina Čapková se v díle *Češi, Němci, Židé* zaměřuje na národnostní vzájemnost. Editorem sborníku *Židé dějiny a kultura* je Leo Pavlát. Rozsáhlou studii *Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě* sestavili Jan Županič a Michal Fiala. Aleš Česal se zaměřuje na mystický středověk: *Záhady staré Prahy*. Plzeňský region v souvislosti se židovskou tematikou rozebírá např. Věra Špírková: *Židovská komunita v Plzni*.

Hebrejštině, hebraismům, jidišismům a vůbec jazykům využívaným k zachycení židovské tematiky v průběhu dějin stejně jako vtažům ŽIDŮ k češtině, němčině, hebrejštině, jidiš atd. se věnuje zejména dotkorka Lenka Uličná (*Staročeské glosy v středověkých hebrejských rabínských textech*), velkou měrou k tématu přispěl také Roman Jakobson, dále se problematikou zabývá Zdeněk Tyl (*Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské*) a v současnosti lze čerpat z webové stránky LAMED WAW lingvisty Achaba Haidlera obsahující výukové materiály a videa na téma judaismus, symbolika a hebrejšтина.

Z hlediska movitých památek jakožto i nemovitých odkazů – pověstí, svátků, tradic – lze nahlédnout do kolektivní práce *Židovské památky Čech* (hlavní autorka Blanka Rozkošná) či do sborníku *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Zásadní je rovněž kniha *Bílá paní z Ghetta* autora V. A. Poláka mapující židovské pověsti.

Johanna Koppová¹⁴¹⁰ rozebírá Starý zákon, Zuzana Musálková popisuje *Jak se jí v Česku*

¹⁴⁰⁸ iwitness.usc.edu, více zde: <https://iwitness.usc.edu/SFI/About.aspx>.

¹⁴⁰⁹ Tomáš Pěkný je rovněž autorem mnohých předmluv/odborných rozborů literárních textů, mezi nimi např. úvodního slova ke knize *Devátá brána* spisovatele Jiřího Langera.

¹⁴¹⁰ KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské

košér. Vrchní zemský rabín Karol Sidon se pak v knihách rozhovorů, jež průběžně vede s Karlem Hvižd'alou (např. *Červená kráva, Sedm*), vyjadřuje ke všemu výše zmíněnému.

3.8.2 ZAHRANIČNÍ AUTOŘI ZABÝVAJÍCÍ SE ŽIDOVSKOU TEMATIKOU

Jonathan Bolton, profesor slavistiky na harvardské univerzitě, překladatel z češtiny, je autorem jednoho z příspěvků Encyklopedie ŽIDŮ východní Evropy nazvaného „Czech literature“¹⁴¹¹. Text je zaměřen na židovskou literaturu Čech, a to stručně na 19. století, především však na 20. století. Dále lze čerpat z *Dějin židovského národa* historika Paula Johnsona (VB), z textu *Moravští Židé v době emancipace* Michaela L. Millera (USA), *Židovská Praha* Ctibora Rybára (Slovensko). O postavení židovské menšiny ve většinové společnosti zajímavě hovoří Paul Spiegel v knize *Kdo jsou Židé?* (Německo) a Marc R. Cohen (USA) v knize *Pod křížem a půlměsícem. Proč Židé zavrhli Ježíše?* rozebírá David Klighoffer (USA). Nelze opominout texty historika Josepha Flavia, např. *O starobylosti Židů* a mnohé další - *Kabalistická astrologie: Rabbi Dobin* (USA), *Král David: Steven L. Mackenzie*, *Encyclopaedia Judaica: kol. autorů* (Jeruzalém, NY, Londýn), *Rukopisy od Mrtvého moře: John Allegro* (VB, archeologie), *The question of American Jewish poetry: John Hollander* (USA), *Izraelská lobby a americká zahraniční politika: Mearsheimer John* (USA). Česko-židovská historie se zrcadlí také v zahraničné beletrii, zejména v titulech Liona Urise (USA), jmenovitě v knihách *Exodus* a *Soud Ježího Veličenstva*.

Byť jde o uměleckou literaturu, určitý nástin historie ŽIDŮ nabízí autoři historických románů, mezi nimi Lion Feuchtwanger (období římského nadvládí), Chaim Potok (američtí ŽIDÉ), Idelfonso Falcones či Attali Jacques (sefardští Židé), Noah Gordon (středověk), Martin Buber (chasidé), Lion Uris (holocaust, Izrael), Albert Camus (exil), Joseph Heller (2. sv. válka), William Styron (šoa), Jurge Ivanavskaitė (Pobaltí), Sir Walter Scott, William Shakespeare (stereotypy) a dále jsou tu memoáry Haliny Birenbaumové (Polsko), Anny Frankové (Nizozemsko) a v neposlední řadě bravurní text o současném palestínsko-izraelském konfliktu od Tuvii Teneboma (Chyťte Žida).

3.8.3 ŽIDOVSKÁ TEMATIKA V ČESKÉ LITERATUŘE - ZDROJE

Otázce židovské tematiky v české literatuře se dlouhodobě věnuje literární teoretik prof. Jiří Holý. Z jeho rozsáhlé tvorby lze za stežejně označit komentovanou antologii textů s názvem *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích* a dále knihu *Cizí i blízcí* s podtitulem *Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Ta byla publikována v rámci grantu GA ČR Reprezentace ŽIDŮ a židovská témata v literatuře v českých zemích ve 20. století a Programu rozvoje vědních oblastí na UK Racionalita ve vědách a člověku, podprogram Kultury jako metafory světa řešeného na FF UK v roce 2016. Na tvorbě podrobných textů mapujících pozici židovské tematiky v české literatuře 20. století se podílel kolektiv renomovaných autorů včetně profesora Holého, jenž dílo editoval. Podle jeho slov, s nimiž souhlasí: „*Je to první soustavná práce, která uceleně reflektuje téma židovství v literatuře, literárním a zčásti i v kulturním životě v českých zemích ve 20. století.*“¹⁴¹²

nakladatelství. 2003, s. 12-13. ISBN 80_7192-466-0.

¹⁴¹¹ Dostupný na webu The YIVO Encyclopedie of Jews in Eastern Europe, a tedy institut pro výzkum života Židů ve východní Evropě (náboženství, kultura, jazyk) založený roku 1925 ve Vilnu, od 1940 se sídlem v NY.

¹⁴¹² HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 11. ISBN 978-80-7470-125-2.

Sborník nazvaný *Českožidovský almanach* věnovaný židovské tematice v české literatuře vyšel pod patronací historičky a publicistky Hany Houskové¹⁴¹³. Alexej Mikulášek¹⁴¹⁴ spolu s kolektivem autorů stál u zrodu slovníkové příručky k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století nazvané *Literatura s hvězdou Davidovou*¹⁴¹⁵.

Pod záštitou Židovského muzea Praze také vychází text *Židovští autoři v literaturách evropských zemí*. Jedná se o sborník z cyklu přednášek pořádaných Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea Praha v lednu 1998 až v únoru 1999. Zajímavé náměty k tématu poskytuje také *Ztis.cz* – židovský informační a tiskový servis a týdeník *Šavua Tov* (Judaica Holešov), který mimo jiné nabízí odborné výklady textů se židovskou tematikou. Recenze knih zabývajících se židovskou tematikou přináší také časopis *Roš hašana*, případně web *holocaust.cz* a také časopis *maskil*.

Jana Navrátilová ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze vydala v rámci projektu *PRALIT aneb Záchrana a zpřístupnění pražské židovské literatury* (1. 1. 2015 – 30. 5. 2016) příručku *O trojí duši země české*¹⁴¹⁶, jejíž první část je dedikována přiblížení životních údělů autorů pražské židovské literatury a upozornění na jejich zastoupení ve fondu knihovny i na fakt, že mnohé vzácné dokumenty byly v rámci projektu digitalizovány a zpřístupněny čtenářům za pomoci internetu.

Židovské pověsti zpracovali Vlastimil Arthur Polák a také strakonický rodák Ondřej Fibich¹⁴¹⁷.

I ve vzdálenější minulosti se, byť výjimečně, objevovali autoři, již se dané problematice věnovali. Mezi nimi například středoškolský pedagog Oskar Donath, jenž roku 1923 publikoval poměrně rozsáhlé dílo pod názvem *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století. Od K. H. Máchy do Jar. Vrchlického*, na něž navázal monografií *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné*¹⁴¹⁸. Přispěním židovských autorů do české literatury se zabývali také další autoři, ať už Pavel Eisner, Egon Hostovský, Julius Fučík atd. (lze nalézt v textu).

¹⁴¹³ PhDr. Jana Housková (1941-1998) – česká historička a publicistka, redaktorka *Židovské ročenky* a *Věstníku Rady Židovské náboženské obce*, pracovala také ve Studijní a vědecké knihovně v Českých Budějovicích, přispívala do *Jihočeského sborníku historického*, *Tvaru* a do dalších periodik. Pocházela z Českých Budějovic, zemřela v Plzni.

¹⁴¹⁴ PaedDr. et PhDr. Alexej Mikulášek, učitel českého jazyka a literatury, spisovatel a historik. Za svou činnost na poli literární historie obdržel v roce 2011 Cenu Unie českých spisovatelů.

¹⁴¹⁵ Příručka nebyla přijata vědeckou obcí zcela kladně, a to zejména pro poměrně vágní důvody k zařazení jednotlivých autorů mezi ty, již byli židovskou tematikou ovlivněni. Největší kritiky se knize dostalo v její dvoudílné recenzi nazvané *Obrana proti Hvězdě Davidově* na stránkách časopisu *Roš chodeš* (Rch 9 a 11/1998). *Obrana proti Hvězdě Davidově | Holocaust. Holocaust [online]*. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1998/zari-12/obrana-proti-hvezde-davidove/>. Osobně se však domnívám, že být nelze s autory souhlasit vždy, jedná se o příručku kvalitní, jejíž autoři k tématu přistupují inovativně a erudovaně a která bezesporu obsahuje velké množství informace jednak doložitelných dalšími zdroji, jednak takovým, které dobře slouží jako základ pro další bližší zkoumání.

¹⁴¹⁶ Slova původně použil Otokar Fischer během své přednášky pojmenované *Židé a literatura*, již pronesl 20. února roku 1933 v pražské Městské knihovně. Narážel na tři sekce židovských literatur – českou, německou a hebrejskou. Zajímal se ho o přispění Židů do národních literatur. Mezi výrazné „židovské přínosy“ do české literatury pak zařadil například sebereflexi, improvizaci a především bilingvismus.

¹⁴¹⁷ Ondřej Fibich léta sbíral židovské pověsti. Dochovalo se jich velmi málo. [online] <http://www.jcted.cz/ondrej-fibich-leta-sbiral-zidovske-povesti-dochovalo-se-jich-velmi-malo/>.

¹⁴¹⁸ Druhý díl je doplněn komentovanou německou antologií textů *Böhmische Dorfjuden* (1926).

ZÁVĚR

Rozbor českých školských dokumentů dosvědčil, že všichni čeští studenti mají být se židovskou tematikou seznámeni, a to v širokém kulturněhistorickém kontextu, přičemž tuto znalost prokazují také u maturitní zkoušky.

Současné tendence ve výuce literatury navíc inklinují k recepční estetice kostnické školy. Student už není příjemcem zakotvených „pravd“, ale za pomoci facilitátora sám dílo spoluvytváří. Je proto třeba, aby jak žáci, tak pedagogové měli přehled o mimoliterárním kontextu, na jehož pozadí vznikala díla, jež interpretují.

Moderní doba se projevuje „vyprazdňováním“ symbolu na znak. A jsou to právě texty se židovskou tematikou, jejichž bohatá symboličnost umožňuje pedagogům vytvářet účelová didaktická cvičení s cílem naučit studenty skryté významy spatřovat.

Na českých školách studují žáci židovského vyznání. Informovanost spolužáků ohledně židovství tak může přispět k udržení zdravého chodu školní třídy, a stejně tak může předejít předsudkům a projevům xenofobie.

Skloubit všechny požadavky, jak ty kladené RVP, tak ty vysílané čtenáři, textem nebo jazykovým systémem jako takovým není v podmínkách hodiny českého jazyka jednoduché. Jedno je však jisté. Všichni účastníci výchovně-vzdělávacího procesu, zejména pak žáci a pedagogové, potřebují hlubší povědomí nejen o náboženském, nýbrž i o historickém, kulturním či politickém kontextu jimi interpretovaných děl.

Materiálů zabývajících se židovskou tematikou v českém kontextu přitom není na trhu mnoho. Ty stávající se ve svém obsahu často omezují na jeden fenomén (např. historie, válečná literatura). O práce charakteru didaktického se pak jedná zcela výjimečně. Pakliže by tedy mělo dojít k rozborům textu se židovskou tematikou v duchu kostnické školy, byli by pedagogové/studenti nuceni prostudovat velké množství různojazyčných zdrojů, jejichž interpretace není jednoduchá. Vývojové etapy židovské tematiky v české literatuře jsou nadto dosud málo probádanou oblastí a mnohé její tváře jsou známé jen úzkému okruhu znalců.

Hlavní cíl práce proto spočíval v sumarizaci věci a ve snaze žákům i pedagogům erudovaným způsobem napomoci k tomu, aby o židovství v kontextu češství a české literatury získali ucelenější představu, na jejímž základě by byli schopni jednak pracovat s uměleckými texty, jednak se dále o problematiku zajímat. Pro pedagogy byly za stejným účelem navíc sestaveny návrhy didaktického využití látky, stejně tak byla vytipována stěžejní studijní literatura spolu s institucemi zajišťujícími osvětu v dané oblasti.

Jsem přesvědčena o tom, že cíl byl naplněn.

SUMMARY

A thorough analysis of the Czech educational documents has shown that all Czech students should be led to the awareness about Judaism in nearly every socially focused subject and what more they should be enlightened about the topic in a broad context. The work itself is focused on the role of Jewish theme in the teaching of the Czech language and literature which is not only taught at all levels and types of the schools, but as well belongs to the compulsory graduation subjects.

The thesis is based on Reader- Response Criticism as its principles are lately used in the Czech literature classes. The students (co-creators of the texts) as well as the teachers (facilitators) deal with a new task in the learning process; to accept complex author's tokens and interpret them by using interpretative dialog rather than by accepting the given truth. That puts them in a tough and responsible position as the texts analysed by them cannot be understood without the proper knowledge of an extra-literary context.

Therefore the main goal of the thesis is to introduce the development of Jewish theme in the Czech literature and to provide possible didactic use of its various forms. Since one of the objectives of the work is to present the important historical-cultural background on which the texts originated, the essential part of the thesis is dedicated to the detailed summary of the Jewish history, basic Jewish texts, Jewish languages, Jewish traditions, the Czech-Jewish history and the evolution of the Jewish theme in the literature in general.

Through the analysis of the primary and the secondary literature dealing with the issue, the concept of Jewish theme was specified and divided into several thematic sub-areas suitable for school practice: Czech-Jewish Movement, Prague, Judaism, Ahasverism, Jewish humor, the Terezín's culture and Pilsen region. The selected topics were closely characterized and both authors and specific texts were included and commented properly. The teaching methods appropriate for working with the sub-areas were then proposed.

SEZNAM ZDROJŮ

Primární zdroje

- ADLER, Hans Günther. Literární tvorba pražské školy: <>Dichtung der Prager Schule. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-59-4.
- *Bible svatá podle posledního vydání Kralického z roku 1613*. Brno: Levné knihy KMa, 2004. ISBN 80-7309-138-0.
- BROD, Max. *Život plný bojů: autobiografie*. Praha: Mladá fronta, 1969. Kapka
- EISNER, Pavel. *Bohyně čeká: traktát o češtině*. 2. vyd. (1. exilové vyd.). Curych: Konfrontace, 1977. ISBN 3-85770-053-X.
- EISNER, Pavel. *Rady Čechům, jak se hravě přiučiti češtině*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0947-7.
- FISCHL, Viktor. *Jeruzalémské povídky: Kafka v Jeruzalému*. Vyd. 2. Praha: Garamond, 2004. ISBN 80-86379-71-X.
- FRÝD, Norbert. *Vzorek bez ceny a Pan biskup, aneb, Začátek posledních sto let*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- FUKS, Ladislav. *Pan Theodor Mundstock*. Vydání páté, v EMG druhé. Praha: Odeon, 2015. ISBN 978-80-207-1644-6.
- GELLNER, František, SVOZIL, Bohumil, ed. *Tichý život a jiné prózy: povídky, črty, fejetony*. Praha: Odeon, 1967. Světová četba (Odeon).
- GELLNER, František. *Po nás ať přijde potopa!*: Praha: KMa, 2003. ISBN 80-7309-983-7
- HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-683-1.
- HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2.
- HOSTOVSKÝ, Egon. *Úkoly naší mladé generace*. Rozvoj, 1927, **41**, 4.
- HOSTOVSKÝ, Egon. *Listy z vyhnanství*. Praha: Melantrich, 1946.
- HOUSKOVÁ, Hana. *Česko židovský almanach*, vyd. 1. Praha: Apeiron, 1994. ISBN 8090070345.
- JIRÁSEK, Alois a Jindřich ŠTYRSKÝ. *Nevolnice*. Ilustroval Cyril BOUDA. Praha: Evropský literární klub, 1936.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 1. Praha: Rozmluvy, 1995. ISBN 80-85336-31-6.
- KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon. Kniha pro dnešní dobu*. vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. ISBN 80_7192-466-0.
- LANGER, Jiří. *Devět bran: chasidů tajemství*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015. ISBN 978-80-7407-301-4.
- MEYRING, G. Golem. vyd. 2. Praha: Argo, 2005. ISBN: 80-7203-601-7.
- MIKULÁŠEK, Alexej. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-019-4.
- OLBRACHT, Ivan, HANUŠKA, Petr, ed. *Nikola Šuhaj loupežník: Golet v údolí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny). ISBN 80-7106-529-3.
- OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1958. Obnovené obrazy (SNDK).
- OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Biblí kralické*. Praha: Československý spisovatel, s. 84. 1958.
- PAVLÁT, L. *Židé – dějiny a kultura*. vyd. 4. Praga: Židovské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86889-59-7.
- PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007. ISBN 978-80-86889-59-7.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: (ze studií o paraliteratuře)*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. Judaika. ISBN 80-900-8954-2.
- PERUTZ, Leo. *Noc pod Kamenným mostem*. Praha: Vyšehrad, 1990.
- POLÁK, Vlastimil Artur. *Bílá paní z ghetta*. Přeložil Václav BURIAN, přeložila Olga POLÁKOVÁ. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-118-4.
- PUTÍK, Alexandr. *Dějiny židů v českých zemích v 10.-18. století*. V Praze: Židovské muzeum, 2015. ISBN 978-80-87366-48-6.
- RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rezi*. Ilustrovala Jiřina Wilma PALKOVÁ. Praha: Petrklíč, 1992. ISBN 80-85243-29-6.
- REDAKCE. *Sionisté a český jazyk*. Židovské listy, 1933, **16**(11).

- REICH, Ota. *Tereziňská balada. Květy tereziňského ghetta*. Praha: vydal okruh přátel, 1946.
- SIDON, Karol. *3 rozhovory s Karlem Hvižd'adou*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-137-7.
- STEIN, August. *Židé v Čechách*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2.
- ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2000. Průvodce historií západních Čech. ISBN 80-86125-14-9.
- URZIDIL, Johannes, Anna NOVÁKOVÁ a Jindřich BUBEN. *Kde údolí končí*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-85794-63-2.
- VLK, Václav. *Židovské anekdoty*. Praha: Československý spisovatel, 2009. ISBN 978-80-87391-04-4.
- WEINER, Richard, HORÁKOVÁ, Dita a Martin HNILO, ed. *Škleb*. Praha: Argo, 1993. ISBN 80-85794-03-9.
- WELS, Šimon, HEJDA, Zbyněk, ed. *U "Bernatů"*. Praha: Triáda, 2011. Delfín (Triáda). ISBN 978-80-87256-48-0.
- ZIRKL, Vilém. *Siegfried Kapper. Životopisný nástin*. In: Českožidovský almanach, Praha: Spolek českých akademiků - židů, 1881-2.

Primární internetové zdroje

- Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 11.04.2020]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/reiner-stach-franz-kafka-kniha-argo-rozhovor-praha/r~de13d060926a11e88bcd0cc47ab5f122/>.
- [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/5768/bemidbar/matot.pdf>.
- [online]. Copyright © [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/24/30/16/se_zlutou_hvezdou.pdf. Všechny další citace u autora pochází z tohoto zdroje.
- 13. komnata — Česká televize. *Česká televize* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelivize.cz/porady/1186000189-13-komnata/213562210800012-13-komnata-ivana-klimy/>.
- BRICKIUS, Eugen. Sen o Maxi Brodovi. *ihned.cz* [online][3.4.2020] Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-14646110-sen-o-maxi-brodovi>.
- Federace židovských obcí v ČR | *www.fzo.cz. Federace židovských obcí v ČR | www.fzo.cz* [online]. Copyright © Copyright 2010 [cit. 19.04.2020]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/>
- <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9b932c1b-f448-45fa-936f-d9c381fe96ce?page=uuid:066b36ab-ed0f-11e5-8ffa-00155d010f03>.
- KISCH, Egon, Ervín. Prašná brána. [online] Dostupné z: <https://www.cesky-jazyk.cz/citanka/egon-erwin-kisch/prasna-brana.html#axzz6JPNgdAcv>. Překlad - Jarmila Haasová-Nečasová.
- KOSMAS: Kosmův letopis český s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázavského. Přeložil V. V. Tomek, Praha: Nadání Františka Palackého, 1882, s. 109. Rovněž existuje webová verze [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.pdfknihy.maxzone.eu/books/kroniky/kosmuw_letopis_cesky.pdf.
- Lamedwaw. *Lamedwaw* [online]. Dostupné z: <https://www.lamedwaw.org/>.
- MACKERLE, Ivan. Hledání golema. *Ivan Mackerle*. [online]. 2009 [citováno 21. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.mackerle.cz/news/hledani-golema/>.
- Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha. *Maskil, měsíčník židovské liberální společnosti BejtSimcha* [online]. Copyright © 2005 [cit. 19.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/>.
- Navštivte nás | Židovské muzeum v Praze. *Navštivte nás | Židovské muzeum v Praze* [online]. Copyright © 2013 [cit. 19.04.2020]. Dostupné z: <https://www.jewishmuseum.cz/>
- Roš chodeš | Federace židovských obcí v ČR. *Federace židovských obcí v ČR | www.fzo.cz* [online]. Copyright © Copyright 2010 [cit. 19.04.2020]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/ros-chodes/>
- Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem [online]. Dostupné z: <http://oldwww.svku.cz/dat/bib/aut/00097-medailon.pdf>.
- Úvod - Kohoutikriz.org. *Úvod - Kohoutikriz.org* [online]. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/>
- Vedem | Homepage. *Vedem | Homepage* [online]. Dostupné z: <http://www.vedem-terezin.cz>
- VHU PRAHA. *VHU PRAHA* [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/prubeh-a-podrobnosti-cs-vojenske-pomoci-izraeli-na-konci-40-let/>.
- Wikizdroje – volně dostupná knihovna. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Wikizdroje:Hlavn%C3%AD_strana.

Sekundární zdroje

- ALLEGRO, John Marco. *Rukopisy od Mrtvého moře*. Praha: Mladá fronta, 1969. Kolumbus.
- ARIŠ, Milan. Milý čtenáři!. In FANTL, Hanuš. *Píseň vzdoruje noci*. Praha : Mladá fronta, 1955.
- ATTALI, Jacques. *Bratrstvo probuzených*. Praha: Garamond, 2009. ISBN 978-80-7407-066-2.
- ČESAL, Aleš. *Záhady staré Prahy*. 2. vyd. Pohořlice: Levné knihy, 2009. ISBN: 978-80-7309-775-2.
- COHEN, Mark. *Pod křížem a půlměsícem*. vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN: 978-80-7429-352-8.
- DONATH, Oskar; František Gellner. In: týž: *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století II*. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné. Nákladem vlastním, Brno 1930.
- EMINGEROVÁ, Dana: *Živel Lustig. Jak se píše kniha*. 1. Vyd. Praha: Mladá fronta, 2011
- FEDER, Richard, ILTIS, Rudolf, František GOTTLIEB a Josef BOR, ed. *Život a odkaz*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976.
- IGGERS, W. IGGERS, Wilma. *The Jews of Bohemia and Moravia: a historical reader*. Detroit: Wayne State University Press, c1992. ISBN 081432228X.
- *Hebrejšťina: konverzace*. 2. vydání. V Brně: Lingea, 2016, s. 7. ISBN 978-80-7508-136-0. Více o Ben Jehudovi v kapitole Historie Židů v Čechách.
- HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí*. Nežkrác. vyd. Přeložil Stanislav MICHALČÍK. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8.
- HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0436-1.
- HYPLOVÁ, Jana. *Využití projektového vyučování k rozvoji čtenářské gramotnosti žáků základní školy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-919-3.
- JAKOBSON, Roman. *Přípitek české zemi a lidu. Slovo a slovesnost*, 1991, č. 1, str. 1-3.
- JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české IV., O staré Praze VI., Ze židovského města III*.
- KLINGHOFFER, David. *Proč Židé zavrhli Ježíše*. V Praze: Rybka, 2010. ISBN 978-80-87067-60-4.
- KOKAISL, Petr. *Geografie náboženství*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2009. ISBN 978-80-213-1935-6.
- KOSÍKOVÁ, H. *Pedagogické otázky současnosti*, 1. vyd. Praha: ISV, 1994. ISBN 80-85866-05-6.
- LUSTIG, Arnošt: *Noc a naděje*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1958.
- LUSTIG, Arnošt: *Odповědi*. 3. vyd. Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-7260-098-2.
- MAŠÁT, Milan. *K uplatnění tematiky šoa v literárních čítankách pro druhý stupeň základních škol*. Jazyk – literatura – komunikace. 2017, 2, 1805-689X.
- MIŇHOVÁ, Jana. *Mezilidská komunikace jako prostředek osobnostního a sociálního rozvoje*. vyd. 1. Hradec králové: Gaudeamus, 2012. ISBN 978 -80-7435-191-4.
- MUSSET, Jacques. *Knihy o Bibli: Nový zákon: [o knize knih]*. 2. čes. vyd. Praha: Albatros, 1997. ISBN 80-00-00556-5.
- ROTREKL, Zdeněk. *Literatura – vězení – doba*. In: *Literatura vězení exil*, vyd. 1. Praha: Nadace Readers International, 1997. ISBN 80-901813-3-3.
- ŠALDA, F. X. *Génius řecký a génius židovský in Šaldův zápisník*. IV, č. 8–9, 1932.
- SCHNEIDER, Jan. 2001. *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy*. Brno: Host.
- SEGERT, Stanislav: *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8.
- SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Přeložil Pavel DOBŠÍK, přeložila Eva DOBŠÍKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-97-8.
- SUETONIUS, Gaius, Tranquillus. *Životopisy dvanácti císařů*. Praha: Svoboda, 1998.
- ULLRICHOVÁ, Daria. *Hadar Galron, Mikve: [česká premiéra 4. a 5. prosince 2008 ve Stavovském divadle]*. Praha: Národní divadlo, c2008. ISBN 978-80-7258-295-2.
- VALIŠOVÁ, A. 2011. *Pedagogika pro učitele*. Praha. Grada
- WECKEROVÁ, Helene. *Golema a džin v New Yorku*. 1. vyd. Praha: Dobrovský. ISBN: 978-80-7306-616-1.
- WEIL, Jiří. *Život s hvězdou: Na střeše je Mendelsohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*. 4.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. Česká knižnice, ISBN 80-7106-326-6.
- ZELENKA, Jan. *Kdy, kde proč a jak se to stalo v českých dějinách*. 1. vyd.. Praha: Reader's Digest Výběr. 2001. ISBN 80-86196-33-X.

Sekundární internetové zdroje

- [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/5768/bemidbar/matot.pdf>.
- Hakoach - Židovský sportovní klub v Praze. *Hakoach - Židovský sportovní klub v Praze* [online]. Copyright © 2016 [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <http://hakoach.cz/>.

- Dreyfusova aféra | Původ úsloví. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/cesky/puvoduslovi/_zprava/dreyfusova-afera--1412917.
- [online]. Dostupné z: <https://embassies.gov.il/Praha/Relations/Pages/Bilateral-Treaties-and-Agreements.aspx>
- 11 ALLIES CONDEMN NAZI WAR ON JEWS; United Nations Issue Joint Declaration of Protest on 'Cold-Blooded Extermination' 11 ALLIES CONDEMN NAZI WAR ON JEWS - The New York Times. *The New York Times - Breaking News, World News & Multimedia* [online]. Copyright © [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1942/12/18/archives/11-allies-condemn-nazi-war-on-jews-united-nations-issue-joint.html>.
- BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str. 46. ISBN 978-80-87000-11-3.
- BERRY, Steve. Kolumbova plachetnice, str. 252 [online] [citováno 21. 3. 2017] Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=sltFAwAAQBAJ&pg=PA252&lpg=PA252&dq=sippurim+%C4%8De sky+knih&source=bl&ots=HOW6uAuCMr&sig=0gE68X6A8JMB3zt5mUxP3qes4SM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj-74ux3t_QAhUJKcAKHbfmBvwQ6AEIPjAH#v=snippet&q=golem&f=false.
- ČAPEK, Karel. *RUR: rossum's universal robots*. Praha: Artur, 2004. Edice D, str. 62. ISBN 80-86216-46-2. Dostupní také zde: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/81/rur.pdf>.
- Digitální knihovna. *Digitální knihovna* [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:c976ddd0-ed2b-11dd-843e-000d606f5dc6?page=uuid:0ffb7360-3f8f-11e7-ad33-5ef3fc9ae867>.
- Display e-study documents. *University information system MENDELU* [online]. Dostupné z: <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/index.pl?cast=65424>.
- Dostupné z: filosofia.cz/files/jazyk/fj.doc.
- Emancipation. *Jewish Virtual Library* [online]. Copyright © 1998 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/emancipation>
- Eretz.cz. *Izrael a Blízký východ | Eretz.cz* [online]. Dostupné z: <http://m.eretz.cz/2014/06/medaile-pamatku-navstevy-papeze-frantiska-izraeli/#more-27109>.
- Full text of "eská poesie XIX. vku. Vydal Spolek eských spisovatel-belletrist "Máj". *Internet Archive: Digital Library of Free & Borrowable Books, Movies, Music & Wayback Machine* [online]. Copyright © sluněným rozptyl mráčky myšlének okem. [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://archive.org/stream/eskpoesieixv01spol/eskpoesieixv01spol_djvu.txt.
- Historie a současnost jazyka jidiš | Témata. *Tematické stránky | Český rozhlas* [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/historie-a-soucasnost-jazyka-jidis-7993160>.
- *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2004/srpen-8/theodor-herzl-pragmaticky-vizionar/>.
- idnes.cz [online] [citováno 21. 3. 2017]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/nova-kniha-lucie-seifertove-dpo-literatura.aspx?c=A150616_103957_literatura_ob.
- Inkluzivní škola. [online]. [Cit. 17. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-jsou-nove-prichozi/pocty-cizincu-na-skolach>.
- *Institut Tereziánské iniciativy* [online]. Dostupné z: http://www.terezinstudies.cz/projects/jachymka/historie_jachymka_short.html.
- K. Marx: K židovské otázce. *Marxists Internet Archive* [online]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/101843.htm>.
- *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 24. 05. 2017]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.
- Nostra Aetate. In *Vatican.va* [online]. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.
- NOVÁK, Jakub: *Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Slovanech a říši Boleslava I*. Aba.wz [online]. 2005 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: http://aba.wz.cz/zprava_ibrahim_ibn_jakuba_o_slovanech.php. Převzato z knihy *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.
- NÁS - Bejt Simcha. *Home - Bejt Simcha* [online]. Dostupné z: <https://www.bejtsimcha.cz/about.html>.
- ns | BEJT PRAHA. *BEJT PRAHA, Pražská židovská otevřená komunita* [online]. Copyright © [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: http://www.bejt-praha.cz/o_nas.html.
- Oko za oko, zub za zub | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/oko-za-oko-zub-za-zub--523058.
- OLIEBERIUSOVÁ, Nina. Židovský náboženský život v Čechách (se zvláštním zřetelem k Praze) v období od roku 1867 do Mnichovské dohody, [online]. Dostupné

- z: http://file:///D:/Downloads/IPTX_0_0_11280_LDOC16_2684_0_36853%20.pdf.
- PÁN BŮH NENÍ UFO, ŘÍKÁ ČESKÝ RABÍN KAROL SIDON. *301 Moved Permanently* [online]. Dostupné z: http://www.czech-press.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1578:pan-bh-neni-ufo-ika-esky-rabin-karol-sidon-sp-516517516&catid=1579:1999-01&Itemid=148.
 - *Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity - Pedagogická fakulta JU* [online]. Copyright © [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b04zide/06.pdf>.
 - Počátky sionismu | Šalom alejchem. [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2020]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/pocatky-sionismu--369001.
 - PrF:MP201Zk České a československé právní dějiny novověku. *Informační systém* [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/19-stoleti/Prosincova_ustava_1867.pdf.
 - *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením : [se změnami provedenými k 1.9.2017]*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2006, str. 56, ISBN 80-86956-01-6.
 - Samuel [online] Centrum.cz Dostupné z: <http://svatky.centrum.cz/svatky/jmenne-svatky/samuel-631/>.
 - SLOUKOVÁ, Danica. *Úvod do filosofie jazyka*. [online]. 2002, s. 31 [citováno 16. 11. 2015]
 - *Slovenská Akadémia Vied* [online]. Dostupné z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/03100751Steinh%C3%BCbel%20a.pdf>.
 - SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006, str. 27, ISBN 80-87000-00-5.
 - ŠKVRŇÁK, Jan: *Relace Ibrahima Ibn Jakuba*. E-středověk [online]. 2010 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cislocianku=2010070001>.
 - ŠVÁBOVÁ, Jana. Sippurim – Příběhy nejen z ghetta. *Obrys – Kmen*. [online] [citováno 21. 3. 2017] ISSN 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/?rok=2001&cis=18&tisk=05>.
 - Terezie Dubinová, PhD. – OHELADOM. *OHELADOM – Terezie Dubinová, PhD.* [online]. Dostupné z: <http://www.oheladom.cz/profil/>.
 - The New York Times. *The New York Times - Breaking News, World News & Multimedia* [online]. Copyright © [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1900/03/29/archives/rabbi-i-m-wises-funeral-all-jewish-business-houses-in-cincinnati.html>.
 - *Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Copyright ©N [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://theses.cz/id/mklg57/Disertan_prce_Homolov_Richtrov.pdf.
 - TYL, Zdeněk: *Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské*. Naše řeč [online]. 1957, 40 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4545>.
 - ULIČNÁ, Lenka: Kenaanské glosy. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOSÝ>.
 - ULIČNÁ, Lenka: Kenaanské glosy. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [citováno 5. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KENAANSK%C3%89%20GLOSÝ>.
 - VOBECKÁ, Jana. Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848. In: *Demografie.info* [online]. 14.7.2006 [cit. 2.4.2020]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364.
 - Vzpomínáme: reflexe Shoah. In *Gestemany.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/2355>.